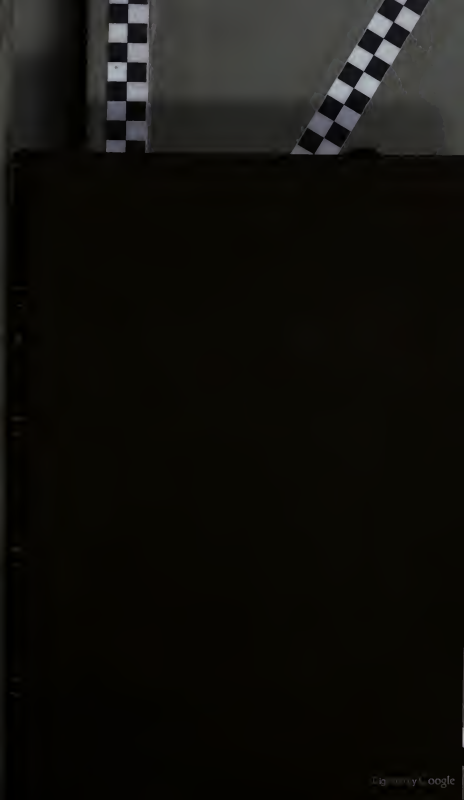
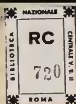

NAZIONALE
BIBLIOTECA
CENTRALE V. E. II
RC
720
ROMA

M · TVLLII
CICERONIS
OPERVM
TOMVS · OCTAVVS

Continens

De Philosophia Volumen Primum,

&

In ipsum Aldi Mannuccij Commentarium.

AD . CHRIST.[MVM]
HENRICVM . III . GALLIAE . ET . I . POLONIAE
REGEM

CVM . PRIVILEGIIS
VENETIIS . CIϽ IϽ XXCIII
Apud Aldum.

RC720

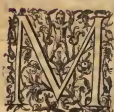
6

AD·CHR.[MVM]

HENRICVM III·GALLIAE ET·I·POLONIAE REGEM

AGNA inter mortales, HENRICE. REX, atque adeo maxima Virtutis uis apparet. ea duce, summa quaeque homines gerunt, eximiamq. nominis immortalitatem sibi comparant. Haec si in priuatis hominibus mira efficit, quid nam existimandum est in Principibus efficere, quiq. a Deo Opt. Max. ueluti exemplar ad imitandum nobis propositi sint? Omnes certe Principes a Deo esse, quis ignorat? Sed tamen, inter ipsos plurimum interesse, quis non uidet? Vt eos proxime ad Deum accedere putandum sit, qui uirtute magis praestent, eamq. uita ipsa nobis exprimant. Potest singulari uirtute uir familiam uel obscuram illustrare. Potest & patriae, alioquin humili, splendorem afferre. Quod si non in una ciuitate, sed in eadem familia plures, pluresq. huiusmodi sint, siq. ij Principes sint, tantum & Prouinciae ipsi, & Ciuitati, & Familiae luminis accedit, quantum nedum cogitatione assequi nobis liceat. Hoc ego saepe mecum reputans, & attente animo uoluens, nihil reperiri posse affirmo, quod Regiae Gallorum genti aequiparari ualeat. Quae, tot saeculorum, tot Regum propagatione celeberrima, CHRISTIANISSIMI titulum merito est consecuta. Quicumque enim Christianam pietatē sic amplexantur, atque defendunt, ut eam rebus omnibus anteponant, atque ab eius sanctissimis, & saluberrimis institutis numquam oculos, animumq. deflectant, uiuentibus gloriam inter homines, animi tranquillitatem, secunda omnia, post obitum sempiterna diuinae felicitatis praemia largitur Deus. Hoc Tu, a maioribus Tuis Tibi traditum, Patris praesertim exemplo ad-

ductus, ad tuendum, augendumq. diuini Familiae Tuae nominis decus, tam constanter retinendum duxisti, ut, nondum decimum octauum annum cum ageres, pluribus uictoriis sis potitus, quibus non solum interfuisti, sed etiam maxima cum laude praefuisti. Vt ad CHRISTIANISSIMI nomen, quod hereditarium habes, PIETATEM propriam adiunxeris: & omnes Tibi post DIVVM. HLVDOVICVM Pietatis primas deferant. Ea enim adolescens in maximis proeliis es ausus pro Christianae Reip. salute, quae magno, atque in re militari peritissimo Imperatore digna essent. Tuaeq. uitae exemplum, Tuus animus, summa, singularisq. pietas erga Deum, ualde, relicto armorum metu, multis in rebus profuit. Haec dum per uniuersum Terrarum orbem maxima cum admiratione Virtutis Tuae, omnium bonorum applausu, celebrarentur, factum est, ut non solum ipsa Te Gallia semper adamauerit, sed longinquae etiam Nationes, Virtutum Tuarum fama permotae, expetierint. Polonia enim, Rege mortuo, Te, summa Christianorum omnium laetitia, Regem nominauit. Quod opulentissimum Regnum Tu felicibus auspiciis ingressus, quae non agebas immortalitate digna? quae ue praetermittebas, quae non solum ad Tui nominis immortalitatem, uetum etiam ad totius Regni commodum, & ornamentum facere uiderentur? Diuinitus ut euocatus uidereris ad eius praesidium, atque salutem. Multaq. a Te instituta, summa Tui nominis gloria, conseruantur. Iam in praeclaro actionum cursu cum Te Polonia conspiceret, Gallia reuocauit. Mortuo enim, uel potius ad caelestem Patriam accersito CAROLO IX. Fratre Tuo, properandum Tibi fuit in Galliam; ut ea, quae ipse singulari uirtute coeperat, Tu singulari quoque uirtute perficeres. Poloniae perillustrem Tui memoriam reliquisti. Neque Italiam, cum in Galliam proficiscereris, Tua praesentia fraudare uoluisti. Quae, Te cum uideret, tota exsultans, mirifica optimae uoluntatis signa dedit. exceptus enim es ubique plane Regio apparatu, quiq. Tibi, HENRICO scilicet, tot Regum, tot Heroum uero successori, conueniret. Veneta certe haec Resp. Tuo aduentu audito, quae pro incredibili omnium laetitia non cogitauit, non effecit, quae ad amorem, & obseruantiam erga Te suam declarandam ualerent? totius Orbis iudicio ea praestitit, in Te excipiendo, quae uix mente complecti possint. amorem profecto suum, & summa Tua merita, una eademq. ratione maxima, & perpetua laude probauit. Magna omnia, & aeterna memoria digna sunt, quae Venetijs uisa fuerunt, quamdiu Tu fuisti. Sed utinam, HENRICE. REX, animos, intimosq. omnium sensus intueri potuisses. nihil carius, nihil suauius, nihil amabilius Tibi umquam esset. nihil eo tempore ab aliquo cogitari posse uidebatur, quod ad honorem Tuum, & cuiusque obseruantiā Tui nominis, non spectaret, non respiceret. nullus sermo alicubi, uel publicis in locis, uel intra domesti-

cos

cos parietes, nisi de Tuis laudibus, habebatur. exsultare omnia, etiam sensu carentia, uidebantur. & tandem discessus Tuus maximum Tui desiderium omnibus reliquit. Teq. discedentem animo, & mente prosecuti sunt. Senatusq. hoc, ad posterorum memoriam, testatum esse uoluit. Ad Matrem dolentem, ad Regnum afflictum, incolumis igitur cum peruenisses, dici uix potest, quantam Regina, Regnumq. ipsum consolationem, atque laetitiam perceperit. Tua enim uirtus, Tua immensa humanitas, iamdiu optata, quasi lucidissimus Sol post longas tenebras, eorum oculis apparuit: & salutis spem prope amissam restituit. Rex es, HENRICE, planeq. Regno dignus. Neque quisquam umquam a Te quidquam petiit, quod Tu non liberalissime praestiteris. Cumq. omnia in Te Regia conspiciantur, amorem, obseruantiamq. Tibi ab omnibus concilias. & omnes perpetuam Tibi, Regnoq. felicitatem precantur. Haec cum omnia saepissime mecum cogitare, atque admirari soleam, pro summa, ac singulari mea erga M. T. obseruantia; in mentem uenit, ut hoc M. Tullij Ciceronis Volumen, quod maximis meis laboribus, & uigiliis explicare sum conatus, cum tam optimo Virtutis Tuae, & obseruantiae meae testimonio per manus hominum circumferatur. Deus opt. max. fortunet Tua praeclara consilia. Venetiis. CIↃ IↃ XXCIII. illo ipso Pentecostes die, quem Tibi ad immortalitatem praecipuum dedisse uidetur Deus. eo enim & Poloniae Rex electus, & ad hereditarium Galliae Regnum uocatus fuisti.

M. T. obseruantissimus,

Aldus Mannuccius,

Paulli F. Aldi N.

HENRICVS

III. GALLIAE . ET . I. POLONIAE . REX . CHRISTIANISS.

ACCEPTO

DE . IMMATVRA . CAROLI . IX . GALLIAE . REGIS . FRATRIS . CONIVNCTISSIMI . MORTE

TRISTI . NVNCIO

E . POLONIA . IN . FRANCIAM

AD . INEVNDVM . REGNVM . HEREDITARIVM

PROPERANS

VENETIAS

ANNO . SAL . CIϽ IϽ LXXIV . XIV . KAL . SEXT.

ACCESSIT

ATQVE . AB . ALOYSIO . MOCENIGO . SERENISS . VENETORVM . PRINCIPE
ET . OMNIBVS . HVIVSCE . REIP . ORDINIBVS
NON . MODO . PROPTER . VETERIS . AMICITIAE . NECESSITVDINEM
VERVM . ETIAM . OB . SINGVLAREM . DE . IPSIVS . EXIMIA . VIRTVTE
ATQVE . ANIMI . MAGNITVDINE . OPINIONEM
MAGNIFICENTISSIMO . POST . HOMINVM . MEMORIAM . APPARATV
ATQVE . ALACRI
ITALIAE . PROPE . VNIVERSAE
SVMMORVMQ . PRINCIPVM . PRAESERTIM
CONCVRSV
EXCEPTVS . EST

AD . CVIVS . REI . GRATIQ . REGIS . ANIMI . ERGA . HANC . REMP . MEMORIAM . SEMPITERNAM

SENATVS

HOC . MONVMENTVM . FIERI . CVRAVIT

ARNOLDO . FERRERIO . SECRETIORIS . EIVS . CONSILII . PARTICIPE

REGIO . APVD . REMP . LEGATO

ID . ETIAM . POSTVLANTE

INDEX LIBRORVM

Qui hoc Volumine continentur.

IN

M. TVLLII . CICERONIS

ACADEMICARVM . QVAESTIONVM EDITIONIS . PRIMAE

LIBRVM. II.

QVI INSCRIBITVR LVCVLLVS

Commentarius Aldi Mannuccij

CICERO

AGNVM ingenium L. Luculli, magnumq. optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino reb. urbanis. ut enim admodum adolescens cum fratre, pari pietate, & industria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus; in Asiam quaestor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam laude prouinciae praefuit. deinde, absens factus aedilis, continuo praetor, (licebat enim celerius legis praemio) post in Africam, inde ad consulatum: quem ita gessit, ut diligentiā admirarentur omnes, ingenium agnoscerent. post ad Mithridaticum bellum missus a senatu, non modo opinionem uicit omnium, quae de uirtute eius erat, sed etiam gloriam superiorum. idq. eo fuit mirabilius, quod ab eo laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quaesturae diuturnum tempus, Murena bellū in Ponto gerente, in Asiae pace consumpserat. sed incredibilis quaedam ingenij magnitudo non desiderauit indocilem usus disciplinā. itaque, cum totum iter, & nauigationem consumpsisset partim in percunctando a peritis, partim rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator uenit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, uerborum maiorem Hortensius. sed, quo plus in negotijs gerendis res, quam uerba, prosunt; hoc erat memoria illa praestantior: quā fuisse in Themistocle, quem facile Graeciae principem ponimus, singularem ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidam, se artem ei memoriae, quae tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, obliuisci, se malle discere; credo, quod haerebant in memoria, quaecumque audierat, aut uiderat.

EXPLANATIO

CADEMICARVM *Quaestionum* ⁝ Prior liber, Catulus, inscriptus erat. ad Att. & Quinctil. lib. III. cap. 8. LVCVLLVS. ⁝ Plut. in Lucullo, in extremo. CVM *fratre*, ⁝ M. Lucullo. Plutarchus. ABSENS *factus aedilis, continuo praetor, (licebat enim celerius legis praemio)* ⁝ Aedilitatem praetūra biennio post consequebatur: quod saepe iam, &, opinor, primi olim docuimus. Lucullus autem, Sullanarum partium adiutor, cum aedilis fuisset, continuo praetor factus est, beneficio legis; ut opinor, a Sulla dictatore latae, ut iis, qui partes eius in ciuili bello secuti essent, honores ante tempus capere liceret. nam apud Appianum lib. I. scriptum est, lege Sullae cautum, ne quis, omissā praetura, consul fieri posset. quod Cicero etiam significat XI. in Antonium, his uerbis: Vopiscus ex aedilitate consulatum petit: soluatur legibus. Verisimile autem additum in ea lege de magistratuum interuallo, sed exceptos esse eos, quorum opera in bello usus esset. itaque praemium legis hic appellat Cicero. Quod autem ait, Licebat, non ideo abrogatam postea legem Sullae significat, (uam, eam

A ualere,

ualere, locus ex xi. Philippica proxime recitatus indicat) sed neminem iam uti eius legis beneficio: cum ij, qui pro Sulla contra Marium pugnauerant, aut honores, ipso uiuente Sulla, iam cepissent, aut uita excessissent, aut certe ita senes essent, ut de petenda aedilitate, aut praetura minime iam cogitarent. Haec Paullus pater. *Legis praemio*: nam id Lucullus sua uirtute meruerat, in Asia, & in Graecia, dum Marius, atque Sulla crudelissime dimicarent. INGENIVM *agnoscerent*.] Ciliciam enim sibi decerni curauit, ut bello Mithridatico proximus esset, cum ex sorte Galliam cisalpinam haberet. IN *Themistocle, quem facile Graeciae principem ponimus*,] de Senectute: Themistocles omnium ciuium uomina perceperat.

CICERO

TALI ingenio praeditus Lucullus adiunxerat & illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinam. itaque, ut litteris consignamus, quae monumentis mandare uolumus; sic ille in animo res insculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, proelijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq. belli instrumento, & apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc a se maiorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisq. ciuitatibus, tanta aequitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi uestigijs persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reip. tamen diutius, quam uellem, tanta uis uirtutis, atque ingenij peregrinata absuit ab oculis & fori, & curiae. quinetiam, cum uictor a Mithridatico bello reuertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quã debuerat, triumphauit. nos enim consules introduximus paene in urbem currum clarissimi uiri. cuius mihi consilium, & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset: quod hoc tempore non est necesse. Itaque priuabo illum potius debito testimonio, quam id cum mea laude communicem. Sed, quae populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt & Graecis litteris, & Latinis celebrata: nos autem illa exteriora cum multis, haec interiora cum paucis ex ipso saepe cognouimus. maiore enim studio Lucullus cum omni litterarum generi, tum philosophiae deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur: nec uero ineunte aetate solum, sed & proquaestor aliquot annos, & in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus otii relinquatur. Cum autem e philosophis ingenio, scientiaq. putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere; eum secum & quaestor habuit, & post aliquot annos imperator. eumq. esset ea memoria, quam ante dixi; ea saepe audiendo facile cognouit, quae uel semel audita meminisse potuisset. delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat.

EXPLANATIO

DISCIPLINAM.] artem memoriae. quam Themistocles spreuit, quae res simul, & uerba conferret obseruatori. magnus alioqui uir: sed icciico Lucullo minor REX *post Alexandrum maximus*] Mithridates, post Alexandrum Macedonem, qui totam fere Graeciam cum Asia similiter aliquando possedit. IN *constituendis ciuitatibus*] praecipue Cyrenensium repub. quam, uaria tyrannidis specie diu conflictatã, ciuium precibus tamdem motus, in certam formã composuit. REVERTISSET,] hoc uerbo, quod alias deponens, ubique propemodum Cicero utitur actiue modis praeteriti. In Verrem, Cũ argento domum reuerterunt. Ad Att. Epheso Laodiceam reuerti. INIMICORVM *calumnia*] C. Memmij, qui, dum frater in Asia bellum administraret, detulit M. Lucullum maiestatis, eadem tempore, & repetundarum: quod quaestor sub Sulla gessisset praeter officium. atque dignitatem populi Rom. IN *maximis rebus*] in coniuratione opprimenda. Multum enim eo rerum discrimine implicitus Luculli consiliis est usus. EXTERIORA] de rebus bello gestis. INTERIORA] de singulari prudentia, & doctrinarum cognitione. QVI *illum ignorabant*,] male enim audiit ea secta, quae reuocat omnia ad uoluptatem. SVB *ipsis pellibus*] quibus tecta castrensia contegebantur. Festus in dictione Adtubernalis. ANTIOCHVS,] Sextus Empiricus lib. I. Pyrrh. hypot. cap. 33. ab Antiocho sectam Stoicam translatam ait esse in Academiam: ut in Academia philosophari Stoica sit dictus. quo fortasse nonnulli auctorem quinctae uocarunt Academiae: cum Philoni, & Carmidae quartam, Carneadi tertiam dedissent: ut ostendit idem Sextus ibidem.

CICERO

AC uereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare uelim, imminuam etiam gloriam. sunt enim multi, qui omnino Graecas non ament litteras; plures, qui philosophiam; reliqui, qui, etiam si haec non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. Ego autem, cum Graecas litteras M. Catonem in senectute didicisse acceperim; Publij autem Africani, historiae loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obijt, Panaetium unum omnino comitem fuisse; nec

litterarum Graecarum, nec philosophiae iam ullum auctorem requiro. Restat, ut ijs respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graues illigari. Quasi uero clarorum uirorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. etenim si quodam in libro uere est a nobis philosophia laudata: profecto eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud uidendum est nobis. quos populus R. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studijs de opera publica detrahamus. quod si, cum fungi munere debeamus, non modo operam nostram numquam a populari coetu remouemus, sed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium? qui in eo non modo nosmetipsos hebescere, & languere nolumus; sed etiam, ut plurimis prosimus, enitimur. Gloriam uero non modo non minui, sed etiã augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresq. laudes, has etiam, minus notas, minusq. peruulgatas, adiungimus. Sunt etiam, qui negent in ijs, qui in nostris libris, disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi uidentur non solum uiuis, sed etiam mortuis inuidere.

EXPLANATIO

AC *uereor* } exemplorum auctoritate probat, non esse indecorum tales uiros his nominibus ornari. IN *legatione illa nobili,* } in qua ad Antiochum Asiae regem missus, cum Ephesi deuictum a se nuper, & profligatum Hannibalẽ alloqueretur, incredibile uirtutis, atque gloriae testimoniũ a Poeno tulit. RESTAT, *ut ijs* } confutatione obiectorum breuiter confirmatur Ciceronis institutum. nam aut eiusmodi sermonibus inseri oportet tam graues personas, ut Catulus, ut Lucullus est, aut ludicris, & obscuris. QVODAM *in libro* } fortasse in Tusculanarum, aut Finium libris: utrobique enim philosophica tractat. SVNT *etiam, qui* } diluit maleuolorum criminationem.

CICERO

RESTAT unum genus reprehensorum, quibus Academiae ratio non probatur. quod grauius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiae probaret, praeter eam, quam ipse sequeretur. nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui scire sibi uidentur, solemus, non possumus, quin alij a nobis dissentiant, recusare. Quamquam nostra quidem caussa facilior est, qui uerum inuenire sine ulla contentione uolumus, idq. summa cura, studioq. conquirimus. etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus; eaq. est & in ipsis rebus obscuritas, & in iudicijs nostris infirmitas, ut non sine caussa & doctissimi, & antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt; neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus; neque nostrae disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut, in utramque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tamquam exprimant aliquid, quod aut uerum sit, aut ad id quamproxime accedat. neque inter nos, & eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea uera sint, quae defendunt; nos probabilia multa habemus, quae sequi facile, affirmare uix possumus. Hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quod integra nobis est iudicandi potestas; neque, ut omnia, quae praescripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. nam ceteri primum ante tenentur adstricti, quam, quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quãcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tamquam ad saxum, adhaerescunt. Nam, quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. statuere enim, quid sit sapiens, uel maxime uidetur esse sapientis. sed ut potuerunt, omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententijs, iudicauerunt: aut, re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamq. sententiam, quam adamauerunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. Quibus de rebus & alias saepe nobis multa quaesita, & disputata sunt, & quondam in Hortensij uilla, quae est ad Baulos: cum eo Catulus, & Lucullus, nosq. ipsi postridie uenissemus, quam apud Catulum fuissemus. quo quidem etiã maturius uenimus, quod erat constitutum, si uentus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare.

EXPLANATIO

RESTAT *unum* } Purgat a culpa sese disputationis praetextu, & obiter probat morem atque studium inquirendi ueritatem rationibus, & contrariorum argumentis. CONTRA *omnes dicere, qui scire sibi uidentur, solemus,* } Academici, percipi nihil posse, dicebant, praeter unum illud, nihil posse percipi. in hac autem haeresi Cicero cum esset; non erat, cur alios a se dissentire moleste ferret. id. n. ab ijs solet fieri, qui scire sibi uidentur: contra quos Academici solent dicere. Sunt, qui legant, Contra oẽs dicere quae uidẽtur. quos secuti nõ sumus. non. n. contra omnes dicere, quae uidebãtur, soli Academici solebant; quod cõmune omniũ erat; sed contra oẽs, qui scire uidebãtur; quod proprium erat Academicorũ,

 negantium,

negantium, quidquam sciri, & affirmari posse. Haec Paullus pater. Vt *non sine caussa* } fatetur Cicero infirmitatem esse iudicii in homine, cognitionem ueri difficultatibus obstructam, in ipsis rebus obscuritatem uersari. Nam, *quod dicunt omnia se credere ei,* } non uult, licet ualde timeat, nullum ita coli, ut quaeuis eidem credantur. Immo debere pro se unumquemque certitudinem doctrinae rationibus inuestigare. Ivdicavervnt: *aut,* } Locus, meo iudicio, deprauatus. liber doctissimi uiri, Caroli Sigonij, Iudicare aut. ego uellem, Iudicare: ita. Sententia uero sane quam apta efficitur. Cum liceret, inquit, eis, antequam iudicarent, audire, omnia, reliquorumq. doctrinam nosse; tamē, re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. ut igitur potuerunt, si aliorum sententias nossent, iudicare, quid optimum esset: ita, cum eas neglexerint, se ad unius auctoritatem cōtulerunt, rudes, & indocti iudicare non possunt. Hoc eo pluribus uerbis explanandum putaui, ne quis correctionem nostram post hac in dubium uocaret. Haec Paullus pater. Qvae *est ad Baulos;* } Bauli pluralis tantum, uicus inter Baias, & Millenum. Qvo *quidem* } circumstantijs rerum, aperit progressum pridie decreti.

CICERO

Cvm igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quaerebatur, paene explicatum est, ut tota fere quaestio tractata uideatur; tamē exspecto ea, quae te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quam uellem: totam enim rem Lucullo integram seruari oportuit. & tamen fortasse seruata est. a me enim, quae in promptu erant, dicta sunt, a Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non sane, inquit, Hortensi, conturbat me exspectatio tua: etsi nihil est ijs, qui placere uolunt, tam aduersarium: sed quia non laboro, quam ualde ea, quae dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam enim nec mea, nec ea, in quibus si non fuerint, non uinci me malim, quam uincere. sed mehercule, ut quidem se nunc caussa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen uidetur esse uerissima. agam igitur, sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & uacuo animo illum audiebam, & magno studio. eadem de re etiam saepius: ut etiam maiorem exspectationem mei faciam, quam modo fecit Hortensius. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandriae proquaestor, inquit, essem, fuit Antiochus mecum & erat iam antea Alexandriae, familiaris Antiochi, Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sane in ista philosophia, quae nunc prope dimissa reuocatur, probatus, & nobilis: cum quo & Antiochum saepe disputantem audiebam, sed utrumque leuiter. & quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo est, tum erant allati Alexandriam, tumq. primum in Antiochi manus uenerant. & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) stomachari tamen coepit. mirabar: neque enim umquam antea uideram. at ille, Heracliti memoriam implorans, quaerere ex eo, uiderentur ne illa Philonis, aut ea num uel e Philone, uel ex ullo Academico audiuisset aliquando? negabat: Philonis tamen scriptum agnoscebat. nec id quidem dubitari poterat. nam aderant, mei familiares, & docti homines, P. & C. Selij, & Tetrilius Rogus, qui se illa audisse Romae de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quae heri Catulus commemorauit a patre suo dicta Philoni: & alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui Sosus inscribitur. Tum igitur & cum Heraclitum studiose audirem contra Antiochum disserentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut caussam ex eo totam cognoscerem. itaque complures dies, adhibito Heraclito, doctisq. compluribus, & in his Antiochi fratre Aristo, & praeterea Aristone, & Dione, quibus ille, secundum fratrem, plurimum tribuebat, multum temporis in ista una disputatione consumpsimus. sed ea pars, quae contra Philonem erat, praetermittenda est. minus enim acer est aduersarius is, qui ista, quae sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamen est aduersarius lenior. ad Arcesilam, Carneademq. ueniamus.

EXPLANATIO

Hic *Catulus,* } Catuli persona ad Lucullum reiicitur, & cum Hortensio ministrat decorum. Tam *aduersarium:* } nam his, qui alteri placere uolunt, nihil est grauius, quam suam sententiam obtrudere. Non *uinci me malim,* } Academicorum more, qui nihil obstinate defendunt. In *ista philosophia,* } ueteris Academiae. Memoriam *implorans,* } praesentis, uiuiq. Heracliti. Fratre *Aristo,* } in Bruto in extremo., & hic Tusc. v. Secvndvm *fratrem,* } nam post fratrem illis plurimum tribuebat. Ad *Arcesilam,* } Prienneum, Crantoris auditorem. Carneademq. } cuius scriptis florere coepit noua Academia.

CICERO

Qvae cum dixisset, sic rursus exorsus est. Primū mihi uidemini, (me autem nomine appellabat) cū ueteres physicos nominatis, facere idē, quod seditiosi ciues solent, cū aliquos ex antiquis claros uiros profe runt,

tunt, quos dicant fuisse populares, ut eorū ipsi similes esse uideantur. repetunt iam P. Valeriū, qui, exactis regibus, primo anno consul fuit. commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit inuito senatu, & postea bis consul factus sit; L. Cassium, Q. Pompeium. illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos uero sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, & P. Scaeuolam aiunt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut uidemus, palam, alterum, ut suspicamur, obscurius. addunt etiam C. Marium. & de hoc quidem nihil mētiuntur. horum nominibus, tot uirorum, atque tantorum, expositis, eorum se institutum sequi dicunt. Similiter uos, cum perturbare, ut illi remp. sic uos philosophiam, bene iam constitutam, uelitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nominem) simile quidquam habuit ueterum illorum: nec Arcesilae calumnia conferenda est cum Democriti uerecundia. & tamen isti physici raro admodum, cum haerent aliquo loco, exclamant, quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdum mihi furere uideatur, abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere, nihil omnino, quale sit, posse reperire. maiorem autem partem mihi quidem omnes isti uidentur nimis etiam quaedam affirmare, plusq. profiteri se scire, quam sciant. Quod si illi tum in nouis rebus, quasi modo nascentes, haesitauerunt: nihil ne tot saeculis, summis ingenijs, maximis studijs, explicatum putamus? nonne, cum iam philosophorum disciplinae grauissimae constitissent, tum exortus est, ut in optima rep. Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam euerteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negassent, quidquā sciri, aut percipi posse? quorum e numero tollendus est Plato, & Socrates; alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differentes, re congruentes: a quibus Stoici ipsi uerbis magis, quam sententijs, dissenserunt: Socrates autem, de se ipse detrahens, in disputatione plus tribuebat ijs, quos uolebat refellere. ita, cum aliud diceret, atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Graeci εἰρωνείαν uocant: quam ait etiam in Africano fuisse Fannius; idq. propterea uitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.

EXPLANATIO

P*RIMVM mihi uidemini,* } ciuiliter excipit mentionem Arcesilae, & Carneadis. C*VM ueteres physicos nominatis,* } pro tuenda recentiore Academia, quae nihil percipi dicebat. V*T uidemus,* } hoc quidem non constat. C. MARIVM. } ad reliquos populares. V*ETERVM illorum:* } in popularitate. A*RCESILAE calumnia* } contra ueterem Academiam. R*ARO admodum,* } non semper: quod uos facitis ubique haerentes. E*MPEDOCLES quidem,* } de hoc multa Gellius lib. IV. cap. 2. M*AIOREM autem partem* } plerique, praecipue, uel addenda est praepositio Ad. Q*VOD si ille tum* } a possibili colligit, atque uerisimili. Q*VORVM e numero* } decorum opponitur. A *QVIBVS Stoici* } indignitatis exaggeratio.

CICERO

Seu fuerint illa uetera, si uultis, incognita: nihil ne est ergo actū, quod inuestigata sunt, postea quā Arcesilas, Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendanti superiores immutatione uerborum, dum huius definitiones labefactare uult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cuius primo non admodum probata ratio, (quamquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi) proxime a Lacyde solo retenta est, post autem confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcesila: audiuit enim Hegesinum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilae Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta uixit annos: &, qui illum audierant, admodum floruerunt. e quibus industriae plurimum in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quam in Carneade eloquētiae, in Melanthio Rhodio suauitatis. bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. iam Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autem uiuo, patrocinium Academiae non defuit. Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus; id quidā e philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec uero esse ullam rationem, disputare cū ijs, qui nihil probarent: Antipatrumq. Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si uerbum e uerbo uolumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi uocant: eosq., qui persuadere uellent, esse aliquid, quod comprehendi, & percipi posset, inscienter facere dicebant: propterea quod nihil esset clarius ἐναργείᾳ, ut Graeci; perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus; fabricemurq., si opus erit, uerba; ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. sed tamen orationem nullam putabāt illustriorem ipsa euidentia reperiri posse: nec ea, quae tam clara essent, definienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidētia quidquam priores fuisse dicturos; sed ad ea, quae contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam euidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quaeratur, & homines dignos, quibuscum disseratur, putant. Philo autem, dum noua quaedam commouet, quod ea sustinere uix poterat, quae contra Academicorum

micorum pertinaciem dicebantur, & aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catulo; & , ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat Cum enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, (id enim volumus esse καταληπτὸν) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale uisum, (iam enim hoc pro φαντασία uerbum satis hesterno sermone triuimus) uisum igitur impressum, effictumq. ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset; id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. qui enim potest quidquam ita comprehendi, ut plane confidas id perceptum, cognitumq. esse, quod est tale, quale uel falsum esse possit? hoc cum infirmat, tollitq. Philo, iudicium tollit incogniti, & cogniti: ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudens eo, quo minime uult, reuoluitur.

EXPLANATIO

SED *fuerint* } conceditur tantis temporibus oblitteratum esse posse. ZANONI, } Duo praecipui fuerunt hoc nomine, Citteus Stoicae disciplinae titulis excellens, quem, hic, ut opinor, nominat Cicero, & Eleas patientia clarus in extremis cruciatibus. Tertius etiam in lib. de finibus a Cicerone nominatur. IMMVTATIONES *uerborum*, } facile fit mutatio uerborum, quia non satis uno sensu continent res philosophicas. PHILONS *autem uiuo*, } uult id probare, numquam ueteri Academiae patrocinia defuisse, quemadmodum & nouae. NEC *uero esse ullam rationem* } Nec uerum esse, habent, praeter nostrum, impressi omnes libri. ego ex uetusto libro Bernardini Maffei, iuuenis admodum erudit, & ex sententia emendaui, Nec uero. nam, Verum, si legas, duae illae uoces, Vllam rationem, neque cum sequenti uerbo, Disputare, neque cum praecedenti, Esse, cohaerebunt. Haec Paullus pater. QVI *nihil probarent:* } intellige, putabant illi. NE *hic sibi* } Lucullus Ciceronis quasi licentiam attingit, qui, ut ait Plutarchus, quaedam ex Graeco, uocabula Dialecticorum, Physicorum, Rhetorum Latina fecerit primum, tunc demum Romanis coepta usurpari. ALII *autem negabant se pro hac euidentia* } euidentiam uocat omne, quod tam apertum, tam clarum est, ut ignorari nequeat. & uersatur circa communem intellectum, cum praebemus aliquid oculis expositum, manibus obiectum, menti aptum, siue per instrumenta nota, siue per usitata uerba. Quemadmodum si dicas, perfidia crimen est, quercus arbor est, rosa flos, aqua liquidum, & similiter. At Philo nec oculis semper credi, nec manibus, nec rationi uoluit, hoc est ipsi in rebus euidentiae, quia phantasijs laborarent homines, sensus essent rudes, corrupta iudicia naturae. A PATRE *Catulo*, } Video Ciceronem ita locutum, Seruilius pater, Curio pater, Quinctus pater, sed de uiuis. itaque mihi magis placet, A patre Catuli, ut est in antiquo libro. supra enim dixit: Quae heri Catulus commemorauit, a patre suo dicta Philoni. Haec Paullus pater. QVOD *timebat* } non omnino dicere audebat nihil posse percipi quod Arcesilas dixerat: sed ita nihil posse percipi dicebat. EFFICTVMQ. *ex eo, unde esses, quale esse non posset ex eo, unde non esset;* } iocatur in Zenonis, & Stoicorum subtilissimas argutias. ITA *imprudens, quo minime uult,* } non enim defendere illud poterat, nihil posse percipi. ideo noua quaedam commouebat. &, dum affirmat se recte dicere contra ueteres Academicos, sequitur numque ueri euidentiam.

CICERO

QVARE *omnis oratio contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo uoluit euertere: quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur a sensibus. quorum ita clara iudicia, & certa sunt, ut, si optio naturae nostrae detur, & ab ea deus aliquis requirat, contenta ne sit suis integris, incorruptisq. sensibus, an postulet melius aliquid, non uideā quid quaerat amplius. Neque uero hoc loco exspectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbae respondeam. non enim is sum, qui, quidquid uidetur, tale dicam esse, quale uideatur. Epicurus hoc uiderit, & multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus ueritas, si sani sunt, ac ualentes, & omnia remouentur, quae obstant, & impediunt. itaque & lumen mutari saepe uolumus, & situs earum rerum, quas intuemur; & interualla aut cōtrahimus, aut diducimus; multaq. facimus usque eo, dum adspectus ipse fidem faciat sui iudicij. quod idem fit in uocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui nō in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. adhibita uero exercitatione, & arte, ut oculi pictura teneantur, aures cantibus; quis est, quin cernat, quanta uis est in sensibus? Quam multa uident pictores in umbris, & in eminentia, quae nos non uidemus? Quam multa, quae nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham; enim id nos ne suspicemur quidem. Nihil necesse est de gustatu, & odoratu loqui: in quibus intelligētia, etsi uitiosa, est quaedam tamen. Quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem uocant, aut doloris, aut uoluptatis? in quo Cyrenaici solo putant ueri esse iudicium, quia sentiatur. Potestne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in uoluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui, qualia sunt haec, quae sensibus ipsis percipi dicimus; talia sequūtur ea, quae nō sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus: ut haec: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. animo iam haec tenemus comprehensa, non sensibus. ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur maiora nectens, ut haec, quae quasi expletam rerū comprehensionem amplectuntur: si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. quo e genere nobis notitiae rerum imprimuntur: sine quibus neque intelligi quidquam, neque quaeri, disputari ne potest.*

EXPLA-

EXPLANATIO

VT, *si optio naturae nostrae detur*, } Multa aoimalia, hominem sensibus perfectum longe superant. Itaqoe posset aliquid etiam in hoc geoere perfectius optare natura. DE *remo inflexo, aut de collo columbae* } Sextus l.1.Pyrr.c.14.& Aristoteles: Ἐπὶ τοῦ ἐρετμοῦ τοῦ ἐν τῷ ὕδατι &c. ITAQVE *& lumen* } arguit ab experientia, nam aurum io splendore solis propositum, magis cupimus in umbra contemplari, quia uisus ibi acer est. ET *situs earum rerum*, } si quando gemmam argento uides inclusam, & manis auro, res eadem est; situs autem displicet. ET *interualla* } afficimur interuallorum uicissitodine. ADHIBITA *uero exercitatione*, } amplificatio minoris ad maios. ETSI *uitiosa*, } saepe enim fit, ot iotterrogemos qoid odoret ita? quaeramus io comestione cuiosmodi sit esca? CYRENAICI } philosophi a Cyrenis, Lybiae opido, suam sectam trahentes. SED *quodam modo* } quia haec notitia pendet a sensibus.

CICERO

QVOD si essent falsae notitiae; (notiae enim notitias appellare tu uidebare) si igitur essent hae falsae, aut eiusmodi uisis impressae, qualia uisa a falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, uideremus? Memoriae quidem certe, quae non modo philosophiam, sed omnis uitae usum, omnesq. artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. quae potest enim esse memoria falsorũ? aut quid quisquã meminit, quod non animo cõprehendit, & tenet? Ars uero quae potest esse, nisi quae non ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris; qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum negabimus, sed cum alterum percepta, & comprehensa tenere uidemus, alterum nõ item. Cumq. artium aliud eiusmodi genus sit, ut tantum modo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid, & faciat: quo modo aut geometres cernere ea potest, quae aut nulla sunt, aut internosci a falsis non possunt; aut is, qui fidibus utitur, explere numeros, & cõficere uersus? quod idem in similibus quoque artibus continget quarum omne opus est in faciendo, atque agendo. quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? Maxime uero uirtutum cognitio confirmat, percipi, & comprehendi multa posse: in quibus solis inesse etiam scientiam dicimus; quam nos non comprehensionem modo rerum, sed etiam stabilem, atque immutabilem esse censemus: itemq. sapientiam, artem uiuendi, quae ipsa ex sese habeat constantiam. ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti; quaero, unde nata sit, aut quo modo?

EXPLANATIO

MEMORIAE *quidem* } proponit artis, & memoriae ratiooem: non enim est possibile hominem meminisse quod nesciat, & absurdum est artes condere, qui oihil certo teneat. MAXIME *uero uirtutum* } Rhetorico more per gradus quasi altios, & altius adscendit.

CICERO

QVARRO etiam, ille uir bonus, qui statuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius, quam aut officium prodat, aut fidem, cur has igitur sibi tam graues leges imposuerit, cum, quamobrem, ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, constituti? nullo igitur modo fieri potest, ut quisquã tanti aestimet aequitatem, & fidem, ut, eius conseruandae caussa, nullum supplicium recuset, nisi ijs rebus assensus sit, quae falsae esse non possunt. Ipsa uero sapiẽtia, si se ignorabit, sapientia sit, nec ne, quo modo primũ obtinebit nomen sapientiae; deinde, quo modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod sequatur? cum uero dubitabit, quid sit extremum, & ultimum bonorum, ignorans quo omnia referantur, qui poterit esse sapientia? atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur; idq. initium esse naturae accommodatum. nam aliter appetitio, (eã enim esse uolumus ὁρμήν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod est uisum, moueri non potest. illud autẽ, quod mouet, prius oportet uideri, eiq. credi: quod fieri non potest, si id, quod uisum erit, discerni non poterit a falso. Quo modo autem moueri animus ad appetẽdum potest, si id, quod uidetur, non percipitur, accommodatum ne naturae sit, an alienum? itemq. si, quid officij sui sit, non occurrit animo, nihil umquam omnino aget, ad nullam rem umquam impelletur, numquam mouebitur. quod si aliquid aliquando acturus est; necesse est, id ei uerum, quod occurrit, uideri.

EXPLANATIO

QVARRO *etiam, ille uir bonus*, } exempli grauitate partem orget, & fortasse fingit absolute bonum uirum hic. CVR *has igitur sibi tam graues leges imposuerint* } non uideo, cur uerbum, Igitur, quidam inculcauerint: quod neque habeant libri scripti, quos quidem ego uiderim, & abundare, sensus ostendit. Haec Paullos pater. QVOD *monet prius* } aurum non appeteres, si neque uidere posses, neque credere quod sit utile.

CICERO

QVID, quod, si ista uera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quaedam lux, lumenq. uitae? tamen ne in ista prauitate perstabitis? nam quaerendi initium ratio attulit: quae perfecit uirtutem, cum esset ipsa ratio cōfirmata quaerendo. quaestio autem est appetitio cognitionis, quaestionisq. finis inuētio. at nemo inuenit falsa: nec ea, quae incerta permanent, inuenta esse possunt; sed, cū ea, quae quasi inuoluta fuerunt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur: sic & initium quaerendi, & exitus percipiendi, & comprehendendi tenet: itaque argumenti cōclusio, quae est Graece ἀπόδειξις, ita definitur, ratio, quae ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. quod si omnia uisa eiusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea uel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quae esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, quae rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiae uero quid futurum est? quae neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quae philosophi uocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cum enim decretum proditur, lex ueri, rectiq. proditur. quo e uitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent.

EXPLANATIO

QVID *quod*, } Vltimum hoc loco argumentum, de communi natura, ut, quae ex ratione proficiscuntur, audeuter assumat.

CICERO

NON potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse. sapientiq. satis non sit non esse falsum; sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat, quod mouere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque uideri possunt eorum ratione, qui illa uisa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam a falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi. Sed Antipatro, hoc idem postulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, unum tamen illud, dicere, percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat. nā tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maxime etiam repugnaret: qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere: ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius uidebatur accedere: quoniam enim id haberent Academici decretum, (sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, praesertim cum in eo summa consisteret: hanc enim esse regulam totius philosophiae, constitutionem ueri, falsi; cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susciperent, docereq. uellent, quae a quouis accipi oporteret, & quae repudiari; certe hoc ipsum, ex quo omne ueri, falsiq. iudicium esset, percipere eos debuisse: etenim duo esse haec maxima in philosophia, iudicium ueri, & finem bonorum: nec sapientem posse esse, qui aut cognoscendi esse initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiscatur, aut quo perueniendum sit, nesciat: haec autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moueri non possint, abhorrere a sapientia plurimū. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. Sed de inconstantia totius illorum sententiae, si ulla sententia cuiusquam esse potest nihil approbantis, sit, ut opinor dictum satis.

EXPLANATIO

NON *potest igitur* } epilogus omnium in hanc sententiam argumentorum, quod res certo cognosci queant. SAPIENTIQ. *satis sit, non esse falsum,* } ipsa indicat sententia, quod ueteris libri confirmat auctoritas, legendum, Sapientiq. satis non sit, non esse falsum: ut hoc dicatur. Sapienti satis non est, non esse falsa decreta, sed stabilia quoque fixa, rata debent esse. Haec Paullus pater. SED *Antipatro, hoc idem postulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, unum tamen illud, dicere, percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat.* } Quid sibi uelint haec uerba, nemo non uidet: quorum antea sententia uideri poterat obscurior, cum pro, Ei qui affirmaret, legeretur, Eiq. affirmaret. quo ex loco unius litterae mutatione, mendum sustulimus, idq. ex cōiectura. Haec Paullus pater. *Sed Antipatro*: Tyrio, inter Stoicos non postremi nominis, de quo pulchre lib. III. offi. QVONIAM *enim* } Antiochus, uerbis ipsorum propriis illos conuincit.

CICERO

SEQVITVR disputatio, copiosa illa quidem, sed paullo abstrusior: habet enim aliquantum a physicis: ut uerear, ne maiorem largiar ei, qui contra dicturus est, libertatem, & licentiam. nam, quid eum factu

rum

rum putem de abditis rebus, & obscuris, qui lucem eripere conetur? sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primum animal omne; deinde hominem maxime: quae uis esset in sensibus: quemadmodum prima uisa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum, ut sensus ad res percipiendas intenderemus. mens enim ipsa, quae sensuum fons est, atque etiam ipsa sensus est, naturalem uim habet, quam intendit ad ea, quibus mouetur: itaque alia uisa sic arripit, ut his statim utatur; aliqua sic recondit, e quibus memoria oritur: cetera autem similitudinibus construit: ex quibus efficiuntur notitiae rerum; quas Graeci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. eo cum accessit ratio, argumentiq. conclusio, rerumq. innumerabilium multitudo; tum & perceptio eorum omnium apparet; & eadem ratio, profecta his gradibus, ad sapientiam peruenit. Ad rerum igitur scientiam, uitaeq. constantiam aptissima cum sit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem, & istam κατάληψιν, quam, ut dixi, uerbum e uerbo exprimentes, comprehensionem dicemus, cum ipsam per se amat, (nihil est enim ei ueritatis luce dulcius) tum etiam propter usum. quocirca & sensibus utitur; & artes efficit, quasi sensus alteros; & usque eo philosophiam ipsam corroborat, ut uirtutē efficiat, ex qua re una uita omnis apta sit. Ergo ij, qui negant quidquam posse comprehēdi, haec ipsa eripiunt uel instrumenta, uel ornamenta uitae, uel potius etiam totam uitā euertunt funditus, ipsumq. animal orbant animo: ut difficile sit, de temeritate eorum, perinde ut caussa postulat, dicere.

EXPLANATIO

SEQVITVR *disputatio*,] recipit se e physicis quiddam allaturum. ALIA *uisa sic arripit*,] ut cum scribimus, loquimur, opus propositum agimus, mens statim utitur obiecto. ALIQVA *sic recondit, e quibus memoria oritur.*] ut cum id facere non possumus, memoriā statuimus, ad primam facultatem fa-ctucos esse. *Aliqua sic recondit, è quibus memoria oritur:* Non nihil desideratur, ac fortasse tale quippiā, Vt postea: ut ita legatur: Alia uisa sic arripit, ut his statim utatur; alia sic recondit, ut postea: e quibus memoria oritur. & dictio, Postea, referatur ad uerbum, Vtatur. nisi si quis ita malit legere, Alia sibi recondit, e quibus memoria oritur: Sibi, id est ad usum suum. Haec Paullus pater. CAETERA *autem similitudinibus*] ut cum nobis ipsi fingimus, homo est, ergo animal mortale, capax rationis.

CICERO

NEc uero satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid uelint. interdum enim, cum adhibemus ad eos rationem huiusmodi; si ea, quae disputent, uera non sint, tum omnia fore incerta; respondent, quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quae in profundo ueritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. Alij autē elegantius: qui etiam queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumq. intersit inter incertum, & id, quod percipi non possit, docere conantur, eaq. distinguere. cū his igitur agamus, qui haec distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par, an impar, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus. uolunt enim, (& hoc quidem uel maxime animaduertebam uos moueri) probabile aliquid esse, & quasi uerisimile; eaq. se uti regula & in agenda uita, & in quaerendo, ac disserendo. quae ista regula est ueri, & falsi, si notionem ueri, & falsi, propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? nam si habemus; interesse oportet, ut inter rectum, & prauum, sic inter uerum, & falsum. si nihil interest; nulla regula est; nec potest is, cui est uisio ueri, falsiq. communis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino ueritatis notam. Nam, cum dicunt hoc se unum tollere, ut quidquam uerum possit ita uideri, cetera autem concedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis quem oculis priuauerit, dicat ea, quae cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua uisis, sed propria ueri, non communi ueri & falsi nota. quamobrem siue tu probabilem uisionem, siue improbabilem, & quae non impediatur, ut Carneades uolebat, siue aliud quid proferes, quod sequare: ad uisum illud, de quo agimus, tibi erit reuertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium: quia proprium communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit; habeo, quod uolo. id enim quaero, quod ita mihi uideatur uerum, ut non possit idem falsum uideri. Simili in errore uersantur, cum coniuncti, ac ui ueritatis coacti, perspicua a perceptis uolunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui; uerum illud quidem impressum in animo, atque mente; neque id tamen percipi, ac comprehendi posse. quo enim modo, perspicue, dixeris, album esse aliquid; cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse uideatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter; cum sit incertum, uere, inaniter ne animus moueatur? ita neque color, neque corpus, neque ueritas, neque argumentum, neque sensus, neque perspicuum ullum relinquitur. Ex hoc illud his usu uenire solet, ut, quidquid dixerint, a quibusdam interrogentur: ergo istuc quidem percipis? sed, qui ita interrogant, ab ijs irridentur. non enim urgent, ut coarguant neminem ulla de re posse contendere, neque asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisque placere dicit, certa, & propria nota.

EXPLANATIO

VT *ait Democritus*, } in qno illi cum scepticis conueniebat, uide Sextum. QVI *omnia sic incerta* } ciuilissime notat ridendum acumen ingeniorum in rebus minime necessarijs. VT *inter rectum, & prauum, sic inter uerum & falsum.* } non enim animus infirmior est oculis. CVM *dicunt hoc se unum tollere, ut quidquam uerum possit ita uideri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita uideri;* } addidi Verum, ex antiquo libro, sententia comprobante. Haec Paullus pater. SIMILI *in errore* } persequitur nunc errores distinguentium euidentius. CVM *sit incertum, uere, inaniter ne animus moueatur?* } in uulgatis libris, Animus, desiderabatur: ego addidi, secutus, praeter antiquum librum, ipsam sententiam, ipsumq. Ciceronem, qui non ita multo post, Conantur, inquit, ostendere, multa posse uideri esse, quae omnino nulla sunt; cum animi inaniter moueantur rebus ijs, quae nullae sint, ut ijs, quae sint. Haec Paullus pater.

CICERO

QVOD est igitur istuc uestrum probabile? nam, si, quod cuique occurrit, et primo quasi adspectu probabile uidetur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circumspectione aliqua, & accurata consideratione, quod uisum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt; primum, quia, ijs uisis, inter quae nihil interest, aequaliter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant posse accidere sapiēti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeq. circumspexerit, exsistat aliquid, quod & uerisimile uideatur, & absit longissime a uero; quo modo, si magna parte quidem, ut solent dicere, ad uerum ipsum, aut quamproxime accedant, confidere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debebit insigne ueri: quo obscuro, & oppresso, quod tandem uerum sibi uidebuntur attingere? quid autem tam obscurum dici potest, quam cum ita loquuntur? Est hoc quidem rei illius signum, aut argumentum; & ea re id sequor: sed fieri potest, ut id, quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino. Sed de perceptione hactenus. si quis enim ea, quae dicta sunt, labefactare uolet; facile, etiam absentibus nobis, ueritas se ipsa defendet. His satis cognitis, quae iam explicata sunt, nunc de assensione, atque approbatione, quam Graeci συγκατάθεσιν uocant, pauca dicemus: non quo non latus locus sit: sed paullo ante iacta sunt fundamenta. nam, cum uim, quae esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa, & percipi sensibus: quod fieri sine assensione non potest. deinde, cum inter inanimum, & animal hoc maxime intersit, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid: (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit) aut ei sensus adimendus est, aut ea, quae est in nostra sita potestate, reddenda assensio. at uero animus quodam modo eripitur ijs, quos neque sentire, neque assentiri uolunt. etenim necesse est, ut lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi, sic animum perspicuis cedere. nam, quo modo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Graeci id οἰκεῖον appellant) sic non potest obiectam rem perspicuam non approbare. Quamquam, si illa, de quibus disputatum est, uera sunt; nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim. Sed haec etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, neque notitias rerum, nec artes: idq., quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ubi igitur uirtus, si nihil situm est in ipsis nobis? Maxime autem absurdum, uitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione; hoc idem in uirtute non esse; cuius omnis constantia, & firmitas ex ijs rebus constat, quibus assensa est, & quas approbauit: omninoq. ante uideri aliquid, quam agamus, necesse est, eiq., quod uisum sit, assentiamur. Quare, qui aut uisum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit e uita.

EXPLANATIO

HIS *satis cognitis*, } Voluntatis sic uim tuetur, & nouos Academicos redarguit, qui ponant hominem assentiri uitijs, atque non item uirtutibus. SENTIRE, } non, sensus habere, sed sensibus comprehendere.

CICERO

NVNC ea uideamus, quae contra ab his disputari solent. sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de ijs, quae uisa dicimus; eorūq. & uim, et genera definiunt; in his quale sit id, quod percipi, & comprehendi possit, totidem uerbis, quot Stoici: deinde illa exponunt duo, quae quasi contineant omnem hanc quaestionem: quae ita uideantur, ut etiam alia multa eodē modo uideri possint, neque in his quidquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte eiusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his caussa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est. Eorum, quae uidentur, alia uera sunt, alia falsa: & quod falsum est, id percipi non potest: quod autem uerum uisum est, id omne tale est, ut eiusdem modi falsum etiam possit uideri. & quae uisa sunt eiusmodi, ut in ijs

nihil

nihil intersit; non potest accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est uisum, quod percipi possit. Quae autem sumunt, ut concludant id, quod uolunt, ex his duo sibi putant concedi: neque enim quisquam repugnat. ea sunt haec: quae uisa falsa sint, percipi ea non posse: & alterum; inter quae uisa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia, ut non possint. Reliqua uero multa, & uaria oratione defendunt: quae sunt item duo: unum; eorum, quae uideantur, alia uera esse, alia falsa: alterum; omne uisum, quod sit a uero, tale esse, quale etiam a falso possit. haec duo proposita non praeteruolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant, & diligentiam. diuidunt enim in partes, & eas quidem magnas, primum in sensus, deinde in ea, quae ducuntur a sensibus, & ab omni consuetudine, quam obscurari uolunt. tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem, & coniectura ulla res percipi possit. Haec autem uniuersa concidunt etiam minutius. ut enim de sensibus hesterno sermone uidistis, item faciunt de reliquis. in singulisq. rebus, quas in minima dispertiunt, uolunt efficere, iis omnibus, quae uisa sint, ueris adiuncta esse falsa, quae a ueris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi.

EXPLANATIO

NVNC *ea uideamus,* } cogitat argumenta aduersariorum inspicere, & nouae Academiae doctrinam consulto profect. EORVM, *quae uideantur, alia uera esse. alia falsa:* } sic opinor, melius, quam antea, Aliud uerum esse, aliud falsum. probat antiquus liber: confirmat ipse Cicero, qui proxime supra, Eorum, inquit, quae uidentur, alia uera sunt, alia falsa. Haec Paullus pater.

CICERO

HANC ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam iudico, sed ab eorum caussa, qui ita disserunt, remotissimam. definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesq., & earum tenuis, & acuta distinctio, fidentium est hominum illa uera, & firma, & certa esse, quae putentur; non eorum, qui clament, nihilo magis uera illa esse, quam falsa. quid enim agant, si, cum aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam rem transferri quamlibet? si posse dixerint: quid enim dicere habeant, cur illa uera definitio sit? si negauerint: fatendum sit, quoniam uel illa uera definitio transferri non possit in falsum, quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minime illi uolunt. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. si enim dicent, ea, de quibus disserent, se dilucide perspicere, nec ulla communione uisorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt uera uisa a falsis posse distingui: qui poterunt longius progredi? occurretur enim, sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest, nisi iis, quae ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa eiusdem modi nulla possint esse. Ergo, si rebus comprehensis, & perceptis nisa, & progressa ratio hoc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumq. ipsa natura accuratae orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quo id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea, quae perspicua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quam uideri uolunt? Maxime autem conuincuntur, cum haec duo pro congruentibus sumunt tam uehementer repugnantia: primum, esse quaedam falsa uisa; quod cum uolunt, declarant quaedam esse uera: deinde ibidem, inter falsa uisa, & uera nihil interesse. at primum sumpseras, tamquam interesset. ita priori posterius, posteriori superius non iungitur. Sed progrediamur longius; & ita agamus, ut nihil nobis assentati esse uideamur; quaeque ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in praeteritis relinquamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet uim, ut ipsa per sese ea, quae sint, nobis, ita ut sint, indicet: sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmius, & constantius, maiore quadam opus est uel arte, uel diligentia; ne ab iis, quae clara sint ipsa per sese, quasi praestigiis quibusdam, et captionibus depellamur. nam, qui uoluit subuenire erroribus, Epicurus, iis, qui uidentur conturbare ueri cognitionem; dixitque sapientis esse, opinionem a perpetuitate seiungere; nihil fecit. ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit. quamobrem, cum duae caussae perspicuis, & euidentibus rebus aduersentur; auxilia totidem sunt contra comparanda. aduersatur enim primũ, quod parum defigunt animos, & intendunt in ea, quae perspicua sunt, ut, quanta luce ea circumfusa sunt, possint agnoscere: alterum est, quod fallacibus, et captiosis interrogationibus circumscripti, atque decepti quidam, cum eas dissoluere non possunt, desciscunt a ueritate. oportet igitur & ea, quae perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus iam diximus; & esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesque discutere: quod deinceps facere constitui.

EXPLANATIO

ILLA *uera, & firma, & certa esse, quae putentur* } Aptius ad sententiam uisum est, Putentur, quam, ut antea, Tutentur. ut dicat, illa uera esse, quae uideantur: contra sententiã Academicorum, qui, nihilo magis uera illa esse, quam falsa, clamabant. quod proxime sequentibus uerbis ostenditur. Haec Paullus pater. QVID *enim dicere habeant, cur illa uera definitio sit?* } Alij: Quid.n. dicere habeant? pro, nec.n. negare

possunt, quod mihi non plane satisfacit. quiddam enim curtum in his uerbis aures meae sentiunt: nec Ciceroni propositum id uidetur magis, illam Academicorum definitionem transferri quamlibet in aliam rem posse; quam hoc, uel definitionem illam ueram non esse, quia transferri possit in alias res, uel, si transferri non possit, id esse uerum, percipiq. posse, quod ea definitione explicetur. quod omnino ab Academicis negatur. Videant igitur eruditi homines, an rectius hoc modo legi possit: Quid nam dicere habeant cur illa uera definitio sit? Haec Paullus pater. NISA, *& progressa ratio* } Cum legeretur, Visa & progressa; coniectura ducti, Nisa, correximus. ut similis, & apta translatio sit: quo modo etiam locutus est Tusc. II. Praesto, inquit, est ratio, quae connisa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus. Haec Paullus pater. PRIORI *posterius, posteriori superius non iungitur* } Coniungitur, quidam legunt, non recte ut opinor, contra Ciceronis sententiam. dixit enim, Non iungitur, pro, Non respondet, Non cohaeret, Non conuenit. in quo, inquit, maxime conuincuntur, quod duo pro congruentibus sumunt uehementer repugnantia: omnino & in libro scripto Bernardini Maffei legitur, Coniungitur, sed, ut sensus ostendit, corrupte. Haec Paullus pater.

CICERO

EXPONAM igitur generatim argumenta eorum; quoniam ipsi etiam illa solent non confuse loqui. Primum conantur ostendere, multa posse uideri esse, quae omnino nulla sunt, cum animi inaniter moueātur eodem modo rebus ijs, quae nullae sint, ut ijs, quae sint. nam cum dicatis, inquiunt, uisa quaedam mitti a deo, uelut ea, quae in somnijs uideantur, quaeq. oraculis, auspicijs, extis declarentur; (haec enim aiunt probari a Stoicis, quos cōtra disputant) quaerunt, quonam modo, falsa uisa quae sint, ea deus efficere possit probabilia; quae autem plane proxime ad uerum accedunt, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quae perdifficiliter, internoscantur tamen? & si haec, cur non inter quae nihil sit omnino? Deinde, cum mens moueatur ipsa per sese, ut & ea declarant, quae cogitatione depingimus, & ea, quae uel furiosis, uel dormientibus uidentur: non ne, inquiunt, uerisimile sit, sic etiam mentem moueri, ut non modo non internoscat, uera illa uisa sint, an ne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent, & exalbescerent uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, qui distingueretur tremor ille, & pallor; neque ut quidquam interesset inter intestinum, et oblatum. Postremo, si nulla uisa sint probabilia, quae falsa sint: alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quae non facile internoscantur? cur non ut plane nihil intersit? praesertim cum ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu; quia nulla in uisis distinctio appareat. Ad has omnes uisiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, et erat de hac una re unius diei disputatio: mihi autem non idem faciundum puto, sed ipsa capita dicenda: & primum quidem hoc reprehēdendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophis probari solet, cum aliquid minutatim, & gradatim additur, & demitur. Soritas hos uocant, qui aceruum efficiunt uno addito grano. uitiosum sane, & captiosum genus. sic. n. adscenditis: si tale uisum obiectum est a deo dormienti, ut probabile sit; cur non etiam, ut ualde uerisimile? cur deinde, non ut difficiliter a uero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidē? postremo; ut nihil inter hoc & illud intersit? huc si perueneris, me tibi primum quidque concedente; meum uitium fuerit: sin ipse tua sponte processeris; tuum. quis enim tibi dederit; aut omnia deum posse; aut ita facturum esse, si possit? quo modo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit? deinde, ut ne uix internosci quidem? postremo, ut idem sit? ut, si lupi canibus similes, eosdem dices ad extremum. & quidem honestis similia sunt quaedam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter haec interesse? ne repugnantia quidem uidemus? nihil est enim, quod de suo genere in alium genus transferri possit. at, si efficeretur, ut inter uisa differentium generum nihil interesset: reperirentur, quae & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui potest? Omnium deinde inanium uisorum una depulsio est, siue illa cogitatione informantur, quod fieri solere concedimus, siue in quiete, siue per uinum, siue per insaniam. nam ab omnibus eiusdem modi uisis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cum sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, simulac se ipse commouit, atque ad se reuocauit, sentit, quid intersit inter perspicua, & inania?

EXPLANATIO

EXPONAM *igitur* } iam seria dilucide tractat. quae enim praecesserunt, ut cognitu non satis iucunda, nullis euidentibus exemplis declarabantur. EXTIS } exta pluraliter tantum, cordis, pulmonis, lienis, iocinoris, uentriculi, intestina dicuntur, ab extando: quia superius circa pectus in corpore constituta sunt. lib. 2. de Nat. deorum refert, hinc multas saepe diuinationes natas. ET *exalbescerent* } natiuum colorem in album mutarent: quod fit uel pudore, uel metu. lib. de Orat. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in meipso saepissime experior, ut exalbescam ad principia dicendi, totaq. mente, & omnibus artubus contremiscam. INTER *intestinum, & oblatum.* } s. motum. Intestinum autem, qui tribuitur intus a natura cuique: oblatum, qui fortuitis casibus offertur homini extrinsecus. Intestina uero, notae significationis, uiscera, quae latent interius in corpore. SORITAS *hos uocant,* } subnectit aceruí, graniq. uocabula, respectu etymologiae. σωρὸς enim interpretatur proprie, cumulus, aut agger. hinc sorites

tes a Dialecticis dicitur copiosa illa argumentandi forma, quae ex uno concesso, multas infert per ordinem conclusiones. quoniam a simplici, magis, ac magis assurgit, quasi crescens aceruo.

CICERO

EADEM ratio est somniorum. num censes Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba, uicino suo, ambulasset, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniauit, ita narrauit: Visus Homerus adesse poeta.

idemq. in Epicharmo;

Nam uidebar somniare me ego esse mortuum.

itaque, simul experrecti sumus, uisa illa contemnimus, neque ita habemus, ut ea, quae in foro gessimus. At enim, dum uidentur, eadem est in somnijs species eorum, quae uigilantes uidemus. Primum interest: sed id omittamus: illud enim dicimus, non eandem esse uim, neque integritatem dormientium, & uigilantium, nec mente, nec sensu. Ne ui nolenti quidem, quae faciunt, eadem approbatione faciunt, qua sobrij: dubitant; haesitant, reuocant se interdum, ijsq., quae uidentur, imbecillius assentiuntur; cumq. edormiuerunt, illa uisa quã leuia fuerint, intelligunt. Quod idem contingit insanis; ut & incipientes furere sentiant; & dicant aliquid, quod non sit, id uideri sibi; &, cum relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcmaeonis:

,, Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum adspectu.

At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro ueris; & alias quidem saepe, si aut in sensibus ipsius est aliqua forte grauitas, aut tarditas; aut obscuriora sunt, quae uidentur; aut a perspiciendo temporis breuitate excluditur. quamquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra nos est. si enim inter uisa nihil interesset; aut semper sustineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quaerimus grauitatis, constantiae, firmitatis, sapientiae iudicium; utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriorum. illud attendamus, in hoc omni genere quam inconstanter loquamur. non enim proferremus uino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde, ut tum diceremus interesse inter uigilantium uisa, & sobriorum, & sanorum, & eorum, qui essent aliter affecti, tum nihil interesse. Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta: quod nolũt. ea dico incerta, quae ἄδηλα Graeci. si enim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrum ita cui uideatur, ut insano, an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod uelle efficere, non mediocris insania est.

EXPLANATIO

EADEM ratio est somniorum. } quae, ut Academici uolunt, sunt de genere uisorum. IN Epicharmo; } Syracusano, qui, primus, teste Suida, comoediam effinxit. ILLA dicant Alcmaeonis: } filij Amphiarai, ac matris parricidio nobilis. Fuit & alius Alcmaeon Crotoniates, discipulus, & sectator Pythagorae. SED ex hoc genere toto } coepti sermonis reuocatio.

CICERO

SIMILITUDINES uero aut geminorum, aut signorum anulis impressorum pueriliter consectantur. quis enim nostrum similitudines negat esse, cum eae plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollẽdã cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, praesertim concedentibus nobis? & cur potius id contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus, aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint & oua ouorum, & apes apum simillimae. Quid pugnas igitur? aut quid tibi uis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem uis eosdem esse plane, non similes: quod fieri nullo modo potest. Deinde confugis ad physicos, eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem iam te abstinebis: & ais Democritum dicere, innumerabiles esse mundos, & quidem sic quosdam inter sese non solum similes, sed undique, perfecte, & absolute ita pares, ut inter eos nihil prorsus intersit, & * eo quidem innumerabiles: itemq. homines. deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur. n. inquies, cum ex illis indiuiduis, unde oĩa Democritus gigni affirmat, in reliquis mũdis, & his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatij Catuli non possint esse, sed etiam sint; in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? Primum quidem me ad Democritum uocas. cui non assentior: potius refellam, propter id, quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tam similes, quam dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris; at domi: non ab alienis; at a suis. an non uidemus hoc usu uenire, ut, quos numquam putassemus a nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse uiderentur? Hic pugnent licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrent, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec umquam ulli uiso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. sed ad ceteras res habet quandam artem, qua uera a falsis possit

sis possit distinguere? & ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum; sic tu internosces, si assueueris. uides ne, ut in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures, saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quaestus caussa solerent. hi cũ ouum inspexerant; quae id gallina peperisset, dicere solebant. neque id est contra nos. nam nobis satis est, oua illa internoscere nihil. n. magis assentiri potest, hoc illud esse, quã si inter illa omnino nihil interesset.

habeo enim regulam, ut talia uisa uera iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet transuersum, ut aiunt, digitum discedere; ne confundam omnia. ueri enim, & falsi non modo cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit. ut etiam illud absurdũ sit, quod interdum soletis dicere; cum uisa in animos imprimantur, non uos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species, & quasdam formas eorum. quasi uero non specie uisa iudicentur; quae fidem nullam habebunt, sublata ueri, & falsi nota.

EXPLANATIO

PVERILITER *consectantur.* } Consector hic significat, ut pueriliter, ita contentiose persequor. TV *autem uis* } personae fictio. ponit ante oculos sibi praesentem aduersarium ex Academicis, & disputantem, cui recte respondeat. Vnde sumit noui sermonis rhetoricam occasionem. ET *eo quidem innumerabiles* } sunt, qui legant, Eos. ego hoc totum suspicor abundare. iacet enim, & otiosum est, neque ad sententiam quidquam affert, quo perfectior esse uideatur. Haec Paullus pater. EX *illis indiuiduis*, } hoc est, ex particulis illis minutissimis atomorum, & corpusculis. nam lib. r. de Finibus, atomorum interpretationem afferens, inquit, corpora indiuidua. ANTIQVOS *illos Seruilios*, } miraculo proximum, ne dignosci quidem foris alterum ab altero potuisse. SALVIS *rebus illis*, } quod honorem tuetur id Apollinem respicit, qui Deli religiosissime colebatur. DICERE *solebant.* } fortasse rectius, Discernere; cum sequatur, Internoscere, Sic & antiquus liber. HABEO *enim regulam*, } colligit breuiter Lucullus, quae hactenus dixit contra Academicos.

CICERO

ILLVD uero perabsurdum, quod dicitis probabilia uos sequi, si re nulla impediamini. Primum, qui potestis non impediri, cum a ueris falsa non distent? deinde, quod iudicium est ueri, cum sit commune falsi? ex his illa necessario nata est ἐποχὴ, id est assensionis retentio: in qua melius sibi cõstitit Arcesilas; si uera sunt, quae de Carneade non nulli existimant. si enim percipi nihil potest; quod utrique uisum est: tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quam quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus solitum esse delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id est peccaturum esse sapientem. mihi porro non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit; de quo minium etiam diu disputo; quam sapientem nihil opinari, id est numquam assentiri rei uel falsae, uel incognitae. Restat illud, quod dicunt, ueri inueniendi caussa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. uolo igitur uidere, quid inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quae sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam uestram? Vt qui audient, inquit, ratione potius, quam auctoritate ducantur. Quid, si utrumque? num peius est? Vnum tamen illud non celant; nihil esse, quod percipi possit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem uidetur uel plurimum: quis enim ista, tam aperte, perspicueq. & peruersa, & falsa, secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo ẽt maior in Carneade & copia rerũ, et dicendi uis fuisset?

Haec Antiochus fere & Alexandriae tum, & multis annis post multo etiam asseuerantius in Syria, cum esset mecum, paullo ante quam esset mortuus. Sed iam confirmata caussa, te, hominem amicissimum, (me autẽ appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. Tu ne, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumq. nostrum dissentientem commoueris; eam philosophiam sequere, quae confundit uera cum falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus? & Cimmerijs quidem, quibus adspectum solis siue deus aliquis, siue natura ademerat, siue eius loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat: isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillã quidem ullam nobis ad adspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, ijs uinculis simus adstricti, ut nos cõmouere nequeamus. sublata enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt. quod non modo recte fieri, sed omnino fieri non potest. Prouide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere. An tu, cum res occultissimas aperueris, in lucemq. protuleris; iuratusq. dixeris, ea te comperisse; quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoueram; negabis esse rem ullam, quae cognosci, comprehendi, percipi possit? uide, quaeso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipso minuatur auctoritas.

EXPLANATIO

ID *est assensionis retentio* } Hoc puto Ciceronis non esse, uerum ab aliquo, qui proximum antecedens uerbum exponeret, esse additum. Haec Paullus pater. IN *qua melius* } quia non dicebat id, quod

Carneades

Carneades opinaturum sapientem. OPINATVRVM, *id est peccaturum*] Carneadis uerba interpretatur Lucullus. NON *tam certum est*,] quod ita certum est, ut nimium diu disputem. SED *iam confirmata caussa*,] Conuersio sermonem ab utraque Academia dirigit ad ipsum Ciceronem, perinde ac si illum a suscepta semel philosophiae professione rationibus reuocare uelit. NOSTRVM *dissentientem*] eo quod magis tribueret iuris prudentiae, & humanioribus doctrinis, quam philosophiae studijs. ET *Cimmerijs quidem*] Cimmerij Scythae, intra montium conualles constituti, ab opido Cimmerio sic dicti, quod situm est in ostio Bosphori septemtrionalis Plin. lib. VI. cap. 2. PROVIDE *etiam*] nimirum intellexit Cicero, quam plenae nugarum essent feriae illae philosophorum disputationes. RES *occultissimas*] coniurationem Catilinae significat.

CICERO

QVAE cum dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem, uehementer admirans, quod quidem perpetuo, Lucullo loquente, fecerat, ut etiam manus saepe tolleret, (nec mirum: nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius) me quoque, iocans ne, an ita sentiens, (non enim satis intellige bam) coepit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quae est habita memoriter, accurate, copiose, taceo; neque te, quominus, si tibi ita uideatur, sententiam mutes, deterrendum puto: illud uero non censuerim, ut eius auctoritate moueare. tantum enim te non monuit, inquit arridens, ut caueres, ne quis improbus tribunus pl. quorum uides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in concione quaereret, qui tibi constares, cum idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. hoc, quaeso, ne te terreat. de caussa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire: sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia sensisset, simul ac uisum sit, sententia desstitisse. Haec cum dixisset Catulus, me omnes intueri. Tum ego, non minus commotus, quam soleo in caussis maioribus, huiusmodi quadam oratione sum exorsus: Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita monuit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil praetereuntis eorum, quae pro illa caussa dici possent; non tamen, ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tanta plane me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea dixero. Ego enim, si, aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicaui, non modo stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam, si minimis in rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni statu, consilioque totius uitae aut certare eum alijs pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam me ipsum uelim? itaque, nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de rep. disceptatur, fieri interdum solet; iurarem per Iouem, deosque penates, me & ardere studio ueri reperiendi, & ea sentire, quae dicerem. qui enim possum non cupere uerum inuenire, cum gaudeam, si simile ueri quid inuenerim? sed, ut hoc pulcherrimum esse iudico, uera uidere: sic, pro ueris probare falsa, turpissimum est. nec tamen ego is sum, qui nihil umquam falsi approbem, qui numquam assentiar, qui nihil opiner: sed quaerimus de sapiente. ego uero ipse & magnus quidā sum opinator; (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam Cynosuram,

,, Qua fidunt duce nocturna Phoenices in alto,

ut ait Aratus; eoque. directius gubernant, quod eam tenent,

,, Quae cursu interiore breui conuertitur orbe;

sed ad Elicen, & clarissimos septemtriones, id est rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eo fit, ut errem, & uager latius. sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quaeritur. uisa enim ista cum acriter mentem, sensum ue pepulerunt, accipio, hisque interdum assentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens: itaque uisis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hanc censet Arcesilas uim esse maximam, Zenoni assentiens, cauere ne capiatur, ne fallatur uidere. nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate sapientis, errore, leuitate, temeritate disiunctius.

EXPLANATIO

VT *etiam manus saepe tolleret*,] gestu affectum suum comprobando. TALIA *sensisset*,] non qualia Lucullus dixerat, quae perpetuo in reliqua uita retinuit, sed qualia recentiores Academici sentiebant. ME, *Catule*,] praemissis respondet, & obiter consilij sui rationem reddit. VT *hoc pulcherrimum*] perinsignis sententia. PARVVLAM *Cynosuram*,] caeleste sidus, quod alio nomine Arctos dicitur, Latinis minor Vrsa, sed, si syllabatim exponas, canis cauda. Quod auté addit Helicen, est Arctos altera, maiorem Vrsam dicimus. NE *fallatur uidere*.] hoc est, uisa; uel, uidendo. ponitur enim hic infinitiuus pro nomine, uel gerundio.

CICERO

QVID igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari, tu quoque, Lucull e, concedis. quod quoniam a te probatur, (ut praepostere tecum agam: mox referam me ad ordinem) haec primum conclusio

conclusio quam habeat uim, cōsidera. Si ulli rei sapiens assentietur umquam; aliquando etiam opinabitur: numquam autem opinabitur: nulli igitur rei aßentietur. hanc conclusionem Arcesilas probat: confirmat enim primum, & secundum. Carneades non numquam secundum illud dabat, assentiri aliquando. ita sequebatur, et opinari. quod tu non uis, & recte, ut mihi uideris. Sed illud primum, sapientem, si aßensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adstipulator Antiochus: posse enim eum falsa a ueris, & quae non possint percipi, ab ijs, quae possint, distinguere. Nobis autem primum, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiendi periculosa esse uidetur, & lubrica. quamobrem, cum tam uitiosum esse cōstet, aßentiri quidquam aut falsum, aut incognitum; sustinenda est potius omnis assensio, ne praecipitet, si temere processerit. ita enim finitima sunt falsa ueris, eaq., quae percipi possunt, (si modo ea sunt quaedam: iam enim uidebimus) ut tamen in praecipitem locum non debeat se sapiens committere. sin autem, omnino nihil eße, quod percipi possit, a me sumpsero: &, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum. ut tibi uidendum sit, id ne malis, an aliquid opinaturum eße sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim de eo omnis est controuersia. sed prius pauca cum Antiocho: qui haec ipsa, quae a me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, ut constaret diutius didicisse neminem; & scripsit de his rebus acutissime; & idem haec non acrius accusauit in senectute, quam antea defensitauerat. quamuis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia lenatur auctoritas. Quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quaero, qui illi ostenderit eam, quam multos annos eße negauisset, ueri & falsi notam. Excogitauit aliquid. eadem dicit, quae Stoici. Paenituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, & maxime ad Stoicos? eorū enim erat propria ista defensio. quid eum Muesarchi paenitebat? quid Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. numquam a Philone discesßit, nisi postea quam ipse coepit, qui se audirent, habere. Vnde autem subito uetus Academia renouata est? nominis dignitatem uidetur, cum a re ipsa desciceret, retinere uoluiße: quod erant, qui illum gloriae caussa facerent sperare, etiam fore, ut ij, qui sequerentur, Antiochij uocarentur. mihi autem magis uidetur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum. etenim de ceteris sunt inter illos non nulla communia: haec Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaque cessit. ut enim ij, qui sub nube solem non ferunt: item ille, cum aestuaret, ueterum, ut Maenianorum, sic Academicorum umbrā secutus est. quoq. solebat uti argumento tum, cum ei placebat nihil posse percipi; cum quaereret Dionysius ille Heracleotes, utrum comprehendißet certa illa nota, qua asentiri dicitis oportere, illud ne, quod multos annos tenuisset, Zenoniq. magistro credidißet; honestum quod eßet, id bonum solum esse; an, quod postea defensitauisset, honesti inane nomen esse, uoluptatem esse summum bonum; qui ex illius commutata sententia docere uellet, nihil ita signari in animis nostris a uero posse, quod non eodem modo poßit a falso; is curauit, quod argumentum ex Dionysio ipse sumpsißet, ex eo ceteri sumerent.

EXPLANATIO

REFERAM *me ad ordinem)* ꝫ disputationi conuenientem. Alias in ordinem referri, contemptibile. CARNEADES *non numquam secundum illud dabat, assentiri aliquando: ita sequebatur, etiam opinari.* ꝫ Cum antea in omnibus libris legeretur, Id assequebatur; emendaui, coniectura ductus, Ita sequebatur, eo confidentius, quod It pro Id ueteres scribebant. Duo autem illa uerba, Assentiri, Opinari, loco mouerē, ut alterum in alterius sedem migraret, & ita legeretur: Carneades non numquam secundum illud dabat, opinari aliquando: ita sequebatur, etiam assentiri. De duob. enim, quod proposuit, sciēdū illud erat: Numquam autem opinabitur: de quo Carneades ita sentiebat, ut interdum diceret, sapientē opinari: ita sequebatur, & assentiri: ut appareret, Carneadem aliquem tamen assensum dare sapienti, quem Arcesilas penitus tollebat, cum uterque esset Academicus. Haec Paullus pater. NE *praecipitet,* ꝫ Praecipito, neutrale passiuū, idem est, quod praeceps agor, praeceps ruo, & cum aliquo casu significat in praeceps deijcio. Praecipitat ex altissimis montibus Nilus apud Ciceronem, priore regula: Praecipitare se ex rupe Plinius dixit, & Praecipitare se in flumen, Caesar, in actiua significatione. IN *praecipitem locum* ꝫ assensionem. NEVTRVM, ꝫ quod sentit Arcesilas. QVID *eum* ꝫ commouet praeiudicium doctrinae, culpa Antiochi iam uita functi, qui, cum dissentiret ab Academicis, non se contulerit ad Stoicos. GLORIAE *caussa facerent* ꝫ sic locutus in libello de opi. ge. orat. OMNIVM *philosophorum* ꝫ hanc unam improbantium Academicorum sententiam, nihil omnino posse percipi. detrahit Antiocho uirtutem resistenti necessariam, ut eius minuat auctoritatem. VT *enim ij, qui sub nube* ꝫ iocosa comparatio de rebus Antiochi, qui, quasi calore difficultatis incensus, umbram quietis penes Academicos quaesiuerit. MAENIANORVM ꝫ uide Pedianum.

CICERO

SED eum haec alio loco plura; nunc ad ea, quae a te, Luculle, dicta sunt. Et primum, quod initio dixisti, uideamus quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis commemorari, atque seditiosi solerent claros uiros, sed tamen populares, aliquos nominare. illi, cum res non bonas tractent, similes bonorum uideri uolunt: nos autem dicimus, ea nobis uideri, quae nosmet ipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras

niuem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerē? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num sophistes? sic enim appellantur ij, qui ostentationis, aut quaestus caussa philosophantur. maxima fuit & grauitatis, & ingenij gloria. Quid loquar de Democrito? quem cū eo conferre possumus non modo ingenij magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri: Haec loquor de uniuersis. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra uniuersa? quis hunc philosophū non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisq. inferioris aetatis? qui mihi, cum illo collocati, quinctae classis ui dentur. atque is non hoc dicit, quod nos, qui ueri esse ali quid non negamus, percipi posse negamus. ille uerum esse plane negat: esse sensus quidem nec obscuros dicit, nec tenebricosos, sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. Nego, inquit, scire nos, sciamus ne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire nos; nec, omnino sit ne aliquid, an nihil sit. Furere tibi Empedocles uidetur: at mihi dignissimum rebus ijs, de quibus loquitur, sonum fundere. num ergo is excaecat nos, aut orbat sensibus, si parum magnam uim censet in ijs esse ad ea, quae sub eos subiecta sunt, indicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quamquam uersibus, sed tamen illis uersibus, increpant eorum arrogantiam quasi irati, qui, cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his aiebat remouendum Socratem, & Platonem: cur? an de ullis certius possum dicere? uixisse cum his equidem uideor: ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari non possit, quin Socrati, nihil, sit uisum, sciri posse. excepit unum tantum, scire se, nihil se scire: nihil amplius.

EXPLANATIO

ANAXAGORAS *niuem nigram* } Princeps hic olim habitus est in physicis: sed interdum ineptissimus, ut hic, cum niuem nigram esse dicit. NUM *sophistes?* } Anaxagoras. QUINCTAE *classis.* } ultimae auctoritatis. Liuius lib. I. ab Vrbe cond. narrat, Seruium Tullium in quinque classes, ex modo census, distribuisse populum Romanum. Primae igitur Classis erant ditissimi quique: postremae redditibus, & bonis minimi. Inde Cicero iocatur in Cleanthē, atque Aristippum. Classis alias nauium multitudo, atque frequens equitum globus, apud Virg. NEGO, *inquit, scire nos,* } sophistarum uanissimas argutias deridet Cicero. Toties hic uerbum idem super alterum ingeminatus, ut, uere nescias, quid sibi cum hoc scire Empedocles uelit. XENOPHANES, } Colophonius qui fuit circa quadragesimam Olympiadem. Sextus Emp. adu. math. cap. 13. CERTIUS *possum dicere?* } eos sensisse, nihil posse percipi.

CICERO

QUID dicam de Platone? qui certe tam multis libris haec persecutus non esset, nisi probauisset. ironiam enim alterius, perpetuam praesertim, nulla fuit ratio persequi, Videos ne tibi, non, ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari numquam nisi clarum, nisi nobilem? atque habebam molestos nobis, sed minutos, Stilbonem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta, & aculeata quaedam sophismata: sic enim appellantur fallaces conclusiunculae. Sed, quid eos colligam, cum habeam Chrysippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia, quae in consuetudine probantur? dissoluit idem. mihi quidem non uidetur: sed dissoluerit sane: certe tam multa non collegisset, quae nos fallerent probabilitate magna, nisi uideret ijs resisti non facile posse. Quid Cyrenei uidentur, minime contempti philosophi? qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quae tactu intimo sentiant, ut dolorem, & uoluptatem; neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire affici se quodam modo. Satis multa de auctoribus. quamquam ex me quaesieras, non ne putarem, post illos ueteres, tot saeculis inueniri uerum potuisse, tot ingenijs, tantisq. studijs quaerentibus. quid inuentum sit, paullo post uidero, te ipso quidem iudice. Arcesilam uero non obtrectandi caussa cum Zenone pugnauisse, sed uerum inuenire uoluisse, sic intelligitur. Nemo umquam superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari; nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. uisa est Arcesilae cum uera sententia, tum honesta, & digna sapiente. quaesiuit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec, opinari, sapientis esset. Ille, credo: nihil opinatur; quoniam esset, quod percipi posset. Quid ergo esset id? uisum, credo. Quale igitur uisum? tum illum ita definiuisse: ex eo quod esset, sicut esset, impressum, & signatum, & effictum. Post requisitum, etiā ne, si eiusmodi esset uisum uerum, quale falsum? hic Zenonem uidisse acute, nullum esse uisum, quod percipi posset; si id tale esset ab eo, quod est, ut eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. recte. consensit Arcesilas. ad definitionem additum: neque enim falsum percipi posse, neque uerum, si esset tale, quale uel falsum. incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse uisum a uero, ut non eiusdem modi etiam a falso possit esse. Haec autem est una contentio, quae adhuc permanserit. Nam illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat. licebat enim nihil percipere, & tamen opinari. quod a Carneade dicitur probatū. equidem, Clitomacho plus, quam Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputatum, quam probatum, puto. sed id omittamus.

EXPLANATIO

VIDEOR *ne tibi, non, ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari numquam, nisi clarum, nisi nobilem?* ℥ Quid sibi uelit hic, Numquam, satis non intelligo. Suspicatus aliquando sum, Quemquam, legi posse: ut hoc Cicero dicat: Videor ne tibi quemquam inuitare, nisi clarum, nisi nobilem? non ut Saturninus, nominare modo illustres homines, nequaquam autem imitari. Postea magis placuit hoc modo: Videor ne tibi, non ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari numquem, nisi clarum, nisi nobilem? Quae mihi mea tum denique placebit opinio, si ueterum librorum accesserit auctoritas, aut eam hominibus eruditis non displicere cognouero. Haec Paullus pater. HABEBAM *molestos nobis, sed minutos,* ℥ plurimi, licet contempti, molesti tamen esse possunt. SIC *enim appellantur* ℥ sophismatis expositio. FVLCIRE *putatur porticum* ℥ tueri dignitatem Stoicorum, aut scholam ipsam. solebant enim philosophi, deambulantes in porticibus disputare. sic lib. de orat. Porticus, inquit, haec ipsa, ubi inambulamus. PROBANTVR? *dissoluit idem, mihi quidem non uidetur: sed dissoluerit sane:* ℥ Patet sententia, quae latebat antea, ob interpuncta male collocata. sic enim erat in omnibus uulgatis libris: Quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia, quae in consuetudine probantur, dissoluit? idem mihi quidem non uidetur. Possunt haec quibusdam minuta uideri; mihi, & opinor sincere iudicantibus, non uidentur. quid enim in emendando nostra laborat industria? nisi, ut sententiam assequamur: id quoquo modo succedat, laudabile est: porro, quantum obscuris locis haec interpungendi ratio, a superioribus neglecta dicam, an ignorata? lucem attulerit, omnes, opinor, intelligunt, quos modo paullo elegantior doctrina delectat. Haec Paullus pater. DISSOLVERIT *sane:* ℥ concessio, qua Chrysippi caussae firmamentum, ut infirmum seponit. Dissoluere hic pro Refellere, uel Diluere obiecta accipitur: quomodo mox habebimus, cum dicet, Interrogationes dissoluere si non possunt, desciscunt a ueritate. QVAMQVAM *ex me quaesieras,* ℥ quamquam tu, omissa ueterum auctoritate, quaesieras, num, post eos, aliquid tot saeculis inueniri potuerit, ab eis non inuentum. QVIN *futurum esset,* ℥ sapiens ne esset? qui enim sapiens, percipit; qui non percipit, non sapiens. QVONIAM *esset* ℥ aliquid; non omnia. quaedam enim uisa percipi, uera scilicet; quaedam non percipi, ut falsa. SIGNATVM, *& effectum.* ℥ Reposui, Effectum; ut perstet in metaphora, & cum duobus uerbis, Imprimere, & Signare, consentiat: quo modo item locutus est supra, Visum, inquit, impressum, effectumq. ex eo unde esset. Haec Paullus pater. RECTE *consensit Arcesilas. ad definitionem additum:* ℥ Si distinguatur ut antea, quis intelligit? erat enim hoc modo: Recte consensit Arcesilas ad definitionem additum. Huius generis multa sunt a nobis emendata: quae non commemoro, satis ipsa re contentus. Haec Paullus pater. INCVBVIT ℥ Arcesilas.

CICERO

ILLVD *certe, opinatione, & perceptione sublata, sequitur omnium assensionum retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas numquam assensurũ esse. quid ergo est, quod percipi possit, sine sensus quidem uera nunciant? quos tu, Luculle, communi loco defendis. quod ne id facere posses, iccirco heri, non necessario loco, contra sensus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remo, neque columbae collo commoueri. Primum, cur? Nam & in remo sentio non esse id, quod uideatur; & in columba plures uideri colores, nec esse plus uno. Deinde, nihil ne praeterea diximus? maneant illa omnia: lacerat ista caussa: ueraces suos sensus esse dicit. igitur semper auctorem habes, & eum, qui magno suo periculo caussam agat. eo enim rem di mittit Epicurus: si unus sensus semel in uita mentitus sit, nulli umquam esse credendum. hoc est uerum esse, confidere suis testibus, & importune insistere. itaque Timagoras Epicureus negat sibi umquam, cum oculum torsisset, duas ex lucerna flammulas esse uisas: opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quaeratur, quid sit, non quid uideatur. Sed hic quidem maiorum similis. tu uero, qui uisa sensibus alia uera dicas esse, alia falsa, qui ea distinguis? desine, quaeso, communibus locis. domi nobis ista nascuntur. Si quis deus te interroget, sanis modo, & integris sensibus, num amplius quid desideras? quid respondeas? Vtinam quidem roges, audiat, quam nobiscum male agatur. ut. n. uera uideamus, quam longe uidebimus? ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem uideo, Pompeianum non cerno: neque quidquam interiectum est, quod obstet: sed intendi longius acies non potest. o praeclarum prospectum: Puteolos uidemus: at familiare nostrum Auianũ, fortasse in porticu Neptuni ambulantem, non uidemus. at ille nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille & octingenta stadia quod abesset, uidebat: quaedam uolucres longius. Responderem igitur audacter isti uestro deo, me plane his oculis non esse contentum. Dicit me acrius uidere, quam ullo spisces fortasse: qui neque uidentur a nobis, & nũc quidẽ sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. ergo, ut illis aqua, sic nobis aer crassus offunditur. At amplius non desideramus. quid talpam? num desiderare lumen putas? Neque tam quererer cum deo, quod parum longe, quam quod falsum uiderem. Vides ne nauem illam? stare nobis uidetur: at iis, qui in naui sunt, moueri haec uilla. quaere rationem, cur ita uideatur: quam ut maxime inueneris; quod haud scio an non possis; non tu uerum testem habere, sed eum non sine caussa falsum testimonium dicere ostẽderis. Quid ego de naui? uidi enim a te remum contemni. maiora fortasse quaeris. quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duo de uiginti partib. confirmant maiorem esse, quam terram. quantulus nobis uidetur? mihi quidem quasi pedalis.*

EXPLA-

EXPLANATIO

QVOD *ne id facere posses,* } Malim, Quod ne facere posses. Haec Paullus pater. LATERE *ista caussa* } hoc totum suspicor ita legendum: Maneant illa omnia, iaceant ista. caussa ueraces suos sensus esse dicit. Vel, Latrat ista caussa: cum & Lucretius lib. 2. dixerit: Non ne uidetis Nil aliud sibi naturam latrare, nisi &c. DIMITTIT *Epicurus;* } malim, Demittit. LVCERNA } Instrumentum est igne iam illuminatum. ut ad Atticum: Ego cum eadem, inquit, lucerna hanc epistolam scripsissem, qua inflammatã tuam, Formiis ad Pompeium profecturus eram. COMMVNIBVS *locis.* } subintellige, nobiscum agere. Sunt autem loci communes, qui sententias omnibus communiter notas continent, ut de sensibus, de uita, de uirtutibus. Haec enim quicumque sapiunt, ex se per naturam semper, aut sciunt, aut agnoscunt. Deinde loci communes dicuntur, qui titulos rerum memoratu dignarum, resq. necessarias ad quotidianum usum complectuntur. Cicero priores intelligit. AT *ille nescio qui,* } fortasse Argus fuit. QVAEDAM *uolucres* } in primis aquilae. ISTI *uestro Deo,* } Deum sumit, pro ueritatis defensore, facere, notans Antiochum, quem Lucullus omnium plurimi fecit. QVID *potest esse Sole maius?* } Duo de uiginti partibus esse maiorem, quam terram, Ciceronis tempore mathematici tradiderunt. at nostri, nescio quos auctores, aut quas rationes secuti, maiorem traduot octies uicies esse terra.

CICERO

EPICVRVS autem posse putat etiam minorem esse eum, quam uideatur, sed non multo: ne maiorem quidem multo putat esse; uel tantum esse, quantus uideatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut non multum mentiantur. ubi igitur illud est semel? sed ab hoc credulo, qui numquam sensus mentiri putat, discedamus, qui ne nunc quidem, cum ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut, celeritas eius quanta sit, ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare uideatur. Sed, ut minuã controuersiam; uidete, quaeso, quam in paruulis sitis. Quattuor sunt capita, quae concludunt nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit: de quo haec tota quaestio est. e quibus primum est, esse aliquod uisum falsum; secundum, non posse id percipi: tertium, inter quae uisa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse uisum uerum a sensu profectum, cui non appositum sit uisum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodq. percipi non possit. Horum quattuor capitum secundum, & tertium omnes concedunt, primum Epicurus non dat: uos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Seruilium Geminum uidebat, si Quintum se uidere putabat, incidebat in eiusmodi uisum, quod percipi non posset; quia nulla nota uerum a falso distinguebatur. quia distinctione sublata, quam haberet M. Cotta. qui bis cum Gemino consul fuit, agnoscendo eiusmodi notam, quae falsa esse non possit? Negas tantem similitudinem in rerum natura esse. pugnas omnino, sed cum aduersario facili. ne sit sane uideri certe potest: fallet igitur sensum: &, si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci; etiam si ipse erit quem, uideris, qui tibi uidebitur, tamen non ea nota iudicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse eiusdem modi falsa. quando igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus uideri; quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta uideri, qui non sit; quoniam aliquid uidetur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse; nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullam granum. haec refelli possunt: sed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus uisa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat. sed si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? Dic mihi, Lysippus eodem aere, eodem temperatione, eodem caelo, aqua, ceteris omnibus, centum Alexandros eiusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid, si in eiusmodi cera centum sigilla hoc anullo impressero, aequae poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quaerendus anularius aliquis? quoniam gallinarium inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret. Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus. Pictor uidet, quae nos non uidemus: & simul inflauit tibicen, a perito carmen agnoscitur. Quid hoc? non ne uidetur contra te ualere; si sine magnis artificys, ad quae pauci accedunt, nostri quidem generis admodum, nec uidere, nec audire possumus? Iam illa praeclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemq., & totam constructionem hominis fabricata natura. Cur non extimescam opinandi temeritatem? etiam ne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam uim, cum prudentia, & consilio scilicet; quae finxerit, uel, ut tuo uerbo utar, quae fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita est? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose, disputantur etiam eleganter. denique, uideantur sane, ne affirmentur modo.

EXPLANATIO

VBI *igitur illud semel?* } Reticentia: cum prae indignatione comprimimus, quod alias elocuturi fueramus. subaudiendum igitur. Vbi illud est semel ab istis de perspicuitate conclusum? quasi sensus

perfecti sint. SED *ab hoc credulo*, } Quid uoluptarius magister ageret? qui mortales cura nimium affici non uult. CVM *ille Sol*, } amplificat a maiori suum argumentum. EPICVRVS *non dat:* } non concedit Epicurus res uisum fallere. sequeretur enim etiam uoluptatem nihil esse, si sensus falleret. QVI *igitur P. Seruiliū Geminum* } Hinc incidit aliqua suspicio de Seruiliis, quorum mentionem supra fecit. Fuit autem P. Seruilius Geminus cum Cotta sub bellum Punicum primum consul. LYSIPPVS } nobilis statuarius, a quo se uoluit uno fingi rex Alexander, & ab Apelle pingi. GALLINARIVM *inuenisti Deliacum* } Qui Deli gallinas curat. Delos autem insula est in Aegeo mari, Cycladum clarissima, propter Apollinis templum, & oracula ibidem quondam edita prima fertur mortalibus ignem ostendisse. Alio nomine Cynthia, frequentiore tamen Ortygia: coturnicum scilicet commendatione. Cicero Deliacum hominem inde trahit, noua quasi consuetudine: nam adiectiuum ipsum habet ferme Delium apud auctores. QVIN *hoc?* } Inuersio: figura, cum utimur argumento pro nobis, quod contra nos est allatum. QVAE *fabricata sit hominem?* } fabricor hic deponens est: actiue tamen in hoc eodem libro ponitur fabricare uerba. QVALIS *ista fabrica* } fabricandi scientia, uel ars.

C I C E R O

SED de physicis mox, & quidem ob eam caussam, ne tu, qui idem me facturum paullo ante dixeris, uideare mentitus. sed, ut ad ea, quae clariora sunt, ueniā; res iam uniuersae profundam; de quibus uolumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo: de quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contraq. omnem consuetudinem, contraq. rationem, ipsum sibi respondentem inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. ea sunt eiusmodi, quae a te diligentissime tractata sunt. Dormientium, & uinolentorum, & furiosorum uisa imbecilliora esse dicebas, quam uigilantium, siccorum, sanorum. quo modo? quia, cum experrectus esset Ennius, non diceret, se uidisse Homerum, sed uisum esse: Alcmaeo autem,

Sed mihi neutiquam cor consentit,

similia de uinolentis. Quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, eum non somniare; &, cuius furor consederit, putare non fuisse ea uera, quae essent sibi uisa in furore. sed non id agitur: tum, cum uideantur, quo modo uideantur, id quaeritur. nisi uero Ennium non putamus ita totum illud audiuisse,

O pietas animi,

(si modo id somniauit) ut si uigilans audiret. experrectus enim potuit illa uisa putare, ut erant, & somnia: dormienti uero aeque, ac uigilanti, probantur. Quid Iliona somno illo?

Mater te appello.

non ne illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? (unde enim illa?

Age adsta: mane: audi: iteradum eadem istaec mihi. nū uidetur minorem habere uisis, quam uigilantes fidem? Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa putat, quae uidet, quam is putabat, quae uidebantur? Quid ille, qui,

Video, uideo te uiuum, Vlisses; dum licet?

non ne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino non uideret? Quid apud Euripidem Hercules, cum, ut Eurysthei filios, ita suos configebat sagittis? cum uxorem interimebat? cum conabatur etiam patrem? non perinde mouebatur falsis, ut ueris moueretur? Quid ipse Alcmaeo tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire? non ne ibidem incitato furore?

Vnde haec flamma oritur?

& illa deinceps:

Incende, incende: adsunt, adsunt: me, me expetunt.

quid, cum uirginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige a me:

Flammiferam hanc uim: quae me excruciat,

Caeruleae incinctae igni incendunt:

Circumstant cum ardentibu' taedis.

num dubitas, quin sibi haec uidere uideatur? itemq. cetera:

Intendit crinitus Apollo

Arcum auratum, Luna innixus.

Diana facem iacit a laeua.

qui magis haec crederet, si essent, quam credebat, quia uidebantur? apparet enim iam cor cum oculis consentire. Omnia autem haec proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse, inter uisa uera, & falsa ad animi assensum nihil interesse. nos autem nihil agitis, cum falsa illa uel furiosorum, uel somniantium, recordatione ipsorum refellitis. non enim id quaeritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt; aut eorum, qui furere destiterint; sed qualis uisio fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cum commouebantur.

E X P L A N A T I O

CHRYSIPPO } Asiatico, Stoicorum principe una cum Zenone. QVASI *quisquam neget, & qui experrectus sit, eum somniare;* } Plane somniat, qui sincerum illud putat, Eum somniare. mihi nō modo placet, uerum etiam necessarium uidetur, addi, Non; ut sit, Eum non somniare. probat antiquus liber. Haec Paullus pater. NISI *uero Ennium* } quod Lucullus ex Ennio probare uolebat Cicero, eludit ex eodem auctore. PIETAS *animi,* } Tragoedia ipsa deperiit: & aliquem ex duobus tantum uerbis recte coniectari posse non existimo. QVID *Iliona* } Priami filia, Polymnestori Thraciae regi matrimonio iuncta. MATER } Hecuba. QVID *loquatur de insanis?* } Insanus, expositore Seruio, mente integra

gra

gra captus est,ut tamen queat aliquando resipere,& Furiosus furorem numquam amittit. Cicero etiam discrimen inter haec duo uocabula uidetur facere lib. III. Tuscul. Itaque non est, inquit, scriptum, si insanus,sed si furiosus esse incipit. QVISQVAM *sanissimus* } etiam comparatur contrarium.in Verrem, An quisquam insanior? pro Amerino, Ciuis insanissimus ait. QVID *ille*, } fortasse de Aiace Telamonio intelligit. CVM *ut Eurysthei* } Stheneli,Mycenarum regis filij. CAERVLEAE *incinctae* } caeruleas uidetur uocare furias. OMNIA *autem haec* } summa est praedictorum.

CICERO

SED abeo a sensibus: quid est,quod ratione percipi possit? Dialecticam inuentam esse dicitis,ueri, & falsi quasi disceptatricem, & iudicem. cuius ueri,& falsi? & in qua re? in geometria ne, quid sit uerum,uel falsum,dialecticus iudicabit, an in litteris, an in musicis? at ea non nouit. in philosophia igitur sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum,quid habet,ut queat iudicare? quid igitur iudicabit, quae coniunctio, quae disiunctio uera sit, quid ambigue dictum sit,quid sequatur quamque rem,quid repugnet? si haec,& horum similia iudicat,de se ipsa iudicat.plus autem pollicebatur.nã haec quidem iudicare,ad ceteras res, quae sunt in philosophia multae,atque magnae, non est satis. sed,quoniam in ea arte tantum ponitis:uidete,ne contra uos tota nata sit.quae primo progressu festiue tradit elementa loquendi,& ambiguorum intelligentiam, concludendiq. rationem: tum,paucis additis,uenit ad soritas, lubricum sane,& periculosum locum:quod tu modo dicebas esse uitiosum interrogandi genus.quid ergo,istius uitij num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus. nec hoc in aceruo tritici solum, unde nomen est,sed ulla omnino in re minutatim interrogãti; diues, pauper,clarus,obscurus sit; multa,pauca;magna,parua;longa,breuia;lata,angusta; quãto aut addito aut dempto, certum respondeamus, non habemus. At uitiosi sunt soritae. Frangite igitur eos, si potestis; ne molesti sint: erunt enim,nisi caueatis.Cautum est, inquit. placet enim Chrysippo,cum gradatim interrogetur,(uerbi caussa,tria pauca sint, an ne multa) aliquanto prius, quam ad multa perueniat,quiescere,id est, quod ab ijs dicitur, ἡσυχάζειν. Per me uel stertas licet, inquit Carneades,non modo quiescas.sed, quid proficis? sequitur enim,qui te ex somno excitet, & eodem modo interroget: Quo in numero conticuisti; si ad eum numerũ unum addidero, multa ne erunt? progredicre rursus, quoad uidebitur.quid plura? hoc enim fateris, neque ultimum te paucorum,neque primum multorum respondere posse.cuius generis error ita manat,ut nõ uideam, quo non possit accedere. Nihil me laedit, inquit. ego enim,ut agitator callidus,prius quam ad finem ueniã, equos sustinebo, eoq. magis, si locus is, quo ferentur equi,praeceps erit.sic me,inquit,ante sustinebo, nec diutius captiose interroganti respõdebo.Si habes,quod liqueat,neque respondes:superbe.si nõ habes:ne tu quidem perspicis. si,quia obscura: concedo: sed negas te usque ad obscura progredi: illustribus igitur rebus insistis.si id tantummodo,ut taceas:nihil assequeris.quid enim ad illum, qui captare uult,utrum tacentem irretiat te,an loquentem? sin autem usque ad nouem, uerbi gratia,sine dubitatione respondes,pauca esse,in decimo insistis: etiam a certis & illustrioribus cohibes assensum; hoc idem me in obscuris facere non finis. Nihil igitur te contra soritas ars ista adiuuat, quae nec augendi, nec minuendi,quid aut primum sit,aut postremum, docet.

EXPLANATIO

SED *abeo a sensibus:* } Disputatorum more diluit illud,quod dixerat Lucullus,si nihil certo percipi possit,oportere necessario rationis nullam uim esse. cum contraria sint, iudicium ex ratione, & iudicium ex opinione. DIALECTICVS *iudicabit*, } qui alienas artes,& rationes non comprehendit, id nisi impudens faciet. QVAE *coniunctio*, *quae disiunctio* } partes, & officia Dialectici commemorat. QVOD *in numero conticuisti;* } Rectius, Quo in numero. nec ab hac sententia discrepat uetus liber. Haec Paullus pater. VT *agitator callidus*, } sustineat currum, ut bonus saepe agitator equos. Lucil. Nomen ipsum uerbale ab agito, ponitur pro rectore currus, aut equorum. ad Atticum: Non est melius quidquam,quam ut Lucullus sustineat currum,equosq. ut bonus saepe agitator.

CICERO

QVID, quod eadem illa ars,quasi Penelope telam retexens, tollit ad extremum superiora? utrum ea uestra,an nostra culpa est? nempe fundamẽtum dialecticae est,quidquid enuncietur,(id aũt appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatũ) aut uerũ esse,aut falsum.quid igitur?haec uera,an falsa sunt?si te mẽtiri dicis,idq.uerũ dicis:mẽtiri uerũ dicis.haec scilicet inexplicabilia esse dicitis.quod est odiosius, quam illa, quae nos non comprehẽsa, & non percepta dicimus.Sed haec omitto: illud quaero: si ista explicari non possunt; nec eorum ullum iudicium inuenitur, ut respondere possitis,uera ne, an falsa sint; ubi est illa definitio, effatum esse id,quod aut uerum,aut falsum sit? Rebus sumptis adiungam,ex his sequendas esse alias,alias improbandas,quae sunt in genere contrario.quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? si dicis,nunc lucere,& uerum dicis: lucet. dicis autem lucere, & uerum dicis:lucet igitur. probatis certe genus, & rectissime conclusum

dicitis:

dicitis: itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis: aut ars ista nulla est. uide ergo, hanc conclusionem probaturus ne sis. si dicis te mentiri, uerumq. dicis; mentiris. dicis autem te mentiri, uerumq. dicis: mentiris igitur. qui potes hanc non probare, cum probaueris eiusdem generis superiorem? Haec Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet: lucet autem, lucet igitur cederet scilicet. ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. quid ergo haec ab illa conclusione differt? si mentiris, mentiris: mentiris autem, mentiris igitur. hoc negas te posse, nec approbare, nec improbare. qui igitur magis illud? si ars, si ratio, si uia, si uis denique conclusionis ualet: eadem est in utroque. Sed hoc extremum eorum est: postulant, ut excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem, censeo, adeant: a me istam exceptionem numquam impetrabunt. etenim, cum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, ut uerum esse concedat, quod ita effabimur; aut uiuet cras Hermachus, aut non uiuet; cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disiunctum sit, quasi aut etiam, aut non, non modo uerum esse, sed etiam necessarium: uide, quam sit cautus is, quem isti tardum putant. si enim, inquit, alterutrum concessero necessarium esse: necesse erit, cras Hermachum aut uiuere, aut non uiuere: nulla autem est in natura rerum talis necessitas. cum hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus, & Stoici. totam enim euertit dialecticam. nam si e contrarijs disiunctio, (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum negat) si talis disiunctio falsa potest esse; nulla uera est. mecum uero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? Cum aliquid huiusmodi inciderat; sic ludere Carneades solebat: Si recte conclusit; teneo: sin uitiose; minam Diogenes reddat. ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: haec autem merces erat dialecticorum. Sequar igitur eas uias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo iudicem, si lucet, lucet; uerum esse ob eam caussam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, uerum esse; non iudicem, si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexum. aut igitur hoc, & illud: aut, nisi hoc, ne illud quidem iudicabo.

EXPLANATIO

QVASI *Penelope telam retexens*, } prouerbialis locutio; pro, operam inanem sumere, & rursum destruere quod effeceris. Natum ex Homero, qui Odiss. lib. 2. scribit Penelopen Vlyssis uxorem, noctu retexuisse, quod interdiu texuisset. APPELLANT *ἀξίωμα*: } sunt axiomata proposita disciplinarum principia demonstrabilia. SI *te mentiri dicis*, } sophisma ludicrum. QVOD *est odiosius*, } magis enim turpe est, quod percipias non intelligere, quam non intelligere, quod neque percipias. IPSA *enim ratio connexi*, } Connexũ a Connecto uenit, quod uerbum est notae significationis. sed Dialecticis est effatum tale, quod necessario trahit posterius, ut si dies est, sol super terras est. TRIBVNVM *aliquem*, } Tribuni apud Romanos erant hac potestate praediti, ut ferẽtibus leges consulibus, possent excipere quaedam, quae mutari, uel sanciri non deberent. Per iocum igitur dicit, adduci oportere tribunum, si concedere debeat, ut, quae molesta Dialecticis essent, excipiantur, & opportuna permittantur. AVT *uiuet cras Hermachus, aut non uiuet*; } Axioma Stoicorum aduersus Epicurum. MINAM *Diogenes reddat.* } Mina singulariter, idem apud Graecos est, quod apud Latinos libra, & pondo. Haec centum drachmas continebat, hoc est centum denarios Romanos, id erat pretium pro doctrina in Dialecticis, quod a Stoico se reposcere uelle dicebat Carneades.

CICERO

SED, ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusq. qui simus; iam explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent uniuersa. nec uero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur. a Clitomacho sumã, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Poenus, & ualde studiosus, ac diligens. & quattuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus: haec autem, quae iam dicam, sunt sumpta de primo. Duo placet esse Carneadi uisorum genera; in uno hanc diuisionem; alia uisa esse, quae percipi possint, alia, quae non possint. in altero autem, alia uisa esse probabilia, alia non probabilia: itaque, quae contra sensus, contraq. perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem diuisionem: contra posteriorem nihil dici oportere: quare ita placere: tale uisum nullum esse, ut perceptio consequeretur; ut autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. sequitur enim omnis uitae ea, quam tu, Lucullle, cõmemorabas, euersio. itaque & sensibus probanda multa sunt. teneatur modo illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum, nihil ab eo differens, esse possit. sic; quidquid acciderit specie probabile; si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens; ac sic omnis ratio uitae gubernabitur. etenim is quoque qui a nobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia ueri: quae nisi probet, omnis uita tollatur. Quid enim? conscendens nauem sapiens num comprehensum animo habet, atque perceptum, se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile uideatur, se illuc uenturum esse saluum. huiusmodi igitur uisis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorq. erit, ut albam niuem esse probet, quam erat Anaxagoras, qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam esse

ne uideri quidem: & quaecunque res eum sic attinget, ut sit uisum illud probabile, neque ulla re impeditum; mouebitur. non enim est e saxo sculptus, aut e robore dolatus: habet corpus: habet animum: mouetur mente: mouetur sensibus: ut ei multa uera uideantur. neque tamen habere insignem illam, & propriam percipiendi notam, eoq. sapientem non assentiri, quia possit eiusdem modi exsistere falsum aliquod, cuiusmodi hoc uerum. neque nos contra sensus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longeq. aliter se habere, ac sensibus uideantur. hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum uideatur; praesto est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero uestro, perceptio, & comprehensio tollitur. quod est caput Epicuri? si ullum sensibus uisum falsum est; nihil percipi potest. quod uestrum? sunt falsa sensus uisa. quid sequitur? ut taceam, conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui a te totus diuersus est; noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. quamquam nihil mihi tam mirum uidetur, quam ista dici ab Antiocho quidem maxime, cui erant, quae paullo ante dixi, notissima. licet enim haec quiuis arbitratu suo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi posse: certe leuior reprehensio est, quod tamen dicimus esse quaedam probabilia. non uidetur hoc satis esse uobis. ne sit: illa certe debemus effugere, quae a te uel maxime agitata sunt: nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? explicaui paullo ante, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe, quemadmodum ea dicantur a Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poetam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul cum M. Manilio fuit. scripsit igitur his fere uerbis: sunt enim mihi nota, propterea quod earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur. sed scriptum est ita; Academicis placere, esse rerum eiusmodi dissimilitudines, ut aliae probabiles uideantur, aliae contra: id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse; propterea quod multa probabilia sint, nihil autem falsi perceptum, & cognitum possit esse. itaque ait uehementer errare eos, qui dicant ab Academia sensus eripi, a quibus numquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum ullum esse; illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quae nusquã alibi esset, ueri, & certi notam. Quae cum exposuisset, adiungit; dupliciter dici, assensus sustinere sapientem; uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri; altero, cum se a respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat: ut neque neget aliquid, neque aiat: id cum ita sit; alterum placere, ut numquam assentiatur; alterum tenere, ut, sequens probabilitatem, ubicumque haec aut occurat, aut deficiat, aut etiam, aut non, respondere possit. Hic, ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moueri tamen, & agere aliquid, reliquit eiusmodi uisa, quibus ad actionem excitemur; item ea, quae interrogati in utramque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita uisum sit, dum sine assensu. neque tamen omnia eiusmodi uisa approbat, sed ea, quae nulla re impedirentur.

EXPLANATIO

TORTVOSVM *genus disputandi*, ≷ Tortuosum dicitur, quod est uarijs flexibus incuruatum, ut Tortuosus amnis, apud Liuium. Tortuosa ferula. pro Cluent. Hic intricatum, & informe genus disputandi, quod magis torqueat hominem, quam delectet, aut erudiat. ACVTVS *ut Poenus*, ≷ fuit enim Clitomachus Carthaginiensis patria; quem populum Romani per experientiam hoc titulo notarunt. DVO *placet esse* ≷ repetitio primae quaestionis. VT *autem probatio*, ≷ perceptio est alicuius rei notio ex certitudine: probatio uero cognitio ex specie tantum, aut signis. Multaq. longe aliter apparent, quam sunt. SEQVITVR *enim omnis uitae* ≷ subtilius interpretatur Luculli sententiam. PROFICISCATVR *Puteolos* ≷ Puteoli, ciuitas Campaniae, a Samijs condita, aquis calidis abundans: ibi hominum gratia facta est puteorum copia, ex qua fortasse ciuitati nomen est inditum. AQVAM *nigram esse*, ≷ Poetarum quidam opinati sunt, aquam, si copiosior esset, atque profundior, apparere homini nigram: sed, philosopho isti ne quidem niuem albam uideri, ridet Cicero. E ROBORE *dolatus*: ≷ Robur, proprie est quaedam arbor durissima: sed comparatiue, robur, animi, rerumq. omnium firmitudinem comprehendit. Ciceronem ligni speciem significare uoluisse probat locus in diuinatione: Quis robur illud cecidit, dolauit, inscripsit? Dolare, est materiam inaequalem complanare instrumento: quod inde Dolabra dicitur. QVAE *a Clitomacho* ≷ ualidum enim est argumentum, quod ex aduersarij testimonio ducitur. Fuit Clitomachus ueterum Academicorum unus, familiaris Antiochi, & Philonis ex professo aduersarius. HIC, *ut placeat* ≷ Recte, ut puto, & hic reposui. Hic, pro, Nec; & infra proxime, Approbat, pro Approbari. sic etiam antiquus liber. Haec Paullus pater. RELIQVIT ≷ relinquit, legendum puto.

CICERO

HAEC si uobis non probamus, sint falsa sane, inuidiosa certe non sunt. non enim lucem eripimus; sed ea, quae nos percipi, comprehendiq., eadem nos, si modo probabilia sint, uideri dicimus. Sic igitur inducto, & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, uides profecto, Luculle, iacere iam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis,

quibus

quibus iste uester, caelum, terram, mare intuebitur: ijsdem sensibus reliqua, quae sub quemque sensum cadũt, sentiet. mare illud quidem nunc, Fauonio nascente, purpureum uidetur: idem huic nostro uidebitur; nec tamẽ assentietur; quia nobismet ipsis modo caeruleum uidebatur, mane flauum, quodq. nunc, quia a sole collucet, albescit, & uibrat, dissimileq. est proximo ei continenti: ut, etiam si possis rationem reddere, cur id eueniat, tamen non possis, id uerum esse, quod uidebatur oculis, defendere. Vnde memoria, si nihil percipimus; (sic enim quaerebas) quod meminisse uisa, nisi comprehensa, non possumus? Quid Polyaenus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur? is postea quam, Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quae sciebat, oblitus est? atqui, falsum quod est, id percipi non potest, ut nobismet ipsis placet. si igitur memoria perceptarum, comprehensarumq. rerum est: omnia, quae quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: uera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet: sed tibi aut concedendum est ita esse; quod minime uis; aut memoriam mihi remittas, oportet; & facile esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptioq. nulla sit.

EXPLANATIO

SI VOBIS *non probamus*,] summa sententiae conclusio. cogitat nihil amplius proferre, si nihil hactenus probatum sit. MARE *illud quidem, nunc*,] a praesenti documento. FAVONIO] occidentali uento omnium temperatissimo, Graece Zephyrus dicitur. oritur ad uesperum, quo tempore mutari uidetur maris color, ut mane, ut item meridie: cum tamen non mutetur. AVT *memoriam mihi remittas, oportet, & facile esse ei locum*,] Verbum; Esse, non uideo, quo spectet. quo sequor libentius antiquũ librum, in quo est, Et facias esse ei locum. sic lib. IV. de Fin. Argumenti ratione conclusi, caput esse faciũt ea, quae perspicua dicunt. Haec Paullus pater. Vide Scholia mea in Sallustij Iugurtham.

CICERO

QVID fiet artibus? quibus? ijs ne, quae ipsae fatentur coniectura se plus uti, quam scientia; an ijs, quae tantum id, quod uidetur, sequuntur, nec habent istam artem uestram, qua uera, & falsa diiudicent? Sed illa sunt lumina duo, quae maxime caussam istam continẽt. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. at id quidem perspicuum est; cum Panaetius, princeps prope, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, praeter eum, Stoici certissimam putant, uera esse haruspicum auspicia, oracula, somnia, uaticinationes; seq. ab assensu sustineat. quod is potest facere, ut de ijs rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum uel improbare, uel approbare possit, dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc, cum uoles; ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, praesertim cum possit sine assensione ipsam uerisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. Primum enim uideri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici, sensus ipsos assensus esse: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi: tolli autem omnia, si uisa tollantur. hac de re in utramque partem & dicta sunt, & scripta multa. uide superiora. sed breui res potest tota confici. Ego enim, etsi maximam actionem puto, repugnare uisis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere; credoq. Clitomacho ita scribenti, Herculis quendam laborem exantlatum a Carneade, quod, ut feram, & immanem belluam, sic ex animis nostris assensionẽ, id est opinationem, & temeritatem extraxisset; tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia sequitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quod statuet, ne id quidẽ, quod probet, posse percipi. Iam istuc te quoque impediet in nauigando, in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisq. in rebus, in quibus nihil sequere, praeter probabile. & tamen illud usitatum, & saepe repudiatum, refers, non ut Antipater, sed, ut ais, pressius: nam Antipatrum reprehensum, quod diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse comprehendi, id ipsum saltem, dicere, posse comprehendi. quod ipsi Antiocho pingue uidebatur, & sibi contrarium. non enim potest conuenienter dici, nihil comprehendi posse, si id ipsum comprehendi posse dicatur. illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum decrétum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis uitam agere non possit. sed, ut illa habet probabilia, non percepta: sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notã, eadem uteretur in ceteris. quam quoniam non habet, utitur probabilibus: itaque non metuit, ne confundere omnia uideatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quaesitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit; item, si de officio, multisq. alijs de rebus, in quibus uersatus exercitatusq. sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neque quid faciat, neque quid respondeat. Ne illam quidem praetermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi: (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus Philonem maxime perturbatum: Cum enim sumeretur unum, esse quaedam falsa uisa; alterum, nihil ea differre a ueris: non attendere, superius illud ea re a se esse concessum, quòd uideretur esse quaedam in uisis differentia: eam tolli altero, quo neges uisa a falsis uera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos uerum omnino tolleremus. non facimus. nam tam uera, quam falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus.

EXPLANATIO

VIDE *superiora.*] Hoc inducendum, ut glossema, crediderim. patet, opinor, omnibus. Haec Paullus pater. HERCVLIS *quendam laborem exantlatum*] cōparatione, difficultatē facti ostendit. Exantlatū, perpessum, exactū, cōfectū. NE *illam quidem*] decurrit per capita sermonis Luculli, nūc diluens, rursus asserens, quoad satis esse dictum putabit.

CICERO

AC mihi uideor nimis etiam nunc agere ieiune. cum sit enim campus, in quo possit exsultare oratio; cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset e uero; neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset a falso: cum simplici homine simpliciter agerē, nec magnopere contenderem: atq. etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari; non repugnarem, praesertim ne Carneade quidem huic loco ualde repugnante: nunc quid facere possum? quaero enim quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihilo minor: quod est tale uerū, quale falsum esse non possit. Nihil eiusmodi inuenio. itaque in cognitione nimirum assentiar, id est opinabor. hoc mihi & Peripatetici, & uetus Academia concedit, nos negatis, Antiochus in primis: qui me ualde monet; uel quod amaui hominem, sicut ille me; uel quod ita iudico, politissimum, & acutissimum omnium nostrae memoria philosophorum. a quo primum quaero, quo tandem modo sit eius Academiae, cuius se esse profiteatur? ut omittam alia; haec duo, de quibus agitur, quis umquam dixit aut ueteris Academiae, aut Peripateticorum; uel id solum percipi posse, quod esset e uero tale, quale falsum esse non posset; uel sapientem nihil opinari? certe nemo. horū neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrumque uerū puto: nec dico temporis caussa: sed ita plane probo. Illud ferre non possum. Tu cum me incognito assentiri uetes; idq. turpissimū esse dicas, & plenissimum temeritatis; tātum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiae, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fines bonorum malorumq. constituas, officia describas; quam uitam ingrediar, definias; idemq. etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum; perficies, ut ego, ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quae tandē ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? uereor, ne subarroganter facias, si dixeris, tuam. atqui, ita dicas, necesse est. neq. uero tu solus, sed me ad suā quisq. rapiet.

EXPLANATIO

IN *Stoicorum dumeta*] per figuram, tractationes Stoicorum incultas, intellige: quae molestiam exhibeant studiosis sapientiae uiris. Est enim Dumetum plantarum spinosarum refertus locus, ut plurimum incultus. ILLVD *ferre non possum.*] Epilogus orationis, in quo reddit rationem. cur suscipere, uel potius cur susceptam pridem caussam tueri debeat. & ciuiliter Lucullum recriminatur.

CICERO

AGE, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros uiros, a se instructos, dicant remp. saepe rexisse: sustinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes uiros: Diodoto quid faciam Stoico? quem a puero audiui, qui mecum uiuit, tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo, qui ista Antiochia contemnit. Nostra, inquies, sola uera sunt. certe sola, si uera: plura enim uera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus; an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optime: nempe ista scire, quae sunt in tua disciplina. hoc primum quale est, a non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus a nobismet ipsis: de sapiente loquamur: de quo, ut saepe iā dixi, omnis haec quaestio est. In tres igitur partes & a plerisq. & nobismet ipsis distributa sapiētia est. primū ergo, si placet, quae de natura rerū sint quaesita, uideamus: uelut illud ante. est ne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? nō quaero rationes eas, quae ex coniectura pendent; quae disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullā adhibent persuadendi necessitatem. geometrae prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere; & qui omnia uobis, quae describunt, probant. non quaero ex his illa initia mathematicorū; quibus non concessis, digitum progredi non possunt: punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat; extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit; liniamentum sine ulla latitudine carentem.

EXPLANATIO

PRIMVM *ergo,*] Dicit in tres partes distributam esse sapientiam, scilicet in physicam, ethicam, & politicam. De prima quaedam incipit, atque hinc libri praestantissima pars agetur. EST *ne quisquam*] Negat ullum hominem e philosophis esse, qui non modo certo, sed ne quidem omnia sciat. PVNCTVM *esse,*] Punctus, & Punctum dicitur. QVASI *libramentum,*] Attemperat: quia libramentum alias aequamētum, est rei materialis. Aquarum libramentum legitur apud Plinium. LINIAMENTVM *sine ulla latitudine carentem*] Apparet, subesse mendum. Maffei liber, Lineamentum, cete-

ra ut in impressis. mihi sic placeret, Lineam autem sine ulla latitndine curreotem. punctum enim, & linea, mathematicorum initia sunt. Haec Paullus pater.

CICERO

Haec cum uera esse conceßero: si adigam iusiurandum, sapientem ne prius, quam Archimedes, eo inspectante, rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem maiorem eße, quam terram, iuraturum putas? si fecerit; solem ipsum, quem deum censet esse, contempserit. quod si geometricis rationibus non est crediturus, quae uim afferunt in docendo, uos ipsi ut dicitis: nae ille longe aberit, ut argumentis credat philosophorum; aut, si est crediturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare: sed longũ est: quaero tamen, quem sequatur. finge aliquem nunc fieri sapientem, non dum esse: qua potissimum sententia melius eliget disciplinam? etsi, quamcumque eliget, insipiens eliget. sed sit ingenio diuino: quem unum e physicis potissimũ probabit? uec enim plus uno poterit. non persequor quaestiones infinitas: tantum de principijs rerum, e quibus omnia constant, uideamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos consensiße primos ferunt, ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturae dixit esse, e qua omnia gignerentur. post eius auditor Anaximenes infinitum aera, sed ea, quae ex eo orirentur, definita; gigni autem terram, aquã, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam, sed eas particulas similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas mente diuina. Xenophanes, paullo etiã antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum umquam, & sempiternum, conglobata figura. Parmenides, ignem, qui moueat terram, quae ab eo formetur. Leucippus, plenum, & inane. Democritus huic in hoc similis, uberior in ceteris. Empedocles, haec peruulgata, & nota quattuor. Heraclitus, ignem. Melißus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum censet a deo sempiternum.

EXPLANATIO

ADIICIAM *iusiurandum,* } Adigere iusiurandũ, potius dicitur, quam Adijcere: ut apud Caesarem lib. VII. Omnibus ad iusiurandum adactis. Sine praepositione autem ea ratione dicebatur, quomodo Adigere arbitrum; pro, adigere ad arbitrum. qua figura Cicero usus est lib. III. de off. & in oratione pro Q. Roscio. Reposui igitur, Adigam. Atque huius generis uitium ita uideo manasse, ut ad multos praeterea uterum libros accesserit. Haec Paullus pater. PRIVS, *quam Archimedes,* } Syracusanus, nobilis geometra, qui tormentis militaribus ex arte excogitatis Marcellum Punico bello secundo, ne Syracusas caperet, diu detinuit. Hic, descriptionibus quibusdã, probare noluit, solem esse multo maiorẽ, imo multis partibus ipsa terra. sed Cicero, Putas, inquit, iuraturũ id sapientẽ? Quasi diceret, Certa haec nõ sunt. VIM *afferunt* } uiolentiam scilicet ad consensionem. NEC *enim plus uno poterit.* } septem ferme citantur sapientes, Thales Milesius, Pittacus Mitylenaeus, Solon Atheniensis, Chilo Lacedaemonius, Periander Corinthius, Cleobolus Lyndius, Bias Priennaeus. Dicti sunt sapientes, quod nullus ex his se putarit sapere. Vni tantũ Thaleti quasi sapientissimo consenserũt reliqui. CONSENSISSE *primos* } Fortasse, Concessisse primos. Nã Laertius auctor est, cũ Delphicus Apollo Milesijs respõdisset, cũ tripodem, quem piscatorea iactu retis inuenissent, eius esse debere, qui ceteris sapientia excelleret, Thaleti esse datum. ex quo apparet, sex reliquos ei primas concessisse. Haec Paullus pater. EX *aqua dixit constare* } Dogmatum Thaletis hoc celebre: Aquam esse matrem elemẽtorum mundi. AT *hoc Anaximandro,* } Milesio. ANAXIMENES, } Milesius & ipse ANAXAGORAS, } Clazomenius, Anaximenis auditor familiaris. XENOPHANES, } Colophonius. Vixit sub Hesiodi tempora VNVM *eße omnia,* } sed quid illud Vnum? perinde dicit, ac nihil, cũ nihil exprimit. PARMENIDES } Eleas LEVCIPPVS, } Milesius. DEMOCRITVS, } item Milesius, cui placuit innumerabiles mũdos esse. EMPEDOCLES, } Agragantinus Terram, Aquã, Aerem, Ignem omnia cõficere dixit. HERACLITVS, } Ephesius. MELISSVS, } Samius. PLATO, } Atheniensis. Dixit factum a Deo mundum & ex materia, quae potuerit fingi, & potuerit recipere formam hãc, uel aliam disponente Deo. Materiam autem hanc uos nihilum, aut nihil dicimus, manente tamen quodam obiecto.

CICERO

PYTHAGOREI ex numeris, & mathematicorum initijs proficisci uolunt omnia. Ex his eliget uester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur. ceteri, tot uiri, & tanti, repudiati ab eo, condemnatiq. discedent. quamcumque uero sententiam probauerit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea, quae sensibus: nec magis approbabit, nunc lucere, quam, quoniam Stoicus, hunc mũdum eße sapientem, habere mentem, quae & se, & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat. Erit persuasum etiã, solem, lunã, stellas omnes, terram, mare, deos esse: quod quaedam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mũdus ardore deflagret. Sint ista uera: (uides enim, iã me fateri, aliquid esse ueri) cõprehendi ea tamen, & percipi nego. cũ enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista didicerit; ueniet flumẽ orationis aureũ fundẽs Aristoteles, qui illũ desipere dicat: neq. enim ortum umquã mundum; quod nulla fuerit, nouo consilio inito, tam praeclari operis inceptio; & ita eñ eße undiq. aptũ, ut nulla uis tantos queat motus mutationẽq. moliri, nulla senectus diuturnitate tẽporũ exsistere, ut hic ornatus umquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autẽ superius, sicut caput & famã tuam, defendere necesse erit: mihi ne ut dubitem quidẽ relinquetur? Vt omittam leuitatem temere assentientium; quanti libertas ista aestimanda est, non mihi ne-

cesse esse, quod tibi est? cur deus, omnia nostri caussa cum faceret, (sic enim uultis) tantam uim natricum, uiperarumque fecerit? cur mortifera tam multa per, uiciosa terra, mariq. disperserit?

EXPLANATIO

PYTHAGOREI *ex numeris,*} De rerum uaturis, ex Mathematicis philosophatus est Pythagoras, & qui eius doctrinis maxime floruerũt, scilicet Archita Tarentinus, Alemaeon Crotoniates, Hippasis Metapontinus, & Philolaus crotoniata. Vocantur autem Mathematicae artes Arithmetica, Geometria, & Astrologia. HABERE *mentem*, } Stoici, Mentem, quam etiam appellabant rem rerum, ex seipsa ortam dicunt, & fabricatam esse mundum, omnia moderari, solem, stellas, terram pertransire, quo moueantur, eoq. Deum illam, istaque cuncta simul dici. SYLLABATIM *ista didicerit*; } Dixerit A.l.app.quasi enim respondent, Stoicum syllabatim dicere, Aristotelem flumen orationis fundere. NEQVE *enim ortum*} occurrit auctoritate Aristotelis, qui, quantum externa ratione consequi potuit, de mundo disseruit. Torquetur tamen circa quendam intellectum, quem supra res omnes extrinsecus remanere dicit. TAM TAM *uim natricum,*} Natrix utroque genere, serpentis est genus in aqua nando spargens uenenum Hinc Lucanus inquit, Et natrix uiolator aquae. Est & Natrix apud Plinium herba, quae uirus hirci in radice euulsa redolet, lib.xxvii.cap.xii.

CICERO

NEGATIS *haec tam polite, tamq. subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua sollertia. cuius quidẽ uos maiestatem deducitis usque ad apium, formicarum que perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis, minutorum opusculorum fabricator, fuisse uideatur. Negas sine deo posse quidquam. Ecce tibi e transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem, magni quidem muneris: sed, cum sacerdotes deorum uacationem habeant; quanto est aequius habere ipsos deos? Negat opera deorum se uti ad fabricandum mũdum: quaecũque sint, docet omnia esse effecta natura, nec ut ille, qui asperis, & leuibus, & hamatis, uncinatisq. corpusculis concreta haec esse dicat, interiecto inani. somnia censet haec esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autẽ, singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opere magno liberat, & me timore. quis enim potest, cum existimet a deo se curari, non & dies, & noctes diuinũ numen horrere, &, si quid aduersi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamen assentior: neque uero tibi. modo hoc, modo illud probabilius uidetur. latent ista omnia, Luculle, crassis occulta, & circumfusa tenebris; ut nulla acies humani ingenij tanta sit, quae penetrare in caelum, terram intrare possit. corpora nostra non nouimus: qui sint situs partium, quã uim quaeque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi, quorũ intererat ea nosse, aperuerunt, ut ea uiderent. nec eo tamen aiunt empiricis notiora esse illa, quia possit fieri, ut patefacta, & detecta mutentur. sed ecquid nos eodem modo rerũ naturas perscribere, aperire, diuidere possumus, ut uideamus, terrane penitus defixa sit, & quasi radicibus suis haereat, an media pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, eamq. esse terram multarum urbium, & montium. portenta uidentur. sed tamen neque ille, qui dixit, iurare posset, ita se rem habere: neq. ego. Non ne etiam dicitis, esse e regione uobis, e contraria parte terrae, qui aduersis uestigijs stent contra uostra uestigia, quos Antipodas uocatis? cur mihi magis succensetis, qui ista non asperuor, quam eis, qui, cũ audiunt, desipere uos arbitrantur? Nicetas Syracusius, ut ait Theophrastus, caelum, solem, lunam, stellas, supera deniq. omnia stare censet, neque, praeter terrã, rem ullam in mundo moueri: quae cum circũ axem se summa celeritate conuertat, & torqueat, eadem effici omnia, quae, si stante terra caelum moueretur. atque hoc etiam Platonem in Timaeo dicere quidam arbitrãtur, sed paullo obscurius. Quid tu, Epicure? loquere. putas solem esse tantulum? ego ne uobis quidem tantum. sed & uos ab illo irridemini: & ipsi illũ uicissim eluditis. liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui nihil istorum sciri putat posse. Sed redeo ad animũ, & corpus. Satis ne tandem ea nota sunt nobis, quae neruorum natura sit, quae uenarum? tenemus ne, quid animus sit? ubi sit? denique, sit ne, aut, ut Dicaearcho uisum est, ne sit quidem ullus? si est; tres ne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis, an simplex, unusq. sit? si simplex; utrũ sit ignis, an anima, an sanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod, intelligi, quale sit, uix potest: & quidquid est, mortale sit, an aeternum? nam utraque in parte multa dicuntur.*

EXPLANATIO

VT *etiam inter deos Myrmecides aliquis,*} Ficticium est ex formicarum uocabulo, quasi formicanus, quo ludit ab artifice minuto, ad praesentẽ caussam. LAMPSACENVS *Strato,*} Philadelphi magister, & Theophrasti successor. QVI *det isti deo immunitatem,*} Auctor est Diuus Augustinus, Stratonem Peripateticum fecisse Deum sine animo: quemadmodum Plato Deum sine corpore. SED, *cum sacerdotes deorum*} Arguit a minore. OMNIA *esse effecta natura,*} quae tandem illa natura? stultum est id ponere quod ignores, & nominare quod nescias. HAMATIS, *uncinatisque*} quia res unco incuruae cohaerent facilius. QVIS *enim potest,*} uobis haec, qui Christiani sumus, animo perpendenda: cum & ethnici non spreuerint: nullum scilicet hominem caelestia cogitationibus penetrare posse. EMPIRICIS *notiora*} experientia utentibus, NICETAS *Syracusius*, } Hicetas, legendum putat Octauianus Ferarius, singularis & doctrinae, & probitatis homo, ex Diogene in Philolai Crotoniensis uita, qui ait, Hicetam Syracusium primum sensisse, terram in orbem circumferri. Plutarchus quoq. li. III. περὶ τῶν

ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις, οἰκέτην, nominat; sed mendose, priore nominis syllaba, per errorem librarij, mēdose scripta. Eusebius lib. xv. Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς, Plutarchi locum fere totū mutuans, Ἱκέτην dicit. qui est emendandus. Potest autem dici & Hicetas, quo modo apud Diogenem; &, Hicetes, quomodo apud Plutarchum, ex Doricae linguae usu.

CICERO

HORVM aliquid uestro sapienti certum uidetur: nostro, ne quid maxime quidem probabile sit, occurrit: ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. sin agis uerecundius, & me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar, sed quod nullis: uincam animum, cuiq. assentiar deligam: quem potissimū? quem? Democritum. semper enim, ut scitis, studiosus nobilitatis fui. urgebor iam omnium uestrum conuicio. Tu ne aut inane quidquam putes esse, cum ita completa, & conferta sint omnia, ut &, quod mouebitur corporum, cedat, &, qua quidque cesserit, aliud illico subsequatur; aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici posse praeclaram? &, cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis; innumerabiles, supra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissimiles, alios eiusdem modi mundos esse? &, ut nos nunc sumus ad Baulos, Puteolosq. uidemus, sic innumerabiles paribus in locis esse, eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingenijs, formis, aetatibus, eisdem de rebus disputantes? &, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo uidere uideamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumpere? tu uero ne ista adsciueris, ne ne fueris commenticijs rebus assensus. nihil sentire, est melius, quam tam praua sentire. Non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. quae tu, uide, ne impudenter etiam postules, non solum arroganter: praesertim cum ista tua mihi ne probabilia quidem uideantur. nec enim diuinationem, quam probatis, ullam esse arbitror; fatumq. illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exaedificatum quidem hunc mundum diuino consilio existimo. atque haud scio, an ita sit. Sed, cur rapior in inuidiam? licet ne per uos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum ijs non licebit? Zenoni, & reliquis fere Stoicis aether uidetur summus deus, mente praeditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi maiorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, solem dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur, dissensione sapientum, dominum nostrū ignorare; quippe qui nesciamus, soli, an aetheri seruiamus. Solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri uidetur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. Vos uero huius magitudinem, quasi decempeda, hinc enim me, quasi malis architectis, mensurae uestrae nego hoc, permensi, refertis. ergo credere dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? *

EXPLANATIO

HIc radiatus] radijs ornatus: participium Radio. Radiata rota apud Varronem legitur, apud Plinium, Herbae capitulum, stellae modo radiatum. *Vos uero huius magnitudinem &c.*] confusus locus, & corruptus: qui, ordine uerborum mutato, & leui correctione adhibita, restitui fortasse posset: quo ex ordine, & correctione locus recitetur: ut studiosi saltem hanc mihi gratiam habeant, quod, quidquid senserim, libere dixerim. Legerem igitur sic. Vos uero huius magnitudinem, quasi decempeda permensi, refertis. Hic ego me, quasi malis architectis, mensurae uestrae nego credere. dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecūdior? Hanc coniecturam etsi ualde probem, tamen meum illud teneo, ut sine scriptis libris nihil affirmem. Haec Paullus pater.

CICERO

NEQVE tamen istas quaestiones physicorum exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorumq. naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioq. naturae. erigimur: elatiores fieri uidemur: humana despicimus; cogitantesq. supera, atque caelestia, haec nostra, ut exigua, & minima, contemnimus: indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si uero aliquid occurret, quod uerisimile uideatur humanissima completur animus uoluptate. Quaeret igitur haec & uester sapiens, & hic noster; sed uester, ut assentiatur, credat, affirmet; noster, ut uereatur temere opinari; praeclareq. agi secum putet, si in eiusmodi rebus, uerisimile quod sit, inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum, malorumq. notionem. sed paullulum ante dicendum est. Non mihi uidentur considerare, cum physica ista ualde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quae illustriores uideantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant, lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut uetare: nec magis affirmabunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse; quam solem, quem metiri non possunt, plus quam duo de uiginti partibus maiorem esse, quam terram. ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest: qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit: magnitudo autem solis percipi non potest: qui igitur id approbat, quasi percipiat; nullam rem percipit. Responderint posse percipi, quantus sol sit: non repugnabo; dummodo eodem pacto cetera percipi, comprehendiq. dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minus ne, comprehendi: quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi. Sed, quod coeperam, quid habemus

in

in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum, & malorũ summa referatur. qua de re est igitur inter summos uiros maior dissensio? & omitto illa, quae relicta iam uidentur, & Herillum, qui in cognitione, & scientia summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset; uides, quantum ab eo dissenserit, & quam non multum a Platone Megarici: quorum fuit nobis disciplina: cuius, ut scriptum uideo, princeps Xenophanes, quem modo nominaui: deinde eum secuti Parmenides, & Zeno: itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur: post Euclides, Socratis discipulus, Megareus: a quo idem illi Megarici dicti; qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, & simile, & idem, & semper. hi quoq. multa a Platone, a Menedemo autẽ, quod is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua uerum cerneretur. illis similia, sed, opinor, explicata uberius, & ornatius. hos si contemnimus, atque abiectos putamus; illos certe minus despicere debemus, Aristonem; qui cum Zenonis fuisset auditor, re probauit illa, quae ille uerbis, nihil esse bonum, nisi uirtutem; neque malum, nisi quod uirtuti esset contrarium: in medijs ea momenta, quae Zeno uoluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moueri: quae ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem, quae ἀπάθεια nominatur. Has igitur tot sententias omittamus: haec uideamus, quae nunc diu, multumq. defensa sunt. Alij uoluptatem finẽ esse uoluerunt. quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici: post Epicurus, cuius est disciplina nunc notior, neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa uoluptate consentiens. Voluptatem autem, & honestatem fines esse, Callipho censuit: uacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem cum honestate, Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honeste autem uiuere, fruentem rebus ijs, quas primas homini natura conciliet, & uetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime: & Aristoteles, eiusque amici nunc proxime uidentur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui ijs rebus, quas primas natura conciliauisset. honestum autem, quod dicatur a conciliatione naturae, Zeno statuit finem esse bonorum, qui inuentor, & princeps Stoicorum fuit. Iam illud perspicuum est, omnibus finibus ijs bonorum, quos exposui, malorum fines esse contrarios. ad uos nunc refero, quem sequar: modo ne quis illud tam ineruditum, absurdumq. respondeat; quemlibet, modo aliquem. nihil potest dici inconsideratius. cupio sequi Stoicos: licetne? omitto, per ipsum Aristotelem, meo iudicio in philosophia prope singularem: per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidem, si perpauca mutauisset, germanissimus Stoicus. erit igitur res iam in discrimine. nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut ueteris Academiae. utrumque non potest. est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio uitae definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione uitae dissident. non potest igitur uterque sapiens esse, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus: peccat Stoicus, rei falsae assentiens. uos quidem nihil dicitis a sapienti tam alienum esse. sin uera sunt Zenonis: eadem in ueteres Academicos Peripateticos dicenda. hic igitur, neutri assentiens. si numquam, uter est prudentior? *

EXPLANATIO

NEQVE *tamen* } grauissimae rationes, cur non exterminãdae sint huiusmodi Physicorum quaestiones. MALORVMQ. *notionem.* } alibi dixit, fines bonorum, & malorum. similiter, ut hoc in loco, probans omnes philosophos esse sibi in sententijs contrarios. HERILLVM, } Carthagine natum, ut ait Lucretius. Hic in ueri cognitione summum bonũ constituit. Hos *si contemnimus, atque abiectos putamus;* } Ex antiquo libro, Atque, pro Etiam, reposui. utrum rectius, facile omnes intelligunt. Haec Paullus pater. QVAE *ἀδιαφορία* } Latine, indifferentia. PYRRHO } Eliensis philosophus. QVAE *ἀπάθεια* } id est, affectuũ immobilitas. CYRENAICI: } fuit enim Arestippus philosophus Cyrenẽsis patria. HONESTE *autẽ uiuere,* } contento ijs, quae nascenti natura tradiderit, etiã honeste uiuere conuenit. ET *Aristoteles,* } quamquam non Academicus. HIC *igitur, neutri assentiens. si numquam, uter est prudentior?* } Sensum non uideo, neque uidet quisquam, ut opinor, tam obscuro in loco. obscuritatis autem caussa deprauatio est; quam iudicio meo tollet, qui ita leget. Hic igitur neutri assentietis. sin utrique, uter est prudentior? quorum uerborum non absurda sententia est: dicit enim hoc: In hac controuersia neutri assentietis, id est, neque Stoicum, neque Academicum dicetis esse sapientem. sin utrumque, uter est prudentior? Assentietis, autem refero ad illud supra positum, Ad uos nunc refero. Vtrique, uidetur esse necessarium propter insequens uerbum, Vter. Sed haec, qui & acumine, & iudicio praestant, diiudicabunt. Haec Paullus pater.

CICERO

QVID, *cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab ijs, quos amat, Stoicis; nonne indicat, non posse illa probabilia esse sapienti: placet, Stoicis, omnia peccata esse paria: at hoc Antiocho uehementissime displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. praecide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? dicuntur quidem, & acuta mihi uidentur in utramque partem, & paria. nonne caueã, ne scelus faciã? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo maior etiam dissensio. Zeno in una uirtute positam beatã uitam putat. quid Antiochus? etiam, inquit, beatam. sed non beatissimam. deus ille, qui nihil censuit deesse*

uirtuti:

uirtuti: homuncio hic, qui multa putat, praeter uirtutẽ, homini partim cara esse, partim etiam necessaria. sed ille, uereor, ne uirtuti plus tribuat, quam natura patiatur, praesertim Theopraſto multa diserte, copioseq. dicente: & hic, metuo, ne uix sibi constet: qui cum dicat esse quaedam & corporis, & fortunae mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor. tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur: & tamen, nisi alterutrum sit, uirtutem iacere plane puto. Verum in his discrepant: quid illa, in quibus consentiunt? num pro ueris probare possumus? sapientis animum numquam neque cupiditate moueri, neque laetitia efferri.

EXPLANATIO

NON *ne indicat, non posse illa probabilia esse sapienti?*] offendebar antea, cum legerem, Illa probanda. Sustuli mendum ex antiquo libro. Haec Paullus pater.

CICERO

AGE, haec probabilia sane sint: num etiam illa? numquam timere, numquam dolere. sapiens ne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? satis durum; sed Zenoni necessarium; cui, praeter honestum, nihil est in bonis; tibi uero, Antioche, minime; cui, praeter honestatem, multa bona, praeter turpitudinem, multa mala uidentur: quae & uenientia metuat sapiens, necesse est, & uenisse doleat. Sed quaero, quando ista fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, ueteris Academici, de luctu. est enim non magnus, uerum aureolus, &, ut Tuberoni Panaetius praecipit, ad uerbũ ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas, metum cauendi caussa, misericordiam, aegritudinemq. clementiae: ipsam iracundam fortitudinis quasi cotem esse dicebant, recte, secus ne, alias uiderimus: atrocitas quidem ista tua quo modo in ueterem Academiam irruperis, nescio. illa uero ferre non possum: non quod mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque: mirabilia Stoicorum, quae παράδοξα nominantur: sed, ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse uultis. illi umquam dicerent, sapientes solos reges? solos diuites? solos formosos? omnia, quae ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, praetorem, imperatorem, nescio an ne quinqueuirum quidẽ quemquã, nisi sapientem? postremo, solum ciuem? solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exsules, seruos, furiosos? deniq. scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, nõ esse leges? ne urbes denique, aut ciuitates, nisi quae essent sapiẽtium? Haec tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quam moenia: mihi autem bono modo, tantum, quantum uidebitur.

EXPLANATIO

NEc, *si patria deleatur, non doleat?*] Quo diligentius hoc mente pertracto, eo illustrius, uel Nec, uel Non, abundare cerno. mutare tamen, contra ueteris libri testimonium, non audeo. Haec Paullus pater. CRANTORIS, *ueteris Academici, de luctu.*] Crantor philosophus Solensis, & auditor Xenocratis, de luctu libellum edidit, ut scripsit Laertius: quem etiam Horatius alicubi commendat a doctrina utilis, & honesti. QVAE *παράδοξα*] Paradoxum Latine quidem inopinatum dixeris, quia praeter omnium opinionem aliqua admirabilis positio statuitur. NE *urbes denique*,] Moneo lectorem, ne quid mutet dissentientibus antiquis libris: meam opinionem ponderari diligenter cupio. mihi rectius uidetur, Ne urbes quidem. hoc si aliis item uidebitur, retinebo sententiam meam; sin minus, abiiciam non inuitus. Haec Paullus pater.

CICERO

LEGI apud Clitomachum, cum Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum, qui tũ P. Scipione, & M. Marcello cos praetor esset, eum, qui cum auo tuo, Luculle, consul fuit, sane doctum hominem, ut indicat ipsius historia scripta Graece, iocantem dixisse Carneadi: Ego tibi, Carneade, praetor esse non uideor, quia sapiens non sum: nec haec urbs, nec in ea ciuitas? Tum ille: Huic Stoico non uideris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi uolebat, non dubitasset, quin & praetor ille esset, & Roma urbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille noster est plane, ut supra dixi, Stoicus, perpauca balbutiens. uos autem mihi ueremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adsciscam, & comprobem incognitũ: quod minime uultis. quid consilij datis? Testatur saepe Chrysippus, tres solas esse sententias, quae defendi possint de finibus bonorum; circumcidit, & amputat multitudinem: aut. n. honestatem esse finem, aut uoluptatem, aut utrumque coniungi; nam, qui dicant summum bonum id esse, si uacemus omni molestia; eos inuidiosum nomen uoluptatis fugere, sed in uicinitate uersari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate coniungerent: nec multo secus

eos,

eos, qui ad honestatem prima naturae commoda adiungerent. ita tres reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. Sit sane ita: quanquam a Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facile dinellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. uerumtamē uideo, quam suauiter uoluptas sensibus nostris blandiatur. labor, ut aßentiar Epicuro, aut Aristippo. reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit, hominem iungit deo. possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animū nullum habeamus, corpus solum tuetur, Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur; ut Calliphontem sequar: cuius quidem sententiam Carneades ita studiose defensitabat, ut eam probare etiam uideretur: quamquam Clitomachus affirmabat, numquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. sed, si ipsum finem uelim sequi; nonne ipsa seueritas, & grauis, & recta ratio mihi obuersetur? tu, cum honestas in uoluptate contemnenda consistat, honestatem cum uoluptate, tamquam hominem cum bellua, copulabis? unum igitur par, quod depugnet, reliquū est, uoluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maxime communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, iustitia, reliquae uirtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam, quae uoluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est uirtus, sed fallax imitatio, simulatioq. uirtutis. Audi contra illos, qui nomen honestatis a se ne intelligi quidem dicant: nisi forte, quod gloriosum sit in uulgus, id honestum uelimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc praescriptionem esse naturae: a qua qui aberrauißet, eum numquā, quid in uita sequatur, habiturum. Nihil igitur me putabis, haec, & alia innumerabilia cum audiam, moueri? tam moueor, quam tu, Luculle; neque me minus hominem, quam te, putaueris. tātum interest, quod tu, cum es commotus, acquiescis, aßentiris, approbas; uerum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratū, firmum, fixum fuiße uis; deq. eo nulla ratione neque pelli, neque moueri potes: ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar saepe falso; quoniam uera a falsis nullo discrimine separantur, praesertim cum iudicia ista dialecticae nulla sint.

EXPLANATIO

AD *senatum in Capitolio starent,* } Ad pro Ante. sic peo Comoedo Eius, inquit, testis fides ad iudicem infirmabitur. & Suet. Eum ad pedes stare passus. NEC *in ea ciuitas?* } ciuitas quasi ciuium unitas. partem pro toto posuit, per synecdoclem. BALBVTIENS. } perpaucis in eebus non plane Stoicus, sed obscurae sententiae, ut plana nō sont quae balbutientes proounciant. LABOR, *uta ßentiar Epicurro,* } Vulgari libri Laboro, omnes habebant. qood uerbum ut deprauatum esse crederem, fecit id, qood sequitur: Reuocat uirtus, uel potius eeprehendit manu. nam sine dubio, Reuocat, & Reprehēdit mano, quippiā requirunt, quod in translatione respondeat; quale oidetur esse nerbum, Labor: qood ego, & metaphorā, & sensum secutus, reposui, pro Laboro. Haec Paullus pater. VT *Calliphontem sequar:* } Abundare, Vt, qui totum ambitum oerborum attendet, statim intelliget. &, ut dicam quod sentio, suspicor ipsom ita scripsisse Ciceronem, rem potius, quam uerba spectantem. idem enim alibi quoque oitiū deprehendi, ut lib. III. de fin. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sine, quae sententia est Peripateticorum, eo beatioe quisque sit, quo sit corporis, ant externis boois plenior, ut hoc idem approbādum sit nobis. Et li. I. ep. I. ad Q. fratrem. Vt te ante compares. cum iam dixerit: ut si hoe plane &c. Haec Paullus pater. VNVM *igitur par,* } scilicet honestas, cum ooluptate. sic io orat. uocat Aeschinem, atque Demosthenem nobilissimum par Oratorum.

CICERO

VENIO enim iā ad tertiā partē philosophiae. Aliud iudiciū Protagorae est, qui putet id cuiq. uerū esse, quod cuiq. uideatur: aliud Cyrenaicorū, qui, praeter per motiones intimas, nihil putāt esse iudicij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitijs, & in uoluptate constituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueritatemq. ipsam, abductam ab opinionibus, & a sensibus, cogitationis ipsius, & mentis esse uoluit. Nū quid horum probat noster Antiochus? ille uero ne maiorum quidem suorum. ubi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione loquendi multi, & multum probati; aut ipsum Aristotelem, quo profecto nihil est acutius, nihil politius; a Chrysippo pedem numquam. quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo iudicare oporteat, uerum, falsum ne sit, si quid ita connexum est, ut hoc; si dies est, lucet; quanta contentio est? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore suo, quam multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo uel principes dialecticorū, Antipater, & Archidemus, opiniosissimi homines, nō ne multis in rebus dissentiunt? Quid me igitur, Luculle, in inuidiam, & tamquam in concionem uocas? & quidem, ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernas iubes. quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes conuenerint, facile contra uos incitabuntur. expromam primum illa inuidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, exsules, seruos, insanos esse dicatis: deinde ad illa ueniam, quae iam non ad multitudinem, sed ad uosmetipsos, qui adestis, pertinent. negat enim uos Zeno, negat Antioebus scire quidquam. quomodo, inquies?

quies? nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. at scire negatis, quemquam rem ullam nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam, cum, extensis digitis, aduersam manum ostenderat, uisum, inquiebat, huiusmodi est; deinde, cum paullum digitos constrinxerat, assensus huiusmodi; tum cum plane compresserat, pugnumq. fecerat, comprehensionem illam esse dicebat: qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposuit. cum autem laeuam manum admouerat, & illum pugnum arcte, uehementerq. compresserat, scientiam talem esse dicebat: cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem. sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc, Catule lucere, nescis: nec tu, Hortensi, in tua uilla nos esse.

EXPLANATIO

PROTAGORAS } Abderitae. Vide Sextum Empiricum l.1.Pyrrh.c.32.dictus est ἄθεος. Fuit alius Protagoras disciplinae Stoicae. NVM *quid horum probat* } Recusat suo nomine quidquam in tot opinionibus decernere. AVT *Xenocratem* } Chalcedonium nobilem philosophum. complures eius libros Laertius commemorat. A *Chrysippo pedem nunquam.* } scilicet, discedit. hoc est, constanter consentit cum Chrysippo. DOCTORE *suo*, } non solum a Cleante doctore suo dissensit Chrysippus, sed ut Laertius testatur dissensit etiam a Zenone inuenore suo. OPINIOSISSIMI; } qui opinionibus pleni, nihil certo comprehendunt. OCCLVDI *tabernas iubes.* } ne uidelicet alicubi me reus abdam. Iocus est. EXTENSIS *digitis* } Gestus exprimit Zenonis. *κατάληψιν imposuit.* } latine. Comprehensionem significat κατάληψις.

CICERO

NVM *nimis haec inuidiose dicuntur? haec tamen minus eleganter, illa subtilius. Sed, quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, nec mihi dabas, id, quod probabile esset, satis magnam uim habere ad artes: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. an pateretur hoc Zeusis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta sollertia? quod si eos docuisset aliquis, quam uim habere diceretur scientia: desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent; cum didicissent, id tollere nos, quod nusquam esset; quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primum iurare ex sui animi sententia quemque uoluerunt; deinde ita teneri, si sciens falleret; quod inscientia multa uersaretur in uita; tum, qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret etiam quod ipse uidisset; quaeq. iurati iudices cognouissent, ut ea non esse facta, sed ut, uideri, pronunciarent. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis, Luculle, tempus esse; &, quoniam satis multa dixi; est mihi perorandum. posthac tamen, cum haec quaeremus, potius de dissensionibus tantis summorum uirorum disseramus, de obscuritate naturae, deq. errore tot philosophorum qui de bonis, contrarijsq. rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno uerum esse non possit, iacere necesse sit tot, & tam nobiles disciplinas; quam de oculorum, sensuumq. reliquorum mendacijs, & de sorite, aut pseudomeno; quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus, Non moleste, inquit, fero nos haec contulisse. saepius enim congredientes nos, & maxime in Tusculanis nostris. si qua uidebuntur, requiremus. Optime, inquam: sed, quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, Ego ne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat: ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est opinaturum, sapientem existimem, sed ita, ut intelligat se opinari, sciatq. nihil esse, quod comprehendi, & percipi possit. per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiae, nihil esse quod percipi possit, uehementer assentior. Habeo, inquam, sententiam tuam; neq. eam admodum aspernor sed tibi quid tandem uidetur, Hortensi? Tum ille ridens, Tollendum teneo te, inquam. nam ista Academiae est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit, nos ad nauiculas nostras descendimus.* *

CICERO

PHIDIAS, *aut Polycletus,* } statuarius uterque, sed artem consummasse Polycletus, & erudisse, Phidias aperuisse dicitur. Plin. l.XXXIII. cap. 8. VERVM, *quoniam* } Finit librum occasione quasi temporis. AD *patris* } Q. Catuli, consularis, clarissimi uiri, qui nihil posse certo percipi dixerat. PER *ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans* } Fortasse legendum, Quare ἐποχὴν illam. Haec Paullus pater, Latine Retentionem significat, uel Assentium. RIDENS, *Tollendum teneo te.* } iocatur in ambiguo uerbo. Tollere enim & in malam, & in bonam partem accipi potest. Hinc Brutus ad Ciceronem Fam. lib. XI. ep. 20. Ipsum Caesarem nihil sane de te questum, nisi dictum, quod diceret te dixisse, laudandum adolescentem ornandum, tollendum; se non esse commissurũ, ut tolli possit. Velleius lib. II. Hoc est tempus, quo Cicero, infinito amore Pompeianorũ partium, Caesarem laudandum, & tollendum censebat; cum aliud diceret, aliud intelligi uellet. Et Suetonius Augusto: Quasi alij se puerum, alij ornandum, tollendumq. iactassent, ne aut sibi, aut ueteranis par gratia referretur.

CICERO · VARRONI . S . D .

T s t, munos flagitare, qoamois quis ostenderit, ne popolus quidem folet, nisi concitatus : tamen ego exspectatione promissi tui moueor, ut admooeam te, non or flagitem. misi autem ad te quattuor admonitores, noo nimis uerecundos. nosti enim profecto os eius adolescentioris Academiae. ex ea igitur media excitatos misi : qui, metuo, ne te forte flagitent : ego autem mandaui, ut rogarent. exspectabam omnino iam diu, meq. sustinebam, ne ad te prius ipse qnid scriberem, qnam aliquid accepissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere : sed, cum to tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq. nostri quo possem litterarum genere declararem. feci igitur sermonem, inter uos habitum in Cnmano, cum esset una Pnmponius. tibi dedi partes Antiochinas; quas a te probari, intellexisse mihi oidebar : mihi sumpsi Philonis. puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod numqnam locnti sumus : sed nosti morem dialogorum. posthac autem, mi Varro, qnamplurima, si uidebitur, & de nobis, & inter nos : sero fortasse : sed snperiorum remporum fortuna reip. caussam sustineat : haec ipsi praestare debemus. atque utinam, quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis haec inter nos studia exercere possemos. qnamquam tum, qoidem uel aliae quaepiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent : nunc autem quid est, sine his cur uinere uelimos? mihi uero cum his ipsis uix : his antem detractis, oe uix quidem. Sed haec coram, & saepius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo; tuomq. in ea re consiliom probo. Cura ut ualeas.

Huiusce Epistolae Commentarium uide in Comm. Ep. Fam.

IN M. TVLLII . CICERONIS ACADEMICARVM . QVAESTIONVM EDITIONIS . SECVNDAE LIBRVM. I.

Commentarius Aldi Mannuccij

CICERO

IN CVMANO nuper cum mecum Atticus noster esset, nunciatum est nobis a M. Varrone, uenisse eum Roma pridie uesperi, & nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs ijsdem, & uetustate amicitiae coniunctum: itaque confestim ad eum ire perreximus: paullumq. cum eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo, atq. ea percunctantibus nobis, & si quid forte Roma noui; Atticus, omitte ista, quae nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quaeso, inquit; & quaere potius, ecquid ipse noui. silent enim diutius musae Varronis, quam solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quae scribat, existimo. Minime uero, inquit ille. intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari uelit: sed habeo opus magnum in manibus; quod iam pridem ad hunc ipsum (me autem dicebat) quaedam institui, quae & sunt magna sane, & limantur a me politius. Et ego, ista quidem, inquam, Varro, iam diu exspectans, non audeo tamen flagitare. audiui enim e Libone nostro, cuius nosti studium, (nihil enim eiusmodi celare possumus) non ea te intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus umquam deponere. illud autem mihi ante hoc tempus numquam in mẽtem uenit a te requirere. sed nunc, postea quam sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamq. ueterem illam, a Socrate ortam, Latinis litteris illustrare; quaero, quid sit, cur, cum multa scribas, genus hoc praetermittas; praesertim cum & ipse in eo excellas; & id studium, totaq. ea res longe ceteris & studijs, & artibus antecedat.

EXPLANATIO

IN *Cumano* } uilla Ciceronis, non procul a Cumis Lucaniae opido. ET *si quid forte Roma noui;* } Mallem sic: Ecquid forte Roma noui. notum loquendi genus. Haec Paullus pater. ET *si quid forte Roma noui:* usitata percunctatio: fere enim fit, ut eos, qui ex aliqua celebre urbe ueniunt, interrogemus, quid noui? OMITTE *ista* } Captatur occasio de studijs litterarum colloquendi INTEMPERANTIS } notabile dictum HABEO *opus magnum* } fortasse de lingua Latina quod multis libris editum est.

CICERO

CICERO

TVM ille, rem a me saepe deliberatam, & multum agitatam, requiris. itaque, non multum haesitans, respondebo: sed ea dicam, quae mihi sunt in promptu; quod ista ipsa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam, cum philosophiam uiderem dili gentissime litteris Graecis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent Graecis doctrinis eruditi, Graeca potius, quam nostra, lecturos; sin a Graecorum artibus, & disciplinis abhorrerent, ne haec quidem curaturos, quae sine eruditione Graeca intelligi non possunt: itaque ea nolui scribere, quae nec indocti intelligere possent, nec docti legere cu rarent. uides autem eadem ipse. didicisti enim non posse nos Amafanij, aut Rabirij similes esse; qui, nulla ar te adhibita, de rebus ante oculos positis uulgari sermone disputant, nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec differendi putant. nos autem praeceptis dialecticorum, & oratorum, (quoniam utramq. nim unam esse nostri putant) sic parentes, ut legibus, uerbis, quamquam nouis, cogimur uti: quae docti, ut di xi, a Graecis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Iam uero, physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem, possem scribere ita plane ut Amafanius. quid est enim magnum, cum caussas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat Atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quae contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fin git, & format effectio. Adhibenda etiam geometria est: (quoniam quibusnam quisquam enunciare uerbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere?) haec ipsa de uita, & moribus, de expetendis, fugiendisq. rebus: illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim, non ignoras, quae sit, & quanta subtilitas. sine enim Zenonem sequare: magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud uerum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi: quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus, sensum mouentibus, nec suspicari. si uero Academiam ueterem persequamur, quam nos, ut scis, probamus: quam erit illa acute explicanda nobis? quam argute, quam obscure etiam contra Stoicos disserendum?

EXPLANATIO

SI EPICVRVM, *id est si Democritum*] Auctor est Laertius, Epicurum Democriti libros de Atomis ut suos asseruisse. QVAM *nos*,] Academicos M. Varro magistros habet. Hi pincipia rerum naturalium materiam, & formam statuont omniaque naturalibus, & necessarijs caussis effici censent, ad certum finem destinatis. QVAM *obscure*] Stoicorum namque disciplina in paradoxis admirabilibus intricata.

CICERO

TOTVM igitur illud philosophiae studiũ mihi quidem ipse sumo & ad uitae consuetudinem, & con stantiam quantam possum, & ad delectationem animi; nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, maius, aut melius a dijs datum munus homini: sed meos amicos, in quibus est studium, in Graeciam mitto, id est ad Graecos ire iubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quam riuulos consectentur. quae autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci ut essent nota nostris. a Graecis enim peti non poterant, ac post L. Aelij nostri occasum, ne a Latinis quidem. & tamen in illis ueteribus nostris, quae, Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dialectice dicta: quae quo facilius minus docti intelligerent iucunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus, in ijs ipsis antiquitatum prooemijs philosophice scribere uoluimus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt, inquam, ista, Varro. nam nos, in nostra urbe peregrinantes, errantesq., tamquam hospites, tui libri, quasi domum, reduxerunt; ut possemus, aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere. tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum, humanarumq. rerum nomina, genera, officia, caussas aperuisti: plurimumq. poetis nostris, omninoq. Latinis & litteris lumi nis attulisti, & uerbis: atque ipse uarium, & elegans, omni fere numero, poema fecisti: philosophiamq. multis locis incohoasti, ad impellendum satis, ad docendum parum.

EXPLANATIO

SED *meos amicos*] Varroni non placet philosophiam naturalem Latine ciuibus suis explicare. LAELII *nostri*] Librarij, cum in describendo non perciperent, quid sibi antiquae notae uellent, eas uel immutabant, uel cum sequenti uoce coniungebant: ut hoc loco, Laelij nostri, scripserant: cum. L. Aelij nostri, uera, & incorrupta sit lectio: quod & ueterum librorum auctoritate, & historiae fide comprobatur. est enim hic L. Aelius Stilo, cognomento Praeconinus; qui orationes scripsit, quas alij dicerent: a quo M. Varro rerum antiquarum scientiam cum accepisset, eam ipse auxit, & illustriorib. litteris expli cauit.

cauit. Cicero de claris orat. de leg. lib. 2. Varro, Festus, Plinius lib. IX. cap. 35. lib. XXXIII. cap. 1. & Gellius lib. I. cap. 18. lib. XII. c. 4. lib. XVI. cap. 8. & Suetonius de claris grammaticis. Mendose autem in Varrone, lib. IV. C. Aelius Stilo legitur: errore fortasse nato ex praenomine alterius Aelij, cui Gallo cognomen fuit. In Gellio quoque, Laelij pro L. Aelij, mendose legitur. Haec Paullus pater. MENIPPVM] Gellius lib. XIII. cap. 30. Probus in illo uersu Virgil. Rara per ignotos &c. & Macr. lib. 1. & 2. Varro, inquit, in illa lepidissima satyra Menippea, quae inscribitur, Nescis, quid uesper uehat. & Carisius lib. 1. uide apud Laertium Menippi uitam: cuius libri multo risu referti. Haec Paullus pater. TV *aetatem patriae*,] Varronis industriam dum commendat Cicero, aditum sibi facit ad refellendum illum. OMNINOQ. *Latinis, & litteris luminis attulisti, & uerbis:*] distinguuntur a litteris uerba: quod mihi non probatur. nam, cum Latinas litteras, aut Latinam linguam nominamus, uerba simul intelligi constat, uel potius ipsa tantum uerba. Erratum crediderim a librario, qui, Verbis, pro Rebus, per incuriam scripserit. adiuuat autem opinionem nostram ipse Cicero, auctam a Varrone linguam Romanam copia rerum potius, quam uerborum, alio loco ostendens. Tu uero, inquit infra, Varro, bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum. Haec Paullus pater,

CICERO

CAVSSAM autem probabilem tu quidem affers: (aut enim Graeca legere malent, qui erunt eruditi; aut ne haec quidem, qui illa nesciunt) sed da te mihi nunc: satis ne probas? immo uero & haec, qui illa non poterunt; & qui Graeca poterunt, non contemnent sua. quid enim caussae est, cur poetas Latinos Graecis litteris eruditi legant, philosophos non legant? an, quia delectat Ennius, Pacuuius, Attius, qui non uerba, sed uim Graecorum expresserunt poetarum? quanto magis philosophi delectabunt, si, ut illi Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari uideo, si qui e nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. ego autem, (dicam enim, ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum caussae, dum reip. non solum cura, sed quaedam etiam procuratio multis officijs implicatum, & constrictum tenebat, haec inclusa habebam, &, ne obsolescerent, renouabam, cum licebat, legendo: nunc uero & fortunae grauissimo percussus uulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam a philosophia peto, & otij oblectationem hanc honestissimam iudico. aut enim huic aetati hoc maxime aptum est; aut ijs rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum; aut etiam ad nostros ciues erudiendos nihil utilius: aut, si haec ita non sunt, nihil aliud uideo, quod agere possimus. Brutus quidem noster, excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis litteris persequitur, nihil ut ijsdem de rebus Graeca desideres. & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu; cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da, quaeso, te huic etiam generi litterarum. Tum ille, istuc quidem considerabo, nec uero sine te. sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te ueterem iam, inquit, tractari autem nouam. Qui ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum ueterem e noua, quam nobis in nouam e uetere? certe enim recentissima quaeque sunt correcta, & emendata maxime. quamquam Antiochi magister Philo, magnus uir, ut tu existimas ipse, negarit in libris, quod coram etiam ex ipso audiebamus, duas Academias esse: erroremq. eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quae contra Philonem Antiochus scripserit. Immo uero & istam, & totam ueterem Academiam, a qua absum tam diu, renouari a te, nisi molestum est, uelim: & simul assidamus, inquam, si uidetur. Sane istud quidem, inquit. sum enim admodum infirmus. sed uideamus, idem ne Attico placeat fieri a me, quod te uelle uideo. Mihi uero, inquit ille. quid est enim, quod malim, quam ex Antiocho iam pridem audita recordari, & simul uidere, satis ne ea commode dici possint Latine?

EXPLANATIO

NVNC *uero*] tres affert caussas, cur senex philosophiae incumbat, Reipub. perturbationem, oblectationem otij, & philosophiae dignitatem.

CICERO

QVAE cum sunt dicta, in conspectu consedimus omnes. Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi uidetur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, auocauisse philosophiam, & ad uitam communem adduxisse, ut de uirtutibus, & uitijs, omninoq. de bonis rebus, & malis quaereret, caelestia autem uel procul esse a nostra cognitione censeret, uel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene uiuendum conferre. hic in omnibus fere sermonibus, qui ab ijs, qui illam audierunt, perscripti uarie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios; nihil se scire dicat, nisi id ipsum; eoq. praestare ceteris, quod illi, quae nesciant, scire se putent, ipse, se nihil scire, id unum sciat; ob eamq. rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum,

ctum, quod haec esset una omnis sapientia, non arbitrari sese scire, quod nesciat. quae cum diceret constanter, & in sententia permaneret; omnis eius oratio tum in uirtute laudanda, & in omnibus hominibus ad uirtutis studium cohortandis consumebatur; ut Socraticorum libris, maximeque Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui uarius, & multiplex, & copiosus fuit, una, & consentiens duobus uocabulis, philosophiae forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui, rebus congruentes, nominibus differebant. nam cum Speusippum sororis filium, Plato philosophiae quasi heredem reliquisset, duos autem praestantissimos studio, atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo; illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, coetus erant & sermones habere soliti, ex loci uocabulo nomen habuerunt: sed utrique, Platonis ubertate completi, certam quandam disciplinae formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita, consuetudinem disserendi reliquerunt. ita facta est disserendi, quod minime Socrates probabat, ars quaedam philosophiae, & rerum ordo, & descriptio disciplinae. quae quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. nihil enim inter Peripateticos, & illam ueterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenij praestabat, ut mihi uidetur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utrisque, & eadem rerum expetendarum, fugiendarumq. partitio. Sed quid ago, inquit? aut sum ne sanus, qui haec uos doceo? nam etsi non sus Mineruam, ut aiunt: tamen inepte, quisquis Mineruam docet. Tum Atticus, tu uero, inquit, perge, Varro. ualde enim amo nostra, atque nostros: meq. ista delectant, cum latine dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam, putas? qui philosophiam iam professus sim populo nostro exhibiturum.

EXPLANATIO

PERSCRIPTI *uarie, copiose sunt*,] Pertinet ad Latinam linguam, non ignorari, copulam de industria non numquam a Cicerone praetermitti; ne quis eam hic putet desiderari. nam lib. XIII. fam. ep. 24. ad Sulpicium, Peto, inquit, a te, ut cum etiam meis officijs, liberalitate complectare. Et ep. 28. ad eundem: Vt ipse iudices homini te gratissimo, iucundissimo benigne fecisse. Et lib. IV. ad Att. ep. 3. De tuius constantia, uirtute uerissime litterae. Haec Paullus pater.

CICERO

PERGAMVS *igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo, iam accepta a Platone, philosophandi ratio triplex; una de uita, & moribus; altera de natura, & rebus occultis; tertia de disserendo, &, quid uerum, quid falsum, quid rectum in oratione, prauum ue, quid consentiens, quid repugnans, iudicando. Ac primam partem illam bene uiuendi a natura petebant, eiq. parendum esse dicebant, neque ulla alia in re, nisi in natura, quaerendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur: constituebantq., extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia e natura, & animo, & corpore, & uita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus; ualetudinem, uires, pulchritudinem in toto; in partibus autem sensus integros, & praestantiam aliquam partium singularum, ut in pedibus celeritatem, uim in manibus, claritatem in uoce, in lingua etiam explanatam uocum impressionem. Animi autem, quae essent ad comprehendendam ingenij uirtutem idonea, eaq. ab ijs in naturam, & mores diuidebantur. naturae celeritatem ad discendum, & memoriam dabant; quorum utrumque mentis esset proprium, & ingenij: morum autem putabant studia esse, & quasi consuetudinem; quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quaedam ad uirtutem appellatur; quod autem absolutum, id est uirtus, quasi perfectio naturae, omniumq. rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo haec animorum. Vitae autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant, quae ad uirtutis usum ualerent. Iam uirtus animi bonis, & corporis cernitur in quibusdam, quae non tam naturae, quam beatae uitae adiuncta sunt. Hominem esse censebant quasi partem quandam ciuitatis, & uniuersi generis humani, eumq. esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem ac naturali bono sic agunt: cetera autem pertinere ad id putant, aut ad agendum, aut ad tuendum, ut diuitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab ijs inducitur ratio bonorum. Atque haec illa sunt tria genera, quae putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falso: est enim haec partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. communis haec ratio, & utrisque hic bonorum finis uidebatur, adipisci, quae essent prima in natura, quaeq. ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quae in ipso animo, atque in ipsa uirtute uersantur. itaq. omnis illa antiqua philosophia sensit in una uirtute esse positam beatam uitam, nec tamen beatissimam, nisi adiungerentur & corporis, & cetera, quae supra dicta sint, ad uirtutis usum idonea. Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in uita, & officij ipsius initium reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura praescriberet. hinc gignebatur fuga desidiae, uoluptatum q. contemptio: ex quo laborum, dolorumq. susceptio multorum, magnorumq., recti honestiq. caussa, & earum rerum, quae erant congruentes cum descriptione naturae: unde & amicitia exsistebat, & iustitia,*

atque

atque aequitas. haec & uoluptatibus, & multis uitae commodis anteponebantur. Haec quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma, atque descriptio.

EXPLANATIO

IN *lingua etiam explanatam uocem impressionem.*] moneo studiosos, ut consulant ueteres libros. nam mihi placeret magis, Expressionem: licet, Impressionem, aliqua omnino sententia non careat. Haec Paullus pater. AD *comprehendendam ingenij uirtutem*] Fateor, me nescire, quid sibi uelit, Ingenij uirtutem: & interdum uel abundare, Ingenij, uel corruptum esse, credidi. Haec Paullus pater.

CICERO

DE *natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam diuiniderent in res duas; ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se praebens, ea, qua efficeretur aliquid. in eo, quod efficeret, uim esse censebant; in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam; in utroque tamen utrumque: neque enim materiam ipsam cohaerere potuisse, si nulla ui contineretur, neque uim sine aliqua materia. nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. Sed, quod ex utroque, id iam corpus, & quasi qualitatem quandam nominabant. dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Graeci ipsi faciunt, a quibus haec iam diu tractantur, utamur uerbis interdum inauditis. Nos uero, inquit Atticus. quin etiam Graecis licebit utare, cum uoles; si te Latina forte deficient. Bene sane facis: sed enitar, ut Latine loquar, nisi in huiuscemodi uerbis, ut philosophiam aut rhetoricen, aut physicen, aut dialecticen appellem; quibus, ut alijs multis, consuetudo iam utitur pro Latinis.*

EXPLANATIO

DE *natura autem*] a philosophia morali Varro transit ad explicationem naturae. DABITIS] Excusatur de nouitate uocabulorum, quae quasi necessaria in quaque arte uersatur. quando quidem priuatis quaeque suis utitur uocabulis.

CICERO

QVALITATES *igitur appellaui, quas ποιότητας Graeci uocant: quod ipsum apud Graecos non est uulgi uerbum, sed philosophorum, atque id in multis. dialecticorum quoque uerba nulla sunt publica: suis utuntur. & id quoque commune omnium fere artium. aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex alijs transferenda. quod si Graeci faciunt, qui in his rebus tot iam saecula uersantur: quanto id magis nobis concedendum est, qui haec nunc primum tractare conamur? Tu uero, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum. Audebimus ergo, inquit, nouis uerbis uti te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliae principes, aliae ex ijs ortae. principes sunt uniusmodi, & simplices. ex his autem ortae uariae sunt, & quasi multiformes. itaque aer quoque, (utimur enim pro Latino) ignis, & aqua, & terra, prima sunt. ex ijs autem ortae animantium formae, earumq. rerum, quae gignuntur e terra. ergo illa initia (ut e Graeco uertam) elementa dicuntur: e quibus aer, & ignis mouendi uim habent, & efficiendi, reliquae partes accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quintum genus, e quo essent astra, mentesq. singulares, eorum quattuor, quae supra dixi, dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur.*

EXPLANATIO

QVALITATVM *sunt aliae principes,*] Principes qualitates a Latines dicuntur elementa, scilicet Ignis, aer, aqua, & terra.

CICERO

SED *subiectam putāt omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc uerbum, & tritius) materiam quandā, ex qua omnia expressa, atque efficta sint, quae tota omnia accipere possit, omnibusq. modis mutare, atque ex omni parte, eoq. etiam interire non in nihilum, sed in suas partes, quae infinite secari, ac diuidi possint; cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat: quae autem moueantur, omnia interuallis moueri; quae interualla item infinite*

diuidi

diuidi possint. & cum ita moueatur illa uis, quam qualitatem esse diximus; & cum sic ultro citroq. uersetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici quae appellant qualia; e quibus in omni natura cohaerente, & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum, extra quem nulla pars materiae sit, nullumq. corpus: partes autem esse mundi omnia, quae insint in eo, quae natura sentiente teneantur, in qua ratio perfecta insit, quae sit eadem sempiterna: nihil enim ualentius esse, a quo intereat. quã uim animum esse, dicunt mundi, eandemq. esse mentem, sapientiamq. perfectam; quem deum appellant, omniumq. rerum, quae sunt ei subiectae, quasi prudentiam quandam, procurantem caelestia maxime, deinde in terris ea, quae pertinent ad homines: quam interdum necessitatem appellant, quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutũ sit, inter quasi fatalem & immutabilem continuationem ordinis sempiterni: non numquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa improuisa, nec opinata nobis propter obscuritatem, ignorationemq. caussarum.

EXPLANATIO

MATERIAM *quandam ex qua omnia expressa, atque efficta sint,* ❡ Efficta, malui, quam Effecta. nam & in Lucullo, licet alia de re, Visum, inquit, impressum, effictumq. ex eo, unde esset. Et ibidem: Impressum, & signatum, & effictum. In oratione autem pro Amerino: Vt effictos, inquit, nostros mores in alienis personis, expressamq. imaginem nostram uitae quotidianae uideremus. Scriptor etiam Rhet. ad Herennium lib. IV. Exprimere, & effingere uerbis formam corporis. Haec Paullus pater. INTER *quasi fatalem, & immutabilem continuationem ordinis sempiterni:* ❡ Melius, & apertius, Iter quasi fatale. Sic habet scriptus liber: mihi tamen placeret: Fieri, quasi fatalem &c. Tota sententia perpendatur. nostra fortasse non repudiabitur opinio. Haec Paullus pater.

CICERO

TERTIA *deinde philosophiae pars, quae erat in ratione, & disserendo, sic tractabatur ab utrisque: quamquam oriretur a sensibus, tamen non esse iudicium ueritatis in sensibus. mentẽ uolebant rerũ esse iudicem: solã censebant idoneã, cui crederetur; quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi ideam appellabant, iam a Platone ita nominatam: nos recte speciem possumus dicere. Sensus autem omnes hebetes, & tardos esse arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quae subiectae sensibus uiderentur: quae essent aut ita paruae, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles, & concitatae, ut nihil umquam unum esset constans, ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant. scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus: qua de caussa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant.*

CICERO

VERBORVM *etiam explicatio probabatur, qua de caussa quaeque essent ita nominata: quam etymologiam appellabant. Post argumentis, & quasi rerum notis utebantur ad probandum, & ad concludendum id, quod explanari uolebant: in quo tradebatur omnis dialectica disciplina, id est orationis ratione conclusae. huic quasi ex altera parte oratoria uis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuae ad persuadendum accommodatae. Haec erat illis prima, a Platone tradita: cuius quas acceperim disputationes, si uultis, exponam. Nos uero uolumus, inquam; ut pro Attico etiam respondeam. Et recte, inquit, respondes. praeclare enim explicatur Peripateticorũ, & Academiae ueteris auctoritas. Aristoteles primus species, quas paullo ante dixi, labefactauit: quas mirifice Plato erat amplexatus; ut in his quiddam diuinum esse diceret. Theophrastus autem, & oratione suauis, & ita moderatus, ut prae se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, uehementius etiam fregit quodam modo ueteris disciplinae auctoritatem: spoliauit enim uirtutem suo decore, imbecillamq. redidit, quod negauit in ea sola positum esse beate uiuere. Nam Strato, eius auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semouendus est: qui cum maxime necessariam partem philosophiae, quae posita est in uirtute, & moribus, reliquisset, totumq. se ad inuestigationem naturae contulisset; in ea ipsa plurimum discedit a suis.*

CICERO

SPEVSIPPVS *autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemq. susceperant; & post hos Polemo, & Crates, unaq. Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quae a superioribus acceperant, tuebantur. iam Polemonem audiuerunt assidue Zeno, & Arcesilas. sed Zeno, cum Arcesilam anteiret*

aetate,

detate, ualdeq. subtiliter differeret, & peracute moueretur, corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si uidetur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi uero, inquam, uidetur: quod uides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theoprastus, neruos uirtutis incideret; sed contra, qui omnia, quae ad beatam uitam pertinerent, in una uirtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis, idq. appellaret honestū, quod esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum. cetera autem, etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturae esse contraria. ijs ipsis alia interiecta, & media numerabat. quae autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam aestimatione diguanda docebat; contraq. contraria: neutra autem in medijs relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti: sed, quae essent sumenda, ex ijs alia pluris esse aestimanda, alia minoris; quae pluris, ea praeposita appellabat; reiecta autem, quae minoris. Atque, ut haec non tam rebus, quam uocabulis commutauerat: sic inter recte factum, atque peccatum, officium, & contra officium media locabat quaedam, recte facta sola in bonis actionibus ponens, praue, id est peccata, in malis. officia autem & seruata, praetermissaq. media putabat, ut dixi. Cumq. superiores non omnem uirtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam uirtutes natura, aut more perfectas: hic omnes in ratione ponebat. Cumq. illi ea genera uirtutum, quae supra dixi, seiungi posse arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri posse differebat, nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse praeclarum, nec tamen uirtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. Cumq. perturbationem animi illi ex homine non tollerent; naturaq. & condoiescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri laetitia dicerent, sed ea contraherent, in angustumq. deducerent: hic omnibus his quasi morbis uoluit carere sapientem. Cumq. eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, & rationis expertes; aliaq. in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur: nam & perturbationes uoluntarias esse putabat, opinionisque iudicio suscipi; & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Haec fere de moribus.

EXPLANATIO

OFFICIA *autem & seruata, praetermissaque, media putabat,*] Ornamenti caussa, Et, iterari, notum est: inferri autem, Que, post Et, quod hic Cicero facit, minus tritum est in consuetudine Latinae linguae. itaque, ne mendosus locus putetur, exempla subiungam. lib. IV. de Fin. Omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumemq. uellet. Et li. v. Quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, immemores fuisse utilitatum suarum; nos nulla alia re, nisi honestate, duci? Simile etiam illud lib. I. de Fin. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam per se fugiendam esse, temperantiamq. expetendam, non quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Et illud Sallustij in Iugurtha: Haec, atque alia maiores uestri faciendo, seque, & remp. celebrauere. Haec Paullus pater.

CICERO

DE naturis autem sic sentiebat, primum ut in quattuor initijs rerum illis quinctam hanc naturam, ex qua superiores sensus, & mentem effici rebantur, non adhiberet. Statuebat enim, ignem esse ipsam naturam, quae quidque gigneret, & mentem, atque sensus. Discrepabat etiam ab ijsdem, quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quae expers esset corporis: cuius generis Xenocrates, & superiores etiam animum esse dixerunt: nec uero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autem in illa tertia philosophiae parte mutauit. in qua primū de sensibus ipsis quaedam dixit noua: quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos uisum appellemus licet, & teneamus hoc uerbum quidem: erit enim utendum in reliquo sermone saepius. Sed ad haec, quae uisa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam esse uult in nobis positam, & uoluntariam. Visis non omnibus adiungebat fidem, sed ijs solum, quae propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quae uiderentur: id autem uisum cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile. Feretis haec? Nos uero, inquam. quonam enim modo κατάληπτον diceres? Sed, cum acceptum iam, & approbatum esset, comprehensionem appellabat, similem ijs rebus, quae manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo uerbo ante nemo tali in re usus esset. plurimisq. idem nouis uerbis (noua enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat: &, si ita erat comprehensum, ut conuelli ratione non posset, scientiam; sin aliter, inscientiam nominabat; ex qua exsisteret etiam opinio, quae esset imbecilla, & cum falso, incognitoq. communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamq. neque in rectis, neq. in prauis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. e quo sensibus etiam fidem tribuebat; quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus & uera esse illi, & fidelis uidebatur; non quod omnia, quae essent in re, comprehenderet; sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret; quodq. eam natura quasi normam scientiae, & principium sui dedisset; unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia solum, sed latiores quaedam ad rationem inueniendam uiae reperiuntur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & suspicionem, & uno nomine omnia, quae essent aliena firmae, & constantis assensionis, a uirtute, sapientiaq. remouebat. Atque in ijs fere commutatio constitit omnis, dissensioq. Zenonis a superioribus.

EXPLANATIO

VISVM *cum ipſum per ſe cerneretur,comprehenſibile* ʒ addidi, Per ſe, ex antiquo libro. Ex *quo etiam nomen hoc duxerat;cum eo uerbo ante nemo tali in re uſus eſſet.* ʒ Emendaui,ut puto, hunc locum,rectiusq., quam in omnibus libris legebatur,diſtinxi.erat autem ſic:Ex quo etiam nomen hoc duxerat. at cum eo uerbo antea nemo tali in re uſus erit,plurimisq.idem &c.Vtrum autem coniectura noſtra probari debeat,alii uideant.Haec Paullus pater. LATTORES *quaedam ad rationem inueniendam uiae reperiuntur.* ʒ Patet ſententia,nec muto quidquam:conſuetudo tamen linguae Latinae poſtulare uidetur,Aperiuntur. Haec Paullus pater.

CICERO

QVAE cum dixiſſet;breuiter ſane, minimeq. obſcure expoſita eſt,inquam,a te,Varro, & ueteris Academiae ratio, & Stoicorum: uerum eſſe autem arbitror,ut Antiocho,noſtro familiari, placebat, correctionem ueteris Academiae potius, quam aliquam nouam diſciplinam,putandam. Tunc Varro, tuae ſunt nunc partes,inquit,qui ab antiquorum ratione nunc deſciſcis,& ea,quae ab Arceſila nouata ſunt, probas,docere,quod,& qua de cauſſa diſſidium factũ ſit;ut uideamus,ſatis ne iſta ſit iuſta defectio. Tum ego,cum Zenone,inquam,ut accepimus,Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit,non pertinacia,aut ſtudio uincendi,ut mihi quidem uidetur,ſed earum rerum obſcuritate, quae ad confeſſionem ignorationis adduxerant Socratem,&,ueluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram,Empedoclem,omnes paene ueteres: qui nihil cognoſci,nihil percipi, nihil ſciri poſſe dixerunt; anguſtos ſenſus, imbecillos animos,breuia curricula uitae,& ,ut Democritus,in profundo ueritatem eſſe demerſam;opinionibus,& inſtitutis omnia teneri,nihil ueritati relinqui: deinceps omnia tenebris circumfuſa eſſe dixerunt. itaque Arceſilas negabat eſſe quidquam, quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum, quod Socrates ſibi reliquiſſet. ſic omnia latere cenſebant in occulto,neque eſſe quidquam, quod cerni, aut intelligi poſſet:quibus de cauſſis nihil oportere neque profiteri,neque affirmare quemquam,neque aſſertione approbare,cohibereq.ſemper,& ab omni lapſu continere temeritatem;quae tum eſſet inſignis, cum aut falſa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam eſſe turpius,quam cognitioni, & perceptioni aſſertionem, approbationemq. praecurrere. huic rationi quod erat conſentaneum, faciebat, ut contra omnium ſententias dies iam pleroſq.deduceret;ut, cum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum inuenirentur, facilius ab utraque parte aſſertio ſuſtineretur.

EXPLANATIO

AB *antiquorum ratione nunc deſciſcis,* ʒ Abeſt, Nunc, ab antiquo libro:nec ſane quidquam affert ad ſententiam. Haec Paullus pater. NIHIL *ſciri poſſe dixerunt;* ʒ Aut hic,Dixerunt,aut in extrema periodo uidetur otioſum eſſe. quorſum enim iteretur?nec uero quidquam affirmo;ſed, ut ad diligentiam lector excitetur,quidquid mendoſum ſuſpicor,libenter indico. Haec Paullus pater. DIES *iam pleroſq.deduceret;* ʒ Horas ducere,dixit Virg.lib.vi.& hic fortaſſe Duceret, ſcriptum Cicero reliquit:quod etſi ita uidetur,aſſenſum tamen,Academicorum more,ſuſtineo. Haec Paullus pater.

CICERO

HANC Academiam nouam appellabant:quae mihi uetus uidetur:ſiquidem Platonem ex illa ueteri numeramus,cuius in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa diſſeruntur,de omnibus quaeritur,nihil certi dicitur.ſed tamen illa, quam expoſui uetus,haec noua nominetur:quae uſque ad Carneadem perducta,qui quartus ab Arceſila fuit, in eadem Arceſilae ratione permanſit.Carneades autem,nullius philoſophiae partis ignarus,&,ut cognoui ex iis,qui illum audierant, maximeq.ex Epicureo Zenone,qui, cum ab eo plurimum diſſentiret, unum tamen praeter ceteros mirabatur,incredibili quadam fuit facultate.

Et multa ex primo hoc libro,& tres reliqui deſiderantur.

PRAESTANTI · VIRO

IO. IACOBO · TVRRESINO

CREMONAM

Aldus Mannuccius, Paulli F. Aldi N.

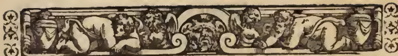

Vm ex ea familia me natum considero, in qua semper uerus honor, & splendor uirtutis enituit, quaeq. tantum litterarum studiosis profuit, incredibili afficior desiderio, ut omnes intelligant, quidquid in me facultatis aut iam est, aut erit aliquando, in his, in quibus assidue uersor, studijs, uelle me, totum publicae utilitati inseruire. quamobrem M. Tullij Ciceronis libros omnes, qua licebit industria, in omni tempore, in omni uita mea magis quotidie exornare studebo: ut institutum domesticum retineam, de litteris benemerendi. Quid enim hoc in genere non praestiterunt Aldus auus, & Paullus pater? quorum unus Graecas litteras quasi ex Italia iam diu exsules reuocauit: alter Latinae eloquentie post Ciceronem, omnium consensu, parens exstitit. Hosce ego imitatus, quantum mihi licuit, summum studium, atque laborem contuli, ut Ciceronis opera omnia illustrata exeant, atque exornata; quae testentur animum, & desiderium meum. quod uel ex his libris, quos de Finibus inscriptos ad te, uir praestantissime, mitto, intueri facile poteris. in quibus si diligentiam meam aliquando requires, erit sapientiae tuae, nosse, perturbari me ab ijs, quae numquam nec Auum, nec Patrem perturbarunt. haec sunt publica munera, quae recusare nec uolo, nec debeo. ut Patriae quidquid possum praestem. Exstabit hoc certe amoris mei te-

ſtimonium , qui tibi plurimum debere ſentiam , cum Cremona me praetereuntem, teq. inuiſentem, hilari , laetoq. uultu exceperis. *Vale.* *Venetijs.*

CIↃ IↃ XXCIII *Kal. Maij.*

IN M. TULLII CICERONIS DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM LIBRUM I.

Commentarius Aldi Mannuccij

CICERO

NON ERAM nescius, Brute, cum, quae summis ingenijs, exquisitaq. doctrina philosophi Graeco sermone tractauissent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noster labor in uarias reprehensiones incurreret. Nam quibusdã, & ijs quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tam multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erũt etiam, & hi quidem eruditi Graecis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Graecis legendis operã malle consumere. Postremo, aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras uocent; genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personae tamen, & dignitatis nostrae esse negent. Contra quos omnes dicendum breuiter existimo. quamquam philosophiae quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro, quo a nobis philosophia defensa, & collaudata est, cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio. qui liber cum & tibi probatus uideretur, & ijs, quos ego posse iudicare arbitrarer; plura suscepi, ueritus, ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum, coerceri, reprimiq. non potest: ut propemodum iustioribus utamur illis, qui omnino auocent a philosophia, quam ijs, qui rebus infinitis modum constituant, in teq. eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. siue enim ad sapientiam perueniri potest: non paranda solum nobis ea, sed fruenda etiam est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris; & quaerendi defatigatio turpis est, cum id, quod quaeritur, sit pulcherrimum. etenim, si delectamur, cum scribimus: quis est tam inuidus, qui ab ea nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienae modum statuat industriae? nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum uicinum non uult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre, denique;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor.

EXPLANATIO

QUIBUSDAM } Hortensio, & ijs, qui se rebus forensibus deuouerant. QUIDAM *autem* } inter quos Aquillius, & Gallus. ERUNT *etiam, & ij quidem* } uelut A. Albinus, quem, quod res Romanas Graeca oratione scripserit, apud Agellium reprehendit Cato. TERENTIANUS *Chremes* } in Heautontimorumeno.

CICERO

Is igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in grauissimis rebus nō delectet eos patrius sermo, cum ijdem fabellas Latinas, ad uerbum de Graecis expressas, non inuiti legant? quis enim tam inimicus paene nomini Romano est, qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat, aut reijciat? qui se ijsdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potius Caecilij, aut Andriam Terentij, quam utramque Menandri legam? A quibus tam dissentio, ut, cum Sophocles, uel optime scripserit, Electram tamen male conuersam Atilij mihi legendam putem. de quo Licinius, Ferreū scriptorem: uerum, opinor: scriptorem tamen, ut legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimae segnitiae est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi uidentur, quibus nostra ignota sunt. an,

Vtinam ne in nemore,

nihilo minus legimus, quam hoc idem Graecum: quae autem de bene beateq. uiuendo a Platone disputata sunt, haec explicari non placebit Latine? Quod si nos nō interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quae dicta sunt ab ijs, quos probamus; eisq. nostrum iudiciū, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habēt, cur Graeca anteponant ijs, quae & splendide dicta sint, neque sint conuersa de Graecis? nam si dicerent ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem Graecos est cur tam multos legant, quam legendi sunt. quid enim est a Chrysippo praetermissum in Stoicis? legimus tamē Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panaetiū, multos alios, in primisq. familiarem nostrum Posidoniū. quid Theophrastus? mediocriter ne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? nū desistunt de ijsdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? quod si Graeci legūtur a Graecis, ijsdem de rebus alia ratione cōpositis: quid est, cur nostri a nostris non legantur? Quāquam, si plane sic uerterem Platonem, aut Aristotelē, ut uerterunt nostri poetae fabulas; male, credo, mererer de meis ciuibus, si ad eorū cognitionem diuina illa ingenia transferrē. sed id neque feci adhuc; nec mihi tamen, ne faciam interdictum puto: locos quidem quosdam, si uidebitur, transferam, & maxime ab ijs, quos modo nominaui, cum inciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet.

EXPLANATIO

Is *igitur est difficilius satisfacere.*] Hinc orditur pathetice. ENNII *Medeam*,] Tragoedia est Ennij ex Euripide uersa, cuius fragmenta quaedam exstant. ANTIOPAM *Pacuuij*] Tragoedia est Euripidis a M. Pacuuio uersa. Fuit Antiope Orithyae Amazonum reginae soror. SYNEPHEBOS] id est, cōpubescentis. Comoedia est Menandri, a Caecilio uersa, quam & in primo de Natura deorum citat, duos Iambicos referens. ANDRIAM] Nota est comoedia, quam etiam Caecilius uertit ex Menandro. MALE *conuersam*] si orationem spectes. Nam, si proprietatem, bene uerterat M. Aulius. LICINIVS] poeta lepidissimos Imbrex uocatus. VTINAM *ne in nemore*,] Principium est uersus Enniani in Medea. FAMILIAREM *nostrum Posidonium*.] praeceptorem uocat in libello de fato, & primo de Nat. deorum.

CICERO

Nec uero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. utinam ille Persius, Scipio uero, & Rutilius multo etiā magis: quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se, & Consentinis, & Siculis scribere. facete is quidem, sicut alias: sed nec tam docti tunc erant, ad quorū iudiciū elaboraret; & sunt illius scripta leuiora; ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris. ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Graecis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? quamquam a te ipso id quidem facio prouocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de uirtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam usu uenire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quaedam, & horrida, de malis Graecis Latine scripta deterius. Quibus ego assentiar, dummodo a se de ijsdem rebus ne Graecos quidē legendos putent. res uero bonas, uerbis electis, grauiter, ornateq. dictatas, quis nō legat? nisi qui se plane Graecū dici uelit: ut a Scaeuola est praetore salutatus Athenis Albutius. quē quidē locum cum multa uenustate, & omni sale idem Lucilius: apud quem praeclare Scaeuola:

Graecū te, Albuti, quàm Romanum, atque Sabinum,
Municipem Pontij, Titij, Annij, centurionum,
Praeclarorum hominum, ac primorum, signiferumq.
Maluisti dici. Graece ergo praetor Athenis,
Id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
Χαῖρε inquam Tite. Lictores omnesq., cohorsq.,
Χαῖρε. Hinc hostis Mucij Albutius, hinc inimicus.

Sed iure Mucius: ego autem satis mirari nō queo, unde hoc sit tā insolens domesticarū rerum fastidiū. non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & saepe disserui; Latinā linguā non modo non inopē, ut uulgo putarent, sed locupletiorē etiam esse, quā Graecā. quando enim uel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidē quā fuit quem imitarentur, ullus orationis uel copiosae, uel elegantis ornatus defuit? ego uero, cum, forensibus operis, laboribus, periculis non deseruisse mihi uideor praesidium, in quo a populo R. locatus sum; debeo profecto, quantumcumq. possim, in eo quoque laborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei; nec cum istis tantopere pugnare, qui Graeca legere malint, modo legant illa ipsa, nec simulent; & ijs seruire, qui uel utrisque literis uti uelint, uel si suas habent, illas non magnopere desiderent.

EXPLANATIO

PERSIVS, } C. Persius. litterarum eum uocat in lib. de cl. orat. SCIPIO } Africanus maior, quem mirum in modum laudat in lib. de cl. orat. RVTILIVS } Hunc quoque adducit Cicero in libro de cl. orat. ALBVCIVS } is est T. Albucius, quem Mucius Scaeuola augur repetundarum accusauit. MVNICIPEM } Turnebus legit. Municipem, Ponti, Titanni centurionum. SIGNIFERVMQVE, } genitiui pluralis est. LICTORES, *omnesq. cohors χαῖρε.* } Quae proxime antecedunt uerba, ex persona Scaeuolae sunt: haec autem, Lictores omnesq. cohorsq. χαῖρε, ab ipso Lucilio pronunciantur: cum dicat, post Scaeuolae uerba lictores eiusdem, cohortemq. praetoriam, quo magis Graeca salutatione Albucius eluderetur, exclamasse simul omnes praetoris exemplo, χαῖρε. Erat autem hoc tempore adolescens Albutius: de quo sic in Bruto: Doctus etiā Graecis T. Albucius, uel potius paene Graecus? loquor ut opinor: sed licet ex orationibus iudicare, fuit autem Athenis adolescens. Euodē in oratione de prouincijs cons. Graecum hominem, non quod in Graecia natus, sed quod Athenis educatus, Cicero appellat, his uerbis: Cuius amici hac consolatione utuntur, etiam T. Albutio supplicationem hunc ordinem denegasse. quod est primum dissimile, res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a propraetore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriae gentibus, tyrannis, consulare exercitu, imperioq. confectum. deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreuerat. cōstabat enim, Graecum hominem, ac leuem, in ipsa prouincia quasi triumphasse. itaque hanc eius temeritatem senatus, supplicatione denegata, notauit. Haec adiungenda existimaui, quo pateret illustrius, praetorem non Albucium, ut a nonnullis creditum est, sed Scaeuolam fuisse: cum Albocius, & adolescens Athenis, & propraetor in Sardinia, non in Achaia fuerit, Scaeuola autem hic praetor sit appellatus, cum dixit Cicero, A Scaeuola est praetore salutatus Athenis Albucius. Nec dubito, quin praetor Scaeuola, & a Cicerone, & a Lucilio appelletur, non quod praeturam gerens in prouinciam exierit, quod antea saepe factum erat bellis urgentibus, sed quod propraetor Achaiam regeret. itaque & Cicero praetorem Quinctum, fratrem suum uocat, qui tamen, praetura iam in urbe functus, Asiam propraetor administrabat. Idem Scaeuola lib. 1. de Orat. Cum, inquit, ego praetor Romam uenissem. Hic est enim Q. Mucius augur gener C Laelij, socer L. Crassi oratoris, accusatus postea repetundarum ab hoc Albucio, ut legitur in Bruto, quam accusationem spectauit Lucilius poeta in illo uersu:

Hinc hostis Mucij Albucius, hinc inimicus.

Vixit eodem tempore alter Q. Mucius: sed is pontifex max. non augur fuit, collega L. Crassi in consulatu, Asiāq. rexit menses nouem. ep. 17. lib. v. ad Att. & lib. III. de orat. & ep. 9. lib. 1. fam. Haec Paullus pater. SED *iure Mucius* :: } Huius meminit Cicero in lib. de cl. orat. Albucium ridebat, qui, cum Romanus esset, Graecus dici uellet.

CICERO

QVI autem alia malunt scribi a nobis, aequi esse debent: quod & scripta multa sunt, sic, ut plura nemini e nostris; & scribentur fortaße plura, si uita suppetet: & tamen, qui diligenter haec, quae de philosophia litteris mandamus, legere assueuerit, iudicabit, nulla ad legendum his esse potiora. quid est enim in uita tantopere quaerēdum, quam cum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quaeritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene uiuendi, recteq. faciendi consilia referenda, quid sequatur natura ut summum ex rebus expetendis, quid fugiat ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio; quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere uitae optimum, & uerissimum sit, exquirere? an, partus ancillae sit ne in fructu habendus, dißeretur inter principes ciuitatis, P. Scaeuolam, M. Manilium; ab hisq. M. Brutus dissentiet; quod & acutum genus est, & ad usus ciuium non inutile; nosq. ea scripta, reliquaq. eiusdem generis, & legimus libenter, & legemus: haec, quae uitam continent omnem, negligentur? nam, ut sint illa uendibiliora, haec uberiora certe sunt. quamquam id quidem licebit ijs existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quaestionem de finibus bonorum, & malorum fere a nobis explicatā esse ijs litteris arbitramur, in quibus, quantum potuimus, nō modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiae disciplinis diceretur, persecuti sumus. Vt autem a facillimis ordiamur, prima ueniat in medium Epicuri ratio, quae plerisque notissima est: quam a nobis sic intelliges expositam, ut ab ijs ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. uerum enim inuenire uolumus, non tamquam aduersarium aliquem conuincere.

EXPLANATIO

QVOD *his libris quaeritur,* } ratio tituli librorum de finibus hinc ea esse uidetur, quod ad eundem finem bonorum omnia officia referantur.

CICERO

CICERO

ACCVRATE autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de uoluptate: a meq. ei responsum, cũ C. Triarius, in primis grauis, & doctus adolescens, et disputationi interesset. nam, cum ad me in Cumanum, salutandi caussa, uterque uenisset; pauca primo inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque studium; deinde Torquatus, Quoniam uacti te, inquit, sumus aliquãdo otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum uidisse uerum, maximisq. erroribus animos hominum liberauisse, & omnia tradidisse, quae pertinent ad bene, beateq. uiuendum. sed existimo te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci uix possum, ut ea, quae senserit ille, tibi non uera uideantur. Vide, quantum, inquam, fallare, Torquate. oratio me istius philosophi offendit: (nam & complectitur uerbis, quod uult; & dicit plane, quod intelligam: & tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner; si non habeat, non admodum flagitem) re mihi non aeque satisfacit, & quidem locis pluribus. sed, quot homines, tot sentẽtiae: falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem aequum puto; modo, quae dicat ille, bene noris. Hic, nisi mihi Phaedrum, inquam, mentitum aut Zenonem putas, quorum utrunque audiui, cum mihi nihil sane, praeter sedulitatem, probarent; omnes mihi Epicuri sententiae satis notae sunt. atque eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui; cum miraretur ille quidem utrumque, Phaedrum autem etiam amaret: quotidieq. inter nos ea, quae audiebamus, conferebamus: neque erat umquam controuersia, quid ego intelligerem, sed quid probarem.

EXPLANATIO

QVOT *homines, tot sententiae:* ➳ Vide Scholia mea in Sallustij Catilinam.

CICERO

QVID igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus. Democrito adijcit perpauca, mutans, sed ita, ut ea, quae corrigere uult, mihi quidem deprauare uideatur. ille, atomos quas appellat, id est corpora indiuidua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter se cohaerescant; ex quo efficiantur ea, quae sint, quaeq. cernantur, omnia; eumq. motum atomorum nullo a principio, sed ex aeterno tempore, intelligi conuenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur. quamquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quod, cum in rerum natura duo quaerẽnda sint, unum, quae materia sit, ex qua quaeque res efficiantur; alterum, quae uis sit, quae quidque efficiat; de materia disseruerunt; uim, & caussam efficiendi reliquerunt. sed hoc cõmune uitium: illae Epicuri propriae ruinae. censet enim, eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam, hunc naturalem esse omnium corporum motum. deinde ibidem homo acutus; cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere: itaque attulit rem commenticiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones, & copulationes, & adhaesiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesq. partes mundi, quaeq. in eo essent. Quae cum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod uult. nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur: (ait enim declinare atomum sine caussa: quo nihil turpius physico, quã, fieri sine caussa quidquam, dicere) & illum motum; naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine caussa eripuit atomis: nec tamen id, cuius caussa haec finxerat, assecutus est. nam, siue omnes atomi declinabunt, nullae umquam cohaerescent; siue aliae suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi prouincias atomis dare, quae recte, quae oblique ferentur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus haeret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit.

EXPLANATIO

IN *Physicis,* ➳ in philosophia naturali. ATOMOS ➳ indiuidua corpora, sensu imperceptibilia. AD *lineam,* ➳ recte. ITAQVE *attulit rem commenticiam:* ➳ Suspicor, Itaque, abundare. Haec Paullus pater. QVAM *fieri sine caussa quidquam, dicere* ➳ Haec uidentur abundare, ut otiosa, & sine caussa inculcata. id enim turpe physico est, dicere atomum declinare sine caussa. hoc per se recte habet, & concionum est: praeterea si quid addatur, frigebit.

CICERO

CICERO

NE illud quidem physici est, credere aliquid esse minimum. quod profecto numquam putauisset, si a Polyaeno, familiari suo, geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus uidetur, quippe, homini erudito, in geometriaque perfecto: huic bipedalis fortasse. tantum enim esse censet, quantus uidetur, uel paullo aut maiorem, aut minorem. ita, quae mutat, ea corrumpit: quae sequitur, sunt tota Democriti, atomi, inane, imagines; quae idola nominant; quorum incursione non solum uideamus, sed etiam cogitemus. infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν uocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. quae etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum, laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem uituperatum. Iam in altera philosophiae parte, quae est quaerendi, ac disserendi, quae λογικὴ dicitur, iste uester plane, ut mihi quidem uidetur, inermis, ac nudus est: tollit definitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturq. ratio, tradit: non, qua uia captiosa soluantur, ambigua distinguantur, ostendit: iudicia rerum in sensibus ponit; quibus si semel aliquid falsi pro uero probatum sit, sublatum esse omne iudicium ueri, & falsi putat. In tertia uero parte, quae est de uita, & moribus, in constituendo finis nil generosum sapit, atque magnificum: confirmat illud uel maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, adsciscat, & reprobet, id est uoluptatem, & dolorem. ad haec, & quae fugiamus, & quae sequamur, refert omnia. quod quamquam Aristippi est, a Cyrenaicisq. melius, liberiusq. defenditur: tamen eiusmodi esse iudico, ut nihil homine uideatur indignius. ad maiora enim quaedam nos natura genuit, & conformauit, ut mihi quidem uidetur. Ac fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen inuenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corporis uoluptatem; aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Veserim propter uoluptatem. quod uero securi filium percusserit, priuauisse se etiam uidetur multis uoluptatibus; cum ipsi naturae, patrioq. amori praetulerit ius maiestatis, atque imperij.

EXPLANATIO

QVIPPE, } pro Nec mirum, ut de Fin. lib. IV. EVM *Torquatum,* } de Officijs.

CICERO

QVID T. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octauio fuit? cum illam seueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias praetorem in prouincia cepisse arguerent, caussam apud se dicere iuberet; req. ex utraque parte audita, pronunciaret eum non talẽ uideri fuisse in imperio, quales eius maiores fuissent; & in conspectum suum uenire uetuit; numquid uidetur tibi de uoluptatibus suis cogitauisse? Sed, ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam praetereat omnes uoluptates; dolores denique quosuis suscipere malit, quam deserere ullam officij partem: ad ea, quae hoc non minus declarant, sed uidentur leuiora, ueniamus. Quid tibi, Torquate, quid huic Triario litterae, quid historiae, cognitioq. rerum, quid poetarum euolutio, quid tanta tot uersuum memoria uoluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: haec enim ipsa mihi sunt uoluptati, & erant illa Torquatis. numquam hoc ita defendit Epicurus, neq. uero, tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quaeritur saepe, cur tam multi sint Epicurei: sunt aliae quoq. caussae: sed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta, & honesta quae sint, ea facere ipsa per se laetitiam, id est uoluptatem. homines optimi non intelligunt, totam rationem euerti, si ita se res habeat. nam, si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte & per se esse iucunda: per se esset & uirtus, & cognitio rerũ, quod minime ille uult, expetenda. Haec igitur Epicuri non probo, inquam: de cetero, uellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior; (est enim, quod ita tibi uideri necesse est, non satis politus ijs artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios a studijs. quamquam te quidem uideo minime esse deterritum.

EXPLATIO

NVMQVAM *hoc ita defendit Epicurus, neque uero tu,* } quis est, uel mediocriter intelligens, qui mendosum illud, Vero tu, non existimet? cui porro, correctionem quaerenti, sine aliqoa librorum ope liceat diuinare? dicam tamen, quód sentio: placeret, Metrodorus, nisi longius a litteris discederem: quod instituti mei non est. Saepe autẽ cum Epicuro Metrodorus, quasi eius collega, a Cicerone nominatur ut de Fin. lib. II. ter, & Tusc. I. lib. I. de nat. de. bis, & lib. III. de off. quibus ex locis, & ex Laertio praeterea, licet intelligere, neminem cum Epicuro aptius, quã Metrodorum, posse coniungi, qui eiusdẽ adiutor, ac paene auctor fuerit sententiae. Haec Paullus pater Iis *artibus,* } dialectica, philosophia, & geometria.

CICERO

QVAE cum dixissem, magis ut illum prouocarem, quam ut ipse loquerer; tum Tiriarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totũ Epicurum paene e philosophorum choro sustulisti. quid enim ei reliquisti, nisi id,

te, quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quae tibi probarentur; sed, si quae in his corrigere uoluit, deteriora fecit. Differendi artem nullam habuit. Voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parū uidit, deinde hoc quoque alienum: nam ante Aristippus, & ille melius. etenim quasi detractis de homine sensibus. Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes eius, a quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem, quae ille diceret? cum praesertim, illa perdiscere, ludus esset. quamobrem differentium inter se reprehensiones non sunt uituperandae. maledicta, contumeliae, tum iracundiae, contentiones, concertationesq. in disputando pertinaces, indigna mihi philosophia uideri solent. Tũc Torquatus, Prorsus, inquit, assẽtior. neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte disputari potest. Sed ad haec, nisi molestum est, habeo quae uelim. An me, inquam, nisi te audire uellem, censes haec dicturum fuisse?

EXPLANATIO

NISI te quoque, ut id modo loqueretur,] Maffei liber, Quoque modo, haud prorsus emendate, sed ut uitij tamen nihil paene supersit. nam, una littera immutata, locus restituitur, nempe si sic legis: Nisi te, quoquo modo loqueretur, &c. dicit autem, Quoquo modo loqueretur. ut paene etiā ostendat, ne in uerbis quidem Ciceroni Epicurum satisfecisse, non modo in sententijs. Haec Paullus pater. ETENIM quasi detractis de homine sensibus.] superuacanea sunt haec uerba, neque locum hic habere possunt. nam ex argumentis sunt, quibus probare conabatur Epicurus, uoluptatem esse summum bonū, dicit enim paullo infra: Etenim, quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est, necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, a natura ipsa indicari. Maffei liber, Et detractis de homine sensibus. aliud antiquum exemplar, Etenim, quoniam detractis de homine sensibus. ut & ipsa librorum uarietas mendi suspicionem afferat. de quo lectorem admonendum censui: ipsa tamen uerba, uisum est, ut neque mutarem, neque tollerem. Haec Paullus pater.

CICERO

VTRUM igitur percurri omnem Epicuri disciplinā placet, an de una uoluptate quaeri, de qua omne certamen est? Tuo uero id quidem arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamq. maximam: de physicis alias: & quidem tibi & declinationē istam atomorum, & magnitudinem solis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehensa, & correcta permulta. nunc dicam de uoluptate, nihil scilicet noui, ea tamen, quae te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero, tibiq. si mihi probabis ea, quae dices, libenter assentiar. Probabo, inquit; modo ista sis aequitate, quam ostēdis: sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere exorsus est. Primum igitur, inquit, agā sic, ut ipsi auctori huius disciplinae placet: constituam, quid, & quale sit id, de quo quaerimus; non quo ignorare nos arbitrer; sed ut ratione, & uia procedat oratio. Quaerimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum. quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in uoluptate ponit: quod summum bonum esse uult, summumq. malum dolorem: idq. instituit docere sic: Omne animal, simul atque natum sit, uoluptatem appetere, eaq. gaudere, ut summo bono; doloremq. aspernari, ut summum malum, &, quantum possit, a se repellere; idq. facere nondum deprauatum, ipsa natura incorrupte, atque integre iudicāte. itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quamobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor sit: sentiri hoc putat, ut calere ignem, niuem esse albā, dulce mel; quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmare: tantū satis esse admonere: interesse enim inter argumentum, conclusionemq. rationis, & inter mediocrem animaduersionem, atque admonitionem: altera, occulta quaedam, & quasi inuoluta aperiri; altera prōpta, & aperta indicari: etenim, quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est; necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, a natura ipsa iudicari: uoluptatem etiam, & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum: etenim quid percipit, & quid iudicat, quo aut appetat, aut fugiat aliquid, praeter uoluptatem, & dolorem?

CICERO

SVNT autem quidam e nostris, qui haec subtilius uelint tradere, & negant satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu iudicari; sed animo etiam, ac ratione intelligi posse, & uoluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum: itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alij autem, quibus ego assentior; cum a philosophis compluribus permulta dicantur, cur nec uoluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor; non existimant oportere nimium nos caussae confidere; sed, & argumentandum, & accurate disserendum, & rationibus conquisitis de uoluptate, & dolore disputandum, putant. Sed, ut perspiciatis, unde omnis iste error natus sit, uoluptatem accusantium, doloremq. laudantium, totam

tam rem aperiam; eaq. ipsa, quae ab illo inuentore ueritatis, & quasi architecto beatae uitae dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam uoluptatem, quia uoluptas sit, aspernetur, aut oderit, aut fugiat; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptatem sequi nesciunt. neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci uelit; sed quia non numquam eiusmodi incidunt tempora, ut labore, & dolore magnam aliquam quaerat uoluptatem.

EXPLANATIO

INVENTORE *ueritatis*, } Epicurum indicat. NEMO } Epicurus ep. ad Men.

CICERO

VT enim ad minima ueniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem uel eum iure reprehenderit, qui in ea uoluptate uelit esse, qua nihil molestiae consequatur? uel illum, qui dolorem eum fugiat, quo uoluptas nulla pariatur? At uero eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditijs praesentium uoluptatum deleniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occaecati cupiditate non provident. similiq. sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est laborum, & dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libera tempore, cum soluta nobis est eligendi optio; cumq. nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus; omnis uoluptas assumenda est, omnis dolor depellendus: temporibus autem quibusdam, aut officijs debitis, aut rerum necessitatibus saepe eueniet, ut & uoluptates repudiandae sint, & molestiae non recusandae. itaque harum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut, reijciendis uoluptatibus, maiores alias consequatur; aut, perferendis doloribus, asperiores repellat.

CICERO

HANC ego cum teneam sententiam; quid est, cur uerear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante tum memoriter, tum etiam erga nos amice, & beneuole collegisti. nec me tamen, laudandis maioribus meis, corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti. quorum facta quemadmodum, quaeso, interpretaris? siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? at id ne ferae quidem faciunt, ut ita ruant, atque turbentur, ut, earum motus & impetus quo pertineant, non intelligamus. tu tam egregios uiros censes tantas res gessisse sine caussa? quae fuerit caussa, mox uidero: interea hoc tenebo; si ob aliquam caussam ista, quae sine dubio praeclara sunt, fecerint, uirtutem his per se ipsam caussam non fuisse. Torquem detraxit hosti. & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adijt. in oculis quidem exercitus. Quid ex eo consecutus est? laudem, & caritatem: quae sunt uitae sine metu degendae praesidia firmissima. Filium morte multauit. si sine caussa; nollem me ab eo ortum, tã importuno, tamq. crudeli. sin, ut dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam, exercitumq. in grauissimo bello animaduersionis metu contineret; saluti prospexit ciuium, qua intelligebat contineri suam. Atque haec ratio late patet. in quo enim maxime consueuit iactare uestra se oratio, tua praesertim, qui studiose antiqua persequeris, claris, & fortibus uiris commemorandis, eorumq. factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore laudandis; id totum euertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, constituto; ut aut uoluptates omittantur maiorum uoluptatũ adipiscendarum caussa; aut dolores suscipiantur maiorum dolorum effugiendorum gratia.

CICERO

SED de clarorum hominum factis illustribus, & gloriosis satis hoc loco dictum sit. erit enim iam de omnium uirtutum cursu ad uoluptatem proprius differendi locus. nunc autem explicabo, uoluptas ipsa quae, qualisq. sit; ut tollatur error omnis imperitorum; intelligaturq., ea, quae uoluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam grauis, quam continens, quam seuera sit. Non enim hanc solam sequimur, quae suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus; sed maximam illam uoluptatem habemus, quae percipitur omni dolore detracto. nã, quotiesm, cum priuamur dolore, ipsa liberatione, & uacuitate omnis molestiae gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, uoluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte nominata est uoluptas. ut enim, cum cibo, & potione fames, sitisq. depulsa est, ipsa detractio molestiae consecutionem affert uoluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficiet uoluptatis. itaque non placuit Epicuro medium esse quiddam inter dolorem, & uoluptatem: illud enim ipsum, quod quibusdam medium uidetur, cum omni dolore caret, non modo uoluptatem esse, uerum etiam summam uoluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus; eum necesse est aut in uoluptate esse, aut in dolore. omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam uoluptatem, ut po-

ſtea uariari uoluptas, diſtinguiq. poſſit, augeri, amplificariq. non poſſit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete, & urbane Stoicos irridente, ſtatua eſt in Ceramico Chryſippi ſedentis porrecta manu, quae manus ſignificet illum in hac eſſe rogatiuncula delectatũ: numquidnam manus tua ſic affecta, quemadmodum affecta nunc eſt, deſiderat? nihil ſane. at, ſi uoluptas eßet bonum, deſideraret. ita credo. non eſt igitur uoluptas bonum. Hoc ne ſtatuam quidem dicturam pater aiebat, ſi loqui poſſet. concluſum eſt enim contra Cyrenaicos ſatis acute; nihil ad Epicurum. nam ſi ea ſola uoluptas eſſet, quae quaſi titillaret ſenſus, ut ita dicam, & ad eos cum ſuauitate afflueret, & illaberetur: nec manus eſſe contenta poſſet ulla uacuitate doloris ſine iucundo motu uoluptatis. ſin autem ſumma uoluptas eſt, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte, Chryſippe, conceſſum eſt, nihil deſiderare manum, cum ita eſſet affecta; ſecundum non recte, ſi uoluptas eſſet bonum, fuiße deſideraturam. iccirco enim non deſideraret, quia, quod dolore caret, id in uoluptate eſt.

EXPLANATIO

C*VM omni dolore caret,* § Maffei liber, Cum omni dolore careret. fortaſſe, Omni dolure carere, legendum eſt. etſi uideo ſcriptum paullo puſt: Quod dolore caret, id in uuluptate eſt. Haec Paullus pater. *STATVA eſt in Ceranico Chryſippi ſedentis porrecta manu, quae manus ſignificet illum in hac eße rogatiuncula delectatum:* § Animaduerti, nuu numquam ueteres eodem uerbo bis eodem in loco uſos eſſe, ut, Eu die, qui dies fuit IV. Kal. &, Eo loco, qui locus. Cuius generis exempla & apud hunc noſtrum, & apud Caeſarem maxime in eius Cummentarijs, non pauca licet inuenire. Eiuſdem generis uideri puteſt hoc, Porrecta manu, quae manus. Egu tamen, Manus, puto ab aliquu eſſe additum, qui fortaſſe uereretur, ne ad ſtatuam potius, quam ad manum illud, Quae, referretur. Sed, quuniam, utro modo legas, manet eadem ſententia; ſi quis aliter ſentiat, cum eo nun contenderim. Haec Paullus pater. IN *Ceramico*: Locus eſt Athenienſium, inquit Heſychius, ubi ſcorta proſtituebantur. Sunt autem duo Ceramici, alter intra murus, ubi quondam Caleoſthenis officina fuit: & alter ſuburbanus, in quo erat ſtatua Chryſippi ſedentis. huius loci meminit idem Cicero in 2. de legibus. NVMQVID *nam manus tua ſic affecta,* § Syllugiſmus eſt aduerſus Cyrenaicos directus, qui medium quiddam inter dolorem, & uoluptatem ponebant.

CICERO

E*XTREMVM autem eſſe bonorum uoluptatem, ex hoc facile perſpici poteſt. Cõſtituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore uoluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc ſtatu aut praeſtabiliorem, aut magis expetendum poſſumus dicere? ineſſe enim neceſſe eſt in eo, qui ita ſit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis; quod mors ſenſu careat, dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis ſoleat eſſe; ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio conſoletur. ad ea cum accedit, ut neque diuinum numen horreat; nec praeteritas uoluptates effluere patiatur; earumq. aſſidua recordatione laetetur: quid eſt, quod huic poſſit, quod melius ſit, accidere? Statue contra aliquem confectum tantis animi, corporiſq. doloribus, quanti in hominem maximi cadere poſſunt; nulla ſpe propoſita, fore leuius aliquando; nulla praeterea nec praeſenti, nec exſpectata uoluptate: quid eo miſerius dici, aut fingi poteſt? quod ſi uita doloribus referta maxime fugienda eſt: ſummum profecto malum eſt, uiuere cum dolore. cui ſententiae conſentaneum eſt, ultimum eſſe bonorum, cum uoluptate uiuere. nec enim habet noſtra mens quidquam, ubi conſiſtat tamquam in extremo: omneſq. & metus, & aegritudines ad dolorem referuntur: nec praeterea eſt res ulla, quae ſua natura aut ſolicitare poſſit, aut frangere. Praeterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiſcuntur aut a uoluptate, aut a dolore. quod cum ita ſit; perſpicuum eſt, omnes rectas res, atque laudabiles eo referri, ut cum uoluptate uiuatur.*

EXPLANATIO

N*VLLA praeterea nec praeſenti, nec exſpectata uoluptate.* § Moneo lecturem, ex ingenio, repoſitum a me, Praeterea, pru Praeterita, quod erat in umnibus libris, quos quidem egu uiderim. hanc mihi Cicero ipſe, quu lucu infra Turquato reſpondet, correctiunem uſtendit: cuius uerba recitabo. At quam, inquit lib. 2. pulchri dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uuluptatibus, nullo nec praeſenti, nec futuru dolore, ex altera autem cruciatibus, maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec ſperata uuluptate. Haec Paullus pater.

CICERO

Q*VONIAM autem id eſt uel ſummum bonum, uel ultimum, uel extremum, quod Graeci τέλος nominant; quod ipſum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum eſt, ſummum eſſe bonum,*

num, iucunde uiuere. id qui in una uirtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; errore maximo, si Epicurum audire uoluerint, liberantur. istae enim uestrae eximiae, pulchraeq. uirtutes nisi uoluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonae ualetudinis caussa probamus; & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, utilitate, non arte, laudatur: sic sapientia, quae ars uiuendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc expetitur, quod est tamquam artifex conquirendae, & comparandae uoluptatis. quam autem dicam uoluptatem, iam uidetis; ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea. Nam, cum, ignoratione rerum bonarum, & malarum, maxime hominum uita uexetur; ob eumq. errorem, & uoluptatibus maximis saepe priuentur, & grauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda, quae, & terroribus, cupiditatibusq. detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate direpta, certissimam se nobis ducem praebeat ad uoluptatem. sapientia enim est una, quae maestitiam pellat ex animis; quae nos exhorrescere metu non sinat; qua praeceptrice in tranquillitate uiui potest, omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditates enim sunt insatiabiles; quae non modo singulos homines, sed uniuersas familias euertunt; totam etiam labefactant saepe remp. ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur. nec hae sese foris solum iactant, nec tantum in alios caeco impetu incurrunt; sed intus etiam in animis inclusae, inter se dissident, atque discordant: ex quo uitam amarissimam necesse est effici, ut sapiens solum, amputata, circumcisaq. inanitate omni, & errore, naturae finibus contentus, sine aegritudine possit, & sine metu uiuere. Quae est enim aut utilior, aut ad bene uiuendum aptior partitio, quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quae essent & naturales, & necessariae; alterum, quae naturales essent, nec tamen necessariae; tertium, quae nec naturales, nec necessariae. quarum ea ratio est, ut necessariae nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant: propterea quod ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabiles, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inueniri potest.

CICERO

QVOD si uitam omnem uideamus perturbari errore, & inscitia, sapientiamq. esse solam, quae nos a libidinum impetu, & formidinum terrore uindicet, & ipsius fortunae modice ferre doceat iniurias, & omnes monstret uias, quae ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter uoluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademq. ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. temperantia est enim, quae in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. nec enim satis est iudicare, quid faciendum, non faciendum ue sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. plerique autem, quod tenere, atque seruare id, quod statuerunt, non possunt; uicti, & debilitati, obiecta specie uoluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid proventurum sit, prouident; ob eamq. caussam, propter uoluptatem & paruam, & non necessariam, & quae uel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graues, tum in damna, tum in dedecora incurrunt; saepe etiam legum, iudiciorumq. poenis obligantur. qui autem ita frui uolunt uoluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur; & qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi uoluptatem maximam adipiscuntur praetermittenda uoluptate: iidem etiam dolorem saepe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, intemperantiam propter se fugiendam esse, temperantiamq. expetendam, non quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum per se ipsa allicit, nec patientia, nec assiduitas, nec uigiliae, nec ea ipsa, quae laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura, metuq. uiuamus, animumque, & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. ut enim mortis metu omnis quietae uitae status perturbatur; & ut, succumbere doloribus, eosq. humili animo, imbecilloq. ferre, miserum est; ob eamq. debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, non nulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus omni est liber cura, & angore; cum & mortem contemnit; qua qui affecti sunt, in eadem caussa sunt, qua ante quam nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos esse dominos; ut, si tolerabiles sint, feramus; sin minus, aequo animo e uita, cum ea non placeat, tamquam e theatro exeamus.

CICERO

QVIBVS rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiamq. uituperari, nec fortitudinem, patientiamq. laudari suo nomine; sed illas reiici, quia dolorem pariant; has optari, quia uoluptatem. Iustitia restat, ut de omni uirtute sit dictum. sed similia fere dici possunt. ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse docui cum uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia iudicandum est: quae non modo numquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum ui sua, atque natura, quod

tran-

tranquillet animos; tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura deprauata desiderat quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia semper animum excruciant, & semper solicitant, turbulentaeq. sunt: sic cuius in mente consedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta non potest fieri: & si uero impietas molita quippiã est, quamuis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. plerumque improborum facta primo suspicio insequitur, deinde sermo, atque fama, tum accusator, tum iudex. multi etiam, ut te consule, ipsi se indicauerunt. quod si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam saepti esse, & muniti uidentur; deorum tamen numen horrent; easq. ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a dijs immortalibus supplicij caussa importari putant. quae autem tanta ex improbis factis ad minuendas uitae molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas tum conscientia factorum, tum poena legum, odioq. ciuium? & tamen in quibusdam neque pecuniae modus est, neque honoris, neque imperij, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla praeda umquam improbe parta minuit, sed auget potius, atque inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi esse uideantur. Inuitat igitur uera ratio bene sanos ad iustitiam, aequitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti iniuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur; nec obtinere, si effecerit: & opes uel fortunae, uel ingenij liberalitati magis conueniunt; qua qui utuntur, beneuolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quiete uiuendum, caritatem, praesertim cum omnino nulla sit caussa peccandi. quae enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla iniuria: quae autem inanes sunt, his parendum non est: nihil enim desiderabile concupiscunt; plusq. in ipsa iniuria detrimenti est, quam in ijs rebus emolumenti, quae iniuria pariuntur. itaque ne iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia iucunditatis uel plurimum afferat. nam, diligi, & carum esse, iucundum est, propterea quia tutiorem uitam, & uoluptatum efficit pleniorem. itaque non ob ea solum incommoda, quae eueniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod, cuius in animo uersatur, numquam sinit eum respirare, numquam acquiescere.

EXPLANATIO

NATVRA *deprauata desiderat.* ❡ Octauius Paetagathus legendum putat: Natura desiderat. improbitas uero, quemadmodum. Quae mihi non placet opinio. tantum in uerbo, Deprauata, tollendo. CONSEDIT, ❡ Iustitia. FIERI. ❡ ea mens. Ferri, legerem. ET *si uero molita quippiam est,* ❡ Etsi uero impietas molita &c. antiquus liber.

CICERO

QVOD si ne ipsarum quidem uirtutum laus, in qua maxime ceterorum philosophorum exsultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad uoluptatem; uoluptas autem est sola, quae nos uocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atque extremum bonorum omnium, beateq. uiuere nihil aliud sit, nisi cum uoluptate uiuere. Huic certae, stabiliq. sententiae quae sint coniuncta, explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est in uoluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, e quibus haec efficiantur, ignorant. animi autem uoluptates, & dolores nasci fatemur e corporis uoluptatibus, & doloribus. itaque concedo, quod modo dicebas, cadere caussa, si qui e nostris aliter existiment: quos quidem uideo esse multos, sed imperitos. quamquam autem & laetitiam nobis uoluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse e corpore, & ad corpus referri, nec ob eam caussam non multo maiores esse & uoluptates, & dolores animi, quã corporis. nã corpore nihil, nisi praesens, & quod adest, sentire possumus: animo autem & praeterita, & futura. ut enim aeque doleamus animo, cum corpore doleamus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod aeternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur. quod idem licet transferre in uoluptatem, ut ea maior sit, si nihil tale metuamus. Iam, illud quidem perspicuum est, maximam animi aut uoluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram uitam afferre momenti, quam eorum utrumuis, si aeque diu sit in corpore. non placet autem, detracta uoluptate, aegritudinem statim consequi, nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si uoluptas ea, quae sensum moueat, nulla successerit. eo intelligi potest, quanta uoluptas, non dolere, sit. sed, ut ijs bonis erigimur, quae exspectamus: sic laetamur ijs, quae recordamur. stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona praeterita, grata recordatione renouata, delectant. est autem situm in nobis, ut & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus, & secunda iucunde ac suauiter meminerimus. sed, cum ea, quae praeterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut aegritudo sequatur, si illa mala sint; laetitia, si bona.

EXPLANATIO

REFERRI, ❡ hoc puto respicere uerbum, Fatemur.

CICERO

O PRAECLARAM beate uiuendi, & apertam, & simplicem, & directam uiam. cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam uacare omni dolore, & molestia, perfruiq. maximis & animi, & corporis uoluptatibus: uidetis ne, quam nihil praetermittatur, quod uitam adiuuet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? Clamat Epicurus, is, quem uos nimis uoluptatibus esse deditum dicitis, non posse iucunde uiui, nisi sapienter, honeste, iusteq. uiuatur; nec sapienter, honeste, iuste, nisi iucunde. Neque enim ciuitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus. quo minus animus a se ipse dissidens, secumq. discordans gustare partem ullam liquidae uoluptatis, & liberae potest. atqui pugnantibus, et contrarijs studijs, consilijsq. semper utens, nihil quieti uidere, nihil tranquilli potest. quod si corporis grauioribus morbis uitae iucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immensae, & inanes, diuitiarum, gloriae, dominationis, libidinosarum etiam uoluptatum. accedunt aegritudines, molestiae, maerores, qui animos exedunt, conficiuntq. curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis praesenti, futuro ue seiunctum. nec uero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. Accedit etiam mors: quae quasi saxum Tantalo semper impendet: tum superstitio: qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. praeterea bona praeterita non meminerint, praesentibus non fruuntur, futura modo exspectant: quae quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximeq. cruciantur, cum sero sentiunt, frustra se aut pecuniae studuisse, aut imperijs, aut opibus, aut gloriae. nullas enim sequuntur uolupsates; quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosq. susceperant.

CICERO

ECCE alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi, alij autem etiam amatorijs leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, proterui, iidem intemperantes, & ignaui, numquam in sententia permanentes. quas ob caussas in eorum uita nulla est intercapedo molestiae. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus. multoq. hoc melius nos, ueriusq. quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quam splendido nomine: uirtutem autem, nixam hoc honesto, nullam requirere uoluptatem, atque ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. Sed possunt haec quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, uerum etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur: finitas habet cupiditates: neglegit mortem: de dijs immortalibus sine ullo metu uera sentit: non dubitat, si ita melius sit, de uita migrare: his rebus instructus semper in uoluptate est: neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat uoluptatum, quam dolorum. nam & praeterita grate meminit, & praesentibus ita potitur, ut animaduertat, quanta sint ea, quamq. iucunda; neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur praesentibus; ab ijsq. uitijs, quae paullo ante collegi, abest plurimum; &, cum stultorum uitam cum sua comparat, magna afficitur uoluptate: dolores autem, si qui incurrunt, numquam uim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quam quod angatur.

CICERO

OPTIME uero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam interuenire sapienti, maximasq. ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione administrari, nec maiorem uoluptatem ex infinito tempore aetatis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod uideamus esse finitum. In dialectica autem uestra nullam uim existimauit esse nec ad melius uiuendum, nec ad commodius disserendum. In physicis quidem, cum plurimum possint, ea scientia, & uerborum uis, & natura orationis, & consequentium, repugnantium ue ratio potest perspici. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum; e qua ipsa horribiles exsistunt saepe formidines: denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quae natura desideret: tum uero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, seruata illa, quae quasi delapsa de caelo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione uicti sententia desistemus. nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus. qui si omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt; ij, remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. praeterea, sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & uitae degendae, & rerum gerendarum. Sic e physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata; & moderatio, natura cupiditatem, generisq. earum explicatis; &, ut modo docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto, ueri a falso distinctio traditur. Restat locus huic disputationi uel maxime necessarius, de amicitia: quam, si uoluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino

no fore. de qua Epicurus quidem ita dicit: omnium rerum, quas ad beate uiuendum sapientia comparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius, neque uero hoc oratione solum, sed multo magis uita, & factis, & moribus comprobauit. quod quam magnum sit, fictae ueterum fabulae declarant, in quibus tam multis, tamq. uarijs, ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur; ut ad Orestem peruenias, profectus a Theseo. at uero Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quam magnos, quantaq. amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis.

EXPLANATIO

SERVATA *illa, quae quasi delapsa de caelo est ad cognitionem omnium, regula,* } sensuum scilicet cognitione, ex qua uniuersa cognitio, iudicio Epicuri, pendebat. TRIA *uix amicorum paria reperiuntur;* } Nota illa sunt, Theseus, & Pirithous; Damon, & Pithias, Orestes, & Pilades.

CICERO

SED ad rem redeamus: de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis uideo esse a nostris de amicitia disputatum. Alij, cum eas uoluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus; quo loco uidetur quibusdam stabilitas amicitiae uacillare; tuentur tamen eum locum, seq. facile, ut mihi uidetur, expediunt. ut enim uirtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant a uoluptate posse discedere. nam, cum solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit; ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis, confirmatur animus, & a spe pariendarum uoluptatum seiungi non potest. atque, ut odia, inuidiae, despicationes aduersantur uoluptatibus: sic amicitiae non modo fautrices fidelissimae, sed etiam effectrices sunt uoluptatum tam amicis, quam sibi: quibus non solum praesentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitae tenere possumus; neque uero ipsam amicitiā tueri, nisi aeque amicos, & nosmetipsos diligamus: iccirco & hoc ipsum efficitur in amicitia; & amicitia cum uoluptate connectitur. nam & laetamur amicorum laetitia aeque ac nostra; & pariter dolemus angoribus. quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in se ipsum; quosq. labores propter suam uoluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici uoluptatem. quaeque de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum hae semper uoluptatibus inhaerent; eadem de amicitia dicenda sunt. praeclare enim Epicurus his paene uerbis: Eadem, inquit, scientia confirmauit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum; quae perspexit, in hoc ipso uitae spatio amicitiae praesidium esse firmissimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra uestra conuicia, sed tamen satis acuti; qui uerentur, ne, si amicitiam propter nostram uoluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare uideatur: itaque primos congressus, copulationesq. consuetudinum, instituendarum amicitiarum, fieri propter uoluptates: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tandem; ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim, si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra, exercendi, aut uenādi consuetudine, adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit, & iustius? Sunt autem, qui dicunt, foedus quoddam esse sapientū, ut ne minus amicos, quam seipsos, diligāt. quod & fieri posse intelligimus: & saepe id uidemus: & perspicuum est, nihil ad iucunde uiuendum reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest, non modo non impediri rationem amicitiae, si summū bonū in uoluptate ponatur; sed sine hoc institutionem amicitiae omnino non posse reperiri.

EXPLANATIO

QVOD *quia nullo modo* } Video mendum: & opinor non inepte locum corrigi, si legatur, Quodq nullo modo. Haec Paullus pater.

CICERO

QVAPROPTER, si ea, quae dixi, sole ipso illustriora, & clariora sunt; si omnia dixi hausta e fonte naturae; si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, idest incorruptis, atque integris testibus; si infantes pueri, si mutae etiam bestiae paene loquuntur, magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi uoluptatem, nihil asperum, nisi dolorem; de quibus neque deprauata iudicant, neque corrupte: non ne ei maximā gratiam habere debemus, qui, exaudita quasi uoce naturae, sic eam firme, grauiterq. comprehenderit, ut omnes bene sanos in uiā placatae, tranquillae, quietae, beatae uitae deduceret? Qui quod tibi parum uidetur eruditus, ea caussa est, quod nullam eruditionē esse duxit, nisi quae beatae uitae disciplinam iuuaret. an ille tempus aut in poeeis euoluendis, ut ego, & Triarius, te hortatore, fecimus, consumeret; in quibus nulla solida utilitas, omnisq. puerilis delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quae & a falsis initijs profecta, uera esse non possunt; &, si essent uera, nihil afferrent, quo iucundius, id est, quo melius uiueremus. eas ergo artes persequeretur; uiuēdi artē tantā, tamq. operosam, & perinde fructuosam, relinqueret? non ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui quae pueros non didicisse turpe est, ea putent usq. ad senectutem esse discenda. Quae cum dixisset, Explicaui, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. quae mihi facultas: ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam est data.

IN M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBRVM II.

Commentarius Aldi Mannuccij.

CICERO

Ic cvm uterque me intueretur, seseq. ad audiendum significarent paratos; primũ, inquam deprecor, ne me, tãquã philosophũ, putetis scholã nobis aliquã explicaturũ: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere umquã probaui. quando enim Socrates, qui parens philosophiae iure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistae nominabantur: quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conuentu poscere quaestionem, id est iubere dicere, qua de re quis uellet audire. audax negotium: dicerem, impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. sed & illum, quem nominaui, & ceteros sophistas, ut e Platone intelligi potest, lusos uidemus a Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat; ut ad ea, quae ij respondissent, si quid uideretur, diceret. qui mos cum a posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum reuocauit, instituitq., ut ij, qui se audire uellent, non'd e se quaererent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. quod cum dixissent, ille contra. sed qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suam. apud ceteros autem philosophos, qui quaesiuit aliquid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. ubi enim is, qui audire uult, ita dixit; uoluptas mihi uidetur esse summum bonum: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi uideri dicant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire uelle contraria.

EXPLANATIO

Ophistae] ἀπὸ τοῦ σοφοῦ dicti, hoc est sapientes. nunc abijt nomen in rem plane ridiculum. Arcesilas] Hunc Cicero in plerisque locis citat, & auctorem facit nouae Academiae, nihil affirmantis.

CICERO

Nos commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur. ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, & intelligas quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid uelis, & ad exitum perueniri. cum enim fertur quasi torrens oratio; quamuis multa cuiusque modi rapiat; nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidã coerceas. omnis autem in quaerendo, quae uia quadã, & ratione habetur, oratio praescribere primum debet, ut quibusdam in formulis ea res agatur, ut, inter quos disseritur, conueniat, quid sit id, de quo disseratur. hoc positum in Phaedro a Platone probauit Epicurus, sensitq. in omni disputatione fieri oportere: sed, quod proximum fuit, non uidit: negat enim definiri rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conueniat, quid sit id, de quo agatur: uelut in hoc ipso, de quo nunc disputamus, quaerimus enim finem bonorum: possumus ne scire, hoc quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? atqui haec patefactio quasi rerum opertarum, cum, quid quidq. sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens utebare nonnumquam: nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue ultimum, definiebas, id esse, quo omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. praeclare hoc quidem. bonum ipsum etiã quid esset natura appetendum; aut quod prodesset; aut quod iuuaret; aut quod liberet, modo idem, nisi molestum est; quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cum uis; uelim definires, quid sit uoluptas; de quo omnis haec quaestio est. Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit uoluptas, nesciat, aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi uiderer habere bene cognitam uoluptatem, & satis firme conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico ipsum Epicurum nescire, & in eo uitare, eumq., qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quae uis subiecta sit uocibus, non intelligere interdum, quid sonet haec uox uoluptatis, id est, quae res huic uoci subijciatur.

EXPLANATIO

VT *quibusdam in formulis, ea res agatur, &c.* } Rectus uidetur sic: Vt quibusdam in formulis, quae res agatur &c. Sic lib. v. Si est quisquam, qui acute in caussis uidere soleat, quae res agatur. Et de Fato: Haec differens, qua de re agatur, & in quo caussa consistat, non uidet. Et in Bruto: Qua de re agitur, illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, non uidebat. & Plato in Phaedro. Περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλή. BONVM *ipsum etiam &c.* } haec definitiones omnes ex Platone: Τὸ δ' αἱρετόν, τὸ ὠφελοῦν, τὸ ἡδὺ, τὸ ἀγαθόν. AVT *quod iuuaret, aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est &c.* } Mirum, quas pulcherrimis sententijs tenebras afferat non optime percepta ratio distinguendi. quod & saepe iam ostendi, &, saepe ut ostendatur, uideo futurum. hic quidem, non dubito, quin interpungendum ita sit: Aut quod iuuaret; aut quod liberet modo. idem &c.

CICERO

TVNC ille ridens, Hoc uero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum, id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit uoluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, inquit, istam uoluptatem Epicurus ignorat? Non semper, inquam. nam interdum nimis etiam nouit, quippe qui testificetur ne intelligere [quidem] se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, praeter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena uoluptate capiatur. an haec ab eo non dicuntur? Quasi me pudeat, inquit, istorum; aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. Ego uero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum; sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt. Verum hoc loco sumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, Graece ἡδονὴν, Latine uoluptatem uocant.

CICERO

QVID est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem discendi caussa magis, quã quo te, aut Epicurum reprehensum uelim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. Tenes ne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summũ bonũ, quo putet omnia

referri oportet? Teneo, inquit, finem illi uideri, nihil dolere. Quid? idem iste de uoluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter se ipsam expetendam. Aliud igitur esse censet, gaudere; aliud, non dolere. Et quidem, inquit, uehementer errat. nam, ut paullo ante docui, augendae uoluptatis finis est, doloris omnis amotio. Th. non dolere, inquam, istud quam uim habeat, postea uidero: aliam uero uim uoluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi ualde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies; inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest uerius. Est ne, quaeso, inquam, sitienti in bibendo uoluptas? Quis istud, inquit, posset negare? Eadem ne, inquam, quae restincta siti? Immo alio genere. nam restincta sitis stabilitatem uoluptatis habet, inquit: illa autem uoluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem nomine appellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim, non ne meministi? cum omnis dolor detractus esset, uariari; non augeri uoluptatem.

CICERO

M*EMINI uero, inquam: sed tu istud dixisti bene Latine, parum plane. uarietas enim Latinum uerbum est, idq. proprie quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transfertur in multa disparia. uarium poema, uaria oratio, uarij mores, uaria fortuna, uoluptas uaria etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus uoluptates. eam si uarietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo: ista uarietas quae sit, non satis perspicio; quod ais; cum dolore careamus, tum in summa uoluptate nos esse: cum autem uescamur ijs rebus, quae dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu uoluptatem, quae faciat uarietatem uoluptatum, sed non augeri illam non dolendi uoluptatem. quam cur uoluptatem appelles, nescio. An potest, inquit ille, quidquam esse suauius, quam nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam: nondum enim id quaero: num propterea idem uoluptas est, quod, ut ita dicam, indolentia? Plane idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla maior potest.*

CICERO

Q*VID dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tamquam meretricem in matronarum coetum, sic uoluptatem in uirtutem concilium adducere? sed inuidiosum nomen est, & infamiae subiectum. itaq. hoc frequenter dici solet a uobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus uoluptatem. quod quidem mihi si quando dictum est, (est autem dictum non parum saepe) etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. ego ne non intelligo, quid sit ἡδονὴ Graece, Latine uoluptas? utram tandem linguam nescio? deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse uoluerunt? quod uestri quidem uel optime disputant, nihil opus esse eum, qui philosophus futurus sit, scire litteras. itaque, ut maiores nostri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic uos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem uiros, sed certe non pereruditos. ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? ut scias me intelligere, primum, idem esse uoluptatem, dico, quod ille ἡδονὴν. & quidem saepe quaerimus uerbum Latinum par Graeco, & quod idem ualeat; hic nihil fuit, quod quaereremus. nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latine, quod Graece, quam declarat uoluptas. huic uerbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subiciunt, laetitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam, uoluptatem animi nimiam, laetitiam dicit, eandem, quam ille Caecilianus, qui omnibus laetitijs laetum esse se narrat. sed hoc interest, quod uoluptas dicitur etiam in animo uitiosa res, ut Stoici putãt, qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui; non dicitur laetitia, nec gaudium in corpore. in eo autem uoluptas omnium Latine loquentium more ponitur, cum percipitur ea, quae sensum aliquem moueat, iucunditas. hanc quoque iucunditatem, si uis, transfer in animum: iuuare enim in utroque dicitur, ex eoq. iucundum: modo intelligas, inter illum, qui dicat;*

,, Tanta laetitia auctu' sum,
,, Vt mihi non constem;
& eum, qui,
,, Nunc demum mihi animus ardet;

quorum alter laetitia gestiat, alter dolore crucietur; esse illum medium.
Quamquã haec inter nos nupera notitia admodũ est, qui nec laetetur, nec angatur: itemq. inter eum, qui potiatur expetitis corporis uoluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat.

EXPLANATIO

D E *Pelasgis omnibus colligitis* } Pelasgi populi errabundi primum habitauere partem Peloponnesi, quae Arcadia dicitur, unde fuit Pelasgus: deinde partem Thessaliae: postea dispersum est genus illud in uarias terrae partes, & πολυπλανκτα̃ς dictum. Cicero igitur, alludens ad uarias terrae plagas, quas Pelasgi incolunt, dicit Epicureos colligere discipulos ex Pelasgis, hoc est ex uarijs hominum nationibus. A P V D *Trabeam* } indicat Quinctum Trabeam, poetam comicum, cuius nihil exstat, praeter id, quod citat M. Tullius, & adducit Nonius Marcellus. T A N T A *laeti-*

tis auctor sum, Vt mihi non constem; } Iambicus est non Epicuri, qui nusquam legitur carmen scripsisse: sed alterius cuiusdam poetae amici. NVNC *demum mihi animus ardet;* } Plauti hoc esse carmen, quidam, ut nolunt, in nullo argumento probant.

CICERO

SATIS ne igitur uideor uim uerborum tenere, an sum etiam nunc uel Graece loqui, uel Latine docendus? & tamen uide, ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cum Graece, ut uideor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit: aut cum rerum obscuritas, non uerborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timaeo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non uult, si possit, plane, & aperte loqui; nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, & iam in uulgus peruagata, loquitur. quamquam non negatis nos intelligere, quid sit uoluptas, sed quid ille dicat. e quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quae uis sit istius uerbi; sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. si enim idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine ulla molestia uiuere: cur mauult dicere uoluptatem, quam uacuitatem doloris? ut ille facit; qui quid dicat, intelligitur. sin autem uoluptatem putat: dicat adiungendam ad illam, quae in motu sit, (sic enim appellat hanc dulcem in motu) illam nihil dolentis in stabilitate: quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est qui suam naturam, sensumq. perspexerit, uacuitas doloris, & uoluptas idem esse uideatur? hoc est uim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis cognitiones uerborum, quibus imbuti sumus. quis enim est; qui non uideat haec esse in natura rerum tria? unum, cum in uoluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in quo nunc sumus. credo quidem uos nec in dolore, nec in uoluptate esse: cum in uoluptate sint, qui epulentur; in dolore, qui torqueantur. tu autem inter haec tantam multitudinem hominum interiectam non uides nec laetantium, nec dolentium? non prorsus, inquit: omnesq., qui sine dolore sint, in uoluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem uoluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens; & eum, qui illud sitiens bibat?

EXPLANATIO

VOLVPTATEM *putat.* } id est, summum bonum esse.

CICERO

TVM ille, finem, inquit, interrogandi, si uidetur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mauis, quam dialectice, disputare? Quasi uero, inquit, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem uim loquendi, ut iam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes: rhetoricam palmae, dialecticam pugno similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. obsequar igitur uoluntati tuae: dicamq., si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquamur, esse interdum paullo hebetiorem. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quae una continet omnem & perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi quale quidq. sit, ac ratione, & uia disputandi; ruit in dicendo, ut mihi quidem uidetur, nec ea, quae docet, uult ulla arte distingui: ut haec ipsa, quae modo loquebamur. Summum a uobis bonum uoluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit uoluptas. aliter enim explicari, quod quaeritur, non potest. quam si explicauisset, non tam haesitaret. aut enim eam uoluptatem tueretur, quam Aristippus, id est qua sensus dulciter ac iucunde mouetur, quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent uoluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quam ut

Omnes Danai, aut Mycenenses, Attica pubes,

reliquiq. Graeci, qui hoc anapaesto citantur; hoc, non dolere, solum uoluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrumque probaret, ut probat, coniungeret doloris uacuitatem cum uoluptate, & duobus ultimis uteretur. multi enim, & magni philosophi haec ultima bonorum iuncta fecerunt, ut Aristoteles, qui uirtutis usum cum uitae perfectae prosperitate coniunxit.

EXPLANATIO

HOC *Anapaesto* } Anapaestus est apud Plautum in Amphitryone: Volupe, Volupe est mihi.

CICERO

CALLIPHO *adiunxit ad honestatem uoluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit uacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiã hãc, quae nunc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia. illi enim inter se dissentiunt: propterea singulis finibus utuntur: & cum uterque Graece egregie loquatur; nec Aristippus, qui uoluptatem summum bonum dicit, in uoluptate ponit nõ dolere; neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, uoluptatis nomine umquam utitur pro illa indolentia; quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret uoluptatem. duae sunt enim res quoque: ne tu uerba solũ putes. unum est, sine dolore esse: alterum, cum uoluptate. uos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum, (nam id facilius paterer) sed etiam rem unam ex duabus facere conamini: quod fieri nullo modo potest. hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, sicut facit, neque tamen diuidit uerbis. cum enim ipsam eam uoluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum seiunctum ab illo Aristippeo genere uoluptatis. atque ibi hoc dicit, ubi omnis eius est oratio de summo bono. in alio uero libro, ubi, breuiter comprehensis grauissimis sententijs, quasi oracula edidisse sapientiae dicitur, scribit his uerbis: quae nota tibi profecto, Torquate, sunt: quis enim uestrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id est maxime ratas? quia grauissimae sint ad beate uiuendum breuiter enunciatae sententiae. animaduerte igitur, recte ne hanc sententiã interpreter. Si ea, quae sunt luxuriosis efficientia uoluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentq. qui essent fines cupiditatum: nihil haberem, quod reprehenderem; cum undiq. complerentur uoluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid, aut dolens, aut aegrum, id est, aut malum.*

EXPLANATIO

NEQUE *tamen* } antea, Remq. tamen. correxi ex antiquo libro, sententia etiam postulante. nam Epicurus, cum uoluptatem, finem bonorum, complectitur indolentiam, neque tamen eo uerbo utitur. Haec Paullus pater. EPICURI *κυρίας δόξας, id est maxime ratas?* } Alienum esse, & omnino delendum illud puto, Id est maxime ratas est enim adscripta ad, *κυρίας δόξας*, interpretatio, nec tamen intelligenter. non enim *κυρίας δόξας*, Latine est, maxime ratas, sed firmas sententias: de quibus lib. 1. de nat. de. In illis, inquit, selectis eius, breuibusq. sententijs, quas appellatis *κυρίας δόξας*. Haec Paullus pater.

CICERO

HOC *loco se tenere Triarius nõ potuit. Obsecro, inquit, Torquate, haec dicit Epicurus? Quod, mihi quidem uisus est, cum sciret, uelle tamen confitẽtem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneq. fidenter, istis quidem ipsis uerbis, inquit: sed, quid sentiat, non uidetis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur: nũquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod intelligam: idq. si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde. similiter, & si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. & tamen quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cũ luxuriose uiuerent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine dumtaxat, cetera cauerent? sed tamen non ne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam caussam, quod ita uiuerent, ut persequerentur cuiusque modi uoluptates? cum esset praesertim, ut ais tu, summa uoluptas, nihil dolere? atqui reperiemus asotos primum ita non religiosos, ut edant de patella; deinde ita mortem non timẽtes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,*

Mihi sex menses satis sunt uitae: septimum Orco spondeo.

Iam doloris medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere; non reprehenderem asotos, si nõ essent asoti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni uiri.

EXPLANATIO

SIMILITER & } Aut, Similiter ut, legendum uidetur: aut ueteres, Similiter, ita cum Et iunxisse, ut cum Ac, Atque, Vt, putandum est. quod interdum suspicor: utpote, cum saepe animaduerterim, Aeque &, scriptum in antiquis libris, ubi est in recentioribus Aeque ut. Haec Paullus pater. SI *nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem.* } Totus hic locus praepostero uerborum ordine ita perturbatus est, ut elicere sententiam nullo modo liceat. &, ne lectorem multis morer, uerba recitabo, non ut leguntur in omnibus libris, sed ut uidetur sententia postulare. Si ita dicit, non esse reprehendendos

dos luxuriosos, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem; dicat absurde; similiter, & si dicat, non reprehendendos parricidas, si sapientes sint. etenim quid attinet luxuriosis ullã exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose uiuerent, cetera cauerent, a summo philosopho nõ reprehenderentur eo nomine dumtaxat? sed tamen non ne, &c. Lego autem, nec dubitanter quin recte, Etenim quid attinet, ubi est in omnibus libris, Et tamen quid att. Haec Paullus pater. VT *edant de patella;*] quae scilicet sacris admouebatur. Prouerbium aduersus eos, qui religionem nihili faciũt. apud Nonium Marcellum Varro in Manio hunc locum explicat, his uerbis: Quocirca oportet bonum ciuem legibus parere, & deos colere, in patellam dare μικρὸν κρέας, id est paruam carnem. Ex *Hymnide,*] Menandri fabula, a Caecilio cõuersa. Nonius in uerbo, Blatterare, & Licitari. TAMQVAM *de narthecio*] Factum est adagium. νάρθηξ Latinis est ferula, species fruticis, habẽs calamum fungosum, quo caelestis ignis a Prometheo surreptus traditur. Hermolaus in Coroll. Dioscoridi additis, ait, esse iuncum ferulae fulcimẽtum senectuti aptũ, ob leuitatem. NIHIL *haberem, quod reprehenderem,*] Athenaeus lib. 2. Οὕτω γὰρ οὗτος ὁ σοφὸς καὶ τὸν ἀσώτων βίον ἀνεπίληπτον εἶναι, εἰ παρ' αὐτῷ προσγένοιτο τὸ ἀδεὲς, καὶ τὸ ἵλεων.

CICERO

HIC, homo seuerus luxuriam ipsam per se reprehendendam non putat: & hercule, Torquate, ut uerum loquamur, si uoluptas summum bonum est, rectissime nõ putat. nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam uomant; & qui de conuiuijs auferantur, crudiq. postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut aiunt, nec occidentem umquam uiderint, nec orientem; qui, consumptis patrimonijs, egeant. nemo nostrum istius generis asotos iucunde putat uiuere. mũdos, elegantes, optimis coquis, pistoribus, piscatu, aucupio, uenatione, his omnibus exquisitis, uitantes cruditatem, quibus

Vinum diffusum e pleno sit oenophoro, ut ait Lucilius, cui

Nil dempsit uix, & sacculus abstulerit;

adhibentes ludos, & quae sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire quid sit bonum. adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: resplendeat his uestis, argentum, odrilitium, locus ipse, aedificium. hos ego asotos bene quidem uiuere, at beate numquam, dixerim. ex quo efficitur, non ut uoluptas ne sit uoluptas, sed ut uoluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panaetium audierat, Laelius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret, quid suauissimum esset, (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret.

O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu' cui sis.
In quo Laelius' clamores sophos ille solebat
Edere, compellans gumias ex ordine nostros,
Laeliu' praeclare, & recte sophos: illudq. uere;
O Publi, o gurges Galloni, es homo miser, inquit:
Cenasti in uita numquam bene, cum omnia in isto
Consumis, squilla, atque acipensere cum decumano.

is haec loquitur, qui in uoluptate nihil ponens, negat eũ bene cenare, qui omnia ponat in uoluptate: & tamen non negat libenter umquam cenasie Gallonium, (mentiretur enim) sed bene. ita grauiter, & seuere uoluptatem secernit a bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnes libenter cenare; qui libenter, non continuo bene. semper Laelius bene. - quid bene? dicet Lucilius, Cocto, condito. Sed cedo caput cenae. - Sermone bono. - Quid ex eo? - Si quaeri', libenter. ueniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturae. recte ergo is negat umquam bene cenasse Gallonium, recte miserum, cum praesertim in eo omne studium consumeret; quem libenter cenasse nemo negat. cur igitur non bene? quia, quod bene, id recte, frugaliter, honeste. ille porro male, praue, nequiter, turpiter cenabat. non igitur nec lapathi suauitatem ipsam negligebat. quod non faceret, si in uoluptate summum bonum poneret.

EXPLANATIO

QVI *solem, ut aiunt,*] Adsgium est notissimum. QVIBVS *uinum diffusum e pleno sit oenophoro, cui nihil dempserit ius, & sacculos abstulerit:*] Antiquus Maffei liber habet, Cui nihil dempserit uis, & sacculos abstulerit. emendo, Cui nihil dempsit uix, & sacculus abstulerit. apud ueteres, qui lautius uiuebant, uino delectabantur, quod sacco niuario transmissum esset, non solum, ut frigidius biberetur, sed etiam, ut liquidius. itaque dixit Martialis lib. XII.

,, Vt liquidum potet alauda merum,
,, Turba sollicito transmittere Caecuba sacco. Et in distichis:
,, Setinos moneo, nostra niue frange trientes;

id est, Setini uini uim frange niue, ut frigidius bibas. Seruabatur enim nix in hunc usum. de quo Plinius lib. XIX. cap. 4. Hi niues, inquit, illi glaciem potant. Deinde infert: Excogitatur, ut alienis mensibus nix algeat, qua scilicet uina refrigerentur. Haec Paullus pater. QVIBVS *detractis,*] Epicuri uerba, apud Laertium: Οὐ γὰρ ἔγωγε δύναμαι νοῆσαι τ' ἀγαθὸν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ τῶν χυλῶν ἡδονὰς, &c. ODRILITIVM, *locus ipse, aedificium.*] amicissimus meus, eximij uir tum ingenij, tum etiam iudicij, ex uarietate ueterũ librorum, (alij enim pro Odrilitium habent, Corinthium, alij aliter) legendum opinatur, Triclinium; illa uero esse glossemata, Locus ipse, Aedificium. ego non utrumque, sed alterum dumtaxat glossema puto: ut retineatur, Locus ipse; deleatur, Aedificium. O LAPATHE,] uersus sunt Lucilij, in quibus inducit

cit Laelium clamantem aduersus gulosos, & uentri deditos. Cum dicitur. O lapathe, lapathium herbam intellige, id quod Cicero postea indicat. GVMAS } ingluuiosos, ut est apud Festum. ACIPENSERA. } Piscis est, unus omnium squamis ad os uersis, inuentu rarus, nobilissimus habitus apud antiquos. uide Plinium lib. 1x. cap. 17. Aristoteles Ellopa uocat Acipenserem. DECVMANO, } maiore. sic in castris Decumana porta maxima erat. DICET *Lucilius, Coctο, condito. Sed cedo caput cenae. Sermone bono. Quid ex eo? Si quaeris, libenter?* Libro XIII. epist. ad Atticū in fine, ita scriptum est: Edit, & bibit ἀδεῶς, & iucunde: opipare sane, & apparate: nec id solum, sed bene, cocto, condito, sermone bono, & si quaeris libenter. ut, quemadmodum quidem ego existimo, Lucilij uersum recitet: quem etiam hunc in locum transmittit, sed ut ipse quaedam interijciat. ego autem, cum in illa ad Atticum epistola scriptum legerem, Cocto, condito, non, Horto condito, item hic putaui esse legendum, Cocto, condito: cum ante legeretur, Horto condito: neque sum arbitratus fore, qui nostram coniecturam reprehenderet, cum ea ratione tam firma niteretur. puto autem Lucilij uersus huiusmodi fuisse.

,, Quid bene? Cocto,

Condito, sermone bono, &, si quaeris, libenter. Vt illud, Quid bene? cocto, pedes sint praecedentis uersus. Quod autem legitur, Quid, ex eo si quaeris, libenter? puto ita esse interpungendum: Quid ex eo? si quaeris, libenter. nam, qui cenant cocto, condito, sermone bono; sequitur, ut libenter quoque cenent. cum autem interrogaret, Quid ex eo? (subaudi, sequitur) respondet Lucilij uerbis: Si quaeris, libenter. Illa uero, Dicet Lucilius, Sed cedo caput cenae, Quid ex eo, a Cicerone interiecta, effecerunt, ut Lucilij uersum nemo adhuc agnouerit. quem si metiri uelit, pronunciabit in quincto pede, Quaeri li, abiecta s, consonante: ut paullo ante, Cognitu' cui sis: & Catullus, At fixus nostris tu dabi' supplicium, & saepe apud Lucretium. Haec Paullus pater. NEC *lapathi suauitatem* } Ne lapathi quidem suauitatem, quem quanti faceret, indicat Lucilianus uersus, O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu' cui sis, Laelius anteponebat acipenseri. Galloni sententia quidem haec uidetur. abundare tamen, Nec, suspicari aliquis possit. itaque consulendi ueteres libri. Haec Paullus pater.

CICERO

SEMOVENDA *est igitur uoluptas, non solum ut recta sequamini, sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Postulemus ne igitur in uita summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse uideamur? Quo modo autem philosophus loquitur? tria genera cupiditatum naturales, & necessarias; naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias. primum diuisit ineleganter: duo enim genera quae erant, fecit tria. hoc est, non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales, & inanes; naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. uitiosum est enim in diuidendo, partem in genere numerare. sed hoc sane concedamus: contemnit enim disserendi elegantiam: confuse loquitur. gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo, & tamen patior, philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. an potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitus. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? ergo & auarus erit, sed finite: & adulter, uerum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. qualis ista philosophia est, quae non interitum afferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate uitiorum? Quamquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo, elegantiam desidero. appellet haec desideria naturae; cupiditatis nomen seruet alio; ut, cum de auaritia, cum de intemperantia, cum de maximis uitijs loquetur, eam tamquam capitis accuset.*

EXPLANATIO

VT *loqui deceat frugaliter.* } Neque uacare mendo locum hunc existimo: (quid enim sibi uult, Loqui frugaliter? cum hic frugalis cena potius, quam sermo, laudetur) neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam succurrit. in quo quia meliore forsitan euentu aliorum exercebitur industria, notandum putaui. Haec Paullus pter.

CICERO

SED *haec quidem liberius ab eo dicuntur, & saepius. quod (quidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamq. nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quod eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari saepe uehementius, in magnis interdum uersatur angustijs; ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod uoluptatis caussa non uideatur esse facturus. Deinde, ubi erubuit, (uis enim est permagna naturae) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad uoluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non uocatur uoluptas. Non laboro, inquit, de nomine. quid, quod res alia tota est? Reperiam multos, uel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam uos estis: quibus, quidquid uelim, facile persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si, non dolere, uoluptas sit summa, non esse in uoluptate dolor sit maximus? cur id non ita fit? quia dolori non uoluptas contraria*

traria est, sed doloris priuatio. hoc uero non uidere, maximo argumento, uoluptatem ullam: qua sublata, neget se intelligere omnino, quod sit bonum. eam autem ita persequitur quae palato percipiatur, quae auribus: cetera addit, quae si appelles, honos praefandus sit.

EXPLANATIO

AT *iste eon dolendi status* } contra Epicurum. NON *laboro*, } Ex persona Epicuri. QVIN, *quod* } contra Epicurum. REPERIAM } ex persona Epicuri. QVID *ergo* } contra Epicurum. QVIA *dolori* } ex persona Epicuri. Hoc *uero non uidere, maximo argumento, esse uoluptatem illam* } cõtra Epicurum. sed, eruere sententiã, facillimũ non est. conabimur tamen, saltẽ ut aliorum studia moueãtur. Proxime dixit, ideo non concedere Epicurum, non esse in uoluptate dolorem esse maximum, quia dolori non uoluptas contraria sit, sed doloris priuatio. Respondet Cicero. Hoc uero non uidere: *id est* non intelligere Epicurum, doloris priuationem esse nullam (sic enim lego, non, Vllam) maximo argumento est, quod, sublata uoluptate, neget se intelligere, quid sit bonum. quibus uerbis ostendit, indolentiam, quam non esse uoluptatem iam confessus est, (dixit enim, Dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio) bonũ non esse. itaque pugnantia uidetur loqui. nam, cum negasset accedere quidquam posse ad uoluptatem non dolentis, tamen idem, dolori non uoluptatem esse contrariam, sed doloris priuationem, dixit. in quo significat, uoluptatem, & doloris priuationem, non idem esse. Haec omnino sententia uidetur. Sed singula consideremus. *Hoc*, non dolere: nam proxime dixit, doloris priuatio. *Non uidere*: ignorare Epicurum, indolentiam diuersam esse a uoluptate, maximo argumẽto illud est, quod, sublata uoluptate, bonum nullum agnoscit. putat enim indolentiam esse uoluptatem: quia non excludit eam. nam, cum ita loquitur, indicat, indolentiam esse uoluptatem: cum tamen ea, quod ille *ignorat*, uoluptas nulla sit: quod etiam in eo confiteri uisus est, cum dixit, non esse uoluptatem dolori contrariam, sed doloris priuationem. *Qua sublata*: malitia, Quod, ea sublata. ut hic sit uerborum ordo: Maximo argumento est, non uidere Epicurum, doloris priuationem uoluptatem esse nullam, quod, sublata uoluptate, neget se intelligere, quid sit bonum. nam, si, praeter uoluptatem nihil est bonum; sequitur, ut indolentia uel sit uoluptas, & ideo bonum: quod iam concessit Epicurus, cum negauit accedere quidquam posse ad uoluptatem non dolentis, uel non sit uoluptas, & ideo non bonum: quod idem concessit Epicurus, cum dixit, Dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio. Ergo ipse sibi in sua sententia aduersarius est: cum indolentiam modo uoluptatem esse, modo non esse, significat. ex quo, quasi uictoria potitus in disputandi certamine, illa Cicero subiunxit: Hoc igitur, quod solum bonum seuerus, & grauis philosophus nouit, idem non uidet ne expetendum quidem esse: quod eam uoluptatem, hoc eodem auctore, non desideremus, cum dolore careamus. & quae post sequuntur ad repellendum Epicuri inconstantiam.

CICERO

HOc *igitur, quod solum bonum seuerus, & grauis philosophus nouit, idem non uidit ne expetendum quidem esse; quod eam uoluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. quãquam haec sunt contraria. hic si definire, uel diuidere didicisset; si loquendi uim, si denique consuetudinem uerborum teneret; numquam in tantas salebras incidisset. nunc uides, quid faciat. quam nemo umquam uoluptatem appellat, & hanc in motu uoluptatem; quae duo sunt, unum facit; (sic enim has suaues, & quasi dulces uoluptates appellat) interdum ita extenuat, ut M'. Curium putes loqui, interdum ita laudat, ut, quid praeterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quae iam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore opprimenda est. non est enim uitium solum in oratione, sed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo sit uacua infinita cupiditate, & timore. hoc loco discipulos quaerere uidetur, ut, qui asoti esse uelint, philosophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. simul atque natum animal est, gaudet uoluptate, & eam appetit, ut bonum; aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quae nondum deprauata sunt, ait optime iudicari. Haec & tu ita posuisti, & uerba uestra sunt. Quam multa uitiosa? summum enim bonum, et malum uagiens puer utra uoluptate diiudicabit, stante, an mouente? quoniam, si dis placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante; hoc natura uidelicet uult, saluam esse se; quod concedimus, si mouente, quod tamen dicitis; nulla turpis uoluptas erit, quae praetermittenda sit: & simul non proficiscetur animal illud modo natum a summa uoluptate, quae est a te posita in non dolendo.*

EXPLANATIO

CVM *dolore careamus*. } quandoquidem in indolentia summa uoluptas est.

CICERO

NEc tamen argumentum hoc Epicurus a paruis petiuit, aut etiam a bestijs: quae putat esse specula naturae: ut diceret, ab his, duce natura, hanc uoluptatem expeti nihil docendi. neque enim haec mouere potest appetitum animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum status hic non docendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. at ille pellit, qui permulcet sensum uoluptate. itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet uoluptatem natura expeti; quod ea uoluptas, quae in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, nō illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere. quid igitur conuenit, ab alia uoluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonū ponere? Bestiarum uero nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatae nō sint, prauae tamen esse possunt. ut bacillum aliud est inflexum, & incuruatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura sua. Nec uero, ut uoluptatem expetat, natura mouet infantem, sed tantum, ut se ipse diligat, ut integrum se, saluumq. uelit. omne enim animal, simul ut ortum est, & se ipsum, & omnes partes suas diligit; duasq. res, quae maximae sunt, in primis amplectitur, animum, & corpus; deinde utriusque partes. nam sunt & in animo praecipua quaedam, & in corpore: quae cum leuiter agnouit, tunc discernere incipit, ut ea, quae prima data sunt natura, appetat, asperneturq. contraria.

CICERO

IN his primis naturalibus uoluptas insit, nec ne, magna quaestio est. nihil uero putare esse praeter uoluptatem, non membra, non sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non ualetudinem, summae mihi uidetur inscitiae. atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli ea prima uisa sunt, quae paullo ante dixi. ergo nata est sententia ueterum Academicorum, & Peripateticorum; ut finem bonorum dicerent, secundum naturam uiuere, id est, uirtute adhibita, frui primis a natura datis. Callipho ad uirtutem, nihil adiunxit, nisi uoluptatem: Diodorus nisi uacuitatem doloris. his omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex uoluptas: Stoicis, consentire naturae: quod esse uolunt e uirtute, id est honeste uiuere: quod ita interpretantur; uiuere cum intelligentia earum rerum, quae natura euenirent, eligente ea, quae essent secundum naturam, reijcienteq. contraria. Ita tres sunt fines, expertes honestatis; unus Aristippi, uel Epicuri; alter Hieronymi; Carneadis tertius; tres, in quibus honestas cum aliqua accessione. Polemonis, Calliphonis, Diodori; una simplex, cuius Zeno auctor, posita in decore tota, id est in honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus iam diu abiecti: reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initijs conuenirent; ut Aristippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principijs naturalibus esset extremum.

CICERO

EPICVRVS autem cum in prima commendatione uoluptatem dixisset; si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille; sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut uoluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. nam, quod ait sensibus ipsis indicari, uoluptatem bonum esse, dolorem malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt. priuatarum litium iudices sumus. nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. in quo frustra iudices solent, cum sententiam pronunciant, addere, si quid mei iudicij est. si enim non fuit eorum iudicij; nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatum. quid iudicat sensus? dulce, amarum; lene, asperum; prope, longe; stare, mouere; quadratum, rotundum. quam igitur pronunciabit sententiam ratio? adhibita primum diuinarum humanarumq. rerū scientia, quae potest appellari rite sapientia; deinde adiunctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum satellites, & ministras esse uoluisti: quarū de omnium sententia pronunciabit, primum de uoluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quaerimus; sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. De uacuitate doloris eadem sententia est. Reijcietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio, aut uoluptatis, non dolendi particeps, aut honestatis expers, probabitur. ita relinquet, duas de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum; nihil malum, nisi turpe; cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda sed eligenda modo, aut reijcienda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initijs naturae, & totius perfectione uitae locupletatam uidebit. quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, uerborum ne sit controuersia.

CICERO

HVIVS ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam cōtentiones; omnesq. simplices sententias eorum, in quibus nulla est uirtutis adiunctio, omnino a philosophia semouendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaicorumq omniū: quos non est ueritum, in ea uoluptate, quae maxima

dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, cõtemnentes istam uacuitatem doloris. hi non uiderunt, ut ad cursum equum, ad arandum bouem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraq., ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi uoluptatẽ hoc diuinum animal ortum esse uoluerũt. quo nihil mihi uidetur esse absurdius. Atque haec contra Aristippum, qui eam uoluptatem non modo summam, sed solã etiam dicit, quam omnes unam appellamus uoluptatẽ. aliter autem uobis placet. sed ille, ut dixi, uitiose. nec. n. figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur uoluptatibus. Nec uero audiendus Hieronymus; cui summum bonum est idem, quod uos interdum, uel potius nimium saepe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo, satis est ad bene uiuendum. hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni est, cui nihil est mali:

nos beatam uitam non depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus; nec eam cessando, siue gaudendo, ut Aristippus, siue non dolendo, ut hic, sed agendo aliquid, considerando ue quaeramus. Quae possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonũ dici: quod is non tam, ut probaret, protulit, quam ut Stoicis, quibus cum bellum gerebat, opponeret. id autem eiusmodi est, ut additum ad uirtutem, auctoritatem uideatur habiturum, & expleturum cumulate uitam beatam, de quo omnis haec quaestio est. nam, qui ad uirtutem adiungunt uel uoluptatem, quam unam uirtus minimi facit, uel uacuitatem doloris, quae, etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili: nec tamen, cur id tam parce, tamq. restricte faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem, primum uilissimas res addunt; deinde singulas potius, quam omnia, quae prima natura approbauisset, ea cum uoluptate coniungunt. quae cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino uisa sint pro nihilo, ut inter optime ualere, & grauissime aegrotare, nihil prorsus dicerent interesse: recte iam pridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarent, nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt.

EXPLANATIO

QVOS *non est uerum*, & genus loquendi nimis antiquum.

CICERO

HERILLVS *autem, ad scientiam omnia reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit: itaque hic ipse iam pridem est reiectus. post enim Chrysippum non sane est disputatum. Restatis igitur uos. nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, &, quasi desperata cognitione certi, id sequi uolunt, quodcumque uerisimile uideatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotij, quod ex duplici genere uoluptatis coniunctus est, quodq. & ipse, & amici eius, & multi postea defensores eius sententiae fuerunt: & nescio quo modo, is, qui auctoritatem minimam habet, maximam uim, populus cum illis facit. quos nisi arguimus, omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserenda est. ita, ceterorum sententijs semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed uirtuti cum uoluptate certatio. quam quidem certationem, homo & acutus, & diligens, Chrysippus non contemnit, totumq. discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum ui sua, propterq. se expetendum, iacere uestra omnia. itaque, eo, quale sit, breuiter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua, Torquate. ubi si me memoria forte defecerit, tuum est, ut suggeras. Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut, detracta omni utilitate, sine ullis praemijs, fructibusq., per se ipsum possit iure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, quamquam aliquantum potest, quam communi omnium iudicio, & optimi cuiusque studijs, atque factis: qui permulta ob eam unã caussam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum uident. homines enim, etsi multis alijs, tamen hoc uno a bestijs plurimum differunt, quod rationem habeant a natura, mentemq. datam & acrem, & uigentem, celerrimeq. multa simul agitantem, &, ut ita dicam, sagacem: quae & caussas rerum, & consecutiones uideat; & similitudines transferat; & disiuncta coniungat; & cum praesentibus futura copulet; omnemque complectatur uitae consequentis statum. eademq. ratio facit hominem hominum appetentem, cumq. his natura, & sermone, & usu congruentem; ut, profectus a caritate domesticorum, ac suorum, currat longius, & se implicet primum ciuium, deinde omnium mortalium societate; atque, ut ad Archytam scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit, sed patriae, sed suis; ut perexigua pars ipsi relinquatur. Et, quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini ueri inueniendi; quod facillime apparet, cum uacui curis, etiam quid in caelo fiat, scire auemus: his initijs inducti, omnia uera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia; tum uana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. Eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad imperandum magis, quam ad parendum, accommodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam leuia ducens, altum quiddam, excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictum.*

EXPLA-

EXPLANATIO

CHRYSIPPVM } contra Herillum, Aristonemq. disputauit Chrysippus. VT *ad Architam scripsit Plato,* } de quo uide Platonis epistolam.

CICERO

ATQVE, his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perspecta in formarum specie, a dignitate transitum est ad honestatem dictorum. nam ex ijs tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto proteruo, aut facto nocere; ueretur q. quidquam aut facere, aut loqui, quod parum uirile uideatur. Habes undiq. expletam, & perfectam, Torquate, formam honestatis. quae tota his quattuor uirtutibus, quae a te quoque commemoratae sunt, continetur. hanc, se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse uelint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, nec in ea uoluptatem dicant inesse: ait eos inani uoce sonare; (his enim ipsis uerbis utitur) neque intelligere, neque uidere, sub hac uoce honestatis quae sit subijcienda sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum: quod, inquit, quamquam uoluptatibus quibusdam est saepe iucundius, tamen expetitur propter uoluptatem. Vides ne, quam sit magna dissensio? philosophus nobilis, a quo non solum Graecia, & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in uoluptate, negat se intelligere; nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudatur. Ego autem, hoc etiam turpe esse, saepe iudico; & , si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum id a multitudine laudetur: quod si sit ipsum per se rectum, atque laudabile; non ob eam caussam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur a multis; sed quia tale sit, ut, uel si ignorarent id homines, uel si obmutuissent, pulchritudine sua tamen esset, specieq. laudabile. itaque idem natura uictus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum est; non posse iucunde uiui, nisi etiam honeste. quid nunc, honeste, dicit? idem ne, quod iucunde? ergo ita, non posse honeste uiui, nisi honeste uiuatur. an, nisi populari fama? sine ea igitur iucunde negat posse uiuere? quid turpius, quam sapientis uitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure laudari. nam, si propter uoluptatem: quae est ista laus, quae possit e macello peti? non is uir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea iucunde neget posse uiui, illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo iucunde neget uiui posse; aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum ipsum, quod per se, sua ui, sua natura, sua sit sponte laudabile. itaque, Torquate, cum diceres clamare Epicurum, non posse iucunde uiui, nisi honeste, & sapienter, & iuste uiueretur; tu ipse mihi gloriari uidebare. tanta uis inerat in uerbis, propter earum rerum, quae significabantur his uerbis, dignitatem: ut altior fieres; ut interdum insisteres; ut, nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. quam te decebat ijs uerbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus. istorum enim uerborum amore, quae perraro appellantur ab Epicuro, sapientiae, fortitudinis, iustitiae, temperantiae, praestantissimis ingenijs homines se ad philosophiae studium contulerunt.

EXPLANATIO

CVIVS *similitudine perspecta in formarum specie, a dignitate transitum est ad honestatem dictorum, atque factorum.* } Mihi uidetur omnino rectius hoc modo: Formarum specie, ac dignitate, transitum est, &c. ut ad formas referatur species, ac dignitas. aliter ueteres libri: ego tamen mea cōiectura delector. Haec Paullus pater. PER *se rectum, atque laudabile;* } sic malui, secutus antiquum librum, quam, ut antea, Perfectum, atque laudabile. & paullo post, honestum, significat, id solum esse, quod sit rectum ipsum per se, sua ui, sua natura, sua sponte laudabile. Haec Paullus pater.

CICERO

OCVLORVM, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. quam illa ardentes amores excitaret sui, si uideretur? cur tandem? an, quod illa callida est, ut optime possit architectari uoluptates? Cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum uetustate prouerbium, quicum in tenebris? hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste, moueamur. Sunt enim leuia, & perinfirma, quae dicebantur a te, cum animi conscientia improbos excruciari, tum etiam poenae timore: qua aut afficiuntur, aut, semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi, non bonum illum uirum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaq. formidet, sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet quo modo occulte, sine teste, sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum praetor quaestionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicādam, ut anno proximo P. Scaeuola tribunus pl. ferret ad plebē, uellent ne de ea re quaeri. quo plebescito, decreta a senatu est consuli quaestio Cn. Caepioni. profectus in exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus. erat enim res aperta. non igitur de improbo, sed callide improbo

quaerimus: qualis Q. Pompeius in foedere Numantino infitiando fuit. Nec uero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere, nihil est negotij: is enim, qui occultus, & tectus dicitur, tantum abest ut se indicet: perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto uideatur. quid est enim aliud, esse uersutum? Memini me adesse P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fabio Gallo; cuius in testamento scriptum eßet, se esse ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat: poterat autem impune; quis enim redargueret? nemo nostrum negabat: eratq. uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quam illum, qui id se rogaße scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiae dandum, quam posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta, & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea censes anxio animo, aut solicito fuisse? nihil minus: contraque, illa hereditate diues, ob eamq. rem laetus: magni enim aestimabat pecuniã non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quae quidem uel cum periculo est quaerenda nobis: est enim effectrix multarum, & magnarum uoluptatum.

EXPLANATIO

INQVIT *Plato,* ‡ in Phaedro. CN. *Scipioni.* ‡ omnino reponendum, Caepioni, ex historia. Cn. Seruilius Caepio consul fuit cum Q. Pompeio Nepote. quibus consulibus decretum est, ut in Tubulũ quaereretur. de fin. lib. IV. in extremo, & lib. V. de nat. deo. lib. III. ad Atticum lib. XII. epist. 5. Pedianus. Haec Paulus pater. TANTVM *abest ut se indicet:* ‡ sic de Callidio locutus in Bruto, & de fin. lib. V. ADDEBAT *etiam, se in legem Voconiam iuratum* ‡ Lex Voconia sanxit, ne uiri ditissimi heredes filias relinquerent, auctor est Pedianus. Hanc legem suasit M. Cato Censorius, apud Ciceronem in Catone maiore, & apud Agellium. CENSVIT *plus filiae dandum,* ‡ Alij, Plus Fadiae: quae lectio si retineatur, supra legendum erit, Fadio Gallo, non Fabius: cum Gallus cognomen Fadiorum sit. Haec Paullus pater.

CICERO

VT igitur illis, qui, recta & honesta quae sunt, ea statuunt per se expetenda, adeũda sunt quaeuis pericula, decoris, honestatisq. caussa: sic uestris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas uoluptates. si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia uoluptates pariantur plurimae; idem erit Epicuro uestro faciendum, si suum finem bonorum sequi uolet, quod Scipioni, magna gloria proposita, si Hannibalem in Africam retraxisset. itaque quantum adijt periculum? ad honestatẽ enim ille omnem conatum suum referebat, non ad uoluptatem. sic uester sapiens, magno aliquo emolumento commotus, animi caussa, si opus fuerit, dimicabit: occultum facinus esse potuerit, gaudebit: deprehensus, omnem poenam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exsilium, ad ipsum etiam dolorem: quem quidem uos, cum improbis poenam proponitis, impatibilem facitis; cum sapientem semper boni plus habere uultis, tolerabilem. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, uerum etiam praepotentem; ut M. Craßus fuit; qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompeius; cui recte facienti gratia est habenda. esse enim quamuis iniustus poterat impune. quam multa uero iniuste fieri possunt, quae nemo possit reprehẽdere? Si te amicus tuus moriens rogauerit, ut hereditatem reddas suae filiae; nec usquam id scripserit, ut scripsit Fabius; nec cuiquam dixerit: quid facias? tu quidem reddes: ipse Epicurus fortaße redderet: ut Sex. Peducaeus Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suae filium, tum doctus, tum omnium uir optimus, & iustissimus, cum sciret nemo eum rogatum a C. Plotio, equite R. splendido Nursino, ultro ad mulierem uenit; eiq. nihil opinanti uiri mandatum exposuit, hereditatemq. reddidit. Sed ego ex te quaero; quoniam idem tu certe fecißes: non ne intelligis eo maiorem uim esse naturae, quod ipsi uos, qui omnia ad uestrum commodum, &, ut ipsi dicitis, ad uoluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non uoluptatem uos, sed officium sequi? plusq. rectam naturam, quam rationem prauam, ualere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, & uelle imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumentum factura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impune tamen id te constat fecisse: quis enim coarguere possit? Sed nimis multa. perspicuum est enim, nisi aequitas, fides, iustitia proficiscantur a natura, & si omnia haec ad utilitatem referantur, uirum bonum non poße reperiri.

CICERO

SED de his rebus satis multa in nostris de rep. libris sunt dicta a Laelio. Transfer idem ad modestiã uel temperantiam, quae est moderatio cupiditatum rationi obediens. satis; ne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiã si nulla comitetur infamia? Quid fortes uiri?

uiri? uoluptatum ne catculis subductis, proelium ineunt, sanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore, atque impetu concitati? utrum tandem censes, Torquate, Imperiosum illum, si nostra uerba audiret, tuam ne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; cum ego dicerem, nihil eum fecisse sua caussa, omniaq. reip. tu contra, nihil, nisi sua? si uero id etiam explanare uelles apertius, diceres nihil eum fecisse, nisi uoluptatis caussa. quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? Esto: fecerit, si ita uis, Torquatus propter suas utilitates. malo enim dicere, quam uoluptates, in tanto praesertim uiro. num etiam eius collega, P. Decius, princeps in ea familia consulatus, cum se deuoueret, & equo admisso, in mediam aciem Latinorum irrueret, aliquid de uoluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamq. mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus uoluptatem petendam putat? quod quidem eius factum nisi esset iure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius; neque porro ex eo uatus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in proelio, seq. e continenti genere tertiam uictimam reip. praebuisset. Contineo me ab exemplis Graecis: hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, tres alij, aut quattuor. ego, si nostros colligere coepero: perficiam illud quidem, ut se uirtuti tradat constringendam uoluptas; sed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere consessori solebat, cum, datis testibus, alij tamen citarentur, Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit; sic a me satis testium est dictum. quid enim? te ipsum, dignissimum maioribus tuis, uoluptat ne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sullae consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum uirum; qualis ille uel consul, uel ciuis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, quam ipsis nobis, consuluerimus.

EXPLANATIO

PERICVLA *adeunda sunt*, ❡ Hoc si absit, nihilo fiet obscurior, aut imperfectior sententia. subaudietur enim, quod in proximo superiore membro dictum est, Adeunda sunt quaeuis pericula. nec ue cuiquam dubium esse puto, quin ea saepe, quae glossemata uocant, inter uerba Ciceronis locum accupauerint. Haec Paullus pater. ESSE *enim quamuis iniustus poterat impune.* ❡ Sic antiquus liber, & recte. in omnibus autem impressis, excepto quem nunc emittimus, hoc modo: *Esse enim quamuis uellet iustus, iniquus poterat impune.* Haec Paullus pater.

CICERO

AT *quam pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec praesenti, nec futuro dolore; ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata uoluptate: & quaerebat, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret. deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum uoluptatem. L. Thorius Balbus fuit Lanuuinus: quem meminisse tu non potes. is ita uiuebat, ut nulla tam exquisita posset inueniri uoluptas, qua non abundaret. erat & cupidus uoluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus; ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate: habebat tamen rationem ualetudinis: utebatur ijs exercitationibus, ut ad cenam & esuriens, & sitiens ueniret; eo cibo, qui & suauissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum; uino & ad uoluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quam philosophis, uteretur. color egregius, integra ualetudo, summa gratia, uita denique conferta uoluptatum omnium uarietate. hunc uero beatum oratio quidē uestra sic cogitat: ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa uirtus; nec dubitabit isti uestro beato M. Regulum anteponere: quem quidem, cum sua uoluntate, nulla ui coactus, propter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginē reuertisset, tum ipsum, cum uigilijs, & fame cruciaretur, clamat uirtus beatiorem fuisse, quam potantem in rosa Thoriū. bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora tā magna, nec tā praeclara ducebat, quā illum ultimum casum, quē propter fidem, cōstantiamq. susceperat: qui uobis miserabilis uidetur audientibus, illi perpetienti erat uoluptarius. nō enim hilaritate, nec lascinia, nec risu, aut ioco, comite leuitatis, sed saepe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati.*

EXPLANATIO

TVM *ipsum* ❡ eo ipso tempore, ut, Nunc ipsum. POTANTEM *in rosa Thorium.* ❡ uoluptatibus deditissimum. BELLA *magna gesserat is: bis consul fuerat:* ❡ Antiquus libet, Gesserat his. ego, His, minime Ciceronis esse puto: sed primo fortasse illud, Bis, quod proxime sequitur, per errorem a librario cum esset iteratum, factum est postea His, postremo Is. omnino quasi currere procliuius oratio uidetur, si legamus: Bella magna gesserat. bis consul fuerat. Haec Paullus pater.

CICERO

STVPRATA per uim Lucretia a regis filio, testata crimen, se ipsam interemit. hic dolor populi, duce & auctore Bruto, caussa ciuitati libertatis fuit: ob eiusq. mulieris memoriam primo anno & uir, & pater eius consul est factus. Tenuis L. Virginius, unusq. de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, Virginiam filiam sua manu occidit, potius quam ea Ap. Claudij libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur. Aut haec tibi, Torquate, sunt uituperanda: aut patrocinium uoluptatis repudiandum. quod autem patrocinium, aut quae ista caussa est uoluptatis, quae nec testes ullos e claris uiris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis uita consumpta est in laboribus gloriosis, qui uoluptatis nomen audire non possent: sic in uestris disputationibus historia muta est. numquã audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari; qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. nunc uero, quoniam haec nos etiam tractare coepimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, quot, & quantos uiros liberet testium sat est. non ne melius est de his aliquid, quam tantis uoluminibus de Themistocle loquis sint ista Graecorum: quamquam ab his philosophiam, & omnes ingenuas disciplinas habemus: sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit: alteri, plurimum se, & longe, longeq. plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extra esse quaedã bona. & certamẽ honestũ; & disputatio splendida. oĩs est.n. de uirtutis dignitate cõtentio. at cum tuis cũ disseras, multa sunt audienda etiam de obscenis uoluptatibus, de quibus ab Epicuro saepissime dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te, inquã, illius tabulae, quam Cleanthes, sane commode, uerbis pingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula uoluptatem, pulcherrimo uestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: praesto esse uirtutes, ut ancillulas; quae nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut uoluptati ministrarent; & eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intelligi posset) ut caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum; aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. nos quidem uirtutes sic natae sumus, ut tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus.

EXPLANATIO

TESTATA *ciues*,] Maffei liber, Testata crimen, probo, ex historia. uiro enim, & patri, non ciuibus Lucretia crimen exposuit. Haec Paullus pater. AP. *Claudij*] Sic emendaui. male antea, P. Claudij. nam Liuius lib. III. Appium nominat: & Maffei liber confirmat. Haec Paullus pater. NVNC *uero*,] Aptius ad sententiam, Nec uero: itaq. plane scriptum uideo in antiquo libro. Nec uero, inquit, Atticus, licet Epicuro deditus, de suis historiarũ libris promere poterit claros uiros, qui summũ bonum in uoluptate posuerint. Epicuri autem in haeresi Atticum fuisse, lib. V. de Fin. & ep. I. lib. XIII. Fam. & ex epistolis ad ipsum docemur. Haec Paullus pater.

CICERO

AT negat Epicurus (hoc enim uestrum lumen est) quemquam, qui honeste non uiuat, iucunde posse uiuere. Quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quaero, quid ei, qui in uoluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. quid affers, cur Thorius Postumius, cur Chius, cur omnium magister Orata non iucundissime uixerit? ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum uitam reprehendẽdã, nisi plane fatui sint, id est nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriae licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum uita, quod reprehendat. Non igitur potestatis uoluptate omnia dirigentes aut tueri, aut retinere uirtutem. nam nec uir bonus, ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab iniuria. nosti credo illud;

Nemo pius est, qui pietatem cauet.

caue quidquam putes esse uerius. nec enim, dum metuit, iustus est; & certe, si metuere destiterit, non erit. non metuet autem; siue celare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeq. malet existimari bonus uir, ut non sit; quam esse, ut non putetur. ita, quod certissimum est, pro uera, certaq. iustitia simulationem nobis iustitiae traditis; praecipitisq. quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quae dici eadem de ceteris uirtutibus possunt: quarum omnium fundamenta uos in uoluptate, tamquam in aqua, ponitis. quid enim? fortem ne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere, delector, inquam, & familia uestra, & nomine. & hercule modo, uir optimus, nostriq. amantissimus, A. Torquatus uersatur ante oculos: cuius quantum studium, & quam insigne fuerit erga me temporibus illis, quae nota sunt, omnibus scire necesse est utrumque uestrum. quae mihi ipsi, qui uolo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea caussa mihi amicum fuisse, non sua,

nisi

nisi hoc dicis sua, quod interest omniū recte facere. si id dicis; uicimus. id enim uolumus, id contendimus, ut offi cy fructus sit ipsum officium. hoc ille tuus non uult, om nibusq. ex rebus uoluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si uoluptatis caussa tum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus; & ex eius spolys sibi & torquem, & cognomen indueit ullam aliam ob caußam, nisi quod ei talia facta digna uiro uidebantur: fortem non puto. Iam, si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia poenae, aut infamiae metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quae libido non se proripiet, & proyciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia?

EXPLANATIO

CVR *Chius*, } Apposui notam, quam ad mendas indicandas consuetudo iam recepit. antiquus liber nihil mutat; historia nihil, ego quidem quod meminerim, suppeditat. quattuor puto colligi Epicureos, L. Thorium, Balbum Lanuuinum, de quo proxime facta mentio est; Postumium, quem ignoramus; Curium tertio loco si ponamus, (nec tamen Curius a Cur Chius lõge distat) eum esse dicemus, de quo legimus in Pediano uersiculum illum Calui,

Et talis Curius pereruditus.

C. uero Sergius Orata nominatur a Cicerone lib. III. de Off. & Valerio lib. IX. cap. 54. Haec Paullus pater. NON *metuet autem, siue celare poterit, siue, &c.* } Sequor sententiam, & emendo, adiuuante Maffei libro: Non metuet autem, siue celare poterit, sine opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere, certeq. malet existimari bonus uir, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Est autem hic, Obtinere pro tueri, & defendere, ut in oratione pro Quinctio: Non ad mendacium obtinendum, sed ad uerum probandum auctoritas adiuuat. omnino & Maffei uetus liber habet, Siue opibus magnis, non, Siue opibus maius. Haec Paullus pater, NVLLAM *aliam ob caussam*, } admonitus ab ipsa sententia, Vllam reposui. Haec Paullus pater.

CICERO

QVID illud, Torquate, quale tandem uidetur? te, isto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae cogitas, quae contendis, quo referas, cuius rei caussa perficere, quae conaris, uelis, quid optimum denique in uita indicet, non audere in conuentu dicere? quid enim mereri uelis iam, cum magistratum inieris, & in concionem adscenderis, (est enim tibi edicendum, quae sis obseruaturus in iure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit uisum, aliquid de maioribus tuis, & de te ipso dices more maiorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia uoluptatis causa facturum esse? teq. nihil fecisse in uita, nisi uoluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iuditio: aut, si coronam times, dic in senatu. numquam facies. cur, nisi quod turpis est oratio? Me ue ego, & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare? Verum esto: uerbum ipsum uoluptatis nõ habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. Hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, uoluptatem quam dicatis. rem uidelicet difficilem, & obscuram. indiuidua, & intermundia, quae nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: uoluptas, quae passeribus omnibus nota est, a nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit uoluptas, scire, (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu uelis esse? tum enim eam ipsam uis, quam modo ego dixi, & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam uarietatem: tū aliam quandam summam uoluptatem, cui addi nihil possit. eam tu adesse, cum dolor omnis absit, eamq. stabilem appellas. sit sane ista uoluptas. dic in quouis conuentu, te omnia facere, ne doleas. si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni uita utilitatis tuae caußa facturum, nihil, nisi quod expediat, nihil denique, nisi tua caussa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus eius, qui tibi paratissimus est, futuram putes? eam ne rationem sequare, qua tecum ipse, & cum tuis utare; profiteri autem, & in medium proferre non audeas? at uero illa, quae Peripatetici, quae Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in iudicijs, in senatu, officium, equitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna populo R. omnia pericula pro rep. mori pro patria. haec cum loqueris, nos Barones stupemus, tu uidelicet tecum ipse rides. nam inter ista tam magnifica uerba, tamq. praeclara non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, uoluptatem uocant; sed ne haec quidē stabilis, quam, praeter uos, nemo appellat uoluptatem. uide, ne non debeas uerbis nostris uti, sententijs tuis. quod si uultum tibi, si incessum fingeres, quo grauior uiderere; non esses tui similis: uerba tu fingas, & ea dicas, quae non sentias, aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus ueritas occultetur? uide, quaeso, rectum ne sit. mihi quidem eae uerae uidentur opiniones, quae honestae, quae laudabiles, quae gloriosae, quae in senatu, quae apud populum, quae in omni coetu, concilioq. proferendae sint; ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiae uero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen amicitiae ductum est, nisi, uelle bonis aliquem affici quammaximis, etiam si ad se ex ijs nihil redeat?

EXPLANATIO

REM *uides obscuram.* } Pro Vides, Videlicet, lego, nulla fere mutatione: nam in antiquis libris pro Videlicet scriptum quandoque Videl. quandoque etiam Vid. animaduerti. Haec Paullus pater.

CICERO

ECQVID prodest, inquis, mihi eo esse animo? Immo, uideri, fortasse. esse enim, nisi eris, non potes: qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum a se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu sequetur utilitas: &, si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed, quid ages tandem, si utilitas ab amicitia, ut fit saepe, defecerit? relinques ne? quae ista amicitia est? retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris utilitatis caussa expetenda, uides. Ne in odium ueniam, si amicum destitero tueri. Primum cur ista res digna odio est? num quid est turpe, nisi quod est? Si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. quod si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed iacturae rei familiaris erunt faciundae, labores suscipiendi, adeundum uitae periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natũ esse, et suis uoluptatibus? uadẽ te ad mortẽ tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno? aut, Pylades cũ sis, dices te esse Orestẽ, ut moriare pro amico? aut si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? &, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non deprecarere? faceres tu quidem, Torquate, haec omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te praetermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quaeritur autem, quid naturae tuae consentaneum sit, sed quid disciplinae. ratio ista, quam defendis, praecepta, quae didicisti, quae probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, ut facit, in caelum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum uirum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus, quaeritur. sit ista in Graecorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de ueritate dissentiunt. sed, quamuis comis in amicitiis tuendis fuerit; tamen, si haec uera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. At multis se probauit. Et quidem iure fortasse: sed tamen non grauissimum est testimonium multitudinis. in omni enim arte, uel studio, uel quauis scientia, uel in ipsa uirtute, optimum quidq. rarissimum est. Ac mihi quidem, quod & ipse bonus uir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitiis fideles, & in omni uita constantes, & graues, nec uoluptate, sed officio consilia moderantes, hoc uidetur maior uis honestatis, & minor uoluptatis. ita enim uiuunt quidam, ut eorum uita refellatur oratio. atque, ut ceteri existimantur dicere melius, quam facere; sic hi mihi uidentur facere melius, quam dicere.

EXPLANATIO

PROFERENDAE *sint; ne id pudeat* } quod tu facis: quem non pudet ea sentire, quae pudet dicere. ET *quidem prodest,* } Antiqui libri alij habent, Quid prodest; alij, Et quid prodest. emendo, Ecquid prodest: ut periodus interrogationis nota terminetur. Haec Paullus pater. VTILITATIS *caussa expetenda,* } Tolle hoc: intelliges esse concinnius. nec sane requiritur a sententia: & glossema puto fuisse. Haec Paullus pater.

CICERO

SED haec nihil sane ad rem. illa uideamus, quae a te de amicitia dicta sunt, e quibus unum mihi uidebar ab ipso Epicuro dictum agnoscere: amicitiam a uoluptate non posse diuelli, ob eamq. rem colendam esse, quod sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum. Attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primo utilitatis caussa amicum expeti: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe uoluptatis. hoc etsi multis modis reprehendi potest: tamen accipio, quod dat: mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse recte fieri dicunt nulla exspectata, nec quaesita uoluptate. Posuisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere sapientes, ut, quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos; & id & fieri posse, & saepe esse factum, & ad uoluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut aequitatem, modestiam, uirtutes omnes per se ipsas gratis diligant. at uero si fructibus, & emolumentis, & utilitatib. amicitias colemus; si nulla caritas erit, quae faciat amicitiam ipsam sua sponte, ui sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin fundos, & insulas amicis anteponamus? Li-

cet

laudibus amicitiae dicta sunt: non quaero, quid dicat, sed quid conuenienter rationi possit, & sententiae suae dicere. Vtilitatis caussa amicitia est quaesita: num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quã si tua sint Puteolis gramina? Collige omnia, quae soles. praesidium amicorũ. satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitijs praesidij: contemni iam non poteris; odium & inuidiam facile uitabis. ad eas enim res ab Epicuro praecepta dantur & tamen, non tantis uectigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te beneuolentia praeclare & tuebere, & munies. At quicum ioca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? tecum optime, deinde etiam cum mediocri amico. sed sat ista esse non inportuna; quid ad utilitatem tantae pecuniae? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse praestantius; sin emolumento, summas familiaritates praediorum pretiosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea; si uere amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. perfecto enim, & concluso, nec uirtutibus, nec amicitijs usquam locum esse, si ad uoluptatem omnia referantur, nihil praeterea magnopere dicendum. attamen, ne cui loco non uideatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

EXPLANATIO

AMICITIAM *a uoluptate non posse diuelli, ob eamq. rem colendam esse, quod sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset.* § Quanto rectins hoc modo: Quod si sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset. procedit enim argumentum:

Vbi tuto non uiuitur, iucunde uiui non potest:

Sed sine amicitia tuto non uiuitur:

Ergo sine amicitia iucunde uiui non potest. Haec Paullus pater.

Si tua sint Puteolis gramina? § Sic omnes, quos ego quidẽ uiderim, antiqui libri. nec mihi tamẽ ulla ratio persuaserit, scripsisse Ciceronem, Gramina. cur ita credam, elegantiore praeditus ingenio & accurata legendi Ciceronis consuetudine tritas aures habentibus, non arbitror obscurum esse posse. Fateor autem cum emendare sim conatus, minime rem e sententia successisse. & est omnino difficilius, uerum inueni re, quam falsum iudicare. tantum illud, studio ueritatis, aperte significandum putaui, nec mihi locum, uideri carere mendo, neque eorum, qui emendare conati sunt, sententiam ualde probare. Haec Paullus pater. PVTEOLIS: nota ciuitas Campaniae.

CICERO

QVONIAM igitur omnis summa philosophiae ad beate uiuendum refertur; idq. unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt; beate autem uiuere alij in alio, uos in uoluptate ponitis, contra, miseriam omnem in dolore: id primum uideamus, beate uiuere uestrum quale sit. atque hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam, si amitti uita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit, semper sibi illud stabile, & firmum permansurum; quod fragile, & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum; timeat, necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser: beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest: nemo igitur esse beatus potest. neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis uita beata dici solet: neque appellatur omnino uita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser. qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. nam, cum semel est suscepta beata uita; tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatae uitae sapientia; neque exspectat ultimum tempus aetatis: quod Croeso scribit Herodotus praeceptum a Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate uiuendum aliquid afferre, nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis, quam si illa sit sempiterna. Haec dicuntur inconstãtissime. cum enim summum bonum in uoluptate ponat, negat infinito tempore aetatis uoluptatem fieri maiorem, quam finito, atque modico. qui bonum omne in uirtute ponit, is potest dicere, perfici beatam uitam perfectione uirtutis: (negat enim summo bono afferre incrementum diem) qui autẽ uoluptate uitam effici beatam putabit; qui sibi is conueniet, si negabit uoluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. an dolor longissimus quisque miserrimus, uoluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus beatum, & aeternum? dempta enim aeternitate, nihilo beatior Iuppiter, quam Epicurus. uterque enim summo bono fruitur, id est uoluptate. at enim hic etiam dolore: nam eum nihili facit: ait enim se, si uratur, quam hoc suaue, dicturum. qua igitur re, a deo uincitur, si aeternitate non uincitur? in qua quid est boni, praeter summam uoluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? In uoluptate corporis (addam, si uis, animi, dum in ea ipsa, ut uultis, sit, quod & in corpore) situm est uiuere beate. Quid? istam uoluptatem perpetuam quis potest praestare sapienti? nam, quibus rebus efficiuntur uoluptates, hae non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est, beatum esse, beatum esse, sed in ijs rebus, quas sapientia comparat ad uoluptatem. totum autem id externum: &, quod externum, id in casu est. ita fit beatae uitae domina fortuna: quam Epicurus ait exiguam interuenire sapienti. Age, inquies, ista parua sunt. sapientem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit.

EXPLANATIO

ETENIM, *quemadmodum tute dicebas,* § Non reddit rationem superioris sententiae, quod beatam appellari uitam perpetuitate temporis dixerat; sed opponit Epicuri opinionem, negantis diuturnitate temporis augeri beatam uitam. quod refellit infra, in eo loco, Haec dicuntur inconstantissime. uideant igitur eruditi, an sit aptius, quod mihi quidem uidetur, At enim, pro Etenim, uerecunda, ut ita dicam correctione, quae unam modo litteram mutet. Haec Paullus pater.

CICERO

HAEC *bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant. negat enim tenuissimo uictu, id est contemptissimis escis, & potionibus, minorem uoluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate uiuendum, quali uteretur uictu; cōcederem, laudarem etiam: uerum enim diceret: idq. Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim: sed qui, ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio, nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales diuitias dixit parabiles esse, quod paruo esset natura contenta. Certe, nisi uoluptatem tanti aestimaretis. Non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, quam ex pretiosissimis. Hoc est non modo cor habere, sed ne palatum quidem. qui enim uoluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se acipenserem menae non anteponere: cui uero in uoluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione, sunt iudicanda: eaq. dicenda optima, quae sint suauissima. Verum isto modo consequatur summas uoluptates non modo paruo, sed ferme nihilo, si potest: sit uoluptas non minor in nasturtio illo, quo uesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis, quae a Platone grauiter uituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam uultis, uoluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, ut in his beata uita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus, paene alter Epicurus, beatum esse describit his fere uerbis: cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum ita futurum. an id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad uesperam? dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit. iam enim adesse poterit. qui potest igitur habitare in beata uita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Iam ipsum absurdum, maximum malum negligi: sed quae tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, breuis est. Primum, quid tu dicis breue? deinde, dolorem tam maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? uide, ne etiam menses. nisi forte eum dicis, qui, simul atque arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum, mallem, leuare, quo optimum, atque humanissimum uirum, Cn. Octauium, M filium, familiarem meum, confici uidi; nec uero semel, nec ad breue tempus, sed & saepe plane, & diu. quos, dii immortales, ille, cum omnes artus ardere uiderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat, tantummodo laboriosus uidebatur. at miser, si in uitiosa, & flagitiosa uita afflueret uoluptatibus.*

EXPLANATIO

AVDIO *dicentem,* § apud Xen. l. 1 ἀπομνημον. § NON *minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, quam ex pretiosissimis.* § Quis non uidet, abundare Tam? VERVM *isto modo consequatur summas uoluptates* § Placet: Verum esto: consequatur summas uoluptates. Haec Paullus pater. IN *nasturtio illo, quo uesci Persas esse solitos scribit Xenophon,* § in Cyri Pedia, l. 1. Nasturtium Graeci uocant κάρδαμον, eo quod cor iuuet. Dioscorides ualere aduersus uenena asserit: Galenus dicit esse caussticae facultatis, & calidissimae. SYRACVSANIS *mensis* § lautissimis. PRIMVM, *quid tu dicis breue? deinde dolorem tam maximum?* Statui iam, quidquid in mentem uenit, cum studiosis communicare: ut, si iudicium minus probabunt, uoluntatem saltem ament. malim igitur sic: Dolorem quem maximum? Quod enim posuerat Epicurus, Maximus dolor breuis est: id examinat dupliciter, quaeritque, ecquid breue dicat, ecquem dolorem maximum? A sententia igitur minimum discedo, a litterarum similitudine magis, quam uellem, & quam nostrum postulat institutum. nec tamen ita sumus in hac emendandi ratione rudes, ut ab ijs libris, quibus nunc utimur impressis, eos, qui olim scripti sunt, insigni quadam differentia non numquam diuersos esse nesciamus. Placet igitur ἐποχὴ illa, quoties aliquid opinor, aut pronuncio de corruptis locis; cum non nulli suas opiniones improbantibus ita succenseant, ut inimicitias indicant. Haec Paullus pater.

CICERO

QVOD *autem magnum dolorem breuem, longinquum leuem esse dicitis; id, non intelligo, quale sit. uideo enim & magnos, & eosdem longinquos dolores. quaedam alia toleratio est uerior: qua uti uos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. fortitudinis quaedam praecepta sunt, ac paene leges, quae effemi-*

effeminari uirum uetant in dolore. quamobrem turpe putandum est, non dico dolere, (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetaeo funestare:

Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles uoces refert.

huic Epicurus comparet se, si potest:

Cui uiperino morsu uenae uiscerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cient.

sit Epicurus Philoctetа. Si grauis dolor, breuis. at iam decimum annum in spelunca iacet. Si longus, leuis: dat enim interualla, & relaxat. primum, non saepe: deinde, quae est ista relaxatio, cum & praeteriti doloris memoria recens est, & futuri, atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. fortasse id optimum: sed, ubi illud, plus semper uoluptatis? si enim ita est; uide, ne facinus facias, cũ mori suadeas. potius ergo illa dicãtur, turpe esse uiro, debilitari dolore, frangi, succumbere. nam ista uestra; si grauis, breuis; si longus, leuis; dictata sunt. uirtutis, magnitudinis animi, patientiae, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. audi, (ne longe abeam,) moriens quid dicat Epicurus: & intellige, facta eius cum dictis discrepare.

Epicurus Hermacho salutem.

Cum ageremus, inquit, uitae beatum, & eundem supremum diem, scribebamus haec. tanti autem morbi aderant uesicae, & uiscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere.

Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus ipsum.

Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi laetitia, quam capiebam memoria rationum, inuentorumq. nostrorum. Sed tu, ut dignum est tua erga me, & erga philosophiam uoluntate, ab adolescentia susceпta, fac, ut Metrodori tueare liberos.

EXPLANATIO

SAXVM *illud Lemnium* } In Lemno insula maris Aegei, saxum est, ubi Philoctetа Paeantis filius, cui Hercules, cum in numerum deorum reciperetur, arma in Oeta monte reliquerat, casu Lerneae sagittae uulneratus iacuit. QVOD *eiulatu,* } Versus sunt Attij poetae de Philoctetа. HVIC *Epicurus comparet se, si potest:* } antea mendose: Huic Epicurus competenter, & si qui potest. Haec Paullus pater.

CICERO

NOn ego iam Epaminondae, non Leonidae mortem huius morti antepono. quorum alter, cum uicisset Lacedaemonios apud Mantineã, simulq. ipse graui uulnere exanimari se uideret; ut primum despexit, quaesiuit, saluus ne esset clypeus: cum saluũ esse flentes sui respondissent, rogauit, essent ne fusi hostes: cumq. id quoque, ut cupiebat, audiuisset, euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita, multo sanguine profuso, in laetitia, & in uictoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedaemoniorũ, se in Thermopylis, trecentosq. eos, quos eduxerat Sparta, cũ esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. praeclarae mortes sunt imperatoriae: philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. refert tamen, quod sibi uidetur esse morienti magna laus. Compensabatur, inquit, cum summis doloribus laetitia. Audio equidẽ philosophi uocem, Epicure: sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. primum enim, si uera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si uera sunt tua scripta, & inuenta; gaudere nõ potes. nihil enim iã habes, quod ad corpus referas. est autem a te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus, nec dolere. Praeteritis, inquit, gaudeo. Quibusnam praeteritis? si ad corpus pertinentibus: rationes tuas te uideo compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum uoluptatum. si autem ad animum: falsum est, quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? Huc, & illuc, Torquate, uos uerseтis licet: nihil in hac praeclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, & conueniens decretis eius reperietis. ita redarguitur ipse a sese, uincuntq. scripta eius probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria, & caritas amicitiae, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, non inuitatam uoluptatibus, nec praemiorum mercedibus euocatam. quod enim testimonium maius quaerimus, quae honesta, & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum uideamus tanta esse officia morientis? sed, ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere uerbis interpretatus sum: (quamquam ea cum sententia eius philosophi nullo modo congruebat) sic eiusdem testamentum non solum a philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare. scripsit enim & multis saepe uerbis, & breuiter, aptєq. in eo libro, quem modo nominaui, mortem nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantius poni, meliusq. potuit. nam, quod ita positum est, quod dissolutum sit, id esse sine sensu; id eiusmodi est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, quid uelit: quaero autem, quid sit, quod cum dissolutione, id est morte, sensus omnis exstinguatur; &, cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamq. diligenter caueat, & sanciat, ut Amynomachus, & Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis mense Gamelione; itemq. omnibus mensibus uicesimo die lunae dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint; ut & sui, & Metrodori memoria colatur.

EXPLANATIO

APVD *Mantineam* } Arcadiae ciuitatem,in medio Peloponnesi, ut est apud Hesychium & Stephanum de urbibus. VT *primum despexit*; } An, Dispexit? fortasse: ut sit: ad eos, qui circum ad stabant, oculos conuertit. IN *Thermopylis*, } Thermopylae sunt in aditu Peloponnesi. SPARTA, } In media Peloponneso, dicta quoque Lacedaemon. MENSE *Gamelione* } Ianuarius est Latinis: Iunoni Sacer.

CICERO

HAEC ego non possum dicere non esse hominis & belli, & humani; sapientis uero nullo modo, physici praesertim, quem se ille esse uult, putare ullum esse cuiusquam diem natalem. quid? uere ne potest esse dies saepius, qui semel fuit? certe non potest. an eiusdem modi? ne id quidem, nisi cum multa annorum intercesserint millia, & omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusdam dies natalis. at habetur. & ego scilicet id nesciebam. sed, ut sit, etiam ne post mortem coletur? idq. testamento cauebit is, qui nobis quasi oraculum ediderit, nihil ad nos post mortem pertinere? haec non erant eius, qui innumerabiles mundos, infinitasq. regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrauisset. numquid tale Democritus? (ut alios omittam) hunc appello, quem ille unum secutus est. quod si dies notandus fuit; eum ne potius, quo natus, an eum quo sapiens factus est? non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. isto modo, ne si auia quidem eius nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, uelle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse uestrum, agere Epicuri diem natalem, quam illum testamento cauere, ut ageretur. Sed, ut ad propositum reuertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, iste, cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore: non est igitur summum malum dolor. Iam illud quale tandem est? bona praeterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primum, in nostra ne potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, an quis alius, artem memoriae polliceretur, obliuionis, inquit, mallem: nam memini etiam quae nolo, obliuisci non possum quae uolo. magno hic ingenio: sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, uetare meminisse. uide, ne ista sint Manliana uestra, aut maiora etiam, si imperes quod facere non possim. Quid, si etiam iucunda memoria est praeteritorum malorum? ut prouerbia non nulla ueriora sint, quam uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucundi acti labores. nec male Euripides, (concludam, si potero Latine: Graecum enim hunc uersum nostis omnes) Suauis est laborum praeteritorum memoria.

EXPLANATIO

CVM *multa annorum* } qui uertens annus. dicitur. de somnio scipionis: & Censorinus de die natali.

CICERO

SED ad bona praeterita redeamus. quae si a uobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut, expulsus, egens, in palude demersus, trophaeorum recordatione leuaret dolorem suum: audirem, & plane probarem: nec enim absolui beata uita sapientis nec ad exitum perduci poterit, si prima quaeque, bene ab eo consulta, atq. facta, ipsius obliuione obruentur: sed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatam uitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quae sunt aliae; falsum est, omnes animi uoluptates esse e corporis societate. Corporis autem uoluptas etiam si praeterita delectat; non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat, in quo ille rex Assyriae glorietur se omnes secum libidinum uoluptates abstulisse. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis, & prima quaeque auolat, ut aiebat; saepiusq. relinquit caussas paenitendi, quam recordandi. itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine, Roma, tuos hostes:

reliqua praeclare,

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

laboribus hic praeteritis gaudet: tu iubes uoluptatibus. hic se ad ea reuocat, e quibus nihil umquam retulerit ad corpus: tu totus haeres in corpore. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis omnes animi & uoluptates, & dolores ad corporis uoluptates, & dolores pertinere? nihil ne te delectat umquam? uideo, qui cum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam uirtutum, de quibus ante dictum est: haec leuiora ponam: poema, aut orationem cum aut scribis, aut legis: cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amoenus, ludi, uenatio, uilla Luculli, (nam, si tuam dicerem, latebram haberes,

res, ad corpus diceres pertinere) sed ea, quae dixi, ad corpus ne refers, an est aliquid, quod te sua sponte delectet? aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quae dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri uoluptatem, si negaueris. Quod uero a te disputatũ est, maiores esse uoluptates, & dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem praesentia solum sentiantur: qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quam ego ipse, gaudeat? animi uoluptas oritur propter uoluptatem corporis; & maior est animi uoluptas, quam corporis: ita fit, ut gratulator laetior sit, quam is, cui gratuletur.

CICERO

SED, *dum efficere uultis beatum sapientem, cum maximas animo uoluptates percipiat, omnibusq. partibus maiores, quam corpore; quid occurat, non uidetis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quam corporis. ita, miser sit aliquando, necesse esse, est, is, quẽ uos beatũ semper uultis esse nec uero id, dum omnia ad uoluptatem, doloremq. referetis efficietis umquam. quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperiendũ est: uoluptatem bestijs cõcedamus; quibus uos de summo bono testibus uti soletis. quid, si etiam bestiae multa faciunt duce sua quaeque natura, partim indulgenter, uel cum labore, ut in gignendo, in educãdo perfacile appareat aliud quiddam ijs propositum, non uoluptatem? turtures & cursu, & peregrinatione laetantur: congregatione aliae coetum quodam modo ciuitatis imitantur. uidemus in quodam uolucrum genere non ulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam disciplinam. ergo in bestijs erunt secreta a uoluptate humanarum quaedam simulacra uirtutum: in ipsis hominibus uirtus, nisi uoluptatis caussa, nulla erit; & homini, qui ceteris animantibus plurimum praestat, praecipui a natura nihil datum esse dicemus? nos uero, siquidem in uoluptate sunt omnia, longe multumq. superamur a bestijs: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios, atq. abundantes nihil laborantibus: nobis autẽ aut uix quidẽ, aut ne uix suppetũt, multo labore quaerẽtibus. Nec tamẽ ullo modo summum pecudis bonum, & hominis, idem mihi uideri potest. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorũ studiorũ, tãto uirtutũ comitatu, si ea nullã ad aliã rẽ, nisi ad uoluptatẽ, cõquiruntur? ut, si Xerxes, cũ tantis classibus, tantisq. equestribus & pedestribus copijs, Hellesponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulauisset, terramq. nauigauisset; si, cũ tanto impetu in Graeciã uenisset, caussam eius quis ex eo quaereret tantarum copiarum, tãtiq. belli; mel se afferre ex Hymetto uoluisse diceret; certe sine caussa uideretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis, & grauissimis artibus, atque uirtutibus instructum, & ornatum, non ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne caelum, totamq. cum uniuerso mari terram mente complexum. uoluptatem petere si dicemus, mellis caussa dicemus tanta molitum. ad altiora quaedam, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus; in quibus inest memoria rerum innumerabilium, uitae quidem infinita; inest coniectura consequentium; non multum a diuinatione differens; inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam societatem iustitiae fida custodia; inest in perpetiendis laboribus, adeundisq. periculis firma, & stabilis doloris, mortisq. contemptio: ergo haec in animis: tu autẽ etiam membra ipsa, sensusq. considera: qui tibi, ut reliquae corporis partes, non comites solum uirtutum, sed ministri etiam uidebuntur.*

EXPLANATIO

HELLESPONTO *iuncto,* } nauibus ordinatim dispositis. ATHONE *perfosso,* } Athon est mons Thraciae ut sensit Pomponius Mela, ut alij Macedoniae. hunc perforauit Xerxes. MARIA *nauigasset,* } refertur ad Hellespontum. TERRAMQ. *nauigasset,* } refertur ad Athonem montem perforatum. MEL *se afferre ex Hymetto uoluisse* } Cur non, Auferre? certe id postulat sententia. Haec Paullus pater. Ex *Hymetto:* } mons est Atticae abundans melle. VITAE *quidem infinita;* } Corruptus locus: quem ita puto esse emendandum, Et ea quidem infinita. nam & in Tuscuana 1. de animo loquens, Habet, inquit, memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium.

CICERO

QVID, *si in ipso corpore multa uoluptati praeponenda sunt, ut uires, ualetudo, uelocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi ueteres inesse quiddam caeleste & diuinum putauerunt. quod si esset in uoluptate summum bonum, ut dicitis: optabile esset, in uoluptate maxima, nullo interuallo interiecto, dies noctesq. uersari, cũ omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum uelit esse in isto genere uoluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. uestri haec uerecundius: illi fortasse constantius. sed lustremus animo, non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a maioribus nominabantur: sed quaero, nũ existimes, non dico Homerũ, Archilochũ, Pindarũ, sed Phidiã, Polycletũ, Zeuxin ad uoluptates artes suas direxisse? ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? quae autem est alia caussa erroris tanti, tam longe, lateq. diffusi, nisi quod is, qui uoluptatem summum bonum esse decernit; non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est cum animi leuissima parte, deliberat?*

Quaero

Quo vero enim de te: si sunt dij, ut uos etiam putatis; qui possunt esse beati, cum uoluptates corpore percipere nõ possint? aut, si sine eo genere uoluptatis beati sunt; cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri, lege nostrorum hominum, lege uestrae familiae: neminem uidebis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum uoluptatum diceretur. non elogia monumentorum id significãt? uelut hoc ad portam: Vno ore cui plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. id ne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, primariũ populi fuisse, quod praestantissimus fuisset in conficiundis uoluptatibus? Ergo in ijs adolescentibus bonã spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inseruituros, &, quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? non ne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur, quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quae sunt uincula concordiae. nec enim, si tuam ob caussam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed feneratio: nec gratia deberi uidetur ei, qui suam ob caussam commodauerit. Maximas uero uirtutes iacere omnes necesse est, uoluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimae, quae, nisi honestas natura plurimum ualeat, cur non cadant in sapientem, non est facile defendere.

EXPLANATIO

AD *portam* } Capenam. Tusc. libr. I. Vno *ore cui plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum.* } Fortasse legendum: Ore uno, quem, plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. In libro etiam de senectute, ubi est, In quem, illud elogium, Vnicum plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirũ; eodem modo legerem, Ore uno, quem, plurimae &c. cum ueteres libri alij habeant, Ore uno plurimae: alij, Ore uno cum plurimae. Verbum autem, Vnicum opinor inde natum, quod librarius in describendo omisisset, Ore, cumq. remansisset, Vno quem, unde elici sententia nulla poterat, factum est Vnicum: ut, quod negligentia mutilauerat, impudentia depravaret. Nisi dicamus, Cui, pro, ad cuius laudem usurpatum esse. Quod mihi quidem non displicet, qui non libenter ab antiquis libris discedam. Haec Paullus pater.

CICERO

AC *ne plura complectar, (sunt enim innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus intercludat, necesse est. quod iam a me exspectare noli: tute introspice in mentem tuam ipse: eamq. omni cogitatione pertractans, percunctare ipse, perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea, quam saepe usurpabas, tranquillitate degere omnem aetatem sine dolore, assumpto etiam illo, quod uos quidem adiũgere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu; an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigẽtibus, salutemq. ferres, uel Herculis perpeti aerumnas: sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen uerbo, aerumnas etiam in deo nominauerunt. exigerem ex te; cogeremque, ut responderes: nisi uererer, ne Herculem ipsum ea, quae pro salute gentium summo labore gessisset, uoluptatis caussa gessisse diceres. Quae cum dixissem; habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: &, quamquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiares nostros. Credo, Syronem dicis, & Polidemum, cum optimos uiros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam: sed erat aequius, Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos uexat. Tum Triarius, posthac quidem, inquit, audacius: nam haec ipsa mihi erunt in promptu, quae modo audiui: nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum uidero. Quae cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.*

EXPLANATIO

AVDACIVS: } agam contra Epicureos.

IN M. TVLLII. CICERONIS DE. FINIBVS BONORVM. ET. MALORVM LIBRVM. III.

Commentarius Aldi Mannuccij

CICERO

VOLVPTATEM equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, conuictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si uirtuti diutius repugnet; aut si honestis iucunda anteponat; aut pluris esse contendat dulcedinem corporis, titillantem ex ea re natam laetitiam, quã grauitatem animi, atque constantiam. quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus; ne blanditijs eius, illecebrisq. impediatur disputandi seueritas. quaerendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire uolumus; quoniam & uoluptas ab eo remota est; & eadem fere contra eos dici possunt, qui uacuitatem doloris finem bonorum esse uoluerunt. nec uero ita ullum probetur summum bonum, ut uirtute careat, qua nihil potest esse praestantius. itaque, quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus; tamen haec acrior est cum Stoicis parata contentio. quae enim de uoluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur. neque enim, qui defendunt eam, uersuti in disserendo sunt: nec, qui contra dicunt, caussam difficilem repellunt. ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de uoluptate, quod sit positum eius iudicium in sensibus; ut commoueri nos satis sit, nihil attineat doceri. quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraq. ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem, non ignoras, quam sit subtile, uel spinosum potius disserendi genus, idq. cũ Graecis, tum magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt, imponendaq. noua nouis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius usus uulgaris communisq. non sit, multam nouitatem nominum esse; cum constituantur earum rerum uocabula, quae in quaque arte uersentur. itaque & dialectici, & physici uerbis utuntur ijs, quae ipsi Graeciae nota non sunt. geometrae uero, musici, grammatici etiam more quodam loquuntur suo. item ipsae rhetorũ artes, quae sunt totae forenses, atque populares, uerbis tamen in docendo quasi priuatis utuntur, ac suis.

CICERO

ATQVE, ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi uocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quae abhorret ab omni politiore

litiore elegantia, tamen eas res, in quibus uersatur, nominibus notauit nouis. Quo magis hoc philosopho faciendum est. ars est enim philosophia uitae: de qua disserens arripere uerba de foro non potest. quamquam ex omnibus philosophis Stoici plurima nominauerunt. Zeno quoque, eorum princeps, non tam rerum inuentor fuit, quam uenator uerborum. quod si in ea lingua, quã plerique uberiorem putant, concessum a Graecis est, ut doctissimi homines de rebus non peruulgatis inusitatis uerbis uterentur: quanto id uel nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? & si, quod saepe diximus, & quidem cum aliqua querella non Graecorum modo, sed etiã eorum, qui se Graecos magis, quam nostros, haberi nolunt, nos non modo non uinci a Graecis uerborum copia, sed esse in ea etiã superiores: elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur. quamquam ea uerba, quibus ex instituto ueterum utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus. Atque haec quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem, saepenumero, Brute, uereor ne reprehendar, cum haec ad te scribam, qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiae tantum processeris. quod si facerem quasi te erudiens} iure reprehenderer: sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quae tibi notissima sunt, ad te mitto; sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo aequissimum eorum studiorum, quae mihi communia tecum sunt, aestimatorem, & iudicem. attendes igitur, ut soles, diligenter, eamq. controuersiam dijudicabis, quae mihi fuit cum auunculo tuo, diuino, ac singulari uiro. Nam, in Tusculano cum essem, uellemq. e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, ueni in eius uillam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem. quo cum uenissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, uidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo inexhausta auiditas legendi, nec satiari poterat, quippe qui, ne reprehensionem quidem uulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere saepe, dum senatus cogeretur, nihil operae reip. detrahens. quo magis tum, in summo otio, maximaq. copia, quasi heluo librorum (si hoc uerbo in tam clara re utendum est) uidebatur. quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinato uideremus; surrexit statim: deinde prima illa, quae in congressu solemus: quid tu, inquit, huc? a uilla enim, credo: &, si ibi te esse scissem, ad te ipse uenissem.

EXPLANATIO

STOICI *plurima nominauerunt*. } Fero, Nominauerunt; sed, Nouauerunt, malim. E *bibliotheca* } Plut. in Lucullo, in extremo.

CICERO

HERI, inquam, ludi commissis, ex urbe profectus ueni ad uesperam. caussa enim fuit huc ueniendi, ut quosdam hinc libros promerem. & quidem, Cato totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu uillae, delectari. est enim mihi magnae curae. quamquam quidem hoc proprium tuũ munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Caepioni nostro, & tibi, tam propinquo, respondeat. laboro autem non sine caussa. nam & aui eius memoria moueor: (nec enim ignoras, quanti fecerim Caepionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos, uir tum omnibus excellens, tum mecũ & amicitia, & omni uoluntate, sententiaq. coniunctus. Praeclare, inquit, facis, cum & eorum memoriã tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendauit; & puerum diligis. quod autem meum munus dicis, non equidem recuso, sed te adiungo socium. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum & pudoris, & ingenij. sed aetatem uides. Video equidem, inquam: sed infici tamen iam debet ijs artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora ueniet paratior. Sic equidem, diligentius, saepiusq. ista loquemur inter nos, agemusq. communiter: sed residamus, inquit, si placet. itaq. fecimus. Tum ille: tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelicos, quos hic sciebam esse, ueni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis, ut scis, non saepe contingit. Quam uellem, inquit, ut te ad Stoicos inclinasses. erat enim, si cuiusquam, certe tuum, nihil praeter uirtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum in re idem tibi, quod mihi, uideretur, non noua te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit: oratio pugnat. Minime uero, inquit ille, consentit. quidquid enim praeter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisq. numeraueris: & honestum ipsum, quasi uirtutis lumen, exstinxeris; & uirtutem penitus euerteris.

CICERO

VT *& patri, & Caepioni nostro, & tibi, tam propinquo, respondeat*. } Ausus sum & hic pro Scipioni, ecponere, Caepioni, & paullo post, Caepionem, pro, Scipionem, ductus hac nimirum coniectura, quod Lucullus puer, cui tutor a patre M. Cato relictus est, matrem habuit Seruiliam, Catonis sororem: cuius fratrem Plutarchus in Catone Vticensi Caepionem nominat. nec, opinor, ignorat quisquam, cognomen Seruiliae gentis Caepio fuisse. Est autem Caepionum hic ordo quantum ex antiquitatis obseruatione licuit colligere. Q. Seruilius Caepio, consul anno urbis. DCXLVII.

male

male cum Cimbris pugnauit. eius filius Q. Caepio M. Scaurum accusauit; Druso tribuno pl. qui paullo ante bellum Marsicum domi suae interfectus est, pro equitibus restitit, bello Marsico perijt, anno DCLXIII. quibus de rebus habeo testes Appianum, Florum, Orosium, Epitomen Liuianam. Hic Caepio ex Liuia Drusi eius sorore, cum quo eum inimicitias gessisse diximus, filios suscepit, Q. Caepionem, & Seruiliam, M. Catonis sororem, M. Bruti matrem, quam C. Caesar, postea dictator, adamauit: de quibus utrisque agemus. Caepionem tribunum mil. in bello Spartaci fuisse, obijsse in Asia ante quaesturam, ait Plutarchus in Catone Vticensi. Seruilia primom nupsit M. Bruto, ei, quem interfectum a Pompeio Magno Sullanis temporibus docet Val. Max. lib. VI. cap. 2. idq. Plutarchus confirmare uidetur in Bruti uita. peperit ex eo M. Brutum, interfectorē postea C. Caesaris: deinde uxor fuit, ut legimus in Plutarcho, L. Luculli, qui Mithridatem, & Tigranem deuicerat, post dimissam ab eo Clodiam, P. Clodij sororem: ex quo filium genuit L. Lucullum, quem pater moriens in tutela uoluit esse M. Catonis, fratris, Seruiliae, uxoris suae. ideo dixit hic Cicero: Tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Caepioni nostro, & tibi, tam propinquo, respondeat. Quaeri autem potest, qua ratione soror fuerit Seruilia Catonis, qui erat e gente Porcia. in quo scire illud oportet, Caepionis, Seruiliae patris, quem decessisse bello Marsico diximus, uxorem fuisse Liuiam, M. Liuij Drusi filiam, eius, quem contra C. Gracchum in tribunatu pro senatu stetisse Plutarchus in uita Gracchorum ostendit, eius autem sororem, quem intra domesticos parietes ab occulto percussore necatum historiae narrant. haec Liuia, cum ex eo Caepione filios genuisset, ut iam diximus, Caepionem, & Seruiliam diuortio facto, (non enim, post obitum Caepionis, putandum est: nam obijt Marsici belli tempore, aliquanto post alterum Liuiae coniugium: quod ex Catonis Vticensis, Liuiae filij, aetate cōstat: qui cum perierit Caesare, & Lepido cos. annos natos XLIX ut ait Plutarchus, satis constat ante Marsicum bellum, idest ante Caepionis interitum esse natum) nupsit M. Catoni, ex quo genuit eum Catonem, qui se postea Vticae interemit patet igitur, M. Catonis Vticensis uterinam sororem Seruiliā, uterinumq. fratrem fuisse Caepionem, quem Catoni iucundissimum fuisse ex eodem Plutarcho cognoscitur. ex quo etiam constat, Drusum, Liuiae patrem, Catonis auum fuisse, ut appellatur a Cicerone lib. IV. de Finibus, his uerbis: Conferam auum tuum Drusum cum C. Graccho, eius fere aequali quod in Catone Plutarchus, & Cicero in oratione pro Milone confirmant, Catonis auunculum Drusum appellantes, cum eius filium, qui senatus caussam contra C. Gracchum tutatus est, sine dubio significet Haec Paullus pater. NAM *& aui eius memoria moueor: (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos.* Auum Luculli pueri Q. Caepionem fuisse, eum, qui bello Marsico interijt, iam significauimus: quem Cicerone seniorem fuisse indicant non solum ea uerba, Quanti fecerim Scipionem, & ea, In principibus iam esset, hoc est, aliquot iam annis auctoritatem in ciuitate summam obtineret, sed multo magis illa, quae Cato respondet: Vterque tibi testamento liberos suos commendauit. Nominat igitur Cicero duos Caepiones, filium quidem priore loco, cum ait, Caepioni nostro, qui fuit auunculus pueri Luculli, & M. Brutum adoptauit, unde Caepio Brutus lib. II. ad Att. & Q. Caepio Brutus Philippica. 2. & in argenteis antiquis nummis nominatur: deinde eius patrem, cum subiungit, Et aui eius memoria moueor. Hic mihi scrupulus, obseruata Ciceronis aetate, sane difficilis injicitur. nam, si Luculli pueri fuit auos Caepio, is, quem Italico bello, anno urbis DCLXIII. uita excessisse diximus, ut a fieri posse uideo, ut eum Cicero significet, cum sit: Non enim ignoras, quanti fecerim Caepionem. nā annos urbis DCLXIII. fuit annos Ciceronis aetatis XVII. ut adolescentulo Ciceroni, uix annos pubertatis ingresso, consuetudinem cum uiro Caepione ullam fuisse, credibile nō sit. Accedit illud, quo etiam magis moueor; quod, cum Cato, commendatos Ciceroni a moriente Caepione liberos eius, paullo post subiungit, repugnare uidetur Ciceronis aetas, annum agentis, ut diximus, XVII. cum Caepio uita excessit. itaque interdum mihi uenit in mentem suspicari, ne hic Caepio, quem Cicero obseruauit, cuiusq. liberos ei commendatos esse a patre moriente Cato dicit, filius fuerit eius, qui periit bello Marsico, pater autem eius, quem Catonis fratrem Plutarchus appellat, & Seruiliae, quae M. Brutum ex priore uiro, Bruto, Lucullum puerum ex posteriore, L. Lucullo, peperit. quod si ita est, sororem Drusi posterioris Liuiam eius Caepionis filio nupsisse, credendum erit, qui cum fratre eius in equitum caussis contenderat. ita quattuor deinceps, perpetuo cognationis ordine, Caepiones erunt, omnes Quincti praenomine: primus, qui consul cum Cimbris male remp. gessit: alter, qui Scauro diem dixit, & bello sociali, uel, ut alij appellant, Italico, sub Marsico, periit: tertius, qui, quod equidem sciā nusquā nominatur; tamen eum fuisse credi posse, caussas ostendi: quartus, M. Catonis Vticensis frater, qui filiam, ut a Plutarcho scriptum animaduerti, moriens reliquit, adoptato, ut diximus sororis suae Seruiliae filio M. Bruto. Haec Paullus pater.

CICERO

DICVNTVR *ista, Cato, magnifice, inquam: sed uides ne uerborum gloriā tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exaequent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Ego ne, quaeris, inquit, scire quid sentiam? quos bonos uiros, fortes, iustos, moderatos aut audiuimus in rep. fuisse, aut ipsi uidimus; qui sine ulla doctrina, naturā ipsam secuti, multa laudabilia fecerūt; eos melius a natura institutos fuisse, quam instituti possent a philosophia, si ullam aliam probauissent, praeter eam, quae nihil aliud in bonis habet, nisi honestum, nihil, nisi turpe, in malis. ceterae philosophorum disciplinae, omnino alia magis, alia minus, sed*

tamen omnes, quae rem ullam uirtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas nō modo nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores simus, sed ipsam deprauare naturam. nam: si hoc non obtineatur, id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari possis, beatam uitam uirtute effici. quod si ita sit: cur opera philosophiae sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit: nae ego istam gloriosam, memorabilemq. uirtutem non magno aestimandam putem. Quae adhuc, Cato, a te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modo, sed etiam, ut tu uis, solum bonum uideri. quod si ita est: sequitur id ipsum, quod te uelle uideo, omnes semper beatos esse sapientes. hos ne igitur laudas, & hanc eorū sententiam sequi nos censes oportere? Minime uero istorum quidem, inquit. cum enim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quae secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exaequauerunt, ut in utraque parte ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur eius, uirtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quaero, num ne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq. sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem; sed relinquo. Quonam modo, inquam? si una uirtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius, quale sit, pluribus notatum uocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum: quid habebis praeterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, foedum: (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus) quid praeterea dices esse fugiendum? Non ignorāti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumq. sententiam. Minime id quidem, inquam, alienum: multumq. ad ea, quae quaerimus, explicatio tua ista profecerit.

CICERO

EXPERIAMVR *igitur, inquit. & si habet haec Stoicorum ratio difficilius quiddam, & obscurius. nam cum in Graeco sermone haec ipsa quondam rerum nomina nouarum non uidebantur, quae nunc consuetudo diuturna triuit: quid censes in Latino fore? Facillimum id quidem est, inquam. si enim Zenoni licuit, cū rem aliquam inuenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere: cur non liceat Catoni? nec tamē exprimi uerbum e uerbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent; cum sit uerbum, quod idem declaret, magis, minus ue usitatum. equidem soleo etiam, quod uno Graeci, si aliter non possum, idem pluribus uerbis exponere. & tamen puto concedi nobis oportere, ut Graeco uerbo utamur, si quādo minus occurret Latinū; ne hoc ephippijs, & acratophoris potius, quam proegmenis, & apoproegmenis, concedatur. quamquam haec quidem praeposita recte, & reiecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adiuuas: & istis quidem, quae modo dixisti, utar potius Latinis: in ceteris subuenies, si me haerentem uidebis. Sedulo, inquam, faciam: sed fortuna fortes. quare conare, quaeso. quid enim hoc possumus agere diuinius? Placet ijs, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quae conseruantia sunt eius status, diligenda; alienari autem ab interitu, ijsq. rebus, quae interitum uideantur afferre. id ita esse sic probant; quod, ante quam uoluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parui, aspernenturq. cōtraria. quod non fieret, nisi statum ipsum diligerent, interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoq. se, & sua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum esse a se diligendi. In principijs autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non putant uoluptatem esse ponēdam. quibus ego uehementer assentior: ne, si uoluptatem natura posuisse in ijs rebus uideatur, quae primae appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti uidetur, quamobrē illa, quae natura prima sunt adscita, natura diligamus; quod est nemo, quin, cum utrum uis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quam eodem usu imminutas, & detortas habere. Cognitiones autem, (uel, si haec uerba minus placēt, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipsas propter se adsciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum, & continens ueritatem. id autem in paruis intelligi potest; quos delectari uideamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inuenerint.*

EXPLANATIO

NOVARVM *non uidebantur,*] Alij, Nouarum nouabantur, sensu mihi non admodum probato. non enim respondet ad illud, quod dixit, Difficilius, & obscurius. potius legendum crederem, Nouarum noua uiderentur: ut, Noua, accipiatur, quasi duriora, & nimis obscura: quod accidere solet, cum nominibus utimur inauditis. Haec Paullus pater. EPHIPPIIS,] Ephippium est instrumentum, quo in equis sedemus. ACRATOPHORIS] id est, urceolis. Καταλήψεις] comprehensiones.

CICERO

ARTES *etiam ipsas propter se assumendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quod constent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione constitutū, & uia. a falsa*

antem

*autem assensione magis nos alienatos esse, quam a ceteris rebus, quae sunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, idest partium corporis, alia uidentur propter eorum usum a natura esse donata, crura, pedes, & ea, quae sunt intus in corpore; quorum utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pauoni, plumae uersicolores columbis, uiris mãmae, atque barba. Haec dicuntur fortasse ieiunius: sunt enim quasi prima elementa naturae: quibus ubertas orationis adhiberi uix potest. nec equidem eam cogito consectari. uerum tamen, cum de rebus grandioribus dicas, ipsae res uerba rapiunt. ita fit cum grauior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam: sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici uidetur. istiusmodi autem res dicere ornate uelle, puerile est: plane autem, & perspicue expedire posse, docti, & intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principijs naturae discessimus: quibus congruere debent, quae sequuntur. sequitur autem prima diuisio haec. Aestimabile esse dicitur (sic enim, ut opinor, appellamus *) id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignũ propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum aestimatione: quam ille ἀξίαν uocat: contraq. inaestimabile, quod sit superiori contrarium. Initijs igitur ita constitutis, ut ea, quae secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaq. item reijcienda; primum est officiũ, (id enim appello καθῆκον) ut se conseruet in naturae statu; deinceps, ut ea teneat, quae secũdum naturam sint, pellatq. contraria: quae inuenta selectione, & item reiectione sequuntur: deinceps cum officio selectio, deinde ea perpetua, tum ad extremum constans, consentaneaq. naturae: in qua primum inesse incipit, & intelligi, quid sit, quod uere bonum possit dici. prima est enim conciliatio hominis ad ea, quae sunt secundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam, uel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi; uiditq. rerum agendarum ordinẽ, &, ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris aestimauit, quam omnia illa, quae primum dilexerat: atque ita cognitione, & ratione collegit, ut statueret in ea collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum. quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, uos appellemus conuenientiam, si placet; cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sunt omnia: honeste facta, ipsumq. honestum, quod in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum ui sua, & dignitate expetendum est: eorum autem, quae sunt prima natura, propter se nihil est expetendum. cum uero illa, quae officia esse dixi, proficiscantur ab initijs naturae: ad ea haec referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut adipiscamur principia naturae, nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum: propterea quod non inest in primis naturae conciliationibus honesta actio. cõsequens enim est, & post oritur, ut dixi: est tamen ea secundum naturam, multoq. nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia.*

EXPLANATIO

APPELLAMVS *] uerbum Graecum desideratur, fortasse ἀξιωτόν. nam ἀξία aestimatio, ut ipse proxime subiungit. Haec Paullus pater. καθῆκον] decens, conueniens. QVAE *inuenta selectione, &c.*] Hoc totum ita restituo, adiutus a uetere libro: Qua inuenta selectione, & item reiectione sequitur deinceps cum officio selectio. Haec Paullus pater. QVOD *positum sit in eo,*] Antiqui libri, Quod compositum sit in eo, absurde prorsus, nisi facias quod saepe faciendum est, ut antiquos libros coniectura adiuues. sic igitur puto elegantius, & rectius: Quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet; cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sunt omnia: honeste facta, &c. Atque etiam in membro praecedenti melius, opinor, Statueret in ea, quam, Statueret in eo. Haec Paullus pater. QVAE *sunt prima natura,*] Et habet uetus liber, Naturae: & ita loquitur Cicero saepe. Haec Paullus pater.

CICERO

SED ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorũ. ut enim, si cui sit propositum collineare hastam aliquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia, quae possit, ut collineet: huic in eius similitudine omnia sint facienda, ut collineet: tum, ut omnia faciat, quo propositum assequatur. sed hoc quasi ultimum, quale nos summum in uita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum. Cum autem omnia officia a principijs naturae proficiscantur; ab ijsdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. sed, quemadmodum saepe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quam illum, a quo sit: minime mirum est, primo nos sapientiae commendari ab initijs naturae, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, a quibus ad hanc uenerimus. Atque, ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem uiuendi data esse appareant: sic appetitio animi, quae ὁρμὴ Graece uocatur, non ad quoduis genus uitae, sed ad quandam formam uiuendi uidetur data; itemq. & ratio, & perfecta ratio. ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quiuis, sed certus quidam est datus: sic uita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, consentaneumq. dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinae similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi; ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est artis effectio. Et tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiae dissimilitudo: propterea quod in illis, quae recte facta sunt, non continent tamen omnes partes, ex quibus constant: quae autem nos aut recta, aut recte

facta dicamus, si placet; illi autem appellant κατορθώματα; omnes numeros uirtutis continent. sola enim sapientia in se tota conuersa est, quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite autem medicinae, & gubernationis ultimum cum ultimo sapientiae comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & ut omnia, quae homini accidant, infra se esse iudicet, quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, praeter honesta, & turpia.

EXPLANATIO

VT *enim, si cui, &c.*] Apparet, quid significet; sed ita non solum corrupta, uerum etiam, ut ego sentio, confusa, & praepostere collocata sunt uerba, ut emendari locus, & distingui a nobis sine arrogantiae nota non possit. Collineare autem dicitur is, qui eum locum fecit, ad quē oculi directo, quasi linea ducta, feruntur: ut collineare sit, simul cū oculis locū ueluti per lineam ferire. Haec Paullus pater.

CICERO

VIDEAMVS *nunc, quam sint praeclare illa ijs, quae iam posui, consequentia. Cum enim hoc sit extremum, (sentis enim credo me iam diu, quod τέλος Graeci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo sit extremum, congruenter naturae, conuenienterq. uiuere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla probiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam uitam, fortunasq. nostras, id est ut, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus: potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis uerbis, grauissimisq. sententijs rhetorice & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. concluduntur igitur eorū argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, honestum est. Satis ne hoc conclusum uidetur? certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quae erāt sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet; non omne bonum esse laudabile. nam, quod honestum sit, laudabile esse conceditur: illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum; ergo & probandum; ita etiam laudabile: id autem honestum. ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam, quod non possit quidem, nisi honestae uitae, iure contingere. ita fit, ut honesta uita, beata uita sit. Et quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quae tanta sint, beatus dici iure possit; idem de uita talis uiri rectissime dicitur. ita, si beata uita honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod uero negari nullo modo possit, quem umquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem uirum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? ut enim, qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare, idq. contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quae cadere in hominem possint, despicere, & pro nihilo putare.*

CICERO

QVAE *cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste uir, altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra se omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere uolumus, quem quaerimus certe, & confidere sibi debet, et suae uitae, & actae, & consequenti, & bene de se iudicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. ex quo intelligitur idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit, idq. esse beate uiuere, & honeste, id est cum uirtute uiuere. Nec uero ignoro uarias philosophorū fuisse sententias, eorū dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. quas quamquā uitiose quidā secuti sunt: tamen non modo his tribus, qui uirtutē a summo bono segregarunt, cum aut uoluptatem, aut uacuitatē doloris, aut prima naturae in summis bonis ponerent; sed ēt alteris tribus, qui mancā fore putauerunt sine aliqua accessione uirtutē, ob eamq. rē ti iū earum rerum, quas supra dixi, singulas singulis addiderūt; his tamen omnibus eos antepono, cuiusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in uirtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ij, qui, cum scientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremū bonorū, & summum munus esse sapientis, obsistere uisis, assensusq. suos firme sustinere. His singulis copiose respōderi solet: sed, quae perspicua sunt, longa esse non debēt. quid aūt apertius, quā, si selectio nulla sit ab ijs rebus, quae contra naturam sint, earum rerum, quae sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quae quaeratur, laudeturq. prudentia? Circumscriptis igitur ijs sententijs, quas posui, & ijs, quae similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, uiuere scientiam adhiben-*

tem

tem earum rerum, quae natura eueniant, seligentem, quae secundum naturam; &, si quae contra naturam sunt, reijcientem, id est conuenienter, congruenterq. naturae uiuere.

EXPLANATIO

ID Q. *esse beate uiuere, & honeste, id est cum uirtute uiuere.*} Particula, Et, uidetur abūdare: suadenteq. sententia, reijcio: nec tamē ueterem a meo librum Latioij dissentire uideo. TOLLATVR *omnis ea,*} Nihil obscuritatis in sententia: in elocutione fortasse aliquid desiderarem, hoc enim, Quid apertius, quā tollatur omnis prudentia? recedere uidetur ab usu Latinae linguae. usitatum autem erat, Quid apertius, quam tolli omnem prudentiam? consului ueteres libros, nihil adiumenti. habet unus, Tollatur demum omnis ea: quod mihi scrupulum non eximit, licet ad orationis elegantiam nonnihil afferat. alter: Ab ijsq. rebus: quod minime probo: cum hic plane sit uerborum ordo: selectio earum rerum, quae sint secundum naturam, ab ijs rebus, quae contra naturam. Haec Paullus pater.

CICERO

SED in ceteris artibus, cum dicitur artificiose, posterum quodam modo, & consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in sapiente dicimus, id apprime rectissime dicitur. quidquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes uiolare, fana depeculari, quae sunt in effectu: sic, timere, sic, maerere, sic, in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. uerum, ut haec non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quae proficiscuntur a uirtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paullum opido inter se differunt, & tamen eodem spectant. ego assentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud quod prodesset, (ὠφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, a natura absoluta. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. cum enim ab ijs rebus, quae sunt secūdum naturam, adscendit animus collatione rationis; tum ad notionem boni peruenit. hoc autem ipsum bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed propria ui sua & sentimus, & appellamus bonum. ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi aestimandum, sed ea aestimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum aestimatio, quae ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, nec rursus in malis; quantumcunque eo addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria aestimatio uirtutis: quae genere, non crescendo, ualet.

EXPLANATIO

CVMQ. *rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut similitudine, aut coniunctione, aut collatione rationis: &c.*} Singulos modos, quibus de re aliqua notitiam assequi possumus, in quattuor redigebant Stoici, quos modos nūcupauit Auerrois uias docēdi. Ad usum redigitur inductio, quoniam usus est in singularibus, ex quorum notitia excitamur ad notitiam uniuersalium. ad eundē usum reducitur etiam cognitio principiorum, de qua loquitur Ar. 1. de morib. cap. 7. inquiens, principia quaedam cognosci assuetudine. Sic etiam rustici usu cognoscunt genus pecudum, & plantas, & nauta stellas. Ad similitudinem reducitur exemplum, & omnes illae ostensiones, quae a simili nuncupantur. Ad coniunctionem reducitur tertium genus demonstrationis, nam cōiunctio duplex est, uel essentialis, qualis est caussae, & effectus, qua coniunctione innititur tertium genus demonstrationis; uel cōiunctio est accidētalis, & ita conficiūtur ratiocinationes a signo, quae solubiles nūcupantur, de quibus etiam loquitur Ar. 1. Rhet. Collatio rationis ea est, quam Arist. nuncupat cognitionem per analogiam, quae analogia parilitas rationis est, ut materia, & Deus cognosci dicuntur. Sic collatione rationis bonorum noticia facta est, inquit Cic. quoniam hac analogia utimur. Et considerandum, quod notio, quae his quattuor modis fit, ea est, quae dianoetica nūcupatur ab Ar. quando ex unius notitia ad aliud deducimur. & ita singuli modi ad hos quattuor rediguntur. Haec reductio ad hos quattuor modos & Peripatetico, & Platonico est consentanea, quamuis ambo uariis utantur loquendi modis. & ideo haec reductio neque ex Arist. neque ex Platone desumpta est, sed ea utebantur Stoici, sed est consona, etiam fundamentis Arist. & Platonis. Et, si quis quaerat de definitione, ad quod redigatur, dicendum, quod, si definitio consideratur ut per partes eius notas, ducimur in notitiam definiti, ut ait Arist. 1. Met. 48. sic reducitur hic notionis modus ad coniunctionem: si uero uiam consideramus, qua in definitionis notitiā, & inuentionem ducimur, sic ad alios modos reducitur.

CICERO

NEc uero perturbationes animorum, quae uitam insipientium miseram, acerbamq. reddũt, quas Graeci πάθη appellant: (poteram ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare; sed non conueniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος: sit igitur perturbatio, quae nomine ipso uitiosa declarari uidetur) nec hae perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq. hae sunt genere quattuor, partibus plures, aegritudo, formido, libido, quamq. Stoici, communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant; ego malo laetitiam appellare, quasi gestientis animi elationem uoluptariam, perturbationes autem nulla naturae ui commouentur. omniaq. ea sunt opiniones, ac iudicia leuitatis. itaque his sapiens semper uacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs. praeter enim tres disciplinas, quae uirtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis haec est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis: qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt. sed haec quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis umquam fuit aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo, peruenire? quam uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quae occulta nobis sunt; quo moueantur, quibusq. de caussis ea uersentur in caelo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit, aut quis contra studia naturae tam uehementer obduruit, ut a rebus cognitione dignis abhorreat, easq. sine uoluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui, maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, ceterorumq. uirorum fortium, atque omni uirtute praestantium facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem, honesta in familia institutus, & educatus ingenue, nõ ipsa turpitudine, etiam si eum laesura non sit, offenditur? quis animo aequo uidet eum, quem impure, ac flagitiose putet uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus, quo minus homines, tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se foeditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se fugienda.

EXPLANATIO

CETERIS *omnibus philosophis haec est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt.* } Numquam placuit, His Stoicis, & suspicatus aliquando sum, Stoicis, non esse Ciceronis, sed additum, ut exponeretur illud His. nunc me Philippi Tertij, cuius inter omnes nostrae urbis oratores instructa Graecis, ac Latinis litteris emiuet eloquentia, liber antiquus in eam coniecturam ducit, ut, Stoicis, retinendum, His amouendum putem. mendi enim suspicionem uarietas affert: & est in eo libro, pro, His, In. de quo tamen sine hominum eruditorum sententia nihil statuo. probari autem ea, quae scribimus, ab ijs, quorum animus nulla inuidiae, nulla maleuolentiae labe suffusus, libere, simpliciterq. iudicat, ita gaudeo, ut ab iisdem tamen improbari facile patiar. Haec Paullus pater. PROAVI *mei*, } Ne quis ideo subesse mendũ suspicetur, quia Cato Censorius, quem Cicero significat, multo antiquior fuerit, quam proauus. nam est hoc familiare Ciceroni, ut proauos appellet ab eius aetate longissime remotos, ut in epistola ad Appium: Si censor es, de proauo multum cogitato tuo: cum de Appio Caeco, qui Pyrrhi pacem dissuasit, eum loqui constet. Haec Paullus pater. QVID *autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus*, } Eemendo ex antiquo libro Bernardini Maffei, Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus. in quo uis est, & energia maior, quam si, Poterat, & Statueremus, legatur. Haec Paullus pater.

CICERO

CONSTITVTO *autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum; intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, aestimandum esse, quam illa media, quae ex eo compararentur. stultitiam autem, & temeritatem, & iniustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quae ex ipsis eueniant; non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, haec pugnare uideatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur; sed ad turpes actiones, quae oriuntur e uitijs. quas enim Graeci κακίας appellant, uitia malo, quam malitias, nominare. Haec tu, inquam, Cato, uerbis illustribus; & id, quod uis, declarantibus. itaque mihi uideris Latine docere philosophiam, & ei quasi ciuitatem dare, quae quidem adhuc peregrinari Romae uidebatur, nec offerre sese*

nostris sermonibus : & ista maxime propter limatam quandam & rerum, & uerborum tenuitatem. scio enim esse quosdam, qui quamuis lingua philosophari possint, nullis enim partitionibus, nullis definitionibus utuntur ipsi, qui dicunt ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. quare attendo te studiose, &, quaecumque rebus ijs, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriae mando. mihi enim erit ijsdem istis fortaße iam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi uideris, & ad consuetudinem nostrae orationis, uitia posuiße contraria. quod enim uituperabile est per se ipsum, id eo ipso uitium nominatum puto, uel etiam a uitio dictum uituperari. sin κακίαν malitiam dixisses; ad aliud nos unum certum uitium consuetudo Latina traduceret: nunc omni uirtuti uitium, contrario nomine, opponitur.

E X P L A N A T I O

IPsi, *qui dicunt* } Neque hoc placet, neque, quod placeat inuenio. Liber Tertij, Ipsi qui de, ego, Ipsi, potius, quam, Dicunt, uitiosum puto. Haec Paullus pater. CERTVM *uitium* } certum enim uitium est malitia, id est astutia quaedam ad fallendum apta, uel etiam ad fraudem uitandam. NVNC *omni uirtute* } Nunc, reposui ex uetere libro: cuius locum occupauerat Hoc. nemo est autem, paullo quidem Romanae linguae peritior, qui Nunc, pro Sed, usurpatũ saepissime, tum a Cicerone, tum ab alijs, ignoret, sin exempla aliquis petat, longe ne abeat, legat librum de Fin. I. & prooemium Tusculanae III. Haec Paullus pater.

C I C E R O

TVM ille, his igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quae pertractata est a Peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorationem dialecticae. Carneades tuus, egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq. eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quaestione, quae de bonis, & malis appellatur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controuersiam, sed nominum. Mihi autem nihil tam perspicuum uidetur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam uerbis, dissidere, maiorem multo habere Stoicos, & Peripateticos rerum omnino discrepãtiam, quam uerborum; quippe cum Peripatetici omnia, quae ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate uiuendum; nostri uero, quod aestimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam uitam putent. An uero certius quidquam potest esse, quam illa ratio eorum, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum eße, cum equuleo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti. etenim, si dolores eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leuiore de caussa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cũ tria genera bonorum sint, quae sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum sit nobis, ut, qui plura habeat, quae in corpore magni aestimantur, sit beatior. illi enim corporis commodis compleri uitam beatam putant: nostri nihil minus. nam, cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quae nos bona naturae appellemus, frequentia beatiorem uitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris aestimandam: certe minus ad beatam uitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim, si &, sapere, expetendum sit, & ualere: coniunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum. neque tamen, si utrumque sit aestimatione dignum, pluris sit coniunctum, quam sapere ipsum separatum. nam, qui ualetudinem aestimatione aliqua dignum iudicamus, neque tamen eam in bonis ponimus; ijdem censemus, nullam esse tantam aestimationem, ut ea uirtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quae & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur: recte, secus ne, postea.

C I C E R O

SED potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernae; & ut interit magnitudine maris Aegei stilla muriae; & ut in diuitijs Croesi teruncij accessio, & gradus unus in ea uia, quae est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum aestimatio splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atque intereat, necesse est. &, quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis: (habent enim suum modum, quaecũque opportuna dicuntur) sic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello; quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, denique ipsum bonũ, quod in eo positum est, ut naturae consentiat, crescendi accessionem nullã habet. ut enim opportunitas illa, sic haec, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eamq. caußam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, si sit longa, quam si breuis: utunturq. simili, ut, si cothurni laus illa eßet, ad pedem apte conuenire; neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec maiores minoribus: sic, quorum omne

bonum

bonum conuenientia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. Nec uero satis acute dicunt: si bona ualetudo pluris aestimanda sit longa, quam breuis; sapientiae quoque usu longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt ualetudinis aestimationem spatio iudicari; uirtutis, opportunitate. ut uideantur, qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum esse, quam breuem. non uident alia breuitate pluris aestimari, alia diuturnitate. itaque consentaneum est his, quae dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorū finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putant posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemq. alium magis alio uel peccare, uel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim, qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si longe non absunt a summo, ut iam iamq. possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui iam appropinquat ut uideat, plus cernit, quam is, qui modo est natus: item, qui processit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilo minus in miseria est, quam ille, qui nihil processit.

EXPLANATIO

MARIS *Aegei* } ab Hellesponto usque ad sinum Megaricum ducitur. STILLA } gutta scilicet, quae stillando cadit. MVRIAE } aquae salsae, piscibus, & salsamentis aptae. TERVNCII. } id est, trium unciarum: ex Varrone. RERVM *in corpore sitarum* } locutio probabilior, quam, si legas, ut antea, Rerum in corpore harum. quam correctionem Maffei liber antiquus probat. Haec Paullus pater.

CICERO

HAEC mirabilia uideri intelligo: sed, cum certe superiora firma, ac uera sint, his autem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem ueritate est dubitandum. Sed quamquam negent, nec uirtutes, nec uitia crescere: attamen utrumque eorum fundi quodam modo, & quasi dilatari putant. Diuitias autem Diogenes censet non eam modo uim habere, ut quasi duces sint ad uoluptatem, & ad ualetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in uirtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autē non potest: itaque, si uoluptas, aut si bona ualetudo sit in bonis, diuitias quoque in bonis esse ponendas: at si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam diuitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quae non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest. ob eamq. caussam, quia cogitationes, comprehensionesq. rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitiones mouent; cum diuitiae non sint in bonis, nulla ars diuitiis contineri potest. quod si de artibus concedamus: uirtutis tamen nō sit eadem ratio: propterea quod haec plurimae commētationis, & exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit; & quod uirtus stabilitatem, firmitatem, cōstantiam totius uitae complectatur; nec eadem haec in artibus esse uideamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis uita, ut ab Aristone; nec ullum sapientiae munus, aut opus inueniretur; cum inter res eas, quae ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino interesse, neque ullum delectū adhiberi oporteret. itaque, cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe: tum inter haec, & illa, quae nihil ualerent ad beate, misereq. uiuendum, aliquid tamen, quo differrent, esse uoluerunt; ut essent eorum alia aestimabilia, alia contra, alia neutrum: quae autem aestimanda essent, eorum in aliis satis esse caussae, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in ualetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris uacuitate, ut gloriae, diuitiarum, similium rerum; alia autem non esse eiusmodi: itemq. eorum, quae nulla aestimatione digna essent, partim satis habere caussae, quamobrem reiicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum; partim non: itemq. hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον, contraq. quod ἀποπροηγμένον nominauit; cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis; quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienum est, quo facilius uis uerbi intelligatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere.

CICERO

VT enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem, (id enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in uita nō ea, quae primario loco sunt, sed ea, quae secundum locum obtinent, προηγμένα, id est producta, nominentur: quae uel ita appellemus, (id erit uerbum e uerbo) uel promota, uel, ut dudum diximus, praeposita, uel praecipua; & illa reiecta. re enim intellecta, in uerborum usu faciles esse debemus. quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod praepositum, uel praecipuum nominamus. itaque id definimus, quod sit indifferens, cum aestimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra, nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis aestimabile esset. nec, hoc posito, nō aliqua essent praeposita.

posita. recte igitur haec facta distinctio est. Atque etiam ab ijs, quo facilius res percipi possit, hoc simile ponitur. ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talum, ut rectus assistat; qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, praepositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa praepositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quae sunt praeposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim, naturamq. nihil pertinent.

EXPLANATIO

NEc *haec posita, non aliqua essent praeposita.* Si corrigas, Nec, hoc posito, non aliqua esse proposita; erit elegantius: neque ab antiquis exemplaribus admodum discedes: siquidem & Maffei liber, Hoc posito, habet. Haec Paullus pater.

CICERO

SEQVITVR illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quae τελικὰ dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno non poterimus; ut res intelligatur) alia autem efficientia, quae Graeci ποιητικὰ, alia utrumque. de pertinentibus nihil est bonum, praeter actiones honestas: de efficientibus, nihil praeter amicum. sed & pertinentem, & efficientem sapientiam uolunt esse. nam, quia sapientia est conueniens actio; erit cum illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. Haec, quae praeposita dicimus, partim sunt per se ipsa praeposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque: per se, ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus; in quibus sunt & praeponenda quaedam, & reijcienda: alia ob eam rem praeposita dicentur, quod ex se aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utramque rem, ut integri sensus, ut bona ualetudo. De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius caussa porrigendum esse dicebant. quibus ego uehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam ipsam propter se praepositam, & sumendam esse dixerunt; esseq. hominis ingenui, & liberaliter educati, uelle bene audire a parentibus, a propinquis, a bonis etiã uiris, idq. propter rẽ ipsam, non propter usum: dicuntq., ut liberis consultum uelimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos: sic futurae post mortem famae tamen esse propter rem, etiam detracto usu, cõsulendum. Sed, cum, quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus: consentaneum tamen est, fungi officio; cum id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut eius ratio reddi possit. est autem officium, quod ita factum est, ut eius probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrarijs. quoniamq. in ijs rebus, quae neque in uirtutibus sunt, neque in uitijs, est tamẽ quiddã, quod usui possit esse: tollendũ id non est. Est autem eius generis actio quoque quaedam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere eorum. quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrarijs.

CICERO

ATQVE perspicuum etiam illud est, in istis rebus medijs aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cum agit, officium illud esse. quod, quoniam numquã fallitur in iudicando, erit in medijs rebus officium. quod efficitur etiam hac conclusione rationis. quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus; id autem est perfectum officium: erit autem etiam inchoatum, ut, si, iuste depositum reddere, in recte factis sit, in officijs ponatur depositum reddere: illo enim addito, iuste, facit recte factum: per se autem hoc ipsum, reddere, in officio ponitur. quoniamq. non dubium est, quin in ijs, quae media dicimus, sit aliud sumendum, aliud reijciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligunt; tam insipientem, quam sapientem sumpturum, quae secundum naturam sint, reiecturumq. contraria. ita est quoddam commune officiũ sapientis, & insipientis. ex quo efficitur, uersari in ijs, quae media dicamus. sed, cum ab his omnia proficiscantur officia; non sine caussa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes, in his & excessum e uita, & in uita mansionem. in quo enim plura sunt, quae secundum naturam sunt; huius officium est in uita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore uidentur; huius officium est e uita excedere. ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere e uita, cum beatus sit; & stulti, manere in uita, cum sit miser. nam bonum illud, & malum, quod saepe iam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturae, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, & delectum cadunt: estq. illa subiecta quasi materia sapientiae. itaque & manendi in uita, & migrandi ratio omnibus ijs rebus, quas supra dixi, metienda. nam neque ijs, qui uirtute retinentur in uita, neque ijs, qui sine uirtute sunt, mors est opponenda; ut saepe officiũ est sapientis desciscere a uita, cum sit beatissimus, si id opportune

facere possit, quod est conuenienter naturae uiuere. sic enim censent, opportunitatis esse beate uiuere. itaque a sapientia praecipitur, se ipsam, si insserit, sapiens ut relinquat. Quamobrem, cum uitiorum ista uis non sit, ne caussam afferant mortis uoluntariae: perspicuum est, etiam stultorum, qui ijdem miseri sint, officium esse, manere in uita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. &, quoniam excedens e uita, & mancus, aeque miser est; nec diuturnitas magis ei uitam fugiendam facit: non sine caussa dicitur, ijs, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in uita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi, natura fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet figura, membrisq. corporum: quae ipsa declarant, procreandi a natura habitam esse rationem. neque uero haec inter se congruere possent, ut natura & procreari uellet, & diligi procreatos nō curaret. Atque etiam in bestijs uis naturae perspici potest: quarum in fetu, & educatione laborem cum cernimus, naturae ipsius uocem uidemur audire.

CICERO

QVARE, ut perspicuum est, natura nos a dolore abhorrere: sic apparet, a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur, ut etiā communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum uideri. ut enim in membris alia sunt tamquam sibi nata, ut oculi, ut aures; alia ēt ceterorum membrorum usum adiuuant, ut crura, ut manus: sic immanes quaedam bestiae sibi solum natae sunt: at illa, quae in cōcha patula pinna dicitur, isque, qui enat e concha, qui, quod eam custodiat, pinnoteres uocatur, in eamq. cum se recepit, includitur; ut uideatur monuisse, ut caueret; itemq. formicae, apes, ciconiae aliorum etiam caussa quaedam faciunt. multo magis haec coniunctio est hominis: itaque natura sumus apti ad coetus, concilia, ciuitates. Mundum autem censent regi numine deorum, eumq. esse quasi communem urbem, & ciuitatem hominum, & deorum, & unumquemque nostrum eius mundi esse partem: ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostrae anteponamus. ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt: sic uir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicuius, aut suae, consulit: nec magis uituperandus est proditor patriae, quam communis utilitatis, aut salutis desertor propter suam utilitatem, aut salutem. ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem appetat pro rep. qui doceat cariorem nobis esse patriā, quam nosmet ipsos. quoniamq. illa uox inhumana, & scelerata dicitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur; quod uulgari quodam uersu Graeco pronunciari solet: certe uerum est, etiam ijs, qui aliquādo futuri sint, esse propter ipsos consulendum. ex hac animorum affectione testamenta, commendationesq. morientium natae sunt. Quodq. nemo in solitudine uitā agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad coniunctionem, congregationemq. hominū, & ad naturalem cōmunitatē esse natos. Impellimur aūt natura, ut prodesse uelimus quā plurimis, in primisq. docendo, rationibusq. prudentiae tradendis. itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. ita non solum ad discendū propensi sumus, uerum etiam ad docendum. atque, ut tauris natura datum est, ut pro uitulis contra leones summa ui, impetuq. contendant: sic ij, qui ualent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, & Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. atque etiam, Iouem cum optimum, & maximū dicimus, eumq. eundem salutarem, hospitalem, Statorem; hoc intelligi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela. minime autem conuenit, cum ipsi inter nos abiecti, neglectiq. simus, postulare, ut dijs immortalibus cari simus, & ab his diligamur.

EXPLANATIO

AT illa, quae in concha patula pinna dicitur, } Pinna cōcha est. Huius naturam refert Plinius lib. IX. cap. 42. VVLGARI quodam uersu Graeco } ἐμοῦ θανόντος, γαῖα μιχθήτω πυρί. Suetonius in Nerone.

CICERO

QVEMADMODVM igitur mēbris utimur prius, quam didicimus, cuius ea utilitatis caussa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatē coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet; nec iustitiae ullus esset, nec bonitati locus. &, quomodo hominum inter homines iuris esse uincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestijs. praeclare enim Chrysippus: cetera nata esse hominū caussa, & deorū, eos autē communitatis & societatis suae: ut bestijs homines uti ad utilitatem suam possint, sine iniuria: quoniamq. ea natura esset hominis, ut cum genere humano quasi ciuile ius intercederet; qui id conseruaret, eū iustū; qui migraret, iniustū fore. sed, quemadmodū, theatrum cū commune sit, recte tamen dici potest, eius esse eū locum, quem quisque occuparit: sic in urbe, mundoue communi non aduersatur ius, quo minus suū quidq. cuiusque sit. Cum autē ad tuendos, conseruandosq. homines hominem natū esse uideamus: consentaneū est huic

naturae,

naturae, ut sapiens uelit gerere, & administrare remp. atque, ut e natura uiuat, uxorem adiungere, & uelle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque uitam alij cadere in sapientem dicunt; si quis eiusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alij, nullo modo. Vt uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas; & emolumenta, & detrimenta, quae ὠφελήματα, & βλάμματα appellant, communia esse uoluerunt: quorum altera prosunt, nocent altera: neque solum ea communia, uerum etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem, & commoda (ita εὐχρηστήματα, & δυσχρηστήματα appello) communia esse uoluerunt, paria noluerunt. illa enim, quae prosunt, aut quae nocent, aut bona sunt, aut mala; quae sint paria, necesse est: commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quae praeposita, & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse. sed emolumenta communia esse dicuntur: recte autem facta, & peccata non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent; quia sit ex eo genere, quae prosunt. quamquam autem in amicitia alij dicant, aeque caram esse sapienti rationem amici, ac suam; alij autem, sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse a iustitia, ad quam nati esse uideamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minime uero probatur huic disciplinae, de qua loquor, aut amicitiã, aut iustitiã propter utilitates adsciscі, aut probari. eaedem enim uoluptates poterunt eas labefactare, atque peruertere. etenim nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsae per se expetantur. Ius autem, quod ita dici, appellariq. possit, id esse naturam; alienumq. esse a sapiente, non modo iniuriam cui facere, uerum etiam nocere.

EXPLANATIO

QVI *migraret,*] Pro, Qui mutaret, qui discederet ab eo iure. antique usurpatum cum accusandi casu. ut l. III. de leg. Quod quis earum rerum migrasset, noxiae puena par esto. & l. I. de Diu. ubi est in uulgatis libris, Ne communi iure migrare uideatur, ueteres aliquot habent, Communia iura. Et lib. I. de off. Ea migrare interdum, & non seruare sit iustum. Sic locutus Plauius. Haec Paullus pater. QVO *minus suum quidque cuiusque sit*] quo suum cuique conseruaretur. VELLE *ex ea liberos procreare.*] Qui coniunget hoc cum uerbo, Velit, a quo pendet; intelliget, Velle, locum non habere. quid enim est, Vt sapiens uelit uelle ex uxores liberas procreare? Haec Paullus pater. QVORVM *altera prosunt, nocent altera:*] Glossema suspicor fuisse ad Graeca uerba, *ὠφελήματα, βλάμματα.* nec uero, cum dixisset iam, Emolumenta, & detrimenta, intulisse Ciceronem uerisimile est, Quorum altera prosunt, altera nocent. Haec Paullus pater. Id *esse naturam;* Natura, liber Tertii: nec displicet. totum autem hoc regatur ab eo necesse est, Probatur huic disciplinae. Haec Paullus pater.

CICERO

NEc *uero rectum est, cum amicis, aut bene meritis consociare, aut coniungere iniuriam: grauissimeq., & uerissime defenditur, numquam aequitatẽ ab utilitate posse seiungi; &, quidquid aequum, iustumq. esset, id etiam honestum, uicissimq., quidquid esset honestum, id iustum etiam, atque aequum fore. Ad easq. uirtutes, de quibus disputatum est, dialecticam & adiungunt, & physicam: easq. ambas uirtutem nomine appellant; alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, ne ue umquam captiosa probabilitate fallamur, eaq., quae de bonis, & malis diceremur, ut tenere, tueriq. possimus nam sine hac arte quemuis arbitrantur a uero abduci, falliq. posse. recte igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratioq. uitiosa est, ars ea, quae tollit haec, uirtus nominata est. Physicae quoque non sine caussa tributus idẽ est honos: propterea quod, qui conuenienter naturae uicturus sit, ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. Nec uero potest quisquam de bonis, & malis uere iudicare, nisi omni cognita ratione naturae, & uitae, etiam deorum, & utrum conueniat, nec ne, natura hominis cum uniuersa. Quaeq. sunt uetera praecepta sapientũ, qui iubent tempori parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis, haec sine physicis quã uim habeant, (& habent maximam) uidere nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura ualeat, haec una cognitio potest tradere. Nec uero pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturae intelligi potest.*

EXPLANATIO

QVEMVIS *arbitrantur*] Qui superiora leget, aptius iudicabit, Arbitrantur, quam, ut antea, Arbitramur. Hoc etiam ex uetere libro. Haec Paullus pater. ARS *ea, quae tollit haec,*] Cui tereirs aures suot, intelligensq. iudicium, is, non dubito, quin hoc magis probet, accedente libri ueteris auctoiitate, quam illud uulgo receptum, Ab his ea, quae tollit haec. Haec Paullus pater.

CICERO

SEd *iam sentio me esse longius prouectum, quã proposita ratio postularet. uerum admirabilis compositio disciplinae, incredibilisq. rerum traxit ordo. quem, per deos immortales, non ne miraris? quid enim aut in*

natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamq. compactum, & coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam litteram moueris, labent omnia? nec tamen quidquã est, quod moueri possit. quã grauis uero quã magnifica, quã cõstans cõficitur persona sapientis? qui, cũ ratio docuerit, quod honestũ esset, id esse solũ bonũ, semper sit, necesse est, beatus, uereq. omnia ista nomina possideat, quae irrideri ab imperitis solent. rectius enim appellabitur rex, quã Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim est dictator) quam Sulla, qui trium pestiferorum uitiorum, luxuriae, auaritiae, crudelitatis, magister fuit: rectius diues, quam Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem, nulla belli caussa, transire uoluisset. recte eius omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur. animi enim lineamenta, sunt pulcheriora, quam corporis. recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens, neque oboediens cupiditati. recte inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen uincula iniici nulla possint, neque exspectet ullum tempus aetatis, ut tum denique iudicetur, beatus ne fuerit, cum extremum uitae diem morte confecerit: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Croesum monuit. nam, si beatus umquam fuisset, beatam uitam usque ad illum a Cyro exstructum rogum protulisset. Quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus uir, & omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est uirtute diuinius?

EXPLANATIO

QUEM *per deos immortales, non ne miraris?* } Malui, Quem, testimonio commotus antiqui libri, quam, ut antea, Quae. ut de ordine Cicero loquatur. etsi ferri etiam, Quae, poterat. Haec P... us pater. ET *omnes boni beati sint:* } recte hoc additum. nam, ut nemo, nisi bonus uir, beatus sit, non continuo sequebatur, ut omnes boni beati essent.

IN M. TVLLII. CICERONIS DE. FINIBVS BONORVM. ET. MALORVM LIBRVM. IV.

Commentarius Aldi Mannuccij.

CICERO

VAE. cum dixisset, finem ille.. ego autem, nae tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino uelle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum. tam enim diligenter, etsi minus uere, (nã non id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, uerum etiam exstructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, ain tandem? inquit: cum ego te hac noua lege uideam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me caussa tempus dilaturum putas? quae tamen a te agetur non melior, quam illae sunt, quas interdum obtines. quare istam quoque aggredere, tractatam praesertim ab alijs, & a te ipso saepe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quae uix intelligam. Obscura, inquit, quaedam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur, easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res, inquit? an parum disserui, non uerbis Stoicos a Peripateticis, sed uniuersa re, & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si uidetur: sin aliud quid uoles, postea. Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo.

EXPLANATIO

PERDISCERE. } sumptum a caussis iudicialibus, quas responsuri oratores perdiscant necesse est. quod ea confirmant, quae sequuntur. CVM *ego te hac noua lege* } Bene, Noua lege: nam tempus orandi praescriptum erat oratoribus. id erat duarum horarum, ad clepsydram.

CICERO

VT placet, inquit. etsi illud erat aptius, aequum cuique concedere. Existimo, inquam, Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastũ,

satis

*satis & copiose, & eleganter habuisse constitutam disciplinam; ut non esset caussa Zenoni, cum Polemonem audisset, tur & ab eo ipso, & a superioribus dissideret. quorum fuit haec institutio. in qua animaduertas, uelim, quid putes mutandum; nec exspectes, dum ad omnia dicam, quae a te dicta sunt. uniuersa enim illorum ratione cum tota uestra confligendum puto. Qui cum uiderent nos ita esse natos, ut & communiter ad eas uirtutes apti essemus, quae notae, illustresq. sunt: iustitiã, dico, temperantiam, ceterasq. generis eiusdem; quae omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt; easq. ipsas uirtutes uiderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, uel potius innatam cupiditatem scientiae, natosq. esse ad congregationem hominum, & ad societatem, & communitatemq. generis humani, eaq. in maximis ingenijs maxime elucere, totam philosophiam tres in partes diuiserunt: quã partitionem a Zenone retentam esse uidemus. quarum cum una sit, qua mores conformari putantur: differo eam partem, quae quasi stips est huius quaestionis: (qui sit enim finis bonorum, mox) hoc loco tantum dico, a ueteribus Peripateticis, Academicisque, qui, re consentientes, uocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur, Graece πολιτικὸν, grauiter, & copiose esse tractatum. quam multa illi de rep. scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum praecepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quae subtiliter disserenda erant, polite, apteq. dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut uestri etiam: sed uos squalidius: illorum, uides, quam nitet oratio. deinde ea, quae requirebant orationem ornatam, & grauem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de aetate degendâ, de philosophia, de capessenda rep. de temperantia, de fortitudine hominum, * de spinis uellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate uelient, enucleate minora dicere. itaque quae sunt eorum consolationes? quae cohortationes? quae etiam monita, & consilia scripta ad summos uiros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicẽdi exercitatio duplex. nam, quidquid quaeritur, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut, ijs adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. ergo in utroque exercebantur: eaq. disciplina effecit tantã illorum utroque in genere dicendi copiam.*

EXPLANATIO

E TSI *illud erat aptius, aequum cuique concedere*.] Haec mihi non cohaerere uidentur inter se. quis enim dixerit, Cum aequum concedituf, id aptum esse? potius iustum esse: si modo ad rei naturam accommodare uerba uolumus. Praeterea, satis mihi non dum constat, an ex usu Latinae linguae dici possit, Aptius erat concedere, quod cuique aequum est. Ego Ciceronem, aut Catonem a Cicerone inductum, puto hoc significare; non modo aptius id esse, ut respondeatur sibi ad ea, quae iam dixerat de Stoicorum, & Peripateticorum dissensione; uerum etiam aequum. ad quam sententiam aptare uerba cum uellem, ita legendum iudicauit: Etsi illud erat aptius, aequumq. cocedere. Haec Paullus pater; D E *spinis uellentium, ut Stoici*,] Legendum quidam putant: Nec more hominum uellentium spinas, ut Stoici, &c. D E *spinis uellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium*,] Tropus est, difficilem, sterilem, & nudam orationem Stoicorum indicans.

CICERO

T OTUM *genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque uides, quo modo loquantur. noua uerba fingunt, deserunt usitata. at quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. uides, quantam rem agat: ut, Circeis qui habites, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. quid ille incendat? restingues citius, si ardentem acceperis. ista ipsa quae tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem, a te quidem apte, ac rotunde: quippe: habes enim a rhetoribus: illorum uero ista ipsa quam exsilia de uirtutis ui, quam tantam uolunt esse, ut beatum per se efficere possit, pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & ijdem abeunt, qui uenerant. res enim fortasse uerae, certe graues, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius. Sequitur disserendi ratio, cognitioq. naturae. nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutara gestiret. res enim praeclare se habent, & quidem in utraque parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet, praetermissum est? qui & definierunt plurima; & definiendi artes reliquerunt: quodq. est definitioni adiunctum, ut res in partes diuidatur, id & sis ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrarijs: a quibus ad genera, formasq. generum deuenerunt. Iam, argumenti ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quae perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid uerum sit in singulis: extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione concluden-*

eludentium, eorumq. cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? Quid, quod pluribus locis quasi denunciant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, atque ut eorum alterum ab altero separemus?

EXPLANATIO

CIRCAEIS } Opidum est Latij, in quodam promontorio. ILLORUM *uero ista ipsa quam exsilia de uirtutis ui: quam, &c.* } Primum iterari non placet, Ista ipsa: deinde illud, De uirtutis ui, disiungendum ab antecedentibus, & cum sequentibus coniungendum existimo: ot legatur, & distinguatur hoc modo: Illorum uero quam exsilia. de uirtutis ui, quam tantam uolunt esse, ut beatum per se efficere possit, pungunt, quasi aculeis, interrogationibus angustis. id est, cum de uirtutis ui loquuntur, uim tamen nullam habet eorum oratio. Nam, illud, Quam exsilia, refero ad ea uerba, Ista ipsa, solum sapientem esse regem, dictatorem, diuitem. quae cum ab illis memorantur, quam exsilia sunt. Hoc tamē eiusmodi est, ut magnopere non confirmem. potest enim fieri, non solum ut iterauerit Cicero Ista ipsa; quod interdum solet, cum aliquid interponit; uerum etiam, ut addiderit, De uirtutis ui, repetit eorum uerborum sententia, Regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem. Haec Paullus pater.

CICERO

QUID? ea, quae dialectici nunc tradunt, & docent, non ne ab illis instituta sunt, & inventa? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum: tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis; ab hoc autem quaedam non melius, quam ueteres; quaedam omnino relicta. Cumq. duae sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inueniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam, e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerētur, uestri ne suspicati quidem sunt; superiores autem artificio, & uia tradiderunt. quae quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere. nam, qui sciet, ubi quidque positum sit, quaq. eo ueniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperq. esse in disputando suus. quod etsi ingenijs magnis praediti quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quam natura. aliud est enim, poetarum more uerba fundere; aliud, ea, quae dicas, ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturae; qua hi utuntur, & uestri: neque uero ob duas modo caussas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis, & religionis metus: sed etiam modestiam quandam cognitio rerum caelestium affert ijs, qui uideant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo; & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus; iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quae uoluntas: cuius ad naturam apta ratio, uera illa, & summa lex a philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione naturae insatiabilis quaedam e cognoscendis rebus uoluptas: in qua una, confectis rebus necessarijs, uacui negotijs, honeste, ac liberaliter possumus uiuere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quattuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quaereretur res admodum difficilis, num quincta quaedam natura uideretur esse, ex qua ratio, & intelligētia oriretur; in quo et de animis, cuius generis essent, quaereretur: Zeno id dixit esse ignem: non nulla deinde aliter, sed ea pauca: de maxima autem re, eodem modo, diuina mente, atque natura mundum uniuersum, atque eius maximas partes administrari. materiam uero rerum, & copiā apud eos exsilem, apud illos uberrimam reperiemus.

EXPLANATIO

PRIOREM *autem illi* } non Stoici, quos priore loco nominauit, sed Peripatetici: non enim ordinem uerborum, sed ortum philosophorum, spectauit. Stoicis enim Peripatetici uetustiores. DICENDI *copiam* } Superuacaneum hoc uidetur, cum dixerit, Quod. aut igitur, Quod mendosum: aut Dicendi copiam, abundat, additum fortasse, ut explanaretur Quod. Haec Paullus pater. Mihi impressa lectio non displicet: & eam ferri posse puto, si, Quod, pro Quia, accipiatur. APUD *eos* } hoc est Stoicos. APUD *illos* } hoc est Peripateticos.

CICERO

QUAM multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animātium genere, ortu, membris, aetatibus? quam multa de rebus ijs, quae gignuntur e terra? quam multae, quamq. de rebus ijs, & caussae cur quidque fiat, & demonstrationes quemadmodum quaeque fiant? qua ex omni copia, plurima, & certissima

sima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturã explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, caussa non uidetur fuisse mutandi nominis. non enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritum puto. pauca mutat, uel plura sane; at, cum de plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod item cum uestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed haec hactenus. Nunc uideamus, quaeso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tamquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quãquam a te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quid a Stoicis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponã; ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam a Zenone noui sit allatum. Cum enim superiores, e quibus planissime Polemo, secundum naturam uiuere, summum bonum esse dixissent; his uerbis significari Stoici tria dicunt; unum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerũ, quae natura euenirent. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, conuenienter naturae uiuere. Alterum significare idem, ut diceretur, officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere. hoc sic expositum dissimile est superiori. illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit sapienti soli: hoc autem inchoati cuiusdam officij est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest. Tertium autem, omnibus, aut maximis rebus ijs, quae secundum naturam sint, fruentem uiuere. hoc non est positum in nostra actione: completur enim & ex eo genere uitae, quod uirtute fruitur; & ex ijs rebus, quae secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eaq. uita, quae ex summo bono degitur, quia coniuncta ei uirtus est, in sapientem solum cadit: isq. finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum uidemus, a Xenocrate, atque ab Aristotele constitutus est. itaque ab his constitutio illa prima natura, a qua tu quoque ordiebare, his prope uerbis exponitur: Omnis natura uult esse conseruatrix sui; ut & salua sit, & in genere conseruetur suo.

EXPLANATIO

QVAM *multa ab his* } ab Aristotele in libris de animalibus, & a Theophrasto in libro de caussis plantarum. IDCIRCO *non erat ortus* } Etsi non omnino sequebatur Academicos, nomen tamẽ mutare non debuit. ab ijs enim ortus: cum audisset Polemonem. EQUIDEM *etiam Epicurum in physicis quidem Democritum puto.* } Vel, Quendam, pro Quidem, placeret: uel ita distinguerem: Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto. Haec Paullus pater. SIGNIFICARE *idem, ut diceretur,* } Tolle hoc: patebit sententia. tollendum autem puto, cum in illa tria, quae significari Stoici dicebant, intueor; Vnum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quae natura euenirẽt; alterum, officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere; tertium, omnibus, aut maximis rebus ijs, quae secundum naturam sint, fruentem uiuere. Quod si post, Alterum, addatur, Significare idem ut diceretur, fateor, me, quod dicatur, non assequi, & habiturum gratiam explananti. Haec Paullus pater.

CICERO

AD hanc rem aiunt artes quoque requisitas, quae naturam adiuuarent: in quibus ea numeretur in primis, quae est uiuendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit; quod desit, acquirat. Iidemq. diuiserunt naturã hominis in animũ, & corpus. cumq. eorum utrumque per se expetendum esse dixissent; uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant. cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori; uirtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. sed, cum sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse uellent, quae esset naturae comes, & adiutrix: hoc sapientiae munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo, & corpore, in utroque iuuaret eum, atque contineret. Atque ita, re primo simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: in primisq. reperiebant, in his inesse iustitiae semina: primiq. ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ij, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur; & id, quod temporum ordine antiquius est, ut coniugia uirorum & uxorum natura coniuncta esse dicerent; qua ex stirpe orirentur amicitiae cognationum. Atque ab his initijs profecti, omnium uirtutum, & originem, & progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoque animi exsistebat; qua facile posset repugnari, obsistiq. fortunae; quod maximae res essent in potestate sapientis. uarietates autem, iniuriasq. fortunae facile ueterum philosophorum praeceptis instituta uita superabat. Principijs autem a natura datis, amplitudines quaedam bonorum excitabantur, partim profectae a contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor; ex quo etiã rationis explicandi, differendiq. cupiditas consequebatur; quodq. hoc solum animal natũ est pudoris, ac uerecundiae particeps, appetensq. coniunctionum hominum, ac societatũ, animaduertensq. in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ne quid ab eo fieret, nisi honeste, & decore: his initijs, ut ante dixi, tamquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, & iustitia, & omnis honestas perfecte absoluta est. Habes, inquam, Cato formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio, quae caussa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciuerit; quidnam horum ab eo non sit probatum; quod ne omnem naturam conseruatricem sui dixerit; an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere incolumeq. uellet; an, cũ omnium artiũ finis is esset, quid natura maxime quaereret,

veret, idem statui debere de totius arte uitae; an quod, cum animo constaremus, & corpore, & haec ipsa, & eorum uirtutes per se esse sumendas. an uero displicuit eas, quae tributa est animi uirtutibus, tanta praestantia? an quae de prudentia, de cognitione rerum, de coniunctione generis humani, quaeq. ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur?

EXPLANATIO

C*VMQ. eorum utrumque per se expetendum esse dixissent; uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant.* § Erat in uulgatis libris, Cumq. eorum unumquodque: in scripto, pro Vnumquodque, Vtrumque: quod probaui: cum & de anima, & corpore sermo sit; & Sequatur, Virtutes quoque utriusque eorum. Haec Paullus pater.

CICERO

F*ATEBVNTVR Stoici, haec omnia dicta esse praeclare: neque enim eam caussam Zenoni desciscendi fuisse. alia quaedam dicent, credo, magna antiquorum esse peccata, quae ille, ueri inuestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam ualetudinem, quam dolorum omnium uacuitatem, quam integritatem oculorum, reliquorumq. sensuum ponere in bonis potius, quam dicere, nihil omnino inter eas res, iisq. contrarias interesse? ea enim omnia, quae illi bona dicerent praeposita esse, non bona: itemq. illa, quae in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda; & sumenda potius, quam expetenda. eademq. de omni uita, quae in una uirtute consisteret, illam uitam, quae etiam ceteris rebus, quae essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumq. ipsa uirtus efficiat ita beatam uitam, ut beatior esse non possit; tamen quaedam deesse sapientibus tum, cum sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant. O magnam uim ingenii, caussamq. iustam, cur noua exsisteret disciplina. perge porro. sequentur enim, quae tu scientissime complexus es; omnem insipientiam, iniustitiam, alia uitia similia esse, omniaq. peccata esse paria, eosque, qui natura, doctrinaq. longe ad uirtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum uitam, et improbissimorum quidquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille uir, si sapiens non fuerit, nihilo melius quam quiuis improbissimus, nec beatius uixerit. Haec uidelicet est correctio philosophiae ueteris, & emendatio. quae omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem uitae grauiter, & sapienter agendae profiteretur, nomina rerum commutantem; cumq. idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem uim tribueret, alia nomina imponentem, uerba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronus ne caussae, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exsulium, publicationem bonorum? haec reiicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in concione autem si loqueretur; si Hannibal ad portas uenisset, murumq. iaculo traiecisset; negaret esse in malis, capi, uenire, interfici, patriam amittere?*

EXPLANATIO

O*MNIA, quae illi* § Peripatetici. N*OMINA rerum commutantem* § Suspicor glossema fuisse ad illud, Ita loquentem. Haec Paullus pater.

CICERO

A*N, senatus cum triumphum Africano decerneret; quid de eius uirtute, aut felicitate posset dicere, si neque uirtus in ullo, nisi sapiente, nec felicitas uere dici potest? Quae est igitur ista philosophia, quae communi more in foro loquitur; in libello, suo? praesertim cum, quod illi uerbis suis significent, in eo nihil moueatur, de ipsis rebus nihil mutetur, eaedem res maneant alio modo. quid enim interest, diuitias, opes, ualetudinem bona dicas, an ne praeposita; cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa praeposita nominas? itaq. homo in primis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Laelii, Panaetius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, numquam posuit, non esse malum dolorem; sed quid esset, & quale, quantumq. in eo inesset alieni; deinde, quae ratio esset perferendi. cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia condemnata mihi uidetur esse immanitas ista uerborum. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quae a te dicta sunt, pressius agamus; eaq., quae modo dixisti, cum iis conferamus, quae tuis antepono. Quae sunt igitur communia uobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis; quae in controuersiam ueniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet agi subtilius, & ut ipse dixisti, pressius. quae enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora desidero. A me tu, inquam? sed tamen enitar, &, si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmet ipsos commendatos esse nobis, primamq. ex natura hanc habere appetitionem, ut conseruemus nosmet ipsos. hoc conuenit: sequitur illud, ut animaduertamus, qui simus ipsi; ut nos, quales oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus, & corpore: quae sunt cuiusdam modi: nosq. oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, haec diligere, constituereq. ex his finem illum summi boni, atque ultimi. quem, si*

prima uera sint, ita constitui necesse est; earum rerum, quae sunt secundum naturam, quamplurima, & quam maxima adipisci. hunc igitur finẽ illi tenuerunt: quodq. ego pluribus uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere, hoc his bonorum uidetur extremum.

EXPLANATIO

DE *ipsis rebus nihil mutetur,* } Et hoc mihi suspectum est, ut antecedentium uerborum interpretatio. Haec Paullus pater. ALIO *modo.* } allusit ad formulas, siue actiones iurisconsultorum: unde in epist. De eadem re alio modo. Et lib. v. de Fin. Quae cum Zeno didicisset a nostris, ut in actionibus praescribi solet, de re eadem fecit alio modo.

CICFRO

AGE nunc isti doceant, uel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo, ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honeste uiuere, (id est enim uel ex uirtute, uel naturae congruenter uiuere) summum bonum sit; & quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis; omniaq. ea, quae, cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate; ipsum denique officium. quaero igitur, quo modo hae tantae commendationes, a natura profectae, subito a sapientia relictae sint. quod si non hominis summũ bonum quaereremus, sed cuiusdam animantis; is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo uerum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic uester finis. desideraret enim ualetudinem, uacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationem sui, earumq. rerum custodiam: finemq. sibi constitueret, secundum naturam uiuere: quod est, ut dixi, habere ea, quae secundum naturã sunt, uel omnia, uel plurima, & maxima. cuiuscumque enim modi animal constitueris; necesse est, etiamsi id sine corpore sit ut fingimus, tamen esse in animo quaedam similia eorum, quae sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autẽ animo, non nullas ualere utraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non ut excelleret animo, sed uti nihil esse, praeter animum, uideretur. uno autem modo in uirtute sola summum bonũ recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret, id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam; ut ualetudo est. sed id, ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicis obscurari quaedam, nec apparere, quia ualde parua sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de uoluptate, quae minimae sint uoluptates, eas obscurari saepe, & obrui: sed non sunt in eo genere tantae commoditates corporis, tamq. productae temporibus, tamq. multae. itaque, in quibus propter eorum exiguitatem obscuratio consequitur; saepe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, nec ne sint: ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncio addere Croesi pecuniae. quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum: ut ei, qui iucunde uixerit annos decẽ, si aeque uita iucunda menstrua addatur, quia momentum aliquod habeat ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo uita beata tollitur.

EXPLANATIO

APPETERET *etiam conseruationem sui, earumq. rerum custodiam:* } Omnes hic libros uideo consentire: nec tamen abiicio susceptam semel opinionem, fortasse non improbandam. opinor autem, Suarumq. rerum custodiam, scripsisse Ciceronem: cum omnibus animantibus id a natura datum esse constet, ut se, ac sua tueantur. Haec Paullus pater.

CICERO

BONA autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora: habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur. ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum, cum ita dicant; si ad illam uitam, quae cũ uirtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam uitam potius, quo haec adiecta sint, nec beatiorẽ tamen ob eam caussam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione, eiiciendũ? ampulla enim sit, nec ne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laboret? at uero grauitate mẽbrorũ, & cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnam ineat gratiam. nec, si ille sapiens ad tortoris equuleum a tyranno ire cogatur, similem habeat uultum, ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum uideret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiae: quarum praesidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque proelium. Deinde non quaerimus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum: sed quid tale sit, ut expleat

mmum. una uoluptas e multis obscuratur in illa uitae uoluptaria: sed tamen ea, quãuis parua sit, pars est eius uitae, quae posita est in uoluptate. nummus in Croesi diuitijs obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam haec, quae secundum naturam esse dicimus, in uita beata: sint modo partes beatae uitae. atqui, si, ut conuenire debet inter nos, est quaedam appetitio naturalis, ea, quae secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiose ista quaerere, de magnitudine rerum, de excellentia, quãta in quoque sit ad beate uiuendum; de istis ipsis obscurationibus, quae propter exiguitatem uix, aut ne uix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quae est enim, quae se umquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut uim, aut ullius earum rerum, quae secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quae autem natura suae primae institutionis oblita est? nulla profecto, quin suam uim retineat a primo ad extremum. Quo modo igitur euenit, ut hominis natura sola esset; quae hominem relinqueret; quae obliuisceretur corporis; quae summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatq. inter omnes, conseruabitur, ut simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quaeritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. tale enim uisum esset ultimum Stoicorum.

EXPLANATIO

QVID *de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit,* } Mendose in uulgatis libris, Multa dissensio. quo in loco cum haererem, commotus proxime sequentibus uerbis, quae nullam potius, quam multam dissensionem significabant; inspexi ueterem Philippi Tertij librum; uidi scriptum planissime, Nulla dissensio: idq. Caroli etiam Sigonij, eruditissimi hominis, & de litteris optime meriti liber confirmat. Haec Paullus pater. VT *simile sit omniumnaturarum illud ultimum, de quo quaeritur?* } Paullo ante dixit, Nemo est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referũtur. Est autem praeclara in primis ratio emendandi, cum similia similibus conferuntur: quod nos saepe fecimus: & hic Naturarum, pro Naturale, reponere non dubitauimus, accedente ad nostram coniecturam uetere libro Caroli Sigonij. Haec Paullus pater.

CICERO

QVID *dubitas igitur mutare principia naturae? quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseq. in se conseruãdo occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia, reliquasq. naturas nihil aliud agere, nisi ut id conseruent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum praeterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt: cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarũ, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest a principio instituere signum, idq. perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud quasi signum absoluere. qualem igitur natura hominẽ inchoauit? ecquod est munus, quod opus sapientiae? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, praeter motum ingenij quendam, id est rationem: necesse est huic ultimum esse, ex uirtute uitam fingere. rationis enim perfectio est uirtus. si nihil, nisi corpus: summa erunt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quaeritur. quid ergo dubitamus, in tota eius natura, quaerere, quid sit effectum? cum enim constet inter omnes, omne officium, munusq. sapientiae in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostrã potestatem; tamquam de animali aliquo loquantur: alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita praeter animum nihil curant; cum praesertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodã genere corporis; ut ne is quidẽ uirtute una cõtentus sit, sed appetat uacuitatẽ doloris.*

EXPLANATIO

PHIDIAS } fuit Atheniensis statuarius insignis. Floruit olympiade 83. uide Plinium lib. lib. 34. Naturalis historiae. SED *accepit a natura inchoatum.* } Aristoteles Politicorum lib. 1. cap. 7. ὥσπερ γὰρ καὶ ἀνθρώπους οὐ ποιεῖ ἡ πολιτική, ἀλλὰ λαβοῦσα παρὰ τῆς φύσεως, χρῆται αὐτοῖς.

CICERO

QVAMOBREM *utiq. idem faciunt, ut si laeuã partẽ negligerent, dexterã tuerentur; aut ipsius animi, ut fecit Herillus cognitionẽ amplexarentur, actionẽ relinquerent. eorũ enim omniũ, multa praetermittentiũ,*

dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at uero illa perfecta, atque plena, eorum, qui, cum de hominis summo bono quaererent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem uacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maxime excellentem tenet; & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus; aciem animorum nostrorum uirtutis splendore perstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen & dolore uacare opus est, & ualere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum quod est optimum, id est in uirtute, laudatur. itaque mihi non satis uidemini considerare, quid intersit naturae quaeque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicā perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quae prima dederit, ne deserat. itaque sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta sensus non reliquit. ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut uitis cum partibus suis omnibus quamoptime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut uos quoq. soletis, fingere aliquid docendi caussa) si igitur illa cultura uitium in uite insit ipsa; cetera, credo, uelit, quae ad colendam uitem attinebunt, sicut antea; se autem omnibus uitis partibus praeferat, statuaq. nihil esse melius in uita, quam se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturae huius tutelae subijciantur. itaque non discedit ab eorum curatione, quibus praeposita uitam omnem debet gubernare. ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus. naturalem enim appetitionem, quam uocant ὁρμὴν, itemque officium, ipsam uirtutem, tuentem esse uolunt earum rerū, quae secundum naturam sunt: cum autem ad summum bonum uolunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt; ut alia sumamus, alia appetamus, potius, quam uno fine utrumque concludant.

EXPLANATIO

QVAM *uno fine utrumque concludant.* } Quae antecedunt, hoc plane probant, eo magis, quod antiquus liber habet, Vtrumque, non ut uulgatis, Omnia. Haec Paullus pater.

CICERO

AT enim ueram dicitis uirtutem non posse constitui, si ea, quae extra uirtutem sunt, ad beate uiuendum pertineant. quod totum contra est. introduci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia, quae leget, quaeq. reijciet, unam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus: in Aristonea uitia, & peccata incidemus; obliuiscemurq. quae uirtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus: non multum ab Herilli leuitate aberrabimus. duarum enim uitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum: quae, ut essent uera, coniungi debuerunt: nunc ita separantur, ut disiuncta sint. quo nihil potest esse peruersius. itaque contra est, ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quae sunt prima naturae, ut ad summam pertinentia, tenebit. quaesita enim uirtus est, nō quae relinqueret naturam, sed quae tueretur. at illa, ut uobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, haec diceret: primos suos quasi coeptus appetendi fuiße, ut se conseruaret in ea natura, in qua ortus eßet. non dum autem explanatum satis erat, quod maxime natura uellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut aequa pars naturae negligatur? in qua si nihil est praeter rationem; sit in una uirtute finis bonorum. sin est etiam corpus: ista explanatio naturae nempe hoc effecerit, ut ea, quae ante explicationem tenebamus, relinquamus. ergo id est conuenienter naturae uiuere, a natura discedere. ut quidam philosophi, cum, a sensibus profecti, maiora quaedam, ac diuiniora uidißent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerā uirtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, propter quae uirtutem ipsam uiderant, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principijs permanaret ad fines: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi uidentur omnes quidem illi erraße, qui finem bonorum esse dixerūt, honeste uiuere; sed alius alio magis. Pyrrho scillcet maxime, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat; deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus; introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tamquam occurreret. is hoc melius, quam Pyrrho, quod uel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quam ceteri, quod penitus a natura recessit.

EXPLANATIO

A T *enim ueram dicitis uirtutem non posse constitui,* } Addidi, Veram, ne discederem a libris antiquis, Sigonij, & Tertij: quamquam non esse uerbum necessarium duxi: simplex enim Virtutis nomen saepe hic a Cicerone usurpatur: & paullo post, ubi confutat argumentum Stoicorum, Contra, inquit, est, ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quae sunt prima naturae, ut ad summam

mam

eam pertinentia, tenebit. Cur igitur, Veram, non reieci? quia uereor antiquitatem, & quia saepe ad inueniendam ueritatem quasi lumen aliquod praefert. quod hic fortasse contigit. nã, ne nihil occultem, puto Ciceronem scriptum reliquisse, At enimuero. Vt enim ab At, &, Verum quae idem ualent, factum est, At enim, & Verum enim: cur non item ab ijsdem, At enim uero, & Verum enim uero, deducantur? cum praesertim, Verum enimuero usitatum esse uideamus. Hoc porro placet eo magis, quia libri scripti non nulli habent, pro Veram, Non: quod a Vero, si contracte scribatur, longe non distat. Haec Paullus pater. *Vt aequa pars naturae negligatur?* Mendum subesse, manifestum est. quod si haec cum superioribus conferantur, sensus ostendet, ita legendum esse, Vt ne qua pars naturae negligatur. ita etiam in Maffei libro scriptum est. Haec Paullus pater. *Sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcunque tamquam occurreret.* Locus locum aperit, si diligenter legas. ego hic, uel contra ueteres libros, unius tantum litterae mutatione, legendum existimo, Quodcumque in mentem ueniret. melior omnino sententia: & idem paullo post memoratur his uerbis: Hoc igitur quaeritis omnes, & ij, qui, quodcumque in mentem ueniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent. Sic postea comperi in antiquo Latini Latinij libro. Haec Paullus pater.

CICERO

Stoici autem, quod finem bonorum in una uirtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officij quaerunt, melius, quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, uincunt Aristonem: quod autem ea, quae ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quae comminiscebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturae; sed ea seiungunt a finibus, & a summa bonorum. quae cum praeponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam uidentur sequi; cum autem negant ea quidquam ad beatam uitam pertinere; rursus naturam relinquunt. Atque adhuc ea dixi cur caussa Zenoni non fuisset, quamobrem a superiorum auctoritate discederet: nunc reliqua uideamus, nisi aut ad haec, Cato, dicere aliquid uis, aut nos iam longiores sumus. Neutrum uero, inquit ille; nam & a te perfici istam disputationem uolo; nec tua mihi oratio longa uideri potest. Optime, inquam: quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium uirtutum auctore, de uirtutibus disputare? sed primum illud uide, grauissimam illam uestram sententiam, unae familiam ducit, honestũ quod sit, id esse solum bonum; honesteq. uiuere, bonorum finem: communem fore nobis cum omnibus, qui in una uirtute constituunt finem bonorum. quodq. dicitis, informari non posse uirtutem, si quidquam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominaui. mihi autem aequius uidebatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quae essent principia naturae, acceperat, a cõmunibus initijs progredientem, uidere ubi primum insisteret, & unde caussa controuersiae nasceretur; non, stantem cum ijs, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti ijsdem argumentis, quibus illi uterentur, ijsdemq. sententijs. Minime uero illud probo, quod, cum docuistis, ut nobis uidemini, solum bonum esse, quod honestũ sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturae, quorũ ex selectione uirtus possit existere. non enim in selectione uirtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret, nam omnia, quae sumenda, quaeq. legenda, aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum; ut is, qui eam adeptus sit, nihil praeterea desideret. Vides ne, ut, quibus summa est in uoluptate, perspicuum sit, quid ijs faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant?

CICERO

Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur: apparet statim, quae sint officia, quae actiones. uobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestum, unde officij, unde agendi principium nascatur, non reperietis. hoc igitur quaeritis omnes, & ij, qui, quodcumque in mentem ueniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: & uos ad naturam reuertemini. quibus natura iure responderit, non esse uerum, aliunde finem beate uiuendi, a se principia rei gerendae peti: esse enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atque, ut Aristonis esset explosa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas, praeter uirtutes, & uitia, inter quas quidquam omnino interesset; sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum diceret: & cum ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet, appetitionem autem rerum, esse in his momentis diceret. quasi uero haec appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quae secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc uenio ad illa tua breuia; quae Consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius: Bonũ omne laudabile: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonum honestũ. O plumbeũ pugionem. quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum laudabile est om-

omne honestum est. quis tibi ergo istud dabit, praeter Pyrrhonem, Aristonem, eorum ue similes? quos tu non probas. Aristoteles uero, Xenocrates, tota illa familia non dabit, quippe qui ualetudinem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse dicant, laudabilia nō dicant. & hi quidem ita non sola uirtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus uirtutem anteponant: quid censes eos esse facturos, qui omnino uirtutem a bonorum fine segregauerunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri uolūt? Iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adiungant quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod uelis? iam ille sorites, quo nihil putatis esse uitiosius; quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile.

EXPLANATIO

ET *uos ad naturam reuertemini.* ℥ Liber Tertij, Sed uos ad naturam reuertimini, quod placet. Sequitur enim paullo post: Quod autem minus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est officij? Haec Paullus pater.

CICERO

ILLVD *uero minime consectarium, sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione dignam esse beatam uitam, quae non possit sine honestate contingere, ut iure quisquam glorietur. dabit hoc Zenoni Polemon, etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui, qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiūgunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. si enim uirtus digna est gloriatione, ut est; tantumq. praestat ceteris rebus, ut dici uix possit: & beatus esse poterit uirtute una praeditus, carens ceteris; nec tamen illud tibi concedet, praeter uirtutem, nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus summum bonum sine uirtute est, non dabunt fortasse, uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari. etsi illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quae non concedantur; aut ea, quae etiā concessa te nihil adiuuent. equidem in omnibus istis cōclusionibus hoc putarem philosophia, nobisq. dignum, & maxime, cum summum bonum quaereremus; uitā nostrā, consilia, uoluntates, non uerba, corrigi. quis enim potest, istis, quae te, ut ais, delectāt, breuibus, & acutis, auditis de sententia decedere? Iam cum ea spectant, & auent audire, cur dolor malum non sit; dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilē toleratu; sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Haec qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam uenerat. tu autem negas fortem esse quenquam posse, qui dolorem malum putet. cur fortior sit, illud, quod tute concedis, asperum, & uix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis, nascitur. Et ais, si una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. utrum igitur tibi litteram uideor, an totas paginas commouere? ut enim sit apud illos id, quod est a te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa; (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si a falsis principijs profecta congruent ipsa sibi, & a proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit: cumq. summum bonum posuisset in ingenij praestantia, quam uirtutem uocamus; nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec uirtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset, aut peius; his propositis, tenuit prorsus consequentia.*

EXPLANATIO

VT *iure quisdam glorietur.* ℥ Sic omnino in duobus antiquis libris: opinor tamen, ut suppositicium, inducendum esse. additum enim uidetur ad interpretationem antecedentium uerborum. quod eo magis existimo, quia responderi constat ad id, quod lib. III. dictum est, his uerbis: Ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam: quod non possit quidem, nisi honestae uitae, iure contingere. ita fit, ut honesta uita beata sit. Is autem locus correctionem doctissimi uiri confirmat, M. Antonij Mureti, qui legendum putat, ex Nonio: Illud uero minime consectarium, sed in primis hebes illorum, gloriatione dignam esse beatam uitam: quod non possit. &c. id quod Sigonij quoque liber comprobat, Haec Paullus pater. POLEMON, *etiam magister eius,* ℥ magister Polemonis Theophrastus.

CICERO

RECTE *dicis: neque enim non possum: sed ita falsa sunt ea, quae consequuntur; ut illa, e quibus haec nata sunt, uera esse non possint. docent enim nos, ut scis, dialectici; si ea, quae rem aliquam consequuntur,*

tur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. ita fit illa conclusio non solum uera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: si illud, hoc: non autem hoc, igitur ne illud quidem. sic, consequentibus uestris sublatis, prima tolluntur: quae sequuntur, igitur; omnes, qui non sunt sapientes, aeque miseros esse; sapientes omnes summe beatos esse; recte facta omnia aequalia, omnia peccata paria. quae cum magnifice primo dici uidentur, considerata minus probantur. sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa ueritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exaequaret, nihil interesset. postea tuus ille Poenulus, (scis enim Citiaeos, clientes tuos, e Phoenicia profectos) homo igitur acutus, caussam nō obtinens, repugnante natura uerba uersare coepit: & primum rebus iis, quas nos bonas dici mus, concessit, ut haberentur aptae, habiles, & ad naturam accommodatae: faterique coepit, sapienti, hoc est summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quae bona nō audet appellare, naturae ipsi accommodata esse concedit: negatq. Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in caussa, qua tyrannū Dionysium: huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiae; illi, propter spem, uiuere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo; propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officij praeterirent: iam, insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent peruenire; alios, qui possent, si id egissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes; sentiebat idem, quod ceteri. nec uero minoris aestimanda ducebat ea, quae ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur uoluit sibi, qui illa mutauerit? saltem aliquid de pondere detraxisset, & paullo minoris aestimauisset ea, quā Peripatetici; ut sentire quoque aliud, non solum dicere, uideretur. Quid de ipsa beata uita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? negatis eam esse, quae expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totāq. eam in una uirtute ponitis. cumq. omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est; opera danda est, ut uerbis utamur quam usitatissimis, & quam maxime aptis, id est rem declarantibus.

EXPLANATIO

POSTEA *tuus ille Poenulus*, } Citium parua urbs est in Cypro insula, ubi Zono, Stoicae auctor disciplinae, natus est. Narrat hoc Strabo in lib. de Geographia XIV. & Diogenes Laertius in initio libri septimi. Graecam fuisse urbem dicit Laertius, quae tamen Phoenicas colonos aliquando habuerit. quā ob caussam Crates Zenonis quodam tempore magister, cum reprehendens per iocum, Phoeniculum appellauit, quod sciam, primus omnium. Τί φεύγεις, refert in Zenone Diogenes, φοινικίδιον. οὐδὲν δεινὸν πάντων θας. Ad hanc uidetur uocem Cicero respexisse, cū ait, Tuus ille Poenulus. Poeni enim, quin Graeci sint φοίνικες, nihil est cur dubitemus. Dionysius enim initio primi Antiquitatum Romanarum bellum Punicum, siue Poenicum, ut est in libris Latinae linguae Varronis, φοινικὸν πόλεμον, saepius appellauit: Τοὺς φοινικοὺς κατὰ ... πολέμους. Et καλά τοὺς φοινικοὺς ἀκμάσαντας πολέμους. Et, Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου φοινικοῦ πολέμου. Tuus autem ille, quod dicit Cicero, significat Cyprus patrocinium Catonem praestitisse. puto enim ex his praecipue uerbis, Ptolemaeo rege mortuo, cuius regnum, & regiam gazam sua lege P. Clodius publicauit, sibi Cyprios M. Catonē adoptasse. Haec ab Octauiano Ferrario. Scis *enim Citiaeos, clientes tuos, e Phoenicia profectos* } Laertius in Zenone auctor est, Citiaeos a Phoenicibus originem duxisse. quem ego secutus, emendaui, E Phoenicia, siue A Phoenicia; cum antea legeretur, A poetica, foedo errore, & manifesto. Appellat autem Poenulum Zenonem, quasi calidum, & astutum, ut sunt Poeni ferre omnes, qui a Phoenicibus nomen acceperunt. qua ratione, Poenulum Zenonem dixit Cicero, quod a Phoenicibus esset oriundus. Haec Paullus pater. *Clientes tuos:* quia Cato Cyprum insulam, populi Romani prouinciam fecerat: unde Cyprij Catonis clientes, more ueterum Romanorum. erant enim prouinciae in eorum clientela, quorum opera ad imperium populi Romani adiunctae fuerant. *Si id gessissent,* } Suspicor de mendo. Tertij liber, Gesissent. usitatius erat, Egissent. Idem postea scriptū uidimus in Latini libro. Haec Paullus pater.

CICERO

NVM *igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, uerbis illi commodius utantur? uideamus igitur sententias eorum: tum ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cum aliquid ei secundum naturam esse uideatur; omniaq., quae secundum naturam sunt, aestimatione aliqua digna; eaq. pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse aestimanda: quaeq. secundum naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua saepe iam diximus, quae nec honesta, nec laudabilia dicantur; partim quae uoluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex eis quae sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: (illa autem superiora, naturalia nominantur: quae coniuncta cum honestis, uitam beatam perficiunt, & absoluunt) omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe praestantissimum esse, quod honestum*

esset,

esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum ualetudine, alterum cum morbo; non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit: sed tamen tantam uim honestatis esse, tatumq. eam rebus omnibus praestare, & excellere, ut nullis nec supplicijs, nec praemijs dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit: omniaq., quae dura, difficilia, aduersa uideantur, ea uirtutibus ijs, quibus a natura essemus ornati, obteri posse; non faciles illas quidem, nec contemnendas, (quid enim esset in uirtute tantum?) sed ut hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate, aut secus uiuendi. Ad summam, ea, quae Zeno aestimanda, & sumenda, & apta naturae esse dixit, eadem illi bona appellant: uitam autem beatam illi eam, quae constaret ex ijs rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat; beatam autem uitam eã solam, quae cum uirtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio: nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego; modo, commutatis uerbis, ipsas res conferamus. nec hoc ille non uidit; sed uerborum magnificentia est, & gloria delectatus. qui si ea, quae dicit, ita sentiret, ut uerba significant: quid inter eum, & uel Pyrrhonem, uel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum ijs, quibuscum re conueniebat, uerbis discrepare?

EXPLANATIO

NON *faciles illas quidem, nec contemnendas,* } Hoc, fortasse uident alij, quo referatur: mihi, homini non acuto, tenebras esse confiteor. Quod si legatur cum Sigonij libro. Non facilia illa quidẽ, nec contemnenda; nemo erit tam hebes, qui haec non cernat ab ijs pendere, Quae dum, difficilia, aduersa uideantur. Haec Paullus pater. Ego ne sic quidem carere mendo locum arbitror. nam illud inferius, Sed ut hoc iudicaremus, cum superioribus non cohaeret.

CICERO

QVID, si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos, cum te, M. Cato, studiosissimum philosophiae, iustissimum uirum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus, admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres; qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quae ab hoc Polemone Zeno cognouerat; nominibus uterentur ijs, quae prima specie admirationem, re explicata risum mouerent. tu autem, si tibi illa probabantur, cur non proprijs uerbis illa tenebas? sin auctoritas commouebat: nobis ne omnibus, & Platoni ipsi nescio quem illum anteponebas? praesertim cum in rep. princeps esse uelles, ad eamq. tuendam cum summa tua dignitate maxime a nobis ornari, atque instrui posses. nobis enim ista quaesita, a nobis descripta, notata, praecepta sunt: nos omnium rerump. rectiones, genera, status, mutationes, leges etiã, & instituta, ac mores ciuitatum perscripsimus. eloquentiae uero, quae & principibus maxime ornamento est, & qua te audiuimus ualere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cum dixissent, quid tandem talibus uiris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauisses; uel potius paullulum loci mihi, ut his responderem, dares; nisi & te audire nunc mallem; & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi. Atqui, si uerum respondere uelles, Cato, haec erant dicenda; non eos tibi non probatos, tantis ingenijs homines, tantaq. auctoritate; sed te animaduertisse, quas res illi, propter antiquitatem, parum uidissent, eas a Stoicis esse perspectas; eisdemq. de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse, grauius, & fortius; quippe qui primum ualetudinem bonam expetendam negent, esse eligendam dicant; non quia sit bonum, ualere; sed quia sit non nihilo aestimandum, neque tamen pluris, quam illis uideatur, qui illud non dubitant bonum dicere: hoc uero te ferre non potuisse, quod antiqui illi quasi barbari, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honeste uiueret, si idem etiam bene ualeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore uitam, melioremq. & magis expetendam, quam illius, qui aeque uir bonus,

Multimodis esset, ut Ennij Alcmaeo, circumuentus morbo, exsulio, atque inopia. Illi igitur antiqui, nõ tam acute, optabiliorem illam uitam putant, praestantiorem, beatiorem, Stoici autem tantummodo praeponendam in seligendo; non quo beatior haec uita sit, sed quod ad naturam accommodatior; & qui sapientes non sunt, omnes aeque miseros esse. Stoici haec uidelicet uiderunt: illos autem id fugerat superiores; qui arbitrabantur, homines sceleribus, & paricidijs inquinatos, nihilo miseriores esse, quam eos, qui cum caste & integre uiuerent, non dum perfectam illam sapientiam essent consecuti.

EXPLANATIO

TVNC *scilicet, cum tibi*. ℥ Plane frigidum hoc, minimeq. necessarium: ut e glossemate in Ciceronis orationem irrepsisse uideatur. Haec Paullus pater.

CICERO

ATQVE *hoc loco similitudine eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam iam aquã appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quam eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in uirtute, quo minus miserrimus sit, ante quam ad eam peruenerit; quoniam in aqua nihil adiuuat, & quoniam catuli, qui iam despecturi sunt, caeci aeque, ut ij, qui modo nati: Platonem quoque necesse est, quoniam nondum uidebat, aeque caecum animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamuis multum processeris, tamen illud in eadẽ caussa est, a quo abesse uelis, donec euaseris. nec enim ille respirat, ante quam emersit: & catuli aeque caeci, prius quam despexerunt, ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia. Hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi, curatione adhibita, leuantur in dies: alter ualet plus quotidie, alter uidet. His similes sunt omnes, qui uirtuti student. leuantur uitijs: leuantur erroribus. nisi forte censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quam filium; cum alter stabilire remp. studuerit, alter euertere. nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed, quia studebat laudi, & dignitati, multum in uirtute processerat. Conferam autem auum tuum Drusum cum C. Graccho, eius fere aequali. quae hic reip. uulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas, & scelus. ut iam omnes insipientes sint. miseri; quod profecto sunt: non est tamen neque miser, qui patriae consulit, & is, qui illam exstinctam cupit. Leuatio igitur uitiorum magna fit ijs, qui habent ad uirtutem progressionis aliquantulum. uestri autem progressionẽ ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. at, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operaepretium est considerare. Quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, earum etiam contrarium summa poterit augeri. ad uirtutis autem summam accedere nihil potest: ne uitia quidem igitur crescere poterũt, quae sunt uirtutum contraria. utrum igitur tandem, perspicuis ne ne dubia aperiuntur, an dubijs perspicua tolluntur? atqui hoc perspicuum est, uitia alia in alijs esse maiora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquaenam fieri possit accessio.*

EXPLANATIO

QVONIAM *in aqua nihil adiuuat*. ℥ Et hoc quiddam olet glossematis persimile: quo genere bonos libros olim imperiti homines referserunt. Haec Paullus pater. ALTER *ualet plus quotidie, alter uidet*. ℥ uerissima sententia. AVVM *tuum Drusum* ℥ pater enim fuit & Drusi, qui tribunus pl. initio belli Italici occisus est, & Liuiae, quae Catonem peperit. Plutarchus, & Appianus. QVOD *profecto sunt*: ℥ Fuit, cum legendum crederem, Qui profecto sunt: postea, Quod, eodem modo usurpatum a Cicerone comperi, ut ep. 40. ad Anchartum lib. XIII. Si ulla mea apud te commendatio ualuit; quod scio multas plurimum ualuisse: haec ut ualeat, rogo. Eodem modo locutus est ad Atticum epistola ultima libri IX. & ad eundem ep. 4. lib. X. Caesar etiam lib. I. Comm. de bello ciu. Reperiebat, inquit, inquirendo, quod initium fugae proelij equestris aduersi a Dumnorige factum esset. Haec Paullus pater.

CICERO

VOS *autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubijs perspicua conamini tollere. itaque eadem ratione, qua sum paullo ante usus, haerebitis. si enim propterea uitia alia alijs maiora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem uos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuũ est uitia non esse omnium paria, finis bonorum uobis mutandus est. teneamus enim illud necesse est; cum consequens aliquod falsum sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse uerum. Quae est igitur caussa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur: tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reip. ordo gerẽdorum negotiorum, officia uitae; ipsum denique illud honestum, in quo uno uultis esse omnia, deserendum est. quae diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. ex ea difficultate illae fallaciloquae, ut ait Attius, malitiae natae sunt. quid enim? sapientia, ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officijs omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto. quae enim esse poterant, rebus omnibus sic exaequatis, ut inter eas nihil interesset? Ex his angustijs ista euaserũt, deteriora, quam Aristonis. illa tamen simplicia, uestra uersuta. roges enim Aristonem, bona ne ei uideantur haec, uacuitas doloris, diuitiae, ualetudo? neget. quid, quae contraria sunt his, mala ne? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem uerbis. admirantes quaeramus ab utroque, quonam modo uitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, ualeamus, aegri ne simus;*

O

simus; uacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulsare possimus, nec ne possimus. Vives, inquit Aristo, magnifice, atque praeclare: quod erit cumque uisum, ages; numquam angere, numquam cupies; numquam timebis. Quid Zeno? portenta haec esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse uiui; sed differre inter honestum, & turpe nimium quantum, nescio quid immensum, inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc, (audi reliqua, & risum contine, si potes) media illa, inquit, inter quae nihil interest, tamen eiusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reijcienda, alia omnino negligenda; hoc est, ut eorum alia uelis, alia nolis, alia nõ cures. At modo dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. & nunc idem dico, inquies; sed ad uirtutem, & ad uitia nihil interesse. quis istud, quaeso, nesciebat? uerum audiamus. Ista, inquit, quae dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Graece προηγμένα, Latine autem producta: sed praeposita, aut praecipua malo. sic tolerabilius, & mollius: illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. itaque illa non dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere; contraria autem non fugere, sed quasi secernere.

EXPLANATIO

QVID *enim? sapientia*, } Neque in uerbis uitium uidetur esse, neque in sententia: quiddam tamen ornatius elucebit, si totum continues, & ita legas: Quod enim sapientia, ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officijs omnibus; officia autem omnia tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto: (quae enim esse poterant rebus omnibus sic exaequatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustijs, &c. Antiquus Maffei liber nobiscum facit, nisi quod coniunctionem illam, Enim, a nobis additam, non habet. Haec Paullus pater. DIFFERRE *inter honestum, & turpe nimium quantum, nescio quid immensum, inter ceteras res nihil omnino interesse.* } Nimium quantum, dixit, pro summum quiddam, quod expressit magis, cũ intulit, Nescio quid immẽsum. Similiter locutus est Sallustius hist. lib. 2. Immane quantum animi exarsere. Et Terẽtius Phorm. act. IV. sce. 3. CH. Cedo, quid postulat? GE. Quid? nimium quantum libuit. sic enim emendandum ex Carisio lib. II. cum ante legeretur, Quid? nimium. quantum libuit. Et Plinius lib. XVI. cap. 36. Immensum quantum praelatis; pro, Quammaxime praelatis. Et lib. XIIX. cap. 28. Infinitum quantum illo tempore candentes pruinas congelat. Et Agellius lib. XVI. cap. 6. Nimium quantum, inquit, audacter. Et lib. XIIX. cap. 3. Lingua, atque facundia nimium quanto praestabilis. Ammianus quoque Marcellinus lib. XXII. Insula Pharos Rhodiorum erat obnoxia uectigali. quod cum inde quidam, nimium quantum petituri, uenissent, femina callida, &c. Quinct. lib. IV. cap. 21. Pecunia, quae nimium quam in animis hominum potest. In uulgatis autem libris haec quatuor uerba, Nimium, quantum, nescio quid, immensum, imperite distincta, sententiam obscurabant. Haec Paullus pater.

CICERO

QVID ait Aristoteles, reliquiq. Platonis alumni? se omnia, quae secundum naturam sint, bona appellare; quae autem contra, mala. Vides ne igitur Zenonem tuum cum Aristone uerbis consentire, re dissidere? cum Aristotele, & illis re consentire, uerbis discrepare? cur igitur, cum de re conueniat, non malumus usitate loqui? aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus praepositis, quam si in bonis duxero; fortioremq. in patiendo dolore, si eũ asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quam si malum dixero. Facete M. Piso, familiaris noster, & alia multa, et hoc loco Stoicos irridebat. quid enim, aiebat, bonum negas esse diuitias, praepositum esse dicis? quid adiuuas? auaritiam ne minuis? quod si uerbum sequimur; primum, longius uerbum praepositum, quam bonum. nihil ad rem. ne sit sane: at certe grauius. nam, bonũ ex quo appellatum sit, nescio; praepositum ex eo credo, quod praeponatur alijs. id mihi magnum uidetur. Itaque dicebat plus tribui diuitijs a Zenone, qui eas in praepositis poneret; quam ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur, sed nec magnũ bonum, & prae rectis honestisq. contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum. Omninoq. de omnibus istis uerbis e Zenone mutatis ita disputabat; & quae bona negarentur esse ab eo, & quae mala, illa laetioribus nominibus ab eo appellari, quam a nobis, haec tristioribus. Piso igitur hoc modo, uir optimus, tuiq., ut scis, amantissimus. nos, paucis ad haec additis, finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quae a te dicta sunt. nam, ex eisdem uerborum praestigijs, & regna nata nobis sunt, & imperia, & diuitiae, & tantae quidẽ, ut omnia, quae ubique sint, sapientis esse dicatis; solũ praeterea formosum solum liberum, solum ciuem: stultorum omnia cõtraria; quos etiam insanos esse uultis. haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique uerbo rem subijcias: nulla erit controuersia.

EXPLANATIO

STVLTORVM } Hanc uocem, quae antea desiderabatur, interieci, acceptam e libro Maffei scripto, sententia comprobante. Haec Paullus pater.

CICERO

OMNIA peccata paria dicitis. non ego tecum iam ita loquar, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tū illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum: nunc agendum est subtilius: Peccata paria. quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. perge porro: nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut concentum seruare poßit, omnes aeque incontentae sint: sic peccata, quia discrepant, aeque discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. aeque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentae sint: illud non continuo, ut aeque incontentae. collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim, omnes auaritias si aeque auaritias esse dixerimus; sequitur etiam, ut aequas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. ut enim, inquit, gubernator aeque peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item aeque peccat, qui parentem, & qui seruum iniuria uerberat. Haec non uidere, cuius generis onus nauis uehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum paleam ue portet, ad bene, aut ad male gubernandum nihil interesse. at, quid inter parentem, & seruulum intersit, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur: &, si in ipsa gubernatione negligentia est nauis euersa, maius est peccatū in auro, quam in palea. omnibus enim artibus uolumus attributam esse eam, quae communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio praesunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidē peccata sunt. Vrgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis, & inconstantiae est; haec autem uitia in omnibus stultis aeque magna sunt: necesse est paria esse peccata.

CICERO

QVASI uero aut concedatur, in omnibus stultis aeque magna esse uitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scaeuolam: & quasi nihil intersit; ut, quo hae maiores, minores ue sint, eo, quae peccentur in his rebus, aut maiora sint, aut minora. itaque (iam concludatur oratio) hoc uno uitio maxime mihi premi uidentur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. quid enim est tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat appetitionem rerum ad uiuendum accommodatarum a natura profectum? ita, cum ea uolunt retinere, quae superiori sententiae conueniunt, in Aristonem incidunt: cum id fugiunt, re eadem defendunt, quae Peripatetici, uerba tenent mordicus. quae rursus dum sibi euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, asperiores, & duriores & oratione, & moribus. quam illorum tristitiam, atque asperitatem fugiens Panaetius, nec acerbitatem sententiarum, nec disserendi spinas probauit; fuitq. in altero genere mitior, in altero illustrior; semperq. habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant: quos quidem tibi studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam aduesperascit; & mihi ad uillam reuertendum est: nunc quidem hactenus; uerum hoc idem saepe faciamus. Nos uero, inquit ille. nam, quid poßumus facere melius? & hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quae a te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quae nos sentiamus, omnia probare, nisi quod uerbis aliter utamur; mihi autem uestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti: sed uidebimus. Quae cum essent dicta, discessimus.

IN

M . TVLLII . CICERONIS

DE . FINIBVS

BONORVM . ET . MALORVM

LIBRVM . V.

Commentarius Aldi Mannuccij.

CICERO

VM audiuissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemaeum uocatur; unaq. nobiscum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster cognatione patruelis, amore germanus; constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis uacuus esset. itaque ad tempus, ad Pisonem omnes. inde, uario sermone, sex illa a Dipylo stadia confecimus. cum autem uenissemus in Academiam, non sine caussa nobilitata spatia; solitudo erat ea, quam uolueramus. Tum Piso, Natura ne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, cum ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multum esse uersatos, magis moueamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquid legamus? uelut ego nunc moueor. uenit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum uidentur in conspectu meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Polemo: cuius ipsa illa sessio fuit, quam uidemus. equidem etiam curiã nostram, Hostiliam dico, non hanc nouam, quae mihi minor esse uidetur, postea quam est maior, solebam, intuens, Scipionem, Catonem, Laelium, nostrum uero in primis auum cogitare. tanta uis admonitionis inest in locis: ut non sine caussa ex his memoriae ducta sit disciplina. Tum Quinctus, Est plane, Piso, ut dicis, inquit. nam me ipsum, huc modo uenientem, conuertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos uersabatur: quem, scis, quam admirer, quamq. eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc uenientis, & illo mollissimo carmine, quaenam essent ipsa haec loca, requirentis, species quaedam commouit, inanis scilicet, sed commouit tamen. Tum Pomponius: At ego, quem uos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phaedro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo praeteribamus: sed, ueteris prouerbij admonitu, uiuorum memini: nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam; cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in anellis habent.

EXPLANATIO

TOLEMAEIVM } locus est Athenarum, ut refert Pausanias, a Ptolemaeo conditere sic dictum. ET *L. Cicero* } cuius mortem uide ad Att. lib. 1. epist. 4. SEX *illa a Dipylo studia* } Dipylum porta Atheniensis. COLONEVS *ille locus* } locus erat in litore, Neptuno equestri, & Mineruae sacer, auctore Pausania. Sophocles, eo secessu delectatus, in eo tragoediam fecit, quam Oedipum Coloneum appellauit. ET *in anulis* } Anellis, legit Nonius.

CICERO

CICERO

HIc ego, Pomponius quidem, inquam, noster ioca ri uidetur: & fortasse suo iure. ita enim Athenis se collocauit, ut sit paene unus ex Atticis, ut id etiā cognomine uideatur habiturus. ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc euenire, ut acris aliquāto, et attētius declaris uiris, locorū admonitu, cogitemus. scis. n. me quodā tempore Metapontū uenisse tecū, nec ad hospitē ante diuertisse, quā Pythagorae ipsum illum locū, ubi uitā ediderat, sedemq. uiderim. hoc aūt tēpore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum uirorum: tamen ego illa moueor exedra: modo enim fuit Carneades: quem uidere uideor: est enim nota imago: a sedeq. ipsa, tanta ingenij magnitudine orbata, desiderari illam uocē puto. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter inuisit, ubi Demosthenes, & Aeschines inter se decretare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur. Et ille, cum erubuißet, Nodi, inquit, ex me quaerere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret uoce uincere. modo etiam paullulum ad dextram de uia declinaui, ut ad Periclis sepulcrum accederem. quanquā id quidem infinitum est in hac urbe. quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam uestigium ponimus. Tum Piso, Atqui, Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos uiros spectant, ingeniosorum sunt; sint tantummodo ad indicia ueteris memoriae cognoscenda, curiosorum. te autem hortamur omnes, currentem quidē, ut spero, ut eos, quos nouiße uis, etiā imitari uelis.

Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso, ut uides, ea, quae praecipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos uero, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus, in primisq. ut aliquid suorum studiorum philosophiae quoque impertiat; uel ut te imitetur, quem amat; uel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. sed, Utrū hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua spōte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris attendere. Tum ille, Timide, uel potius uerecunde, facio, inquit, equidem: sed audisti ne modo de Carneade? rapior illuc: reuocat autem Antiochus, nec est praeterea, quem audiamus. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit: (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad ueterem illam uocare. in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ij soli numerantur, qui Academici uocantur, Speusippus, Zenocrates, Polemo, Crātor, ceterique, sed etiam Peripatetici ueteres, quorū princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. ad eos igitur conuerte te, quaeso. ex eorum enim scriptis, & institutis cum omnis historia, omnis doctrina liberalis, omnis sermo elegans sumi potest: tum uarietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerump. principes exstiterunt. ut ad minora ueniam, mathematici, poetae, musici, medici denique ex hac, tamquam ex omnium artium officina, profecti sunt. Ad quae ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te opportune mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quae nam sit istius ueteris, quam commemoras, Academiae de finibus bonorum, Peripateticorumq. sententia. censemus autem te facillime id explanare poße, quod & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures iam menses Athenis haec ipsa te ex Antiocho uidemus exquirere. Et ille ridēs, Age, age, inquit, (satis enim scite me nostri sermonis principium esse noluisti) exponamus adolescenti, si qua forte poßumus. dat enim id nobis solitudo, quod si quis deus diceret, numquam putarem; me in Academia, tamquam philosophum, disputaturum. sed, ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim: Mihi, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quinctus, & Pomponius cum idem se uelle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende quaeso Brute, satis ne uideatur Antiochi complexa esse sententiam. quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. sic est igitur locutus.

EXPLANATIO

METAPONTVM } in Italia, in ea parte quae Calabria dicitur, olim regio illa dicta Magna Graecia. FVIT *Carneades:* } Carneadis, fortasse rectius. Hic uixit diutissime. nam, cum Romam uenisset uiuo Catone censorio legatus Atheniensium cum Diogene, & Critolao, aetatem produxit ad Antonii oratoris tempora. lib. 1. de orat. NON *poterit sic abire,* } Ad Att. lib. XIV. Non posse istaec sic abire. Et in Catil. Et Terent. in Andr. Mirabar, hoc si sic abiret.

CICERO

QVANTVS ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut breuissime potui, paullo ante dictum: sed est forma eius disciplinae, sicut fere ceterarum, triplex. una pars est, naturae; disserendi, altera; uiuendi, tertia. Natura sic ab ijs inuestigata est, ut nulla pars caelo, mari, terra (ut poetice loquar) praetermissa sit. quin etiam, cum de rerum initijs, omniq. mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione cōcluderent; maximam materiam ex rebus per se inuestigatis

gatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras; Theophrastus autem stirpium naturas, omniumq. fere rerum, quae e terra gignerentur, caussas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est inuestigatio rerum occultissimarum. disserendiq. ab ijsdem non dialectice solum, sed etiam oratorie praecepta sunt tradita: ab Aristoteleq. principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta; ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, & tamen ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, exprimeret. Cum autem tertia pars bene uiuendi praecepta quaereret, ea quoque est ab ijsdem non solum ad priuatae uitae rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. omnium fere ciuitatum non Graeciae solum, sed etiam barbariae ab Aristotele mores, instituta, disciplinas, a Theophrasto leges etiam cognouimus. cumq. uterque eorum docuisset, qualem in rep. principem esse conueniret; pluribus praeterea cum scripsisset, qui esset optimus reip. status: hoc amplius Theophrastus, quae essent in rep. inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postularet. Vitae autem degendae ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione posita rerum: quae quia deorũ erat uitae simillima, sapienti uisa est dignissima. Atque his de rebus & splendida est eorum, & illustris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorũ sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentarijs reliquerunt, non semper idem dicere uidentur. nec in summa tamen ipsa aut uarietas est ulla, apud hos quidem, quos nominaui; aut inter ipsos dissensio: sed, cum beata uita quaeratur; idq. sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat; sit ne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus aduersis, in eo non numquam uariari inter eos, & dubitari uidetur, quod maxime efficit Theophrasti de beata uita liber: in quo multum admodum fortunae datur. quod si ita se habeat; non possit beatam praestare uitam sapientia.

EXPLANATIO

OMNIVM *fere ciuitatum*] Hic Aristotelis liber hodie non exstat: sed ex eo uerba quaedam recitat Athenaeus de repub. Naxiorum. Ἐξωτερικὸν] extremum. Videntur libri fuisse rationibus conscripti probabilibus, non quae necessario cõcluderent. Simpl. in Phys. & in Metaphys. RELIQVERVNT] nam ἐξωτερικοὶ λόγοι, quia minus limati, ab ijs prope neglecti. nominantur autem lib. I. Eth. ad Nicom. prope finem: ibidem lib. VI. cap. 4. ibidem ubi loquitur de ideis lib. I. & lib. II. initio. & lib. III. Pol. Et lib. IV. Phys. cap. 10. Et in Metaphys. Et in Moralibus ad Eudemum. NON *semper*] non idem ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἀκροαματικοῖς: cum tamen uterque sibi constet.

CICERO

HAEC mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, molliorq. ratio, quam uirtutis uis, grauitasq. postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius filium Nicomachum: cuius accurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis; sed non uideo, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque; dum modo plus in uirtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis, & roboris. simus igitur contenti his. namque horum posteri meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum, sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse uideantur. Primum Theophrasti Strato physicum se uoluit. in quo etsi est magnus; tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. Huius Lysias & oratione locuples, rebus ipsis ieiunior. concinnus deinde, & elegans huius Aristo: sed ea, quae desideratur a magno philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sane & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. praetereo multos, in his, doctum hominem, & suauem, Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, uacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiae ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos uoluit: & quidem est grauitate proximus: & redundat oratio: attamen is quidem in patrijs institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem uacuitatem doloris. hic quoque suus est: de summoq. bono dissentiens, dici uere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi uidetur persequi diligentissime; quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis, docet. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum uelit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nam ceteris in rebus siue praetermissum, siue ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quaeque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid: summum autem bonum si ignoretur, uiuendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur quid sit & bonorum extremum, & malorũ, inuenta uitae uia est, conformatioq. omnium officiorum. est igitur, quo quidque referatur, ex quo id, quod omnes expetunt, beate uiuendi ratio inueniri, & comparari potest. quod, quoniam, in quo sit, magna dissensio est; Carneadea nobis adhibenda diuisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur uidit, nõ modo quot fuissent adhuc philosophorũ de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiae. negabat igitur ullam esse artem, quae ipsa a se proficisceretur. etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum.

nullam

nullam artem in se uersari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. quoniam, ut medicina ualetudinis, nauigationis gubernatio, sic uiuendi ars est prudentia: necesse est quoque eam ab alia re esse constitutam, & profectam.

EXPLANATIO

LYSIAS *& oratione locuples,* } Liber Tertij, Ex oratione. malim sine copula, hoc modo: Lysias oratione locuples, rebus ipsis ieiunior. Haec Paullus pater. ARISTO } Aristones duo nominantur a Laertio, Peripateticus uterque.

CICERO

CONSTITIT autem fere inter omnes, id, in quo prudentia uersaretur, & quod assequi uellet, aptũ, & accommodatum naturae esse oportere, & tale, ut ipsum per se inuitaret, & alliceret appetitum animi: quẽ ὁρμὴν Graeci uocant. quid autem sit, quod ita moueat, itaq. a natura in primo ortu appetatur, non constat, deq. eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quaestionis eius, quae habetur de finibus bonorum, & malorum, cum quaeritur in his quid sit extremum, & ultimum, fons reperiendus est, in quo sint prima inuitamenta naturae. quo inuento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant; & primam depulsionem, doloris. alij censent primum ascitum, doloris uacuitatem; & primum declinatum, dolorem. ab his alij, quae prima secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conseruationemq. omnium partium, ualetudinem, sensus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, ceteraq. generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi uirtutum igniculi, & semina. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moueatur uel ad appetendum, uel ad repellendum; nec quidquam omnino praeter haec tria possit esse: necesse est omnino, officium aut fugiendi, aut sequendi ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quã artem uitae esse diximus, in earum trium rerum aliqua uersetur, a qua totius uitae ducat exordium. Ex eo autem quod statuerit esse, quo primum natura moueatur, existet etiam recti ratio, atque honesti, quae cũ uno aliquo ex tribus illis congruere possit: ut aut id honestum sit, facere omnia aut uoluptatis caussa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas; aut eorum, quae secundum naturam sunt, adipiscendi. ita fit, ut, quanta differentia est in principijs naturalibus, tanta sit in finibus bonorũ, malorumq. dissimilitudo. Alij rursus ijsdem a principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem, aut ad non dolẽdum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis iam igitur sex de summo bono sententijs, trium proximarum hi principes; uoluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus ijs, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi caussa, fuit. Superiores tres erant, quae esse possent: quarum est una sola defensa, eaq. uehementer. Nam, uoluptatis caussa facere omnia; cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit; nemo dicit. Ne uitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, ne si etiam euitare posset. At uero, facere omnia, ut adipiscamur quae secũdum naturã sint, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicũt.

EXPLANATIO

ALII *censent primum adscitum, doloris uacuitatem;* } Doloris uacuitatem, e suo libro quidam induxerunt: & asterisci notam, quae corruptum locum significaret, e regione apposuerunt. nos ea uerba conseruamus; quod & sententiam sane bonam efficiunt; neque in antiquis Maffei, Sigonij, Tertij libris desiderantur: ut omittam, quod libros superioris nostrae editionis tamen credendum est ad propositum aliquod scriptum exemplar fuisse impressos. Haec Paullus pater. VT *aut id honestum sit,* } sententia non recipit Aut. Haec Paullus pater.

CICERO

SEX igitur hae sunt simplices de summo bonorum, malorumq. sententiae, duae sine patrono, quattuor defensae. Iunctae autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec uero plures, si penitus rerum naturam uideas, esse potuerunt. nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoq. placuit; aut doloris uacuitas, ut Diodoro; aut prima naturae, ut antiquis, quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. sed quoniam non possunt omnia simul dici; haec in praesentia nota esse debebunt, uoluptatem se mouendam esse: quando ad maiora quaedam, ut iam apparebit, nati sumus. De uacuitate doloris eadẽ fere dici solent, quae de uoluptate. Quoniam igitur & de uoluptate cum Torquato, & de honestate,

state, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum', quae contra uoluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra uacuitatem doloris. Nec uero alia sunt quaerenda contra Carneadeam illam sententiam. quocumque enim modo summum bonũ sic exponitur, ut id uacet honestate; nec officia, nec uirtutes in ea ratione, nec amicitiae constare possunt. coniunctio autem cum honestate uel uoluptatis, uel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti uult, efficit turpe. ad eas enim res referre, quae agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse, altera uersetur in leuissima parte naturae; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici: qui cum a Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus alijs easdem res secuti sunt. hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus: de illis, cum uolemus. Democriti autem securitas, quae est animi tamquam tranquillitas, quam appellant ἀθυμίαν, *eo separanda fuit ab hac disputatione: quia ista animi trãquillitas ea ipsa est beata uita. quaerimus autem, non quae sit, sed unde sit. Iam, explosae, eiectaeq. sentẽtiae Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt. nam, cum omnis haec quaestio de finibus, & quasi de extremis bonorum, et malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturae esse aptum, & accommodatum, quodq. ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam caussam, cur aliud alij anteponatur; nec inter eas res quidquam omnino iputant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum praeter scientiam, omnem consilij capiendi caussam, inuentionemq. officij sustulit. Sic, exclusis sententijs reliquorũ, cum praeterea nulla esse possit, haec antiquorum ualeat necesse est. ergo instituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium.*

E X P L A N A T I O

HOs *contra singulos* ʒ Hos, non Stoicos modo, sed omnes pariter supra nominatos. Hoc *totum & ij* ʒ Pyrrho, & Aristo.

C I C E R O

OMNE *animal se ipsum diligit; & simul ac ortum est, id agit, ut se conseruet; quod hic ei primus ad omnem uitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conseruet, atque ita sit affectum, ut optime secundũ naturam affectum esse possit. hanc initio constitutionem confusam habet, & incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecumque sit: sed nec, quid sit, nec, quid possit, nec, quid ipsius natura sit, intelligit. cum autem processit paullulum, &, quatenus quidquid se attingat, ad seq. pertineat, perspicere coepit; tum sensim incipit progredi, seseq. agnoscere, & intelligere. quam ob caussam habet eum, quem diximus, animi appetitum; coeptatq. & ea, quae naturae apta sentit, appetere, & propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturae est accommodatum. ita finis bonorum existit, secundum naturam uiuere, sic affectum, ut optime affici possit, ad naturamq. accommodatissime. quoniã autẽ sua cuiusque animãtis natura est; necesse est quoque finem omniũ hunc esse, ut natura expleatur. nihil enim probibet, quaedam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestijs homini communia; quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa, & summa, quae quaerimus, inter animalium genera distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam uiuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed, ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse; sic commune animalium omnium, secundum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiã in rebus omnibus ijs, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus uidemus, ea, quae gignuntur e terra; multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quae ad uiuendum, crescẽdumq. ualeant, & suo genere perueniant ad extremum. ut iam liceat una comprehensione omnia complecti; non dubitemq. dicere, omnem naturam esse conseruatricem sui; idq. habere propositum quasi finem, & extremum, se ut custodiat in quamoptimo sui generis statu. ut necesse sit, omnium rerum, quae natura uigeant, similem esse finem, non eumdem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam uiuere: quod ita interpretemur, uiuere ex hominis natura undique perfectã, & nihil requirente. Haec igitur nobis explicanda sunt: sed, si enodatius, nos ignosceris. huius enim aetati, & huic, nunc haec primum fortasse audienti, seruire debemus. Ita prorsus, inquam: etsi ea quidem, quae adhuc dixisti, quamuis ad aetatem recte isto modo dicerentur.*

C I C E R O

EXPOSITA *igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum; cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est; ut in-*

ut intelligamus omne animal se ipsum diligere. quod quamquam dubitationem non habet: (est enim insitum in ipsa natura, comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere uelit, non audiatur) tamen, ne quid praetermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. etsi qui potest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res enim concurrent contrariae. nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere coeperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cum id sua caussa faciet; & oderit se, & simul diliget. quod fieri non potest. necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quae bona sunt, mala putare; bona cōtra, quae mala; & quae appetenda, fugere; & quae fugienda, appetere. quae sine dubio uitae sunt euersio. neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quaerant; aut, ut ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minus iniuriae suo gnato facere, (ut ait ipse) dum fiat miser; inimicus ipse sibi putandus est. sed alij dolore mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: &, cum in mala scientes ruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.

uelut, qui ipsi sibi bellum indixißent, cruciari dies, noctes torqueri uellent: nec uero sese ipsi accusarent ob eam caussam, quod sese male rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim est haec querella, qui sibi cari sunt, seseq. diligunt. Quare, quotiescumque dicetur male de se quis mereri, sibiq. esse inimicus, atque hostis, uitam denique fugere; intelligatur aliquam subesse eiusmodi caussam, ut ex eo ipso poßit intelligi, sibi quemque esse carum. nec uero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse. tolletur enim appetitus animi, si, ut in ijs rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiam illud, si quis dicere uelit, perabsurdum sit; ita diligi a sese quemquam, ut ea uis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cum in amicitijs, cum in officijs, cū in uirtutibus dicitur; quomodocumque dicitur, intelligi tamen, quid dicatur, potest; in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, uerbi gratia propter uoluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eam nosmet ipsos, diligimus.

EXPLANATIO

VT *ille apud Terentium,* } Menedemus, in Heautontimorumeno.

CICERO

*Q*VAMQVAM *quid est, quod magis perspicuum sit, quam non modo carum sibi quemque, uerū etiam uehementer carum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,*

Non refugiat timido sanguen, atq. exalbescat metu? etsi hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturae tam ualde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia fere sic afficiuntur omnes; satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idq. quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur: hoc magis intelligendum est, haec ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quaedam essent modica natura. nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari se uitae bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant. in paruis enim saepe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur praecipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiam ferae, inquit Pacuuius,

Quibus abest ad praecauendum intelligendi astutia, sibi iniecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? qui, etiam cum decreuerit esse moriendum, tamen discessu a suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maxime autem in hoc quidem genere uis est perspicua naturae, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut uiuant; & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute; & ea perferant, quae Philoctetam uidemus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen uitam aucupio sagittarum;

Configebat tardus celeres, stans uolantes,

ut apud Attium est, pinnarumq. contextu corpori tegumenta faciebat. De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cum arborum, & stirpium eadem paene natura sit? siue, ut doctissimis uiris uisum est, maior aliqua caußa, atque diuinior hanc uim ingenuit: siue hoc ita sit fortuito. uidemus ea, quae terra gignit, corticibus, & radicibus ualida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quamquam assentior ijs, qui haec omnia regi natura putant; quae si natura negligat, ipsa esse non possint: tamen concedo; ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod uelint, ac uel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam prius poterit a se quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quae sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni a natura petiuerunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturae, qua se ipsi diligunt.

EXPLANATIO

NON *refugiat timido sanguem,* } de Orat.lib.III.& Nonius,& Priscianus lib.VI. PINNARVMQ. *contextu* } ep.33.lib.VII.Fam. VIDEAMVS *ea,* } Videmus,legendum puto.

CICERO

DEINCEPS uidendum est,quoniam satis apertum est,sibi quemque natura esse earum,quae sit hominis natura. id est enim,de quo quaerimus. Atqui perspicuum est,hominem e corpore,animoq. constare, cum primae sint animi partes,secundae corporis. deinde id quoque uidemus,& ita figuratum corpus, ut excellat alijs;animumq. ita constitutum, ut & sensibus instructus sit,& habeat praestantiam mentis, cui tota hominis natura pareat,in qua sit mirabilis quaedam uis rationis,& cognitionis, & scientiae;uirtutumq. omnium,nam,quae corporis sunt,ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam,& cognitionem habent faciliorem:itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes,totaq figura,& forma, & statura quam apta ad naturam sit,apparet :neque est dubium, quin frons, oculi,aures, & reliquae partes, quales propriae sunt hominis,intelligatur. sed certe opus est ea ualere, & uigere,& naturales motus,usus q. habere ; ut nec absit quid eorum,nec aegrum debilitatum ue sit. id enim natura desiderat. Est etiam actio quaedam corporis, quae motus,& status naturae congruentes tenet:in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu,statu ue deformi,ut si aut manibus ingrediatur quis,aut non ante,sed retro ; fugere plane se ipse, & hominem ex homine exuens,naturam odisse uideatur. quamobrem etiam sessiones quaedam,& flexi, fractiq. motus,quales proteruorum hominum, aut mollium esse solent,contra naturam sunt:ut,etiam si animi uitio id eueniat,tamen in corpore immutari hominis natura uideatur. itaque e contrarijs moderati, aequabilesq. habitus,effectiones,usus q. corporis,apta esse ad naturam uidentur. Iam uero animus non esse solum,sed etiam cuiusdam modi debet esse;ut & omnes partes suas habeat incolumes;& de uirtutibus nulla desit. atqui in sensibus est sua cuiusque uirtus, ut ne quid impediat, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in ijs rebus celeriter,expediteq. percipiendis,quae subiectae sunt sensibus :animi autem,& eius animi partis, quae princeps est,quaeq. mens nominatur,plures sunt uirtutes:sed duo prima genera;unum earum, quae ingenerantur suapte natura,appellanturq. non uoluntariae;alterum earum,quae in uoluntate positae, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude praestantia. prioris generis est docilitas,memoria:quae fere omnia appellantur uno ingenij nomine:easq. uirtutes qui habent,ingeniosi uocantur. alterum autem genus est magnarum,uerarumq. uirtutum: quas appellamus uoluntarias. ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis.

EXPLANATIO

EST *etiam actio quaedam corporis,* } Etiam,reposuimus,reiecto Enim,secuti ueterem librum, & ordinem a Cicerone institutum,ea,quae corporis sunt,persequente,& a singulorum partium ualetudine ad actionis dignitatem transeunte. Haec Paullus pater. EFFECTIONES,*usus q. corporis,* } Malim, Actiones: cur malim,satis constat.Sic & in Latini libro postea scriptum uidi. Haec Paullus pater.

CICERO

ET summatim quidem haec erant de corpore, animoq. dicenda.quibus quasi informatum est, quid hominis natura postulet. ex quo perspicuum est,quoniam ipsi a nobis diligamur,omniaq.& in animo,& in corpore perfecta uelimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in ijs esse ad bene uiuendum momenta maxima. nam cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresq., quo perfectiores sint,& magis in suo genere laudabiles. ea enim uita expetitur,quae sit animi,corporisq. expleta uirtutibus:in eoq. summum bonum poni necesse est: quando quidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum.quo cognito, dubitari non potest, quin,cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari,partes quoque & corporis,& animi, & earum rerum,quae sunt in utriusque motu,& statu,sua caritate colantur,& per se ipsae appetantur. Quibus expositis, facilis est coniectura,ea maxime esse expetenda ex nostris,quae plurimum habent dignitatis,ut optimae cuiusque partis,quae per se expetatur,uirtus sit expetenda maxime.ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti anteponatur,animiq. uirtutes non uoluntarias uincant uirtutes uoluntariae: quae quidem proprie uirtutes appellantur,multumq. excellunt. propterea quod ex ratione gignunt:qua nihil est in homine diuinius.etenim omnium rerum,quas & creat natura,& tuetur,quae aut sine animo sint,aut non multo secus,eorum summum bonum in corpore est.ut non inscite illud dictum uideatur in sue,animum illi

pecudi

pecudi datum pro sale, ne putresceret. Sunt autem bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile uirtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis; in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam uidemus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis: ex qua uirtus est: quae rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque &, uiuere uitem, &, mori, dicimus, arboremq. & nouellam, & uetulam, & uigere, & senescere. ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & apta quaedam ad naturam aptare, & aliena amputare, earumq. augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quae sit scientia, atque ars agricolarum, quae circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur; ut, quo natura ferat, eo possit ire: ut ipsae uites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasq. esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, (ut de uite potissimum loquar) est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna uis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At uero, si ad uitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moueatur; quid facturã putas? an, quae per uinitorem antea consequebatur, etiã per se ipsam curabit? sed uides ne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumq. omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quae semper habuit, iunget ea, quae postea accesserint; nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat; sed uolet secundum eam naturam, quae postea ei adiuncta sit, uiuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat; nec idem tamen. non enim iam stirpis bonum quaeret, sed animalis. quod si non sensus modo ei sit datus, uerum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda, & inter haec multo esse cariora, quae accesserint, animiq. optimam quamque partem carissimam, in eaq. expletione naturae summi boni finem consistere, cum longe multumq. praestent mens, atque ratio? sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima communitate naturae, multis gradibus adscendit, ut ad summum perueniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.

EXPLANATIO

INSCITE *illud dictum*] a Chrysippo. de nat. de. lib. II. NE *putresceret.*] uide de Nat. De. lib. 2. & Var. de re rust. lib. 2. cap. 4. Latini libes, *Ne putrescat.* Nonius, Ne putisceset.

CICERO

CVM igitur ea sit, quam exposui, forma naturae: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicareq. posset quae uis & totius esset naturae, & partium singularum; continuo uideret quid esset hoc, quod quaerimus, omnium rerum, quas expetimus, summum, & ultimum, nec ulla in re peccare posset. nunc uero a primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest: progredientibus autem aetatibus, sensim, tardeue potius quasi nosmet ipsos cognoscimus. itaque illa prima commendatio, quae a natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est; primusq. appetitus ille animi tantum agit, ut salui, atque integri esse possimus. cum autem dispicere coeperimus, & sentire quid simus, & quid ab animantibus ceteris differamus; tum ea sequi incipimus, ad quae nati sumus. quam similitudinem uidemus in bestijs. quae primo, in quo loco nata sunt, ex eo se non commouent: deinde suo quaeque appetitu mouetur. serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, nespas aculeis, suam denique cuique naturam esse ad uiuendum ducem. quae similitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu sic iacent, tamquam omnino sine animo sint: cum autem paullum firmitatis accesserit, & animo utuntur, & sensibus; conitunturq. ut sese erigant, & manibus utuntur; & eos agnoscunt, a quibus educantur; deinde aequalibus delectantur, libenterq. se cum his congregant; dantq. se ad ludendum; fabellarumq. auditione ducuntur; deq. eo, quod ipsis superat, alys gratificari uolunt; animaduertuntq. ea, quae domi fiunt, curiosius; incipiuntq. commentari aliquid, & discere; & eorum, quos uident, uolunt non ignorare nomina; quibusq. rebus cum aequalibus decertant, si uincunt, efferunt se laetitia, uicti debilitantur, animosq. demittunt. quorum sine caussa fieri nihil putandum est. est enim natura sic generata uis hominis, ut ad omnem uirtutem percipiendam facta uideatur: ob eamq. caussam parui uirtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur. sunt enim prima elementa naturae; quibus uirtutis quasi carmen efficitur. nam cum ita nati, factiq. simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendae gratiae principia in bonis contineremus; atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemq. aptos animos haberemus, a contrarijsq. rebus alienos: non sine caussa eas, quas dixi, in pueris uirtutum quasi scintillulas uidemus. e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturae perueniat extremum. nam, ut saepe iam dixi, in infirma aetate, imbecillaq. mente uis naturae per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturae uim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata.

CICERO

INTRANDVM est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, peruidendum. aliter enim nosmet ipsos nosse nō possumus. quod praeceptum quia maius erat, quam ut ab homine uideretur; iccirco assignatum est deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. cognitio autem haec est una, ut uim nostris corporis, animiq. norimus, sequamurq. eam uitam, quae rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus a principio fuit, ut ea, quae dixi, quam perfectissima a natura haberemus: confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo cōsistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certe uniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se necesse est: quoniam ante demonstratum est, etiam singulas eius partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis si quis praetermissam a nobis uoluptatem putabit; in aliud tempus quaestio differatur. utrum enim sit uoluptas in ijs rebus, quas primas secundum naturam esse diximus; nec ne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim, ut mihi quidem uidetur, non explet bona naturae uoluptas: iure praetermissa est. sin est in ea; quod quidam uolunt: nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quae enim constituta sunt prima naturae, ad ea si uoluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quae est proposita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturae: nunc autem aliud iam argumentī disequamur genus; ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturae & in corpore, & in animo sua quaeque uis sit, icciroo in his rebus summa nostra sponte moueatur. Atque, ut a corpore ordiar, uides ne, ut, si qua in membris praua, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contēdant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis uitium, aut quāminimum appareat; multosq. etiam dolores curationis caussa perferant; ut, si ipse usus membrorum non modo non maior, uerum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam reuertatur. etenim, cum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam partes propter se expeti, quod uniuersum propter se expetatur. Quid? in motu, & in statu corporis nihil inest, quod animaduertendum esse ipsa natura indicet? quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui uultus in quoque sit. nihil ne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non ne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut statu uidentur naturae legem, & modum contempsisse?

EXPLANATIO

REBVS ipsis perfruatur.] Perficiatur, antiquus liber.

CICERO

ET, quoniam haec ducuntur de corpore; quid est, cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam, si prauitatem, imminutionemq. corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formae dignitatem sequamur? &, si turpitudinē fugiamus in statu, & motu corporis: quid est, cur pulchritudinem non sequamur? Atque etiam ualetudinem, uires, uacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus. quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus uult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura: quae tota perturbatur, si aut aegrum corpus est, aut dolet, aut caret uiribus. Videamus animi partes: quarum est adspectus illustrior: quae quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturae. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scientiae, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura, nullo emolumento inuitata, rapiatur. Videmus ne, ut pueri ne uerberibus quidem a contemplandis rebus, perquirendisq. deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeāt? ut alijs narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamq. rem uel famem, & sitim perferant? Quid uero, qui ingenuis studijs, atque artibus delectantur, non ne uidemus eos nec ualetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaq. perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, uoluptatem? mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam uidisse uidetur in ijs, quae de Sirenum cantibus finxerit. neque enim uocum suauitate uidētur, aut nouitate quadam, & uarietate cantandi reuocare eos solitae, qui praeteruehebantur; sed quia multa se scire profitebantur, ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhaerescerent. ita enim inuitant Vlyxem: (nam uerti, ut quaedam Homeri, sic istum ipsum locum)

O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlyxes,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo haec umquā est transuectus caerula cursu,
Quin prius adstiterit uocum dulcedine captus,
Post, uarijs auido satiatus pectore musis,
Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
Nos graue certamen belli, clademq. tenemus,
Graecia quam Troiae diuino nomine uexit,
Omniaq. e latis rerum uastigia terris.

uidit

uidis Homerus probari fabulam non posse, si cantiuncu lis tantus uir irretitus teneretur, scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiae cupido patria cariorem. Atque omnia quidem scire, cuiuscũque modi sunt, cupere, curiosorum; duci uero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiae, summorũ uirorũ est putandum. quem enim ardorem studij censetis fuiße in Archimede, qui, dum in puluere quaedam describit attentus, ne patriam quidem captam esse senserit? quãtum Aristoxeni ingeniũ consumptũ uidemus in musicis? quo studio Aristophanem putamus aetatem in litteris duxisse? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar? a quibus propter discendi cupiditatẽ uidemus ultimas terras esse peragratas. quae qui non uident, nihil umquam magna cognitione dignum amauerunt.

EXPLANATIO

SI *turpitudinem fugiamus* } Placeret, Fugimus: cum dixerit iam, Fugiendum putamus. uerum hoc leue est. Haec Paullus pater. HOMERVS *huiusmodi quiddam uidisse uidetur in ijs, quae de Sirenum cãtibus* } Versus sunt Homeri XII. Odysseae. ARISTOPHANEM } malim hic aliquem nominari philosophum, qui uixerit ante Pythagoram, quam poetam.

CICERO

ATQVE hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea studia, quae dixi; non intelligunt iccirco esse ea propter se expetenda, quod, nulla utilitate obiecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quaeramus a nobis, stellarum motus, contemplationesq. rerum caelestium, eorumq. omnium, quae naturae obscuritate occultantur, cognitiones quemadmodũ nos moueant; & quid historia delectet; quam solemus persequi usque ad extremum; praetermissa repetimus; inchoata persequimur. Nec uero sum inscius esse utilitatem in historia, non modo uoluptatem. quid, cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci potest, cum uoluptate legimus? quid, cum uolumus nomina eorũ, qui quid gesserint, nota nobis esse, parẽtes, patriã, multa praeterea minime necessaria? Quid, quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique delectẽtur historia? maximeq. eos uidere possumus res gestas audire, & legere uelle, qui a spe gerendi absunt confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quae discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumq. moueamur. Ac ueteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit uita sapientium; quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitae cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quaerendo, ac discendo, in naturae cognitione consumant. nos autem non solum beatae uitae istam oblectationem uidemus, sed etiam leuamentum miseriarum. itaque multi, cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exsulio, dolorẽ suũ doctrinae studijs leuauerunt. princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius, cum patria pulsus esset iniuria, ad Ptolemaeum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quã te hortamur, excelleret, Theophrastiq. esset auditor; multa praeclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, praetorio, erudito homine, oculis capto, saepe audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moueri diceret. somnum denique nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum. aufert enim sensus, actionemq. tollit omnem. itaque si aut requietẽ natura non quaereret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur; qui etiam nunc, agendi aliquid, discendiq. caussa, prope contra naturam uigilias suscipere soleamus.

CICERO

SVNT autẽ clariora, uel plane perspicua, minimeq. dubitanda indicia naturae, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla condicione quietem sempiternam possit pati. facile est haec cernere in primis puerorum aetatulis. quamquam enim uereor, ne nimius in hoc genere uidear: tamen omnes ueteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt; quod in pueritia facillime se arbitrentur naturae uoluptatem posse cognoscere. uidemus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum uero paullum processerint, lusionibus uel laboriosis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri poßint: eaq. cupiditas agendi aliquid adolescit una cum aetatibus. itaque, ne si iucundissimis quidem nos somnijs usuros putemus, Endymionis somnum nobis uelimus dari: idq. si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia praeditos, uidemus tamen & animo, & corpore moueri semper, &, cum re nulla impediantur neceßaria, aut alueolum poscere, aut quaerere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; cumq. non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari. Ne bestiae quidem, quas delectationis caussa concludimus, cum copiosius alantur, quam si essent liberae, facile patiuntur sese contineri; motusq. solutos, & uagos, a natura sibi tributos.

butos,requiruno. Itaque, ut quisque optime natus, instiτutusq. est, esse omnino nolit in uita, si gerendis negotijs orbatus, possit paratissimis uesci uoluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessūt remp. honoribus, imperijsq. adipiscendis: aut totos se ad studia doctrinae conferunt. qua in uita, tantum abest, ut uoluptates consectentur: etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt: optimaq. parte hominis, quae in nobis diuina ducenda est, ingenij, & mentis acie fruuntur, nec uoluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quae sunt ab antiquis repertae, aut inuestigationem nouarum. quo studio cum satiari non possunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant. tantaq. est uis talibus in studijs, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut uoluptate dirigunt, tamen in rebus quaerendis, explicandisq. naturis aetates conterere uideamus. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos.

EXPLANATIO

NE. *infantes* ℥ Ar. lib. IIX. Pol. cap. 6. Οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν. Et Plato l. II. de leg. Τὸ νέον ἅπαν ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναται. Circulos *aliquot, & semicirculos* ℥ Hominum indicat coetus in orbem coactos, ad confabulandum recreandi animi gratia. Tantum *abest, ut uoluptates consectentur: etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt:* ℥ Sic locutus lib. 2. Tantum abest, ut se indicet: perficiet etiā, ut dolere alte improbe facto uideatur. Et in Bruto: Tantum aberat, M. Calidi, ut animos nostros inflammares: somnum isto loco uix tenebamus. Hoc exemplis confirmandum putaui, ne quis legendum existimaret, Vt etiam perferant: quod omnino uidetur usitatius: uerum nec hoc excludendum est loquendi genu. Haec Paullus pater.

CICERO

*A*ctionum *autem genera plura, ut obscurentur etiam minora a maioribus. maximae autem sunt, primum, ut mihi quidem uidetur, & ijs, quorum nunc in ratione uersamur, consideratio, cognitioq. rerum caelestium, & earum, quas a natura occultatas, & latentes indagare ratio potest: deinde rerump. administratio, aut administrandi sciendiq. prudeas, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquaeq. uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes; quae, uno uerbo complexi omnia, honesta dicimus. ad quorum etiam cognitionem, & usum iam corroborati, natura ipsa praeeūte deducimur. omnium enim rerum principia parua sunt, sed suis progressionibus usa augetur: nec sine caussa. in primo enim ortu inest teneritas, & mollities quaedam, ut nec res uidere optimas, nec agere possint. uirtutis enim, beataeq. uitae, quae duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet; multo etiam serius, ut plane, qualia sint, intelligantur. praeclare enim Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq. opiniones assequi possit. Quare, quoniam de primis naturae commodis satis dictum est, nunc de maioribus, consequentibusq. uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formauit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente aetate fingeret, neque sane multum adiumentis externis, & aduenticijs uteretur: animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus: sensibus enim ornauit ad res percipiēdas idoneis, ut nihil, aut non multum adiumento ullo ad suam conformationem indigeret: quod autem in homine praestantissimum, atque optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mentem, quae omnem uirtutem iam accipere posset; ingenuitq. sine doctrina notitias paruas rerum maximarum; & quasi instituit docere, & induxit in ea, quae inerant, tamquam elementa uirtutis. sed uirtutē ipsam inchoauit: nihil amplius: itaque nostrū est, (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quae accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod uolumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paullo, magisq. ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quae diximus: quibus tantum praestat mentis excellens perfectio; ut uix cogitari possit, quid intersit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad uirtutem, & ad eas actiones, quae uirtuti sunt consentaneae, refertur. eaq. omnia, quae aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. quorum omnium quaeq. sint notitiae, quaeq. significentur rerum uocabulis, quaeq. cuiusque uis, & natura sit, mox uidebimus. hoc autem loco tantum explicemus, haec, honesta quae dico, praeterquam quod nosmet ipsos diligamus, praeterea suapte natura per se esse expetenda. indicant pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur laetitia, cum uicerint? ut pudet uictos? ut se accusari nolunt? quā cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut aequalium principes sint? quae memoria est in his bene merentium? quae referendae gratiae cupiditas? atque ea in optima quaque indole maxime apparent. in qua haec honesta, quae intelligimus, a natura tamquam adumbrantur.*

BXPLANATIO

R'Erum P. *administratio aut administrandi sciendiq. prudens,* ℥ Etsi nihil mutaui, tamen, nisi prorsus nihil in litteris uideo, rectius est, Administrandi scientia; tum prudens &c. Sic in uetere libro.

bro. Haec Paullus pater. PRAECLARE *enim Plato,* ¶ lib. 2. de leg. φρόνησιν, καὶ ἀληθεῖς δόξας βεβαίους. εὐτυχὲς ὅτῳ καὶ πρὸς τὸ γῆρας παρεγένετο. VIRTVTEM *ipsam inchoauit: nihil amplius:* ¶ Genus loquẽdi, quo Cicero etiam alibi usus est, ut Academ. lib. II. Excepit, unum tantum scire se, nihil amplius. Et lib. III. in Verrem: Sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. Et in eundem lib. IV. Hactenus reprehendat, si quis uolet; nihil amplius. Et pro Caecina: In possessionem in praesentia non restituetur; nihil amplius. Et pro Flacco: Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus, nihil amplius. Et ad Cassium epist. I. lib. XII. Adhuc ulta resp. suas iniurias per uos, interitu tyranni: nihil amplius: ornamenta uero sua quae recuperauit? Quibus adductus exemplis, locum emendaui. Et Terent. Heaut. act. IV. sc. 3. Antea legebatur: Virtutem ipsam inchoauit: nihil itaque amplius nostrum est: obscurata, praepostero uerborum ordine, sententia. Haec Paullus pater.

CICERO

SED haec in pueris expressa: in ijs uero aetatibus, quae iam confirmatae sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contra in illa aetate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum proditorem, quamquam reip. nostrae profuit, non odit? quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? cui Tubulli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? An obliuiscimur, quantopere in audiendo, legendoq. moueamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores uulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

Ego sum Orestes:

contraq. ab altero:

Immo enimuero ego sum, inquam, Orestes.

cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato, errantiq. regi: ambos ergo una uiuere precamur. quoties hoc agitur, quando ue, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua nõ modo utilitas nulla quaeritur; sed contra utilitatem etiam conseruatur fides. Talibus exemplis non fictae solum fabulae, uerum et historiae refertae sunt, & quidem maxime nostrae. nos enim ad sacra Idaea concipienda optimum uirum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriae sua capita uouerunt: nostri consules regem inimicissimũ, moenibus iam appropinquantem, monuerunt, a ueneno ut caueret: nostra in rep. &, quae per uim oblatum stuprum uoluntaria morte lueret, inuenta est; &, qui interficeret filiam, ne stupraretur. Quae quidem omnia, & innumerabilia praeterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum; nosq., cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate, duci? Quibus rebus breuiter expositis, (nec enim sum copiã, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profecto, & uirtutes omnes, & honestum illud, quod ex his uirtutibus exoritur, & in his haeret, esse per se expetendum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum, & quasi quaedam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitijs, post uicinitatibus, tum ciuibus, & ijs, qui publice socij, atque amici sunt, deinde totius complexu gentis humanae. quae animi affectio suũ cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanae munifice, & aeque tuens, iustitia dicitur. cui adiunctae sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaeq. sunt generis eiusdem.

EXPLANATIO

VRBIS *conseruatorem Codrum,* ¶ Athenarum: historiam lege apud Trogum. ERECHTHEI *filias* ¶ a patre immolatas Proserpinae, Athenis peste laborantibus. EGO *sum Orestes, &c.* ¶ Versus tragoediae Pacuuij, quae Orestes inscribitur. CONTVRBATO, *errantiq. regi* ¶ Thoanti scilicet: quem Pylades, & Orestes interfecerunt. OPTIMVM *uirum* ¶ Scipionem Nasicam. VICINITATIBVS *cum ciuibus* ¶ consentiunt in hoc antiqui libri: mihi tamen non est dubium, quin ita emendandum, & distinguendum sit, Vicinitatibus, tum ciuibus. hoc enim quasi progressu serpit caritas generis humani. primi sunt parentes, & nati, sequuntur cognati, tum affines, deinde amici, post uicini, tum ciues, & qui publice socij, atque amici sunt, postremo humanae gentis uniuersae, & hominum inter homines coniunctio. Haec Paullus pater.

CICERO

ATQVE haec ita iustitiae propria sunt, ut sunt uirtutum reliquarum communia. nam, cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatũ quasi ciuile, atque populare, quod Graeci πολιτικὸν uocant:

uocant: quidquid aget quaeque uirtus, id a communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: uicissimq. iustitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras uirtutes, sic illas expetet. seruari enim iustitia, nisi a forte uiro, nisi a sapiente, non potest. Qualis est igitur omnis haec, quã dico, conspiratio, consensusq. uirtutum: tale est illud ipsum honestum: quandoquidẽ honestum aut ipsa uirtus est, aut res gesta uirtute. quibus in rebus uita consentiens, uirtutibusq. respondens, recta, & honesta, & constans, & naturae congruens existimari potest. Atque haec coniunctio, confusioq. uirtutum tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. nam cum ita copulatae, cõnexaeq. sunt, ut omnes omniũ participes sint, nec alia possit separari: tamen proprium suum cuiusque munus est, ut fortitudo in laboribus, periculisq. cernatur, temperantia in praetermittendis uoluptatibus, prudentia in delectu bonorum, & malorum, iustitia in suo cuique tribuendo. quando igitur inest in omni uirtute cura quaedam quasi foras spectans, aliosq. appetens, atque complectens; exsistit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut ciues, ut omnes denique, quando unam societatem hominum esse uolumus, propter se expetendi sint. atque eorum nihil est eius generis, ut sit in fine, atque extremo bonorum. ita fit, ut duo genera propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in ijs, quibus completur illud extremum: quae sunt aut animi, aut corporis. haec autem, quae sunt extrinsecus, id est quae neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. nec uero quisquam summum bonum assequi umquam posset, si omnia illa, quae sunt extra, quamquam expetenda, summo bono continerentur.

CICERO

QVO modo igitur, inquies, uerum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiae, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac uidelicet ratione; quod ea, quae externa sunt, ijs tuemur officijs, quae oriuntur, a suo cuiusque genere uirtutis. nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in recte factis est: quae sunt orta uirtutibus. quae quidem sapientes sequuntur, utentes tamquam duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingenijs excellentibus praediti, excitantur spe gloriae; quae habet formam honestatis, & similitudinem. quod si ipsam honestatem undique perfectam, & absolutam, rem unam praeclarissimam omnium, maximeq. laudandam, penitus uiderent: quonam gaudio complerentur; cum tantopere eius adumbrata opinione laetentur? quem enim deditum uoluptatibus, cupiditatum incendijs inflammatum, in ijs potiendis, quae acerrime concupiuisset, tanta laetitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Hannibale uicto, aut posteriorem Carthagine euersa? quem Tiberina decursio festo illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regẽ Persen captum adduceret, eodem flumine inuectum? Age nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem, excellentiamq. uirtutum: iam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectoq. uiuẽtes, semper sint beati: qui omnes motus fortunae, mutationesq. rerum, & temporum leues, & imbecilles fore intelligant, si in uirtutis certamen uenerint. illa enim, quae sunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam uitam, sed ita, ut sine illis possit beata uita exsistere. ita enim paruae, & exiguae sunt istae accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellae in radio solis, sic istae in uirtutum splendore ne cernãtur quidem. atque, haec, ut uere dicitur, parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum: sic nimis uiolentum est, nulla esse, dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi uidẽtur, quae ipsi egerint principia naturae. tribuendum est igitur his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. est tamen philosophi non tam gloriosa, quam uera quaerentis, nec pro nihilo putare ea, quae secundũ naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & uidere tantam uim uirtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatẽ honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parua sint, ut nulla esse uideantur. Haec est non omnia spernẽtis praeter uirtutẽ, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique haec est undique cõpleta, & perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque uideri uoluit afferre sententiam. Saepe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam.

EXPLANATIO

QVEM *Tiberina decursio festo illo die* § Ouidij uersibus adductus sum, ut pro Dissensio, legendum putarem, Decursio; hoc facilius, quod Maffei, ac Tertij ueteres libri comprobant. erat autem festus ille dies, quem Romani in honorem Fortunae celebrabant. unde Ouidius lib. VI. Fast. Ite, deam laeti fortes celebrate Quirites: In Tiberis ripa munera regis habet. Pars pede, pars etiã celeri decurrite cymba, Nec pudeat potos inde redire domum. Haec Paullus pater. ATQVE, *haec, ut uere dicitur, parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum:* § Cum dixerit, Haec, cur inferi, Ista? equidem postrema quattuor uerba suspicor non esse Ciceronis, sed hominis leuiter eruditi, qui uerbum Haec, putaret explicandum. Tertij liber habet, Commoda, pro Commodorum. Haec Paullus pater. HAEC *est non omnia spernentes praeter uirtutem, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio denique.* § Si quis nostrum librum hoc in loco cum alijs libris conferet; uidebit, unius litterae mutatio, & punctum loco motum quanto sententiam effecerit aptiorem. Haec Paullus pater.

CICERO

MVLTA sunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit: praeter uitia, atque uirtutes, negauit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est a nostris in ijs rebus, quae secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. at uero Callipho, & post eum Diodorus, cum alter uoluptatem adamauisset, alter uacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quae est a nostris laudata maxime. Quin etiam ipsi uoluptarij diuerticula quaerant, & uirtutes habeant in ore totos dies; uoluptatemq. primo duntaxat expeti dicant, deinde consuetudine quasi alteram quandã naturam effici, qua impulsi multa faciunt, nullam quaerẽtes uoluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt: atque, ut reliqui fures earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententijs nostris pro suis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur sola haec disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna regibus. Quae cum dixisset, paullumq. institisset, quid est, inquit? satisne uobis uideor pro meo iure in uestris auribus commentatus? Et ego, tu uero, inquam, Piso, ut saepe alias, sic hodie ita ista nosse uisus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Graecis supplicandum putarem. quod quidem eo probaui magis, quia memini Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem ijs, qui multum in fortuna secunda, aut aduersa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est, ut dicis, inquit: sed haec ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quam a Stasea dicebantur. quamquam ego non quaero, quid tibi a me probatũ sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te abducere. Tum Lucius: mihi uero ista ualde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, quid ergo, inquit? das ne adolescenti ueniã; an eum discere ea mauis, quae cum praeclare didicerit, nihil sciat? Ego uero, inquam, permitto. sed non ne me meministi mihi licere probare ista, quae sunt a te dicta? quis enim potest ea, quae probabilia uideantur ei, non probare? An uero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse uideatur, nisi quod percipiẽdi uis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale uerum, quale falsum esse non possit. itaque haec cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane.

EXPLANATIO

CONSVETVDINE *quasi alteram quandam naturam effici*;] Correxi locum, ex libris Sigonij, & Tertij. antea, Consuetudinem. Haec Paullus pater.

CICERO

SED haec omittamus: habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi a te nimium festinanter dictum uidetur, sapientes omnes esse semper beatos, nescio quo modo praeteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur; quae Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo posse putauit, uereor ne uera sint. nam illud uehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. haec quo modo conueniant, non sane intelligo. Vtrum igitur tibi non placet, inquit, uirtutis tantam uim esse, ut ad beate uiuendum se ipsa contenta sit: an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ij, qui uirtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego uero uolo in uirtute uim esse quammaximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possit ne esse tanta, si quidquam extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut uirtus sola, si adsit, uitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. quae enim mala illi non audẽt appellare; aspera autem, & incommoda, & reijcienda, & aliena naturae esse, concedunt; ea nos mala dicimus, sed exigua, & porro minima. quare, si potest esse beatus is, qui est in asperis, reijciendisq. rebus; potest is quoque esse, qui est in paruis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in caussis uidere soleat, quae res agatur; is es profecto tu. quare attende, quaeso. nam adhuc, meo fortasse uitio, quid ego quaeram, non perspicis. Istic sum, inquit; exspectoque, quid ad id, quod quaeram, respondeas. Respondebo me non quaerere, inquam, hoc tempore, quid uirtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur, uirtus ad beate uiuendum se ipsa contenta est. Quare, inquit? Respondet: quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. non quaero iam, uerũ ne sit: illud dico, ea, quae dicat, praeclare inter se cohaerere. dixerit hoc quidẽ Epicurus, semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire non numquam. quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dictur̃ quam suaue est, quam nihil curo. non pugnem cum homine, cur tantũ habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. eadem nunc mea aduersum te oratio est. Dicis eadem omnia & bona, & mala; quae quidem dicunt, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, uiderunt; ualetudinem, uires, staturam, formã, integritatem unguiculorum omnium; deformitatem, morbum, debilitatem, mala.

Q EXPLA-

EXPLANATIO

QVIA *eum a Zenone* } Putat excellens ingenio Sigonius, cuius acquiesco sententiae, abundare, Cum. Haec Paullus pater.

CICERO

IAM *illa externa paree tu quidem. sed haec cum corporis bona sint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amieos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra haec attende me nihil dieere: si ista mala sunt, in quae potest incidere sapiens; sapientem eße, non esse ad beate uiuendum satis. Immo uero, inquit, ad beatißime uiuendum parum est, ad beate uero satis. Animaduerti, inquam, te isto modo paullo ante ponere: & scio ab Antiocho nostro diei sic solere: sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod autem satis est, eo quidquid accesserit, nimium est; & nemo nimium beatus est; & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules uidit, e quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem praetorem, eosq. saluos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam, augurq. fuisset, & triũphaßet; ut sapiens fuerit, nõ ne beatior, quã, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium uigilijs, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquã? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen a proposito, inquam, aberrauimus. non enim, inquam, quaero, quid uerum, sed quid cuique dicendum sit. utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas uideres. in uirtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum. cumq. nec uirtus, ut placet illis, nec honestum crescat; idq. bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum eße: qui potest eße quisquam alius alio beatior? Vides ne, ut haec concinant? & hercule (fatendum est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, uident. in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in uirtute sola positam esse beatam uitam. uide rursus retro. dato hoc, dandum erit illud, quod uestri non item.*

CICERO

TRIA *genera bonorum. procliuius currit oratio: uenit ad extremum: haeret in salebra. cupit enim dicere, nihil posse ad beatam uitam deeße sapienti. honesta oratio, Socratica, Platonis etiam. audeo dicere, inquit. non potest, nisi retexueris illa. Paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamuis sit sapiens. at Zeno eum non beatum modo, sed etiam diuitem dicere ausus est. Dolere malum: in crucem qui agitur, beatus esse non potest. Bonum liberi: misera orbitas. Bonum patria: miserum exsiliũ. Bonum ualetudo: miserũ morbus. Bonum integritas corporis: misera debilitas. Bonum incolumis acies: misera caecitas. quae si potest singula consolando leuare, uniuersa quo modo sustinebit? sit enim idem caecus, debilis, morbo grauissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur equuleo: quem hunc appellas Zeno? beatum, inquit, etiam beatissimũ? quippe inquiet; cum tam docuerim gradus istam rem non habere, quam uirtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. tibi hoc incredibile, quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populum me uocas; eum, qui ita sit affectus, beatum numquam probabis: si ad prudentes; alterum fortasse dubitabunt, sit ne tantum in uirtute, ut ea praediti uel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabant, quin & Stoici conuenientia sibi dicant, & uos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata uita? Tamen aberramus a proposito: &, ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Non ne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quaeris, inquam; in quo utrum respondebo, uerses te huc atque illuc necesse est. Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit: si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, uideo, inquit, quid agas: ne discipulum abducas, times. Tu uero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit.*

EXPLANATIO

IN *crucem qui agitur,* } Melius duxi, quam, In cruce qui angitur. Haec Paullus pater.

CICERO

AVDI *igitur, inquit, Luci. tecũ enim, ut ais Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiae consistit in beata uita comparãda: beatae enim uiuendi cupiditate incẽsi omnes sumus. hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc uidendum est, possit ne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe.*

certe. nisi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragrauit, ut a sacerdotibus barbaris numeros, & caelestia acciperet? cur post Tarentum ad Archytam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timaeum, Acrionẽ Locros, ut, cum Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quae Socrates repudiabat, adsciscerer? cur ipse Pythagoras & Aegyptũ lustrauit, & Persarum magos adijt? cur tantas regiones barbarorum pedibus obijt? tot maria transmisit? cur haec eadem Democritus? qui (uere, falso ne, quaeremus) dicitur oculis se priuasse: certe, ut quamminime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quaerens aliud, nisi beatam uitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat; tamen ex illa inuestigatione naturae consequi uolebat, ut esset bono animo. id enim ille summum bonũ ἀθαμβίαν, & saepe ἀταραξίαν appellat, id est animum terrore liberum. sed haec etsi praeclare, non dum tamẽ & perpolita. pauca enim, neque ea ipsa enucleate, ab hoc de uirtute quidem dicta: post enim haec in hac urbe primum a Socrate quaeri coepta, deinde in hunc locum delata sunt: nec dubitatum, quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiuendi spes poneretur. quae cum Zeno didicisset a nostris, ut in actionibus perscribi solet, de re eadem fecit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet, uocabulis rerum mutatis, inconstantiae crimen ille effugit, nos effugere non possumus? ille Metelli uitam negat beatiorem, quam Reguli, praeponendam tamen, nec magis expetendã, sed magis sumendam, &, si optio esset, eligendam Metelli, reijciendam Reguli: ego, quã ille praeponendam, & magis eligendam, beatiorẽ hanc appello; nec ullo minimo momento plus ei uitae tribuo, quam Stoici. quid interest, nisi quod ego res notas notis uerbis appello, illi nomina noua quaerunt, quibus idem dicant? ita, quemadmodũ in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundum naturam est; quod contra, malum: nec ego solus; sed tu etiã Chrysippe in foro, domi, in schola definis. quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere. quanti quidque sit, aliter doctos, & indoctos? sed, cum constiterit inter doctos, quanti res quaeque sit; si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant, uerba fingant arbitratu suo.

EXPLANATIO

ID *est animum terrore liberum.* } Glossema puto. Haec Paullus pater. Nec *dubitatum, quin* } Veteres libri, Nec dubitant, quin. fortasse, Nec dubitanter, quin. uereor enim, ne minus notum, usitatũ tamen, loquendi genus, indoctis hominibus deprauandi occasionem attulerit. ego Ciceronem uideo ita locutum in ep. 3. l. XII. fam. Ea dixit, inquit, de proditoribus patriae, quae dici deberẽt de proditoribus: de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio & uos fecissetis, & Cannutius faceret. Haec Paullus pater. In *actionibus praescribi.* } Sic ex antiquo libro, & ex consuetudine iurisconsultorum, apud quos Praescribere, est, excipere, hoc modo: Si paret, eum centum debere, nisi cum eo pactus erit, iudex eum condemnat. praescribitur enim iudici, ne condemnet, illa interpositione, Nisi cum eo pactus erit. Quod autem sequitur, De re eadem fecit alio modo; puto uerbum, Fecit, abundare. intelligitur enim non, Fecit, sed Egit: cum aliquis agere dicatur in iudicio de eadem re alio modo, qui, furto suo recuperato, uerbi gratia aestimatione, repetit idem furtum ab eodem alio actionis genere. tunc. n. dicitur de eadem re alio modo agere. quod uetant iurisconsultorum formulae. unde illud epist. 27. lib. XIII. Fam. Vt uos in uestris formulis, sic ego in epistolis, de eadem re alio modo.

CICERO

SEd *uenio ad inconstantiae crimen; ne saepius dicas me aberrare: quam tu ponis in uerbis, ego positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam uim esse uirtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem, cum omnia, quae illi commoda certe dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & praeposita, quae ita definiunt, ut satis magno aestimanda sint: haec igitur cum ego, tot nominibus a Stoicis appellata, partim nouis, & commenticijs, ut ista producta, & reiecta, partim idem significantibus, (quid enim interest, expetas, an eligas? mihi quidem etiam laudatius uidetur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur) sed, cum ego ista bona omnia dixero, tantum refert, quam magna dicam, quam expetenda, quam ualde. sin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligẽda; nec illa pluris aestimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in uirtutis, tamquam in solis, radios incurrere. At enim, qua in uita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Nec seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si auenam uspiam uideris; nec mercatura quaestuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxeris. an hoc usquequaque aliter in uita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin uirtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quae secundũ naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo ueteri nomine, quam aliquid potius nouum exquirere, uirtutis autem amplitudinem quasi in altera librae lance ponere. terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet. semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissimeq. funditur, tota res appellatur.*

CICERO

DICIMVS *aliquem hilare uiuere: igitur, si semel tristior effectus est, hilara uita amissa est? at hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in uita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, uocaretur. Policratem Samium felicem appellant: nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod anulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. ergo infelix una molestia. felix rursus, cum is ipse anulus in praecordijs piscis inuentus est. ille uero, si insipiens, quod certe, quoniam tyrannus; numquam beatus: si sapiens; ne tum quidem miser, cum ab Oronte, praetore Darei, in crucem actus est. at multis modis affectus. quis negat? sed ea mala uirtutis magnitudine obruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium uirorum bonorum, id est sapientum, omnibusq. uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus habere semper boni, quam mali? quis hoc dicit? Stoicis licet minime: sed isti ipsi, qui uoluptate, & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod uelit, quam quod nolit? cum tantum igitur in uirtute ponant ij, qui se fatentur uirtutis caussa, nisi ea uoluptatem acciret, ne manum quidem uersuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamuis minimam animi praestantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? quis enim est, qui, haec cadere in sapientem, dicere audeat, ut, si fieri possit, uirtutem in perpetuum abijciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit, quos non pudet ea, quae Stoici aspera dicunt, mala dicere, melius esse, turpiter aliquid facere cum uoluptate, quam honeste cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose desciuiße uidetur a Stoicis propter oculorum dolorem. quis uero hoc didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non eßet, & eßet ferendum uiro. hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia: quoniam dolorem dicunt malum eße. de asperitate autem eius fortiter ferenda praecipiunt eadem, quae Stoici. & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit: erat enim Polemonis. is cum arderet podagrae doloribus, uisitassetq. hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret, Mane, quaeso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc peruenit: ostendit pedes, & pectus: attamen hic mallet non dolere.*

EXPLANATIO

PROPTER *oculorum dolorem* } Aut, Oculorum, deprauatum est: aut Cicero sibi non constat. nam Tusculana 2. renum dolore Dionysium hunc laborantem memorat. Haec Paullus pater. ESSET *ferendum uiro.* } Sententia postulat, Esse: ut hoc dicatur: quod turpe non sit, malum illud non esse, & esse ferendum uiro. Haec Paullus pater.

CICERO

HAEC *igitur est nostra ratio; quae tibi uidetur inconstans: cum propter uirtutis caelestem quandam, & diuinam, tantamq. praestantiam, ut, ubi uirtus sit, resq. magnae summendae, laudabilesq. uirtute gestae, ibi esse miseria, & aerumna non possit, tamen labor possit, ei molestia; non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos eße, sed tamen fieri poße, ut sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quinctus, mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum uidetur. laetor quidem, philosophiam, cuius antea supellectilem pluris aestimabam, quam possessiones reliquorum; (ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere poßem, quidquid in studijs nostris concupissem) hanc igitur laetor etiam acutiorem repertã, quam ceteras: quod quidem ei deesse dicebant. Num quam nostram quidem? inquit Pomponius iocans. sed mehercule pergrata mihi oratio tua. quae enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Graecis, uerbis aptis. Sed tempus est, si uidetur, & recta quidem ad me. Quod cum ille dixißet; & satis disputatum uideretur; in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.*

EXPLANATIO

RESQ. *magnae sumendae, laudabilesq. uirtute gestae,* } Ciceronem aliter scripsisse, uel sacramento, ueterum more, contenderem. scripsit autem hoc fortasse: Resq. magnae, summeq. laudabiles, uirtute gestae. Haec Paullus pater.

ILLVSTR.^MO AC. REVER.^MO

CAESARI. DE. NORES

COMITI. TRIPOLIS

SYRIAE

EPISCOPO. PARENTINEN.

COMITI. VRSARAE &c.

X omnibus humanis rebus, quae merito non modo prudentis, fortisq. uirtutem, sed etiam optimum Christiani animum, mentemq. probant, excellere duas in primis in omni aetate omnium consensu iudicatum est, vtramque scilicet hominis fortunam. in illa enim, quae maxime ab omnibus felix, beataq. uocatur, atque summa in admiratione habetur, nisi adsint, quae magna ex parte a Christi habentur praeceptis, praeterea etiam uirtutes illae, quae uirum bonum exornant, singularis prudentia, illa animi etiam ratione temperata admirabilis magnitudo; quid profecto homines non mali cogitant, nō perpetrantur? omnia sibi licere putant. honestum, & turpe, Dei Opt. Max. immemores, promiscue habent. Altera uero misera, infelixq. condicio cum aliquorum hominum uexat animos, cordaq. perturbat, cogitationes irritat, sensus decipit, nisi optimam in illis, sanctamq. mentem inuenit, nisi Christiani animi firmam uirtutem reperit, nisi adsit illa numquam satis laudata Catholicae fidei fortitudo, suauissimaq. futurae perpetuae beatitudinis consolatio. In his semper, in omni periculo, in quacumq. perturbatione motus pariter, ac temeritas esset, ut non modo aduersos fortunae crudelissimos impetus ferre, uerum etiam, quemadmodum optimi est Christiani viri, fortiter frangere minime ualerent. Vtra profecto Te fortuna, Religiosissime, atq. Optime Princeps, magis illustrem, magis admirabilem, magis summa laude dignum probauerit, difficillima est deliberatio. Tu enim, nobilissimo genere natus, in.

maximis

maximis diuitijs, in summa omnium rerum affluentia, in magnis honoribus, nihil in omni aetate, nihil in omni genere uitae, quod non honestum, quod non laudabile, quod non sanctum, quod te dignum non esset, non solum non egisti, sed ne cogitasse quidem licet affirmare: nullus enim umquã locus maximis opibus ad labefactandam nominis tui gloriam esse potuit. quod contra ubiuis gentium accidisse, atque accidere quotidie saepe uidemus. Tu adhuc adolescens pulcherrimis philosophiae praeceptis maxima cum laude non solum operam dedisti, sed etiam, in quo quantum proficeres, quotidie usu ostendebas, ex tua uiuendi optima ratione leges oriri uidebantur institutum uitae tuae non minoris sanctitatis, pietatisque, quã prudentiae ad bene, beateq. uiuendum populis ditioni tuae subditis, exteris etiam, licet dicere, uiam tuo exemplo ostendebat. Haec certe magna sunt: sed ualde maiori laude digna, quae facere potuisti, nec tamen umquam uoluisse notissimum est. quod qui attendere diligenter, & considerare, adhibita in consilium ratione, uoluerit, iudicij, mentisq. expers esset, nisi fateretur, ab eo uitae tuae instituto facile fuisse iudicari, te aliquando, eximia Christianae Religionis gloria, bonorum omnium utilitati coniuncta, ornaturum esse illam, quam nunc ornas, dignitatem. Sed de his, quae admirantur omnes, a te semper acta in hac dignitate, perpetua laude digna, alibi nobis statutum est liberius dicere. ut sciant boni omnes, quo Episcopo laetari nostris temporibus nobis liceat. Ceterum haec de te praedicantur, dum omnia prospera, omnia tranquilla tibi fuerunt. Age modo, ut, quemadmodũ in humanis nihil stabile, diuturnumq. est, mutentur omnia, cunctaq. in peius ruant: quod utinam numquam accidisset. Maiora etiam profecto in aduersis, atque magis miranda audiemus, quae tu singulari prudentia, summa fortitudine, incredibili prope Christianae fidei exemplo ferenda esse ostendisti. tibi idem animus, eadem mens semper fuit; nihil homini proprium, nihil certum, sed cuncta Dei Opt. Max. nutu regi, conseruarique. maiorem se quotidie semper ostendit animi tui magnitudo, magis miranda uirtus exstitit, maiori semper laude digna fortitudo, atq. prudentia. Quamobrem liceat mihi dicere; difficillimum esse, non solum in una ciuitate, sed etiam in amplissima aliqua regione inueniri posse, qui in utraque fortuna pariter excelluerit, qui utramque laudem consecutus sit. te profecto unum non modo nostra hac tempestate, sed multorum etiam annorum memoria licet reperiri, qui efficis, ut magis in te miranda, laudandaq. sint, quae non uidentur, & difficile etiam audiuntur, sed tantum ex suauissima consuetudine, ex doctrina, ex pietate, atque religione, ex quodam non satis umquam expresso sanctitatis exemplo, facile iudicari possunt. Ego uero, qui is sum, qui, tuo nomine tantummodo audito, mirifice

laetor,

laetor, qui tua fruor laude, ac gloria, uolui, nec secus facere potuissem, ut Ciceronis Tusculanarum libri, quae ea laudanda continent, quae tua sunt, quae tuo ostenduntur exemplo, quae, si nostris temporibus Cicero fuisset, a te accepta uiderentur, tuo inscripti nomini exirent, tuorumq. meruorum, perpetuaeq. meae obscriuitiae testes essent.

Vale. Venetijs. Non. Maij, CIƆ IƆ XXCIII.

Illustriss. ac Reuerendiss. D. T.

Addictissimus.

Aldus Mannuccius.

Paulli F. Aldi N.

IN

M · TVLLII · CICERONIS

TVSCVLANARVM

DISPVTATIONVM

AD . M . BRVTVM

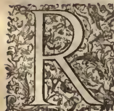
LIBRVM . I.

DE CONTEMNENDA MORTE,

Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

OMANOS *suos Cicero inuitat ad capescendum sapientiae studium, ut, mortis, & doloris metum remouentes, aegritudinemq. lenientes, ac reliquos affectus moderantes, beata uita potiantur. Praeclaram igitur hanc hortationem, quam quinque diebus sapientissime disputauit, hisce quinque libris complexus est, & ornatissimo orationis genere: praeter quam enim quod ad Brutum clarissimum oratorem scriberet, posteritatem etiam exornare uoluit suo labore, ac studio. A nomine uillae, quae prius fuit Sullae Dictatoris, Tusculanas disputationes inscribere libuit, nimirum in quibus Stoicorum dogmata austeriora maxime probentur: quamquam & primum earum librum simpliciter Tusculanam primam uocauit in xv. ad Att. In libro 2. de Diuin. clare patet certa Ciceronis in-*

ſcriptio & numerus librorum: ibi enim, cum indicem quaſi quendam conficeret eorum, quos in philoſophicis uel ſcripſerat iam, uel ſcribere deinceps cogitabat, ita loquitur. Totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum res ad beate uiuendum maxime neceſſarias aperuerunt. Eandem inſcriptionem nominat etiam in prooemio libri quincti. Nunc in primo diſputaturus de mortis contemptu Brutum ſignificatione ſui praeclari de illo iudicij ſibi conciliat, nec non & populum Rom. cuius ingenia & uirtutes Graecis anteponit. Sed ipſius uerba, quantum quidem in nobis erit, accurate conſideremus.

CICERO

Cvm defensionum laboribus, senatorijsq. muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus; retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. & cum omnium artium, quae ad rectam uiuendi uiam pertinent, ratio, & disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis litteris illustrandum putaui.

EXPLANATIO

DEFENSIONVM *laboribus, senatorijsq. muneribus* } Virtus, labor, & dignitas Ciceronis in hac sententia apparent. Virtus enim est, defendere innocentes, & in defensione labor magnus, & fatigatio. Senatoria uero munera praecipua sũt, saluti, trãquillitati, dignitati reipublicae consulere: non enim possunt nisi ab homine admodum nauo, uigilanti, industrio, sustineri. Consueuerat Cicero accusare neminem, defendere complures. Nec umquam ad accusandum descendit, nisi coactus. Itaque & principio diuinationis in Verrem cum excusare se, tum accusatoris nomen a se amoliri omni studio nititur, omniaq. facit, ut non tam accusare Verem, quam socios defendere uideatur: & in Bruto non accusationem illam, sed patrocinium Siciliense nominat: &, quantopere abhorreat ab accusando, ipse in oratione pro Roscio Amerino testatur his uerbis: Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrum uis licebit. is enim mihi uidetur amplissimus, qui sua uirtute in altiorem locum peruenit, non qui adscendit per alterius incommodum & calamitatem. Et notum est iudicium ipsius de M. quodam Bruto, in quo, quod accusationem factitasset, magnum dedecus ipsius generi fuisse dicit. Neque non tamen intelligebat, multum etiam reip. prodesse eos, qui uim dicendi suam conferrent ad nefarios homines legum ac iudiciorum uinculis constringendos. nam & principio libri tertij in Verrem copiosissime in eam sententiam disputat: & in extrema oratione pro Coelio duas ipsius accusationes quasi pignora quaedam futurae uitae, ac uoluntatis erga remp. esse uult: & in ea ipsa, quam modo nominauimus, Rosciana defensione, Multos inquit accusatores, esse in ciuitate, utile est, ut metu contineatur audacia. Et paullo infra: Facile omnes patimur esse quamplurimos accusatores: quod innocens si accusatus sit, absolui potest: nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. utilius est autem absolui innocentẽ, quam nocentem caussam non dicere. Lycurgus quoque in oratione aduersus Leocratem praeclare ostendit, quanti publice intersit, esse, qui nomen flagitiosis hominibus deferant: cum enim tria sint, quae reip. statum, ipsiusq. adeo ciuitatis felicitatem conseruent, legum constitutio, iudicum tabella, & eorum, qui aduersus leges deliquerint, accusatio, horum trium priora duo, si tertium absit, nullam omnino uim obtinere. uerba ipsius haec sunt. Τρία γάρ ἐστι τὰ μέγιστα, ἃ διαφυλάττει, καὶ διασώζει δημοκρατίαν, καὶ τὴν τῆς πόλεως εὐδαιμονίαν. πρῶτον μὲν ἡ τῶν νόμων τάξις, δεύτερον δ' ἡ τῶν δικαστῶν ψῆφος, τρίτον δ' ἡ τοῖς ἀδικήματα παραδοῦσα κρίσις. ὁ μὲν γὰρ νόμος πέφυκε προλέγειν, ἃ μὴ δεῖ πράττειν. ὁ δὲ κατήγορος μηνύειν τοὺς ἐνόχους, τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐπιτιμίοις καθεστῶτας. ὁ δὲ δικαστὴς κολάζειν τοὺς ὑπ' ἀμφοτέρων τούτων ἀποδειχθέντας αὐτῷ. ὥστ' οὔθ' ὁ νόμος, οὔθ' ἡ τῶν δικαστῶν ψῆφος, ἄνευ τοῦ παραδώσοντος αὐτοῖς τοὺς ἀδικοῦντας ἰσχύει. Sed hac tota de re quando suscipienda sit accusatio, quando defensio, consulendus est Cicero lib. 2. de offic. & M. Fabius lib. XII. cap. 7. Institutionum. Illud certe liquido constat, laudabiliorem, & pleniorem humanitatis esse defensionem: nam defendi interdum sine reprehensione etiam nocens potest: accusari innocens a sciente sine nefario scelere non potest. itaque alterum suapte ui semper honestum est, alterum numquam, nisi cum est necessarium. AVT *omnino, aut magna ex parte* } hoc dicit, quoniam, etsi raro, non numquam tamen, & amicis periclitantibus aderat, & ueniebat in senatum. quod ostendunt orationes pro Marcello, pro Ligario, pro Deiotaro. ESSEM *aliquando liberatus*; } animaduerte, ut caute loquatur. non enim euersam remp. dicit, nõ sublata iudicia, non oppressum senatum, non se impijs armis a rep. prohibitũ, ut in ijs libris, quos mortuo Caesare scripsit: sed aliquando liberatum, tamquam graui quodam, & iam molesto onere: ut id & diu prope cupiisse, & obtentum in beneficii loco habere uideatur: cum prospiceret se ex illustrata philosophia maiorem quam ex gesto consulatu laudem apud posteros consecuturum. BRVTE, *te hortante* } Multum ualent approbationes, & incitationes amicorum: fitq. in hominibus etiam, quod Ouidius scribit: Acer & ad palmae per se cursurus honores, Si tamen horteris, fortius ibit equus. Quanti autem M. Brutum ob summum eius ingenium, & singularem uirtutem, morumqs suauitatem, Cicero fecerit: nemini, qui uel epistolas eius, uel Paradoxa, & has ipsas Tusculanas legerit, est obscurum. RETENTA *animo, remissa temporibus* } oratio est uerbis propriis distincta. Animo enim retinemus, temporibus remittimus, id est propter difficultatem temporum: non tantum bellorum ci-

uilium tempora intelligit: uerum etiam totum illud tẽpus, quo ipse uersatus est in republica. ARTIVM, *quae ad rectam uiuendi uiam pertinerent*] artes enim sunt rerum bonarum. STVDIO *sapientiae, & philosophiae*] σοφίας, siue sapientiae nomen initio non erat certae, ac definitae alicuius uirtutis facultatisue nomen, sed ita commune, ut, quam quisque artem exquisite praeter ceteros calleret, in ea σοφὸς diceretur. ipsumq. σοφίας nomen omnibus etiam uilissimarum opificum artibus tribueretur: quod uel ex Platonis Apologia uel ex Theage constat. sed & Aristoteles lib. VI. ad Nicomachum idem confirmat his uerbis: Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν. οἷον Φειδίαν λιθουργὸν σοφὸν, καὶ Πολύκλειτον ἀνδριαντοποιόν. ἐνταῦθα μὲν οὖν οὐθὲν ἄλλο σημαίνοντες τὴν σοφίαν, ἢ ὅτι ἀρετὴ τέχνης ἐστίν. atque hoc sensu uidelicet Homerus illud protulit, —— ὅ ῥα σοφὸς ἄραρε τέκτων. idemq. Iliados ο, fabrum id est ναυπηγὸν peritum describens, πᾶσαν σοφίαν ei tribuit, ut & Hesiodus cytharoedo Lino. quin etiam ille cũ Margiten suum nullius artis peritum significare uellet, ita hoc expressisse traditur:

Τὸν δ' οὔτ' ἂρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα,
Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν. πάσης δ' ἡμάρτανε τέχνης

& sic de nauta imperito,

Οὔτε τι ναυτιλίης σεσοφισμένον

Et Archilochus: τρίαιναν ἰδὼν, καὶ κυβερνήτης σοφός.

Sed & Xenophon in Hierone cibos exquisitius apparatos, ac conditos σοφίσματα uocauit. σοφοὺς igitur, aut σοφιστὰς uocabant eos, qui quacumque in re multum operae, ac studii ponerent: τοὺς, ut ait Clemens in primo Στρωμάτων, περὶ ὁτιοῦν πολυπράγμονας: ut Eustachius ἅπαντας τοὺς τεχνίτας. iccircoq. Socrates cum Theaeteto disputans innuere uidetur τὴν σοφίαν οὐ διαφέρειν τῆς ἐπιστήμης, & discere, nihil esse aliud, quã τὸ ὃ μανθάνει τις, σοφώτερον γίνεσθαι. Peculiare autem aliquando hoc nomen musicorũ fuit; eos enim omnium esse eruditissimos putabant. Cicero ipse paullo infra: Summam eruditionem Graeci sitam censebant in neruorum uocumq. cantibus. Athenaeus lib. XIV. Τὸ δὲ ὅλον ἔοικεν ἡ παλαιὰ τῶν Ἑλλήνων σοφία τῇ μουσικῇ μάλιστα εἶναι δεδομένη. καὶ διὰ τοῦτο τῶν μὲν θεῶν Ἀπόλλωνα, τῶν δὲ ἡμιθέων Ὀρφέα μουσικώτατον καὶ σοφώτατον ἔκρινον: καὶ πάντας τοὺς χρωμένους τῇ τέχνῃ ταύτῃ σοφιστὰς ἀπεκάλουν. Iam uero apud antiquos musici ijdẽ erant & poetae. Cic. III. de Oratore. Namque haec duo, musici, qui erant quõdã ijdẽ poetae, machinati ad uoluptatem sunt, uersum, atque cantum. cum ergo musici σοφοὶ siue σοφισταὶ dicerentur, poetae quoque eodem nominis honore afficiebantur. Laertius lib. I. Οἱ δὲ σοφοὶ, καὶ σοφισταὶ ἐκαλοῦντο. καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ σοφισταὶ καθὰ καὶ Κρατῖνος ἐν Ἀρχιλόχοις τοὺς περὶ Ὅμηρον, καὶ Ἡσίοδον ἐπαινῶν, οὕτως καλεῖ. Atque hic uidelicet, Ἀνακρέων ὁ σοφὸς in Phaedro, & poeta in Lyside sapientiae patres, ac duces, & a Cicerone in Miloniana homines sapientissimi nominantur. Sed de his alius erit dicendi locus. Σοφοὺς etiã uocabant callidos, & astutos: quo modo Euripides, mulieres ad machinanda mala sapientissimas esse dicit. Sapientes etiam uocabant eos, qui condendarum legum, gubernandarumq. ciuitatum rationem tenerent: cuiusmodi sapientiam apud Platonem capetit Theages. Sed hanc Aristoteli prudentiam potius appellari placet; sapientes enim rectius uocari censet illos, qui in rebus diuinis, & in iis, quae in obscuritate naturae latent, contemplandis occupati sunt; quales Anaxagoras, & Thales Milesius fuerunt. Quoniam autem rhetores contendebant, artem suam eam esse, qua regerentur ciuitates, sibiq. politicorum nomen uindicabant: factum, ut ipsis quoque sapientum appellatio tribueretur. itaque in diuinis litteris sapientiae nomine saepe eloquentiam significari uidemus. Stoici sapientem eum describebant, qui neque fuit, neque esse omnino potest: qui nihil opinaretur, numquam commoueretur animo, nulla in re falleretur, nullam non optime teneret artem: solus Rex, solus diues, solus liber, solus formosus esset: coacernabant alia eiusdem generis plurima τερατολογήματα, ut risus captare potius, quam serio loqui, uiderentur. omnino autem sapientiae professio hoc suscipere, ac polliceri uidetur, eum, qui sapiens sit, nihil nescire, sed omnium rerum perfectam cognitionem animo inclusam tenere: ut uerissime dictum sit a Socrate, aliisq. ueteribus, solum Deum esse sapientem. nam si sapientia, ut eam primũ Stoici, & eos secuti alij definierunt, est diuinarum humanarumq. rerum, & caussarum, quibus illae inter se continentur, scientia, in quem tandem illa, praeterquam in Deum cadit? Aristoteles in iis libris quos inscripsit τῶν μετὰ τὰ φυσικά, sapientiam uocat eam scientiam, quae primas rerũ caussas, primaq. principia considerat: quaeq. non in huius, aut illius generis, sed in eius quod est, ea ratione qua est, cognitione, ac contemplatione uersatur. cum autem ἐν τοῖς καθόλου contineantur τὰ ἐν μέρει: & scientia illa consideret τὸ πάντων καθολικώτατον, nempe τὸ ὂν, ᾗ ὄν ἐστιν ἁπλῶς, καὶ οὐχ ᾗ ἐστι τόδε, ἢ τόδε, non absurde dici potest, sub ea ceteras omnes, quae τοῦ ὄντος partem aliquam tractant, contineri. Illud addamus, σοφίαν dictam uideri, quasi σάφειάν τινα: propterea quod ea tractat, quae sunt τῇ ἑαυτῶν φύσει σαφέστατα, καὶ φανώτατα. & si obscura nobis propter humanae mentis imbecillitatem. cuius notationis auctor est Ioannes Grammaticus in priorem librum de demonstratione. Explicata autem ui τῆς σοφίας, facilior erit τῆς φιλοσοφίας explicatio. consueuerunt enim Graeci eos, qui rei cuiuspiam studio tenentur, ea ipsa ex re φιλοτοιούτους nominare, ut φιλοφίλους, φιλοδόξους, φιλοχρημάτους, studiosos amicorum, honoris, pecuniae. Sic igitur etiam φιλοσόφους dixerunt eos, qui sapientiae studiosi essent: & φιλοσοφίαν eam animi affectionem. cũ autem σοφίαν, ut dixi, uocarent accuratam cuiuscumque artis intelligentiam: philosophari etiam dicebant eos, qui aliqua in re plurimum operae, ac studii ponerent, eamq. diligenter commentarentur. Citantur haec a grãmaticis ex Menandro: φιλοσοφεῖ δὲ τοῦτο, ὅπως καταπράξηται τὸν γάμον ubi illud φιλοσοφεῖ,

manifesto

manifesto idem ualet, quod studet, commentatur, agitat secum in animo. sed huius significationis exempla, & a Budaeo in Commentariis multa congesta sunt, & alia difficulter congeri possunt. ipsum igitur philosophiae nomē nihil proprie aliud significat, quam ardorem quendam animi ad ueram & solidam rerum cognitionem peruenire cupientis. itaque praeclare in conuiuio Socrates neque sapientes, neque indoctos philosophari ait: illos enim peruenisse iam ad sapientiam, hos ne cupere quidem peruenire. philosophos igitur medium quoddam genus esse, inter sapientes, & expertes disciplinae. nemo.n.aut id, quod iam possidet, concupiscit, aut id, quod, quale sit, nescit. Receptum est tamen consuetudine, ut quoniam perfecta sapientia in Deū modo conueniret, philosophiae nomen de ea sapientia, quae in hominem caderet, diceretur: praecipue posteaquam Pythagoras in illo Phliasio sermone sapientem esse se negauit, philosophum id est sapientiae studiosum dixit.

CICERO

NON quia philosophia Graecis & litteris, & doctoribus percipi non poßet: sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quam Graecos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta uitae, resq. domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur, & lautius: rē uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri multum ualuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quae natura, non litteris, assecuti sunt, neque cum Graecis, ne que ulla cum gente sunt conferenda. quae enim tanta grauitas, quae tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda?

EXPLANATIO

NON *quia philosophia* } occupatio. cur Cicero Latinis litteris uult illustrare philosophiam, cum posset disci litteris, & doctoribus Graecis? OMNIA *nostros* } Qui Romanorum scripta diligenter obseruant, facile intelligere poterunt, Ciceronem Plinium, Varronem, T. Liuium, C. Caesarem, coniunxisse sua scripta cum laude patriae, & quoad potuerunt, patriae honores, gloriā, & triumphum cohonestasse. Volebant enim uidere patriae studiosi. IN *quibus elaborarent.* } id est, studium collocarent, studiose uersarentur. MORES, } disciplinam uitae priuatae, & domesticae. INSTITVTIS, } iuribus non scriptis. LEGIBVS. } iuribus scriptis DE *re militari?* } Haec, ut alibi ait Cicero, nomen populo Rom. haec, urbi aeternā gloriam peperit, haec, orbem terrarum parere huic imperio coegit. GRAVITAS, } uirtus in retinendo instituto uitae: & leuitati opponitur. CONSTANTIA, } perseuerantia consiliorum, & institutorum: cui uirtuti contraria est immutatio consiliorum. PROBITAS, } in promissis faciendis.

CICERO

DOCTRINA Graecia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facile uincere non repugnantes. nam, cum apud Graecos antiquissimum e doctis sit genus poetarum; siquidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus. annis enim fere DX post Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Caeci filio, M. Tuditano cos. anno ante natum Ennium: qui fuit maior natu, quam Plautus, & Naeuius. sero igitur a nostris poetae uel cogniti, uel recepti. quāquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum uirtutibus, honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in prouinciam poetas duxisset. duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerūt. nec tamen, si qui magnis ingenijs in eo genere exstiterunt, non satis Graecorum gloriae responderunt.

EXPLANATIO

GRAECIA *nos,* } confessio morata. Est enim hominis candidi, & probi, confiteri quod uerum est. OMNI *litterarum genere* } omnibus partibus philosophiae. NON *repugnantes.* } non elaborantes, nullum studiū collocantes in doctrina literarum. HESIODVS } distinctus ab Homeri aetate ut ait Agell. lib.1. circa CXX. annos. quāquam Dio Chrysostomus aequales facit in principio secundae orationis de regno. quod etiam comprobare uidetur Agellius lib. XVII. cap. 21. LIVIVS } L. Liuius cognomento Andronicus, primus Latine comoediā scripsisse fertur. Fabulas Romae docere coepit post Sophoclis, & Euripidis mortem, annis fere CLX. De eodem Agellius. T. Liuius, & Valerius Maximus. FABVLAS *dedit,* } Poetae dant fabulas aedilibus, & populo: & liberalius est dare quam uendere. ENNIVM } M. Varro in primo lib. de poetis scripsit Q. Ennium natum esse Q. Valerio, & C. Manilio consulibus. Pomponius Mela ait Rudias Apuliae oppidum Ennio ciue esse nobiles: cui adstipulatur Silius, cum ait: Miserūt Calabri, Rudiae genuere uetustae. periit morbo articulari. PLAVTVS, } floruit, quo tempore M. Cato orator in ciuitate. NAEVIVS. } hic stipendia fecit bello Punico primo. RECEPTI. In urbem.

IN *Originibus*, } M.Porcij Catonis.De his Cicero in Bruto : Iam uero Origenes Catonis, quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent? IN *Epulis* } in conuiuio. CANERE *conuiuas ad tibicinem* } scilicet sequendo sonum,& numerum ipsius tibicinis. HVIC *generi* } poeticae. M. *Nobiliori*, } M. Fuluius cognomento Nobilior, cuius res gestas Q. Ennius celebrauit,donatus ob hoc ipsum ciuitate a filio huius Q. Fuluio Nobiliore.

CICERO

AN censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? honos alit artes: omnesq. incenduntur ad studia gloria; iacentq. ea semper, quae apud quosque improbantur. Summam eruditionem Graeci sitam censebant in neruorũ, uocumq. cantibus. igitur & Epaminõdas, princeps meo iudicio Graeciae, fidibus praeclare cecinisse dicitur: Themistoclesq. aliquot ante annis, cũ in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. ergo in Graecia musici floruerunt; discebantq. id omnes; nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit: itaque nihil mathematicis illustrius. at nos metiendi, ratiocinandiq. utilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamẽ ad dicendum, post autem eruditum. nam, Galbam, Africanum, Laelium doctos fuisse, memoriae traditum est, studiosum autem eum, qui hos aetate anteibat, Catonẽ, post uero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita magnos nostram ad aetatem, ut non multum, aut nihil omnino Graecis cederetur.

EXPLANATIO

AN *censemus* } probat exemplo. QVOD *pingeret*, } Fabius uir cõsularis aedẽ Salutis pinxit, quae Claudij principatu exusta est,& propter artẽ uocatus est Fabius Pictor. Laudẽ nõ inuenit ex pictura: propterea Romani unum solum pictorem habuerũt hominem nobilissimum, pictura desiit in eo. POLYCLETOS, *& Parrhasios* } Cum de patribus loquatur, malim, ut est in antiquo libro, Polygnotos,& Parrhasios. nam Polycletum statuarium ignorat nemo. Polygnotum autẽ, pictura clarum, Cicero ipse in Bruto, Plinius, Quinctilianus, Plutarchus, Aelianus, Pausanias, Aristoteles etiã in arte poetica nominat. Haec Paullus pater. HONOS *alit artes:* } Prouerbium: ad quod allusit Martialis: Sint Maecenates, non deerunt Flacce Marones, Virgiliumq. tibi uel tua rura dabunt. Et Val. Maximus, Virtutis, inquit, uberrimum alimentum est honor. IACENT } negliguntur. NERVORVM, } idest chordarũ, quae fiunt ex neruis. FIDIBVS *praeclare cecinisse* } Citharae scilicet chordis canoris. Virgilius, Threicia fretus cithara, fidibusq. canoris. Dicimus canere fidibus,& ludere fidibus. THEMISTOCLES. } Huius uirtute,& cõsilijs Persis nauali proelio uictis rex Xerses Graecia excessit. Scribunt historici Cimonem in cena apud Laomedontem non inuitum decantasse: ex quo laudatus est, praepositusq. Themistocli, quod ille neque cantare, neque fidibus didicisse, uerum amplissimam opulentissimamq. remp. se scire facere iactasset. Tantum enim antiquis illis temporibus apud Graecos uenerationis musicae fuit, ut idem musici, & uates, & sapientes iudicarentur. MATHEMATICIS. } Hoc nomine astronomiae, arithmeticae, geometriae, musicae peritos intellige. AT *nos metiendi, ratiocinandiq.* } Discrimen inter Mathematicos, Latinos,& Graecos, metiendi, in geometria: ratiocinandi, in arithmetica. AT *contra Oratorem* } Ars digna uisa Romanis, quae excoleretur. Oratorem ponit pro orationis eloquentia. Hos *aetate anteibat.* } sic Phil. IX. Aetate illos anteiret. De Off. lib. 2. Anteire ceteros uirtute. GRACCHOS, } Tiberium,& Caium. ambo eloquentes: uerum & doctior, & eloquentior fuit Caius, qui erat natu minor.

CICERO

PHILOSOPHIA iacuit usque ad hanc aetatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum: quae illustranda, & excitanda nobis est; ut, si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiã, si possumus, otiosi. in quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi iam esse Latini libri dicũtur, scripti inconsiderate ab optimis illis quidem uiris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut recte quis sentiat, & id, quod sentit, polite eloqui non possit: sed, mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, praeter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti uolunt. Quare, si aliquid oratoriae laudi nostra attulimus industria; multo studiosius philosophiae fontes aperiemus, e quibus etiam illa manabant.

EXPLANATIO

NEc *ullum habuit lumen,* } scriptorem illustrem, copiosum,& ornatum: & ideo eloquentia caruit. VT *si occupati* } in laboribus defensionum, in muneribus senatorijs, in senatu,& in foro. PROFVIMVS } ostendit hoc loco Cicero se esse patriae suae studiosum. OTIOSI } in hoc liberiori otio. a rebus forensib. uir.n. doctus plura in otio conficit, quã reliqui in negotio. Eo *magis nobis est elaborandum,* } ostendit, litterate se uelle tractare philosophiã. FIERI *autẽ potest* } Mallem, Fieri autẽ potest. paullo.n. uidetur aptius. Haec Paullus pater. RECTE *quis sentiat,* } rẽ bene teneat, praecepta uitae inueniat. POLITE } eleganter.

SVOS

Suos libros ipsi legunt cum suis } cum similibus. Similes habent labra lactucas. Indocti scriptores, indocti lectores. LICENTIAM *scribendi* } licenter scribere, est negligere ornatum, & nullam rationem gerere dectationis. & hi scriptores lectorem necant, non reficiunt. ILLA } oratoria.

CICERO

SED ut Aristoteles, uir summo ingenio, scientiae copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam coepit adolescentes docere & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore & uberiore arte uersari. hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quae de maximis quaestionibus copiose posset, ornateq. dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut iam etiã scholas Graecorum more habere auderemus: ut nuper, tuum post discessum, in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabam caussas; quod nemo me diutius fecit: sic haec mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebam, de quo quis audire uellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autẽ ita, ut, cũ is, qui audire uellet, dixisset, quid sibi uideretur, tũ ego cõtra dicerem. haec est enim, ut scis, uetus, & Socratica ratio, contra alterius opinionem disserendi. nam, ita facillime, quod ueri simillimum esset, inueniri posse, Socrates arbitrabatur. Sed, quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascatur exordium.

EXPLANATIO

SED *ut Aristoteles* } comparatio; in inuersione Aristoteles philosophus orator factus est, e contra Cicero ex rhetore uult philosophus fieri. PRUDENTIAM, } philosophiam. VBERIORE *arte* } philosophia. HANC *enim perfectam philosophiam* } quae scilicet uariatum disciplinarum cum facundia amplecteretur cognitionem. GRAECORUM *more* } illorum enim industria excitati Romani, ad eloquentiam adiecere animum. DECLAMITABAM } Declamitare est crebo exercere clamores oratorios NUNC *senilis* } in hac senectute mea minore contentione instituta. PONERE *iubebam* } affirmatiue scilicet, uel negatiue. AUT *sedens* } Socratis more. AUT *ambulans* } Aristotelis more. unde Peripatetici. περιπατὸν enim Graeci ambulationem uocant. SCHOLAS } sermones otij, uel cõmentationes. etenim ἀπὸ τῆς σχολῆς, ab otio nominatae sunt Scholae. SOCRATICA *ratio,* } a Socrate instituta, a Platonicis, & Aristotelicis retenta. VERI *simillimum* } Ex Academicorum doctrina loquitur, qui nihil affirmabant.

CICERO

AUDITOR. Malum mihi uidetur esse mors. MARCUS. Iis ne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum. A. Certe. M. Ergo & ij, quibus euenit iam, ut morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri. A. Mihi ita uidetur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi instare uis, omnes, quicumque nati sunt, erunt ue, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam, si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui uiuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriae finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt; in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, uel potius omnes, quicumque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quaeso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud,

— quod Sisyphu' uersat,

Saxum, sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam, inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamanthus? apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius; nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona caussa dicenda. haec fortasse metuis, & iccirco mortem censes esse sempiternum malũ.

EXPLANATIO

MALUM *mihi uidetur esse mors.* } propositionis inuersionem facere oportet, & dicere, Mors mihi uidetur esse malum. *Mibi uidetur*: decorum indicat haesitatio: nullam habet pertinaciam. IIS *ne, qui mortui* } Institutũ Ciceronis est, progredi ad personalem quantitatem uniuersalem. VT *morerentur,* } qui scilicet mortui sunt. QUIBUS *euenturum est,* } id est, morituri. ITA *uidetur.* } quod mortui, & morituri miseri. SI *tibi constare uis,* } si constanter quod ais, affirmare uis. ERUNT *ne,* } qui adhuc nascentur. SEMPER } id est, omni tempore NAM, *si solos eos diceres miseros,* } Inquirit, quae sit caussa miseriae,

riae, adhuc usurpans haesitationem. MISERIAE *finis in morte.* ≷ Sic Lucanus: Mors ultima poena est, Nec metuenda uiris. Et Caesar apud Sallustium, Mortem cuncta mortalium mala dissoluere & aerumnarum requiem esse in miserijs, ac luctu statuit. & Aristoteles in Ethicis, omnium tremendorum finem esse. NVM *te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus,* ≷ suscipit Cicero disputationem a caussis fabulosis. propter quas mors fortasse multis uideatur malum. De his Ouidius ex opinione Pythagorae: Quid Styga, quid tenebras, quid nomina uana timetis, Materiem uatum? & Seneca ad Marciam: Luserunt, inquit, ista poetae, & uanis nos agitauere terroribus. *triceps Cerberus*: trium capitum canis, quem Erebi custodem finxere. Pindarus centum ait habere capita: at Hesiodus quinquaginta. De hoc, & alijs, uide Virgil. in VI. & Ouid. in IV. Multum quidem differunt Fabula & Falsitas: quia haec rem ponit, quae uere non est: sed fabula ueritatem rei tegit & uelat, quippe uera sententia, falsa scripto. COCYTI ≷ fluminis infernalis, a luctu dicti. TRANSVECTIO ≷ transnauigatio. ACHERONTIS ≷ fluuij item infernalis, tristitiam significantis, quem Charonis portitoris cymba ferruginea, manes traijcere finguntur. TANTALVS? ≷ Iouis & Plotidis Nymphae apud inferos, perpetua fame & siti afflictus: nam poma superne ad os pendentia captare non ualet, nec fugientes aquas deprehendere, in quibus demersus est. SISYPHV' ≷ cogitur idem saxum semper uoluere, sursum mittere, & rursum excipere HILVM? quidquam. Hilum etiam est, quo granum fabae coniungitur siliquae. MINOS, *& Rhadamanthus?* ≷ duo iudices apud inferos, quibus tertium adiungunt Aeacum. GRAECOS *iudices* ≷ fuerunt enim Graeci iudices illi. DEMOSTHENEM: ≷ oratorum Graeciae columen, & decus. MAXIMA *corona* ≷ umbrarum, & daemonum circumsistentium multitudine.

CICERO

*A*DEO *ne me delirare censes, ut ista esse credam? M. An tu haec non credis? A. Minime uero. M. Male hercule narras: cur, quaeso? A. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. quis enim nō in eiusmodi caussa? aut quid negotij est, haec poetarū, & pictorū portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa differentium. A. Inepte sane. quis est enim tam excors, quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt; ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego uero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt.*

EXPLANATIO

CVR, *quaeso?* ≷ Hoc ab Auditoris persona ad Marcū transtuli: illud autem. Quia disertus esse possem, a Marco ad Auditorem: recte ne, an secus, aliorum sit iudicium. Haec Paullus pater. SI *contra ista dicerem* ≷ ostendendo, haec poetica ficta esse. QVIS *tam excors.* ≷ Huc pertinet illud Iuuenalis: Esse aliquos manes, & subterranea regna, Nec pueri credunt, nisi qui nondum aere lauantur. VBI *ergo* ≷ Inuestigatio, ut uniuersaliter cōcludat de loco. NVSQVAM *esse non possunt* ≷ alicubi sunt. Ex Epicureorum sententia, qui interitui corporis putabant coniunctum esse interitum animae, autumat discipulus, mortuos nusquam esse miseros tamquam morte omnis sensus exstinguatur. sine quo non est miseria. sed nusquam esse, & miserum esse, sunt inter se pugnantia.

CICERO

M. IAM *mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis: ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes, ut ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse, uerbi caussa. M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeiū, qui tanta gloria sit orbatus; omnes deniq. miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istud ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quam omnino numquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, ante quam nati. ego autem non commemini, ante quam sum natus, me miserum. tu, si meliore memoria es, uelim scire, ecquid de te recordere. A. Ita iocaris, quasi ego dicā eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse.*

EXPLANATIO

ITA *bebes*, } obtusi,& crassi ingenij M. CRASSVM, } illum omniũ Quintiũ post Sullam ditissimũ, cuius opes in prouerbium abierunt. Hic negabat diuitem esse, nisi qui reddit u annuo legionem tue ri posset. SI *igitur non sunt*, } Plato: ὁ δὲ οὐκ ὤν, οὐδὲ τῆς στερήσεως ἀντιλαμβάνεται, interroganti Alexandro Magno, plures ne essent uiui, quam mortui, respódit philosophus, uiuentes plures esse, quia mortui non sunt. ECQVID *de te recordere* } uenusta Ciceronis irrisio.

CICERO

M. PVGNANTIA *te loqui non uides? quid enim tam pugnat, quã non modo miserum, sed omnino quidquã esse, qui non sit? an tu, egressus porta Capena, cũ Calatini, Scipionũ, Seruiliorũ, Metellorũ sepulcra uides, miseros putas illos? A. Quoniã me uerbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum, miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse, an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur. omne pronunciatum (sic enim, mihi in praesentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: utar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatum, quod aut uerum, aut falsum esse dici. cum igitur dicis, miser M. Crassus; aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit iudicari, uerum id falsum ne sit; aut nihil dicis omnino.*

EXPLANATIO

PORTA *Capena* } Hanc ἀπὸ τῶν κάπων, id est a sepulcris dictam uolunt. Et fuit initium haec porta uiae Appiae. CALATINI, } Atilius Calatinus primo Punico bello Carthaginiensium praesidia deiecit ex munitissimis Siciliae ciuitatibus magnam hostium classem superauit. PRAMIS, } id est occupas. ISTO *modo* } isto genere propositionis. DIALECTICIS } praeceptis artis differendi. IMBVTVS } instructus ne elementa quidem Dialectices tenes. Translatio a ligneis uasis, quae, cum succum imbiberint, usui instructa sunt, & imbuta dicuntur. PRONVNCIATVM } Aliquando Effatum, Profatum, & Proloquium dicitur.

CICERO

M. *Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse: quid? qui uiuimus, cum moriendum sit, non ne miseri sumus? quae enim potest in uita esse iucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, iam iamq. esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana condicione deieceris? A. Quonam modo? M. Quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem; ad qua cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, Latine. scis enim me Graece loqui in Latino sermone nõ plus solere, quam in graeco Latine. A. Et recte quidem. sed quae tandem est Epicharmi ista sententia? M. Emori nolo: sed, me esse mortuum, nihili aestimo. A. Iam agnosco Graecum: sed, quoniã coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse: perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum putem.*

EXPLANATIO

ECQVID *ergo intelligis*, } an non igitur aliquid intelligis. CALCEM, } Vt aliquando Verticem pro summo, sic Calcem hic pro extremo positum intellige, seu fine, termino, & meta, scilicet miseriae, doloris, & metus, immo pro ipsa morte, ad quã cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. Seneca lib. XIX. epist. feminini ostendit esse generis, & ait, quae creta in circo aetate sua dicebatur, ab antiquis Calcem esse dictam. Vnde Cicero de Rep. Ab ipsa calce eius interpellatione reuocari. Non igitur, Ad calcem peruenire, ab humano corpore ductum est. EPICHARMI, } Siculi, poetae comici, perquam docti hominis, a quo etiam multi philosophi sumpserint. NEC *insulsi* } non sine sale, poetae lepidi, faceti, humani. VT *Siculi*, } ut fere Siculi sunt. EMORI *nolo*: } Ἀποθανεῖν, ἢ τεθνᾶναι, οὔ μοι διαφέρει.

CICERO

M. IAM *istuc quidem nihil negotij est: sed etiam maiora molier. A. Quo modo hoc nihil negotij est? aut quae tandem sunt ista maiora? M. Quoniam, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum;*

cui proximum tempus est post mortem, in quo mali ni bil esse concedis. ita ne moriendum quidem esse malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. *Vberius ista, quaeso. haec enim spinosiora prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. sed, quae sunt ea, quae dicis te maiora moliri?* M. *Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.* A. *Non postulo id quidem, aueo tamen audire. ut enim non efficias, quod uis; tamẽ, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo.* M. *Quid, si te rogauero aliquid, non ne respondebis?* A. *Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges.* M. *Geram tibi morem, & ea, quae uis, ut potero, explicabo, nec tamẽ quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa, quae dixero, sed ut homunculus unus e multis, probabilia coniectura sequens. ultra enim quo progrediar, quam ut ueri similia uideam, non habeo. certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur.*

EXPLANATIO

NIHIL *negotij* } difficultatis, laboris. MAIORA } utiliora ad uitam instituendam, grauiora ad mortẽ contemnendam. MOLIOR. } magnoq; conatu animo uoluo. Magna promissione Cicero Auditorem excitat, ut alacrius disputet. SPINOSIORA } Stoicorum disserendi genus spinosum appellat: nupore neglectum, sed acutum, in quo saepe offendere contingat. ME *cogunt*, } esse aliquando propter concessa magis habent necessitatem, quam assensionem: quia arte superant, & non ueritate: AVEO } desidero. VT *enim non efficias* } persuadeas, concludas QVOD *uis* } nimirum, Mortem esse bonum. EFFICIES } probabis. CONTINENTEM } continuam, perpetuam, sine interpellatione. QVID *si te rogauero* } ostendit, quo genere argumentorum sit usurus. et qualem auditorem habere uelit: non pertinacem, non stulte consentientem. PYTHIVS } ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι. id est, ab interrogando Pythium dictum fuisse Apollinem, cuius oraculum Delphis omnium celeberimum exstitit. Nam & apud Ennium ipse Pythius Apollo dicit se esse eum, unde sibi omnes consilium expetant suarum rerum: quos inquit mea ope ex incertis certos, compotesq. consilij dimitto. VERISIMILIA } quae Platonici probabant: cum ueritatem inueniri posse diffiderem. PERCIPI *ea posse* } Aristoteles lib. 2. de caelo & mundo: Enunciare, inquit, de omnibus, & praetermittere nihil, signum uideri potest magnae stultitiae.

CICERO

A. *TV, ut uideŕ: nos ad audiẽdũ parati sumus.* M. *Mors igitur ipsa, quae uideŕ notissima res esse, quid sit, primum est uidendum. sunt enim, qui discessũ animi a corpore putent esse mortem. sunt, qui nullũ censeant fieri discessum, sed una animum & corpus occidere, animumq. cum corpore exstingui. Qui discedere animum censet, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uaecordes, concordesq. dicũtur: & Nasica ille prudens, bis cõsul, Corculũ; &,*

Egregie cordatus homo, catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. aliis pars quaedam cerebri uisa est animi principatum tenere. alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum: animum autem alij animam, ut fere nostri declarant, nominari. nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. sed haec quidem, quae dixi, cor, sanguinem, cerebrum, animam, ignem, uulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante ueteres.

EXPLANATIO

VT *uidetur* } subaudi, facito. VIDETVR *notissima* } sensibus, usu scilicet, & Sensib. humanis. SVNT *.n. qui discessum* } i. migrationẽ, ut Platonici. SVNT, *qui nullũ* } ut Epicurei. ALII *diu pmanere* } ut Stoici ALII *semper* } ita sentiunt Platonici. ALIIS *cor ipsum* } ut Romanis, ut nostris ciuibus. EXCORDES, } qui nullũ habent animũ. VAECORDES, } qui animum habent ignauum. CONCORDES } in quibus animi est consensio. ET *Nasica ille prudẽs* } de hoc in Bruto: Publium etiam Scipionem Nasicam, qui est corculum appellatus: qui ẽt bis consul, & censor fuit, habitũ eloquentẽ, maioris illius, qui sacra acceperit, filiũ, dicunt. Corculos & catos Plinius in septimo uult apud Romanos intelligi, qui sapiẽtia praestiterunt. Sed & Corculum quemadmodum Animula praeseferre uidetur uehementiã & magnitudinẽ amoris, & gratiae. EMPEDOCLES } Hic sanguineam esse animam statuit, & constare ex materia corporea, fortasse quia sanguine effuso perit uita. Vnde Virgilius: Purpureã uomit ille animã. Aliis pars quaedã cerebri uisa est animi principatũ tenere, fortasse quod cerebro laeso mens lãguescit. Alii uero animum sentiunt corpo-

corporis esse, & materiae expertem: sed sedem suam habere in corpore, tamquam hospitem in hospitio. SED *alij in corde, alij in cerebro* } Hippocrates, Plato, & Galenus sentiunt uitalem uim animae esse in corde: in cerebro uero iam intelligentem, & sentientem. ANIMVM *autem alij animam, ut fere nostri declarant, nominari.* } Olet mendum, Vt fere nostri declarant. nec dubito, quin melius in antiquo libro: Vt fere ipsum declarat nomen. nam &c. Haec Paullus pater. IPSE *autem animus, ab anima dictus est.* } Sentiunt Latini, animum caussam uitae esse quiddam uenti simile, & in corde sedem habere; & animosos, ac sapiêtes uiros dixere Cordatos fuisse, quia iustitia, spes, amor, & reliqui animi affectus sint circa cor. Hinc consequens uidetur, eosdem Latinos, qui dixere, Animum ab Anima, de corde intellexisse, cum animam nominarent. COR, *sanguinem, cerebrum,* } Addidi Sanguinem, ex antiquo libro, uel potius ex ipso Cicerone. dixit enim proxime: Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. Infra uero, Si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus. Et, Ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Et, Non est certe nec cordis, nec sanguinis nec cerebri. In Lucullo etiam: Vtrum sit ignis, an anima, an sanguis? Haec Paullus pater. VVLGO } ex sermone uulgi. ex opinione hominum. RELIQVA } de quibus dicendum est. MVLTI *ueteres.* } physici sapientes, & philosophi.

CICERO

PROXIME *autem Aristoxenus musicus, idéq. philosophus, intêtionem ipsius corporis quandam uelut in cantu, & fidibus quae harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri, tamquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum, & explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negauit esse, uerum numerum dixit esse, cuius uis, ut iam antea Pythagorae uisum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principia, tum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit; & duas partes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locauit. Dicaearchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit; duobus Pherecratem quendã Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraq. & animalia, & animantes appellari; neque in homine inesse animum, uel animam, nec in bestia; uimq. omnem eam, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in omnibus corporibus uiuis aequabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturae uigeat, & sentiat.*

EXPLANATIO

PROXIME } aetate nobis proxima: quae non ita multis temporibus ante nos fuit. ARISTOXENVS *musicus,* } huius opinionem refellit Aristoteles. INTENTIONEM *ipsius corporis quandam* } De integritate uerbi, Intentionem, non liquet. intentio enim corporis cum harmonia quid habet simile? diceret, Incentionem: congruebat magis. Haec Paullus pater. QVAE } scilicet incentio propter uocem instrumentalem in cantum, quamquam & incensiua tibia dicta est a M. Varrone, uel intentio propter fides. dicimus enim neruos intendere. CIERI, } moueri, fieri. AB *artificio* } ab arte sua musica. Hanc similitudinem Plato tractat longe artificiosius in libris de Repub. atque etiam in Phaedone. XENOCRATES *animi figuram, & quasi corpus negauit esse, uerum numerum dixit esse,* } Liber Sigonij, Corpus negauit esse ullum, uerum numerum dixit esse. ego puto: Corpus negauit esse ullum, numerum dixit esse. nam Vllum negligentia describentium opinor in Verum esse conuersum. Praeterea, cur Verum numerum dicat? Numerum quidem satis est. Et in Lucullo: An ut Xenocrates, mens nullo corpore? Haec Paullus pater. PLATO *triplicem finxit animam* } Pulcherrima metaphora Plato quasi pater creator dicitur indicasse animam tres habere partes: nec est quod hic ne aliquod uanum excogitetur ex uerbo finxit. M. Varro animas hominum diuidit in octauas partes: quinque sunt quibus sentimus, sexta qua cogitamus, septima qua progeneramus, octaua qua uoces mittimus. SEPARARE } locis, & membris corporis. DICAEARCHVS } Hic fuit Mesenius, & opinatus est hominum exordium nullum exstitisse, tamquam semper fuerit humanum genus. PHTHIOTAM } ex Phthia, ciuitate, quae fuit in Hellade, patria quoque Achillis. A DEVCALIONE } sub quo diluuium fuit. Is in Hellade etiam regnasse dicitur. ORTVM } genus suum, & hinc Dicaearchus maiorem auctoritatem assertioni suae fecit. FRVSTRA } temere, sine caussa.

CICERO

*A*RISTOTELES, *longe omnibus (Platonem semper excipio) praestans & ingenio, & diligentia, cum quattuor illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orirentur, quinctam quandam naturam censet esse, e qua sit mens. cogitare eũ, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tã multa alia meminisse; amare, odisse; cupere, timere; angi, laetari; haec, & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse, putat: quinctum genus adhibet uacans nomine; & sic ipsum animum ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quae me forte fugiunt, haec sunt fere omnium de animo sententiae. Democritum enim, magnum quidem illum uirum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est. n. apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarũ quae uera sit, deus aliquis uiderit; quae ueri simillima, magna quaestio est. utrũ igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositũ redire? A. Cuperem equidem utrũque, si posset: sed est difficile non confundere. quare, si, ut ista non disseramus, liberari mortis metu possumus; id agamus. sin id non potest, nisi hac quaestione animorum explicata; nunc, si uidetur, hoc, illud alias.*

EXPLANATIO

PLATONEM *semper excipio*, } Passim enim Cicero magnificat Platonem: quem interdum diuinũ, interdum philosophorum Deum appellat. INGENIO } naturae dignitate. DILIGENTIA, } studio, & cura inuestigandi ueri. QVATTVOR *illa genera principiorum* } elementa quattuor: scilicet ignẽ, aerem, aquam, & terram. QVINCTAM *quandam naturam* } uocant quinctam οὐσίαν in scholis, quinctam essentiam. E *qua sit* } unde ortum suum habeat. COGITARE } Hactenus ex Aristotele Animus est substantia profecta a quincta essentia. sequuntur ea, quibus ostenditur non esse ex quattuor elemẽtis: sed ex quincta essentia. *Cogitare*: praesentia. PROVIDERE, } futura. DISCERE, } incognita. DOCERE, } cognita. INVENIRE *aliquid*, } demonstrandum, probandum, concludendum. MVLTA *alia*, } quae sunt rationis. ἐντελεχίαν } De huius uocis intellectu, uide Iustinum Martyrem in oratione paraenetica. NOVO *nomine*, } noua nominis deriuatione. Plato enim ante Aristotelem uocat ἐνδελεχίαν id est perpetuum, & Aristoteles ex adiectiuo faciens substantiuum, uocat ἐντελέχιαν, quod habeat quasi continuationem perfectam. Quidam ἐνδελεχίαν scribunt per δ propter pronunciationem. Quidam per τ, propter originem τέλος enim significat perfectum. LEVIBVS, *& rotundis, corpusculis* } Haec Democriti opinio ex atomis refellitur a Cicerone lib. 2. de Nat. Deo. VERA } certa scientia comprehensa. VERISIMILLIMA } Quorum ueritas ab homine percipi non uerisimillima dicuntur. *Verisimillima* uero, quorum ueritas ex parte percipitur potest. QVAESTIO } disputatio, inquisitio. DIIVDICARE } utra sit uerisimillima. AD *propositum* } ad quaestionem de morte. SI *posset*: } fieri. CONFVNDERE. } has duas quaestiones. VT *ista* } de ueritate sententiarum.

CICERO

M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet. n. ratio, ut, quaecumque uera sit earũ sententiarũ, quas exposui, mors aut malũ non sit, aut sit bonum potius. nam, si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus; certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. quid de Dicaearcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? His sententijs omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum uita sensus amittitur. non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. reliquorum sententiae spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum e corporibus excesserint, in caelum quasi in domicilium suum peruenire. A. Me uero delectat: idque, primum ita esse, deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi uelim.

EXPLANATIO

MALLE *te intelligo*, } liberari metu mortis. EARVM *sententiarum* } earum definitionum. ANIMVS; } hominis proprius. SI *anima* } quae homini communis est cum plantis, & beluis. SI *ignis*, } ignis enim materia destitutus exstinguitur. SENSVS } mali scilicet. QVOD *intersit*. } molestum sit. RELIQVORVM } sapientum, & philosophorum: qui animas esse immortales affirmant. SPEM *afferunt*, } quod animam esse dixerunt immortalem. IN *caelum quasi in domicilium* } ad sedes beatorũ. In VI. de rep. inquit Cicero, Hinc profecti, huc reuertuntur. Et Seneca in epist. Animã Scipionis in caelum ex quo erat, redijsse, persuadeo mihi. PERSVADERI *uelim*. } uerisimile uideri.

CICERO

M. QVID *tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem saepius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do uero. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti a te paullo ante concessimus. M. Quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi uideri dicis, quae aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes? A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum uereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse.*

EXPLANATIO

NVM *eloquentia* } Interrogatio negans: quasi diceret, Non possumus certe. EVM *librum* } Hic Platonis liber Phaedon inscribitur. AMPLIVS } magis uerisimile. QVOD *desideres*, } scire. ASSENTIOR; } Per assensionem cognita approbamus, & tunc elabitur assensio, cum in approbatione non perseueramus. BEATOS } mortuos. COACTI } non assensione, sed concessione propositionis. CARERE *sensu*, } mortuum esse. SED *carendum esse*. } quia non mortem praeteritam, sed aduentantem concessi esse malum.

CICERO

M. AVCTORITATVS *quidem ad istam sententiam, quam uis obtineri, uti optimis possumus; quod in omnibus caussis & debet, & solet ualere plurimu; & primum quidem omni antiquitate: quae quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant uera, cernebat. itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu uitae sic deleri hominem, ut funditus interiret. idq. cum multis alijs rebus, tum e pontificio iure, & caerimonijs sepulcrorum intelligi licet; quas maximis ingenijs praediti nec tanta cura coluissent, nec uiolatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi haesisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse, omnia tollentem, atque dolentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemq. uitae, quae in claris uiris, & feminis dux in caelum soleret esse; in ceteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc &, nostrorum opinione,*

Romulus in caelo cum dijs agit aeuum,

ut, famae assentiens, dixit Ennius: & apud Graecos, inde q. perlapsus ad nos, & usque ad Oceanum, Hercules tantus, & tam praesens habetur deus. hinc Liber, Semele natus, eademq. famae celebritate Tyndaridae fratres: qui non modo adiutores in proelijs uictoriae populi R. sed etiam nuncii fuisse perhibentur.

EXPLANATIO

AD *istam sententiam*, } probandam. OBTINERI } persuaderi. QVOD *in omnibus caussis* } idest, praestantiorum auctoritas, & in primis antiquorum apud bonos iudices in omnibus caussis ualet ad assentiendum. QVO *proprior aberat* } quo uicinior erat. A *ortu* } origine mundi. ET *diuina progenie* } crediti enim sunt primi illi homines a caelestibus essentiis ortum duxisse. FORTASSE } asseuerare non audet, Academicorum more. INSITVM } quasi natura infixum. PRISCIS *illis, quos Cascos* } Priscos Ennius uocauit Cascos illo uersu, Quam primum Caschi populi genuere Latini. Hac uoce usus est Papinius in Epigram. quod in adolescentem fecerat. Ridiculum est, inquit, cum te Cascum tua Casca dicit. Et Manilius, Cascum duxisse Cascam non mirabile est. id est, uetulam nupsisse seni. Vocem ipsam a Sabinis ad Oscos defluxisse tradidit Varro. ESSE *in morte sensum*, } mortuum manere. NEQVE *excessu uitae* } corporeae, qua fruimur. FVNDITVS } prorsus Metaphora est. MAXIMIS *ingenijs praediti* } scilicet maiores nostri. HAESISSET } id est, persuasum fuisset. CLARIS } uirtutis laude. DVX *in caelum* } Platonicum dogma est, Magnos uiros in caelum euehi: paruos & ignauos humi remanere. IN *ceteris* } obscuris, ignauis hominibus. HVMI *retineretur*, } Omnino libentius cũ antiquo libro, Retineret, legerem: sed, quo tamen offendar, quiddam adhuc remanet. Haec Paullus pater. ET *nostrorum opinione*, } quae animos immortales tradit. ROMVLVS *in caelo* } De Romulo in caelũ apud Liuius, Dionysius, Ouidius, & ceteri multa prodiderunt. CVM *dijs agit aeuum* } Ennianus uersus: Romulus in caelo cũ dijs genitalibus aeuum Degit &c. Genitales dij uocantur, qui praesunt rebus generandis,

nerandis, qui fruges hominibus, & ipsam etiam uitam suppeditant. *Aeuum*: quasi ἀειὸν semper exsistẽs dicitur. FAMAE *assentiens* } Antiquitatis dogmati. EX *usque ad Oceanum*, } Atlanticum, ubi religiosissime colebatur Hercules apud Gades. LIBER *Semele natus*; } Bacchus uitis excolendae, ac uini inuentor, Liber dictus est, ac libertatis deus, quia beneficio uini a se inuenti humanus animus liberetur curis. Hinc etiam factum est prouerbium, Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. idest, In uino ueritas. Liberum hunc, siue Bacchũ (nam plures fuere Bacchi) apte Cicero in exemplum adducit, agens de immortalitate animae, ut rei, quae sensui non subijcitur, fidem adstruat monstruosa Liberi natiuitas sensu perceptibilis: hunc enim unicum bis natum celebrauit omnis antiquitas, & sacerdotum summũ antistitem. Hucq. et spectare uidetur, quod proxime sequitur exemplum de Tyndaridis. TYNDARIDAE *fratres* } Castor scilicet, & Pollux. Hos geminos ouo ortos testantur ipsae antiquorum historiae: & post mortem, cum in deorum numerum fuissent relati, in proeliis uisos, atque uictoriam nunciasse.

CICERO

QVID? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata a Graecis, Matuta habetur a nostris? quid? totum prope caelum (ne plures persequar) non ne humano genere completum est? si uero scrutari uetera, & ex his ea, quae scriptores Graeciae prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, maiorũ gentium dij qui habentur, hinc a nobis profecti in caelum reperientur. quaere, quorum demonstrantur sepulcra in Graecia: reminiscere, quoniam es initiatus, quae tradantur mysterijs: tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. sed qui nondum ea, quae multis post annis tractari coepissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum, natura admonente, cognouerant; rationes, & caussas rerum non tenebant; uisis quibusdam saepe mouebantur, hisq. maxime nocturnis, ut uiderentur ij, qui uita excesserant, uiuere. Vt porro firmissimum hoc afferri uidetur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de dijs praua sentiunt: (id enim uitioso more effici solet) omnes tamen esse uim, & naturam diuinam arbitrantur. neo uero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est.

EXPLANATIO

QVID? *Ino Cadmi filia* } Ouidius: Leucothee Graiis, Matuta uocabere nostris. Haec est Aurora: quae quod secum afferat matutinam claritatem, dicta est Matuta. Haec Baccho ex sorore nepoti mammam praebuit. Ancillas perosa est, quia uirum cum serua tem habere suspicata sit. ideo ancillis aedem Matutae ingredi nefas fuit, apud Romanos. MAIORVM *gentium dij &c.* } praecipui dii, qui maiorem familiam ducunt. HINC *a nobis* } ex hominum numero. QVONIAM *es initiatus*, } edoctus, eruditus. MYSTERIIS } sacris arcanis: quibus initiati certiora de diuinis rebus tenere putabantur, quam uulgo sciri utile esset. NATVRA *admonente*, } Naturam uocat naturae uim. VISIS } phantasmatis. FIRMISSIMVM } potentissimum, fortissimum, propter multitudinem opinantium. IMBVERIT } docuerit. DEORVM *opinio.* } opinio de Diis. DE *dijs praua sentiunt:* } Introducunt enim multi Deos malos, & improbos. MORE } consuetudine. ID } hanc opinionem, sententiam. COLLOCVTIO } uulgaris sermo. CONSENSVS } uoluntatis. INSTITVTIS } propriis cuiusque ciuitatis. LEX *Naturae*, } Veritas ipsa secundum naturam. quae praescribit omnibus, quas res fugere, quas ue facere debeamus.

CICERO

QVIS est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos uitae commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. nemo enim maeret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusq. maerens ex eo, quod eum, quem dileximus, uitae commodis priuatum arbitramur, idq. sentire. atque haec ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq. doctrina. Maximum uero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt, & maximae quidem, quae post mortem futura sint. serit arbores, quae alteri saeculo prosint, ut ait Statius in Synephoebis, quid spectans, nisi etiam postera saecula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet bacam ipse numquam: uir magnus leges, instituta, remp. conseret. Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturae capi deceat ex optima quaq. natura?

EXPLANATIO

MAERAT } Maeremus, in alterius incommodis. DOLENT. } Dolemus ob praeterita, uel praesentia mala, siue corporis, siue animi. ANGVNTVR: } Angimur, ob mala impendentia, & futura. Ex eo, } subaudi, proficiscitur. ATQVE *haec* } mala, incommoda, quae putamus mortuos sentire. TACITAM *iudicare* } hoc est, tacite approbare immortalitatem animorum. ALTERI *saeculo* } nepotibus. STATIVS *in Synephebis* } Statii Caecilii poetae comoedia Synephebi, hoc est simul pubescentes, a duorum adolescentum argumento. AD *se* } ad sensum suum post hanc uitam. RESP. *conferet.* } sic est, ut uidetur, argumentum a minori; dubitari non licet, quin Cicero scripserit, Non feret; mutatio quidem in litteris fere nulla: & sententia quasi iacens excitatur, ab interrogante enunciata. Eiusdem generis illud, Ergo miles facere poterit, doctus uir sapiensq. non poterit. Et: An Scythes Anacharses potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi non potuerūt? Et alibi saepe. Haec Paullus pater. *Conseret*: Serere arbores, proprium est. Serere leges, Metaphoricum. PROPAGATIO *nominis*, } quod scilicet nomen perpetuet familiam, ut puta Tullii, Tarquinij, Sceuolae, Porcij, Fabij. DILIGENTIA, } diligens cautio. ELOGIA } laudes hominum. FVTVRA } remansura, duratura, ex quibus post hanc uitam percepturi sumus uoluptatem. SPECIMEN *naturae* } imago ipsius naturae. Ex *optima quaque natura* } ut pote, ex natura heroum, uirorum fortium, aliorum, qui se pro patria deuouerūt, & artificum: horum enim exempla proxime enumerat Cicero. Omnes autem artes, uel sunt theoreticae, positae in speculando; uel sunt practicae.

CICERO

QVAE est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitrantur? abijt ad deos Hercules: numquam abijsset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi uiam muniuisset. Vetera iam ista, & religione omnium consecrata: quid in hac rep. tot, tantosque uiros, ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? iisdem ne ut finibus nomen suum, quibus uita, terminaretur? nemo umqnam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondae, licuit (ne & uetera, & externa quaeram) mihi: sed nescio quo modo inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum: idq. in maximis ingenijs, altissimisq. animis & exsistit maxime, & apparet facillime: quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis uiueret? loquor de principibus. Quid poetae? non ne post mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?

Adspicite, o ciues, senis Enni imaginis formam:
Hic uestrum panxit maxima facta patrum.

mercedem gloriae flagitat ab ijs, quorum patres affecerat gloria. idemque:

Nemo me lacrumis decoret, nec funera fletu
Faxit. cur? uolito uiuu' per ora uirum.

EXPLANATIO

IVVANDOS, *tutandos, conseruandos* } iuuandos in comparando, tutandos in periculis, conseruandos omni tempore. Nemo enim sibi nascitur soli, sed nostri ortus partem sibi uindicant Patria, parentes, amici &c. ut alibi Cicero ait. MVNIVISSET. } uirtute, laboribus suis. Vt enim immortalis fieret Hercules, tot labores, tot curas, tot aerumnas adijt. Hoc exemplo Cicero tacite ad uirtutem hortatur, & beneficentiam. VETERA *iam ista* } Antiquitatis, & maiorum nostrorum sunt huiusmodi exempla. Vsurpari hoc potest de rebus auctoritate confirmatis, neque temere in controuersiam reuocandis. QVID *in hac rep.* } Est interrogatio negans ob remp. interfectos terminasse nomen suum morte. IMMORTALITATIS } animorum otioso. LICVIT *esse otioso Themistocli,* } Potuit esse solutus a laboribus, & periculis Themistocles Atheniensium dux. EPAMINONDAS. } Thebanorum duci. de his ducibus plerique multa: sed in primis Aemilius Probus. MIHI: } Ciceroni. Respicit ad consulatum suum, quo pari difficultate, ac studio Catilinariam coniurationem oppressit. AVGVRIVM } Prouidentia, & spes futurorum, saeculorum. INHAERET *in mentibus* } Illato in Axiocho: Εἰμὶ τίθησιν γνῶν ὑμῖν πνεῦμα τῇ ψυχῇ. MAXIMIS *in genijs, fortissimisque.* } Maximo ingenio esse, est prudentiae. Altissimo animo esse, est fortitudinis. QVO *quidem* } augurio saeculorum futurorum. *Adspicite o ciues* } Epitaphium est Ennij, hexametro, & pentametro carmine. similiter & quod sequitur, Nemo me lacrumis decoret. MAGINIS *urnam*: } Formam & est in quibusdam libris; & omnino uidetur aptius, quam Imaginis urnam. Haec Paullus pater. PANXIT } cecinit. GLORIAE } commemorationis factorum. AFFECERAT } celebrauerat laudibus, uersibus gloriosis. IDEM } scilicet Ennius. FAXIT } faciat. VOLITO *uiuus* } Immortalitatem se quoque consecutum dicit.

CICERO

SED, quid poetas? opifices post mortem nobilitari uolunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruae, cum inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? non ne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quod si omnium consensus, naturae uox est; omnesq.

nesq., qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui e uita resserunt: nobis quoque idem existimandum est. & si, quorum aut ingenio, aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturae uim maxime: ueri simile est, cum optimus quisque maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus.

EXPLANATIO

OPIFICES } Artifices opera efficientes. Hoc discriminis est inter artificem, & opificem. Artifex est genus, Opifex est species. PHIDIAS } in ebore, marmoreq. sculpendo clarissimus, cuius multa apud Plinium mētio. Verum, quod ad hunc locum attinet, uide apud Val. Max. capite de Cupiditate gloriae. CVM *inscribere non liceret?* } Vetitum erat fortasse, quia de religione aliquid decessisset, si idola uiderentur humana manu facta; uel saltem, ut ex operum perfectione artifices contenderent cognosci. Hoc apud Plinium uidere est: Nemo unquam potuit melius pingere, quam, Apelles. *Quid nostri philosophi?* } Idem dicit in oratione pro Archia. INSCRIBUNT? } gloriae, & memoriae caussa. QVOD *si omnium consensus, naturae uox est;* } conclusio copiosa totius argumentationis superioris.

CICERO

SED, *ut deos esse natura opinamur; qualesq. sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesq. sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq. formidines, quas tu contemnere nō sine caussa uidebare. in terram enim cadentibus corporibus, hisq. humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebāt reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt: quos auxerunt poetae. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculae, et pueri, mouetur audiens tam grande carmen:*

Adsum, atque aduenio Acheronte, uix, uia alta, atque ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis, ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumq. ualuit error, quā mihi quidem iam sublatus uidetur, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos uiuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq. quaerebant. inde Homeri tota νεκυία: inde ea, quae meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: in uicinia nostra Auerni lacus,

Vnde animae excitantur obscura umbra, aperto ostio
Alti Acherontis, falso sanguine mortuorum imagines.

has tamen imagines loqui uolunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest. nihil enim animo uidere poterant: ad oculos omnia referebant.

EXPLANATIO

QVA *in sede* } Quod sit domicilium ipsorum animorum. RATIONE } argumentando. DISCENDVM *est.* } nobis deinceps. IN *terram enim* } caussa iam huius timoris. CADENTIBVS } Quia in terram cadant, Cadauera uidentur esse dicta. HVMO *tectis,* } sepultis. ERRORES } falsae opiniones. FREQVENS *consessus theatri,* } frequentia hominum in theatro: continens pro contento. TAM *grande carmen:* } Tragicum carmen, quod sequitur, cuiuscūque tandem poetae sit, grande dicitur; propter grandem sonum, quod necessario fit, dum littera A octies aperto ore pronuncianda est: & propter frequentem sibilum in pronunciatione litterae .s. ad quartam uicem repetitae: ea etiam referuntur in ipso carmine, quae maxime afficere possint audientes. VIX } cum magna fatigatione. VIA } per uiam. ARDVA, } difficili, in cuius difficultate animus ardeat, ob laborem, atque fatigationem. CALIGO *inferum* } obscuritas inferorum, apud quos omnia sint nigrantia. TANTVMQ. *ualuit error* } Est hoc loco defensio falsi dogmatis, sacris enim litteris sublatis, non poterat Cicero aliud cernere. Ergo ei ignoscendum est. IAM } nostra scilicet aetate: quia homines astutiores facti, minus, minusque in dies metuebant inferorum terricula menta, ut pote uana, & cōmenticia. NON *poterant* } superioribus aetatibus. MENTE *compelli* } intelligere, percipere ratione, cognoscere. QVAEREBANT } fingebant. INDE *Homeri* } Homerus enim Odyss. λ ubi de manibus agit, fingit Vlyssem ad inferos accessisse, & umbras allocutum esse. Νεκυία. mortuaria. APPIVS } quem in augurum collegio collegam habuit Cicero, ut ipse testatur in lib. de diuinat. Νεκρομαντεῖα } diuinatio per mortuos. IN *uicinia nostra* } Arpinate. Non enim procul ab Arpino Ciceronis municipio. AVERNI *lacus* } In Campania apud Cumas lacus est Auernus, dictus quasi sine auibus, quia auibus imperuius, ut docuit Lucretius in sexto, Hunc ardua supercilia undique circumcludūt. Erant illic Stygius fons, Phlegetoo amnis, & inferorum domicilia subterranea Plutoni dicata, ubi defunctorum uaticinia geri solita docent Homerus, & Maro. M. Agrippam lucum Auerni succedisse, dirutaq. subterranea fossa patefecisse omnia de manibus commenta fabulosa, Strabo in .v. est auctor. APERTO *ostio* } semper enim patet atri ianua Ditis. ALTI *Acherontis* } Hic fluuius inferorum Acheron quasi sine gaudio dictus, fingitur a Poetis. Diodorus prodidit Acherusiam Aegyptiorum fuisse paludem & inde Orpheum ad Grae-

cos

eos transtulisse figmenta de inferis. VOLVNT} Necromantici. PVLMONVM *ui* } id est, facultate. NIHIL *enim animo*} Aperta hae expositione Cicero post argumentationem obscuriorem, atque animi fatigationem in horribilibus, relaxat intentionem auditoris, uiamq. sternit ad iucunda. nimirum, quia ostensurus est ficta esse horribilia quae de inferis uera esse creduntur a popularibus.

CICERO

MAGNI autem est ingenij reuocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. itaque credo equidem etiam alios tot saeculis disputasse de animis: sed, quod litteris exstet, Pherecydes Syrus primum dixit animos hominum esse sempiternos. antiquus sane: fuit enim meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cum, Superbo regnante, in Italiam uenisset, tenuit magnam illam Graeciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaq. saecula postea sic uiguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alij docti uiderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiae suae non fere reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam uenisse, & in ea cum alios multos, tum Architam, Timaeumq. cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia; primumq. de animorum aeternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, praetermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam exspectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis uera sentire.

EXPLANATIO

A SENSIBVS, } a iudicio sensuum. A CONSVETVDINE } populari opinione, ab eis quae sentire consueuimus. ETIAM *alios*} superiores. PHERECYDES *Syrus*} e Syro, insula Cycladum una. unde Syrius, ut Laertius quoque eum appellat, non Syrus, auctore Stephano. SEMPITERNOS} immortales. MEO *regnante gentili:* } Seruio Tullio, Romanorum Rege sexto, qui eiusdem Tulliorum generis fuit. Hinc Silius Italicus in octauo,

> Tullius aeratas reptabat in agmena turmas.
> Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto.

Hoc igitur Tullio regnante Pherecydem Syrum uixisse, ostendit Cicero. TENVIT} attentos habuit auditores. MAGNAM *illam Graeciam*} continens pro contento positum est. Magna Graecia dicta est Italiae portio a Tarento usque ad Cumas, quae magnas habuit ciuitates a Graecis conditas. Illic docuit Pythagoras Samius, a quo etiam ferunt ipsum philosophiae nomen exortum. Nam, cum antea Sophi, id est sapientes appellarentur: hic interrogatus, quid profiteretur, philosophum se esse respondit, id est studiosum sapientiae, quoniam se sapientem profiteri arrogantissimum putauit. HONORE, } fama, laude, hominum celebratione. DISCIPLINA, } Pythagorica. De eo enim dicebantur, Αὐτὸς ἔφα, Ipse dixit, nulla amplius haerebat dubitatio, simul ac ipse Pythagoras pronunciasset. AVCTORITATE: } doctrinae. NVLLI *alij* } sapientes, praeter Pythagoreos. AD *antiquos.*} ad ipsum Pythagoram, & Pherecyden. & ad eos, qui Pythagoricis fuerunt proximi. DESCRIPTIONIBVS} delineationibus Mathematicis, quarum exempla sunt apud Platonem in Timaeo. IN *Italiam uenisse,*} nempe post obitum Socratis. ARCHYTAM, } Tarentinum, insignem Mathematicum, quem auctorem decem praedicamentorum secutus est Aristoteles, & Plato introducit loquentem in sua disputatione de Vniuersitate. TIMAEVMQ. } hunc tanti fecit Plato, ut eius nomine etiam Dialogum ediderit. OMNIA; } praecepta Pythagorae. IDEM, *quod Pythagoras,*} id est, animos esse immortales. ATTVLISSE. } reddidisse in Phaedone, & in Timaeo. QVAM} rationem Platonicam. NISI *quid dicis,* } nisi improbes, nisi recuses. SVMMAM *exspectationem*} spem immortalitatis. ERRARA *mehercule cum Platone.*} honestus error magnos duces sequentibus. Ex *tuo ore*} ex tua oratione, propter tuam dicendi facultatem, & laudem insignem. CVM *istis*} qui putant animos mortales esse.

CICERO

M. MACTE uirtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quamquam hoc quidem minime. persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam, ad uniuersi caeli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi uocant: eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporũ, ut quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta; ut terrena, & humida, suopte nutu, & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur; reliquae duae partes, una ignea, altera animalis, ut illae superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, et pondere, sic hae sursum rectis lineis in caelestem locum subuolent; siue ipsa natura superiora appetente; siue quod a grauioribus leuiora natura repellantur, quae cum constent; perspicuum debet esse, animos, cum e corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, sublime ferri.

T EXPLA-

EXPLANATIO

MACTE *uirtute* } augearis, ditescas, fortisis animo. applaudentis est uox: qualis etiam apud Virgilium, Macte noua uirtute puer, &c. & Macte animo, apud Liuium, & Statium. SICVT *pleraque* } nos Academici dubitamus. SIC *& hoc* } de immortalitate animi. PVNCTI *instar* } Plinius: Non est aliud terra uniuersa, quam mundi punctus, haec est materia uitae nostrae, haec sedes. OBTINERE } locum suum. ILLI } Mathematici. QVATTVOR *omnia gignentium corporum* } elementorum, ex quibus omnia gignuntur. MOMENTA } proprias uires mouentes. TERRENA, *& humida* } subaudi, corpora: ANIMALIS } id est, aerea. ILLAE *superiores* } priori loco nominatae, scilicet terrena, & humida. SIC *hae* } animales, & igneae naturae. NATVRA } facultate naturali. GRAVIORIBVS } humidis, & terrenis. LEVIORA } animalia, spiritualia, & ignea. QVAE *cum constent* } probata sint ex Timaeo Platonis. CVM *e corpore excesserint* } terreno, & humido: qui excessus nihil aliud est, quam mors. Id *est spirabiles,* } Fortasse hoc etiam supposititium, ab interpretante proximum uerbum, Animalis, inculcatum. Haec Paullus pater.

CICERO

SI uero aut numerus quidam sit animus; quod subtiliter magis, quam dilucide dicitur; aut quinta illa non nominata magis, quam non intellecta natura: multo etiam integriora, ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est; ne tam uegeta mens aut in corde, celebro ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicaearchum uero cum Aristoxeno, aequali, & condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus. quorum alter ne condoluisse quidem umquam uidetur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad haec transferre conetur. harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum uaria compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum uero situs, & figura corporis uacans animo quam possit harmoniam efficere, non uideo.

EXPLANATIO

AVT *numerus* } quod quidem Pythagorici uoluerunt. AVT *quinta illa* } natura Aristotelis, quam essentiam & substantia posteriores Latini nominant. NON *nominata* } caruit enim illa essentia nomine usque ad, Aristotelem qui primae eam ἐντελέχειαν uocauit. INTEGRIORA, *ac puriora sunt* } animorum corpora. HORVM *igitur* } superiorum corporum, seu elemētorum aeris, & ignis animus sit aliquid ut puta perennis motus Aristotelicus: uel numerus ille: quo cuncta definiebantur a Pythagora. NE *tam uegeta mens* } iam prompta ad motum Horatius: Vegetusq. ad munia surgit. *Mens*: quae temporis momento tam multa percurrit. EMPEDOCLEO *sanguine* } Empedocles enim dixit animū esse cordi suffusum sanguinem. QVORVM *alter* } Dicaearchus. NON *sentiat*: } quia negabat esse animum. ALTER } Aristoxenus. Hic, atque Dicaearchus fuere Aristotelis auditores. AD *haec* } ad hanc quaestionem de substantia animi: de natura ipsius animi. HARMONIAM } consonantiam, uel consensum ex dissimilibus sonis, & uocibus moderatis. Ex *interuallis* } longis, & breuibus.

CICERO

SEd hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, haec magistro concedat Aristoteli; canere ipse doceat. bene enim illo prouerbio Graecorum praecipitur;
Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.
Illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporū, leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quā tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est animalem, esse uoluit. is autem animus, qui si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum uideri uideo Panaetio, superiora capessat necesse est. nihil. n. habent haec duo genera proni, & supera semper petunt. ita, siue dissipantur procul a terris, id euenit; siue permanent, & conseruant habitū suū; hoc etiam magis necesse est ferantur ad caelum, & ab his perrumpatur, et diuidatur crassus hic, et cōcretus aer, qui est terrae proximus. calidior est enim, uel potius ardētior animus, quā est hic aer, quē modo dixi crassum, atque cōcretū. quod ex eo sciri pōt, quia corpora nostra terreno principiorū genere confecta, ardore animi concalescunt.

EXPLANATIO

HAEC } quae de substantia animi disputantur. Aristoxeni audaciam coercet Cicero ingerentis se in tractationem rerum alienarum. CANERE *ipse doceat* } iuxta illud Horatianum, Quae medicorū sunt, tractant medici, tractant fabrilia fabri. INDIVIDVORVM *corporum* } Atomos dicit, quibus Democritus, & Epicurei animam constare uoluerunt. FORTVITAM: } quae temere fit. IS *autem animus*, } Iam Cicero ex omnibus opinionibus meliorem accipit. QVATTVOR *generum* } quattuor elementorum. Ex quibus omnia corpora physica, naturalia. CONSTAT, } originem sumit. SVPERIORA } caelestia. HAEC *duo genera* } Aer, & Ignis. PRONI, } quod uergat in centrum, ad quod prona sunt prudētia. SIVE *dissipantur* } post hanc uitam animi. CONCRETVS, } compositus impurus: Nullum enim elemētum purum est. CONFECTA } composita, constituta. ARDORE } qui corpus calefacit, & mouet.

CICERO

ACCEDIT, *ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem saepe iam appello crassum, eumq. perrumpat, quod nihil est animo uelocius, nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate comendere. qui si permanet incorruptus, suiq. similis: necesse est, ita feratur, ut penetret, & diuidat omne caelum hoc, in quo nubes, imbres, uentiq. coguntur, quod, & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terrae. quam regionem cum superauit animus, naturamq. sui similem contigit, & agnouit; iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit. cum enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est: tamquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur; eaq. ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetrauit: in quo nulla re egens aletur; & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur.*

EXPLANATIA

NIHIL *est animo uelocius* } uno enim puncto temporis caelum omne collustrat, maria peruolat terras, & urbes peragrat. PERMANET *incorruptus*, } si proprium sedem habet, in qua permaneat incorruptus a contagione reliquorum elementorum, quemadmodum senserunt primi illi meliores philosophi. COGVNTVR, } condensantur. EXHALATIONES } euaporationes. QVAM *regionem* } impuram, & crassam. AGNOVIT } recognitam comprobauit. Agnoscimus enim ea, quae ante fuerunt nota. In agnoscendo est memoria, & memoriae comprobatio: sicuti in recognoscendo studium, & labor ea rursus sciendi, quae ante sciuimus. IVNCTVS } compositus. EX *anima tenui*, } essentia, uel substantia, quam paullo superius naturam uocauit. Tenui: facile quidem transmutabili IGNIBVS *insistit*, } manet, in sede sua naturali. TAMQVAM *paribus examinatus ponderibus*, } tamquam aequilibratus grauitate. QVIBVS *astra sustentantur*, } Plerique ueterum credidere sidera nutriri, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere Theologia nostra docet, essentiae diuinae speculationem esse proprium, & uerum animorum cibum, & ueram uoluptatem, quam speramus.

CICERO

CVMQ. *corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoq. magis incendi, quod iis aemulemur, qui ea habeant, quae nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum, & aemulationum erimus expertes: quodq. nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid uelimus, & uisere; id multo tum faciemus liberius, totosq. nos in contemplandis rebus, perspiciendisq. ponemus: propterea quod & natura inest mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas ueri uidendi; & orae ipsae locorum illorum, quo peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum caelestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. haec enim pulchritudo etiam in patritam illam, & auitam, ut ait Theophrastus, philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitauit. praecipue uero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant.*

EXPLANATIO

QVODQ. *nunc facimus* } proprium enim est hominis, ueritatem inquirere, & inuestigare. LIBERIVS } minoribus impedimentis. TOTOSQ. *nos* } omne studium nostrum. ORAE } regiones. PATRITAM *illam, & auitam*, } Recte, Patritam, non, Patriam, ut antea legebatur. id Nonii testimonio comprobatur, qui in uerbo Patrita hunc locum recitat, & affert praeterea exemplum ex Varrone. Haec Paullus pater. *Patritam illam, & auitam*: a priscis illis ueluti patribus, & auis, nobis tamquam per manus traditā. PRAECIPVE *uero* } ad illam uenit ad doctos, ad litteratos. Haec fere est sententia Diui Hieronymi: Quo doctiores in hoc saeculo homines fuerint, eo maiores percepturos uoluptates.

CICERO

ETENIM, *si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti uiderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea, quae est nominata*
Argo, quia Argiui in ea delecti uiri
Vecti petebant pellem inauratam arietis;
aut ii, qui Oceani freta illa uiderunt,
Europam, Libyamq. rapax ubi diuidit unda:
quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram tueri licebit, eiusq. cum situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacantes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae uidemus. neque enim est ullus sensus in corpore: sed, ut non solum physici docent, uerum etiam medici, qui ista aperta, & patefacta uiderunt, uiae quasi quaedam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatae.

EXPLANATIO

ALIQVID } magni, aliquid uoluptatis, & gloriae. OSTIVM *Ponti* } fauces ponti Euxinij : quae Thracius Bosporus nuncupatur, a traiectu Ionia in uaccam deformatae. De Argonautis apud Latinos abunde cecinit Valerius Flaccus. PENETRAVIT *ea* } Nauis. PELLEM *inauratam arietis* } Colchici, quo fabulantur Phrixum traiecisse Hellespontum. SPECTACVLVM } de caelesti domicilio. SITVM, } scilicet, in mundi centro. CIRCVMSCRIPTIONEM } amplitudinem finitam. HABITABILES *regiones* } propter contemperationem frigoris, & caloris. ISTA *aperta, & patefacta* } per anatomen.

CICERO

ITAQVE saepe, aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis, atque integris & oculis, & auribus, nec uidemus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum & uidere, & audire, non eas partes, quae quasi fenestrae sunt animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quae numquam quinque nuncijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, ut idem omnino iudex solus esset. atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc, quidem, quamquam foramina illa, quae patent ad animum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est; tamen terrenis, concretisq. corporibus sunt intersaepta quodammodo.

EXPLANATIO

COGITATIONE, } de re aliena NISI *id agat,* } id cogitet: id moliatur, id conetur. ET *adsit* } oportet animum adesse cogitationibus. QVID, *quod* } Nunc differit de rebus, quae sensus mouent QVINQVE *nuncijs* } sensibus. QVO *natura fert,* } ad caeleste domicilium.

CICERO

CVM autem nihil erit, praeter animum; nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiose haec diceremus, si res postularet, quam multa, quam uaria spectacula animus in locis caelestibus esset habiturus. quae quidem cogitans, soleo saepe mirari non nullorum insolentiam philosophorum, qui naturae cognitionem admirantur, eiusq. inuentori, & principi gratias exsultantes agunt, eumq. uenerantur ut deum. liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quae est anus tam delira, quae timeat ista, quae uos uidelicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Acherontia templa, alta orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat, & quod falsa esse cognouerit?

EXPLANATIO

INSOLENTIAM } impudentiam. NATVRAE *cognitionem* } Physicam doctrinam. ET *principi* } Epicuro. VT *deum* } irridet Cicero impudentiam eorum. QVAE *uos uidelicet,* } ad irrisionem additur, Videlicet, ut etiam illud, Id populus curat scilicet. ACHERONTIA *&c.* } Ennii carmen hoc est de quo M. Var. in. III. Linguae Latinae.

CICERO

EX quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui haec sine doctrina credituri fuerint. Praeclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit; (nihil enim pugno) quid habet ista res aut laetabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagorae sit, & Platonis uera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret, (uide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, ut uelle ceteris, sibi certe persuasisse uideatur. Sed plurimi contra nituntur, animosq. quasi capite damnatos morte multant. neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum uideatur aeternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit uacans corpore,

corpore, intelligere, & cogitatione cōprehendere. quasi uero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus: ut, si iam possent in homine uno cerni omnia, quae nunc tecta sunt, casurusne in conspectum uideatur animus, an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem.

EXPLANATIO

SINE *doctrina* } physica non imbuti. PRAECLARVM *autem* } ratio metus sublati, caussa consolationis. DIDICERVNT } ab Epicuro. TOTOS } animo, & corpore. VT *ita sit* } etiam si esset. NIHIL *enim pugno*) } Academica concessio. LAETABILE, *aut gloriosum?* } Laetabile, quod possit laetitiam uobis afferre. immortalitatem enim animorum hi negant. quae uel ipsi naturae humanae, (nedum nunc Theologiae nostrae) repugnat. *Gloriosum*: propter doctrinae magnitudinem, grauitatem, & excellentiam. OCCVRRIT } obsistit, impedimento est. ATTVLIT, } in Phaedro. VELLE *ceteris*, } optasse ceteris, propter utilitatem uitae. SIBI *certe persuasisse* } propter ueritatem. SED *plurimi* } Hactenus contemptio aduersariorum: sequitur iam caussa erroris. *Plurimi*: Epicurei, & Diagoraei. CAPITE } capitali supplicio. FVGIANT *aciem*. } oculorum, uisum.

CICERO

HAEC *reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: uidebunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem, naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoq. obscurior, qualis animus in corpore sit tamquam alienae domui, quam qualis, cum exierit, & in liberum caelum quasi in domum suam uenerit. si enim, quod numquam uidimus, id quale sit, intelligere non possumus: certe & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatum, cognitione complecti non possumus. Dicaearchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. Est illud quidem uel maximum, animo ipso animum uidere: & nimirum hanc habet uim praeceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat.*

EXPLANATIO

REPVTENT *isti* } Diagoraei, & Epicurei. TAMQVAM *alienae domui* } scilicet, insidens. DICAEARCHVS } Hactenus contra Epicureos. nunc contra Dicaearchum.

CICERO

NON *enim, credo, id praecipit, ut membra nostra, aut staturam, figuram ue noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego, tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cum igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem quasi uas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosse, nisi diuinum esset; non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptū, sic, ut tributum deo sit. sed, si, qualis sit animus, ipse animus nesciat; dic, quaeso, ne esse quidem se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae a Socrate est in Phaedro explicata, a me autem posita est in sexto libro de Rep.*

EXPLANATIO

EST *illud* } ad cognitionem animi. ANIMO *ipso* } hominis. ET *nimirum* } obiter exponit Cicero, quid sit seipsum nosse. VT *se quisque noscat* } Plinius Chiloni Lacedaemonio, uni ex septem Graeciae sapientibus, sententiam hanc adscribit, quam litteris aureis Delphis conseruauit. Itaque se ipsum nosse, est animi sui aeternitatem nosse. quamquam hoc praeceptum referri potest ad alia complura, ut scilicet homo nouerit facultates ut pro his faciat expensas: ut nouerit uires, ne maiora uiribus aggrediatur. ID *agitur a te*. } a praestantissima tui natura. NISI *diuinum* } bonum. ACRIORIS } acrior enim est mens Dei, quam hominis. VT *tributum Dei sit. hoc est, se ipsum posse cognoscere*. } Frigidum, & plane supernacaneum: itaque, glossam opinatus, deleui. Cum haec iam edidissem, scripsit ad me uir doctissimus, & integerrimae uitae, Germanus Genuensis, monachus S. Benedicti, coniecturam nostram ueteris libri testimonio comprobari. Haec Paullus pater.

CICERO

QVOD semper mouetur, id aeternum est. quod autem motum affert alicui, quodq. ipsum agitatur aliunde; quando finem habet motus, uiuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum mouet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moueri quidem desinit. quin etiam ceteris, quae mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, nec occidit quidem umquam. nam principium extinctum. nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit: siquidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori. uel concidat omne caelum, omnisq. natura consistat, necesse est, nec uim ullam nanciscatur, qua primo impulsu moueatur.

EXPLANATIO

SEMPER mouetur } sempiternum habet motum. AGITATVR } mouetur. QVOD se ipsum mouet } ueluti humanus animus. NVLLA est origo } aliter enim principium iure dici non posset, nisi abusiue. NEC uim } uiolentiam.

CICERO

CVM pateat igitur aeternum id esse, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum, id motu cietur interiore, & suo. nam haec est propria natura animi, atque uis: quae si est una ex omnibus, quae se ipsam semper moueat; neque nata certe est, & aeterna est. Licet concurrant plebeij omnes philosophi: (sic enim ij, qui a Platone, & Socrate, & ab illa familia diffident, appellandi uidentur) non modo nihil numquam tam eleganter explebunt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod dum sentit, illud una sentit, se ui sua, non aliena, moueri; nec accidere posse, ut ipse umquam a se deseratur. ex quo efficitur aeternitas. nisi quid habes ad haec. A. Ego uero facile sum passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra uenire: ita isti faueo sententiae.

EXPLANATIO

INANIMVM } carens anima. CIETVR } mouetur. PLEBEII } paruae existimationis, minuti, & semidocti. VI sua, non aliena, } ex se, non aliunde. AD haec. } quod respondeas.

CICERO

M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quae declarant inesse in animis hominum diuina quaedam: quae si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, uiderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, omnem denique membrorum, et totius corporis figuram uideor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint. per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum uiueremus, tam natura putarem hominis uitam sustentari, quam uitis, quam arboris. haec enim etiam dicimus uiuere. Item, si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret; id quoque esset ei commune cum bestijs. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium: quam quidem Plato recordationem esse uult superioris uitae.

EXPLANATIO

QVID illa tandem? } de quibus dicturus sum, scilicet, memoriam, inuentionem, excogitationem, ac multijugas disciplinas, quibus animos excultos haud dubie diuinos esse credimus. Est excitata exspectatio rei magnae. NVM leuiora censes? } ad persuadendum, quam sint haec Platonis? antequam enim Cicero ipsa magna pronunciet, enumerat leuiora, & minora. DIVINA quaedam: } diuinas facultates, memoriam, inuestigationem, excogitationem, intelligentiam. NASCI } originem habere. CONCRETA } concrescunt res naturales: componuntur artificiosae. DICIMVS uiuere } anima, quae seminalis, quae uegetatiua, quae nutritiua appellatur. SVPERIORIS uitae } caelestis uitae; uitae ante hanc uitam.

CICERO

CICERO

NAm in illo libro, qui inscribitur Memnon, pusionem quendam Socrates interrogat quaedã geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respõdit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eo perueniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici uult Socrates, ut, discere, nihil aliud sit, quam recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e uita. docet enim, quemuis, qui omniũ rerum rudis esse uideatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec uero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας uocant, haberemus, nisi animus, ante quam in corpus intrasset, rerum cognitione uiguisset. cumq. nihil esset, ut omnibus locis a Platone disseritur; (nihil enim ille putat esse, quod oriatur, & intereat, idq. solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus haec in corpore inclusus cognoscere, cognita attulit.

EXPLANATIO

MEMNON, } ubi de uirtute disputat. PVSIONEM } puerum. QVASI *geometrica didicisset.* } Tam bene respondit puer, quam mathematicus, in ijs rebus, quas numquam ante didicerat. EFFICI } concludi. NOTIONES } mentis conceptus. OMNIBVS *locis* } sermonibus. NIHIL *enim ille putat* } pro nihilo habet omne, quod oritur, & interit, Id autem proprie esse putat, quod aeternum est. IDEAM } sic Plato appellat rerum formas immortales. ATTVLIT. } secum in hanc uitam deportauit ex caelesti uita, & diuina quasi propagine.

CICERO

EX quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea plane uidet animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq. perturbatum domicilium immigrauit; sed, cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est, discere, nisi recordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet uim? aut unde? non quaero, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quãta, qui modo fuit, Scepsius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte uersantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. Quorsum igitur haec spectat oratio? quae sit illa uis, & unde sit, intelligendum puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignis ne, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire, quod nesciam: illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum. quid.n. obsecro te, terra ne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso caelo aut sata, aut concreta uidetur tanta uis memoriae? si, quid sit hoc, non uides: at, quale sit, uides. si ne id quidem: at, quantum sit, profecto uides.

EXPLANATIO

ADMIRATIO *tollitur:* } tunc enim aufertur admiratio, cum caussae cognoscuntur. NEQVE *ea* } has communes sententias. DOMICILIVM } corporis. quod est animi ueluti ergastulum. COLLEGIT, } progressu annorum. AGNOSCIT } rursum intelligit, & approbat. MAIORE } quam Plato, quam Socrates. MEMORIAM } omnibus hominibus communem. ADMIROR. } cum admiratione cognoscere cupio. AVT *unde naturam?* } Contracta scribendi ratio imperitis hominibus occasionem praebuit ueteres libros saepe numero corrumpendi. Cuius generis multa notauimus, & correximus. hic primum mendi suspicionem mihi attulit Naturam, quod superuacaneum uidebitur, cũ proxime dixerit, Vim. deinde, cum ad coniecturam confugissem, facile uidi, nulla omnino mutatione, ex, Vndenam, (sic enim puto corrigendum) fieri potuisse, errorem creante similitudine, Vnde naturã. Naturam enim ita saepe ueteres librarij scribebant, Nã. in nostro libro mendose, impressum, Aut unde? Haec Paullus pater. SIMONIDES } Hic memoriae artem primus ostendisse dicitur. THEODECTES } Aristotelis discipulus, qui tanta memoria fuit, ut semel auditos uersus quamlibet multos protinus reddidisse dicatur, & multarum etiam rerum obliuionem exoptasse. CYNEAS } Auctores sunt Plinius, Solinus, & Seneca, Cyneam postero die quam ingressus Romam fuerat, & equestrem ordinem, & senatum nomine quemque suo persalutasse. De eius uero eloquentia satis multa Plutarchus in Pyrrho. CARNEADES } Carneadem, atque Metrodorum in 2. de Orat. cum diuina prope essent memoria, arte

tamen

tameo illios usos praeclare scribit. NOSTER *Hortensius* : } Hortensio in Acad. tribuit uerborum memoriam maiorem, rerum Lucullo. MAIORS *studio*, } philosophiae. ET *arte* } quae studium requirit. QVANTA } quam late patens in cognitione rerum. QVAE *sit illa uis*, } memoriae. NON *est certe* } excludit concreta. quae interice necesse est. NESCIO : } dubitat in simplicibos. NEC *me* } Haec sententia decorum habet Academicorum. VT *istos*, } reliquos philosophos. FATERI *nescire quod nesciam*. } Socraticum est, Hoc unum scio, quod nihil nescio. ESSE *diuinum* } io nulla re mortali consistere; sed originem diuinam habere. AVT *sata*, *aut concreta* } *Sata*, ab artifice ali quo : *Concreta*, a natura opifice. QVID *sit* } substantiae est. HOC, } idest, memoriae uis. NON *uides*: } non potes definire. AT *quale sic*, *nides* } actiones eius definire potes. QVANTITATEM } quam ample pateat.

CICERO

QVID igitur? utrum capacitatem aliqnam in animo putamus esse, qno tamquam in aliquod uas ea, quae meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, ant quae talis animi figura intelligi potest? aut qnae tanta omnino capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signacarum rerum in mente uestigia? quae possunt uerborum, quae rerum ipsarnm esse uestigia? quae porro tam immensa magniendo, quae illa tam multa possit effingere? Quid illa uis, quae tandem est, quae inuestigat occulta, quae inuentio, atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq. natura, & caduca, concreta ea uidetur? aut qui primus, quod summae sapientiae Pythagorae uisum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregauit, & ad societatem uitae conuocauit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis litterarum notis terminauit? ant qni errantium stellarum cursus, progressiones, institiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qni uestitum, qui tecta, qui cultum uitae, qui praesidia contra feras inuenerunt; a quibus mansuefacti, & exculti, a necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. nam & auribus oblectatio magna parta est, inuenta, & temperata uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quae sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, omnesq. motus qui animo uidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in caelo esset.

EXPLANATIO

CAPACITATEM } substaotiam amplam, locum aliquem amplum, & capax receptaculum. FVNDVS } Vasorum pars ima, in qua proprie resident, Fundus uocatnr. Fundi etiam appellatio comprehendit uillas, aedes, stabula, hortos, & campum ipsum. AN *imprimi quasi ceram*, } Tabellarum similitudine, memoriae naturalem uim exprimere nititur. VESTIGIA } effigies. ET *ad societatem uitae*: } ad politicam uitam. PAVCIS *litterarum notis* } De litterarum inuentore magna est quaestio. alij a Mercurio alii ab Hebreis, alii apud Syros repertas uolunt. *Notis* : characteribus. TERMINAVIT? } finiuit. ERRANTIVM *stellarum cursus, progressiones, institiones* } ex duabus dictionibus Cursus, Progressiones, feci coniecturam, legendum esse, Institiones, non, ut antea Iostitutiones: ut similibus, & conuenientibus uerbis. sunt autem correctiones quaedam; quarum etsi ratio non explicatur, tamen, quibus iudiciom est paullo subtilius, facile, cur factae sint, ipsi per se intelligunt. rudibus autem, & tardis, & iis qui sibi omnia minutatim concidi, omniaq. tamqoam mansa a nutrice inseri in os uolunt, ego quidem, ut satisfaciam, non laboro. Haec Paullus pater. *Stellarum cursus* : Astrologiae repertorem designat: id Atlanti quidam tribuunt. ETIAM *superiores* } qui hos aetate praecesserunt etiam magni. NON *re*, *sed uocabulo errantia.* } Platonicum est, negare stellas errare, qui hoc nomine impietatis Graecos accusat, quod de caelestibus corporibus mendacia dicere non uerecentur. Hoc ipsum repetit Cicero lib. 2. de Nat. De. *Vocabulo* : uerbo solum errantia. planetae enim dicti sunt ab errando; cum eos uetustissimi modo festinantius ire, modo tardius, & modo stare perspicerent.

CICERO

NAM, cum Archimedes lunae, solis, quinque errantium motus in sphaeram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timaeo mundum aedificauit, Platonis deus, ut tarditate, & celeritate dissimillimos motus una regeret conuersio. qnod si in hoc mundo fieri sine deo non potest: ne in sphaera quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi uero ne haec quidem notiora, & illustriora carere ui diuina uidentur. nt ego aut poetam graue plerumq. carmen sine caelesti aliquo mentis instinctu putē fundere, aut eloquentiā sine maiore quadam ui fluere, abundantē sonantibus uerbis, uberibusq. sententiis. Philosophia uero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorū? haec nos primū ad illorū cultum, deinde ad ius hominum, quod situ est in generis humani societate, tū ad modestiam, magnitudinemq. animi erudiuit: eademq. ab animo, tamquam ab oculis caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media uideremus. prorsus haec diuina mihi uidetur uis, quae tot res efficiat, & tantas.

EXPLA-

EXPLANATIO

ARCHIMEDES } hic ueluti Deus terrenus mechanico artificio uitream sphaeram fecit, in qua mira conuersione dissimillimi circulorum motus uidebantur. de eadem meminit etiam in 2. lib. de nat. de. IN *sphaeram illigauit*, } sphaera a Graecis dicitur, species in rotundo conformata, quae nostris est globus. HAEC } quae dicturus sum. NOTIORA, } in quibus diuina uis magis cognoscitur, quam in superioribus exemplis. ILLVSTRIORA } magis posita in lumine hominum. AVT *poetam* } poetas numine, ac diuino quodam afflatu agitari testatur Plato in libro de furore poetico. Atque huc facit illud Ouidij: Est deus in nobis, agitante calescimus illo. GRAVE *utrumque* } hoc est, perpetuam eloquentiam continens, & doctrinam copiosam, cui nihil desit sententiarum, uerborum, figurarum, & numerorum. SINE *caelesti aliquo mentis instinctu* } In 1. de Diuin. Negat sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse: quod idem dicit Plato in Axiocho: Οὐ γάρ τοι ... &c. MAIORE } quae scilicet excedat natiuum instinctum. VT *Plato ait* } in Timaeo.

CICERO

QVID est enim memoria rerum, & uerborum? quid porro inuentio? profecto id, quo nec in deo quidquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentate pocula ministrante laetari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem a dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula ministraret. non iusta caussa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat haec Homerus, & humana ad deos transferebat. diuina, mallem, ad nos: quae autem diuina? uidere, sapere, inuenire, meminisse. ergo animus, qui, ut ego dico, diuinus, ut Euripides audet dicere, deus est. & quidem, si deus aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam, ut illa natura caelestis, & terra uacat, & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum: haec & deorum est, & animorum.

EXPLANATIO

AMBROSIA } cibus est deorum, & Nectar potus: poculorum autem ministram Hebem Iunonis filiam, poetae fingunt, quam hic Iuuentatem uocat. HOMERVM } Reprehenditur Homerus, qui in hymno ad Venerē, atque in Iliade scripsit Ganymedem propter formā corporis raptum. de eo in Menaechmis Plautus: Dic mihi, numquid tu uidisti tabulam pictam in pariete, ubi aquila catamitum raperet: aut ubi Venus Adonium? PROPTER *formam*, } animi caussa, non formae. Xenophon in Conuiuio. CVR *Laomedonti* } ... nam Ganymedis Tros, non Laomedon, pater fuit. ET *humana* } commoda. MALLEM, } transtulisse. QVI, *ut ego dico, diuinus*, } Qui, sine caussa additum uidetur. Haec Paullus pater. NATVRA *caelestis* } diuina. VTRIVSQ. *harum rerum* } terrae, & humoris. QVINTA *quaedam natura* } scilicet ἐντελέχεια. DEORVM *est* } continuata, & perennis motio, quae ἐντελεχείας nomine ab Aristotele expressa est.

CICERO

HANC nos sententiam secuti, his ipsis uerbis in Consolatione haec expressimus. Animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse uideatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod uim memoriae, mentis, cogitationis habeat; quod & praeterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit praesentia: quae sola diuina sunt; nec inuenietur umquam, unde ad hominem uenire possint, nisi a deo. Singularis est igitur quaedam natura, atque uis animi, seiuncta ab his usitatis, notisq. naturis. Ita, quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod uult, quod uiget, caeleste, & diuinum est, ob eamq. rem aeternum sit necesse est. Nec uero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & omnia mouens, ipsaq. praedita motu sempiterno. Hoc e genere, atque eadem e natura est humana mens. Vbi igitur, aut qualis est ista mens? ubi tua, aut qualis? potes ne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quae habere uellem, ne ijs quidem, quae habeo, mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus, ut sese ipse uideat: at, ut oculus, sic animus, sese non uidens, alia cernit. non uidet autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: uim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatē uideo. haec magna, haec diuina, haec sempiterna sunt.

EXPLANATIO

HIs *ipsis uerbis* } quae sequuntur ex libro de Consolatione. in quo seipsum consolatus est, cum mirificis doloribus angeretur ob mortem filiae. In *naturis* } scilicet elementorum quattuor. Singularis } sola, unica humanae speciei. Eadem *enatura* } diuina. Vbi *tua*, } obiectionem diluit obiectione. Si *omnia* } argumenta. Ad *intelligendum* } quaestionem definiendam. Pam *te* } per tuas interrogationes.

CICERO

QVA facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quaerendum quidem est. ut, cum uidemus speciem primum, candoremq. caeli, deinde conuersionis celeritatē tantam, quantam cogitare non possumus; tum uicissitudines dierum, atque noctium, commutationesq. temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumq. omnium moderatorem, & ducem solem, lunamq. accretione, & deminutione luminis quasi fastorum notantem & significantem dies, tum in eodem orbe, in XII. partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime seruantes, disparibus inter se motibus; nocturnāq. caeli formam undiq. sideribus ornatam; tum globum terrae eminentem e mari, fixum in medio mundi uniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum; quarum altera, quam nos incolumus, sub axe posita ad stellas septem, unde

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niues;

altera australis, ignota nobis, quam uocant Graeci ἀντί-ξονα; ceteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermitti, suo tempore

Caelum nitescere, arbores frondescere,
Vites laetificas pampini pubescere,
Ramos bacarum ubertate incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier;

tum multitudinem pecudum partim ad uescendū, partim ad cultus agrorum, partim ad uehēdum, partim ad corpora uestienda; hominemq. ipsum quasi contemplatorem caeli, ac deorum, ipsorumq. cultorem, atque hominis utilitati agros omnes, & maria parentia.

EXPLANATIO

VIcissitudinss } perpetuas successiones, mutuas. Qvadripartitas, } in uer, aestatem, autumnum, & hiemem. Temperationem } ad sanitatem. Moderatorem, *& ducem solē* } sol namque mundana omnia conficit accessu suo, & discessu. Qvasi *fastorum notantem* } nam ad cursum lunae per singulos menses descripti sunt dies fasti, & nefasti. Ore } zodiaco. Qvinqve *stellas* } reliquos planetas. Eosdem } perpetuos. Disparibvs } celeritate, & tarditate. Mvndi *uniuersi* } mundus caelum, ac terram complectitur. Dvabvs *oris* } regionibus, plagis, una boreali, altera australi. Ad *stellas septem,* } ad septemtrionem. Ἀντίξονα } locatam ad axim contrariam. Est autem axis linea sphaeram diuidens ab uno ad alterum polum ducta. quamquam etiam axis accipitur pro ligno planstrorum tereti, circa quod rotae uertuntur. Pvbescere, } Metaphora est ab homine ad uites. Pubescit homo, cum ad uirilem aetatem proximus est. Pubescit uitis, cum botrus eius incipit dissolui in liquorem. Vbertate } cum qua pondus. Fontss *scatere herbis prata, conuestirier* } Hic Scatere pronunciandum est media correpta, ut anapaestus fiat, Scater' her. alioqui uersus claudicabit. Sic & Lucretius lib. v. Largifluum fontem scatere, atque erumpere lumen. Et infra in eodem libro, Et partim plano scatere, atque erumpere campō. Plautus etiam, opinor in Casina, Olere protulit, media contracta: Non omnes possunt olere unguenta exotica. Haec Paullus pater. Tvm *multitudinem pecudum* } Hactenus de herbis, & plantis, nunc de animalibus. Contemplationem *caeli,* } Hinc etiam a Graecis ἄνθρωπον dictum uolunt. Parentia. } obtemperantia.

CICERO

HAEC igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumus ne dubitare, quin his praesit aliquis uel effector, si haec nata sunt, ut Platoni uidetur, uel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum non uides, tamen, ut deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq. pulchritudine uirtutis uim diuinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem, in capite; &, cur credā, afferre possum: sed de hoc alias. nunc, ubi ubi sit animus, certe quidē in te est. Quae est ei natura? propria puto, & sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo uideto, ut deum noris, etsi eius ignores, & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si eius ignores & locum, & formam. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita sit, certe nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac diremptus earum partium, quae ante interitū iunctione aliqua tenebantur.

EXPLANATIO

Ex *memoria* } hominis. In *capite*; } in cerebro. Est Platonis, & Hippocratis dogma, sedem animi esse in cerebro, quia ibi sit neruorum principium. Afferre *possum*: } ex physicis. In *omni autẽ cognitione* } cognitionem hoc loco uocat certam opinionem. Plumbei } inertes, ac rudes, qui quouis tegumento flectamur. elegans metaphora. Earum *partium*, } scilicet, animae, & corporis.

CICERO

His, & talibus adductus Socrates, nec patronũ quaesiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuit; adhibuitq. liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia; & supremo uitae die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit; &, cum paene in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, uerum in caelum uideretur adscendere. ita enim censebat, itaq. disseruit: duas esse uias, duplicesq. cursus animorum e corpore excedentium: nam qui se humanis uitijs contaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, quibus caecati uel in domesticis uitijs, atque flagitijs se inquinassent, uel in rep. uiolanda fraudes inexpiabiles concepissent, ijs deuium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum: qui autem se integros, castosq. seruauissent, quibusq. fuisset minima cum corporibus contagio, seseq. ab his semper seuocassent, essentq. in corporibus humanis uitam imitati deorum, his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere: itaque commemorat, ut cygni, qui non sine caussa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo diuinationẽ habere uideantur, quia, prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu, & uoluptate moriantur; sic omnibus, & bonis, & doctis esse faciendum.

EXPLANATIO

His, *& talibus adductus Socrates*, } Disputationem de immortalitate animi concludi exemplis eorum, qui mortem contempsere. De Socrate uide Platonẽ in Critone, Phaedone, & Apologia Socratis, & in I. lib. de Oratore. Liberam *contumaciam*, } pertinacem constantiam homine libero dignã. nam Socrates capitis damnatus Critoni ostendenti nihil facilius esse quam illum de custodia eripi, constantissime in hoc perseuerauit, ut mortem oppetere mallet, quam committere, ut, legibus uiolatis, iniustus uideretur. Mortiferum *illud* } allatam in poculo cicutam: quam ait Plinius publica Atheniensium poena inuisam esse. Duas *esse uias*, } Socraticum, & Platonicum est dogma: quod & Virgilius sectatus ita cecinit in VI.

> Hic locus est, partes ubi se uia findit in ambas,
> Dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
> Hac iter Elysium nobis: at laeua malorum
> Exercet poenas, & ad impia tartara mittit.

Addunt uiam dexteram ad solis exortum conuersam esse: arduam, & confragosam. alteram uero ad occasum: planam, & patentem. Contagio, } Plato in Axiocho: Ὅτι μάλιστα μηδὲν ὁμιλῶν τῷ σώματι, μηδὲ κοινωνῶν. Et ibidem: Μὴ ἅπτεσθαι τοῦ σώματος. In Catone. Et de Somnio Scipionis. Ut *Cygni*, } Verba Platonis proxime reddit. similitudine ostendens laetitiam morientium, uirorum bonorum. Cum *cantu*, } Plinius arbitratur cantum Cygnorum, qui in morte flebilis narratur, falsum esse.

CICERO

Nec uero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs saepe usu uenit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut adspectũ omnino amitterent. sic mentis acies, se ipsum intuens, non numquã hebescit: ob eamq. caussam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, haesitans, Multa aduersa reuerens, tamquam ratis in mari immẽso, nostra uehitur oratio. Sed haec & uetera, & a Graecis. Cato autem sic abijt e uita, ut caussam moriendi nactum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero caussam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis: nae ille medius fidius uir sapiens laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa uincula carceris ruperit: leges enim uetant: sed, tamquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo euocatus, atque emissus, exierit. tota n. philosophorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam, quid aliud agimus, cum a uoluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quae est ministra, & famula corporis, cum a rep. cum a negotio omni seuocamus animũ? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq. a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nequidquam aliud est, quam emori discere.

EXPLANATIO

HEBESCIT: } ignoratione, haesitatione. ET *a Graecis* } tractata sunt. CATO *autem* } Quae hactenus dicta sunt, pertinent ad laudes Graecorum. Socrates enim fuit Graecus, & Atheniensis. Nunc Cicero affert exemplum Romanorum. *Cato*; minor, Vticensis. CAVSSAM *moriendi* } ne ueniret in conspectum uictoris, ne turpiter supplex esset, ne fieret seruus. HINC } leuita. CVM *uero caussã* } Videtur aliquo pacto admittere, ut manus sibi ipse inferre aliquis possit: id quod a Platone minime cõcessum est, qui in Phaedone; οὐκ ἄλογον μὴ πρότερον αὑτὸν ἀποκτιννύναι δεῖν, πρὶν ἀνάγκην τινὰ ὁ θεὸς ἐπιπέμψῃ, ὥσπερ καὶ τὴν νῦν ἡμῖν παροῦσαν. NAE } affirmatiua est particula: quam sequitur iusiurandum ut confidenter se loqui ostendat. Romani enim iurabant Mediusfidius, Ita me Dij. COMMENTATIO *mortis est*. } docet enim contemnere corporeas illecebras, & cupiditatum dulces insidias. nam, ut inquit Diuus Augustinus in lib. de spiritu, & anima, Animae, quae in corporibus uiuentes per dilectionem rerum uisibilium corporalibus imaginibus afficiuntur, a corporibus exeuntes, in eisdem imaginibus tormenta patiuntur. SEVOCAMVS *animum*? } ἀπολύειν τὴν ψυχὴν τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας. Plato. SECVM *esse* } ψυχὴν αὐτὴν γίγνεσθαι, Plato. SECERNERE *a corpore animum*, } χωρίζειν μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχήν, Plato in Axiocho. NEQVIDQVAM *aliud est* } Nequidquam pro Nihil, non probo: uix enim id fert Latini sermonis consuetudo. Nihil quidquam aliud est, habet Maffaei liber. placet: sic enim locutus est Terentius in Adelphis,

Nihil quidquam uidi laetius. Et Plautus in Merc.
Nihil, Charine, te quidem quidquam pudet. Haec Paullus pater.

CICERO

QVARE hoc commentemur, mihi crede, disiungamusq. nos a corporibus, id est cõsuescamus mori. hoc &, dum erimus in terris, erit illi caelesti uitae simile: &, cum illuc ex his uinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam, qui in compedibus corporis semper fuerunt; etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ij, qui ferro uincti multos annos fuerũt. quo cum uenerimus, tum denique uiuemus. nam haec quidem uita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his uero auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis. uolat enim aetas. tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum uidebatur; ut uerear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius, siquidem uel dij ipsi, uel cum dijs futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui haec non probent. M. Ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognouerim? M. Qui possis, rogas? cateruae ueniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit: acerrime autem, deliciae meae, Dicaearchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci uocantur, quod Mitylenis sermo habetur; in quibus uult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largitur, tamquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. Num uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, tamen non sit in malis? A. Vt uidetur: sed me nemo de immortalitate depellet.

EXPLANATIO

EX HIS *uinculis* } corporeis affectibus, & laboribus. VOLAT *enim aetas* } Horatius:

Heu fugaces Postume Postume Labuntur anni.

QVID *refert*? } Quid obstat ad felicitatem, quod nam horum sit uerum, siue sit bonum. ADSVNT } in hoc nostro consessu Epicurei, & Stoici. EGO *autem numquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione: ut mors tibi uideri malum possit*. } Neque sensus, neque locutio placet. quid enim sibi uult, Numquam te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione? quis uero umquam sic locutus est, Numquam te dimittam ulla uti ratione? uerbum Dimitto, & Latinum est, & ueteribus usitatum, neque eodem modo semper, sed uarie, cum infinito autem numquam. itaque, etsi nihil immutaui, ne facerẽ id, quod faciendum non est, ut mihi plus tribuerem, quam ueteribus: tamen non dubito, quin ita legendum, & distinguendum sit: Ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi uideri malum possit. Cum autem erroris originem quaererem, hanc reperi, quod particulam illam, Vti, quae hoc loco adiunctiua coniunctio est, lector opinatus infinitiuum esse modum a uerbo Vtor, cum superiore membro coniunxit: &, ut hoc imperite, ita illud impudenter, quod Vt addidit de suo; ut aduerbium Ita, haberet, quo referretur: cum, Vti, pro, Vt esse positum, non intelligeret. Haec Paullus pater. CONTEMNIT: } Abest, &, opinor, recte, hoc uerbum ab antiquo libro: ut illud, Doctissimus quisque, spectet ad uerbum Disseruit. Haec Paullus pater. MITYLENIS } urbe Lesbi insulae. VSVRAM } longiorem usum. CORNICIBVS: } quibus Hesiodus nouem hominum aetates attribuit: propter quam temporis usuram ostendit Cicero, Stoicus habere coruices beatiores, quam homines.

CICERO

M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet cõfidere. mouemur enim saepe aliquo acute cõcluso: labamus, mutamusq. sententiam clarioribus etiã in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sane quidem: sed, ne accidat, prouidebo. M. Num quid igitur est caussae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos, dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper? A. Istos uero: qui, quod tota in hac caussa difficillimũ est, suscipiant, posse animum manere corpore uacantem; illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed, eo concesso, quod uolunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permanserit, ne intereat. M. Bene reprehendis; & se isto modo res habet. Credamus igitur Panaetio, a Platone suo dissentienti, quem enim omnibus locis diuinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. uult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autẽ animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreãtur; quae etiam in ingenijs, non solum corporibus, appareat. Alterã autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolore autem animos; ergo etiam interire.

EXPLANATIO

LABAMVS, *mutamusq. sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas.* } Puro rectius hoc modo: Labamus, mutamusq. sententiam clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas. Haec Paullus pater. SIMVS *armati.* } rationibus nostris, meditatione, commentatione mortis, sermonibus de morte instituentis. DIMITTAMVS: } praetereamus in hac disputatione. ISTOS *uero:* } Haec ad Auditoris personam retuli: illud inferius, Bene reprehendis, ad Marchum: idq. e Sigonii libro. Haec Paullus pater. DIFFICILLIMVM *est,* } ad probandum. VACANTEM; } solutum, diremptum. CREDAMVS } a contrario. ostendit Platoni potius credendum. credere ne igitur debemus? PANAETIO } Stoico, quem in lib. de off. imitari se non semel fatetur. SANCTISSIMVM } inuiolabili auctoritate. HOMERVM *philosophorum* } inter philosophos excellentissimum, sic & Macrobius Virgilium uocat Homerum Mantuanum.

CICERO

Haec refelli possunt. sunt enim ignorantis, cum de aeternitate animorum dicatur, de mẽte dici, quae omni turbido motu semper uacet, nõ de partibus ijs, in quibus aegritudines, irae, libidinesq. uersentur: quas is, contra quem haec dicantur, semotas a mente, & disclusas putat. nam similitudo magis apparet in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. hominum autem similitudo in corporum figura magis exstat: & ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. multa enim e corpore exisistunt, quae acuant mentem; multa, quae obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorem esse non moleste feram. enumerat multos: idq. quasi constat, rationem, cur ita fiat, affert. Quod si tanta uis est ad habitum mentis in ijs, quae gignuntur in corpore; ea sunt autem, quaecunque sunt quae similitudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo. omitto similitudines. uellem adesse posset Panaetius. uixit cum Africano. quaererem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos. facie uel patris, uita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. cuius et similis P. Crassi, & sapiẽtis, & eloquentis hominis, nepos; multorumq. aliorũ, clarorũ uirorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filij. Sed, quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de aeternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego uero memineram: sed te, de aeternitate dicentem, aberrare a proposito facile patiebar.

EXPLANATIO

IS, } Plato. SEMOTAS } locis: nam irae sedes cor: Cupiditatis iecur: animi cerebrum. IN *bestijs:* } quam in homine. OMNES *ingeniosos melancholicos esse* } Aristoteles XVIII. lib. Probl. refert melancholicos fuisse Empedoclem, Socratem, Platonem, & alios complures, qui ingenio ualuerunt. inibiq. malancholia uino comparatur. ME *tardiorem* } ingenio. AFRICANO. } minore. AFRICANI *fratris nepos* } filius Q. Fabij Allobrogici, nepos Q. Fabii Aemiliani. qui frater Africani fuit; uterque enim Paulli Aemilij filius; & alter ab Africani maioris filio, alter a Q. Fabio Maximo, Verrucossi filio est adoptatus. MVLTORVM Q. *aliorum,* } Vide Val. lib. III. cap. 5.

CICERO

M. *Video te alta spectare, & uelle in caelum migrare. spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitae; mali uero quid affert ista sententia? fac animum sic interire, ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est. ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium? an, quoniam ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id exiguum? & falsum esse arbitror: & fit plerunque sine sensu, non nunquam etiam cum uoluptate: totumq. hoc leue est, qualecunque est. fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel potius excruciat, discessus ab omnibus ijs, quae sunt bona in uita. uide, ne a malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitam hominum? uere, & iure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quantum potuimus, consolati sumus.*

EXPLANATIO

VELLE *in caelum migrare*. } ad animae ueram immortalitatem adspirare. MALI *uero* } digreditur ad ostendendũ nihil mali post mortem esse metuẽdum, etiam, si non sic animorum mortalibus. INSIMULAT } accusat, quasi tribuisset corpori sensum post mortem. Hoc *leue* } exiguum malum. AD *punctum temporis* } quo iam euolat anima. ILLUD *angit &c.* } Plato in Axiocho: *Ἀλλ' ἴσως δὲ δέος τι τοιοῦτον περιαλγεῖν ἐν νοῦν, εἰ στερήσομαι τοῦ δὲ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ἀγαθῶν.* VERE, } possem lugere rationibus. IURE } propter miserum statum meum. IN *eo libro* } in Consolatione de obitu filiae Tulliolae.

CICERO

A MALIS *igitur mors abducit, non a bonis, uerum si quaerimus. hoc quidem a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa in scolis dicere; quod multi, bis auditis, mortem sibi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, e muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiae liber est ἀποκαρτερῶν; quod a uita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, uitae humanae enumerat incommoda. possem id facere, etsi minus, quam ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat. Omitto alios: etiam ne nobis expedit, qui, & domesticis, & forensibus solatijs, ornamentisq. priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset?*

EXPLANATIO

A MALIS *igitur mors abducit, non a bonis*} Plato in Axiocho: *Ἡ τοῦ ζῆν ἀπαλλαγή, κακοῦ τινός ἐστιν εἰς ἀγαθὸν μεταβολή.* CYRENAICO *Hegesia* } De hoc meminit Val. lib. IIX. cap. 9. de ui eloquentiae. AMBRACIOTAM *Cleombrotum* } ab Ambracia, Epiri urbe, olim Pyrrhi regia, ut inquit Liuius. Cleombroti huius meminit etiam Ouidius in Ibin, & Lactantius Firmianus lib. III. *Ἀποκαρτερῶν* } Titulus est libri, quo significatur Intolerantissimus. Plut. *ἐν περὶ τῆς ἐν τῇ ἐχούσῃ φιλοστοργίας.* ETIAMNE *nobis expedit,* } Est interrogatio affirmans. EXPEDIT } conducit. Ouidius Expedit esse deos, & ut expedit esse putemus. DOMESTICIS, *& forensibus solatijs,* } hoc dicit, ob amissam filiam, & actionem caussarum forensium quae oppressa repub. intermissa est.

CICERO

SIT *igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filijs: at quinquaginta Priamus, e quibus decem & septem iusta uxore natis. in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est. Metellum.n. multi filij, filiae, nepotes neptes in rogũ imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostis manus interemit. hic si, uiuis filijs, incolumi regno, occidisset,*

— Adstante ope barbarica,
Tectis caelatis, laqueatis;

utrum tandem a bonis, an a malis, discessisset? tum profecto uideretur a bonis. at certe ei melius euenisset; nec tam flebiliter illa canerentur:

Haec omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram sangume turpari.

quasi uero ista uel quidquam tum potuerit ei melius accidere. quod si ante occidisset, tamen euentum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio, nostro familiari, cum grauiter aegrotaret Neapoli, melius est factum. coronati Neapolitani fuerunt. nimirum etiam Puteolani uulgo ex opidis publice gratulabantur. ineptum sane negotium, & graeculum, sed tamen fortunatum.

EXPLA-

EXPLANATIO

METELLVS *ille honoratus quatuor filijs :* } De felicitate Q. Metelli Val. lib. VII. cap. I. ostendit Cicero raro contingens. AT *quinquaginta Priamus,* } Sequitur iam exemplum contrarium. *Quinquacinta:* filijs. ad quos allusit Virgilius illo uersu : Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum. IVSTA *uxore* } Hecubam significat Legitimam nxorem. VSA *in altero est.* } exercuit in Priamo, quem calamitosum postremo fecit. IN *aram* } Iouis Hercei confugisset custodiae suae caussa. ASTANTE *ope barbarica,* } idest, florente imperio Phrygio. AN *a malis,* } certe a malis discessisset. MELIVS *euenisset ;* } e uita discedere. CANERANTVR :} in Tragoedijs a Choro. HAEC *omnia* } Versus sunt Enniani quos infra lib. III. fusius repetit. QVASI *uero* } Ciceronis iudicio reprehenditur Chori cantus flebilis. ISTA *uel* } Ista ui, legendum esse, tum ipsa me sententia, tum similis admonuit locus in lib. de Vniuersitate : ubi cum in omnibus uulgaris libris Vel cum eadem, legeretor, nos ante aliquot annos, Vi cum eadem, ex Platone reposuimus. Error inde natus, quod Vei, pro Vi, ueteres scribebant. Haec Paullus pater. POMPEIO, *nostro familiari,* } Meminit Cicero ad Atticum l. IIX. & Plutarchus in eius uita Familiari familiare est non quod est in familia, sed quod pertinet ad familiam, quasi gratus, quasi domesticus. CORONATI } ad gratulandum. in signa honoris. INEPTVM } contemptio est philosophica. haec enim reuera non sunt bona, sed opinione. ET *Graeculum,* } in adulationem compositum Graeci enim. ut inquit Curtius. ingenia habent temporalia.

CICERO

VTRVM igitur, si tum esse extinctus, a bonis rebus, an a malis, discessisset? certe a miseris. nõ enim cum socero bellum gessisset: non imparatus arma sumpsisset : non domum reliquisset : non ex Italia fugisset : non, exercitu amisso, nudus in seruorum ferrum, & manus incidisset : non liberi defleti : non fortunae omnes a uictoribus possessae. qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is, propagatione uitae, quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates? hac morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant : Metelli sperat sibi quisque fortunam. proinde quasi aut plures fortunati sint, quam infelices : aut certi quidquam sit in rebus humanis : aut sperare sit prudentius, quam timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari; ergo etiam carere mortuos uitae commodis, idq. esse miserum? certe, ita dicant, necesse est. An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi; quia subijcitur haec uis : habuit, non habet, desiderat, requirit, indiget. opinor haec incõmoda sunt carentis: caret oculis, odiosa caecitas: liberis, orbitas. ualet hoc in uiuis : mortuorum autem non uitae modo commodis, sed ne uita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num, aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quia tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur quid sit carere ; ne relinquatur aliquid erroris in uerbo.

EXPLANATIO

SI *tum* } in illa gratulatione, & corronatione. CVM *socero* } C. Iulio Caesare, cuius filia nupserat Pompeio. IMPARATVS } pecunia, milite, instrumento bellico. DOMVM } Romam, quae ei quasi domus erat. FVGISSET : } audita fama Caesaris. INCIDISSET : } apud Ptolemaeum regem Aegypti. EA } haec mala. NON *cogitant* } non metuunt. AVT *sperare sit prudentius,* } Ex Stoicorum sententia, qui non minus flagitiosum esse statuunt sperare, quam timere. SED *hoc ipsum* } argumentum. CONCEDATVR } disputantibus. HAEC *uis* } fortunae. Vis uiolentus exitus, casus grauis. INCOMMODA } consequentia mala. ODIOSA *caecitas* } Caecorum non est suauis usus, sed plerumque odiosus, sunt enim suspiciosi, & molesti. VALET *hoc* } habet locum istud carere. Nos *qui sumus,* } in uita. AVT *si* } Si, idest propterea quia. NEC *usu,* } utile sit. NATVRA *aptum* } non naturale. ARGVMENTVM, contrarium, scilicet, mortuos carere. CONFIRMATO } concluso ui argumentorum.

CICERO

CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere uelis. inest enim, uelle, in carendo : nisi cum sic, tamquam in febri, dicitur, alia quadam notione uerbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare. carere enim malo, id non dicitur; non enim esset dolendum : dicitur illud, bono carere; quod est malũ. sed ne uiuus quidẽ bono caret, si eo nõ indiget: sed in uiuo intelligi tamen potest. regno carere, dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio,

cum

ex regno esset expulsus: at in mortuo ne intelligi quidē potest carere. carere enim sentientis est; nec sensus in mortuo est: ne carere quidē igitur in mortuo est. quamquā, quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia uideamus? quoties non modo ductores nostri, sed uniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quae quidem si timeretur, non L. Brutus, arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecisset; non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania uidisset, Paullum Aemilium Cannae, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum? nec.n. potest esse miser quisquā, sensu peremepto. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere. cum uero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis saepe, sed eo quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoq. animante deleto, & facto interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factū esse nihil; is plane perspiciet, inter hippocentaurum, qui numquam fuerit, & regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quam, illo uiuo, ego fecerim Romam captā.

EXPLANATIO

CARERE *igitur* } Verbi Carere definitio, ex propriis confecta. VELIS } expetas, requiras. VALLE } uoluntas hominis uiui. NOTIONE } potestate. QVOD *est malum.* } ut morbus, paupertas. SED *in uiuo* } Est obiectio Auditoris. SVBTILITER } sapienter. PHILOSOPHARI } diligentius exquirere, & philosophorum more acute argumentari. DVCTORES } Verbum est poeticum, ostendens heroicas uirtutes. oratorum est dicere Duces. CONCVRRERVNT : } id est, simul currerunt. TYRANNVM, } Tarquinium Superbum. EXPVLERAT, } Roma. IN *proelio* } in congressu cum Arunte Tarquinij filio, ubi mutuis uulneribus uterque perijt. uide Liuium. PATER *Decius* } Tres fuere Decij, pater, filius, & nepos: qui se deuouerunt immiseruntq. in armatas hostium copias pro salute legionum Romanarum, Vide Liuium in IIX. & in X. & in II. de fin. HODIE? } post tot annos, lustra, saecula. NE *tum quidem* } in ipsis proelijs. QVAMQVAM *hoc* } argumentum nostrum. SAEPE } in hac disputatione. CONTRACTIO } dolor animi. QVI *enim* } Imitatus est locum Platonis in Axiocho: περὶ τοῦ τοὺς Ἱπποκενταύρους, καὶ κληθέντας πολλάκις. SATIS *uiderit,* } argumentando, & disputando. HIPPOCENTAVRVM, } Est in fabulis Centaurorum genus ex equo, & homine conflatum. AGAMEMNONAM } qui ante multa saecula mortuus est. INTERESSE } quantum ad sensum. CIVILE *bellum,* } Pompeianum. CAPTAM } a Gallis.

CICERO

CVR igitur & Camillus doleret, si haec post trecentos & quinquaginta fere annos euentura putaret: & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbe nostra potituram putem? quia tanta caritas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sapientem mors, quae propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem uitae numquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus reip. suisq. consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam, mortalem esse animum iudicantem, aeterna moliri, non gloriae cupiditate, quam sensurus non sit, sed uirtutis, quam necessaria gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura uero se sic habet, ut, quo modo initium nobis rerū omnium ortus noster afferat, sic exitum mors. quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciūt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat, ne sues quidem id uelint, non modo ipse.

EXPLANATIO

SI *haec* } bella ciuilia. DOLEAM, } dolerem. NON *sensu nostro* ; } caussa falsa. SED *salute* } caussa finalis est salus patriae: efficiens est studium, & caritas. IVDICANTEM, } Sapientem. VIRTVTIS } cupiditate. ETIAM *si tu* } Mutatio personae. id post etiam si sapiens id non agat. AGAS, } propositum habeas. NATVRA *uero* } Naturam uocat naturae necessitatem. ORTVS *noster* } ingressus in hanc uitam. QVAE *ut nihil* } Plato in Axiocho. Ἤκουον δὲ τοῦ Προδίκου λέγοντος, ὅτι ὁ θάνατος οὔτε περὶ τοὺς ζῶντάς ἐστιν, οὔτε περὶ τοὺς μετηλλαχότας. &c. POST *mortem* } exitum uitae. ALTERI } mortui. SOMNI *simillimam* } hinc illud Ouidij: Stulte, quid est somnus, gelidae nisi mortis imago? QVASI *uero* } Refutat Cicero similitudinem, & ostendit argumenta, quae hactenus posuit, esse firmiora. RELIQVOS. } annos aeui sempiterni.

CICERO

ENDYMION uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormit, qui est mons Cariae, nondum, opinor, experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamq. quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturae ne? at ea quidem dedit usuram uitae, tamquam pecuniae, nulla praestituta die. quid est igitur, quod querare, si repetit eum uult? ea enim conditione acceperas. Iidem, si puer paruus occidit, aequo animo ferendum putant; si uero in cunis, ne querendū quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. nondum gustauerat, inquiunt, uitae suauitatē: hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere: cur in uita secus? quamquam non male ait Callimachus, multo saepius lacrymasse Priamum, quam Troilum. Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. quae uero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? non ne modo pueros, modo adolescentes in cursu a tergo insequens nec opinantes assecuta est senectus? sed, quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hipanim fluuium, qui ab Europae parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quae mortua est, prouecta aetate mortua est; quae uero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate: in eadem propemodum breuitate, qua illae bestiolae, reperiemur.

EXPLANATIO

ENDYMION uero } hic amator Lunae dictus est, quia, ut tradit Plinius, multiuagos flexus Lunae primus deprehendit. QVANDO } qua aetate hominum. LVNA *laboret* } cursu, amore ipsius Endymionis dormientis. Luna laborare dicitur proprie in defectu. QVID *curet* } osculum Lunae. NE *sentit* } se osculari. INDVIS: } assumis. ET *dubitas*, } Interrogatio reprehendens. quasi dicat, Stulte dubitas. SIMVLACRO } imagine, specie rei falsa. INEPTIAE *paene aniles*, } ineptae obiectiones, cuiusmodi a deliris aniculis confingi solent. PRAESTITVTA *die* } scilicet, redditionis. ACCEPERAS. } uitam. SI *puer paruus* }. Si quis in puerili aetate, quae incipit a septimo anno. AEQVO *animo ferendum putant;* } in bonam partem accipientes dolorem, putant ignoscendum esse naturae. IN *cunis* } in prima infantia. AB *hoc* } puero, qui superauit septimum annum. EXEGIT } quae credidit. ACERBIVS } cum maiore sensu doloris. NONDVM *gustauerat*, } Sic Virgilius:

> Quos dulcis uitae exsortes, & ab ubere raptos,
> Abstulit atra dies, &c.

HIC } puer. MAGNA, } diuitias, honores, uxorem, possessione, bonorum hereditates. SAEPIVS *lacrymasse* } Hinc Iuuenalis:

> Haec data poena diu uiuentibus, ut renouata
> Semper clade domus multis in luctibus, inq.
> Perpetuo maerore, & nigra ueste senecant.

TROILVM. } eius filium EXACTA *aetate* } confecti senio: qui scilicet superarunt infantiam, pueritiā, iuuenilem aetatem, adolescentiam, uirilem aetatem, & senectutem. NAM, *reor, non illis*, } Noo, antiquus liber non habet: nec sane cum sententia congruit: cum Cicero prudentiam in senibus laudet. Haec Paullus pater. DVLCIVS } dulce bonum prudentia. ASSECVTA } anteuersa. OMNIA *ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur.* } Legebatur antea, Pro rata parte a uita longa. nos, sensum secuti, Aut longa, correximus, adiuti non nihil a libro Maffaei scripto, in quo legitur, Aut ita. ex quo etiam, si priore loco, Ita, constituas, posteriore, Aut, legi posset, hoc modo: Omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte ita aut longa, aut breuia dicuntur. Haec Paullus pater. ARISTOTELES } lib. v. de historia animalium. HORA *octaua* } secunda pomeridiana. PROVECTA *aetate* } Prouecta aetas est, quae proxime decrepitam aetatem antecedit: quae decrepita est, exsanguis, & incuruata. SOLSTITIALI *die* } cum sol ad summum peruenit.

CICERO

CONTEMNAMVS igitur omnes ineptias: (quod enim leuius huic leuitati nomen imponam?) totamq. uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam nūc quidē cogitationibus mollissimis effeminamur; ut, si ante mors adueniet, quam Chaldaeorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutiq. uideamur. quod si exspectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dij immortales, quam iter illud iucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla solicitudo futura sit? quam me delectat Theramenes, quamq. elato animo est? etsi enim flemus, cum legimus: tamen non miserabiliter uir clarus emoritur. qui cum, coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, uenenum ut sitiens obbibisset; reliquum sic a populo eiecit, ut id resonaret. quo sonitu reddito, rediens, propino, inquit, hoc

pulchro Critiae, qui in eum fuerat taeterrimus. Graeci enim in conuiuijs solent nominare, cui poculum tradituri sint. lusit uir egregius extremo spiritu, cum iam praecordijs conceptam mortem contineret: uereq. ei, qui uenenum praebuerat, mortem est eam auguratus, quae breui consecuta est. quis hãc animi maximi aequitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? Vadit in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. quae est igitur eius oratio, quia facit eum Plato usum apud iudices, iam morte multatum.

EXPLANATIO

INEPTIAS] ineptos metus. LEVIVS] contemptius. HVIC *leuitati*] leuitatem uocat leuium hominum sententias. qui scilicet quouis momento mouentur. IN *omni uirtute*] in omni genere uirtutum. CHALDAEORVM] Chaldaeos uocat hoc in loco eos, qui hominum γενέσεις considerant, qui futura praedicunt. PROMISSA] uitae perfectae. QVAM *optabiliter illud iter ineundum esse debet,*] Quis hoc modo loquitur? Debet esse ineundem, nemo certe dixerit: & illud, Ineundum est, Iniri debet, Inire nos decet, Latine dixeris. monere lectorem uolui, ut, cum in scriptos libros inciderit, hunc locum diligenter inspiciat. Haec Paullus pater. THERAMENES,] Vide Xenophontem libro. 2. hist. & Val. de Fortitudine. ELATO *animo*] supra animos coeterorum hominum. excelso animo. LEGIMVS] historicus, & uitam ipsius Theramenis. FLETVS,] propter indignitatem supplicij. EMORITVR.] mortem fert usque ad extremum spiritum. TRIGINTA.] qui a Lacedaemonijs impositi fuerunt Atheniensibus. OBBIBISSET,] Obduxisset, Victorius: at Xenoph. lib. 2. de rebus Graecis: Ἐπεὶ δὲ κώνειον ἔπιε RELIQVVM] uenenum confectum ex cicuta. VT *id resonaret.*] illisum humo. QVI *in eum fuerat taeterrimus*] animo scilicet crudelissimo. Interpretatur Cicero Theramenis dictum ironicum fuisse. CVI *poculum*] quod dicitur hospitale LVSIT] facete irrisit Tyrannũ MORTEM] uenenum letiferum. PRAEBVERAT,] praeberi iusser: at. CONSECVTA *est.*] liberatis per Thrasybulum a triginta Tyrannorum imperio Athenis. IN *eundem carcerem,*] Barathrum ipsis dicebatur. IVDICVM] Atheniensium, PLATO] in Apologia.

CICERO

MAGNA me, inquit, spes tenet, iudices, bene mihi euenire, quod mittar ad mortem. necesse est enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendã locum ex his locis morte migretur. quamobrem, siue sensus exstinguitur, morsq. ei somno similis, est qui non numquam, etiã sine uisis somniorum, placatissimam quietem affert: dij boni, quid lucri est emori? aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis tẽporis? quis me beatior? sin uera sunt quae dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui a uita excesserunt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudicum numero haberi uolunt, euaseris, ad eos uenire, qui uere iudices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum; conuenireq. eos, qui iuste & cum fide uixerint. Haec peregrinatio mediocris uobis uideri potest? Vt uero colloqui cum Orpheo, Musaeo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem aestimatis? equidem saepe mori, si fieri posset, uellem, ut ea, quae dico, mihi liceret inuenire. Quanta delectatione autem afficeret, cum Palamedem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquorum circumuentos conuenirẽ? Tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis, Sisyphiq. prudentiam: nec ob eam rem, cum haec exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne uos quidem, iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire potest nec uiuo, nec mortuo: nec umquam eius res a dijs immortalibus negligentur: nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. Nec uero ijs, a quibus accusatus sum, aut a quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: nihil autem melius aestimo. Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, ut moriar; uos, ut uitam agatis. utrum autem sit melius, dij immortales sciunt; homines quidem scire arbitror neminem.

EXPLANATIO

MAGNA *me*] Locus est ex Apologia Socratis, fere ad uerbum conuersus. SINE *uisis insomniorum*] ille enim somnus suauis est, in quo non sunt insomnia mala. QVID] quantum lucri. TALI *nocti*] somno unius noctis. CONSEQVENTIS *temporis?*] omnium saeculorum, aeui sempiterni. ORAE] caelestes, campos Elysios. VERE *iudices*] iuste iudices: uerus enim iudex est, qui iustus est. NEC *ob eam rem*] Vituperatio est iudicũ: accusat eos iniquitatis. QVOD *succenseam,*] Ignoscere iudiciũ est fortis animi. ET *hoc quidem modo: nihil autem melius aestimo.*] Ex antiquo libro Maffaei legẽdũ puto: Et haec quidem hoc modo: nihil autẽ melius extremo ut hoc totũ nõ ex Socratis oratione sit, sed a Cicerone per interpositionem prolatum. nam neque in Platonis Apologia haec sunt; & dictio illa, Inquit, quae sub-

subsequitur, ideo uidetur esse illata, ut quasi interruptum superioris orationis filium contexeret. Sic & in alio libro scriptum esse scripsit ad me idem Germanus monachus. Haec Pallus pater. *Et hoc quidē modo:* Socrates pronunciauit. *Nihil autem melius:* quam id, quod sequitur: Sed tempus est, &c. VITAM } quod reliquum est uitae. SCIVNT } Scientia, est in rebus necessarijs; Opinio, in uerisimilibus, Fides uero, in persuasis. *SIT melius* } mori, uel uiuerem.

CICERO

NAE ego haud paullo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. & si, quod praeter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit ante: sed suū illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit a natura datum omnibus; intelligamusq., si mors malum sit, esse sempiternum malum. nam uitae miserae mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, praestantes uiros uirtutis, & sapientiae gloria, commemoro, cum Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tātopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, & esset uultu hilari, atque laeto, dixissetq. ei quidam inimicus, contemnis ne leges Lycurgi? responderit; ego uero illi maximam gratiam habeo. qui me ea poena multauerit, quam sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. O uirum Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. Tales innumerabiles nostra ciuitas tulit.

EXPLANATIO

NAE ego } sequitur Ciceronis iudicium de his uerbis Socratis. EORVM, *qui iudicauerunt* } quam iudicum, qui eum condemnauerunt. HAVD *paullo hunc animum malim,* } id est, multo magis uellem hunc Socratis animum. ETSI, *quod* } corrigit, ac interpretatur dictum Socratis, qui locutus uidetur contra sustentationem sententiae. DIXIT } affirmauit, ANTE: } in ijs, quae ego recitaui. TENAT *ad extremum* } in extrema parte orationis dubitando. nam id peculiare fuit Socrati. quemadmodum & postea toti Academiae, nihil affirmare. TENEAMVS } concludamus. LACEDAEMONIVS *quidam* } Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis hunc Thectamenem appellat. AB *Ephoris* } Apud Lacedaemonios tales ferme erant Ephori, quales apud Romanos Tribuni pleb. Satis constat ab Ephoris reges alios eiectos fuisse, alios interemptos. MVTVATIONE } apud amicos. VERSVRA } apud feneratores. SPARTA } disciplina Spartana. TVLIT } procreauit.

CICERO

SED quid duces, & principes nominem, cum legiones scribat Cato saepe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedaemonij in Thermopylis occiderunt: in quos Simonides:

Dic hospes Spartae, nos te hic uidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? Pergite animo forti Lacedaemonij: hodie apud inferos fortasse cenabimus. fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant. e quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem prae iaculorum multitudine & sagittarum non uidebitis; In umbra igitur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro: qualis tandem Lacaena? quae cum filium in proelium misisset, & interfectum audisset, iccirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatae: magnam habet uim reip. disciplina: quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, non ne miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minaretur; istis, quaeso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat.

EXPLANATIO

SED, *quid duces* } singulos. LEGIONAS } integros exercitus. CATO } in suis Aboriginibus. LOCVM } pugnam in proelium. THERMOPYLIS } sic uocant angustias montium Thessaliae. IN *quos Simonides:* } In, praepositio, hic accipitur in bonam partē, pro In quorum laudē, ut de Oratore lib. II. Multa in Castortem scripta, & Pollucem. & de Natura deorum lib. I. Catulus dilexit Roscium: in quem et illud est eius, Constiterā exorientē aurorā forte salutans, & quae sequuntur. De senectute etiam, In quem, inquit, illud elogium, Vnicum plurimae consentiunt gentes populi primarium fuisse uirū. His exēplis

adducti sumus, ut, In quos, emẽdaremus, cũ, In quo, antea legeretur. Haec Paullus pater. DIC *hospes* } Carmẽ Simonidis. Meminit huius ẽt Herod. in Polyhym. PERGITE *animo forti* } Vereor, ne Graecũ uerbũ, Ἀριστοποιεῖσθαι, parum intellexerit Cicero noster. nam id ualet, Prandere, non, ut Cicero uidetur accepisse, Fortiter agere. utitur autem hoc uerbo Plutarchus in Laconicis, ubi hoc Leonidae facinus narrat Isidorus etiam Etymo. lib. xx. cap. 2. Vnde, inquit, illud ducis alloquium; Prandeamus, tamquam ad inferos cenaturi. *Pergit*: ad proelium, excipiamus impetum hostium. DVM *Lycurgi leges* } annis circiter quingentis. uide Plutarch in Lycurgi uita. IN *umbra* } iaculorum. LACAENA } Lacedaemonia mulier. ESTO } concedam uobis. FORTES } animo in contemnenda morte. DVRI } corporibus in patiendis laboribus, & dolore. propter disciplinam reip. CYRENAEVM *Theodorum*, } De hoc uide Val. & Senecam de Tranquillitate. LYSIMACHVS *rex* } ad quem missus erat a Ptolemaeo. CRVCEM *minitaretur*; } propter libertatem sermonis. SVBLIME } in cruce.

CICERO

CVIVS hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem. rem non difficilem, iis praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo paullo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone quemadmodum sepeliri uellet, Multam uero, inquit, operam amici frustra consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neque quidquam mei relicturum. uerumtamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris; ut tibi uidebitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me uestrum, cum hinc excessero, consequetur. Praeclare id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proiici se iussit inhumatum. tum amici, uolucribus ne, & feris? minime uero, inquit: sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?

EXPLANATIO

NON *difficilem*, } non horribilem. NIHIL *sentiendo* } de exstinctione sensus. IN *eo libro* } Phaedone Platonis. CRITONE } suo familiari, & discipulo, quem Socrates, netuit ne pecunia corrumperet custodem carceris. CONSVMPSI: } hac nocte disputana cum meo Critone. AVOLATVRVM } celeriter abiturum. QVIDQVAM *mei* } quod uere meum sit. habuit enim corpus pro hominis ergastulo, pro sepulcro, non pro parte hominis. DVRIOR } uita. } ASPERIVS } cum insuauitate morum, & quasi impudens.

CICERO

PRAECLARE Anaxagoras: qui cum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis, uellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri; nihil necesse est, inquit: undique enim ad inferos tantundem uiae est. Totaq. de ratione humationis unum tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue uigeat: in corpore autem, perspicuum est, uel exstincto animo, uel elapso, nullum residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi uidetur: at illa sicut acerbissimam rem maeret:

Vidi, uidere quod me passa aegerrime,
Curru Hectorem quadriiugo raptarier.

quem Hectorem? aut quam diu ille erit Hector? melius Attius, & aliquando sapiens Achilles; Immo enimuero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli. non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat.

Mater, te appello, quae curam, somno suspensam, leuas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.

haec cum pressis, & flebilibus modis, qui totis theatris maestitiam inferant, concinuntur; difficile est non eos, qui inhumati sunt, miseros iudicare.

Prius quam ferae,
Volucresq.

metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit.

Heu, reliquias semiassi regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutam foede diuexarier.

non intelligo, quid metuat; cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem; cum multi inimicos etiam mortuos puniant.

EXPLA-

EXPLANATIO

VNDIQVE *enim* } Laertius lib. 2. [illegible]. TENENDVM *est*; } pro confirmato habendum est. AD *corpus* } ad seruitium corporis. VIGEAT: } uel perpetuo, uel aliquantisper. ELAPSO } e uinculo ipsius corporis. SENSVM } mali. HECTOREM } occisum a se. SENTIRE } se cruciatu affici. VLCISCITVR } cum uoluptate poenas sumit. AT *ille* } siue mater, siue nutrix, siue uxor. QVEM *Hectorem*? } irridetur tragici poetae stultitia. MELIVS } magis philosophica. CORPVS } Hectoris. HECTOREM } animum ipsum. TRAXISTI } o Achilles. ECCE *alius* } Polydorus a Polymnestore Thracum rege occisus. Vide Virgilium in IV. Aeneid. MATREM } Hecubam: quamquam Ilionam habet Horat. Sermonum II. PRESSIS, } ostendit huiusmodi opinionum auctores esse Tragicos poetas. VOLVCRESQ. } totum absumant. Pertinent haec uerba ad paullo ante citata ex Tragoedia, quemadmodum & quae sequuntur de semiassato regis cadauere. COMBVSTIS } membris. SEMIASSI } in rogo funebri. NON *intelligo, quid metuat*, } Non est caussa doloris. Est dolor fictus. SEPTENARIOS *fundat ad tibiam*. } canebat tibicen, pronunciabat histrio. NIHIL *curandum*. } nihil metuendum. CVM } etiamsi.

CICERO

EXSECRATVR *luculentis sane uersibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. durum hoc sane: talis enim interitus non est sine graui sensu: illa inania:*

Ipse summis saxis fixus asperis,
Euisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro.

non ipsa saxa magis sensu omni uacabunt, quam ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quã essent dura, si sentiret? nulla sine sensu.

Illud uero perquam inane:

Neque sepulcrum, quo recipiatur habeat, portum corporis,
Vbi, remissa humana uita, corpus requiescat malis.

Vides, quanto haec in errore uersentur. portũ esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit, filium, nec docuerit quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere cum liceat? Condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant. Persae etiam cera circumlitos condunt, ut quãmaxime permaneant diuturna corpora. magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi a feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes; optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur: eamq. optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus: sed ita taetra sunt quaedam, ut ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, nõ negligendus in nostris, ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famaeq. dandum sit, id curent uiui, sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere.

EXPLANATIO

LVCVLENTIS } splendidis, gloriosis. ATREVS. } frater. TALIS *interitus* } naufragio scilicet perire. INANIA } sine ueritate, & ratione. QVAM *essent dura* } interrogatio, cum contraria inductione. PERQVAM *inane* } magis inane, quam superiora. HAEC *in errore uersentur* } Concinnius, Hic in errore uersetur. sequitur enim proxime, Putat. tametsi ne illud quidem alterum carere sententia uideo. Haec Paullus pater. PELOPIS } patris. FILIVM } Atreum. QVATENVS } quo iudicio. SINGVLORVM } poetarum, philosophorum, ducum, imperatorum, militum. CONDIVNT } aromatibus, unguentis, quae conseruant ab interitu ipsa cadauera. De uario sepeliendi ritu lege Herod. Strab. Plinium, Solinum, & alios. MAGORVM } Magi fuere sacerdotes Persarum. Hi cum matribus ex patrio more congrediuntur: Ob hoc dixit Catulus

Nam magus ex matre, & gnato gignatur oportet:
Si uera est Persarum impia religio.

NOBILE } Hyrcanorum. PARAT, } canes. CVRIOSVS } diligens coaceruator. TAETRA } horribilia. ORATIO } mea. TOTVS *igitur hic locus* } de sepultura. IN *nobis* } quantum attinet ad nos uiuentes. IN *nostris* } defunctis.

CICERO

SED profecto mors tum aequissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus uita occidens consolari potest. nemo parum diu uixit, qui uirtutis perfectae perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quae utinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia uitae: cum fortuna bella restabant. Quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at uita acta perficiat, ut satis superq. uixisse uideamur. quamquam enim sensus abierit; tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriae, quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur; tamen uirtutem tamquam umbra sequitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati. Non possum autem dicere, (quoquo modo hoc accipiatur) Lycurgum, Solonem legum, & publicae disciplinae carere gloria; Themistoclem, Epaminundam bellicae uirtutis. ante enim Salamina ipsam Neptuus obruet, quam Salaminij trophaei memoriam: priusq. Boeotia Leuctra tollentur, quam pugnae Leuctricae gloria. Multo etiam tardius fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Catonem, Laelium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit; non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori. non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio. Hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiae uidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Diagora, inquit: non enim in caelum adscensurus es.

EXPLANATIO

PROFECTO } Profecto nunc dicitur, cum quid habetur pro facto. Affirmatio est in rebus transactis, probatis, decretis, demonstratis. OCCIDENS } homo moriens. OBIRE } approbare, & sequi. NIHIL } laudis, honoris. IAM *acquirebatur* } amplius acquiri potuit. CUMULATA } multiplicata, & amplificata. OFFICIA } recte, & praeclare gesta. BELLA } ciuilia. RESTABANT } ad impediendam felicitatem. IPSA *ratio* } argumentatio philosophorum. VITA *acta* } praeclare, perfecto uirtutis munere. SUIS, & *proprijs* } Suum; est, quod uniuscuiusque singulare est; Proprium, quod ab unoquoque possessum est, quod non alienum est. QUAM *illi* } mortui. OB *eam rem* } ob iudicium uulgi. LYCURGUM, *Solonem* } Utriusque uitam describit Plutarchus. SALAMINII *trophaei* } Victoriae, quam Themistocles habuit contra Persas apud Salaminam. TARDIUS } quam Epaminondam, & Themistoclem. SCIPIONES } qui perierunt in Hispania. SUMMUM bonum } si anima est immortalis. NULLUM *malum* } si corpus interit. COGNOVIMUS } didicimus in hoc loco. SIGNIFICARE } probare. DIAGORAS *Rhodius* } Vide Gel. lib. III. OLYMPIONICES } Olympionicas uocant uictores in ludis Olympiacis. OLYMPIAE } in Olympio certamine. IN *caelum* } nihil reliquum est laudis.

CICERO

MAGNA haec, & nimium fortasse Graeci putant, uel tum potius putabant: isq., qui hoc Diagorae dixit, permagnum existimans tres Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita, fortunae obiectum, inutile putabat ipsi. Ego autem, tibi quidem quod satis esset, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam: concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam caussam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio, & luctu haec est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra caussa susceptum dolorem modice ferre debemus; ne et nosmet ipsos amare uideamur. Illa suspitio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs malis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus uolui, eoq. fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuae faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis.

EXPLANATIO

NULLO *in malo* } quia animus simul cum corpore interiret. IN *desiderio* } uiuorum. ET *luctu* } propter mortuos. CONSOLATIO } uiuorum. MAXIMA } scilicet, mortem non esse malum. SUSCEPTUM } a nobis. uam eorum, qui mortui sunt, caussa dolendum non esse, iam probauit rationibus, & exem-

& exemplis. Modice } moderate, patienter. Cruciat } uiuos lugentes. *Si opinamur* } Si in hoc loco significat, propterea quod. Ut *mori* } propter uitam beatam. Laborarem: } extimescerem. Omni *autem oratione* } Iam duas orationis partes fecit, nunc de tota loquitur. itaque legendum omnino, Oratione, non, Ratione. In Verr. lib. VI. Vt aliquando totam huius generis orationem concludam; non, Rationem. Et Ter. Andria. Perfectum } integre demonstratum.

CICERO

M. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus, an iam hanc artem plane relinquimus? A. Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire quidquid est. M. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq. pluribus. Primum Argiae sacerdotis Cleobis, & Biton filij praedicantur. nota fabula est. cum enim illam ad sollemne, & statum sacrificium curru uehi ius esset, satis longe, ab opido ad fanum; morarenturq. iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, ueste posita, corpora oleo peruuxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus a filijs, precata a dea dicitur, ut illis praemium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo: post, epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, & Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exaedificassent, uenerantes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini. quibus Apollo se id daturum ostēdit post eius diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut praeter ceteros diuinaret, mortem esse optimum homini.

EXPLANATIO

Rhetorum *epilogum* } epilogum declamatorum sophistarum. Tu *uero* } qui rex semper fuisti oratorum in perorando. Quinam } qualisnam. Iste } rhetoricus. Aveo } auere est cupide petere. &, quemadmodum sumus auidi cibi: sic etiam sumus auidi cognitionis, & scientiae. Iudicia } auctoritates, quibus stare debemus. Solent } in declamationibus. Fingere } a se ficta proferre more Rhetorum. Argiae *sacerdotis* } Delphici Apollinis. Nota *fabula* } Plato in Axiocho, & Herodot. lib. VI. Sollemne, *& statum sacrificium* } Statum lego, non Statutum, ut habent aliquot impressi libri, sic & in oratione de Harusp. resp. Statas, sollemnesq. caerimonias. Et Liuius lib. XL. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium. Manauit autem latius hoc mendum, ut in ueterum libris saepe, pro Statum, legatur Statutum. Exempla, ne satietatem habeat prolixitas, omitto. Haec Paullus pater. Sollemne: ἑορτὴν, Herodotus. *Sollemne*: quod singulis annis est statum: Quod designatam horam, & tempus habet, hoc Statum dicitur. Ius } mandatum, [illegible]. Morarenturq. } tardius incederent, [illegible]. Iumenta: } βόες. Posita *ueste* } exsuti uestibus. Pro *pietate* } Pietas proprie dicitur officiū, quod suscipitur erga parentes: uel erga senes: uel erga benemeritos. Somno *se dedisse* } κοιμᾶσθαι. Mortuos } pro praemio. Trophonius, *& Agamedes* } De his Strabo lib. IX. Venerantes } Participium loco aduerbij: reuerenter petierunt. Praeter *ceteros* } maioribus praesagijs diuinaret.

CICERO

Fertur etiam de Sileno fabella quaedam: qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. qua est sententia in Cresphonte usus Euripides:

Nam nos decebat, coetus celebrantes domum,
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanae uitae uaria reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graues,
Omnes amicos laude, & laetitia exsequi.

Simile quiddam est in Consolatione Crantoris: ait enim Terinaeum quendam Elisium, cum grauiter filij mortem maereret, uenisse in psychomantium, quaerentem quae fuisset tantae calamitatis caussa: huic in tabellis tres huiusmodi uersiculos datos:

Ignaris homines in uita mentibus errant.
Euthymus potitur fatorum munere laeto.
Sic fuit utilius finiri, ipsique, tibique.

His, & talibus auctoribus usi, confirmant caussam, rebus a dijs immortalibus iudicatam.

EXPLANATIO

DE *Sileno* } Meminit huius Plutarch. in lib. de audiendis poetis, ubi etiam Euripidis locus citatur, quem hic Latine expressit Cicero. unde etiam Strab. lib. XII. & Stob. cap. 119. & Plat. in Axiocho. SVA *mißione* } liberatione. CRESPHONTE } quae Tragoedia non exstat. NAM *nos decebat, &c.* } his tribus uersibus unum expressit Cicero senarium:

τὸν φύντα θρηνεῖν εἰς ὅσ', ἔρχεται κακά.

Duo uero subsequentes totidem Graecis:

τὸν δ' αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον,
χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων

LAVDE } deorum. LAETITIA } amicorum. EXSEQVI } decet. IN *Consolatione Crantoris*: } quem Cicero in Consolatione sua se imitatum esse, supra confessus est. TERINAEVM *quendam Elysium* } a Terina loco in magna Graecia celebri. PSYCHOMANTIVM } oraculum animorum: locum ex quo animae respondent. IGNARIS *in mentibus* } Plut. in Consolatione ad Apollodorũ. CONFIRMANT *caussam* } firmant in tractatione, quaestionem de morte.

CICERO

ALCIDAMVS quidam, rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quae constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eae, quae exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Clarae uero mortes pro patria oppetitae, non solum gloriosae rhetoribus, sed etiam beatae uideri solent. repetunt ab Erechtheo: cuius etiam filiae cupide mortem expetiuerunt pro uita ciuium; Codrum, qui se in medios immisit hostes familiari ueste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, uictrices Athenas fore. Menoeceus uero non praetermittitur: qui, oraculo edito, largitus est patriae suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet, ut hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent: nostros non norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi, quibus uidemus optabiles fuisse mortes cum gloria.

EXPLANATIO

ALCIDAMVS } hic fuit Eleates, & auditor Gorgiae. RATIONES } argumenta. EXQVISITIVS } diligentius, doctius, eruditius. COLLIGVNTVR } concluduntur argumentando. GLORIOSAE } fama, & memoria rerum gestarum. BEATAE } sensu, & usu. ERECHTHEO: } Atticae rege. Meminit huius etiam in oratione pro Sextio. FILIAE } quae enumerantur ab Herodoto. CODRVM } Atheniensium regem, de quo Iustinus, Valerius, & alij. MENOECEVS } Creontis, Thebarum regis, filius. Euripides in Phoenissis, & Statius lib. X. Thebaidos. SVVM *sanguinem.* } uitam suam deuouit. IPHIGENIA } Agamemnonis filia. De hac item Euripides. HOSTIVM } Troianorum. HARMODIVS } De hoc, & de Aristogitone Herodotus in VI. NOSTROS } maiores nostros, Fabios, Brutos, Camillos, Catones, Maximos, & clarissimos uiros.

CICERO

QVAE cum ita sint; magna tamen eloquentia est utendum, atque ita uelut superiore e loco concionandum, ut homines mortem uel optare incipiant, uel certe timere desistant. nam, si supremus ille dies non exstinctionem, sed commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius, quam in medijs uitae laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat; melior Ennij, quã Solonis, oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrumis decoret, (inquit) nec funera
fletu Faxit.

at uero sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrumis: linquamus amicis
Maerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero, si quid tale accidierit, ut a deo denunciatum uideatur, ut exeamus e uita, laeti, & agentes gratias pareamus, emittiq. nos e custodia, & leuari uinculis arbitremur; ut aut in aeternam, & plane in nostram domum remigremus; aut omni sensu, molestiaq. careamus: sin autem nihil denunciabitur; eo tamen simus animo, ut horribilem illum diem alijs, nobis faustum putemus; nihil in malis ducamus, quod sit uel a dijs immortalibus, uel a natura, parente omnium, constitutum. non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quaedam uis, quae generi

consuleret

consuleret humano, nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quo utinam uelis passis peruehi liceat. sin, reflantibus uentis, reijciemur: tamen, eodem paullo tardius referamur, necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? Habes epilogum, ne quid praetermissum, aut relictum putes. A. Ego uero. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam: sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem, &, quot dies erimus in Tusculano, agamus haec, & ea potissimum, quae leuationem habeant aegritudinum, formidinum, cupiditatum. qui omni e philosophia est fructus uberrimus.

EXPLANATIO

ELOQVENTIA } in amplificando. SVPERIORE } tamquam e tribunali. OPTARE } si anima est immortalis. TIMERE } si corpus interit una cum anima. SVPREMVS } Diem supremum uocamus, quemadmodum Horatius etiam, supremam horam, extremum diem. LOCI } terrestris cum caelesti. OPTABILIVS } quam mutare locum deteriorem cum meliore, mortale cum immortale. OMNINO: } animum cum corpore. OBDORMISCERE } ex lassitudine. SI *fiat* } etiamsi fieri posset. ENNII } Poetae Romani. ORATIO. } sententia. SAPIENS *ille*, } Solon, qui cognomentum assecutus est Sapientis. Fuit enim unus ex septem sapientibus Graeciae. MORS *mea* } Hoc epitaphium Socratis esse uidetur: quod etiam Graece citat Plutarchus. REMIGREMVS } si animi sunt immortales. CAREAMVS } si animus interit cum corpore. SI *autem nihil denunciabitur;* } si naturae finis exspectandus est. DIEM } mortis ALIIS, } nefariis hominibus. NOBIS } bonis uiris. TEMERE } absque consilio deorum. NEC *id* } id animal. EXANTLAVISSET } superasset. VELIS *passis* } secundo uento. secundo enim uento uela pandimus. Metaphora est a nauigantibus. REFLANTIBVS *uentis*, } id, est aduersis. persistit in translatis. QVOD *autem omnibus* } sic Seneca in epist. Quis, inquit, quaeri potest in ea condicione se esse, in qua nemo non est? EGO *uero* } habeo fidem. CRAS *autem* } ponit materiam insequentium librorum. AGAMVS *haec* } curemus, quae pertinent ad bonam uitam.

Hactenus Cicero de morte sententiam suam explicauit, ut illius temporis falsa religio docuit.

IN

M · TVLLII · CICERONIS

TVSCVLANARVM

DISPVTATIONVM

AD . M . BRVTVM

LIBRVM . II.

DE . TOLERANDO . DOLORE

Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

N TVSCVLANA *ſecunda Cicero docet dolorem eſſe tolerandum, quo modo, & cur tolerandus. Vult enim dolorem non ſummum eſſe malum, cum dedecus ſit maius malum. Hinc omnia, quae nocitura uideantur, cum tolerantia prudenter cauendæ, & ſine cuiuſquam iniuria: idq. diuinum munus eſſe, ac potiſſimum.*

CICERO

EOPTOLEMVS quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis; nam, omnino, haud placere: ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari; (nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius?) sed non paucis, ut ille. difficile est enim in philosophia, pauca esse ei nota, cui nõ sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, nisi e multis, eligi possunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in uita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum saepe prosunt, & ferunt fructus; si non tantos, quanti ex uniuersa philosophia percipi possunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur: uelut ex ea disputatione, quae mihi nuper habita est in Tusculano, magna uidebatur mortis effecta contemptio: quae non minimum ualet ad animum metu liberandum.

EXPLANATIO

EOPTOLEMVS } Apud Ennium Neoptolemus ita'ait: Philosophandum est paucis: nam omnino haud placet. quae sententia improbatur, quia omnino esse philosophandum, utile, & necessarium ostenditur. Neoptolemus nouus miles interpretatur. Eius uersus, atque sententiae meminerunt Appuleius, & Gellius. NIHIL *agens* } otiose uiuens, uel sine dignitate extra reip. administrationem. VT *ille*. } Neoptolemus censet. PAVCA *ipsa multum saepe prosunt*, } Quantulicumque processus in disciplinis. Est enim aliquo prodire tenus, si non datur ultra: ut Horatius eleganter dixit. TAMEN *eos* } intelligendum est Quamquam, aut simile.

CICERO

NAM, qui id, quod uitari non potest, metuit, is uiuere animo quieto nullo modo potest, sed qui, non modo quia necesse est mori, uerum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium ad beatam uitam comparauit. quamquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos. quod uitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. etenim, si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus; (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiae est audientium approbatio) sed si reperiebantur non nulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent; quemq. sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; &, cum obruerentur copia sententiarum, atque uerborum, ieiunitatem, & famem se malle, quam ubertatem, & copiam dicerent; unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum; qui iam conticuere, paene ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cum auditore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse uideamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eiq. ipsi suspecta, & inuisa: ut uel, si quis uniuersam uelit uituperare, secundo id populo facere possit; uel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur inuadere, magna habere possit auxilia ex reliquorum philosophorũ disciplinis. Nos autem uniuersae philosophiae uituperatoribus respondimus in Hortensio.

EXPLANATIO

QVOD *uitari non potest*, } Mors cunctis mortalibus impendens humanam uitam perturbat. QVAMQVAM } occurrit futuris reprehensoribus disputationum suarum. NISI *quod se imitari posse* } Idem de Orat. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se sperat posse imitari. IEIVNITATE } Reprehenduntur qui in ieiunum, atque aridum dicendi genus incidunt: negligentes illam Ciceronis ubertatem, quã imitari non possunt. PAVCIS *contenta* } sed eruditis. QVAM *nos maxime* } Academicam, siue moralem. SECVNDO *id populo* } fauente, & comprobante. RESPONDEBIMVS *in Hortensio* } De hoc meminit in prooemio libri I. de Finib. & Augustinus libro III. Confessionum.

CICERO

PRO *Academia autem quae dicenda erant satis accurate in Academicis quattuor libris explicata arbitramur. sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. in ipsa enim Graecia philosophia tato in honore numquam fuisset, ni si doctissimorum contentionibus, dissensionibusq. uiguisset. Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Graeciae eripiant, & perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quae quidem erant expetendae, studio, atque industria sua maiores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili uenit ad summum, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat, breuiq. tempore ad nihilum uentura uideatur. Philosophia nascatur Latinis quidem litteris ex his temporibus; eamq. nos adiuuemus; nosq. ipsos redargui, refelliq. patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisq. sententijs quasi addicti, & consecrati sunt, eaq. necessitate constricti, ut, etiam quae non probare soleant, ea cogantur constantiae caussa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quod uerisimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus.*

EXPLANATIO

IAM *languenti Graeciae*] quae priscis temporibus artibus, & disciplinis excelluerat. QVOD *natura fert*] est enim rerum omnium uicissitudo. Vnde Lucanus:

In se magna ruunt, laetis hunc numina rebus
Crescendi posuere modum. Et Seneca: Laborant magna fastigia.

PHILOSOPHIA *nascatur*] Graecorum eloquentiae decrementis eleganter opposita est noua soboles. QVASI *addicti*] Eos reprehendit Cicero, qui alicui sectae ita se addixere, ut constantiae caussa defendant, quae tamen ipsi non probant. QVI *sequimur probabilia*] id quod Academicae sectae peculiare erat. REFELLERE *sine pertinacia, & refelli sine iracundia*] Mallem sic, Refelli sine pertinacia, & refellere sine iracundia. Haec Paullus Pater.

CICERO

QVOD *si haec studia traducta erunt ad nostros; ne bibliothecis quidem Graecis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt. eadem enim dicuntur a multis: ex quo libris omnia referta sunt. quod accidet etiam nostris, si ad haec studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione, & uia philosophantur. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari uolunt, quorum dicuntur esse latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim; sed, quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere, lectionem sine ulla delectatione negligo. quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo, mediocriter quidem doctus, ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam ut Platonem, reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere, praeter suos, quisquam in manus sumit; sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem uidetur, quidquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione debere. nec, si ipsi minus consequi possumus, icirco minus id ita faciendum esse sentimus.*

EXPLANATIO

HAEC *studia*] philosophiae. BIBLIOTHECIS] id est, libris. Locus pro locato. DISSERENDI *elegantia*] disputandi, & loquendi splendore. RATIONE, *& uia*] certa methodo. LECTIONEM] Consummati scriptoris laus est, prudens doctrina, & elegantia delectare: cum alterum sine altero truncum sit, & mutilum. QVID *enim dicant*,] Quorundam Epicureorum disputationes inanes taxat, idque aliarum sectarum collatione. METRODORVM] Hic Epicuri discipulus fuit. COMMENDARI] id est, tradi.

CICERO

ITAQVE *mihi semper Peripateticorũ, Academiaeq. consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserendi, non ob eam caussam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re uerisimile esset, inueniri; sed etiam, quod esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles, deinde*

eum

eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere, alio philosophorum. ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem habitam nō quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere uerbis, ut actum, disputatumq. est. est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & a tali quodam inductus exordio. A. Dici non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus, uel potius adiutus. etsi enim mihi conscius sum, nunquam me nimis cupidum fuisse uitae: tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium uitae commodorū. hoc genere molestiae sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem.

EXPLANATIO

DICENDI *exercitatio* } contradicendo. PHILO, } Academiae pri nceps. QVEM *nos frequenter audiuimus,* } Idem in Bruto testatur. FAMILIARIBVS *nostris* } [illegible]tio, Dolabella, alijs. DICTIONI } declamationi oratoriae. AMBVLANTIBVS } Aristotelico n[illegible] unde etiam Peripateticis nomen. DICI *non potest,* } occasi onem captat ad sequentem disputationem: qua confirmandum est, in dolore nihil esse mali.

CICERO

M. Minime mirum id quidem. nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inanes sollicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed haec eius uis nō idem potest apud omnes; tum ualet multum, cum est idoneam complexa naturam. fortes enim nō modo fortuna adiuuat, ut est in uetere prouerbio, sed multo magis ratio, quae quibusdam quasi praeceptis confirmat uim fortitudinis. te natura excelsum quendam uidelicet, & altum, & humana despicientem genuit: itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio: sed haec eadem num censes apud eos ipsos ualere, nisi admodum paucos, a quibus inuenta, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorū inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac uita constitutus, ut ratio postulat; qui disciplinam suam, non ostentationem scientiae, sed legem uitae putet; qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat?

EXPLANATIO

EFFICIT *hoc philosophia* } philosophiae uis. FORTES *enim* } prouerbium Terentianum in Phormione. Liuius: Fortes fortunam adiuuare aiebant. Virgilius, Audentes fortuna iuuat. & hoc: Audentes forsq. deusq. iuuat. Tibullus, Audendum est: fortes adiuuat ipsa Venus. HVMANA *despicientem.* } In hanc sententiam est illud Papinij in Pollij laudatione, spemq. metumq. domas uitio sublimior omni. & quod paullo post, Celsa tu mentis ab arce Despicis errantes, humanaq. gaudia rides. QVOTVS *enim quisque philosophorum* } idest, quotquot sunt. ad paucitatem refertur, ac si dicatur, Quam pauci. MORATVS } moribus ornatus. dicitur etiam Moratus moribus. Terent. Quid mulieris uxorem habes, aut quibus moratam moribus? SED *legem uitae* } Philosophiam uitae regulam esse, & legem honeste, beneq. uiuendi, dixit Seneca. DECRETIS } Quae Graeci *δόγματα* uocant: nostris modo decreta, modo scita, modo placita appellant.

CICERO

VIDERE licet alios tanta leuitate, & iactatione, ijs ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniae cupidos, gloriae non nullos; multos libidinum seruos: ut cum eorum uita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi uidetur esse turpissimum. ut enim, si grammaticum se professus quispiam, barbare loquatur; aut si absurde canat is, qui se haberi uelit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitetur scientiam: sic philosophus in ratione uitae peccans, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse uult, labitur, artemq. uitae professus, delinquit in uita. A. non ne uerendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter uiuere? M. Nullum uero id quidem argumentum est: nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur; falsumq. illud, ac improbe,

Etsi segetem sunt in deteriorem datae
Fruges, tamen ipse suapte natura enitent:

Sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque (ut in eodem simili uerser) ut ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine doctrina animus. ita est utraque res una sine altera debilis, cultura autē animi philosophia est: quae extrahit uitia radicitus, & praeparat animos ad satus accipiendos; eaq. mandat his, &, ut ita dicam, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant.

EXPLA-

EXPLANATIO

VT *enim, si* } elegantibus similitudinibus, docet, turpissime in uita peccari a philosophi, uitae magistris. PVGNET *oratio*. } Est incongruens non in pectore, sed in labijs habere bonitatẽ: philosophia enim, tam ad benedicendum, quam ab bene uiuendum, reperta est. IN *ratione uitae* } in regula beneuiuendi.

CICERO

AGAMVS igitur, ut coepimus: dic, si uis, de quo disputari uelis. A. Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiam ne maius, quam dedecus? A. Non audeo id dicere quidem: & me pudet tam cito de sententia esse deiectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minus est dignũ, quam tibi quidquam peius uideri dedecore, flagitio, turpitudine? quae ut effugias, quis est non modo non recusandus, sed ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum malum dolor; malum est certe. M. Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video plane; sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est; animoq. mihi opus est nõ repugnante. A. Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de uarijs disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate, Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. deinde ad hanc eneruatam, muliebremq sententiam satis docilem se Epicurus praebuit. hunc post Rhodius Hieronymus, dolore uacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri, praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu; malum illud quidem, sed alia peiora.

EXPLANATIO

DOLOREM *existimo* } Disputanda propositio, Dolorem esse maximum malorem. QVAM *dedecus?* } Id solum esse malum Stoici dicebant, sicut solam uirtutem bonum. MAGIS *esset pudendum* } nam cursom male institutum, non prosequi, sed mutare iubemur, ex prouerbio. EXCIPIENDVS *dolor* } exemplom attulit Callicratidas classis Laconicae praefectus, apod Arginusas insulas, qui mori maluit, quam fuga dedecus, & turpitudinem subire. DISCIPLINIS } sectis, siue, ut Graeci uocant, haeresibus. PHILOSOPHORVM } inquirentium de summo bono, & de summo malo. SOCRATICVS *Aristippus* } Socratis discipulus, non tamen sectator. Fuit & alter Aristippus, huius Socratici nepos, ex filia, Μητροδίδακτος} dictus, quasi a matre doctus. RHODIVS *Hieronymus*, } huius meminit in II. de Finibus: meminit & Seneca. PRAETER *Zenonem*} Hic in porticu docebat, quae Graeco uocabulo στοά nuncupatur. ex quo sectatores ejus Zenonij, & Stoici dicti sunt. ARISTONEM, *Pyrrhonem*, } De his, atque etiã Herylo, meminit Cicero in v. de Fin. A Pyrrhone Pyrrhonij philosophi dicti quos Graeco cognomento Σκεπτικοὺς appellant, quasi quaestores, & considcratores. MALVM *illud quidem*, } Stoici dolorem malum esse negabant, quia deteriorem non faciat. illis enim uirtus finis erat, & solum bonum, quod inquirebant. At Cicero dolorem malum quidem esse concedit, sed summum negat: cum dedecus, & flagitia dolore peiora sint.

CICERO

ERGO id, quod natura ipsa, & quaedam generosa uirtus statim respuit, ne dolorem summum malũ dicere, oppositoq. dedecore sententia depellere, in eo, magistra uitae, tot saecula permanet philosophia. quod huic officium, quae laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis uelit, qui dolorem summũ malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiã cum sciet id sibi posse uenire? & quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutũ sit, & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidem risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: exspectas fortasse, dum dicat; patietur, perferet, non succumbet. magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro, homini aspero, & duro, non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quam suaue est hoc, quam hoc non curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse, cruciari; asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum: hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum.

EXPLANATIO

ERGO *id* } sensus est, indecorum esse, si philosophia statuat dolorem esse summum malum, quod generosa natura citra doctrinam respuit, & recusat. QVOD *huic officium* { Refert incommoda quae sequerentur, si concedatur summum malum esse dolorem. ET *quis est, cui non possit?* } interrogatio est, affirmana. Cuiuis.n. accidere potest, quod cuiquam potest. METRODORVS } Fuit hic Atheniensis praestanti memoria, & de praecipuis sectatoribus Epicuri. de quo & meminit in Tusculana prima, & in secundo de Fin. Fuit & Metrodorus Scepsius, atque alius Stratonicēsis Epicuri desertor. Itemq. alius magister Anaxarchi. HERCVLE *digna*: } si tantis cruciatibus non succumberet. nā labores, & aerumnas Hercules inuicto animo superauit. ASPERO, *& duro*, } Ironia, quasi hoc significet: molli, & effeminato satis illud esse debuit: quod ita non fuisse miror. IN *Phalaridis tauro* } inter cruciatus asperrimos. De Aeneo Phalaridis Agragantinorum tyranni tauro, quo homines inclusi igne subdito mugiebant, meminit Plin. lib. xxxiv. Ouid. in Trist. & passim alij. ILLI *ipsi* } Stoici. HIC } Epicurus.

CICERO

EGO a te non postulo, ut dolorem eisdem uerbis afficias, quibus Epicurus uoluptatem, homo, ut scis, uoluptarius. ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo: ego tantam uim non tribuo sapienti contra dolorem. sit fortis in perferendo, officij satis est. ut laetetur etiam, nō postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturae, ad patiendum, tolerandumq. difficilis. Adspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem uiderat in Oeta magnitudine doloris eiulantem. nihil igitur hunc uirum sagittae, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur:

Cum e uiperino morsu uenae uiscerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cierent.

itaque exclamat, auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi uertice saxi.
Iam iam absumor: conficit animam
Vis uulneris, ulceris aestus.

difficile dictu uidetur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quaerebat. quas hic uoces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset; inhaesissetq. ea uisceribus, ait ille:

EXPLANATIO

QVIBVS *Epicurus uoluptatem*, } Improbatur Epicurus, qui dolori idem tribuat, quod uoluptati. DIXERIT *sane idem* } nimirum, Quam suaue est. VT *laetetur etiam, non postulo.* } uideretur enim laetari sapiens, qui tortus diceret, Quam suaue est tormentum? TRISTIS *enim res est* } scilicet, dolor. PHILOCTETAM } Herculis comitem. de quo meminit in II. de Fin. ubi etiam ponit duos proxime sequentes uersus, qui de Attij Tragoedia uidentur desumpti. IN *Oeta* } monte Thessaliae. CVI *cum Deianira* } Trachiniae fabula Sophoclea: cuius argumentum, Infectus Hercules ab uxore Deianira inscia, ueneno Nessei cruoris.

CICERO

O MVLTA dictu grauia, perpessu aspera,
Quae corpore exantlata, atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum una uaecors Oenei partu edita.
Haec me irretiuit ueste furiali inscium,
Quae lateri inhaerens morsu lacerat uiscera,
Vrgensq. grauiter pulmonum haurit spiritus:
Iam decolorem sanguinem omnem exsorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non bifformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
Non saeua terris gens relegata ultimis;
Quas peragrans, undiq. omnem hinc feritatem expuli:
Sed feminea uir, feminea interimor manu.

EXPLANATIO

O MVLTA *dictu grauia*, } Versus isti luculenter translati ex Sophoclea fabula: omissis tamen aliquot. EXANTLATA } tandem superata. OENEI } Chalydoniorum regis. PARTV *edita* } filia Deia-

lia Deianira. EXTABVIT. } tabo computruit. PESTE *textili* } ueneno, quod tunica textili continetur. TARRA *edita Afoles gigantum*, } Gigantes ex terra genitos traduot poetae propter corporum ingentem molem, quos Hercules ad Vesuuium flammiuomum in Italia debellauit. CENTAVRVS } singularis pro plurali ponitur, quod elocutioois genus oratoribus, ac poetis est frequens T. Liuius: Romanus proelio uictor. Virgilius: Medioq. ex hoste cecepi. ICTVS } uulnera. QVAS *peragrans* } Hercules ab Appuleio dictus est lustrator orbis, purgator ferarum, domitor gētium, qui terras peragrauit. FEMINEA *interimor manu* } Apud Senecam ita lamentatur: Dirus o nobis pudor, O turpe fatum, femina Herculeae necis Auctor fertur.

CICERO

O NATE, nere hoc nomen usurpa patri,
Ne me occidentem matris superet caritas.
Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.
Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
Targe, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
Hen nirginalem me ore ploratum edere,
Quem nidit nemo ulli ingemiscentem maio.
Sic feminata uirtus afflicta occidit.
Accede nate, assiste, miserandum adspice
Euisceratum corpus lacerati patris,
Videte cuncti: tuq. caelestum sator
Iace obsecro in me nim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent nertices:
Nunc serpit ardor. o ante nictrices manus,
O pectora, o terga, o lacertorum tori,
Vestro ne pressu quondam Nemeaens leo
Frendens efflauit grauiter extremum habitum?
Haec dextra Lernam terram mactata excetra
Placauit: haec bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam haec uastificam abiecit beluam:
Haec a Tartarea tenebrica abstractam plaga:
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Haec interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
Multa alia nictrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam e nostris spolia cepit laudibus.

EXPLANATIO

O NATE, } Orat Hercules Illum filium suum ex Deianira, ut pluris faciat caritatem paternam, quam maternam. HEV *nirginalem* } Recte. nam Sophocles:

Ὅστις, ὥστε παρθένος βέβρυχα κλαίων.

FEMINATA } emollita, eneruata. CAELESTVM *sator* } Iuppiter, deorum sator, atque hominum. LACERTORVM *tori* } Toros appellamus culpam carnis musculosam: unde Torosus deriuatur. NEMEAEVS *leo* } qui erat in silua Nemeaea, ab Hercule interfectus. cuius memoriae caussa corium leonis portauit. Et significatur, itam debere nos patientia superare. MACTATA *excetra* } Hydra a ueteribus Latinis Excetra appellata est, quod uno caeso capite tria excrescebant. Plaut. in Persa, Cum excetra, cum Antheo deluctari mauelim, quam cum amore. Graeco uocabulo apud Latinos usitato dicitur Echidna. Scribit Diodorus Herculem Hydram uicisse non ferro solum, sed & flammis, adhibito Iolao, qui incisam ceruicem ardente face e uestigio inureret. BICORPOREM *afflixit manum:* } multitudinem Centaurorum sua dextea mactasse significat, qui bicorpores fuerunt. ERIMANTHIAM *beluam* } aprum ferocissimum, quem in Erimantho Arcadiae monte ea solertia uicit Hercules, ut niuum super humeros ad Euristheum deferret. VASTIFICAM } maxime uastantem. hinc a Poetis Erimanthia pestis nuncupatur. TRICIPITEM *canem* } Historici tradunt Orcum Molossorum regem ingentis magnitudinis canem habuisse perpetuum custodem, qui carnem uorans Cerberus quasi κρεοβόρος dictus sit, quiq. Pirithoum interemerit. Poetae uero Cerberum perpetuum inferum custodem faciunt, ac tricipitem, ob tria tempora, aestatem, uer, atque hiemem, & ab Hercule tandem inde ad superos tractum. DRACONEM } Vulgata est fabula de dracone, auriferi Hesperidum nemoris custode, quem Hercules interfecit, pomaq. aurea retulit Eurystheo. SPOLIA *cepit* } spoliari solebant uicti, fusiq. hostes, atque ita de spoliis excitare trophaeum ut Aeneid. x. describitur. Hactenus Sophoclis carmina elegāti Latinitate donata a M.T. quemadmodum, & quae mox sequentur ex Prometheo Aeschyli tragoedia, quae nō exstat.

CICERO

POSSVMVS ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere uideamus? Veniat Aeschylus, non poeta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtū Lemnium, Unde ignis lucet mortalibus, clam diuisus? eum Prometheus dictus clepsisse dolo, poenasq. Ioui fato expendisse supremo. has igitur poenas pendens, affixus ad Caucasum haec dicit:

Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generata caelo, adspicite religatum asperis,
Vinctumq. saxis, nauem ut horrisono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitae.
Saturnius me sic infixit Iupiter,

Iouisq. numen Mulcibri adsciuit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser solertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & saciata affatim,
Clangorem fundit uastum, & sublime aduolans
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus taetros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem maesti cruiatus alo:
Qui me perenni uiuum foedat miseria.
Nanque, ut uidetis, uinclis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram uolucrem a pectore.
Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longe a leto numine aspellor Iouis.
Atque haec uetusta saeclis glomerata horridis,
Luctifica clades nostro infixa est corpori:
Ex quo liquatae solis ardore excidunt
Guttae, quae saxa assidue instillant Caucasi.

EXPLANATIO

VENIAT *Aeschylus* } Hic Tragoediae pater dictus est, & in Dionysijs inuocatur. primus enim Tragoedias in lucem prodidisse dicitur, & histriones uestibus heroum, & heroinarum primus ornasse. OB *furtum Lemnium* } A Lemno insula taeterrima quaeque facinora apud Graecos Lemnia appellantur: ex facinore, quod memorat Herodotus, & ex scelere feminarum, quae uiros suos interemerunt. In ea insula colitur Vulcanus deus ignis. Itaque furtum Lemnium intellige ignis furtum, a Lemnio Vulcano sic dictum. Porro Plato in Protagora scribit Prometheum surripuisse Vulcani, Mineruaeq. artificiosam cum igne Sapientiam, eam hominum generi largitum: atque ita Sapientiam homines esse consecutos. CLEPSISSE } furto subtraxisse. Clepere est furari, a κλέπτω uerbo Graeco, Plaut. Rape, clepe, harpaga. Liuius, Siquis clepsit, ne populo scelus esto, neue cui cleptum erit. Seneca Cleonaeum caput opponit, ac se tegmine ingenti clepit. TITANVM *soboles* } Verba Aeschyli, quae Latina fecit Cicero Auctor est Diodorus, a Thea matre Titanos nuncupatos: ex quibus unus fuit Iapetus Promethei pater. Ideo autem Titanas appellat, quia ipse soboles fuit Titanum. Ferunt fabulae, Titanas ab irata contra deos terra, in eius ultionem creatos: Quidam tradunt progenitos esse, ex uno Curetum, & matre Titea: alij ex caelo, & terra. MVLCIBRI } Vulcanum intelligit, de quo Ouidius, Mulciberis capti Mars que, Venusque dolis. Hic per contractionem dicitur Mulcibri, loco Mulciberis. TERTIO *quoque die,* } quocumque die tertio, uel alternis diebus a Propert. Vix decimo admittor nunc ego quoque die. IOVIS *satelles* } Aquila significatur. FARTA, } plena. AFFATIM admodum. TAETROS *ad pastus* } ad pastionem horribilem. ME *ipse uiduus* } memet uiduatus priuatus: ut pote constrictus uinculis. LETO } morte fine aerumnarum. SAECLIS *glomerata* } nam ad triginta millia annorum Prometheum, ad saxum alligatum fuisse, tradidit ipse Aeschylus. EX *quo liquatae* } e corpore Promethei.

CICERO

VIx igitur posse uidemur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certe dolorem malum. A. Tu quidem adhuc meam caussam agis: sed hoc mox uidero: interea unde isti uersus? non enim agnosco. M. Dicam hercule: etenim recte requiris: uides ne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti saepe credo, cum Athenis esses in scholis philosophorum. A. Vero, ac libenter quidem. M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, uerumtamen uersus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem a Dionysio Stoico. M. Probe dicis: sed is, quasi dictata, nullo delectu, nulla elegantia: Philo & proprium numerum, & electa poemata, & loco adiungebat. itaque, postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis: sed, sicubi illi defecerunt, uerti ipse multa de Graecis; ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio. Sed uides ne, poetae quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos uiros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non leguntur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, uitamq. umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiã poetae, neruos omnes uirtutis eliduunt.

EXPLANATIO

ITA *affectum* } ita languentem diro cruciatu. uerba Ciceronis haec sunt. VERO } sic libro I. de Diuin. Vero mea puella. Et in Bruto: Vero inquam Brute. DIONYSIO *Stoico* } de quo in Bruto, Assidue mecum fuit Dionysius Magnes. DICTATA, } praescripta. Iuuen. Donec peragat dictata magistri omnia. & non solum de litteris dicuntur; sed de alijs quoque rebus, ut dictata gladiatorum, lanistarum, & gulae structorum. HANC *quasi senilem declamationem* } in qua senectus potissimum oblectamentum inueniat. LAMENTANTAS *inducunt* } Sophocles Herculem, Aeschylus Prometheum. VITAM *umbratilem* } quae in umbra sub tecto agitur.

CICERO

RECTE igitur a Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille cum mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At uero nos, docti scilicet a Graecia, haec & a pueritia legimus, & didicimus, hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. Sed, quid poetis irascimur? uirtutis magistri philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi paullo ante dixisses uideri, rogatus a me, etiam ne magis, quam dedecus, uerbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum mediocrem dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem? quo dedecus maius a philosopho nullum exspecto. Quare satis mihi dedisti, maius tibi uideri malum dedecus, quam dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obsistendum dolori. nec tam quaerendum est, dolor malum ne sit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de uerbo, non de re, laboretur.

EXPLANATIO

A *Platone* } lib. III. de Rep. ERVDITIONEM *liberalem* } quae liberum facit, sublimem, fortem, magnanimum. VERBO *de sententia destitisti*. } Supra dixit Auditor, Pudet me tam cito de sententia esse deiectum. IN *ipso enim dedecore* } quod Stoici summum malum dicunt. QVIS *igitur Epicurum sequitur dolor,* } Epicurum illudit, dicentem, dedecus, nisi subsequatur dolor, non esse malum. CONCLVDVNT *ratiunculis* } interrogatiunculis angustis, quas non satis esse sentit. QVASI *de uerbo, non de re* } cum tamen ex rebus timiditas nascatur, non ex uocabulis.

CICERO

QVID me decipis, Zeno? nam, cum id, quod mihi horribile uidetur, tu omnino malum esse negas; capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimũ existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, nisi quod turpe, & uitiosum est. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis scio dolorem non esse nequitiam: desine id me docere: hoc doce, doleam, nec ne doleam, nihil interesse. Nunquam quidquam, inquit, ad beate quidem uiuendum, quod est in una uirtute positum, sed tamen est reijciendum. Cur? asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. haec copia uerborum est; quod omnes uno uerbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum contra naturam, uix quod ferri, tolerariq. possit; nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, uerbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. optare hoc quidem, est, non docere. illud & melius, & uerius; omnia, quae natura aspernatur, in malis esse; quae adsciscit, in bonis. hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti; quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum uirtutis nomine amplectimur; ut omnia praeterea, quae bona corporis, & fortunae putantur, peregrina, & minuta uideantur, nec malum quidem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sunt, cum turpitudinis malo comparanda.

EXPLANATIO

QVID *me decipis, Zeno?* } Ad ornatum figurat orationem, quasi colloquens cum Zenone Stoicae sectae auctore. REIICIENDVM } id est, reiectaneum. ita enim Stoici noxia appellant. SED *re succumbere* } Zenonium est hoc, Neminem nisi re ipsa laudem tueri debere. DVM *nihil bonum* } Dogma Stoicorum est, Nihil aliud esse uere, & simpliciter bonum nisi honestum: nec aliud quidquam malum, nisi turpe. reliqua omnia indifferentia, in quibus uolupias, & dolor. ILLVD *& melius* } ex Platonis, et Aristotelis sententia. OPTARE *hoc* } Captare, alij recte legunt. CONCERTATIONE } controuersia, cuius aliquando cupidiores inuenimus, quam ueritatis. ISTI, } Stoici. DECORVM } Decorum enim in omni honestate uersatur: estq. id, quod consentaneum est excellentiae hominis: hoc est, quod quaque persona dignum est, & sit, & dicitur, NEC *cum turpitudinis malo* } quia dolor sit indifferens in medio, turpe autem malum summum sit.

CICERO

QVARE, si, ut initio concessisti, turpitudo peius est, quam dolor: nihil est plane dolor. nam, dum tibi turpe, nec dignum uiro uidebitur, gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari dolore; tum dignitas,

tum decus aderit; tuq. in ea intueberis, te continebis: cedet profectò uirtuti dolor, & animi inductione languescet. aut enim nulla uirtus est; aut contemnendus est omnis dolor. prudentiam ne uis esse, sine qua ne intelligi quidē ulla uirtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter uim doloris ennunciante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusq. eius, magnitudini animi, grauitati, patientiae, rerum humanarum despicientiae quomodo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili uoce deplorans, audies, uirum fortem? ut uero ita affectum ne uirum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor.

EXPLANATIO

NIHIL *est* } nullius momenti, leue est, & futile. DEBILITARI *dolore;* } Sic malo, quam Debilitari, dolere. non enim Dolere diuersum quiddam habet a Frangi, & Debilitari. atque etiam lib. II. de Fin. coniungo, Debilitari dolore, frangi, succumbere. Sic, Dolor me debilitat, in oratione pro Rab. Post. Debilitor lacrymis, in ep. ad Terentiam. Haec Paullus pater. TVM *dignitas, tum decus aderit;* } Quid si, Dum pro Tum utrobique reponatur? Haec Paullus pater. TE *continebis,* } nequid sapiente homine indignum, nequid indecorum facias. AVT, *enim* } Argumentum est, quod disiunctum uocant, in quo pugnantia inter sese esse oportet. PRVDENTIA } Rerum bonarum, & malarum scientia est, & una ex quattuor uirtutis partibus. reliquae sunt Temperantia, Iustitia, Fortitudo. Graece φρόνησις dicitur. Socrates omnes uirtutes putabat esse prudentias. Plato in Legibus Prudentiam uirtutum ducem esse. Aristoteles prudentem quempiam esse negat, nisi sit bonus. uult enim prudentem bene consulere. Eorum igitur, qui propria commoda ignorant, neminem prudentem, sed aliquem fortasse sapientem inueniri, quidam dixere. TEMPERANTIA } Graece dicitur σωφροσύνη, idest prudentiae conseruatio, ut ait Plato in Cratylo. Est autem Temperantia, firma, & moderata dominatio rationis, in impetus animi non rectos. IVSTITIA } hanc Graeci δικαιοσύνην uocant: hoc est iusti intelligentiam. Est habitus animi communi utilitate conseruata suam cuique tribuens dignitatem. Haec una uirtus est omnium domina, ac regina uirtutum, neque Hesperus, neque Lucifer ita mirabilis: nam sine ea quid sunt regna, nisi magna latrocinia? COMMISSA, } Arcana, quae fidei commissa sunt. FORTITVDINI, } ἀνδρείαν Graeci appellant. Est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. ITA *affectum* } dolori succumbentem. NE *uirum* } ne uirilem, ne robustum. Non sexus, sed uirilitas, & robur hoc loco significatur.

CICERO

ECQVID scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam; uirtutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest uirtus, sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, (quiam te enim malo dicere: sed ille certe non fortis)

—Qui iacet in lectulo humido,
Qui eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles uoces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia; si modo est aliqua patientia: si nulla est; quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? Pungit dolor, uel fodiat sane. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcanijs armis, id est fortitudine; resiste. haec enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iuppiter, siue Minos sanxit, de Iouis quidem sententia, ut poetae ferunt, itemq. Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando. Spartae uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur, ut multus e uisceribus sanguis exeat, non numquam etiam, ut cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit umquam, sed ne ingemuit quidem.

EXPLANATIO

ECQVID } numquid. DE *Corinthijs* } Scilicet uasis de aere Corinthio, quod quidem casus miscuit, ut ait Plinius. huius meminit Cicero Tuscul. quarta. Mixtura auri pretiosissimum fuit. & uasa & signa ex eo efficta, incredibili, uel insano potius studio expetita quondam fuisse Plinius quoque indicat. AVT *Philoctetam illum,* } Vel in coniunctione, Aut, mendum inest, uel aliquid desideratur: itaque placet legere, ut est in Maffei libro, Prometheum, aut Philoctetam. Haec Paullus pater. LECTVLO *&c.* } libro II. de Finibus. sequentes uersus non ad Philoctetam, sed ad saxum Lemnium referuntur. Sed Ciceroni usitatum est, antiquorum poetarum uersus, paullum quandoque immutatis uerbis, ad suam sententiam traducere, ut libro XIV. epistol. ad Atticum in Homeri uersu. Haec Paullus pater. SED *eum* } scilicet dolorem opprimi, superari,

 cohi-

cohiberi, ac uinci. SI *nudus es*] nullo uirtutum adminiculo fultus. sunt uerba translata. DA *iugulum*] praebe te uictum. Permanet in Metaphora a gladiatoribus sumpta. VVLCANIIS *armis*,] hoc est impenetrabilibus, inuictis, & firmis: cuiusmodi, a Vulcano fabrefacta fuisse Achilli, canit Homerus in Iliad. CRETVM *quidem leges*,] Exemplis docet, posse superari dolorem. De Cretensium legibus meminit Plato in primo de legibus. MINOIS] Cretensium regis. Vide Plutarchum in Numa. SPARTAE *uero pueri*] De hoc uide Plutarchum in Lycurgo, & Pausaniam in Laconicis. Ad *necem*] idest ut ferme necarentur. Plutarchus in Lycurgo tradidit se uidisse morientes inter uerbera. Et Lucianus Anacharside scripsit, Statuarum honore affici inter uerbera exanimatos pueros.

CICERO

QVID ergo? *hoc pueri possunt, uiri non poterunt? & quod mos ualet, ratio non ualebit? interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor est functio quaedam, uel animi, uel corporis, grauioris operis, & muneris: dolor autem motus asper in corpore a sensibus alienus. haec duo Graeci illi, quorum copiosior est lingua, quam nostra, uno nomine appellãt. itaque industrios homines illi studiosos, uel potius amãtes doloris appellant: nos commodius laboriosos. aliud est enim laborare, aliud dolere. o uerborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Graecia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario, dolebat: cum aestu magno ducebat agmen, laborabat. est inter haec quaedam tamen similitudo, consuetudo enim laborum perpessionem dolorum efficiet faciliorem. itaque illi, qui Graeciae formam rerump. dederunt, corpora iuuenum firmari labore uoluerunt. quod Spartiatae etiam in feminas trãstulerunt: quae ceteris in urbibus mollissimo cultu parietum umbris occuluntur. illi autem uoluerunt nihil horum simile esse apud Lacaenas uirgines: quibus magis palaestra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quam fertilitas barbara.*

EXPLANATIO

MOs *ualet*] communis consensus, qui in institutum, & consuetudinem transijt. VNO *nomine*] Apud Graecos πόνος. ABVNDARE *te semper*] Non semper abundat, qui interdum inops est. In multis quidem Latina lingua non modo non inops, sed locupletior est, quam Graeca: tamen constat inter scriptores, Graecam linguam affluentiorem esse, quam Latinam. CVM *uarices secabantur*] Sunt uarices uenae in suris inflexae, ac obtortae. Graeci *κιρσοὺς* uocant. Auctor est Auicenna uarices accidere cursoribus, & onera baiulantibus, & diu stantibus. Plin. in 2. sic refert, Varices in cruribus uiro tantum, mulieri raro. C. Marium, qui septies consul fuit, stantem sibi extrahi passum unum hominem Oppius auctor est. FIRMARI *labore*] tale est etiam illud Corn. Celsi: Ignauia corpus hebetat, labor firmat. IN *feminas*] Iisdem enim exercitijs & iuuenum, & uirginum corpora firmari, Lycurgus apud Spartanos legibus suis instituit. Quod ut periculosum ad tuendã pudicitiam exprobratur illis Pelei uerbis in Andromacha: *οὐδ' ἂν εἰ βούλοιτό τις, Σώφρων γένοιτο Σπαρτιατίδων κόρη.* EVROTAS] fuit fluuius prope Lacedaemonem fluens, ad quem iuuenes, & uirgines exercitijs operam dabant. MAGIS *in studio est*] magis arridet ijs, qui sunt lege instituti. QVAM *fertilitas barbara*] id est, barbarorum luxus: quã ut concipiendo fetui incumbant: quamquam iuuentus natura duce ad generationem procliuis admodũ sit.

CICERO

ERGO *his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit non numquam: impelluntur, feriuntur, abijciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quendam obducit dolori. militiam uero nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapaestis pedibus hortatio. nostri exercitus primum unde nomen habeant, uides: deinde, qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum uelint: uallum. nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. arma enim membra militis esse dicunt. quae quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in praelijs paratus ad uulnera. adduc pari animo inexercitatum militem: mulier uidebitur. cur? tantum interest inter nouum, & ueterem exercitum, quantum experti sumus. aetas tironum plerumque melior: sed, ferre laborem, contemnere uulnus, consuetudo docet. quin etiam uidemus ex acie efferri saepe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere.*

EXPLANATIO

IPse *labor quasi callum quendam obducit dolori.*} Quoddā neutro genere, legendū ex Carisio; cuius haec sunt lib. 1. Callum neutro genere dicitur. Cicero *in* Tusc. Ipse labor quasi callum quoddam obducet, Haec Paullus pater. QVASI *callum quendam obducit:*} ut scilicet minus, aut plane euā *non* doleant. SINE *anapaestis*} Nā ad tibiae cōcentum, ac anapaesti pedis modulos pugnare solitos Spartanos, Thucydides auctor est, & meminit etiam Valerius. Constat autem anapaestus prioribus duabus syllabis breuibus, & ultima longa, ad stabilitatem quandam, atque aequabilitatem appositus pes. NOSTRI *exercitus*} Testatur Varro, Exercitum ex eo dictum, quod exercitando fiat melior. Vegetius in 2. Numerus militum exercitatur. Vnde ex re ipsa, atque opere exercitus nomen accepit, ut ei numquam liceret obliuisci, quod uocabatur. QVANTVS *labor agminis*} Agmen dicitur exercitus incedens. DIMIDIATI *mensis*} xv. dierum. Vide Aulum Gellium in tertio. ADDVC} adducito. uerbum est. MVLIER *uidebitur.*} hoc est, plane mollis, atque effeminatus. Prouerbiali figura sermonis dictum est. nam sexus muliebris mollis est, & infirmus. QVANTVM *experti sumus.*} nimirum ciuili bello, quod in Philippis depugnatum est inter Pompeium, & Caesarem, cum ille tirones tantum inexercitatos, hic ueteranos habuit.

CICERO

AT uero ille exercitatus, & uetus, ob eamq. rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocles, inquit, ad uos adueniens auxilium, & uestras manus peto,

Prius quam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:

Neque sanguis ullo potis est pacto profluens consistere:

Si qua sapientia magis uestra deuitari mors potest.

Namque Aesclapij liberorum saucij opplent porticus.

Non potest accedi. ——

certe Eurypylus hic quidem est. hominem exercitatum. ubi tantum luctus continuatur? uide, quam non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, ut aequo animo sibi ferendum sit.

—— Qui alteri exitium parat,

Eum scire oportet, sibi paratam pestem ut participet parem.

abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget; siquidem homo esset, sed nihil uidimus; quaerit enim, quid actum sit.

Eloquere, res Argiuum proelio ut se sustinet.

non potest effari tantum dictis, quantum factis, suppetit laboris. Quiesce igitur, & uulnus alliga, etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus.

—— Vbi fortuna Hectoris

Nostram aciem inclinatam: ——

& cetera explicat in dolore. sic est enim intemperans militaris in forti uiro gloria. Ergo haec ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq. non poterit? ille uero melius, ac non paullo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, nondum de ratione, & sapientia. Aniculae saepe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletae: Iouem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna uis est. Pernoctant uenatores in niue: in montibus uri se patiuntur. inde pugiles cestibus contusi ne ingemiscunt quidem.

EXPLANATIO

A QVO *obligetur,*} fascijs, & ligamentis, quibus Medicus uulnera obligat. O PATROCLES,} Sunt uersus iambici ueluti Tragoediae Latinae. Trāslatum autem est argumentum de Iliad. λ. ubi occurrit Eurypylus ab Alexandro uulneratus. HOSTILI *manu*} Alexandri, cuius sagitta percussus est Eurypylus in femore. SIQVIDEM *homo esset*} id est, siquidem aliquid in eo humanitatis esset. AESOPVS} tragoediarum actor nobilis Ciceronis tempore: de quo mentionem facit *in* ep. lib. 7. ad Marium, Deliciae uero tuae, noster Aesopus: & Horatius: Quae grauis Aesopus, quae doctus Roscius egit. VBI *fortuna Hectoris*} uerba sunt Eurypyli. IN *forti uiro*} scilicet, Eurypylo. DE *consuetudine*} quae naturae uim plerumq. obtinet. ANICVLAE} Senes enim inediae patientiores sunt, Hippocrate etiam teste, propter caloris defectum. ATHLETAE:} cui largo cibo opus est, unde Athletica uita, & Athletice niuere in prouerbium abijt. IOVEM *Olympium,*} propter ludos Olympiacos in honorem Iouis fieri solitos. CESTIBVS} Homerus in Iliad. ψ. in ludis Patrocli funeralibus celebrat cestus Epei, & Euryali pugilum. Quem totum locum imitatus est Virgil. in v. Aeneidos.

CICERO

SED, quid hos, quibus Olympiorum uictoria consulatus ille antiquus uidetur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas piagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter uitare? quam saepe apparet, nihil eos malle, quam uel domino satisfacere, uel populo? mittunt

etiam

etiam uulneribus confecti ad dominos, qui quaerant quid uelint: si satisfactum iis sit, se uelle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit umquam? quis non modo stetit, uerum etiam decubuit turpiter? quis, cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo ualet. ergo hoc poterit Samnis, spurcus homo, uita illa dignus, locoq.: Vir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum non nullis uideri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc fit. cum uero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multae, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina.

EXPLANATIO

CONSOLATVS *ille antiquus* } nobilis, & gloriosus, non qui post oppressam temp. unius Caesaris arbitrio dabatur. ACCIPERE *plagam malunt* } ut se magnanimos ostendant. DOMINO } idest editori muneris gladiatorij. VEL *populo* } in cuius gratiam edebantur hi ludi. DECVMBERE } succumbere, oppressum iacere. FERRVM *recipere iussus* } cum scilicet diceretur ei, Da iugulum, quemadmodum paullo supra scripsit Cicero. SAMNIS, } Versus est Lucilij de Aeserninio gladiatore, ob conuicium dicitur. Samnitum enim nationem gladiatoriam fuisse accepimus. SPVRCVS } sordidus. VITA *illa* } gladiatoria. CRVDELE } inhumanum, in quo homo occiditur in hominis uoluptatem. SONTES } damnati ob flagitia: tales enim ad gladiaturam destinari consueuerant. AVRIBVS *fortasse multae* } audiri fortasse poterant ex philosophiae disciplinae multae, quibus despicerentur mors, & dolor. NVLLA *fortior* } quam gladiatores in arena spectare fortiter pugnantes.

CICERO

DE exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi: agesis, nunc de ratione uideamus. nisi quid uis ad haec. A. Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici uolunt, non esse malum dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum uideatur, non puto: falsaq. eius uisione, & specie moueri homines dico uehementius, doloremq. eis omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quae modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. nec uero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur a fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimescere ueniens, aut non ferre praesens, non ne turpe est? atqui uide, ne, cum omnes rectae animi affectiones uirtutes appellentur, non sic hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quae ceteris excellat, omnes nominatae sint. appellata est enim a uiro uirtus: uiri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq. contemptio.

EXPLANATIO

COMMENTATIONE } mentis agitatione erumpentis ad opus. AGESIS } hortantis particula. Transit autem ad ostendendum tolerabilem, & tolerandum esse dolorem, & contra praecepta Epicurea explicat quaedam praecepta fortitudinis. INTERPELLEM? } *interrumpam orationem tuam*. STOICI *uiderint* } qui malum esse negant. CONTORTVLIS } *indirectis*. DOLOREM } dolor est de praesenti malo, & timor de uenturo. AB *ea una*, } fortitudine, quam proprie uirtutem dici uolunt. A VIRO *uirtus:* } Lactantius in lib. de Opificio, Vir, inquit, nominatus est, quod in eo maior uis est, quam in femina: & hinc uirtus nomen accepit. unde cum Virum dicimus, non tam sexum significamus, quam robustum, & fortem. uiri enim propria uirilitas est, & robur.

CICERO

VTENDVM est igitur his; si uirtutis compotes, uel potius si uiri uolumus esse; quoniam a uiris uirtus nomen est mutuata. quaeres fortasse, quo modo: & recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. Venit Epicurus, homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus, si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. Iteradum eadem ista mihi. non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breue. M. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, a qua me breuitas temporis uindicabit ante paene, quam uenerit. sed, si est tantus dolor, quantus Philoctetae;

tae; bene plane magnus mihi quidem uidetur, sed tamen non summus. nihil enim dolet, nisi pes: possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest a summo dolore. ergo inquit, dolor diuturnus habet laetitiae plus, quam molestiae. Nunc ego non possum, tantum hominem nihil sapere, dicere: sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius) non continuo dico esse breuem: multosq. possum bonos uiros nominare, qui complures annos doloribus podagrae crucientur maximis. Sed homo cautus numquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore:

EXPLANATIO

VIx *satis constanter.* } suadet enim inter se pugnantia qui dicit dolorem summum esse malum, sed tamen negligendum tamquam in eo nihil mali sit. ITARADVM *eadem ista mihi* } Versus est in Lucullo, Age, asta, mane, audi, iteradum eadem & ista mihi. SVMMVM, } maximum, supremumq. sic Virgilius. Summe deum, pro maxime deorum. LATERA } laterum morbus, acutus est. Pleureticus Graeco uocabulo dicitur. TANTVM *hominem* } Epicurũ intellgit, de quo sic inquit Lucretius

Qui genus humanum ingenio superauit, & omnes
Exoriens stellas extinxit aetherius Sol.

NON *continuo* } non statim.

CICERO

OMITTAMVS igitur hunc, nihil prorsus dicentem; cogamusq. confiteri, non esse ab eo doloris remedia quaerenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit, quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua praebeat. aliunde igitur est quaerenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quaerimus, ab ijs, quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum uidetur malum. his tu praesentibus gemere, & te iactare non audebis profecto. loquetur enim eorum uoce uirtus ipsa tecum. Tu ne, cum pueros Lacedaemone, adolescentes Olympiae, barbaros in arena uideris excipientes grauissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis ut mulier? non constanter, & sedate feres? Ferri non potest: natura non patitur. Audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alij, multi metu: & tamen ueremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? illa uero non modo patitur, uerum etiam postulat: nihil enim habet praestantius, nihil, quod magis expetat, quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari uolo, sed utor, ut quammaxime significem, pluribus. uolo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a uirtute profectum, uel in ipsa uirtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam summum bonum. Atque, ut haec de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam taetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius.

EXPLANATIO

FORTICVLVM *se in torminibus,* } Obijsse Epicurum calculo urinae exitum impediente, Laertius testatur, atque Hermachus, siue Idomeneus, ad quem iam moriens epistolam scripsit, quam Cicero de Fin. lib. II. interpretatur. Tormina, uel ut Nonius, Tormines, Graece dysenteria, & Torminosus uocabulo Graeco dysentericus dicitur. In torminibus intestina exulcerantur, ex his cruor manat, frequens deijciendi cupiditas, dolor in ano est. auctor Corn. Celsus in. IIII. Ait Galenus dysenteriam fieri quando materia exuberans calore aestatis inficitur, & fit salsa. ET *in stranguria* } urinae reddendae difficultate. AB *ijs,* } scilicet Stoicis. EXCLAMABIS *ut mulier?* } Interrogatio est, affirmans contrarium. SEDATE } aequanimiter, animo quieto. VNAM *rem* } uirtutem.

CICERO

QVOD si tibi persuasum est: (principio enim dixisti, plus in dedecore mali tibi uideri, quam in dolore) reliquum est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur. est enim animus in partes distributus duas: quarum alter rationis est particeps, alter expers. cum igitur praecipitur, ut nobismetipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coerceat temeritatem. est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodam modo, & languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed praesto est domina omnium, & regina ratio, quae connixa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus. haec ut imperet illi parti animi, quae oboedire debet, id uidendum est uiro. quodam modo, inquies? uelut seruo dominus, uelut imperator militi, uelut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se

lamen-

lamentis muliebriter, lacrymisq. dedet; uinciatur, & constringatur amicorum, propinquorumq. custodijs. saepe enim uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur. ergo hos quidem, ut famulos, uinclis ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi; hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, reuocatos dignitatem tueri.

EXPLANATIO

TVTS *tibi imperes.* } Pulcherrimam esse aiunt uictoriam sui ipsius. illum uero sibi ipsi imperare, cuius ratio in imperio sit, appetitus in seruitute. MOLLE *quiddam,* } Haec est pars appetitus, & uoluptatis. CONNIXA, } suismet adminiculis innixa, nihil externae opis indiga. QVONAM *modo* } non enim unum est imperandi genus, ita ut animorum uarietas uario imperandi genere sit coercéda. FRACTOS *pudore,* } Non alia de caussa Lacedaemonij ex instituto seruos ebrios producebant ante conspectum adolescentium, nisi út pudore deformitatis deterriti abstinerent ab illo uitio. BONOS *milites,* } Apud Liuium longae sunt conciones imperatoriae, quibus militaris alacritas excitatur.

CICERO

NON nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius lamentatur, uel modice potius: Pedetentim, inquit, ite, & sedato nisu; ne succussu arripiat maior dolor. Pacuuius hoc melius, quam Sophocles. apud illum enim perquam flebiliter Vlysses lamentatur in uulnere: tamen huic leuiter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personae grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

—Tu quoque Vlysses,
Quamquam grauiter cernimus ictum,
Nimis es paene animo molli, qui
Consuetus in armis aeuum agere.

intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinẽ esse non contemnendam magistram. atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite, ulcus
Nudate. heu miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

Operite, abscidite; iam iam
Dimittite: nam attactu & quassu
Saeuum amplificat dolorem.

Vides ne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idq. moriens:

Conqueri fortunam aduersam, non lamentari, decet.
Id uiri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

Huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut seuero imperatori miles prudens. in quo uiro erit perfecta sapientia, (quem adhuc nos quidem uidimus neminem: sed philosophorum sententijs, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quae erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut iustus parens probis filijs: nutu, quod uolet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit; ut, tamquam hosti, sic obsistat dolori.

EXPLANATIO

NIPTRIS } Tragoediae Suphocleae nomen. Niptra dicitur, quasi lauacra, a Graeco uerbo νίπτω, quod significat lauo. ILLE *sapientissimus Graeciae* } Vlixem intelligit. PACVVIVS *hoc melius, quam Sophocles.* } Videtur Pacuuius conuertisse tragoediam Sophoclis inscriptam, Niptra, de qua meminit Aristoteles in Arte poetica, omisso scriptoris nomine. LEVITER *gementi* } more mulierculae. TV *quoque Vlixes,* } Verba sunt Sophoclis poetae Graeci, quae Pacuuius Brundisinus conuertit. ATQVE *ille* } quae sequuntur, non de Vlixe, sed de alio quopiam accipienda sunt; quippe qui moriens alios obiurget: id quod in Vlixem non congruit. INCIPIT *labi:* } Verba sunt Ciceronis, qui morientis illius inconstantiam animi notat, & lapsum in dedecus. DEINDE *illico desinit* } labi scilicet. Rursus uero se ad doloris tolerántiam conuersum ostendit proxime sequentibus uersibus. QVASSV } concussione. IN *extremis Niptris* } in extrema parte tragoediae, quae pluralitatis nomine inscribitur, Niptra, hoc est lauacra. HVIVS } iam obiurgantis. PARTI *imperabit inferiori* } id est, appetitui.

CICERO

QVAE sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoq. intimus, cum ipse secum, caue turpe quid quam, languidum, non uirile. obuersentur species honestae animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quam conscios delendae tyrannidis indicaret, de Anaxarcho Democritio cogitetur; qui cum in manus Cyprij Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua uoluntate uiuus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens: sed fac totum dolere corpus: ferre non possumus. opinio est enim quaedam effeminata, ac leuis, nec in dolore magis, quam eadem in uoluptate; qua cum liquescimus, fluimusq. mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. at uero C. Marius, rusticanus uir, sed plane uir, cum secaretur, ut supra dixi, principio uetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis esse, non naturae malum? & tamen fuisse acrẽ morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non praebuit. ita & tulit dolorem ut uir; & ut homo, maiorem ferre sine caussa necessaria noluit.

EXPLANATIO

CAve *turpe quidquam* } scilicet cogites, siue dicas, aut facias. Verba haec sunt, quae secum dicit sapiens. ZENO *Eleates* } celebranssima est Zenonis huiusce in perferendis doloribus cruciatibus ue patientia: de qua, quemadmodum & Anaxarchi, & Calani, uide Valer. Laertium, Plutarchum, & alios. Dicitur Eleates a patria Elea, quae ciuitas est Lucaniae. Eadẽ fuit Parmenidis patria. ANAXARCHO, *Democritio* } hoc est Democriti auditore, & sectatore. NICOCREONTIS *regis* } Nominatur a Plutarc. in Alex. CALANVS *Indus* } Gymnosophista hic fuit, & secundum patriam legem se ipsum uiuus exussit. lib. 1. de Diuinat. & praeter alios uide Arrianum de rebus gestis Alexandri. DEPRECATVS *est* } recusauit. POSTEA *alii* } secti sunt, laborant es uaricibus. PLANE *uir* } id est, uirilis. CRVS *enim alterum non praebuit.* } Nam respondisse dicitur; curationem non esse eo dolore dignam. VT *uir;* } uirilitate animi saeptus. VT *homo;* } tamquam qui ex humana teneritudine doris morsu moueretur.

CICERO

TOTVM igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. Atque haec cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in proelio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq. caussam pereat non numquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abiiciunt se, atque ita afflicti, & exanimati iacent; qui autem restiterunt, discedunt saepissime superiores. sunt enim quaedam animi similitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum, remißione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. &; si uerum quaerimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officii tamquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est prouidendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid seruiliter, muliebriter ue faciamus; in primisq. refutetur, ac reiiciatur Philocteteus ille clamor. ingemiscere non numquam uiro conceßum est, idq. raro: eiulatus ne mulieri quidem. & hic nimirũ est fletus, quem duodecim tabulae in funeribus adhiberi uetuerunt.

EXPLANATIO

ABIECTO *scuto* } ut possit expeditus fugere. CONTENTIS *corporibus* } obfirmatis corporibus cohibitione spiritus. PRESSVM } pressionem. REFVTETVR, } tamquam indecorus uiro. INGEMISCERE } Sic apud Virgilium Aeneas:

Ingemit, & duplices tendens ad sidera manus,

Talia uoce refert &c. EIVLATVS } Lessum id uocabant. DVODECIM *tabulae uetuerunt*. } In XII. tab. Mulieres nei essum funeris ergo habento. Meminit Cicero lib. II. de legibus.

CICERO

NEc uero umquam ne ingemiscit quidem uir fortis ac sapiens; nisi forte, ut se intendat ad firmitatẽ; ut in stadio cursores exclamant quam maxime possũt. faciunt idem, cum exercentur, athletae. pugiles uero, etiam cum feriunt aduersarium, in iactandis caestibus ingemiscunt: non quod doleant, animo ue succumbant; sed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq. plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici uocem, & fundi uidemus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis aßeruiunt. genu mehercule M. Antonium uidi, cũ contente ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. ut enim balistae lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emißiones habent, quo sunt contenta, atque adducta uehementius: sic uox, sic cursus, sic plaga hoc grauior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta uis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum animum ualebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis ei, qui se dederit, uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret; tamen uideremus, quid esset fortis, & animosi uiri: cum uero nihil imminuat doloris; cur frustra turpes esse uolumus; quid est enim fletu muliebri uiro turpius? Atque hoc praeceptum, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed, quoniã de dolore loquimur, illa omittamus.

EXPLANATIO

IN *stadio*] Stadium est locus cursus. Est & Stadium octaua pars miliarij. uide Plinium, & Columellam. OMNIBVS *ungulis*,] Prouerbiale est, quod significat, omnibus uiribus, omni nixu, conatuq. totius corporis. M. *Antonium*] insignem illum oratorem, quem in lib. de Orat. loquentem introducit. PRO *se*.] Cum ad L. Crassi tribunal, postulatus incesti, se defenderet. LEGE *Varia*] a Q. Vario trib. pleb. lata: cuius Cicero in oratione pro Scauro, & in Bruto meminit, & Pedianus Asconius. HOC *grauior*] tanto grauior. QVO *contentius*] tanto contentius. IN *eandem arcem*.] In eandem animi contentionem, quae, ut multis iam expositum est, munit contra dolorem; Cicero metaphorice tamquam in arcem confugiendum esse docet, ad repellendum impetum irascentiae, & libidinis. Arx enim locus est munitissimus ad salutem comparatus, quod & Ausonius testatur illo uersu: Vrbibus in tutis munitior urbibus est arx. &, ut Asconius inquit, Arx sedes tyranni dicitur.

CICERO

AD ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit, toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim saepius) studiosissimi, appetentissimiq. honestatis. cuius si quasi lumen aliquod adspexerimus; nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. Ex hoc cursu, atque impetu animorum ad ueram laudem, atque honestatem illa pericula adeuntur in proelijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quam tantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. Fulgentes gladios hostium uidebant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una cum sanguine uitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemonijs relinquebat, quam acceperat seruientem. Haec sunt solatia, haec fomenta summorum dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem non saepe prodeunt. e quibus, homo sane leuis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore deuictus est. nam, cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quae antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset; respondit; quia, cum tantum operae philosophiae dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malũ est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, uersum ex Epigonis ferunt dixisse:

Audis ne haec, Amphiarae, sub terram abdite?

Zenonem significabat: a quo degenerare illum dolebat.

EXPLANATIO

DICENDVM *est enim saepius*] Pulchra, ut inquit Plato, bis terq. repetenda sunt: &, ut ait Seneca, numquam nimis dicitur. quod numquam satis. NON *sentiunt uulnera*] dum scilicet calescunt in proelio. DECII] tres illi, pater, filius, & nepos cognomento Mures, qui pro salute reip. Rom. se morti deuouerunt. Hos Lucanus appellat, Lustrales belli animas. IMPERANTEM *enim*] Manifestum est gloriam Thebanorum cum Epaminonda natam, cum illo extinctam. auctores Trogus, Probus Aemilius, & ceteri. NON *saepe prodeunt*] raro prodeunt: Philosophus otio litterario uitam degit: legimus tamen Socratem, & Xenophontem rebus bellicis sese immiscuisse. HERACLEOTES] ab Heraclea Bosphori urbe. Ex *renibus laboraret*,] Nobilissimi medicorum Nephreticos Graeco uocabulo appellant laborantes morbo renum. νεφρὸς enim Graece ren, & νεφρῖτις morbus renum: quem ὀξεῖαν νόσον, idest acutũ morbum dicunt. Ex *Epigonis*] Tragoedia est Euripidis: in qua agitur de secundo bello Thebano, quod duce Alcmaeone confecerunt geniti ex filijs illorum, qui in primo bello ad Thebas mortem oppetierunt. Epigoni enim generali uocabulo dicti sunt, quasi post geniti. AMPHIARAE,] Fuit hic Alcmaeonis pater, qui primo bello Thebano una cum curru hiatu terrae absorptus esse traditur. Meminit Statius in Thebaide.

CICERO

AT non noster Posidonius: quem & saepe ipse uidi; & id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cum Rhodum uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Posidonium, sed, cum audiuisset eum grauiter esse aegrum, quod uehementer eius artus laborarent, uoluisse tamen nobilissimum philosophum uisere: quẽ ut uidisset, & salutauisset, honorificisq. uerbis prosecutus esset, molesteq. se dixisset ferre, quod eũ non posset audire; At ille, tu uero, inquit, potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaque narrabat eũ grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset cubantem disputasse: cumq. quasi faces ei doloris admouerentur, saepe dixisse, nihil agis dolor; quãuis sis molestus; numquam te esse confitebor malũ. Omninoq. omnes clari, & nobilitati labores contẽnendo fiunt etiã tolerabiles. uidemus ne, apud quos corũ ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullũ ab ijs, qui in id certamẽ descẽdant, deuitari dolorẽ? Apud quos autẽ uenandi, & equitandi laus uiget, qui hanc petessunt, nullum

fugiunt

fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quae flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui haec olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cuius in primis laudabat illud: quod diceret, eosdem labores non esse aeque graues imperatori, & militi; quod ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorium. Sed tamen hoc euenit, ut in uulgus insipientium opinio ualeat honestatis, cum ipsam uidere non possint. itaque fama, & multitudinis iudicio mouentur, ut id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si recte probanti placebis, tum non modo tu te uiceris, quod paullo ante praecipiebam, sed omnes, & omnia.

EXPLANATIO

AT *non noster Posidonius:* } scilicet, deductus est de Stoicorum sententia? Strabo in XIV. testatur Posidonium fuisse Epamiensem ex Syria, sed Rhodium existimatum, quia Rhodi uixit, & Rhodi philosophatus est. *Noster:* quia Rhodi eo praeceptore usus est Cicero, id quod Plutarchus quoque testatur. EIVS *artus laborarent* } articulari morbo laboraret: Hunc morbum Melissophyllon herba sedari tradit Plin. in XXI. TANTVS *uir* } quantus tum erat Pompeius in Romana repub. CVBANTEM } aegrotantem in lectulo. NIHIL *agis dolor,* } uerbum Stoicae uirilitatis plenum. Stoici dolorem malum esse negant, sed molestum esse admittunt. GYMNICI } *γυμνὸς* Graece nudus significat: unde gymnici ludi appellantur, quibus nudata corpora exercentur. PETISSVNT, } expetunt. lib. I. de Diu. Lucret. lib. V. Aurasq. petissens. QVAE *flamma* } Metaphorice dicit nullum periculum recusari ab *ijs*, qui gloriae studio aguntur, dum uoti compotes fiant. gloria enim est fax mentis, & sola animos mortalium peturit inflammatq. ad magna capescenda, ut uiri magni excellentia animi praestantes, summum bonorum in gloria collocauerint. SOCRATICVM *Xenophontem* } Paediam Cyri, hoc est, institutionem Cyri, significat, quam luculenter scribit Xenophon Atticus, Socratis discipulus: de quo opere Cicero meminit in ep. ad Papirium Paetum, ac in ep. ad Quinctum fratrem. & in Orat. sic laudat Xenophontem, ut eius uoce Musas quasi locutas ferri dicat. QVOD *diceret,* } lib. I. *Κύρου παιδίας: τῶν ὁμοίων σωμάτων οἱ αὐτοὶ πόνοι οὐχ᾽ ὁμοίως ἅπτονται, ἄρχοντός τε ἀνδρὸς, καὶ ἰδιώτου, ἀλλ᾽ ἐπικουφίζει ἡ τιμὴ τοὺς πόνους τῷ ἄρχοντι.* EIVS *iudicio stare* } acquiescere. idem monet in oratione pro Plancio. TVO *tibi iudicio est utendum.* } idem in ep. ad Curionem: Tecum loquere: te adhibe in consilium: te audi: tibi obtempera. nemo est, qui tibi sapiētius possit persuadere te ipso. numquam labere, si te audies.

CICERO

HOc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quae maxima eminet contemnendis, & despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoq. pulchriorem, si uacet populo, neque plausum captans se tantum ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora uidentur omnia, quae sine uenditatione, & sine populo teste fiunt: non quod fugiendus sit: (omnia enim benefacta in luce se collocari uolunt) sed tamen nullum theatrum uirtuti conscientia maius est. Atque in primis meditemur illud, ut haec patientia dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se aequabilem praebeat. saepe enim multi, qui aut propter uictoriae cupiditatem, aut propter gloriae, aut etiam ut ius suum, & libertatem tenerent, uulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, ijdem, omissa contentione, dolorem morbi ferre non possunt. neque enim illum, quē facile tulerant, ratione, aut sapientia tulerant, sed studio potius, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, aegrotare uiriliter non queunt: Graeci autem, homines non satis animosi, prudētes, ut est captus hominum, satis, hostem adspicere non possunt, sed ijdēm morbos toleranter, atque humane ferunt. at Cimbri, & Celtiberi in proelio exsultant, lamentantur in morbo. nihil enim potest esse aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur. sed, cum uideas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi: debes existimare, aut non esse malum dolorem, aut, etiam si, quidquid asperum, alienumq. a natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamē esse, ut a uirtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quae meditare, quaeso, dies, & noctes. latius enim manabit haec ratio, & aliquanto maiorem locum, quam de uno dolore, occupabit. nam, si omnia fugiendae turpitudinis, adipiscendaeq. honestatis caussa faciemus: non modo stimulos doloris, sed etiā fulmina fortunae cōtemnamus, licebit; praesertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. ut enim, si cui nauiganti, quem praedones insequantur, deus quis dixerit, eijce te de naui; praesto est, qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem Methymnaeum; uel equi Pelopis illi Neptunij, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, &, quo uelis, perferent; omnem omittat timorem: sic, urgentibus asperis, & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint; quo sis confugiendum, uides. Haec fere hoc tempore putaui esse dicenda: sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime uero: meq. biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic enim duximus. sed tibi hoc uideo non posse deberi. A. Ita prorsus. & illud quidem ante meridiem; hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisq. optimis studijs obsequemur.

EXPLANATIO

EXAGGERATIONEM } Metaphora a terrae cumulo, quem proprie ab Aggerendo uocant Aggerem. VACET *populo* } careat populo. a populari iudicio sit aliena. NEQVE *plausum captans se tantum ipsa delectet.* } Idest, plausumq. non captans se tantum ipsa delectet. hoc si cui paullo dictum uidetur obscurius, quod tamen interdum usitatum est, legat, cum Sigonij libro: Neque plausum captet, sed se tantum ipsa delectet. ego nihil mutarem. Haec Paullus pater. *Sine uenditatione,* } sine ostentatione. NVLLVM *theatrum* } nulla spectatorum multitudo. MAIVS *est* } scilicet, testimonium. Sic uulgo celebratum est prouerbium: Conscientia mille testes. NON *satis animosi,* } Sic Ouidius, Graecia facundum, sed male forte genus. VT *est captus hominum* } idest, quam capax est hominum natura. CIMBRI } Germaniae populi, Oceano proximi. CELTIBERI } genus est hominum ex Galliarum Celtis, & Hispaniarum Iberis mixtum: unde Lucanus, Gallorum Celtae miscentes nomen Iberis. TANTVLVM } minimum. PERFVGIVM } mortem intelligit, ad quam sit perfugiendum tamquam ad finem dolorum. ARIONEM METHYMNEVM } Celebratissima est fabula Arionis Methymnei cytharoedi, a delphino uecti, de quo Herodotus, Gellius, Plinius, Solinus, ceteri. Est autem Methymna ciuitas in insula Lesbo uini generosi ferax. EQVI *Pelopis* } Respexit ad curule certamen Pelopis cum Oenomao, de Hippodamiae nuptijs, cuius Ouidius meminit, & passim alij. SI *tanti non sint,* } minuit, non auget: pro, si iam leues non sint, Ep. VII. lib. I. ad Lent. Tantam uim habet. QVO *sit confugiendum,* } nempe ad mortem, quae definit omnem dolorem. IN *sententia* } Epicureorum: qui dicunt, dolorem esse malorum maximum. CRAS *ergo ad clepsydram:* } Intelligendum est, Reuertamur: nimirum ad disputationem. clepsydris enim (id horologij aquarij genus est, praescribebatur tempus acturis caussas forenses, quibus exhaustis, amplius dicere uetabantur. Nomen deductum ab aquae furto. κλέπτω enim significat furor, & abscondo, καὶ τὸ ὕδωρ, id est aqua. NON *posse deberi* } quia scilicet promissam disputationem statim exacturus sis.

IN

M. TVLLII. CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM AD. M. BRVTVM

LIBRVM. III.

DE AEGRITVDINE LENIENDA,

Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

VSCVLANA tertia animi aegritudinem, quam λύπην Graeci uocant, in sapientem cadere negat; sed eius affectus, utiliter homini a natura datos, recta ratione (quae uera est medela philosophorum) dirigendos, & leniendos praecipit.

Quem deum cuius recinet iocosa nomen imago?
Valer. Flac. in Argonaut.
—Rursus Hylam per longa reclamat
Auia: respondent siluae: & uaga certat imago.

QUA *caecitate* } ignorantia decepti: dum uanam gloriam pro uera captant. EVERTERUNT *suas ciuitates,* } In hanc sententiam Iuuenalis,

Patriam tamen obruit olim
Gloria paucorum, & laudis, titulique cupido.

CICERO

QUID? qui pecuniae cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur: quorum ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania: quod insipientibus omnibus contingit: his nulla ne est adhibenda curatio? utrum, quod minus noceant animi aegrotationes, quam corporis; an, quod corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq. sunt animi, quam corporis; hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinēt, eumq. solicitant; animusq. aeger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest, cupere nunquam desinit. quibus duobus morbis, (ut omittam alios) aegritudine, & cupiditate qui tandem possunt in corpore esse grauiores? Qui uero probari potest, ut sibi mederi animus non possit; cum ipse medicinam corporis animus inueneris; cumq. ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura ualeant; nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant; animi autem, qui se sanari uoluerint, praeceptisq. sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? Est profecto animi medicina, philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq. opibus, uiribusq. ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. Quamquam de uniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quae a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed, quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore dictum est; tertius dies disputationis hoc tertium uolumen efficiet. ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in post meridianum tempus die; poposci eorum aliquem, qui aderant, caussam differendi. tum res acta sic est.

EXPLANATIO

HIS *nulla ne est adhibenda curatio?* } tamquam scilicet aegrotantibus. QUI *uero* } quomodo uero. ANIMUS *inueneris;* } uerisimile est animum sui ipsius medicinam inuenire potuisse, qui corporis medicinam inuenit. id quod per philosophiam fieri posse subiungit. CONTINUO } statim. PETENDUM *est foris;* } a medico, & medicamentis, quae extra hominem aegrotantem sunt. IN *Hortensio.* } Ciceronis est liber Hortensius, ex cuius lectione D. August. adhuc adolescentulus ardenti studio inflammatus est ad capessendam philosophiam. DE *maximis autem rebus* } ad philosophiā pertinentibus, de quibus egit in Academicis quaestionibus, de Finib. de na. deo. &c. IN *Academiam nostram descendimus,* } a nomine scholae Platonicae gymnasium sibi Cic. Tusculani instaurauerat, alterumq. a nomine scholae Aristotelicae, de quo in l. de diuinat. Nuper, cum essem cum Quincto fratre in Tusculano, disputatum est. nam, cum ambulandi caussa in Lycaeum uenissemus, &c. Ceterum Academiam in inferiore parte Tusculani erexisse constat, in quam ipse nūc descendisse scribit. paenultima uero producta enunciari, docet idem Cicero hoc uersu: Inque Academia umbrifera, nitidoque Lycaeo. quamquam Claudianus cecinit,

In Latium spretis Academia migrat Athenis. & Sidonius Apollinaris,
Obruet & quamquam totis Academia sectis.

CICERO

A. Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. M. Num reliquae quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiae? haec enim fere sunt eiusmodi: quae Graeci πάθη appellant: ego poteram morbos: & id uerbum esset e uerbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate. nisi quid aliud tibi uidetur. A. Mihi uero isto modo. M. Haeccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Nae ista gloriosa sapientia non magno aestimanda est, siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnis ne animi commotio uidetur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id, quod admirari saepe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita uisum intelligo multis saeculis ante Socratem; a quo haec omnis, quae est de uita, & moribus, philosophia manauit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniae significat mentis aegrotationem, & morbum, id est insanitatem, & aegritudinem animi, quam appel-

larunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant, negantq. stultum quemquam his morbis uacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt; omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq. censebant. his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam; propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominauerunt amentiam, eandemq. dementiam.

EXPLANATIO

VIDETVR *mibi* } propositum disputationis. Haec enim est quaestio Vtrum cadat in sapientem aegritudo? Aegritudo a Cicerone dicitur, quam alij tristitiam appellant, & Graeci λύπην. IRACVNDIAE? } cum & hoc, & sequenti libro perturbationes quattuor ostendantur, λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονὴ, propterea uerbum, Iracundiae, recte Patricio non placet. EGO *poteram morbos*: } Eadem fere ad uerbum lib. 3. de Fin. ET *id uerbum esset e uerbo*: } De uerbo Graeco πάθη. HACCINE } Haec ne, scilicet perturbationes quod uerbum quaesitum est in lingua Latina aptius ad significandum animi affectiones nit olas. VIDETVR *insania* } Paradoxon Stoicorum est. πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται, id est, omnes stulti insaniũt, id quod etiam in Paradoxis susius explicat. QVI *autem* } Nunc colligit Cicero insipiẽtes insanire.

CICERO

EX quo intelligendum est, eos, qui haec rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insania, eademq. dementia: multoq. melius haec notata sunt uerbis Latinis, quam Graecis. quod alijs quoque multis locis reperictur. sed id alias: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quaerimus, quid, & quale sit, uerbi uis ipsa declarat. eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse e potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. quanquam ipsa iracundia libidinis est pars. sic enim definitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Graeci autem μανίαν unde appellent, non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi: hanc enim insaniam, quae iuncta stultitiae patet latius, a furore disiungimus. Graeci uolunt illi quidem, sed parum ualent uerbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi uocant: quasi uero atra bili solum mens, ac non saepe uel iracundia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmaeonẽ, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum, uetant duodecim tabulae. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit.

EXPLANATIO

QVOD *a Socrate* } apud Platonem, in Alcibiade. 2. IN *aliquo morbo*, } in perturbatione, quae animorum est morbus. QVAM *Graecis* } μωρὸς Graece dicitur stultus, ἄφρων insipiens, μανία insania, furia. μανικὸς insanus furiosus. μαινόλης insanus. μαίνομαι insanio, quae uoces furorem significant. at Latinis, insipientia, insanitas, dementia, congrue magis, & concinne, priuationem animi, & sanitatis designant. VOLVNT *illi quidem*, } scilicet distinguere insaniam a furore. μελαγχολίαν atram bilem, seu nigram choleram sonat hoc uerbum, cui humori uehementioris animorum concitationis caussam adscribit Aristoteles in Probl. QVO *genere Athamantem*, } Recenset quattuor, qui atra bili laborarunt Vulgata est fabula de Athamante, cui Iuno talem furorem immisit, ut filios uellet occidere. quare cum iam unum ex filiis exstinxisset, uxor Ino id conspiciens cum altero filio se praecipitem dedit, quae in marinam deã conuersa, uocatur Mater Matuta a Latinis, Leucothea a Graecis. ALCMAEONEM, } Alcmaeonem Amphiarai filium, quo duce ab Epigonis dirutae sunt Thebae, satis claret furore agitatum fuisse ob matricidium. Meminit Statius, Seneca, & alii. AIACEM } ex indignatione, quod in iudicio de Achillis armis inferior Vlixe habitus esset, furore correptus legitur, & denique mortem sibi consciuisse. De hoc exstat tragoedia Sophoclis, meminit & Ouidius Metemorph. xiij. ORESTEM, } furiis agitatum ob matricidiũ. Lege Senecae, & Euripidis Orestem. QVI *ita sit affectus* } tali uaesania, & furore correptus. SED *si furiosus* } Lex xij. Tabularum & lib. 2. de Inuent. & lib. 1 ad Herennium, Si furiosus exsistit: agnatum, gentiliumque in eo, pecuniaeq. eius potestas esto,

CICERO

Insaniam enim censuerunt, id est inconstantiam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & uitae communem cultum, atque usitatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia caecitatem. quod cum maius esse uideatur, quam insania; tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed haec alia quaestio est: nos ad propositum reuertamur. Cadere, opinor, in sapientem aegritudinem, tibi dixisti uideri. A. Et uero ita existimo. M. Humanum id quidem, quod ita existimas. non enim silice nati sumus: sed est naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod aegritudine, quasi tempestate, quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia uel in primis fuit nobilis. Minime, inquit, assentior ijs, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quae nec potest ulla esse, nec debet. ne aegrotus sim, inquit: sed, si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur a corpore. nam istuc, nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.

EXPLANATIO

Insaniam enim censuerunt. } Insaniam, recepi, adductus Nonij testimonio; Stultitiam, repudiaui; quod uerbum omnes libros occupauerat, repugnante sententia: cum hic non stultitia, sed insania cum furore comparetur. Haec Paullus pater. Mediocritatem officiorum }. quae scilicet secundum naturam sunt, & citra laudem, & uitupetium sumi, aut reijci possunt, ut coniugium, familiaritas, conuictus. Et uero ita existimo. } Qui proprietatem Latinae linguae callent, ij, non dubito, quin magis probent, Et uero, quam, quod erat antea, Ego uero. quod ipsum, ut alia multa, acceptum refero Sigonij nostri antiquo libro: cum quo alium consentire librum scripsit ad me aliquanto post idem Germanus monachus supra nominatus. Est autem, Vero, pro Sane, ut in libro de claris oratoribus: Sed tu orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute. Et lib. 1. de Diuin. Vero, mea puella, tibi concedo meas sedes. Et lib. 3. de Legibus. Haec Paullus pater. Silice nati } Prouerbialis est haec formula, quam statim explicat, subiungens, Sed est naturale &c. respicit etiam Stoicorum ἀπάθειαν, quae homines saxeos plane stupentes, & ab hominis natura penitus desciscentes requirit. Crantor } hic una cum Polemone audiuit Xenocratem Platonis discipulum, & librum de Consolatione scripsit, ut supra diximus. Nescio quam indolentiam } Ciceronis uocabulum est indolentia, si credimus Sidonio Apolinari, exprimens Stoicorum ἀπάθειαν contra quam elegans est disputatio apud Gellium lib. xix. cap. 12. Nam istuc, nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immunitatis in animo, stuporis in corpore. } Haec uerba Crantoris, a Cicerone conuersa, recitantur a Plutarcho ἐν τῷ παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον: τὸ γὰρ, inquit, ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.

CICERO

Sed uideamus, ne haec oratio sit hominum assentantium nostrae imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt altae stirpes stultitiae: sed relinquetur id solum, quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quamobrem, quod coepimus, tradamus nos ei curandos: sanabimur, si uolemus. Et progrediar quidem longius. non enim de aegritudine solum, quamquam id quidem primum; sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Graeci uolunt, explicabo. & primo, si placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto uagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens, mala consuetudine loquendi, in uitio ponitur, ductum uerbum a confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim a timendo, confidere. atque, in quem cadit aegritudo, in eundem timor. quarum enim rerum praesentia sumus in aegritudine, easdem impendentes, & uenientes timemus. ita fit, ut fortitudini aegritudo repugnet. uerisimile est igitur, in quem cadit aegritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. in quemq. ea cadunt, in eundem cadit ut seruiat, ut uictum quandoque se esse fateatur. quae qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem haec in uirum fortem: igitur ne aegritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis: non cadet ergo in sapientem aegritudo.

EXPLANATIO

NOs *autem* } eleganti Metaphora Cicero tamquam Stoicus censet, non modo magnas illas, sed minimas quasq. perturbationes ex animo tollendas esse. MALA *consuetudine* } Idem & alijs uerbis e uenit, ut scilicet usu infamarentur: sic hostis pro perduelle capitur, & regnum pro dominatione iniusta. INFRACTIONEM } debilitatem, consternationem. VT *seruiat,* } Ita & Horatius:

Qui metuens uiuit, liber mihi non erit umquam.

Tot certe dominis seruiunt homines, quot perturbationibus distrahuntur.

CICERO

PRAETEREA, necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi, inuictum; qui inuictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem uirum aegritudine nūquam affici. omnes autem sapientes fortes. non cadit igitur in sapientem aegritudo. &, quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum; & reliquae partes, totum ue corpus, a statu cum est motum, deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exsequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur: numquam est igitur perturbatus. at aegritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens uacabit. Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Graeci σώφρονα appellant, eamq. uirtutem σωφροσύνην uocant; quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, non numquam etiam modestiam. sed haud scio, an recte ea uirtus frugalitas appellari possit. quod angustius apud Graecos ualet qui frugi homines χρησίμους appellant, id est tantummodo utiles. at illud latius. est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quae apud Graecos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν: nam est innocentia affectio talis animi, quae noceat nemini. reliquas etiam uirtutes frugalitas continet. quae nisi tanta esset, & si ijs angustijs, quibus plerique putant, teneretur; numquam esset Pisonis cognomen tantopere laudatum.

EXPLANATIO

A *Statu* } constitutione, siue temperamento, quod κρᾶσιν uocant. NVMQVAM *est igitur perturbatus.* } Haec est collectio Stoicorum. At Peripatetici censent Sapientem non uinci maerore; sed tangi: tamquam illud sit humanam uitam negare, alicuius animum immunem esse a perturbatione. VERISIMILE } Iam probare aggreditur, neque in temperantem cadere posse aegritudinem, siue perturbationem. QVI *sit temperans,* } subaudi, eum esse imperturbatum. EA *uirtus* } scilicet temperantia. FRVGALITAS } haec paupertas uoluntaria est: cunctarum uirtutum maxima. M. Tullius pro Deiotaro, Ego, inquit, frugalitatem, id est modestiam, & temperantiam uirtutem maximam esse iudico. FRVGI *homines* } Omnis est generis frugi. Martialis, ientacula frugi dixit. &, Tam frugi Iuno uellet habere Iouem. RELIQVAS *etiam uirtus* } nimirum fortitudinem, iustitiam, prudentiam. PISONIS } Fuit hic L. Piso scriptor annalium. Lata est per eum Lex Calpurnia de ambitu seuerissime scripta; & ob raram saeculi sui integritatem Frugi est appellatus. Meminerunt Gellius, Cicero pro Fonteio, & alij.

CICERO

SED, quia nec qui propter metum praesidium reliquit, quod est ignauiae; nec qui propter auaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiae; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiae; frugi appellari solet; eo tres uirtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est. etsi hoc quidem commune est uirtutum. omnes enim inter se nexae, & cōiugatae sunt. reliqua igitur, & quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est. eius enim uidetur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare; semperq. aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui contrarium uitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, a fruge: qua nihil melius e terra oritur. nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquam est in tali homine: ex quo idem nihil dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni uacuum; ergo etiam aegritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente aegritudo.

EXPLA-

EXPLANATIO

CLAM *depositum*} fidei commissum in custodiam. MALE *rem gessit*} male negociatus est. translatum ab his, qui onera gerunt ET *iugatae sunt.*} colligatae, adeo ut, qui unam habuerit, omnes habere iudicatur. APPETENTIS} effrenati, & efferuescentis. A *fruge*:} Certe animorum fecunditatem quandam affert frugalitas. AB *eo, quod nequidquam*] Si deleas, Ab eo, mendum fortasse corrigas, sententiam certe non minuas. nec me praeterit, ubi quid longius ponitur, reprehendi a Cicerone praeterita sed aliquid tamen simul addi, ut, Igitur, Verumtamen, Sed, & huiusmodi quaedam, simul animaduerti. uerum & de hoc, & ubicumque fere sententiam correctio nihil adiuuat, susq. deque. Haec Paullus pater. QVOD *nequidquam*:} Stoicorum exemplo uocabuli originem exquirit. M. Varro ex Nequidquam, media syllaba extrita, Nequam componi demonstrat in libris de Latina lingua. Sic Nequitia a Nequidquam nominata est, siue a Nihilo, ex eo quod nequidquam sit, uel quod nihil sit. Alias Nequitia ponitur pro lasciuia, & petulantia libidinum: ut apud Ouidium, Nequitia est, quae te non sinit esse senem. QVI *sit frugi igitur*,} Institutam disputationem prosequitur, docetque cum temperantia, quae uirtus est aegritudinem non posse consistere.

CICERO

ITAQVE non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo:

Corq. meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in uitio est. sapientis autem animus semper uacat uitio, numquã turgescit, numquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: numquam igitur sapiens irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, a quo laesus uideatur, ei quam maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere laetari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem; nec ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam uacat, aegritudine etiam uacabit. etenim, si sapiens in aegritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam. non dixi, in inuidiam, quae tum est, cum inuidetur. ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest; ut effugiamus ambiguum nomen inuidiae: quod uerbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

Florem quisnam liberum inuidit meum?

EXPLANATIO

HERACLEOTES *Dionysius*} Stoicus hic fuit. APVD *Homerum*} Iliad lib. IX. Ἀλλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, &c. CORQVE *meum penitus*} Achillis uerba sunt ad Aiacem. NVM *manus*} quod ex Homero retulit de aegritudine corporis, de animi quoque aegritudine iudicat, & arguit Dionysius. ETIAM *concupiscit*} Recte: nam, quid aliud est ira, quam cupiditas ulciscendi? INVRERE} translatum: solent enim cauterio inuri animalibus notae, quas indelebiles uellent. ETIAM *in misericordiam*,} Hoc in loco Cicero tamquam Stoicus misericordiam numerat inter animi uitia, qui alibi tamquam Peripateticus eam non dubitauit appellare uirtutem. nam in oratione pro Ligario inquit, Nulla de tuis uirtutibus plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est. IN *inuidentiam*.} Inuidentiam inuidi esse, uult hoc loco Cicero: inuidiam uero eius, cui inuidetur. A *nimis intuendo*} In particula, uirtutem hic habet augendi. IN *Menalippo*,} Fabula est Attij, nomen ducens a Menalippa, quae in ea inducebatur, conquerens de liberis suis in stabulo fere obtritis a bobus. De hac Strabo lib. 6. Geographiae, ac M. Varro in secundo de re rustica. Fuit altera Menalippa Amazonum regina cuius Diodorus, & Trogus meminerunt.

CICERO

MALE Latine uidetur: sed praeclare Attius. ut enim, uidere, sic, inuidere florem, rectius, quam flori, dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri, & inuidere. nam, qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: ut Theophrastus, interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit, Callisthenem incidisse in hominem summa potẽtia, summaq. fortuna, sed ignarum, quemadmodũ rebus secundis uti conueniret. Atqui, quemadmodũ misericordia aegritudo est ex alterius rebus aduersis; sic inuidẽtia aegritudo est

ex alterius rebus secundis.in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. quod si hoc aegre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo a sapiente aegritudo. Haec sic dicuntur a Stoicis, concludnnturq. contortius: sed latius aliquando dicenda sunt, & diffusius. sententijs tamen utendum est eorum potissimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi mihi non sane probant. omne enim malum, etiam mediocre, magnum est. nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocriter aegrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate.

EXPLANATIO

CONSVETVDINE } Hac certissima magistra loquendi, dicimus inuidere alicui, non aliquem. POETA } Attius. IVS *suum* } quidlibet scilicet audendi, ut ait Horatius. DOLET *rebus alicuius aduersis* } Hoc ad misericordiam referendum. SECVNDIS *dolet* } Hoc inuidentiae est. de quo eleganter a Statio dictum est, Aegraque Laetis inuidia. Horatius quoque decenter scripsit, & uere, Inuidus alterius macrescit rebus opimis. INTERITVM *deplorans* } libro, quem Laertius lib. 5. nominat, καλλισθένης ἢ περὶ πένθους. De Callisthene Olynthio uide Plutarch: Iustinum, Curtium, & Arrianum. SODALIS *sui*, } quia uterq; eodem praeceptore Aristotele usi fuit. creditumque est, Aristotelem ob necem atrocem Callisthenis, excogitasse illud uenenum Stygis aquae; quo perijt Alexander Magnus. IN *hominem* } Alexandrum intelligit. SED *ignarum* } cum haudquaquam male assentantium accommodatus ingenio esset. Nam cum Alexander Magnus ex Persico superbiae regiae more adorari uellet acerrimus inter recusantes Callisthenes fuit, palam dictitans Alexãdrum adorandum non esse: quae res & illi & multis principibus Macedonum exitium fuit. Hoc est Alexandri crimen aeternum: quod nulla uirtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties dicetur, occidit Persarum multa millia: opponetur, & Callisthenem quoties dictum fuerit, occidit Darium, dicetur sed Callisthenem occidit. Nullius caedes maiorem apud Graecos Alexandro excitauit inuidiam, quam quod praeditum optimis moribus artibusque Callisthenem torserit, occideritque, indicta quidem caussa. CONTORTIVS } sic alibi contortus dixit Stoicorum conclusiunculas. EORVM } Stoicorum.

CICERO

ITAQVE praeclare nostri, ut alia multa; molestiam, solicitudinem, angorem propter similitudinem corporum aegrorum aegritudinem nominauerunt. hoc propemodum uerbo Graeci omnem animi perturbationem appellant: uocant enim πάθος, id est morbum, quicunque est motus in animo turbidus. nos melius: aegris enim corporibus simillima est animi aegritudo. at non similis aegrotationis est libido, non immoderata laetitia, quae est uoluptas animi elata, et gestiens. ipse etiam metus nõ est morbi admodum similis, quamquam aegritudini est finitimus. sed proprie, ut aegrotatio in corpore, sic aegritudo in animo nomen habet non seiunctum a dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est caussa efficiens aegritudinem in animo, tamquam aegrotationem in corpore. nam ut medici, caussa morbi inuenta, curationem esse inuentam putant: sic nos, caussa aegritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. est igitur caussa omnis in opinione, nec uero aegritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quae sunt genere quattuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus uel rationis expers, uel rationem aspernans, uel rationi non obediens; isq. motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quattuor perturbationes aequaliter distributae sunt. nam duae sunt ex opinione boni: quarum altera, uoluptas gestiens, id est praeter modum elata laetitia opinione praesentis magni alicuius boni, altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest: quae est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. ergo haec duo genera, uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus, & aegritudo, malorum. nam & metus opinio magni mali impendentis, & aegritudo est opinio magni mali praesentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur esse angi: id autem est, ut is: qui doleat, oportere opinetur se dolere.

EXPLANATIO

ANGOREM } angor est aegritudo premens. Nos *melius* } Rursus Latinos Graecis praefert proprietate uocabulorum. EST *igitur* } Omnes perturbationes ex opinione nasci dicit. PARTIBVS } partes nũc uocat, quas in dialectica species uel formas dixere. CITETVR: } commoueatur VOLVPTAS *gestiens*; } quodam gestu se gaudere significans. LIBIDO } ad omnem cupiditatem referri potest. TVRBANTVR, } pulsantur, mouentur, MALORVM } scilicet opinione. IMPENDENTIS } quod futuri est. AEGRITVDO } nunc tristitia communiter dicitur.

CICERO

HIs autem perturbationibus, quas in uita hominū stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atque opibus repugnandum est, si uolumus hoc, quod datum est uitae, tranquille, placideq. traducere. sed ceteras alias, nunc aegritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum: quandoquidem eam tu uideri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. terra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, uelis, ut ita dicam, remisq. fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam a socero Oenomao rege Hippodamiam raptis nactus nuptijs? Iouis iste quidem pronepos: tam ne ergo abiectus, tamq. fractus?

Nolite (inquit) hospites adire ad me: ilico istic
Ne contagio mea bonis, umbra ne obsit:
Tanta uis sceleris in corpore haeret.

tu te Thyesta damnabis, orbabisq. luce propter uim sceleris alieni? Quid? illum filium solis non ne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymae peredere humore exangues genas:
Situ nidoris barba pedore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

EXPLANATIO

SED *ceteras alias* ⁑ De reliquis perturbationibus disputat in Tusculana quarta. NVLLO *modo existimo.* ⁑ ut Stoicus. VALIS *remisq.* ⁑ omni scilicet contentione. Prouerbialis Metaphora a nauigantibus sumpta. TANTALO *prognatus* ⁑ Thyestes significatur, & Pelopis filius, Tantali nepos. IOVIS *pronepos* ⁑ Thyestem dicit. ex Ioue enim natus Tantalus. NOLI TE *(inquit) hospites adire ad me: illico istic* ⁑ Trochaicus est, in quem non cadit iambus: itaque non puto eos recte sentire, qui uerbis aliter collocatis, ita legunt, Nolite hospites ad me adire ilico istic: nam in quarta sede iambus esset. Haec Paullus pater. TV *te Thyesta* ⁑ Apostrophe est Ciceronis Thyestem increpantis quod ob fraternum scelus tanta se aegritudine afflictet. FILIVM *Solis* ⁑ Aeetam dicit colchorum regem Medeae patrem quem ob Absyrti filij miserandum interitū merore confectum tradunt. PATRIS *ipsius* ⁑ hoc est ipsius solis. SITV ⁑ corruptione, ex humore, & diuturnitate contracta. PEDORE ⁑ sordibus, illuuie. INFVSCAT ⁑ obumbrat.

CICERO

HAEC mala, o stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti: non inerant in ijs, quae tibi casus inuexerat: & quidem inueterato malo, cum tumor animi resedisset. est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed maeres uidelicet regni desiderio, non filiae. illam enim oderas, & iure fortasse: regno non aequo animo carebas. est autem impudens luctus maerore se conficiē tis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat: usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio uero quid impudentius, qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerunt superbiam? is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq. ea urbe senio, & aegritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse ut aegritudine opprimatur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo. habet ardorem libido, leuitatem laetitia gestiens, humilitatem metus: sed aegritudo maiora quaedam, tabē, cruciatum, afflictationem, foeditatem: lacerat, exest animum, planeq. conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abijciamus; miseria carere non possumus. at hoc quidem perspicuum est, tum aegritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet, opinione mali aegritudinem esse, non natura; ut, quicumque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in aegritudine. Cyrenaici non omni malo aegritudinem effici censent, sed insperato, nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad aegritudinem augendam: uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur.

Ego, cum genui, tum moriturum sciui, & ei rei sustuli.
Praeterea, ad Troiam cum misi ad defendendam Graeciam,
Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas, mittere.

EXPLANATIO

HAEC *mala,* ⁑ Auctoris increpatio est, ad Aeetam aegritudini nimis indulgentem. MAARES ⁑ maerore conficeris. FILIAE ⁑ Medeam intelligit. RAGNO ⁑ regni opulentia, aureo scilicet uellere erepto proditione filiae. LIBARIS. ⁑ id est, ciuibus. DIONYSIVS ⁑ De hoc lege Plut. in Dione. TARQVINIO ⁑ De hoc lege apud Liuium, Dionysium, Plut. & alios. CARNIFICINA ⁑ Aegritudo Carnificina est: quia excarnificat & carnificis instar cruciat animū, lancinatq. praecordia. Crudelitatem quandoque

que significat: Plautus in Cistellaria, Credo ego amorem primum apud homines excreuisse. EXEST } consumit: a uerbo Exedo dictum: sicut a Comedo Comest. Exest anxius angor, apud Lucretiũ. &, Est mollis flamma medullas, Virgil. CONFICIT } necat, Virgil. Nunc uulnus acerbum conficit. EPICVRO } contra Epicuri, & Cyrenaicorum sententiam disputat primum, deinde remedia agritudini adhibenda subiungit. OPINIONE *mali aegritudinem esse, non natura;* } Aliter in omnibus libris. ego, Non, addidi ex ingenio: Opinione, sumpsi a scripto Sigonij libro. Confirmat correctionem nostram, quod infra legitur, Simulq. iudico malum illud opinionis esse, non naturae. &, Vides ergo opinionis esse, non naturae malum. &, Ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse aegritudinem. Et, Non natura exoritur aegritudo, sed iudicio, sed opinione. Nec dissimile illud, de corporis, non animi, dolore, lib. III. de Fin. Opinio fuit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut maiorem. Haec Paullus pater. OMNIA *repentina.* } Vnde prouerbium: Iacula praeuisa minus feriunt. Et Seneca ad Marciam: Quae multo ante praeuisa sunt, languidius incurrunt. Item alibi: Omnia leuiora accidunt exspectantibus. EGO *cum genui,* } E Tragoedia quapiam desumptum; & simile fertur Lacaenae cuiusdam Apophthegma. AD *Troiam* } Videntur uerba Telamonis consolantis de nece Aiacis filij, quem ad bellum Troianum miserat.

CICERO

HAEC igitur praemeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quae uenientia longe ante uideris. itaque apud Euripidem a Theseo dicta laudantur. licet enim, ut saepe facimus, in Latinum illa conuertere.

Nam, qui haec audita a docto meminissem uiro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exsilij maestam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theseus a docto uiro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagorae: quem ferunt, nunciata morte filij, dixisse, Sciebam me genuisse mortalem. quae uox declarat, ijs esse haec acerba, a quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quae mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque, quamquam non haec una res efficit maximam aegritudinem; tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & praeparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum haec est illa praestans, & diuina sapientia, perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit; nihil, ante quam euenerit, non euenire posse arbitrari.

Quamobrem omnes, cum secundae res sunt maxume, tum maxume
Meditari secum oportet, quo pacto aduersam aerumnam ferant:
Pericla, damna, exsulia peregre rediens semper cogitet,
Aut filij peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiae.
Communia esse haec, fieri posse: ut ne quid animo sit nouum.
Quidquid praeter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

EXPLANATIO

NAM, *qui haec audita* } Thesei uerba haec sunt, apud Euripidem tragicum, quae ex Graeco sermone in Latinum uertit M. Tullius. Plut. ἐν τῷ παραμυθητικῷ, & Galenus. COMMENTABAR } cogitabam, meditabar. DIRITAS } infortunium. REPENS } repentina. sic apud Liuium: Repens cura inuasit. QVOD *autem Theseus* } Euripidis sententiam explicat. SCIEBAM } Idem Val. quoque refert de Anaxagora philosopho. NIHIL *admirari* } In hanc sententiam Horatius:

Nihil admirari prope res est una, Numici,
Solaque quae possit facere, & seruare beatum.

CVM *acciderit;* } Turpe enim sapienti est dicere, Non putaram. NIHIL *non euenire posse* } id est, omnia posse euenire. SECVM } bene additur secum: nam hoc palam agere insani proprium.

CICERO

ERGO hoc Terentius, a philosophia sumptum, cum tam commode dixerit; nos, e quorũ fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem, quem dicitur Xanthippe praedicare solita in uiro suo fuisse Socrate; eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec uero ea frons erat, quae M. Crassi illius ueteris, quem semel ait in omni uita risisse Lucilius, sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis haec arma contra casus, & euentus, quibus

bus eorum aduenientes impetus diuturna praemeditatione frangantur;simulq. iudico, malum illud opinionis esse,non naturae:(si enim in re eßent,cur fierent prouisa leuiora?sed est, iisdem de rebus quod dici possit subtilius;si prius Epicuri sententiam uiderimus; qui censet necesse esse omnes in aegritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur;siue illa ante prouisa, & exspectata sunt,siue inueterauerint:nam neque uetustate minui mala,nec fieri praemeditata leuiora:stultamq. etiam esse meditationem futuri mali, aut fortaße ne futuri quidem:satis esse odiosum malum omne,cum uenisset:qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum; si uero ne futurũ quidem sit, frustra suscipi miseriam uoluntariam: ita semper angi,aut accipiendo,aut cogitando malo. Leuationem autem aegritudinis in duabus rebus ponit, auocatione a cogitanda molestia, & reuocatione ad contẽplandas uoluptates. parere enim censet animum rationi posse,&,quo illa ducat,sequi.

EXPLANATIO

ILLE *uultus semper idem,* } Idem Cic. de Offi. I. Plin. in VII. Ferunt Socratem clarum sapientia eodẽ semper uisum uultu,nec aut hilari magis,aut turbato. Aelianus lib. IX. cap. VII. uar. hist. XANTHIPPE. } Socratis uxor,irarum,molestiarumq. muliebrium scatens, cuius morositas etiam in prouerbium abiit. Verissime Ouidius: Dos est uxoria lites. M. *Craßi illius ueteris,* } Alterum M. Crassum ipsius temporibus fuisse, & Hortensii aequalem, ostendit in Bruto. Ille autem uetus, Graeco nomine *ἀγέλαστος* fuit appellatus,ut dicit de Fin. V. SEMEL *ait in uita risisse* } Quod factum est, cum uidisset asinum carduos comedentem:dixissetq. ob id, Similes habent labra lactucas. IDEM *uultus,* } Socratis uultus, ut ait Caper, fingi,& mutari potest,facies non potest. Vultus uim Graeci norunt, nomen omnino non habent: ut docet M. Tull. in I. de legibus. MALVM *illud opinionis esse,non naturae:* } Hoc Epicurei sensere. SI *enim in re eßent,* } Esset,uidendum,an rectius:quod equidem existimo. Haec Paullus pater. NEQVE *uetustate minui mala* } Cic. in Ep. ad Att. de exsulio suo querens ait: Dies non modo non leuat luctũ hunc, sed etiam auget: nam ceteri dolores mitigantur uetustate,hic non potest non & sensu praesentis miseriae,& recordatione praeteritae uitae continue augeri. STVLTAM *praemeditationem* } stultum sine dubio est,accersere sibi miserias, quas optimum est differre,si non discutere possis:& in malo esse ante malum. ET *reuocatione* } Ouidius: Iuuat o meminisse beati Temporis.

CICERO

VETAT igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus:hebetat aciem ad miserias contemplandas:a quibus cum cecinit receptui, impellit rursum,& incitat ad conspiciendas,totaq. mente contrectandas uarias uoluptates,quibus ille & praeteritarum memoria, & spe consequentium sapientis uitam refertam putat. Haec nostro more nos diximus, Epicurei dicunt suo.sed,quae dicant,uideamus, quo modo;negligamus. Principio male reprehendunt praemeditationẽ rerum futurarum:nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetq. aegritudinem,quam perpetua in omni uita cogitatio:nihil esse,quod accidere non possit;quam meditatio conditionis humanae, quam uitae lex,commentatioq. parendi:quae non hoc affert, ut semper maereamus, sed ut numquam.neque enim, qui rerum naturam, qui uitae uarietatem,qui imbecillitatem generis humani cogitat,maeret,cum haec cogitat,sed tum uel maxime sapientiae fungitur munere.utrumque enim consequitur, ut &, considerandis rebus humanis, proprio philosophiae fungatur officio; & aduersis casibus triplici consolatione sanetur:primum,quod,posse accidere, diu cogitauerit;quae cogitatio una maxime molestias omnes extenuat,& diluit: deinde, quod humana ferenda intelligit: postremo, quod uidet,nullum malum eße, nisi culpam;culpam autem nullam esse,cum id,quod ab homine non potuerit praestari,euenerit. Nam reuocatio illa,quam affert,cum a contuendis nos malis auocat, nulla est.non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus,quas malas esse opinemur,dissimulatio, uel obliuio. Lacerant, uexant, stimulos admouent, ignes adhibent,respirare non sinunt: & tu obliuisci iubes,quod cõtra naturam est;quod a natura datum est,auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina,sed tamen magna,quam affert longinquitas, & dies.

EXPLANATIO

VETAT *igitur ratio intueri molestias:abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas:* } Malui cum antiquo libro: Hebetat aciem. Haec Paullus pater. CVM *cecinit receptui,* } id est,cum reuocauit. Prouerbialis est figura,translata de re militari,in qua cum receptui canitur,datur signum militibus,quo audito se recipiant in castra, neque amplius insequantur hostem. SPE *consequentium* } uoluptatum futurarum. EPICVREI *dicunt suo.* } Dicere solebat Epicurus,Omnem disciplinam fuge.hinc illius dogmata citra eloquentiam,& Dialecticos neruos explicabantur. OBTVNDAT, } obtusam reddat,& sine acumine. sic ferrum obtusum dicitur,quod mucronatum non est, neque acute perforat,

sorat. QVAM *meditatio condicionis humanae,* } repetendum est illud: Nihil est, quod tam obtundat, &c. PROPRIO *philosophiae fungatur officio;* } usitatius, quam, ut in alijs libris, Fruatur oratio. DILVIT } temperando eneruat. PRAESTARI, } Anteuerti, caueri. QVAM *affert longinquitas.* } Vnde prouerbio dicitur, Diem adimere hominibus aegritudinem.

CICERO

IVBES me bona cogitare, obliuisci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quae essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid maeres? aut succumbis, cedisque fortunae? quae ut peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non potuerit certe uires frangere. magna uis est in uirtutibus. eas excita, si forte dormiunt. Iam tibi aderit princeps fortitudo; quae te animo tanto esse coget, ut omnia, quae possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. Aderit temperantia; quae est eadem moderatio, a me quidem paullo ante appellata frugalitas; quae te turpiter, & nequiter facere nihil patietur. quid est autem nequius, aut turpius effeminato uiro? Ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse uidetur in hac caussa loci: quae tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cum & alienum appetas, qui, mortalis natus, condicionem postules immortalium; & grauiter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiae uero quid respondebis, dicenti uirtute se esse contentam, quo modo ad bene uiuendum, sic & ad beate? quae si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua complexa nihil quaerat aliunde; non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. Ad haec bona me si reuocas, Epicure; pareo, sequor, utor te ipso duce; obliuiscor etiam malorum, ut iubes; eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad uoluptates: quas? corporis credo, aut quae propter corpus uel recordatione, uel spe cogitentur. numquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Graeculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna uoce dicere solebat, eum esse beatum, qui praesentibus uoluptatibus frueretur, confideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte uitae, dolore non interueniente; aut, si interueniret; si summus foret, futurum breuem; si productior, plus habiturum iucundi, quam mali: haec cogitantem fore beatum, praesertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret.

EXPLANATIO

QVAE *essent homine dignissima.* } uirtutes intelligit. PERVELLERE } uellicando excruciare. MAGNA *uis* } Nunc tandem aegritudinis remedia adducit ex uirtutum genere. VTENDVM } ad usum, id est, quo aliquantisper uti liceret: ut uasa solent. VIRTVTE *se esse contentam,* } id est honestate, laude, decore &c. In nouissima Tusculana disputabitur, an uirtus sola sufficiat ad beate uiuendum. AD *haec bona* } ad has uirtutes, quae sunt bona hominibus dignissima. Hoc *dicit* } summam proponit philosophiae Epicureae. ET *hoc ille Graeculus, me audiente, Athenis senex Zeno* } Deminutiua uoce pro contemptum uocat Zenonem Epicureum contemporaneum suum. cuius etiam meminit in 1. de Finib. innuens argutias illius leues esse, ac deminutas PRODVCTIOR, } longior. ANTE *perceptis* } praegustatis.

CICERO

HABES formam Epicuri uitae beatae, uerbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? huius ne uitae propositio, & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, ut Aeetam, de quo paullo ante dixi; aut Telamonem: pulsum patria, exsulantem, atque egentem? in quo haec admiratio fiebat:

Hiccine Telamon ille est, modo quem gloria ad caelum extulit,
Quem adspectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua?

Quod si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit; a grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his uoluptarijs. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane summum bonum esse, non dolere. quamquam id non uocatur uoluptas. sed non necesse est nunc omnia. id ne est, quo traducti luctum leuemus? sit sane summum malum, dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? Quid tergiuersamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere uoluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt haec tua uerba, necne? (in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam, (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis haec. Nec equidem habeo, quod intelligam bonum illud, detrahens eas uoluptates, quae sapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quae auditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quae ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quae aliae uoluptates in toto homine gignuntur quolibet e sensu. Nec uero ita dici potest, mentis laetitiam solam esse in bonis. laetantem

enim

enim mentem ita noui spe eorum omnium, quae supra dixi fore, ut natura, ijs potiēs, dolore careat. atque haec quidem ijs uerbis, quiuis ut intelligat, quam uoluptatem norit Epicurus. deinde paullo infra, Saepe quaesiui, inquit, ex ijs, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent: nisi si uellent uoces inanes fundere. nihil ab his potui cognoscere. qui si uirtutes ebullire uolent, & sapientias; nihil aliud dicent, nisi eam uiam, qua efficiantur eae uoluptates, quas supra dixi. Quae sequuntur, in eadem sententia sunt: totusq. liber, qui est de summo bono, refertus & sententijs, & uerbis talibus est.

EXPLANATIO

QVID *ergo?* } Hinc Cicero incipit Epicuri dogma reprehendere THYESTEM *leuare* } leuiorem in eo facere aegritudinem. TELAMONEM *pulsum patria* } pulsum in exilium. ex Aegina insula patris regno. HICCINE *est* } Trochaici uersus sunt, forte ex Telamone Ennij *tragoedia*. OB *os* } Idem sibi ipsi, quod Telamoni accidisse gloriatur Cicero, usurpatq. hunc uersum de semetipso: sic enim scribit in Ep. ad Papirium Paetum: Io eo igitur, io quis, conuiuio Cicero ille, quem spectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua. Ob os autem significat, Ad os. Antiquos enim usos esse Ob praepositione pro Ad, testis est Ennius, qui ait Acheroniem obibo. item Omnes occisi occensiq. in nocte serena. id est accensi. Dicebatur quoque Obmoueo, pro admoueo: Obiacent, pro Adiacent: Obiurare, pro Adiurare, & complura hoc genus. ANIMVS } alacritas, & uigor animi. CVM *re concidit* } cecidit cum iactura regni. IN *eo igitur qui non est* } scilicet in statu dolendi. CONTINVO } statim. CVM *os perfricuisti* } id est, cum uerecundiam deposuisti. Qui enim uerecundi uideri nolunt, hi solent faciem perficare ad sanguinem ad interiora repellendum, qui ex corde diffusus est tamquam faciei uelamentum. Hinc factum est prouerbialis locutio de inuerecundo, ut dicatur, Perfricuit faciem. MVNERE; } officio. NEC *equidem habeo,* } Epicuri uerba ex eius libro *περὶ τέλους* desumpta, quae citantur ab Athenaeo lib. 7. & 12. Dipnosophist. SAPORES *percipiuntur* } gustantur. QVAM *uoluptatem* } Videlicet gustus, tactus, reliquorumq. sensuum naturalium. SI *illa* } bona: hoc est uoluptates sensuum. NISI *si uellent* } Si tamen nollent, modo ut nollent. VOCES *inanes fundere* } aliter proferre, quam animo sentiant. SI *uirtutes ebullire uellent,* } si ex intimo cordis proferre, & depromere uellent.

CICERO

AD hanccine igitur uitam Telamonem illum reuocabis, ut leues aegritudinem? & si quem tuorum afflictum maerore uideris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum, dabis? ... hortabere, ut audiat uoces potius, quam Platonis? expones, quae spectet, florida, & uaria? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si uero aliquid etiam tum plane luctū omnem absterseris? Haec Epicuro confitenda sunt; aut ea, quae modo, expressa ad uerbum, dixi, tollenda de libro: uel totus liber potius abijciendus: est enim confertus uoluptatibus. Quaerendum igitur, quemadmodum aegritudine priuemus eum, qui ita dicat:

—Pol mihi fortuna magi nunc desit, quam genus.
Namque regnum suppetebat mi: ut scias quanto e loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens, Hector, tuae.

huic subuenire debemus: quaerit enim auxilium.

Quid petam praesidi, aut exsequar? quo ue nunc auxilio, aut fuga
Freta sim? arce, & urbe orba sum: quo accedam? quo applicem?
Cui nec arae patriae domi stant; fractae, & disiectae iacent:
Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes,
Deformati, atque abiete crispa.

scis, quae sequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus,
Saeptum altisono cardine templum:
Vidi ego te, adstante ope barbarica,
Tectis caelatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam regifice.

o poetam egregium: quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & inopinata esse grauiora.

EXPLANATIO

AD *hanc igitur uitam* } Apostrophe ad Epicurum, in cuius uita uoluptaria demonstrat Cicero nullam inesse medelam, ad leuandas animi aegritudines. ACIPENSEREM, } piscis est unus omnium squamis ad os uersis apud antiquos habitus nobilissimus: de quo Plinius, Athenaeus. Macrobius, Sammonicus Serenus, Martialis, Horatius, ceteri. FASCICVLVM } olfactoriolum. Scribit Tull. in Verrinis, C. Verrem solitum sibi apponere ad nares reticulum tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosae. DE *libro* } quem de summo bono composuit Epicurus. POL *mibi* } uersus Ennii, quibus

Telamon exsulium suum deplorat, in quod ob fratricidium fuerat pulsus. AB *eodem Poeta*} Ennio scilicet. Ex *opibus summis* } Andromachae uerba ex alia tragoedia Ennij. OPIS *egens.*} indiga auxilii. Annotant Grammatici opem singulariter auxilium, opes pluraliter diuitias significare. Sed & opem dixerunt ueteres pro opulentia. QVID *petam praesidiae*,} exanimata, ac uccors Andromacha, nescit, unde praesidium petat. EVPHORIONIS } Fuit hic Chalcidensis, poeta, quem transtulit Gallus ille, qui ob id in Virgiliano Bucolico sic loquitur:

Ibo, & Chalcidio quae sunt mihi condita uersu
Carmina pastoris Siculi meditabor auena.

CICERO

EXAGGERATIS *igitur regis opibus, quae uidebantur sempiternae fore, quid adiungit?*
Haec omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.
praeclarum carmen: est enim & rebus, & uerbis, & modis lugubre. eripiamus huic aegritudinem: quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus (sic) ellam dulciculae potionis: aliquid prouideamus & cibi. haec tandem bona sunt, quibus aegritudines grauissimae detrahantur? tu enim paullo ante, ne intelligere te quidem alia bona, dicebas. reuocari igitur oportere a maerore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. Dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista uoluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego uero minime: uideo enim ab eo dici multa seuere, multa praeclare. itaque, ut saepe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod uideatur ei summum bonum. non enim uerbo solum posuit uoluptatem, sed explanauit quid diceret. Saporem, inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut ueritas in omni quaestione explicetur? At idem ait non crescere uoluptatem, dolore detracto, summamq. uoluptatem, nihil dolere.

EXPLANATIO

EXAGGERATIS } singulatim recensitis, regis Priami opibus. QVID *adiungit?* } scilicet Andromacha. HAEC *omnia uidi* } In prima Tusculana hoc idem carmen recitatum est. Et alibi. ERIPIAMVS *huic* } Andromachae. PSALTRIAM } cantatricem aliquam. musicus enim cantus perturbationes lenit. CEDRVM *incendamus:* } Tertij liber Cedricum. Suot, qui Hedycrum, legi malint. mihi non displicet, Cedrum. nam & Virg. lib. III. Georg.

Disce & odoratam stabulis incedere cedrum.

Ciceronem autem de odoribus loqui, locus alter ostendit: Fasciculum, inquit, ad nares admouebis? incendes odores. Itaque non sane uideo cur mutetur. Haec Paullus pater. TV *enim* } Ad Epicurum haec dicuntur. SAPOREM, *inquit,* } Epicuri uerba refert Cicero plana, atque perspicua, quae planissime demonstrant hominem loqui de uoluptate corporea, & sensuali. CVPIO *refelli* } redargui, refelli, qui negat.

CICERO

PAVCIS *uerbis tria magna peccata: unum, quod secum ipse pugnat, modo enim, ne suspicari quidem se quidquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur uoluptate: nunc autem, summam uoluptatem esse, dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? Alterum est peccatum, quod, cum in natura tria sint, unum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere; hic putat primum, & tertium idem esse, nec distinguit a non dolendo uoluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam, quod, cum uirtus maxime expetatur, eiusq. adipiscendae caussa philosophia quaesita sit, ille a uirtute summum bonum separauit. at laudat, & saepe, uirtutem. & quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset aerarium; uerbis tamen defendebat aerarium. quid uerba audiam, cum facta uideam? Piso ille Frugi semper contra legē frumentariam dixerat. is, lege lata, consularis ad frumentum accipiendum uenerat. animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem: quaerit, audiente populo R. qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi uiritim diuidere liceat: sed, si facias, partem petam. parum ne declarauit uir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? lege orationes Gracchi: patronum aerarij esse dices. Negat Epicurus iucunde posse uiui, nisi cum uirtute uiuatur: negat ullam in sapientem uim esse fortunae: tenuem uictum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum uoluptate pugnantia. non istam dicit uoluptatem. dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua uirtutis nulla pars insit. Age, si uoluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem?*

EXPLANATIO

QVASI *titillarentur* } translatum uerbum a titillatu alarum, ubi dulcedo est scabendi. Plinius in XI. In eadē praecipue hilaritatis sedes, quod titillatu maxime intelligitur alarū. NEC *distinguit* } tāquā nihil

nihil intersit inter gaudere & non dolere. A *uirtute separauit.* ‖ quando summum bonum ponit in uoluptate saporum, & tactus. Nihil autem tam est contrarium uirtuti, quam uoluptas. Quare Silius:

Hinc uirtus, illinc uirtuti inimica uoluptas.

At *laudat* ‖ probat ipsum Epicurum sibi contraria dicere. Et *quidem C. Gracchus* ‖ Simile inconstantiae exemplum. Piso *ille Frugi* ‖ de hoc mentio superius facta est. Legem *frumentariam* ‖ quam tulerat C. Gracchus de frumento plebi dando. Leos *Sempronia* ‖ Eadem est lex Gracchana, quoniam Gracchi Sempronij dicebantur. Negat *Epicurus* ‖ Idem lib. 1. de Finibus. Tenuem *uictum antefert* ‖ Diocles auctor est, Epicurum uilissimis cibis uitam egisse; & ipse in epistolis aqua tantum, & cibario pane se contentum esse testatur. Verba Epicuri sunt ex epistola: Mitte mihi casei paullulum, ut cum epulari pretiosius noluero possim.

CICERO

Nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere uirtutis. Et conqueruntur quidam Epicurei, uiri optimi, (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. ita credo, de honore, aut dignitate cōtendimus. mihi summum in animo bonum uidetur, illi autem in corpore: mihi in uirtute, illi in uoluptate. & illi pugnant; & quidem uicinorum fidem implorant; multi autem sunt, qui statim conuolent: ego sum is, qui dicam me nō laborare, actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab his non sane animose defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, nō apud exercitum, neque apud censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituam, uerum dicentibus facile cedam. tantum admonebo: si maxime uerum sit, ad corpus omnia referre sapientem; siue, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad utilitatem suam; quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum aegritudinem censent exsistere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi: etiam Chrysippo ita uideri scio, quod prouisum ante non sit, id ferire uehementius: sed non sunt in hoc omnia. quamquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quam exspectatus: & maris subita tempestas, quam ante prouisa, terret nauigantes uehementius: & eiusmodi sunt pleraque.

EXPLANATIO

Mentionem *facere uirtutis.* ‖ nullum enim uirtuti locum summum reliquit. Illi ‖ Epicurei: Statim *conuolent:* ‖ libenter concurrant in patrocinium. Me *non laborare* ‖ nam, ut alibi inquit, maledicta, contumeliae, contentiones, concertationesq. in dicendo pertinaces indignae Philosophia uideri solent. Actum *habiturum* ‖ approbaturum quod egerint. Prouerbialis est figura. Aliud *L. Lentulo uideretur* ‖ nam, cum Cato acclamaret, E repub. mihi uidetur Carthaginem deleri, L. Lentulus reclamabat, E repub. uidetur Carthaginem non deleri. timebat enim, ne, deleta Carthagine securitas Romanos inuaderet, torpore somnulenti marcescerent. Hi ‖ Epicurei. Seu *cum istis* ‖ Epicureis: Maxime *uerum sit.* ‖ aequum sit. Expediat ‖ utile sit. Plausibilia ‖ fauorabilia. In *sinu gaudeant,* ‖ id est secum & apud suos laetentur. Prouerbialis est locutio quam & Tibullus usurpauit:

Qui sapit, in tacito gaudeat ille sinu. & Propert. lib. 2.
In tacito cohibe gaudia clausa sinu.

Repens. ‖ repentinus. Magis *aliquanto conturbat,* ‖ adeo ut hoc casu oppressis, nec uirtus possit, nec multitudo prodesse.

CICERO

Sed, cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita uideri maiora, & quidem ob duas caussas: primum, quod quāta sint quae accidunt, considerandi spatium non datur: deinde, cum uidetur praecaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit. quod ita esse dies declarat: quae procedens ita mitigat, ut, iisdem malis manentibus, non modo leniatur aegritudo, sed in plerisq. tollatur. Carthaginienses multi Romae seruierunt; Macedones, rege Perse capto. uidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Haec omnia uidi.

sed & iam decantauerant fortasse. eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisq. me mouerant Corinthi subito adspectae parietinae, quam ipsos Corinthios; quorum animis diuturna cogitatio callum uetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi; quem ille, euersa Carthagine, misit, consolandi caussa, ad captiuos, ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. cum ita positum esset, uideri fore in aegritudine sapientem patria capta; quae Carneades contra dixerit, scripta sunt.

EXPLANATIO

DIs s } temporis longinquitas. Sic Tibullus.

Longa dies homini docuit parere leones.

In *plerisque tollatur* } iuxta illam sententiam, Nullum esse tantum dolorem, quem non longinquitas tẽporis minuat, ac molliat CARTHAGINIENSES } Ab exemplo probat, temporis diuturnitate non leniri solum, sed etiam tolli aegritudinem. REGE *Perse capto* } a Paullo Aemilio, qui ipsum Macedonum regem, captiuum duxit in triumphum, & cum eo duos filios, & unicam filiam. Vide Plutarc. QVOSDAM *Corinthios* } scilicet, ex libertate in seruitutem lapsos. HAEC *omnia uidi.* } Verba Andromachae ex tragoedia supra citata. Eo *enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu,* } An, Oratione, recte dictum sit, cũ antecedat, Eo; grammatici uiderint: sententia quidem ego moueor magis, ut, Ornatu, suspicer uerum esse, deprauatum Oratione. Haec Paullus pater. VT *eos Argiuos, aut Sicyonios diceres :* } in alienam non solum potestatem, sed etiam uestem, & linguam transierat Corinthii. Haec sunt documenta mortalium ut memores sint rerum humanarum, quae fluxae, instabiles, caducae sunt, & temporis momento mutabiles. CLITOMACHI } Hic philosophus Academicos, Peripateticos, & Stoicos sectatus est. CIVES *suos* } scilicet, Carthaginienses. CARNEADIS; } doctoris Clitomachi. CVM *ita positum esset,* } cum ea propositio esset agitata, quod sapiens aegritudine laborare posset, capta patria.

CICERO

TANTA igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inueteratae ne desideratur quidem. nec, si aliquot annis post idem ille liber captiuis missus esset, uulneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quae sint uisa maiora. Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cum leuare dolorem maerentium uolumus? haec enim fere tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum uideri. aut qui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse homini tale aliquid accidere? haec enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit; tantum modo affert, nihil euenisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non ualet: sed, id haud sciam, an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam uim, ut aegritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauius, non id efficiũt, ut ea, quae accidant, maiora uideantur. quia recentia sunt, uidentur, non quia repentina. Duplex est igitur ratio ueri reperiendi, non in iis solum, quae mala, sed in iis etiam, quae bona uidentur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quaerimus, ut de paupertate non numquam; cuius onus disputando leuamus, docentes, quam parua, & quam pauca sint, quae natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianum illud,

Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

cum enim paupertatis una eademq. sit uis; quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse?

EXPLANATIO

SEd *cicatricibus,* } quae obductae, & uetustate callosae uix tolli, sanariq. possunt. Eleganter perdurat in metaphora. CONSOLATIONE *ulla,* } Illa, Sigonii liber, probe. Haec Paullus pater. In *promptu* } Omnibus enim fere communis est haec consolandi ratio. AVT *qui* } Et hoc melius, ex eodem libro, addita interrogandi nota, quam, Atqui, sine eadem nota. Haec Paullus pater. NEQVE *non ualet* } aliquid ualet. QVIA *recentia sunt* } Tanquam malum uideatur maius, quia recens est. QVAM *pauca sint, quae natura desideret:* } Si ad opinionem uiues, numquam eris diues; si ad naturam, numquam eris pauper. Honesta res est laeta paupertas. eadem populi Rom. imperium a primordio fundauit, & sine frugalitatis cura, ut inquit Seneca, non potest studium salutare fieri. Ad *exempla traducimus* } In disputatione de paupertate cum exemplis agitur. Ponit autem maxime illustria paupertatis exempla Socratẽ, Diogenem, Fabricium, de quibus passim in historiis. HIC } in disputatione paupertatis.

CICERO

HVIC igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse, quae acciderint. non enim id solum continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat tolerabilia esse, quae & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemo-

ran-

rantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proijciuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumq., qui priuatum otium negotijs publicis antetulerunt, nominatim uita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis anapaestum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quod inglorius sit sit, atque ignobilis ad supremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum praedicantur; eorumque liberorum praedicantur; eorumq., qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio ceterorum facit, ut ea, quae acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata. ita fit sensim cogitantibus, ut, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat.

Ego cum genui, moriturum sciui:

& Theseus;

Futuras mecum commentabar miserias:

& Anaxagoras; Sciebam me genuisse mortalem. hi enim omnes, diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione uulgi esse extimescendas. Et mihi quidem uidetur idem fere accidere ijs, quibus medetur dies; nisi quod ratio quaedam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam eße tantum, ut uitam beatam possit euertere.

EXPLANATIO

GENERIS *humani* } caduci, & malorum milibus obnoxii. MVLTI *inhonorati* } Catonem ait Pl. repulsis tamquam honoribus inemptis gaudere solitum. Apud Val. caput est de repulsis, quo enumerat exempla clarorum uirorum, qui repulsis fuerunt sugillati. PRIVATVM *otium* } Philosophi paene omnes in otio litterario uixerunt. Cauendum tamen est, ne, dum solitarem uitam eligimus, & otiosam concupiscimus, nec nobis, nec aliis uiuamus, inertiae, uentri, somno, & libidini dediti. ILLVD *potentißimi regis* } Agamemnonis. Versus sunt in Euripidis Iphigenia Aulidensi.

——ζηλῶ σε γέρον
ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον
Βίον ἐξεπέρας ἀγνὼς ἀκλεής.
Τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἧσσον ζηλῶ.

IGNOBILIS } non cognobilis. ORBITATES *liberorum* } sicuti Paulli Aemilij, Xenophontis, Anaxagorae, & aliorum, qui forti, subnixoq. animo filiorum obitum tulere. EGO *cum genui* } Telamonis uerba sunt, de quibus supra dictum est. FVTVRAS *commentabar* } sic apud Euripidem loquitur Theseus. ILLOS } qui ante meditantur. HOS } quibus medetur dies, siue temporis longinquitas.

CICERO

HOc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga maior sit, non, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus euenerint, is modo aegritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaque dicuntur nõnulli in maerore, cum de hac communi omnium condicione audissent, ea lege nos esse natos, ut nemo in perpetuum esse poßet expers mali, grauius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut uideo nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
Morbusque. multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsq. est finis omnibus,
Quae generis humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda est terrae terra: tum uita omnibus
Metenda, ut fruges. sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuãdam aegritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus: nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos consolandos esse accommodatam. Mihi uero longe uidetur secus. nam & necessitas ferendae condicionis humanae quasi cum deo pugnare cohibet, admonetq. eße hominem? quae cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum non, ut animum maleuolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui maeret, ferendum sibi id censeat, quod uideat moltos moderate, & tranquille tulisse. omnibus enim modis fulcendi sunt, qui ruũt, nec cohaerere possunt, propter magnitudinem aegritudinis: ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, id est solutionem totius hominis, appellatã putat: quae tota poterit euelli explicata, ut principio dixi, caussa aegritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni praesentis, atque urgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta aetas honeste, ac splendide tantam affert consolationem, ut eos, qui ita uixerint, aut non attingat aegritudo, aut perleuiter pungat animi dolor.

EXPLANATIO

PARES *casus* } exempli caussa, orbitas filiorum, exsulium, amissio patriae, & alia hoc genus. NEMO *expers mali,* } cum natura magis nouerca sit mortalibus, quam mater. GRAVIVS *etiam tulisse.* } Hoc pertinet illud Solonis, quem, cum grauius deploraret filii obitum, & quispiam obiiceret, At nihil proficis: respondisse aiunt, Atque hoc ipsum illacrymo, quia nihil proficio. EVRIPIDEM *carmen illud* } quod proxime sequitur, uerissime sanctissime conscriptum.

Ἔφυ μὲν οὐδεὶς ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν,
Καὶ θάπτει τέκνα χἄτερος αὖ κτᾶται νέα,
Αὐτός τε θνήσκει καὶ τάδ' ἄχθονται βροτοί,
Εἰς γῆν φέροντες, τὴν δ' ἀναγκαίως ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν,
Καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μή. τί ταῦτα δεῖ
Στένειν, ἅπερ δεῖ κατὰ φύσιν διεκπερᾶν,
Δεινὸν γὰρ οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

NEQVIDQVAM } frustra. VITA *metenda* } Translatio a frugibus quae maturae metuntur. Horat. in Epist.

Demetit orcus
Grandia cum paruis, non exorabilis auro.

IVBET *necessitas* } Necessitatis (quam Graeci ἀνάγκην uocant) amarissimae sunt leges, insuperabilis uis: meritoq. ait Plato in Protagora. Necessitati nec deos quidem repugnare. Eadem Necessitudo dicitur, quam M. Tullius. II. Rhetoricorum sic describit: Puto esse hanc necessitudinem, cui nulla ui resisti potest, quae neque mutari, neque leniri potest: ut corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse ut uis postulat necessitudinis, cui nulla ui resisti potest. NEGABAT } scilicet Carneades. AD *maleuolos consolandos* } sic Seneca: Maleuoli solatij, genus est, turba miserorum. LONGE *secus* } longe aliter, quam Carneadi. CVM *deo pugnare* } Id eleganter Graeci θεομαχεῖν uocant. ADMONETQ. *esse hominem* } caducum scilicet, & fragile nas. Nihil homine miserius, nihil superbius, ut inquit Plinius. ENVMERATIO *exemplorum* } Praestant saepissime exempla rationibus philosophorum, & magis mouent. QVI *maeret* } in maerore est. FVLCIENDI sunt } Metaphora sumpta ab aedificio minante ruinam, in qua scite persistit, subiungens, Nec cohaerere possunt &c. NEC *cohaerere* } Aedificium coagmentatum non cohaeret sed hiat, ac fatiscit: in quo omnis fultura diducitur, nisi stabilimentis fulciatur. Λύπην } Graeco sermone λύπη tristitia, & dolor dicitur. Chrysippus existimauit dici λύπην per literae immutationem, quasi λύσιν, quae solutio signi ficatur. hoc idem sentit Plato in Cratylo, cum ait λύπη, idest dolor & tristitia ἀπὸ διαλύσεως, idest dissolutione corporis trahi uidetur. nam in huiusmodi passione corpus dissoluitur. PERFERTVR } patienter toleratur: ex quo patet aegritudinem opinionis esse, non naturae.

CICERO

SED ad hanc opinionem mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud aegre, quod acciderit; tum denique efficitur illa grauis aegritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa uaria, et detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Attianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regē in luctum capillum sibi euellere, quasi caluitio maeror leuaretur. sed haec omnia faciūt opinātes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quod is septimo die post filiae mortem hostias immolasset. at quam rhetorice? quam copiose? quas sententias colligit? que uerba contorquet? ut licere quiduis rhetori intelligas. quae nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quamgrauissime maerere oportere.

EXPLANATIO

FERRE *illud aegre* } aegro animo: tamquam id facere rectum sit, & id oporteat, quia officiosum sit. PEDORES } sordes, illuuies, squalores, ut supra docuimus. FEMINVM } interiorum femorum. Plin. in XXVII. Femina atteri, aduriq. equitatu notum est. Appuleius uero Interfemineum dixit, pro locis muliebribus, ueluti positis inter femina. Femen casu recto ab eruditis usurpatur. AGAMENON *Homericus,* } Ita etiam expressit Attius poeta Latinus, in tragoedia sua Agamemnone inscripta. Iliadis. x. io principio: Πολλὰς ἐκ κεφαλῆς προθελύμνους ἕλκετο χαίτας. Et lib. VI. ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήιον οἶος ἀλᾶτο, ὃν θυμὸν κατέ-

κατίδων, &c. BIONIS, } philosophi Borysthenitis, cuius referuntur elegantissima aliquot apophthegmata. Vide Laertium. PERINDA } ob id. REGEM } Agamemnonem, quem Homerus ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum appellat. QVASI *caluitio* } Facete. nam, cum sine cruciatu euelli non possint capilli, caluitium dolorem augebit. AESCHINES *in Demosthenem* } Exstat locus in eius inuectiuis. VERBA *contorquet* } quasi iacula, in aduersarium. speciosa translatio Martianus Capella, Instar, inquit, Iouis rhetorica potest fulmina iaculari.

CICERO

EX hoc euenit, ut in animi doloribus alij solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte:
Qui miser in campis maerens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.
& Niobe fingitur Lapidea, propter aeternum credo in luctu silentium. Hecubam autem, putant, propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi, in canem esse conuersam. Sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:
Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Caelo, atque terrae Medeae miserias.

EXPLANATIO

SOLITVDINES *captent* } Idem Cicero ad Att. Odi celebritatem, fugi homines, lucem adspicere uix possum. DE *Bellerophonte:* } Iliad. 3. CAMPIA *Aleis* } ἀλήιον, idest aleos, Greaeco sermone, dicitur erraticus. intelligimus cãpum illum, Erraticum, ab erroribus errantis Bellerophontis cognominatum fuisse. ET *Niobe* } Iliad. ω & Ouid. Metamorph. VI. IN *canem* } Ouid. Metamorph. XIII. atque in Thracia, κυνὸς σῆμα nomen inditum est loco, in quo illa saxis obruta fertur. Plinius Cynossema ita uocatur Hecubae tumulus. Solinus, Sigeum Asiae, in quo tumulus est, Cynossema dictus, Hecubae sepulcrum. APVD *Ennium nutrix* } Ex Euripide Ennius fabulam scripsit, titulo Medeam, de qua M. Tull. in 1. de Fin. Inducebatur uero Medeae nutrix in solitudine sic proloquens alumnae miserias: Cupido cepit &c. Ex Euripide, in Medea: Ὥσθ' ἵμερος μ' ὑπῆλθε γῇ τε, κ' οὐρανῷ λέξαι μολούσῃ δεῦρο μηδείας τύχας. CAELO, *atque terrae Medeae miserias.* } Hic senarius mensuram non recipit absolutam: quam reciperet, in primum locum traiecto uerbo, Medeae, hoc modo:

Medeae caelo, atque terrae miserias.

Vel, Terrai, lege, pro Terrae. Haec Paullus pater.

CICERO

HAec omnia, recta, uera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeq. declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, quod, si qui forte, cum in luctu esse uellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocant se rursus ad maestitiam, peccatiq. se insimulant, quod dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uerberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta; intellectumq. est, nihil profici maerendo; nonne declarat fuisse totum illud uoluntarium? quid ille Terentianus, ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?
Decreui tantisper me minus iniuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser.
hic decreuit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decreuit inuitus?
Malo quidem me quouis dignum deputem.
malo se dignum deputat, nisi miser sit. uides ergo opinionis esse, non naturae malum. Quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianae neces, interitusq. multorum sedationem maerendi afferunt, apud quem ita dicitur;
Namque nimis multos, atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo possit maerore uacare.
Quod magis est aequum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.
Ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruientem. An est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non, ponendae aegritudinis caussa, seruiamus? constabat, eos, qui concidentem uulneribus Cn. Pompeium uidissent, cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoq. spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos uiderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga; postea quam Tyrum uenissent, tum afflictari, lamentariq. coepisse. timor igitur ab ijs aegritudinem potuit repellere, ratio, ac sapientia uera non poterit? Quid est autem, quod plus ualeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest.

EXPLANATIO

PEccati *se insimulant* } se ipsos accusant tamquam peccauerint. Hilarius } laetius, iucundius. Nihil *profici maerendo* } nam, quod factum est, infectum non fit. Qvid *ille Terentianus*} Menedemus senex, ob filij absentiam sese excrucians. Ἑαυτὸν τιμωρούμενος? notissima est Terentiana fabula hoc titulo, quo significatur se ipsum puniens, siue excrucians. Qvid *ille Tereptianus, ipse se puniens, idest* Ἑαυτὸν τιμωρούμενος: Quorsum addatur, id est Ἑαυτὸν τιμωρούμενος. inculcatum crediderim pro glossemate, aut a Cicerone scriptum sic: Quid ille Terentianus, Ἑαυτὸν τιμωρούμενος? Antiquus liber, Id est, non habet, quod mendi suspicionem auget. Haec Paullus pater. Malo *se dignum deputat* } Menedemus. Namqve *nimis multos* } Vlixis uerba, apud Homerum Iliad. lib. xix. Omni *luce*} singulis diebus. Oui. lib. iii. Fast.

Restat, ut inueniam, quare toga libera detur.
Luce geri pueris, candide Bacche, tua.

Cabentss } Carentes, antea legebatur. itaq. est in libris scriptis: mihi tamen uisum est, ut reponerem. Cadentes, ex Homeri uersu lib. xix. Iliad. in quo est, Πίπτουσιν: quod significat, Cadunt. Ergo *in potestate est, &c.*} Possum alucinari: sed, quoniam induxi animum, agere cum studiosis simpliciter, & sine fuco, sic opinor melius: Ergo in potestate est abiicere dolorem, cum uelis, tempori seruientem: & est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non, ponendae aegritudinis caussa seruiamus? Deleo autem Curae, quia nec id uerbũ sententia desiderat; & Deponere. dicimus, aegritudinẽ, non curam aegritudinis. additum crediderim ab interprete imperito, ut aegritudinem per curam explanaret. Concidantem} cum, post pugnam Pharsalicam parua nauicula exceptus ut ad Ptolemaeum regẽ confugeret, interfectus est ab Achille, & Septimio. Vide Plutarc. Caesarem, Lucanum, ubi etiam luctus huius fit mentio. Clasis *hostium* } Ægyptiorum Ratio, *ac sapientia uera non poteris?*} Interrogatio est affirmans. Nihil *profici* } ad iacturam sarciendam.

CICERO

VOluntate igitur, & indicio suscipi aegritudinem confitendum est: idq. indicatur eorum patientia, qui, cum multa sint saepe perpessi, facilius ferunt quidquid accidit, obduruisseq. sese contra fortunam arbitrantur, ut ille apud Euripidem:

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,
Nec tam aerumnoso nauigauissem salo;
Esset dolendi caussa; ut iniecto equulei
Freno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miserijs obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarum aegritudines cum faciat leuiores; intelligi necesse est, non rem ipsam caussam, atque fontem esse maeroris. Philosophi summi, nec dum tamen sapientiam consecuti, non ne intelligunt in summo se malo esse, (sunt enim insipientes; neque insipientia ullum maius malum est) neque tamen lugent? quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & aequum, & ad officium pertinere, aegre ferre, quod sapiens non sit: quod idem affingimus huic aegritudini; in qua luctus inest; quae omnium maxima est. itaque Aristoteles, ueteres philosophos accusans, qui existimauissent philosophiam suis ingenijs esse perfectam, aut eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse; sed se uidere, quod paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore philosophiam plane absolutam fore.

EXPLANATIO

FAcilivs *ferunt* } equo animo ferunt, aerumnis assueti. Si *mihi nunc* } Locus est superius citatus, de Theseo. Illvxit } cum lumine apparuisset post luctum depositum. Asrvmnobo *salo*} mari aerumnis referto. Vt *iniecto equulei fraeno* } Sicuti equini pulli imposito freno. In *summo se malo esse*} ex opinione Stoicorum. Hvic *generi malorum*} quod est, non plene sapientiam percepisse.

CICERO

THeophrastvs autem moriens accusasse naturam dicitur, quod ceruis, & cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam uitam dedisset; quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurũ fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. quaerebatur igitur se tum, cũ illa uidere coepisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis non ne optimus, & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, haerere intelligat, aegritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus, efferens filium consularem; qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amissis filijs; qualis

M. Cato,

M. Cato, praetore designato, mortuo filio; quales reliqui, quos in Consolatione collegimus. quid hos aliud placuit, nisi quod luctum, & maerorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes aegritudini se solent dedere, ij turpe putantes, aegritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse aegritudinem.

EXPLANATIO

CERVIS, *& cornicibus*} ceruos uiuaces esse tradunt scriptores, aliquibus post centum annos captis, cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat. Cornicibus Hesiodus nouem hominis aetates attribuit, & quadruplum ceruis. QVERERATVR } lamentabatur Theophrastus. OFFICIOSI *doloris*} quem unumquemque pro condicione personae suscipere conueniat. NON *putant lugendum uiris*?} quia nullam illis honestum sit. Mulieribus uero annum praescripsere maiores, ne scilicet diutius lugerent. Q. *Maximus*} De hoc, & L. Paullo Aemilio, ac M. Catone uide Plutarch. Val. & alios. uide etiam lib. de Senect. & Epistolam ad Seruium Sulpicium.

CICERO

CONTRA dicuntur haec. Quis tam demens, ut sua uoluntate maereat? natura affert dolorem: cui quidem Crantor, inquiunt, ueſter cedendum putat: premit enim, atque instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est: de cuius commutata mente sic dicitur:

Nec uero tanta praeditus sapientia
Quisquam est, qui, aliorum aerumnam dictis alleuans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Conuertat, clade ut subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta & praecepta excidant.

Haec cum disputant, hoc student efficere, naturae obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores aegritudines suscipi, quam natura cogat. quae igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus? Sed plures sunt caussae suscipiendi doloris. primum illa opinio malis quo uiso, atque persuaso, aegritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quaedam. existimant enim, diis immortalibus se facilius satisfacturos, si, eorum plaga perculsi, afflictos se, & stratos esse fateantur. Sed, haec inter se quam repugnent, plerique non uident. laudant enim eos, qui aequo animo moriantur: qui alterius mortem aequo animo ferant, eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat, quam se.

EXPLANATIO

DE *Aiacis*} eiusdem Telamonis filij: qui sibi ex furore mortem cõsciuerat. CVM *audisset de suo*} filio, qui similiter Aiax dicebatur: exstinctum scilicet fuisse Mineruae fulmine. FRACTVS *est* } dolore. Hinc pulchre a Terentio dictum est, Omnes cum recte ualemus, recta consilia aegrotis damus: tu si hic sis, aliter sentias. GRATVM *se mortuis facere*} Huc pertinet illud Senecae. Mortuus, inquit, aut beatus, aut nullus est. beatum deflere, inuidia est: nullum dementia. SVPERSTITIO } hanc docti nihil aliud esse autumant, quam timorem superfluum. M. Tullius in ij. de nat deorum Superstitiosos appellat, qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent. AMATORIO *sermone*} ubi de amantibus se mutuo sermo fit.

CICERO

PRAECLARVM illud est, & si quaeris, rectum quoque, & uerum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmet ipsos amemus: ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se, ego illum plus, quam me. perturbatio uitae, si ita sit, atque officiorum omnium consequitur. Sed de hoc alias. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram; ne illos plus, quam ipsi uelint, si sentiant, plus certe, quam nosmet ipsos, diligamus. Nam, quod aiunt, plerosque consolationibus nihil leuari; adiunguntq. consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suũ fortuna conuerterit: utrumque dissoluitur. sunt enim ista non naturae uitia, sed culpae. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui nõ leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut aliis auctores ipsi fuerunt, non sunt uitiosiores, quam fere plerique, qui auari auaros, gloriae cupidos gloriosi reprehendunt. est enim proprium stultitiae, aliorum uitia cernere, obliuisci suorum. sed uimirum hoc maximum est experimentum; cum constet aegritudinem uetustate tolli, hanc uim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nã, etsi eadem res est, & idem est homo; qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates: quae si naturales sunt; quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum: sin opinabiles, opinio tota tollatur.

EXPLANATIO

AEQVE *ac nosmet ipsos amemus*] Dilectionis enim librari debet modus, ne plus aut minus iusto quis diligat. PERTVRBATIO *uitae,*] cum natura nihil nobis carius nobismet ipsis esse uoluerit. QVAMVIS] quantum uis copiose. ALITER *ferunt, atque ut &c.*] alio modo feruot, quam quo alios inuitarunt. NOO *sunt uitiosiores*] non sunt culpabiliores. QVI *auari auaros,*] In hanc sententiam Horatius eleganter scribit:

Cum tua peruideas oculis male lippus iounctis,
Cur in amicorum uitiis tam cernis acutum,
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius ?

ETSI *eadem res est,*] ut filij obitus. ET *idem est homo*] pater, qui luget QVI *potest*] quomodo potest. QVIDQVAM *est mutatum,*] tam enim est orbitas post multos anoos, quam primo statim die cum filius esset mortuus. MEDIOCRITATES:] μετριοπαθείας. idq. ex Peripateticorum sententia, qui affectus non prorsus tolluot, sed temperant.

CICERO

SATIS dictum esse arbitror, aegritudinem esse opinionem mali praesentis; in qua opinione illud insit, ut aegritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio praesentis mali sit recens. hoc autem uerbum sit interpretatur, ut non tantum illud recens esse uelit, quod paullo ante acciderit; sed, quam diu in illo opinato malo uis quaedam insit, & uigeat, & habeat quandam uiriditatem, tam diu appelletur recẽs: ut Artemisia illa, Mausoli Cariae regis uxor, quae nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum, quam diu uixit, uixit in luctu, eodemq. etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens; quae tum denique non appellabatur recens, cum uetustate exaruit. Haec igitur officia sunt consolantium, tollere aegritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. sunt, qui, non magnum malum, ut Peripatetici. sunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem maerenti, si se officio fungi putet iusto, atq. debito. sunt etiam, qui haec omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur; ut fere nos omnia in Consolationem unam coniecimus. erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

Atqui, Promethey, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundiae;

respondet,

Siquidem qui tempestiuam medicinam admouens,
Non ad grauescens uulnus illidat manus.

EXPLANATIO

AEGRITVDINEM *suscipere oporteat.*] Quasi ex officio ita sit dolendum, ut patri de filij obitu, &c. ARTEMISIA] De huius in uirum suum amore passim auctores, Strabo, Plinius, Valerius, Agellius, alii. NOBILE *illud*] nempe quod inter septem orbis miracula oumerari etiam solet. HALICARNASSI] Ciuitas est Cariae, regia principum, quae prius Zephyra dicebatur, ubi est Mausoleum, & Salmacis fons. Ex Halicarnasso fuit Herodotus historicus: item Heraclitus poeta, & Dionysius antiquitatum scriptor. QVOTIDIE *recens*] ut singulis diebus per omne tempus uitae talis esset, qualis fuerat in funere defuncti. AVT *ad aliam traducere.*] sic medici aiunt ueterem morbum nouo morbo emoueri, ac sanari posse. A *malis ad bona*] a contemplatu malorum, ad bonorum praeteritorum recordatio nem. NIHIL *mali*] Aut hoc abundat, aut legendum, Nihil noui. nam, si legas, Mali, ad Cleanthis rationem reuolueris. dixit etiam supra: Animo sic excubat sapiens, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum. Haec Paullus pater. SI *se officio fungi putet iusto,*] tamquam ita fieri oporteat. ERAT *in tumore animus*] uitiose se habebat. nam & membrum, quod in tumore est, Cicero uitiose se habere dixit paullo superius. PROMETHEVS *ille Aeschyli*] De hoc ante dictum est. CVI *cum dictum esset*] ab Oceano.

CICERO

ERIT igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum paruũ: altera, & de communi condicione uitae, & proprie, si quid sit, de ipsius, qui maereat, disputãdum: tertia, summam esse stultitiam, frustra confici maerore, cum intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem sapiẽtẽ

consolatur;

consolatur; qui consolatione non eget. nibil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris; non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades affligaret, lacrymansq. Socrati supplex esset, ut sibi uirtutem traderet, turpitudinemq. depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quae aegritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid illa Lyconis, qualia sunt? qui aegritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunae, & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq. constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quanquam & usitata est, & saepe prodest: Non tibi hoc soli. prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim, qui respuât. sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, praedicandum est. Chrysippi ratio ad ueritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis.

EXPLANATIO

ALTERA] scilicet, medicina. DE *ipsius:*] scilicet condicione uitae. SOCRATES *Alcibiadi* Ex Platonis Sympposio desumptus locus. BAIVLVM] Latini Baiolom appellant, qoi onera portate, & uecturas factitate, corpore suo. Graeci *βασταζοντα*, pro uilissimo despectissimoq. homine ponunt. LYCONIS,] philosophi Peripatetici, qui Stratoni successit, & ob suauitatem sermonis etiam Glyconis cognomentum sortitus est. NON *tibi hoc soli*] tamquam solatiom sit lugentis, turba lugentium. In quam sententiam Euridipeum hoc:

Γίνωσκε τ' ἀνθρώπεια, μηδ' ὑπέρμετρος,
Ἄλγει, κακοῖς γὰρ οὐ προσκεῖσαι μόνη.
Et Alcestides
Ἄδμητ', ἀνάγκη τὰς δὲ συμφορὰς φέρειν.
Οὐ γάρ τι πρῶτος, οὐ δὲ λοίσθιος βροτῶν,
Γυναικὸς ἐσθλῆς ἤμπλακες.

Sed & Homerica Dione sic consolatur sauciam filiam, ut doceat etiam alios deos ante ab hominibus afflictos fuisse.

Τέτλαθι τέκνον ἐμόν, καὶ ἀνάσχεο, κηδομένη περ.
Πολλοὶ γὰρ δὴ τλῆμεν ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
ἐξ ἀνδρῶν χαλέπ' ἄλγε' ἐπ' ἀλλήλοισι τιθέντε.

VT *tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt,*] nam, qoid aliud quaeritur in sapientum exemplis, nisi praesens aegritudinis lenimentum? AD *tempus aegritudinis difficilis.*] uix enim adhiberi potest Chrysippi curatio, cum in ipso meroris momento animus tales medelas aspernetur.

CICERO

MAGNVM opus est probare maerenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, maerere. Nimirum igitur, ut in caussis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiae naturam, ad personam accommodamus: sic in aegritudine lenienda, quamnam quisque curationem recipere posset, uidendum est. Sed nescio quo pacto abeo, quod erat a te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quaesieras: cui aut malum uideri malum potest, quod uacet turpitudine: aut ita paruum malum, ut id obruatur sapientia, uixq. appareat; qui nihil opinione affingat, assumatq. ad aegritudinem; nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciari, luctuq. confici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem uidetur, cum hoc ipsum proprie non quaereretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset; tamen ut uideremus, quidquid in aegritudine mali, id non naturale esse, sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autem a nobis id genus aegritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quaerenda arbitraremur. sunt enim certa, quae de paupertate, certa, quae de uita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certae scholae sunt de exilio, de interitu patriae, de seruitute, de debilitate, de caecitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. haec Graeci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt: opus enim quaerunt, quamquam plenae disputationes sunt delectationis. & tamen, ut medici, toto corpore curando, minimae etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum uniuersam aegritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde exstitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quae modo dixi, si quid exstitit: et si singularum rerum sunt propriae consolationes: de quibus audies tu quidem, cum uoles.

EXPLANATIO

NIMIRVM *igitur* } Pro uarietate aegritudinis rationem quoque consolandi uariandam esse monet. EODEM *statu* } Status, hic locus est in caussa, & quasi caput ambigui, & controuersiae. NIHIL *opinione affingat* } tamquam ita fieri oporteat. Na *quidem ullum esse malum*, } Ne quidem, coniũcte positum, incorruptum esse numquam duxi. Confirmor magis in sententia, quia Sigonij liber habet, Quod nullum esset malum. quamquam ne sic quidem, sincerum esse locum, plane constat. Haec Paullus pater. In oratione autem pro Caecina, ubi est, Si ne quidem tuorum quisquam, legendum putarem, Si *neque* tuorum quisquam. OMNIVM *maximum* } malum, cui scilicet tamquam generi perturbationes reliquae subiiciuntur. Et profecto aegritudo ipsa, siue tristitia maxime torquet hominem, & plane carnificina est. QVAE *de paupertate, de uitae in gloria* } Certum est paupertatem, & uitam ingloriam tamquam tutiorem, ac beatiorem interdum concupitam. Apud Virgilium: Mauult ille mutas agitare inglorias artes. IN *singulos libros dispertiunt*: } Singulatim, separatimq. de ipsis calamitatibus disputantes, & singularum proprias consolationes afferentes. DELECTATIONIS. } Cum antiquus liber praeponat, Et; uenit in mẽtem ita distingui, & legi posse: Opus enim quaerunt. quamquam plane disputationis sunt, & delectationis. Haec Paullus pater. ET *tamen ut medici* } elegans comparatio, quam appositissimis metaphoris illustrat. SIC PHILOSOPHIA } Aut omissum a librario uerbum est, quod actionem philosophiae det, ut Medetur, Medicinam facit, Remedium affert: aut, quod magis arbitror, est uitium, quod ἀνακόλουθον Graeci uocant, alibi etiam a nobis in Tullio non semel animaduersum. Nam, Etiam singularum, pro etsi singularum, quod aliis placuisse uideo, mihi quidem nõ arridet. Haec Paullus pater. EORVM, *quae modo dixi* } casuum scilicet, in quibus, ut paullo superius dixit, nomen poni solet calamitatis.

CICERO

SED ad eundem fontem reuertendum est, aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed indicio, sed opinione, sed quadam inuitatione ad dolendum, cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est uoluntarium, aegritudo erit sublata illa maerens; morsus tamen, & contractiũculae quaedam animi relinquentur. hanc dicant sane naturalem, dum aegritudinis nomẽ absit, graue, taetrum, funestum, quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicã, habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt aegritudinis, quam multae, quam amarae, quae; ipso trunco euerso, omnes elidendae sunt, &, si necesse erit singulis disputationibus: superest enim nobis hoc, cuiuscuimodi est, otium. sed ratio una omnium est aegritudinum, plura nomina. nam & inuidere aegritudinis est, & aemulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, maerere, aerumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. haec omnia definiunt Stoici: eaq. uerba, quae dixi, singularũ rerum sunt, non, ut uidentur, easdem res significant: quod alio loco fortasse tractabimus. hae sunt illae fibrae stirpium, quas initio dixi, persequendae, & omnes elidendae; ne ulla umquam possit exsistere: magnũ opus, & difficile: quis negat? quid autem praeclarũ, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem haec hactenus: cetera, quotiescumq. uoletis, & hoc loco, & alijs parata nobis erunt.

EXPLANATIO

QVOD *frustra suscipiatur* } nihil enim profici potest maerendo, lugendoq. RELINQVENTVR } quia naturales sunt, sicut contractio frontis. ATQVI } sed. QVAM *multae* } sic Caesar dixit, Quam magnum numerum iumentorum, atque hominum intercipiunt. TRVNCO *euerso* } Rursus perstat in translatione: trunci nomine significans aegritudinem, ut, nomine stirpium, & radicularum, agnatas perturbationes. CVICVIMODI *est* } qualecumque est, deuoluta rep. ad unius Caesaris nutum. ALIO *loco fortasse* } proxima Tusculana. FIBRAE *stirpium*, } extremae stirpium radiculae, minutae ueluti capillamenta. fibrum enim antiqui, ut docet M. Varro, extremum dixerunt, unde fibrae extremitates in iecore, in arboribus, in herbis: & fimbriae in uestimentis. ELIDENDAE } ita ut reuiuiscere, ac repullulare nõ possint. NON *idem arduum* } In hanc sententiam Silius, Domicilium uirtutis in arduo colle, & edito situm est. NOS *modo curationem eius recipiamus* } Reliquum est, ut nos curationem eius recipiamus. Translatione utitur. Germanae enim sunt, Philosophia, & Medicina: adeo uero sunt complexae, ut Philosophia proprie animorum dici posset medicina, & rursus, Medicina corporum philosophia.

IN

M. TVLLII. CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM AD. M. BRVTVM

LIBRVM. IV.

DE. RELIQVIS. ANIMI. PERTVRBATIONIBVS.

Commentarius Aldi Mannuccij.

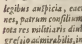

ARGVMENTVM

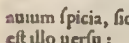
ERTVBRATIONVM omnium, quae Aegritudini subijciuntur, differentias (quod fuerat ei reliquum) Tusculana tertia perscrutatur, & medicinam propriam singulis definitis meditatur, & aperit.

C I C E R O

Vm multis locis nostrorum hominum ingenia, uirtutesq., Brute, soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quae sero admodum expetita, in hanc ciuitatem a Graecia transtulerunt. nam, cum a primo urbis ortu, regijs institutis, partim etiã legibus auspicia, caerimoniae, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq. descriptio, tota res militiaris diuinitus esset constituta; tum progressio admirabilis, incredibilisq. cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio rep. liberata. nec uero hic locus est, ut de moribus, institutisq. maiorum, & discipina, ac temperatione ciuitatis loquamur. alijs haec locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeq. in ijs sex libris, quos de rep. conscripsimus. hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinae, multa sane occurrunt, cur ea quoque accersita aliunde, neq. solum expetita, sed etiam conseruata, & culta uideantur. erat enim illis paene in conspectu, praestanti sapientia, & nobilitate, Pythagoras, qui fuit in Italia tẽporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, praeclarus auctor nobilitatis tuae.

EXPLANATIO

VM *multis locis* } Philosophiae studium a Romanis quoque non esse neglectum, uerus amator patriae frequenti ostendit praeconio. Cum partim: *multis locis*: Ob multas caussas. IN *ijs studijs* } litterarum. SERO *admodum* } longe post. A *primo urbis ortu* } ab origine urbis Romae. REGIIS *institutis*, } Liuius primo hist. lib. ait, regia instituta diuina, quadam bonitatis excellentia, appellati solita. De his uide Plutarchũ in Numa, & Romulo, & Dionysium lib. 1. LEGIBVS } Lex, ut ait Vlpianus, est commune praeceptum uirorum prudentum, & consultum. AVSPICIA } sic dicta sunt quasi auium spicia, sicut auguria quasi auium garria ab auium garritu, & uoce. Vtrumque Virgil. complexus est illo uersu:

Et uolucrum linguas, & *praepetis* omina pennae.

Vnum ad aures, alterum ad oculos pertinet. Obseruabatur enim uulatus. COMITIA } conuentus, siue coitio populi, ad ferendum suffragia magistratibus creandis, atque ad leges ferendas. Comitials edies dicti, quibus fas erat populo conuenire. Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas erat. PROVOCATIONES } appellationes datas aduersus iniuriam magistratuum. PATRVM *consilium* } Senatus consulta significat. DOMINATV *regio* } sic & Herodotus [illegible], scribit Athenienses liberatos tyranni de (hunc enim Cicero dicit regium dominatum) maximas progressiones ad uirtutem, & laudem fecisse. Atque esse putat modis omnibus manifestum, praeclaram esse rem administrationem aequabilem. In hanc sententiam uersus extat Ennianus concinniter factus:

Moribus antiquis res stat Romana, uirisque:

STVDIA *doctrinae* } ea dixit, quae Graeci philosophiae. ACCERSITA *aliunde* } Euocata, acceptaque a Graecis. PAENE *in conspectu*, } Quia Metaponti, Crotonae, Heracliae, & in aliis Italiae finitimis ciuitatibus uersari solitus est Pythagoras, quemadmodum ab Historicis traditur, & Ouid. Metamorp. xv. PATRIAM *liberauit* } sublata Tarquiniorum tyrannide. Vide Liuium in 1. PRAECLARVS *auctor nobilitatis tuae.* } Apostrophe est, ad M. Brutum, ad quem scribit. qui auctorem, & progenitorem habuit Lucium illum Brutum Tarquiniorum exactorem, libertatis assertorem, primum Romanum consulem, cuius statua in Capitolio uisebatur media inter regum imagines strictum ensem tenens.

C I C E R O

PYTHAGORAE autem doctrina cum longe, lateq. flueret, permanauisse mihi uidetur in hanc ciuitatẽ: idq. cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiã uestigijs indicatur. quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Graecia potentissimis, & maximis urbibus, ea, quae Magna dicta est; in hisq. primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset; nostrorum hominum ad eorum doctissimas uoces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. Nam, cum Pythagorae disciplinam, & instituta cognoscerẽt; regisq. eius aequitatem, & sapientiam a maioribus suis accepissent; aetates autem, & tempora ignorarẽt, propter uetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur; quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cũ carminibus soliti illi esse dicantur & praecepta quaedam

dam

dam occultius tradere, & mentes suas a cogitationū intentione cantu, fidibusq. ad tranquillitatem traducere; grauissimus auctor in Originibus dixit Cato, morē apud maiores hunc epularum fuisse, ut, deinceps, qui accubuerant, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes, atque uirtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos uocum sonis, & carmina. quam quam id quidem etiam XII. tabulae declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt.

EXPLANATIO

PYTHAGORAE *autem doctrina* cuius in prima Tusculana egregia laus exstat, ubi dicit Pythagoreos fuisse, qui soli docti haberentur. Ex eadem etiam Tusculana constat, Pythagoram, regnante Tarquinio Superbo, in Italiam uenisse. Pythagoram uero ex eo dictum ferunt, quod uera Pythio non minus loqueretur. INQ. *cum coniectura* ducta de quibusdam studiis, & obseruationibus Romanorum ueterū. TVM *quibusdam etiam uestigijs* Vestigia translate dixit, quae sunt proprie signa pedibus impressa. Pauca uero colligit ad probandum Romanos non potuisse non cognoscere doctrinam Pythagoricam: non enim haec persequi institutum suum esse ait, quippe quae, ut in prooemio quasi ἐξ ὁδοῦ πάρεργως assūpserit, cum proposita sit contra perturbationes disceptatio. IN *Italia Graecia, ea quae Magna dicta est* De hoe in prima Tusculana annotatum est. IN *bisque* maximis urbibus, ut Metaponti, Crotonae, Heracliae. PYTHAGOREORVM ut Archytae Tarentini, Philolai Crotoniatae, Hippasi Metapontini, &c. Pythagorei illi proprie dicuntur, qui sectam tenent Pythagorae, & dogmata. Pythagoristae uero, qui uitā. TANTVM *nomen* constat enim fuisse hanc sectam semper habitam non solum pro eruditissima, sed etiā diuinae cuiusdam scietiae participe. ideoque quasi Aegyptiacam superstitionem redolens, in nonnullorum odium, & auersionem incurrit. AVRES *clausas fuisse?* Interrogatio est affirmans: absurdum enim Romanos doctrinam illam cognitam, & tam propinquam non potuisse, uel respuisse cognoscere. NVMAM *quoque regem* Romanorum secundum: quattuor integris aetatibus ante Pythagorā, ut ex Chronicorum librorum obseruatione colligimus. PYTHAGOREVM *a posterioribus existimatum* multa enim instituta Numae, ut auctor est Plutarchus, erant Pythagoricis placitis congruentia. Sed falso creditū est, Numam Pompilium fuisse Pythagorae auditorem, ut, praeter Ciceronem, Dionysius, Liuiusq. notificant. CARMINIBVS *soliti* Vestigium Pythagoreorum maximum Romanos in conuiuiis carmina ad tibiam canere, sicut Pythagorei fidibus. IN *Originibus dixit Cato* Ita Porcius Cato libros inscripsit, de quibus annotatum est in Tusc. I. TVM *fuisse rescriptos* cum Romam permanasset Pythagoreorum doctrina. CONDI componi: unde Compositores dicti, qui historiarum, & librorum sunt conditores. NE *liceret fieri ad alterius iniuriam* Lege XII. tabularum de carminibus maledicis sancitum fuisse intelligendum esse, etiam in libris de Rep. testatum reliquit; & Horatius intellexit in II. sermonum sic scribēs:

Si mala condiderit in quem quis carmina: ius est,
Iudiciumque.

Sed & excantationum, & incantationum mali carminis eaedem meminere, ut Plinius refert lib. XXIX. cap. II.

CICERO

NEc uero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum puluinaribus, & epulis magistratum fides praecinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinae. mihi quidem etiā Appii Caeci carmen, quod ualde Panaetius laudat epistola quadam, quae est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum uidetur. Multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quae praetereo, ne ea, quae peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse uideamur. Sed, ut ad propositum redeat oratio; quam breui tempore quot, & quanti poetae, qui autem oratores exstiterunt? facile ut appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut uelle coepissent. Sed de ceteris studijs alio loco & dicemus, si usus fuerit, & saepe diximus. Sapientiae studium uetus id quidem in nostris; sed tamen, ante Laelij aetatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim: quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem uideo ad senatū ab Atheniensibus missos esse legatos. qui cum reip. nullam umquam partem attigißent; essentq. eorum alter Cyrenaeus, alter Babylonius; numquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinae: qui cum cetera litteris mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorū; hanc amplissimam omnium artium bene uiuendi disciplinam uita magis, quam litteris, persecuti sunt. itaque illius uerae, elegantisq. philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuersias disceptarent, nulla fere sunt, aut pauca admodum Latina monumēta, siue propter magnitudinem rerum, occupationumq. omnium, siue etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim, illis silentibus, C. Amafinius exstitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimū disciplinam; siue quod erat cognitu perfacilis; siue quod inuitabatur illecebris blandis uoluptatis; siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Post Amafinium autem multi, eiusdem

dem aemuli rationis, multa cum scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodq. maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod & facile ediscuntur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinae putant;

EXPLANATIO

NEc *uero illud non* } sed & illud. DEORVM *puluinaribus fides praecinunt:* } Puluinaria deorum lectuli sunt, quae sterni in templis consueuerunt, &, ut ait Seruius, aliquando ponũtur pro templis. M. Tul. in oratione de haruspicum responsis nominat praecentionem, epulas ludorum, epulones, qui ministri erant pontificum, faciebantq. epulare sacrificium. Nunc ait disciplinae Pythagoricae uestigiũ hoc esse, quod fidicines praecinunt in sacris deorum lectisterniis, & epulis magistratuum publicis. SED *de ceteris.* } Rursum remouet disputationes longiores, quae non pertineant ad propositum. SAEPE *diximus* } ut in Bruto. LAELII } De Laelio amico Scipionis Africani posterioris intelligendum: de quibus ita in Bruto: De ipsius Laelii, & Scipionis ingenio, quamquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. MISSOS *esse legatos.* } Vide Agellium lib. VII. cap. 14. & lib. XVII. cap. ult. item Plutarc. in Catonis uita. CYRENEVS } Carneades. BABYLONIVS } Diogenes. MONVMENTA *maiorum;* } res gestas maiorum, historias. HANC *amplissimam* } Philosophiae periphrasis. IN Peripateticis } ueteri Academia. PROPTER *magnitudinem rerum, occupationemq. omnium,* } Placet in res, & homines caussam conferri; &, ut res, sic homines nominari. assentiar igitur ueteri libro, qui Hominum, habet, non omnium. Haec Paullus pater.

CICERO

SED *defendat quidẽ, quod quisque sentit: sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus: nullisq. unius disciplinae legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus, itaq., expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus; sic acta res est.* M. *Dicat, si quis uult, de qua re disputare uelit.* A. *Non mihi uidetur omni perturbatione posse sapiens uacare.* M. *Aegritudine quidem, hesterna disputatione uidebatur: nisi forte temporis caussa assentiebare.* A. *Minime uero: nam mihi egregie probata est oratio tua.* M. *Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem?* A. *Prorsus non arbitror.* M. *Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo. sublata igitur aegritudine, sublatus est metus. Restant duae perturbationes, laetitia gestiẽs, & libido: quae si non cadent in sapientẽ, semper mens erit tranquilla sapientis.* A. *Sic prorsus intelligo.* M. *Vtrum igitur mauis? statim ne nos uela facere, an, quasi e portu egredientes, paullulum remigare?* A. *Quidnã est istuc? non enim intelligo.* M. *Quia Chrysippus, & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi praetermittunt. quaerebam igitur, utrum panderem uela orationis statim, an eam ante paullulum dialecticorum remis propellerem.* A. *Isto modo uero. erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius.* M. *Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius.* A. *Faciam equidem: tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Graecis.* M. *Enitar quidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabãtur, si unum aliquod effugerit.*

EXPLANATIO

SVNT *enim iudicia libera* } Antistius Labeo Augusto respondit, suum quemque iudicium habere. Et a Persio dictum est,

Velle suum cuique est, nec uoto uiuitur uno.

NOS *institutum tenebimus:* } Institutum M. Ciceronis prope sollemne est, ut, nulli sectae additus, nulli disciplinae mancipatus esse uelit, iuxta illud Horatianum,

Nullius addictus iurare in uerba magistri.

IN *inferiorem ambulationem* } Academiam intelligit, ita enim inferius gymnasium in Tusculano nominabatur, in quo ambulare ualetudinis caussa solebant. cum superiori gymnasio nomen esset Lyceum, a nomine Aristotelicae scholae. De quo Cicero lib. I. de Diu. Nam cum ambulandi caussa in Lyceum uenissemus, id enim superiori gymnasio nomẽ est. DICAT, *si quis uult,* } Cicero iubet, quod quisq. uelit interrogare, profiteturq. se ad cuncta responsurum. NON *mihi uidetur* } Propositio quaestionis haec est: Sapientem uacare non posse omni animi perturbatione, siue morbo: tamquam impossibilis sit ἀπαθεία

illa

illa Stoicorum TEMPORIS *caussa* } tempus designat, quo Caesar rerum potiebatur: tunc enim aegritudo, siue tristitia dissimulanda erat, & hilaritas induenda. SVBLATVS *est metus*. } Formidini adeo repugnat aegritudo, ut, in quem non cadat aegritudo, in eundem timor non possit cadere. LAETITIA *gestiens, & libido*: } Duae sunt bigae perturbationum, altera bonorum, altera malorum. ex malis praesentibus est aegritudo, ex futuris metus: sicut bonorum praesentium laetitia, ita futurorũ libido siue cupiditas appellatur. Laetitia autem gestiens dicitur praeter modum elata. Nos *uela facere* } pandere uela orationis & in latissimo ueluti aequore spatiosius uagari. Translatio a nauigationibus, quae & uelis, & remis fiunt. ut supra: Omni contentione, uelis (ut ita dicam) remisque fugienda. Dixerunt autem uela facere, & uela dare. Verrina. VI. Malum erigi, uela fieri. &, Vela damus laeti. quod tamen plenius, Ventis dare uela dixit. Hanc autem Metaphoram ipse mox satis explanat. PAVLLVLVM *remigare?* } id est, oratione angusta & perexigua uti. Permanet in eadem translatione. nam egredientes e portu sensim remigantes prouehuntur subductis uelis. IN *his partiendis, & definiendis occupati* } Hoc est, quod ait Paullulum remigare, partiri scilicet, & definire animi perturbationes, quae res angusta est, & cohibita. MVLTA *afferunt*: } Hoc est, quo intelligi uult, Vela facere. nam Peripatetici pandunt orationis uela, & illorum latissima est disputatio, quasi currentium per aequor patentissimum passis uelis: cum dialectici, instar remigum, paullulum a litore, portuque progrediantur, & eorum angusta sit quasi nauigatio. Zeno princeps Stoicorum dicere solebat, dialecticam similem esse compressae in pugnum manui: eloquentiam oratoriam explicatae, & apertae manui. SPINAS *partiendi*, } Ita uocat subtiles, & pressas partitiones, & definitiones Stoicorum, quas dumeta appellat in Academicis. Ex *utroque* } scilicet, Peripateticorum oratione copiosa, & dialecticorum concisa, & angusta.

CICERO

QVONIAM, *quae Graeci πάθη uocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quam morbos; in his explicandis ueterem illam equidem Pythagorae primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes diuidunt, alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamq. constantiam: in illa altera motus turbidos tum irae, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq. rationi. sit igitur hic fons: utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus, & partitionibus: qui mihi uidentur in hac quaestione uersari acutissime. Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam breuius, perturbationem esse appetitum uehementiorem, dicunt; sed uehementiorem eum uolunt esse, qui longius discesserit a naturae constantia. Partes autem perturbationum uolunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis; ita esse quattuor: ex bonis libidinem, & laetitiam; ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum; ex malis metum, & aegritudinem nasci censent, metum ex futuris, aegritudinẽ ex praesentibus. quae enim uenientia metuũtur, eadẽ efficiunt aegritudinem instantia: laetitia autem, & libido in bonorum opinione uersantur: cum libido ad id, quod uidetur bonum, illecta, & inflammata rapiatur; laetitia, ut adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat. natura enim omnes ea, quae bona uidentur, sequuntur, fugiuntq. contraria. quamobrem, simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum uideatur; ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter, prudenterq. fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus uoluntatem. eam illi putant in solo esse sapiente; quam sic definiunt. uoluntas est, quae quid cum ratione desiderat. Quae autem auersa a ratione incitata est uehementius, ea libido est, uel cupiditas effrenata, quae in omnibus stultis inuenitur. Itemq. cum ita mouemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. nam cum ratione animus mouetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens, uel nimia dici potest: quã ita definiunt, sine ratione animi elationem. quo modoq. bona natura appetimus; sic a malis natura declinamus quae declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaq. intelligatur in solo esse sapiente: quae autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus.*

EXPLANATIO

DESCRIPTIONE *sequar*: } Descriptionem dicit nunc, distinctionem, & ordinationem, ut pro Cluentio: Non Archimedes melius potuit describere. & supra: Equitum, peditumque descriptio. ANIMVM *in duas* } Ita etiam idem lib. I. de off. TRANQVILLITATEM, } *εὐπάθειαν*. Laertius lib. VII. IN *illa altera* } Quae scilicet animi pars expers est rationis. HIC *fons* } hoc est, exordium disputationis. Metaphoricum est. ITA *esse quattuor*. } idem in Tusculana III. Quattuor formae commoti opinione, & errore perturbati animi constituuntur, quae subiectas alias singulae plures habent, quarum respectu iam genera dicuntur, hoc modo ut Graeci, & Latinis nominibus subscripsimus.

CICERO

Metvi autẽ subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia, laetans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera eiusmodi. Haec autem definiunt hoc modo: Inuidentiam esse dicunt aegritudinem, susceptam propter alterius res secundas, quae nihil noceant inuidenti. nam, si quis doleat eius rebus secundis, a quo ipse laetatur, non recte dicitur inuidere; ut si Hectori Agamemnon: qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uitio nomen hoc sit. nam & imitatio uirtutis aemulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: & est aemulatio aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam uolo, aegritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est aegritudo ex miseria alterius iniuria laborantis. nemo enim parricidae, aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor, est aegritudo premens. Luctus, aegritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo. Maeror, aegritudo flebilis. Aerumna, aegritudo laboriosa. Dolor, aegritudo crucians. Lamentatio, aegritudo cum eiulatu. Solicitudo, aegitudo cum cogitatione. Molestia, aegitudo permanens. Afflictatio, aegritudo cum uexatione corporis. Desperatio, aegritudo sine ulla rerum exspectatione meliorum.

EXPLANATIO

Laetans} ἐπιχαιρεκακία Laertius definit, ἡδονὴ ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς. Aegritvdinem} λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς. Propter *alterius res secundas,*} Secundum hanc definitionem est illud Horatianum,

Inuidus alterius macrescit rebus opimis..

Dvpliciter} Dupliciter. & apud Graecos. Suidas. ἀγαθοῦ τινὸς ἐπιθυμία, φθόνου χωρὶς In malã partẽ Laertius: ζῆλον δὲ λύπην ἐπὶ τῷ ἄλλῳ παρεῖναι ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ: ζηλοτυπίαν δὲ λύπην ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλῳ παρεῖναι.

Obtrectatio} Cicero obtrectationem interpretatur. Graecum uerbum est ζηλοτυπία quod significat inuideo. ζηλοτυπία aemulatio. ζηλότυπος, aemulus Iuuenalis zelotypae retegantur scrinia Moechae.

CICERO

Qvae autem subiecta sunt sub metu, ea sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem: ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentiũ crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pauorem, metum mentem loco mouentem: ex quo illud Ennij,

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem, metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut Maleuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumento suo: Delectatio, uoluptas suauitate auditus animum deleniens: & qualis est haec aurium, tales sunt oculorũ, & tactionum, & odorationum, & saporum: quae sunt omnes unius generis, ad persundendum animum tamquam illiquefactae uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quae autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, ut Ira sit libido puniendi eius, qui uideatur laesisse iniuria: Excandescentia autem sit ira nascens, & modo exsistens: quae θυμὸς Graece dicitur: Odium, ira inueterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus obseruans: Discordia, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Desiderium, libido eius, qui nondum adsit, uidendi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quae dicuntur de quodam, aut quibusdam; quae κατηγορήματα dialectici appellant; ut habere diuitias, capere honores. Indigentia, libido rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniae. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hae rectae rationi pareant, conseruatq. considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque & aegritudines, & metus, & reliquae perturbationes omnes gignuntur ex ea.

EXPLANATIO

TERROREM,} Omissa est definitio Pudoris, quem paullo ante post Pigritiam nominauit, cuiusq. etiam mentio subsequitur. id utrum librarij neglegentia, an Ciceronis ipsius obliuione, conijcere non licet. Pudor autem a Zenone, a quo haec fere omnia Cicero sumpsit, ita definitur apud Laertium: Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας: idest, Pudor autem metus infamiae, siue impendentis turpitudinis. Quod autem Terrorem Cicero definit metum concutientem; uereor, ne sit imperfecta definitio, & hoc fortasse omissum sit, Ex cogitatione inusitatae rei. est enim haec Zenonis apud Laertium terroris definitio: ἔκπληξις, φόβος ἐκ φαντασίας ἀσυνήθους πράγματος Haec Paullus pater. CREPITVS} sonus, & concussio. PAVOREM} Val. Flac. in tertio Argonaut. terrorem, & pauorem ait esse equos Martis, cum ait,

——Terrorq., pauorq.

Martis equi.

Graece dicuntur δεῖμος. de quibus intelligi uoluit poeta, sic scribens in Georgicis,

Martis equi bruges.

Ex *animo expectorat* } M. Tullius in. I I I. de Orat. mentionem facit huiusce Ennianae sententiae, docens istud uerbum, Expectorat, nouum esse, & ex coniunctione factum. IRA *sit libido puniendi eius, qui uideatur laesisse iniuria:* } Quia uideo quibusdam in libris desiderari uerbum, Iniuria, quod etiam in iis, qui ex aedibus nostris, alioqui satis emendati, superioribus annis exierant, omissum erat; ideo Graeca Zenonis uerba, iam definientis, ut omnis in posterum occasio mendi tollatur, recitare nisum est. Sunt autem haec apud Laertium: ὀργὴ δὲ ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι, οὐ προσηκόντως. Laertius. Haec Paullus pater. θυμός} Graece animum, iram, furorem significat, ut docet Plato in Cratylo, a feruore & impetu animae ducto uocabulo. INIMICITIA} C. Caesar in libris, quos ad M Ciceronem de analogia conscripsit: pluratiuos semper numero dicēdas putat Inimicitias: sicut arma, moenia, & comitia: sed plerique ueterum, & cum primis Q. Ennius ἑνικῶς, id est singulariter dixit Inimicitiam, sic scribēs, Eo ingenio natus sum, amicitiam, atque inimicitiam in fronte promptu gero. INDIGENTIA, *libido inexplebilis:* } Paucissimis uerbis, quod Zeno multis complexus est. Σπάνις ἐπιθυμία τίς ἐν ἀτελεῖ, καὶ οἷον κεχωρισμένη ἐκ τοῦ πράγματος, τεταμένη δὲ διακενῆς ἐπ' αὐτό, καὶ σπωμένη. Laertius. DISTINGVVNT *etiam illud ut sit libido earum rerum, quae dicuntur, &c.* } Distinguuntur, quae definita iam sunt, Desiderium, & Indigentia. Sed paullo plenius esset: Vt desiderium sit libido. Sin, Desiderium, omittimus; subaudiri necesse est; Sed addi malim, quam subaudiri. Posset etiam sic, uerbo, Illud, in alium locum translato: Distinguūt etiam, ut illud sit libido. Ita, desiderium significari, commodius intelligetur. distinctio quidem haec in Laertio, ubi Zenonis definitiones persequitur, non reperitur. Non placet autem, quod suspicari aliquis fortasse possit: Ciceronem, non desiderium, & indigentiam, sed libidinem, & indigentiam noluisse distinguere. quis enim, exempli gratia, animal, & hominem, idest genus, & speciem, distinguat? distinguuntur autem, uarie definita, eidem generi subiecta, ut homo, & lupus, desiderium, & indigentia. neque nūc id Ciceroni propositum est, ut libidinis uim, & naturam ostendat, sed ut eorum, quae libidine, tamquā species genere, comprehenduntur. alioqui diuersum aliquid a libidine haberet indigentia. quod fieri non potest. nihil enim est in specie, quod idem in genere non sit. licet contra, quae in genere, non eadē in specie sint omnia. utamur enim receptis uulgo, ac tritis iam consuetudine nominibus. Haec Paullus pater. DE *quodam*, } Quidam significat aliquid certi, Aliquis nihil certum determinat. Hinc illud Plauti: Edes aliquid. nolo hercle aliquid; certum quam aliquid mauolo. κατηγορήματα } Haec parum Latine, Praedicamenta, quidam uocant, cum rectius ea, quae dicuntur de aliquo, reddi possint, quemadmodum etiam Cicero ipse cum hic tum alibi exponit. INDIGENTIA, *libido rerum ipsarum est*, } Cum, Indigentia, pendere uideatur a uerbo Distinguunt; (patet enim, hic distingui desiderium, & Indigentiam) adducor, ut, Est, abundare putem, aut legendum, Sit. Haec Paullus pater. INTEMPERANTIAM: } Hanc ἀκρασίαν, & ἀσυμμετρίαν. & temperantiam συμμετρίαν dixere. Praeceptum Pythagorae est, fugandam esse a rebus omnibus intemperantiam. Graeci homines appellant intemperatos, incontinentesq. eos, qui se dediderunt duabus belluinis uoluptatibus, gustatus scilicet, & tactus, quae solae communes sunt hominibus cum bestijs: & iccirco in pecudum, ferorumque animalium numero habetur quisquis est his ferinis uoluptatibus peruinctus.

CICERO

QVEMADMODVM, *cum sanguis corruptus, est aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, aegrotationesq. nascuntur: sic prauarū opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbisq. perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur; quae uocāt illi νοσήματα; eaq., quae sunt eis morbis contraria; quae habent ad res certas uitiosam offensionem, atque fastidium; deinde aegrotationes, quae appellantur a Stoicis ἀρρωστήματα; hisq. item oppositae contrariae offensiones. Hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minime necessaria praetermissa, ea, quae rem continēt,*

per-

pertractamus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter, & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq. animi inueteraverit, & tanquam in uenis, medullisq. insederit; tum exsistit & morbus, & aegrotatio, & offensiones eae, quae sunt eis morbis, aegrotationibusq. contrariae.

EXPLANATIO

PITVITA} Graece, Phlegma. Scribit Plato in Timaeo, pituitam originem esse languorum omnium, qui ex destillatione fiunt, ex eaq. gigni malas ualetudines plurimas, quoniam plurima loca illabitur. A pituita pituitosus deriuatur, quem Graeco uocabulo usitatissimo phlegmaticum uocant. M. Tullius in lib. de Fato, In aliis esse pituitosos, & quasi redundantes, in alijs exsiccatos, atque aridos. INTER *se repugnantia*} Repugnant metus, & cupiditas: laetitia, & aegritudo. ETS *morbis contraria*;} ut Mulierositati, odium mulierum. AEGROTATIONES} Aegrotatio proprie in corpore est, sicut aegritudo in animi: tamen & aegrotationes animi dicuntur, quae ex quodam metu nascuntur. CONTRARIAE *offensiones.*} ut Inhospitalitas, quae opinio est uehemens, ualde fugiendum esse hospitem. MORBORVM *animi similitudo.*} sicut uirtutes in corpore esse dicuntur consimiles animi uirtutibus: item similitudo est inter morbos corporum, & animorũ. ut uitium dicitur corporis, sic animi: ut aegrotatio in corpore, sic in animo. sicut e contrario in oorpore est uelocitas, pulchritudo, uires; sic eadem in animo dicuntur.

CICERO

HAEC, quae dico, cogitatione quidem inter se differunt, re uero copulata sunt, eaq. oriuntur ex libidine, & laetitia. nam, cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem; permanat in uenas, & inhaeret in uisceribus illud malum, exsistitq. morbus, & aegrotatio: quae auelli inueterata non possunt: eiq. morbo nomen est auaritia, similiterq. ceteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, (ut ita appellem eam, quae Graece φιλογυνεία dicitur) ceteriq. similiter morbi, aegrotationesq. nascuntur. Quae autem his sunt contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνίᾳ est, ut hominum uniuersi generis; quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhospitalitas est. quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autem animi aegrotationem, opinionem uehementem de re non expetenda, tamquam ualde expetenda sit, inhaerentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem uehementem de re non fugienda, inhaerentem, & penitus insitam, tamquam fugienda. haec autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quaedam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, ligurritio, uinolentia, cupedia, & si qua sunt similia.

EXPLANATIO

CONTINVO} statim. PERMANAT} penetrat. MVLIEROSITAS,} cupiditas muliebris uoluptatis. MORBI, *aegrotationesq.*} Nam aegrotatio omnis est etiam morbus, sed morbus non statim etiam aegrotatio. DE *Timone*} Timonem Atheniensem, qui ob naturae asperitatem dictus est misanthropos, id est osor hominum, ferunt aliquando in concionem uenisse, factoq. silentio, & exspectatione magna, dixisse: Est mihi, o uiri Athenienses, post domum pusillus hortus, & in eo ficus, ex qua permulti iam ciues sese suspenderunt. in eodem ego nunc loco aedificium facturus sum: quam ob rem constitui publice referre, ut, si sint ex uobis, qui uelint se suspendere, id agant antequam arbor succidatur. uixisse illũ tempore belli Peloponnesiaci, & lapsum de piro syluestri crus fregisse; cumq. medicum adhiberi nollet, ita putiscente crure esse mortuum. fuisse autem ab ipso uiuente compositum epigramma hoc inscriptum.

Ενθάδ' ἀπορρήξας ψυχὴν βαρυδαίμονα κεῖμαι,
Τοὔνομα δ' οὐ πεύσεσθαι, κακοὶ δὲ κακῶς ἀπόλοισθε.
Hic taceo miserae abrupto spiramine uitae
Quis? ne quaerite, morte mala, & mala turba perite.

DE *re non expetenda*} Exempli gratia, suadet ambitio honores ualde expetendos esse, quae tamen res a multis non expetenda censetur. DE *re non fugienda*} suadet *μισογυνία* fugiendas esse maiorum in modum feminas, cum tamen res sit non penitus fugienda. similiterq. de ceteris morbis. AVARITIA, *ambitio, &c.*} Horum sunt, nisi fallor, Graeca nomina, φιλοχρηματία, φιλοτιμία, φιλογυνεία, αὐθάδεια, λιχνεία, φιλοινία, φιλοψία. De his, Chrysippi sententia, uerbis fere illius, ab Athenaeo refertur, li. XI. Τὰς δὲ, inquit, μανίας τοὺς πολλοὺς, φησὶν ὁ Χρύσιππος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῇ περὶ ἀγαθῶν, καὶ κακῶν πραγματείᾳ, τοῖς πλείοσι προσάπτεσθαι. καλεῖσθαι δὲ τὴν μὲν γυναικομανίαν, τὴν δὲ ὀρτυγομανίαν, τινὲς δὲ καὶ δοξομανεῖν: καλοῦσι τοὺς

φιλο-

φιλοδόξους, καθάπερ τοὺς φιλογύνους γυναικομανεῖς. καὶ τοὺς φιλόρνιθας ὀρνιθομανεῖς, τὸ δ' αὐτὸ σημαινόντων τῶν ὀνομάτων τούτων, ὥστε καὶ τὰ λοιπὰ μὴ ἀλλοτρίως καλεῖσθαι τὸν τρόπον τοῦτον. καὶ γὰρ ὁ φίλοψος, καὶ ὁ ὀψοφάγος, οἷον ὀψομανής ἐστι. καὶ ὁ φίλοινος, οἰνομανής, καὶ ὡσαύτως ἐπὶ τῶν ὁμοίων, οὐκ ἀλλοτρίως τῆς μανίας κειμένης ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἁμαρτάνουσι μανικῶς. καὶ τῆς ἀληθείας ἐπὶ πλεῖον ἀπαρτημένοι.

CICERO

EST autem auaritia, opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhaerens, & penitus insita. similisq. est eiusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt eiusmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens, ualde fugiendum esse hospitem, eaq. inhaerens, & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis generis humani. Atque, ut ad ualetudinis similitudinē ueniamus, eaq. collatione utamur aliquādo, sed parcius, quam solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliniores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia semper sint, sed quia saepe sint: alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quae ab ira differt: estq. aliud, iracundū esse, aliud, iratum; ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando: neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliudq. est, esse amatorem; aliud, amantem. Atque haec aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes: in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur.

EXPLANATIO

HYPPOLITI] Hippolytum mulierum osorem fuisse satis liquet. cuius apud Senecam est oratio ἐμπαθέστερος, id est, uehementior, & perturbationis maioris,

Detestor omnes, horreo, fugio, execror:
Sit ratio, sit natura, sit dirus furor,
Odisse placuit.

VT *sunt alij ad alios morbos*] Imperfecta similitudo. nam ad particulam, Vt, quod respondeat, nihil est. forte ita corrigendum. Vt sunt alii ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam, torminosos, non quia iam sint, sed quia saepe: sic alij ad metum. Haec Paullus pater. GRAVEDINOSOS] hoc est laborantes humore ex capite destillante, naresque, ac fauces crebrius infestante. Graeci Καταῤῥώδεις appellant. TORMINOSOS] procliues ad tormina, quae sunt intestinorum cruciatus. Dysenteriam Graeci nocant. ALII *ad metum*] scilicet, procliuiores sunt. ANXII] ab Ansietate dicti sunt homines Anxij. Antiqui Anxietudinem dixerunt, quae nobis Anxietas. Sic M. Tullius lib. de Rep. II. Anxietudo prona ad luctum, & maerens semper, ipsa se solicitans. Pacuuius: Tristitia, atque animi intoleranda anxietudine. PROCLIVITAS] pronitatem, & inclinationem significat. Metaphoricum est. NOMEN] nimirum apud Latinos, quod singulare sit. LIVIDI] Inuidi. quia in ore inuidorum peculiaris est liuor. Iuuenalis: Inuideas, si liuidus sis. Liuorem efficit flagelli plaga: unde Liuētes plagas dixit Hieronymus: Silius, Liuentia planctu Brachia.

CICERO

HAEC igitur procliuitas ad suum quodque genus, a similitudine corporis aegrotatio dicitur; dum ea intelligatur ad aegrotandum procliuitas. sed haec in bonis rebus, quod alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, ut significet lapsionem; in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem in corpore morbus, aegrotatio, & uitium, sic in animo. Morbum appellant, totius corporis corruptionem: Aegrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident: ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & aegrotatio ex totius ualetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur: Vitium autem, integra ualetudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum ab aegrotatione seiungere. Vitiositas autē est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & a se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & aegrotatio, in altera inconstantia, & repugnantia. non enim omne uitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans a se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. Morbi autem, & aegrotationes partes sunt uitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quaestio est: uitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes; ut non possint affectionum manentium partes esse. Atque, ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, uires, ualetudo, firmitas, uelocitas; sunt item in animo. Et ut corporis temperatio, cū ea cōgruunt inter se, e quibus constamus. sanitas sic animi dicitur, cum eius

indicia,

iudicia, opinionesq. concordant. eaq. est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiae praeceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam; sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente.

EXPLANATIO

IN *neutris* ‡ quae neque bona, neque mala sunt. ἀδιάφορα Graecis. SVPERIVS *nomen* ‡ scilicet, facilitatis. INTEGRA *ualetudine*, ‡ ut est luscus, claudus, gibbosus. corpus enim talium sanum est, & integra ualetudine: sed uitio deformatur. IN *altera inconstantia, & repugnantia.* ‡ Ex hac inconstantia uitiosi ta est illud Horatianum:

> Quid, mea cum pugnat sententia secum?
> Quod petiit, spernit: repetit quod nuper omisit.
> Aestuat, & uitae disconuenit ordine toto.

PARTES *habet dissentientes*; ‡ Idem Horatius inquit:

> Pars hominum uitijs gaudet constanter, & urget
> Propositum: pars multa natat.

SINT *ne eiusdem* ‡ scilicet, uitiositatis. MANENTES ‡ ut auaritia, & iracundia. MOVENTES ‡ distrahentes in uarias partes, ut laetitia, cupido, metus, aegritudo. CORPORIS *similitudo* ‡ sensus est. In animo esse potest similitudo earundem rerum, quae conspiciuntur in corpore, siue malae sint, siue bonae. TEMPERANTIAM ‡ quae in non rectos impetus animi dominatur. Eius partes sunt Continentia, Clementia, Modestia.

CICERO

EST autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum, curatione medicorum, perturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate; eaq. dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq. aequabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. Itemq. uiribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibus quoque uerbis animi uires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quae eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerũ breui tempore percursionem. Illud animorum corporũq. dissimile est, quod animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus solum exsistunt. nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocius, hebetes non item. Nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit, non enim multa efferata, & immania: quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, aegritudo, metus.

EXPLANATIO

QVAE *in insipientem etiam cadat* ‡ sicut in aegrotum cadit sanitas corporis. QVAE *ingenij etiam laus habetur.* ‡ Hinc ingenium uelox dicimus quod uersatile est, & celeritate quadam ad res multas percurrendas praeditum. Iuuen. Ingenium uelox, audacia perdita. ANIMI *ualentes* ‡ cuiusmodi est animus sapientis, qui perenniter in beatitate consistit. MORAO *tentari non possunt, corpora possunt:* ‡ Est forrasse uitium in ordine uerborum. Hoc enim malo, quam integrum Ciceroni nostro uersum effluxisse. quod quam in soluta oratione turpe sit, ipsemet in Oratore ostendit. Haec Paullus pater. Idem uitium deprehendi in oratione pro Archia, in Rullum, in ea post reditum ad Quirites: ubi uersus hexametri integri leguntur. SINE *culpa* ‡ cum corpora nostra natura obnoxia sint morbis prope infinitis. ANIMORVM *non item* ‡ In hanc sententiam dixit Horatius:

> In culpa est animus, qui se non effugit umquam.

Et Aristoteles lib. III. Ethicorum, uoluntariam, hoc est, in cuiusque uoluntate, atque arbitrio sitam esse animi prauitatem affirmat. BESTIAE *simile quiddam.* ‡ Exstant in bestiis quidam impulsus: ceterum humanorum pectorum propriae sunt affectiones, perturbationesq.. Aristoteles quoque in. VII. Ethicorum tradit, bestias neque temperatas, neque intemperatas dici, nisi per similitudinem. Plutarchus etiam probare conatur in bestiis rationem inesse. INTER *acutos* ‡ acumine ingenii praeditos. HEBETES ‡ crassi ingenii, ignaui, stupidi, ac torpidi. VT *aes Corinthium in aeruginem*, ‡ Simile. erat autem aes Corinthium

thium reliquo aere nobilius,& maiore in pretio. MICERICORDIA} quam inter uitia numerant Stoici: tamquam pusilli animi sit.

CICERO

AEgrotationes autem, & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quam summa illa uitia, quae uirtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus, uitia sublata esse possunt; quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur. Habes ea, quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quae logica appellant, quia disseruntur subtilius. e quibus quoniam tāquam e scrupulosis cotibus enauigauit oratio, reliquae disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed, si qua diligentius erunt cognoscenda, quaeremus alias: nunc uela, quae modo dicebas, espectamus, & cursum. M. Quando & alijs locis de uirtuto diximus, & saepe dicendum erit; (pleraeque enim quaestiones, quae ad uitam, moresq. pertinent, a uirtutis fonte ducuntur) quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensq., laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: (ex ea proficiscuntur honestae uoluntates, sententiae, actiones, omnisq. recta ratio: quamquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest.)

EXPLANATIO

VIRTVTIBVS *sunt contraria* } ut fortitudini ignauia, iustitiae iniustitia, confidentiae diffidentia. LOGICA} rationi maxime consentanea. CVRSVM *teneamus*} liberiore cursu pergamus, tamquam in apertum pelagus, egressi scopulos. Translatio a nauticis. NVNC *uela:*} latissimam disputationem Mooo dicebas,} Dixerat enim, Vtrum igitur mauis, statim ne nos uela facere, an quasi e portu egredientes paullum remigare? QVANOO *& alijs locis de uirtute diximus,*} Quae paullo post subiungit, cum ait: Quando igitur uirtus est affectio animi: ea mihi coniecturam attulerunt, quam studiosis aperire operaepretium duxi. Puto igitur legendum sic: Quando, ut alijs locis de uirtute diximus. quod enim hic omittit, persequitur ijs uerbis: Quando igitur uirtus. Et h[illegible]c totum cum eo connectitur, Huius igitur uirtutis. quod ut esset apertius, duplici interclusione, quae παρένθεσις uocatur a Graecis, sententiam distinximus. Haec Paullus pater. QVANDO *igitur*} Virtutis definitio, & eiusdem contrarij, quod uitiositatem seu uitium, quam malitiam uocare malle ait.

CICERO

HVIVS igitur uirtutis contraria est uitiositas: (sic enim malo, quam malitiam, appellare eam, quam Graeci κακίαν appellant. nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium) ex qua concitantur perturbationes: quae sunt, ut paullo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq. motus, auersi a ratione, & inimicissimi mentis, uitaeq. tranquillae: important enim aegritudines anxias, atque acerbas, animosq. affligunt, & debilitant metu: ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi a temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quae si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum, tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat; ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una uirtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam, & deformius, quam aegritudine quis afflictus, debilitatusq. iacens? cui miseriae proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quam uim significantes mali, poetae impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq. impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis poena stultitiae est. omnibus enim, quorum mēs abhorret a ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. Atque, ut hae tabificae mentis perturbationes sunt; aegritudinem dico, & metum: sic hilariores illae, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est laetitia gestiens, non multum differunt ab amentia.

EXPLANATIO

SIc *enim malo,*} potius uolo. CERTI *cuiusdam uitij*} ut fraudulentae astutiae. unde Terentius, Ex prompta malitia, atque astutia dixit. Ex *qua concitantur perturbationes:* } Mendose legi in libris, qui uulgo ueneunt, Cogitantur, puto omnes intelligere, correxi ex antiquo libro. Apud Nonium Fenestellae locus eodem mendo foedatus erat. nam, Inuidiam cogitare legebatur, pro, Concitare. Haec Paullus pater. IMPOTENTIAM *quandam animi*} scilicet, importanr. Est autem impotentia nimia potenri. qua ratione impotens fortuna, impotens tyrannus dicuntur. Suetonius ait Caesarem edere solitum uoces impotentiae. ALACRITATIS, In malis alacritatem esse indicat Cicero, cum ait uirum temperatum constantem esse sine alacritate, sine ulla libidine. Sunt, qui alacrem festinantem & properum dici putent, quasi alis acrem.

acrem. VT *ille, qui uoluptatem* } ad ueteris poetae Trabeae dictum reſpicit, cuius lib. II. de Finibus meminit. QVIS *afflictus,* } aliquis afflictus. PENDET *animi*) animo eſt ſuſpenſo, ac dubio. IMPENDERE *ſaxum* } Idem Plato in Cratylo, & Cicero de Fin. I. OB *ſcelera, animiq. impotentiam, & ſuperbiloquentiam* } Latinus poeta ſumpſit ex Euripidis Oreſte: ὅτι θεοῖς ἄνθρωπος ὢν κοινῆς τραπέζης. &c. *Impotentiam:* nimiam potentiam. BREVILOQVANTIAM: } quia ad deorum menſam admiſſus, arroganter mortalibus ſecreta eorum conſilia reuelaſſet. ALIIS *dolor* } qui eſt aegritudinis. ALIIS *terror* } qui metus eſt. TABIFICAE } uelut tabem, atque exitium animo inferentes.

CICERO

EX quo intelligitur, qualis ille ſit, quem tum moderatum, alias modeſtum, & temperantem, alias conſtantem, continentemq. dicimus. non numquam haec eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tamquam ad caput, referre uolumus. quod niſi eo nomine uirtutes continerentur; numquam illud ita peruulgatum eſſet, ut iã prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de ſapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisq. magnifice dicere uidentur. Ergo is, quiſquis eſt, qui moderatione, & conſtantia quietus animo eſt, ſibiq. ipſe placatus, ut neque tabeſcat moleſtijs, neque frãgatur timore, nec, ſitienter quid appetẽs, ardeat deſiderio, nec alacritate futili geſtiens deliqueſcat; is eſt ſapiens, quem quaerimus; is eſt beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendũ animum, aut nimis laetabile ad efferendum uideri poteſt. quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis, totiusq. mundi nota ſit magnitudo? nam quid aut in ſtudijs humanis, aut in tam exigua uitae breuitate magnum ſapienti uideri poteſt, qui ſemper animo ſic excubat, ut ei nihil improuiſum accidere poſſit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut ſemper uideat ſedem ſibi, ac locum ſine moleſtia, atque angore uiuendi, ut, quemcumque caſum fortuna inuexerit, hunc apte, & quiete ferat. quod qui faciet, non aegritudine ſolum uacabit, ſed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem uacuus animus perfecte, atque abſolute beatos efficit: idemq. concitatus, & abſtractus ab integra, certaq. ratione, non conſtantiam ſolum amittit, uerum etiam ſanitatem.

EXPLANATIO

FRVGALITATIS } σωφροσύνης, quam ſupra in III. matrem, & caput omnium uirtutum dixit. HOMINEM *frugi* } utilem, neceſſarium, moderatum, omni uirtute praepollentem. FVTILI } inani. Cũ aqua ad ſacra deae Veſtae pertinens in terra ob piaculum euitandum non poneretur, excogitatum eſt uas, quod ſtare non poſſit: ſed poſitum ſtatim funderetur: unde a fundendo uocata ſunt futilia. ſic & futiles homines dicti, qui ſilere tacenda non poſſunt: ſed ea effundunt. AD *demittendum* } deprimendum. QVID *enim uideatur ei magnũ* } Suſpicite, inquit Boetius, caelum, & deſinite uilia, ac terrena mirari. Seneca: Talis eſt animus ſapientis, qualis mundus ſupra Lunam, ſemper illic ſerenum eſt. NIHIL *improuiſum* } In hãc ſententiam eſt illud Virg. lib. VI.

Non ulla laborum,
O uirgo, noua mi facies, inopina ue ſurgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.

CICERO

QVOCIRCA mollis & eneruata putanda eſt Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos neceſſe eſſe dicunt, ſed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum eſt non parere rationi? an ratio parum praecipit, nec bonum illud eſſe, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas inſolenter? nec porro malum, quo aut oppreſſus iaceas, aut, ne opprimare, mente uix conſtes? eaq. omnia aut nimis triſtia, aut nimis laeta errore fieri? qui ſi error ſtultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: ſapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iſte? quaeramus enim modum aegritudinis, in qua operae plurimum ponitur. aegre tuliſſe P. Rutilium fratris repulſam conſulatus, ſcriptum apud Fannium eſt: ſed tamen tranſiſſe modum uidetur, quippe qui ob eã cauſſam a uita receſſerit. moderatius igitur ferre debuit. Quid, ſi, cum id ferret modice, mors liberorum acceſſiſſet? nata eſſet aegritudo noua, ſed ea modica: magna tamen facta eſſet acceſſio. Quid, ſi deinde dolores graues corporis, ſi bonorum amiſſio, ſi caecitas, ſi exſiliũ, ſi pro ſingulis malis aegritudines accederent? ſumma ea fieret, quae non ſuſtineretur.

EXPLANATIO

QVOCIRCA *mollis* } contra Peripateticos, hoc loco Stoicorum ſententiam magis approbat. ADHIBENT *modum* } tẽperant perturbationes, nec ut Stoici omnino eas tollũt. ALITER *ferat inueterata,* }

Ferat quis? de stultis loquitur: Ferant, igitur mallem. Haec Paullus pater. *Aliter inueterata*, } minori scilicet aegritudine. ALITER *recentia*: } maiori maestitia. MODVM *aegritudinis* } temperamentum, ut temperate dolendum sit. AEGRE *tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus* } Historia postulat, Rupilium, qui consul fuit anno urbis DCXXI, ut patet ex fastis Capitolinis; in quibus plane, Rupilius, legitur. Tollendum idem mendum ex Plinio lib. VII. cap. 36. Ipsum etiam Ciceronem in Laelio tribus locis in eodem nomine correximus. Quod siquis mendosos etiam putat Capitolinos fastos: ego aduersus hunc, tamquam negantem principia, non disputabo. Haec Paullus pater.

CICERO

QVI modum igitur uitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucade praecipitauerit, sustinere se, cum uelit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco uult, insistere omnino: quaeq. crescentia perniciosa sunt, eadem sunt uitiosa nascentia. aegritudo autem, ceteraeq. perturbationes amplificatae certe pestiferae sunt: igitur etiam susceptae cõtinuo in magna pestis parte uersantur. etenim ipsae se impellunt, ubi semel a ratione discessum est, ipsaq. sibi imbecillitas indulget, in altumq. prouehitur imprudẽs, nec reperit locum consistendi. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim uitijs modum apponit, is partem suscipit uitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataq. semel in procliue labuntur, sustinerïq. nullo modo possunt.

EXPLANATIO

QVI *modum* } moderationem siue temperamentum. QVI *se e Leucade praecipitauerit* } Eleganti similitudine ostendit Cicero, animum perturbatione impulsum cohibere se non posse. Est autem in Epiro Leucadium litus, promontorium Leucates, ubi est petra eiusdem nominis albicanti colore in pelagus porrecta:

Hinc se Deucalion Pyrrhae succensus amore
 Misit, & illaeso corpore pressit aquas.

Hinc etiam Sappho praecipitaturam se se minitatur in epistola ad Phaonem.

Ibimus o Nymphae, monstrataque saxa petemus
 Sit procul insano uictus amore timor.

Hoc intelligi uoluit Ausonius illo uersu:

Et quae nimbosa saltum Leucate minatur.

Sed demum se se deiecisse auctor est Menander. Praeruptam nacta in transitu petram Cupidinis oestro percita, ex summo praeceps ruit, ex animi tui sententia rex imperiose. Hoc signat etiam Papinius, in quincto Siluarum, cum sic scribit in Epicedio parentis,

— Saltusq. ingressa uiriles
Non formidata temeraria Leucade Sappho.

Ad sedandos amores ualere olim credebantur illi saltus.

IMBECILLITAS } imbecillis affectus. NIHIL *interest* } Aristoteles Eth. lib. II. ὁμοίως οὖν. IN *procliue* } procliuiter, & uelutin praeceps.

CICERO

QVID, quod ijdem Peripatetici perturbationes istas, quas nos exstirpãdas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant; cotem fortitudinis esse dicunt, multoq. & in hostem, & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: proelium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. haec nullam habent uim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec uero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae. Oratorem denique, non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiae, quae etiam si non adsit, tamen uerbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique uideri negant, qui irasci nesciat. eamq., quam lenitatem nos dicimus, uitioso lentitudinis nomine appellant.

EXPLANATIO

IRACVNDIAM } τὸ θυμῶδες. COTEM *fortitudinis* } quod ira acuatur animus, non secus atque ferrum cote. Aristoteles, Ira, inquit, necessaria est, nec quidquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, ut spiritum accendat. Sunt cotes oleariae, sunt cotes aquariae. Vide Plinium lib. XXXVI. EXCANDVIT } exarsit. QVI *irasci nesciat* } tamquam ex utilitate excandescat.

LENTITUDINIS} ἀοργησίαν. Idem Cicero alibi ad Q. Fratrem. Non irasci, inquit, lentitudinis est. itaq. lentos homines appellamus, qui non mouentur affectibus, ac nimia quasi aequanimitate torpent.

CICERO

NEc uero solum hanc libidinem laudant; (est enim ira, ut modo definiui, ulciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quẽquam, nisi quod libeat, praeclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset; quaerentibusq. respondebat, Miltiadis trophaeis se e somno suscitari. Cui non sunt auditae Demosthenis uigiliae? qui dolere se aiebat; si quando opificum antelucana uictus esset industria. Philosophiae denique ipsius principes numquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. ubi enim quid esset, quod disci posset, eo ueniendum iudicauerunt. num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam aegritudinem, quam nos, ut taetrã, & immanem belluã, fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud e uita ductũ ab Afranio. nam, cum dissolutus filius, Heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater;

—dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

EXPLANATIO

LIBIDINEM} immoderatam, siue flagrantem cupiditatem ulciscendi. NISI *quod libeat,*} quasi ab eo, quod libet, ducta libidine. NOCTU *ambulabat in publico*} Exempla adducit eorum, qui cupiditatis immoderatae stimulis ad praeclara facinora aggredienda impulsi traduntur. quale est, quod de Themistocle, & Miltiade, referunt Plutarch. Thucyd. & alij. Item de Demosthene, & aliis. DEMOSTHENIS *uigiliae?*} nimium scilicet studium in orationibus componendis, adeo ut in prouerbium etiam abierit Lucerna Demosthenis: & celebratum est illud, quod scripta eius lucernam olere diceretur. PYTHAGORAM, *Democritum.*} Vide quae in eandem sententiam dicuntur a Cicerone de eisdem lib. v. de Fin. & Pl. lib. xxx. AB *Afranio*} Poeta hic fuit, conditor togatarum clarissimus, de quo Horatius:

Dicitur Afranij toga conuenisse Menandro.

Inducebatur ab Afranio in fabula dissolutus filius, qui castigatus a patre, & conscientia teste affectus, ita dolenter loquitur: Heu me miserum &c. DUMMODO *doleat*} innuens illum utiliter uexari, dolore accusantis conscientiae.

CICERO

RELIQUAS quoque partes aegritudinis utiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud aemulari, obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se: metum uero si quis sustulisset, omnem uitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamẽ ita disputant, ut resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quae cum exponunt, nihil ne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid: itaque exspecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. Vides ne, quanta fuerit apud Academicos uerecundia? plane enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quaestione, e quo possit attingi aliquid uerisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aduersa ratione contra naturam animi commotio: uel breuius: ut perturbatio sit appetitus uehementior. uehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturae constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui haec pleraq. sunt prudenter, acuteq. differentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq. uirtutum. an uero uir fortis, nisi stomachari coeperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quamquam in eis ipsis uidemus saepe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, aliquid postulant; ut magis placati, quam irati esse uideantur.

EXPLANATIO

OBTRECTARE} Dixit supra: Obtrectatio est ea, quam intelligi zelotypiam uolo; aegritudo ex eo, quod alter quoque potiatur, eo quod ipse concupierit. RESECANDA *esse fatentur,* } qui affectiones mediocriter tempetant. APVD *Academicos uerecundia* } Innuit Academicos ob uerecundiam nō audere Peripateticis contradicere. sic in epistola ad Papirium Paetum: Ego seruo, & seruabo (sic enim assueui) Platonis uerecundiam. DIGLADIENTVR} dissideant inter se sententiis Peripatetici, & Stoici. DEFINITIO *perturbationis* } Ex definitione perturbationis secundum Zenonem colligit rationes probabiles ad confutanda decreta Peripateticorum in moderandis perturbationibus. AVERSA *ratione* } Maffei liber, Auersa a ratione, probo. nam & supra, Zenonis, inquit, est definitio, ut perturbatio sit auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. Et, Omnium perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a praescriptione rationis, ut nullo modo &c. Et Turbili animorum, concitatiq. motus auerti a ratione. Et conuenit inter omnes commotiones animorum, a recta ratione auersos, uitiosos esse. Haec Paullus pater. ARDORES *animorū* } illos iracundiae impetus, quibus animi uelut accenduntur, uirtusq. tamquam ferrum cote acuitur. ID *quidem* } scilicet, stomachari, indignari, ira excandescere. IN *eis ipsis* } gladiatoribus.

CICERO

SEu in illo genere sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius:

Occidam illum equidem, & uincam, si id quaeritis, inquit.
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Vobis, quam dextrae gladium dum accommodet alter:
Vsque adeo, studio, atque odio illius, efferor ira.

At sine hac gladiatoria iracundia uidemus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, cū depugnaturus esset cum Hectore: cuius, ut arma sumpsit, ingressio laetitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem, prouocasse ad pugnam paeniteret. atqui hi, collocuti inter se, prius quam manum consererent, leniter, & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabiose ne fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Allienum Pelignum scuto protexit, gladiumq. hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an, propter infinitum odium tyranni, effrenatius in Aruntem inuaserit. uideo enim utrumque comminus ictu cecidisse contrario.

EXPLANATIO

IN *illo genere* } scilicet, gladiatorum. PACIDEIANVS} Nomen est famosi Gladiatoris, de quo meminit lib. III. epist. ad Fr. & de optimo genere Oratorum, & Nonius, atque Horatius in sermonibus cū ait, Sat. VII. lib. II.

Qui peccas minus atque ego, cum Fului, Rutubaeq.
Aut Pacideiani contento poplite mirer
Proelia, rubrica picta, aut carbone: uelut si
Re uera pugnent, feriant, uitentq. mouentes
Arma uiri.

OCCIDAM *illum* } Versus Lucilii ex persona Pacideiani gladiatoris, irato animo pugnantis aduersus alterum gladiatorem. IN *os* } idest, ipse prius uulnerabor in ore ab aduersario, quam ego illum confodiā. APVD *Homerum* } Iliad. H. AIACEM} Telamonis. TORQVATVM} Manlium, qui sibi, ac posteris Torquati cognomen adeptus est. ob torquem Gallo detractum, a quo ad monomachiam fuerat prouocatus. Vide Liuium. MARCELLVM} Vide Plutarchum in eius uita. APVD *Clastidium* } opidulum in ripa Padi situm, ubi Brictomartum Gallorum regem ingenti corporatura praeditum in proelio occidit, eiq. detracta opima spolia consecrauit Ioui Feretrio. Vide Plutarch. DE *Africano* } iuniorem intelligit, qui Aemilianus dicitur. Hic duos Romani imperii terrores sustulit, Carthagine, Numantiaq. deletis. DE *L. Bruto* } uindice Romanae libertatis TYRANNI} Tarquinii Superbi. ARVNTEM} Tarquinii Superbi filium. historiam luculenter, copioseq. perscribunt Liuius, Dionysius, Plutarc. COMMINVS} prope.

CICERO

Quid igitur huc adhibatis iram? an fortitudo, nisi insanire coeperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in caelum ista ipsa, quam uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum ne censes conflixisse eum Erymanthio apro, aut leone Nemeaeo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitq. iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quae rationis expers est. contemnendae sunt humanae res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. haec cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte, quae uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, numquam iratum esse sapientem, iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, ut si consul esset, qui remp. saluam esse uellet, sese qui iussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quidquam similius insaniae, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insaniae. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habens sanitatis? quid Homerico foedius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq. perduxit.

EXPLANATIO

Insaniens, *coeperit*, } Iram enim breuem insaniam esse dixerunt. Cum *Erymanthio apro* } ab Erymantho Arcadiae monte sic dicto. Aut *leone Nemeaeo?* } Arcadico a Nemeaea Arcadiae silua. Marathonij *tauri* } a Marathunio cāpo Atticae, sic dicto, quem ille infestabat. Vide Plutarch. in Theseo: Quae *rationis expers est.* } cum fortitudo sit uirtus in meditullio timoris, & audaciae posita. Patibiles } qui ferri, ac tolerari possint. Scipio *ille pontifex* } Scipionem Nasicam intelligit. De hoc uide Plutarchum in uita Gracchorum. Sensus est; Scipionem non iratum oppressisse impetus tribunicios Tiberij Gracchi. Consulem *languentem* } M. Scaeuolam, qui se nihil acturum esse ui dicebat. Si *quid fecimus,* } Respexit ad suppressam a se consule coniurationem Catilinae. Ennius *initium dixit insaniae.* } Horatius uero, Ira furor breuis est. Quid *Achille Homerico* } Qualem Iliad. primo Homerus introducit iratum Agamemnoni. Quid *Agamemnone in iurgio?* } aduersus Achillem. De utroque Horatius, Hunc amor, ira quidem communiter urit utrumque. Aiacem } Telamonis filium, de quo supra.

CICERO

Non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam: satis est instructa, armata, parata per se. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam; quod & sani, & ebrij multa faciunt saepe uehementius. semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manu, proelium cum restituit insaniens.

dicamus igitur utilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio, legi summae in perpetiendis rebus obtemperans; uel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quae formidolosae uidentur, subeundis, & repellendis; uel, scientia rerum formidolosarum, contrariarumq. perferendarum, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: uel breuius, ut Chrysippus. nam superiores definitiones, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes: sed declarant communes notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum; uel, affectio animi in patiendo, ac perferendo, summae legi parens, sine timore. quamuis licet insectamur istos, ut Carneades solebat: metuo, ne soli philosophi sint. quae enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quaerat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, non ne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeq. iracundiam: iam uidebuntur monstra dicere. nunc autem ita differunt; sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne coenum. at non semper: commoue: sentiet. sic iracundus non semper iratus est: lacesse: iam uidebis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia cum domum redijt, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis?

EXPLANATIO

DANAIS *inclinantibus, Summam rem perfecit manu,* } cum incendium a nauibus auertit, uimque hostium repressit, de quo Homer. Iliad. r. Et de eo gloriatur idem Aiax apud Ouid. XIII.

Nempe ego mille meo protexi pectore puppes,
Spem uestri reditus.

STOMACHO, } idest ira, cuius quasi sedem in Stomacho collocarunt. Hinc illae dicendi formulae, Mouere, facere, perdere stomachum &c. FORTITVDO *est igitur* } Rursus fortitudinem definit ex Stoicorum sententia. SPHAERI. } Stoici philosophi, cuius etiam alibi meminit. NOTIONES } conceptiones, & intelligentias COMMOVE } elegans comparatio coeni, & iracundiae. SENTIES } quia exagitatum spirat graueolentiam. AN *tum quoque est utilis?* } ne, qui arctiore disciplina indigent, licentia fiant deteriores.

CICERO

EST igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis uitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos morbosos nominauerunt. Oratorem uero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum uidemur, cum quid in caussis acrius, & uehementius dicimus? quid? cum, iam rebus transactis, & praeteritis, orationes scribimus, num irati scribimus?

Ecquis hoc animaduertit? Vincite,

num aut egisse umquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Attium? aguntur ista praeclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ob ullo histrione; sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quae uel optimarum rerum, ut ea sunt, quae profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam aegritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? quam commode dixit Afranius:

- dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti uiro, ac sapienti quaerimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel ceteri; de quibus dici non necesse est; ne rhetorum aperiamus mysteria. utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus.

EXPLANATIO

CONTVRBATA *mens* } iracunda. SIMVLARE *non dedecet.* } Sic etiam Seneca lib. II. de ira. Orator, inquit, non melior est quando iratus est, sed quando imitatur iratum. AN *tibi irasci* } Aliter in lib. II. de Orat. Non mehercle umquam apud iudices, inquit, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. ECQVIS *hoc animaduertit? Vincite.* } Verba sunt ex tragoedia Attij poetae. AESOPVM } nobilem illum fabularum actorem, de quo supra. LIBIDINEM *uero laudare* } Peripateticorum uerba, & argumenta, quae paullo supra apposuit, nunc singula refellit, & primo innuit studium uocari debere, quo ad praeclara facinora obeunda impellimur, potius quam libidinem, aut cupiditatem, ut Peripatetici uocabant. AEGRITVDINEM *laudare,* } Refellit illud Peripateticorum, Aegritudinem esse utilem, utiliterq. a natura constitutam. DVMMODO *doleat* } Diluit & hoc, quod ex parte Peripateticorum, in superioribus est traditum. ILLAM *ipsam iram centurio habeat* } Militi, inquit, iram conuenire concedimus, sapienti, aut forti non item MYSTERIA. } arcana.

CICERO

AT etiam aemulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare aegritudine. Obtrectare uero alteri, aut illa uitiosa aemulatione, quae riualitati similis est, aemulari, quid habet utilitatis? cum sit aemulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat, obtrectantis autem, alieno bono, quod id etiam alius habeat. quis id approbare possit, aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam, solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ne sit, non libidinosus, & cupidus esse?

in

in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidē dici quamuis fuse, lateq. possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq. quae caussa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducat. In hunc tu igitur, tamquā in mare, quod est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq. perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum? quid potest accidere tale ei; cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nā quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum ortae radicibus: quae euellenda, & extrahenda penitus, nō circumcidenda, nec amputanda sunt.

EXPLANATIO

SVSCIPERE *ipsi aegritudines* } Misericordia enim aegritudo est ex malo alieno. OBTRECTARE *alteri* } zelotypiam significat, quae aegritudo est, ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupierit. VITIOSA *aemulatione* } Est in laude aemulatio, quae scilicet est imitatio uirtutis. Est etiam in uitio, ut ea, quae dicta est obtrectatio, siue zelotypia. QVAE *riualitati similis est*, } qua riuales sese mutuo aemulantur. ANGI } cruciari, torqueri. MEDIOCRITATES *malorum* } tamquam defectus sint mala, quorum mediocritatem Peripatetici utilem esse dicunt. QVAMVIS *fuse* } quantumuis copiose, & abundanter. SAPIENTIAM } elegans Sapientiae definitio. Afranius poeta ait Sapientiam filiam esse usus, & memoriae, significans eam in usu, & memoria collocatam esse. Eius uersus hi sunt:

Vsus me genuit, mater peperit Memoria,
Sophiam uocant Graij, uos Sapientiam.

IN *hunc* } In sapientem. QVOD *homini euenire possit?* } Interrogatio est, negationem inferens. NIMIA *resecari* } id est, affectionum excessus, cum uirtus in medio consistat. NATVRALIA *relinqui* } Hoc docet Aristoteles affectus esse naturales, non uoluntarios: Et profecto, qui humanis affectibus non mouetur, homo non est.

CICERO

SED, quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quaerere, (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te uis) uideamus, quāta sint, quae a philosophia remedia morbis animorum adhibeātur. est enim quaedam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quod corporū adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. sed, quo maior est in eis praestantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim, quaerere te de sapiente; quaeris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, uariae sunt curationes. nam neque omnis aegritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad uniuersam perturbationem, quae est aspernatio rationis, aut appetitus uehementior, an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasq., melius adhibeatur oratio; & utrum illud non uideatur aegre ferendum, ex quo susceptra sit aegritudo, an omnium rerum tollenda omnino aegritudo: ut si quis aegre ferat, se pauperem esse, id ne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem aegre ferre nihil oportere. nimirū hoc melius, ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit aegritudini concedendum: aegritudine autem sublata proprijs rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo laetitia, aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus, aut aegritudo. uerumtamen haec est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse uitiosas, nec hābere quidquā aut naturale, aut necessarium: ut ipsam aegritudinem leniri uidemus, cum obijcimus maerentibus imbecillitatem animi effeminati, cumq. eorū grauitatem, constantiamq. laudamus, qui non turbulēte humana patiantur, quod quidem solet eis etiam accidere, quī illa mala esse censent, ferenda tamen aequo animo arbitrantur.

EXPLANATIO

TE *uis)* } scilicet esse liberum omni perturbatione, sicut putas esse sapientem. EST *enim quaedam medicina* } Eadem explicat iam fusius, quae supra etiam dixerat lib. I. sed uelut obiter tantum: Animi morbis philosophiam mederi. TOT *res* } nam prope infinitae sunt medelae ad morbos corporis curādos, quae a medicis uberrime tractantur. EXTRINSECVS } ope scilicet medici, qui extrarius est, aliusq. ab aegroto. IN *eis* } animis. ALIA *miserenti* } nā & inter aegritudines animi posita est misericordia.

EXPLANATIO

TERROREM,} Omissa est definitio Pudoris, quem paullo ante post Pigritiam nominauit, cuiusq. etiam mentio subsequitur. id utrum librarij negligentia, an Ciceronis ipsius obliuione, coniicere non licet. Pudor autem a Zenone, a quo haec fere omnia Cicero sumpsit, ita definitur apud Laertium: *Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας*: idest, Pudor autem metus infamiae, siue impendentia turpitudinis. Quod autem Terrorem Cicero definit metum concutientem; uereor, ne sit imperfecta definitio, & hoc fortasse omissum sit, Ex cogitatione inusitatae rei. est enim haec Zenonis apud Laertium terroris definitio: *ἔκπληξις, φόβος ἐκ φαντασίας ἀσυνήθους πράγματος* Haec Paullus pater. CREPITVS} sonus, & concussio. PAVOREM} Val. Flac. in tertio Argonaut. terrorem, & pauorem ait esse equos Martis, cum ait,

————Terrorq., pauorq.

Martis equi.

Graece dicuntur *δεῖμοι*. de quibus intelligi uoluit poeta, sic scribens in Georgicis,

Martis equi bruges.

Ex *animo expectorat:*} M. Tullius in. III. de Orat. mentionem facit huiusce Ennianae sententiae, docens istud uerbum, Expectorat, nouum esse, & ex coniunctione factum. IRA *sit libido puniendi eius, qui uideatur laesisse iniuria:*} Quia uideo quibusdam in libris desiderari uerbum, Iniuria, quod etiam in iis, qui ex aedibus nostris. alioqui satis emendati, superioribus annis exierant, omissum erat; ideo Graeca Zenonis uerba, iam definientis, ut omnis in posterum occasio mendi tollatur, recitare nisum est. Sunt autem haec apud Laertium: *Ὀργὴ δὲ ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι, οὐ προσηκόντως*. Laertius. Haec Paullus pater. *θυμὸς*} Graece animum, iram, furorem significat, ut docet Plato in Cratylo, a feruore, & impetu animae ducto uocabulo. INIMICITIA} C. Caesar in libris, quos ad M Ciceronem de analogia conscripsit: pluratiuos semper numero dicēdas putat Inimicitias: sicut arma, moenia, & comitia: sed plerique ueterum, & cum primis Q. Ennius *ἑνικῶς*, id est singulariter dixit Inimicitiam, sic scribēs, Eo ingenio natus sum, amicitiam, atque inimicitiam in fronte promptu gero. INDIGENTIA, *libido inexplebilis:*} Paucissimis uerbis, quod Zeno multis complexus est. *Σπάνις ἐπιθυμία τίς ἐν ἀτελεῖ τύχῃ, καὶ οἷον κεχωρισμένη ἐκ τοῦ πράγματος, τεταμένη δὲ διακενῆς ἐπ' αὐτό, καὶ σπωμένη*. Laertius. DISTINGVVNT *etiam illud ut sit libido earum rerum, quae dicuntur, &c.*} Distinguuntur, quae definita iam sunt, Desiderium, & Indigentia. Sed paullo plenius esset: Ut desiderium sit libido. Sin, Desiderium, omittimus; subaudiri necesse est; Sed addi malim, quam subaudiri. Posset etiam sic, uerbo, Illud, in alium locum translato: Distinguūt etiam, ut illud sit libido. Ita, desiderium significari, commodius intelligetur. distinctio quidem haec in Laertio, ubi Zenonis definitiones persequitur, non reperitur. Non placet autem, quod suspicari aliquis fortasse possit: Ciceronem, non desiderium, & indigentiam, sed libidinem, & indigentiam uoluisse distinguere. quis enim, exempli gratia, animal, & hominem, idest genus, & speciem, distinguat? distinguuntur autem, uarie definita, eidem generi subiecta, ut homo, & lupus, desiderium, & indigentia. neque nūc id Ciceroni propositum est, ut libidinis uim, & naturam ostendat, sed ut eorum, quae libidine, tamquā species genere, comprehenduntur. alioqui diuersum aliquid a libidine haberet indigentia. quod fieri non potest. nihil enim est in specie, quod idem in genere non sit. licet contra, quae in genere, non eadē in specie sint omnia. utamur enim receptis uulgo, ac tritis iam consuetudine nominibus. Haec Paullus pater. DE *quodam,*} Quidam significat aliquid certi, Aliquis nihil certum determinat. Hinc illud Plauti: Edes aliquid. nolo hercle aliquid; certum quam aliquid mauolo. *κατηγορήματα*} Haec parum Latine, Praedicamenta, quidam uocant, cum rectius ea, quae dicuntur de aliquo, reddi possint, quemadmodum etiam Cicero ipse cum hic tum alibi exponit. INDIGANTIA, *libido rerum ipsarum est,*}. Cum, Indigentia, pendere uideatur a uerbo Distinguunt; (patet enim, hic distingui desiderium, & Indigentiam) adducor, ut, Est, abundare putem, aut legendum, Sit. Haec Paullus pater. INTAMPERANTIAM :} Hanc *ἀμετρίαν*, & *ἀσυμμετρίαν*: & temperantiam *συμμετρίαν* dixere. Praeceptum Pythagorae est, fugandam esse a rebus omnibus intemperantiam. Graeci homines appellant intemperatos, incontinentesq. eos, qui se dediderunt duabus belluinis uoluptatibus, gustatus scilicet, & tactus, quae solae communes sunt hominibus cum bestijs: & iccirco in pecudum, ferorumque animalium numero habetur quisquis est his ferinis uoluptatibus peruinctus.

CICERO

QVEMADMODVM, cum sanguis corruptus, est aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, aegrotationesq. nascuntur: sic prauarū opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbisq. perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur; quae uocāt illi νοσήματα*; eaq., quae sunt eis morbis contraria; quae habent ad res certas uitiosam offensionem, atque fastidium; deinde aegrotationes, quae appellantur a Stoicis* ἀῤῥωστήματα*; hisq. item oppositae contrariae offensiones. Hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo, qua oratione minime necessaria praetermissa, ea, quae rem continēt,*

per-

pertractamus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter, & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq. animi inueterauerit, & tãquam in uenis, medullisq. insederit; tum exsistit & morbus, & aegrotatio, & offensiones eae, quae sunt eis morbis, aegrotationibusq. contrariae.

EXPLANATIO

PITVITA} Graece, Phlegma. Scribit Plato in Timaeo, pituitam originem esse languorum omnium, qui ex destillatione fiunt, ex eaq. gigni malas ualetudines plurimas, quoniam plurima loca illabitur. A pituita pituitosus deriuatur, quem Graeco uocabulo usitatissimo phlegmaticum uocant. M. Tullius in lib. de Fato, In aliis esse pituitosos, & quasi redundantes, in alijs exsiccatos, atque aridos. INTER *se repugnantia*} Repugnant metus, & cupiditas: laetitia, & aegritudo. ET *morbis contraria*;} ut Mulierositati, odium mulierum. AEGROTATIONES} Aegrotatio proprie in corpore est, sicut aegritudo in animi: tamen & aegrotationes animi dicuntur, quae ex quodam metu nascuntur. CONTRARIAE *offensiones.*} ut Inhospitalitas, quae opinio est uehemens, ualde fugiendum esse hospitem. MORBORVM *animi similitudo.*} sicut uirtutes in corpore esse dicuntur consimiles animi uirtutibus: item similitudo est inter morbos corporum, & animorũ. ut uitium dicitur corporis, sic animi: ut aegrotatio in corpore, sic in animo. sicut e contrario in corpore est uelocitas, pulchritudo, uires; sic eadem in animo dicuntur.

CICERO

HAEC, quae dico, cogitatione quidem inter se differunt, re uero copulata sunt, eaq. oriuntur ex libidine, & laetitia. nam, cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem; permanat in uenas, & inhaeret in uisceribus illud malum, exsistitq. morbus, & aegrotatio: quae auelli inueterata non possunt: eiq. morbo nomen est auaritia, similiterq. ceteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, (ut ita appellem eam, quae Graece φιλογυνεία dicitur) ceteriq. similiter morbi, aegrotationesq. nascuntur. Quae autem his sunt contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνεία est, ut hominum uniuersi generis; quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhospitalitas est. quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autem animi aegrotationem, opinionem uehementem de re non expetenda, tamquam ualde expetenda sit, inhaerentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem uehementem de re non fugienda, inhaerentem, & penitus insitam, tamquam fugienda. haec autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quaedam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, ligurritio, uinolentia, cupedia, & si qua sunt similia.

EXPLANATIO

CONTINVO} statim. PERMANAT} penetrat. MVLIEROSITAS,} cupiditas muliebris uoluptatis. MORBI, *aegrotationesq.*} Nam aegrotatio omnis est etiam morbus, sed morbus non statim etiam aegrotatio. DE *Timone*} Timonem Atheniensem, qui ob naturae asperitatem dictus est misanthropos, id est osor hominum, ferunt aliquando in concionem uenisse, factoq. silentio, & exspectatione magna, dixisse: Est mihi, o uiri Athenienses, post domum pusillus hortus, & in eo ficus, ex qua permulti iam ciues sese suspenderunt. in eodem ego nunc loco aedificium facturus sum: quam ob rem constitui publice referre, ut, si sint ex nobis, qui uelint se suspendere, id agant antequam arbor succidatur. uixisse illũ tempore belli Peloponnesiaci, & lapsum de piro syluestri crus fregisse; cumq. medicum adhiberi nollet, ita putrescente crure esse mortuum. fuisse autem ab ipso uiuente compositum epigramma hoc inscriptum.

Ἐνθάδ' ἀπορρήξας ψυχὴν βαρυδαίμονα κεῖμαι,
Τοὔνομα δ' οὐ πεύσεσθε, κακοὶ δὲ κακῶς ἀπόλοισθε.
Hic taceo miserae abrupto spiramine uitae
Quis? ne quaerite, morte mala, & mala turba perite.

DE *re non expetenda*} Exempli gratia, suadet ambitio honores ualde expetendos esse, quae tamen res a multis non expetenda censetur. DE *re non fugienda*} suadet μισογυνεία fugiendas esse maiorum in modum feminas, cum tamen res sit non penitus fugienda. similiterq. de ceteris morbis. AVARITIA, *ambitio, &c.*} Horum sunt, nisi fallor, Graeca nomina, φιλοχρηματία, φιλοτιμία, φιλογυνεία, αὐθάδεια, λιχνεία, φιλοινία, φιλοψία. De his, Chrysippi sententia, uerbis fere illius, ab Athenaeo refertur, li. XI. Τὴν δὲ, inquit, μανίαν τοὺς πολλοὺς, φησὶν ὁ Χρύσιππος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῇ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν πραγματείᾳ, τοῖς πλείοσι προσάπτεσθαι. καλεῖσθαι δὲ τὴν μὲν γυναικομανίαν, τὴν δὲ ὀρτυγομανίαν. τινὲς δὲ καὶ δοξομανεῖν· καλοῦσι τοὺς

φιλο-

φιλοδόξους, καθάπερ τοὺς φιλογυναίους γυναικομανεῖς. καὶ τοὺς φιλόρνιθας ὀρνιθομανεῖς, τὸ δ' αὐτὸ σημαινόντων ὀνομάτων τούτων, ὥστε καὶ τὰ λοιπὰ μὴ ἀλλοτρίως καλεῖσθαι τὸν τρόπον τοῦτον. καὶ γὰρ ὁ φίλοψος, καὶ ὁ ὀψοφάγος, οἷον ὀψομανής ἐστι. καὶ ὁ φίλοινος, οἰνομανής, καὶ ὡσαύτως ἐπὶ τῶν ὁμοίων, οὐκ ἀλλοτρίως τῆς μανίας κειμένης ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἁμαρτάνουσι μανικῶς, καὶ τῆς ἀληθείας ἐπὶ πλεῖον ἀπαρτώμενοι.

CICERO

EST autem auaritia, opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhaerens, & penitus insita. similisq. est eiusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt einsmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens, ualde fugiendum esse hospitem, eaq. inhaerens, & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis generis humani. Atque, ut ad ualetudinis similitudinẽ ueniamus, eaq. collatione utamur aliquãdo, sed parcius, quam solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia semper sint, sed quia saepe sint: alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quae ab ira differt: estq. aliud, iracundũ esse, aliud, iratum; ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliudq. est, esse amatorem; aliud, amantem. Atque haec aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes: in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur.

EXPLANATIO

HYPPOLITI] Hippolytum mulierum osorem fuisse satis liquet. cuius apud Senecam est oratio ἐμπαθέστερος, id est, uehementior, & perturbationis maioris,

> Detestor omnes, horreo, fugio, exsecror:
> Sit ratio, sit natura, sit dirus furor,
> Odisse placuit.

VT *sunt alii ad alios morbos*] Imperfecta similitudo. nam ad particulam, Vt, quod respondeat, nihil est. forte ita corrigendum. Vt sunt alii ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam, torminosos, non quia iam sint, sed quia saepe: sic alij ad metum. Haec Paullus pater. GRAVEDINOSOS] hoc est laborantes humore ex capite destillante, naresque, ac fauces crebrius infestante. Graeci καταῤῥώδεις appellant. TORMINOSOS] procliues ad tormina, quae sunt intestinorum cruciatus. Dysenteriam Graeci uocant. ALII *ad metum*] scilicet, procliuiores sunt. ANXII] ab Ausietate dicti sunt homines Anxij. Antiqui Anxietudinem dixerunt, quae nobis Anxietas. Sic M. Tullius lib. de Rep. II. Anxietudo prona ad luctum, & maerens semper, ipsa se solicitans. Pacuuius: Tristitia, atque animi intoleranda anxietudine. PROCLIVITAS] prouitatem, & inclinationem significat. Metaphoricum est. NOMEN] nimirum apud Latinos, quod singulare sit. LIVIDI] Inuidi. quia in ore inuidorum peculiaris est liuor. Iuuenalis: Inuideas, si liuidus sis. Liuorem efficit flagelli plaga: unde Liuẽtes plagas dixit Hieronymus: Silius, Liuentia planctu Brachia.

CICERO

HAEC igitur proclinitas ad suum quodque genus, a similitudine corporis aegrotatio dicitur; dum ea intelligatur ad aegrotandum proclinitas. sed haec in bonis rebus, quod alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis proclinitas, ut significet lapsionem; in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem in corpore morbus, aegrotatio, & uitium, sic in animo. Morbum appellant, totius corporis corruptionem: Aegrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident: ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & aegrotatio ex totius ualetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur: Vitium autem, integra ualetudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum ab aegrotatione seiungere. Vitiositas autẽ est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & a se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & aegrotatio, in altera inconstantia, & repugnantia. non enim omne uitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans a se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. Morbi autem, & aegrotationes partes sunt uitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quaestio est: uitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes; ut non possint affectionum manentium partes esse. Atque, ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, uires, ualetudo, firmitas, uelocitas; sunt item in animo. Et ut corporis temperatio, cũ ea cõgruunt inter se, e quibus constamus, sanitas sic animi dicitur, cum eius

indicia,

iudicia, opinionesq. concordant, eaq. est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiae praeceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam; sed, siue hoc, si ue illud sit, in solo esse sapiente.

EXPLANATIO

IN *neutris* } quae neque bona, neque mala sunt. ἀδιάφορα Graecis. SVPERIVS *nomen* } scilicet, facilitatis. INTEGRA *ualetudine,* } ut est luscus, claudus, gibbosus. corpus enim talium sanum est, & integra ualetudine: sed uitio deformatur. IN *altera inconstantia, & repugnantia.* } Ex hac inconstantia uitiositatis est illud Horatianum:

Quid, mea cum pugnat sententia secum?
Quod petiit, spernit: repetit quod nuper omisit.
Aestuat, & uitae disconuenit ordine toto.

PARTES *habet dissentientes;* } Idem Horatius inquit:

Pars hominum uitijs gaudet constanter, & urget
Propositum: pars multa natat.

SINT *ne eiusdem* } scilicet, uitiositatis. MANENTES } ut auaritia, & iracundia. MOVANTES } distrahentes in uarias partes, ut laetitia, cupido, metus, aegritudo. CORPORIS *similitudo* } sensus est. In animo esse potest similitudo earundem rerum, quae conspiciuntur in corpore, siue malae sint, siue bonae. TEMPERANTIAM } quae in non rectos impetus animi dominatur. Eius partes sunt Continentia, Clementia, Modestia.

CICERO

EST *autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum, curatione medicorum, perturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate; eaq. dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq. aequabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. Itemq. uiribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibus quoque uerbis animi uires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quae eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerũ breui tempore percursionem. Illud animorum corporũq. dissimile est, quod animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus solum exsistunt. nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocius, hebetes non item. Nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit, non enim multa efferata, & immania: quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, aegritudo, metus.*

EXPLANATIO

QVAE *in insipientem etiam cadat* } sicut in aegrotum cadit sanitas corporis. QVAE *ingenij etiam laus habetur.* } Hinc ingenium uelox dicimus quod uersatile est, & celeritate quadam ad res multas percurrendas praeditum. Iuuen. Ingenium uelox, audacia perdita. ANIMI *ualentes* } cuiusmodi est animus sapientis, qui perenniter in beatitate consistit. MORBO *tentari non possunt, corpora possunt:* } Est forsasse uitium in ordine uerborum. Hoc enim malo, quam integrum Ciceroni nostro uersum effluxisse. quod quam in soluta oratione turpe sit, ipsemet in Oratore ostendit. Haec Paullus pater. Idem uitium deprehendi in oratione pro Archia, in Rullum, in ea post reditum ad Quirites: ubi uersus hexametri integri leguntur. SINE *culpa* } cum corpora nostra natura obnoxia sint morbis prope infinitis. ANIMORVM *non item* } In hanc sententiam dixit Horatius:

In culpa est animus, qui se non effugit umquam.

Et Aristoteles lib. III. Ethicorum, uoluntariam, hoc est, in cuiusque uoluntate, atque arbitrio sitam esse animi prauitatem affirmat. BESTIAE *simile quiddam.* } Eastant in bestiis quidam impulsus: ceterum humanorum pectorum propriae sunt affectiones, perturbationesq.. Aristoteles quoque in. VII. Ethicorum tradit, bestias neque temperatas, neque intemperatas dici, nisi per similitudinem. Plutarchus etiam probare conatur in bestiis rationem inesse. INTER *acutos* } acumine ingenii praeditos. HEBETES } crassi ingenii, ignaui, stupidi, ac torpidi. VT *aes Corinthium in aeruginem,* } Simile. erat autem aes Corin-

thium

acrem. VT *ille, qui uoluptatem* } ad ueteris poetae Trabeae dictum respicit, cuius lib. II. de Finibus meminit. QVIS *afflictus*, } aliquis afflictus. PENDET *animi*) animo est suspenso, ac dubio. IMPENDERE *saxum* } Idem Plato in Cratylo, & Cicero de Fin. I. OB *scelera, animiq. impotentiam, & superbiloquentiam* } Latinus poeta sumpsit ex Euripidis Oreste: ὅτι θεοῖς ἄνθρωπος ὢν κοινῆς τραπέζης. &c. *Impotentiam:* nimiam potentiam. BREVILOQVENTIAM: } quia ad deorum mensam admissus, arroganter mortalibus secreta eorum consilia reuelasset. ALIIS *dolor* } qui est aegritudinis. ALIIS *terror* } qui metus est. TABIFICAE } uelut tabem, atque exitium animo inferentes.

CICERO

EX quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum, & temperantem, alias constantem, continentemq. dicimus. non numquam haec eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tamquam ad caput, referre uolumus. quod nisi eo nomine uirtutes continerentur; numquam illud ita peruulgatum esset, ut iã prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisq. magnifice dicere uidentur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibiq. ipse placatus, ut neque tabescat molestijs, neque frãgatur timore, nec, sitienter quid appetẽs, ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quaerimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendũ animum, aut nimis laetabile ad efferendum uideri potest. quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis, totiusq. mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua uitae breuitate magnum sapienti uideri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improuisum accidere posst, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper uideat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore uiuendi, ut, quemcunque casum fortuna inuexerit, hunc apte, & quiete ferat. quod qui faciet, non aegritudine solum uacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus: his autem uacuus animus perfecte, atque absolute beatos efficit: idemq. concitatus, & abstractus ab integra, certaq. ratione, non constantiam solum amittit, uerum etiam sanitatem.

EXPLANATIO

FRVGALITATIS } σωφροσύνης, quam supra in. III. matrem, & caput omnium uirtutum dixit. HOMINEM *frugi* } utilem, necessarium, moderatum, omni uirtute praepollentem. FVTILI } inani. Cũ aqua ad sacra deae Vestae pertinens in terra ob piaculum euitandum non poneretur, excogitatum est uas, quod stare non possit: sed positum statim funderetur: unde a fundendo uocata sunt futilia. sic & futiles homines dicti, qui silere tacenda non possunt: sed ea effundunt. AN *demittendum* } deprimendum. QVID *enim uideatur ei magnũ* } Suspicite, inquit Boetius, caelum, & desinite uilia, ac terrena mirari. Seneca: Talis est animus sapientis, qualis mundus supra Lunam, semper illic serenum est. NIHIL *improuisum* } In hãc sententiam est illud Virg. lib. VI.

Non ulla laborum,
O uirgo, noua mi facies, inopina ue surgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.

CICERO

QVOCIRCA mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum est non parere rationi? an ratio parum praecipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente uix consistes? eaq. omnia aut nimis tristia, aut nimis laeta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quaeramus enim modum aegritudinis, in qua operae plurimum ponitur. aegre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum uidetur, quippe qui ob eã caussam a uita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. Quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset aegritudo noua, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si caecitas, si exsiliũ, si pro singulis malis aegritudines accederent? summa ea fieret, quae non sustineretur.

EXPLANATIO

QVOCIRCA *mollis* } contra Peripateticos, hoc loco Stoicorum sententiam magis approbat. ADHIBENT *modum* } tẽperant perturbationes, nec ut Stoici omnino eas tollũt. ALITER *ferat inueterata,* }

Ferat quis? de stultis loquitur: Ferant, igitur mallem. Haec Paullus pater. *Aliter inueterata,*] minori scilicet aegritudine. ALITER *recentia:*] maiori maestitia. MODVM *aegritudinis*] temperamentum, ut temperate doleodnm sit. AEGRE *tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus*] Historia postulat, Rupilium, qui consul fuit anno urbis DCXXI, ut patet ex fastis Capitolinis; in quibus plane, Rupilius, legitur. Tollendum idem mendum ex Plinio lib. VII. cap. 36. Ipsum etiam Ciceronem in Laelio tribus locis in eodem nomine correximus. Quod siquis mendosos etiam putat Capitolinos fastos: ego aduersus hunc, tamquam negantem principia, non disputabo. Haec Paullus pater.

CICERO

QVI modum igitur uitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucade praecipitauerit, sustinere se, cum uelit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco uult, insistere omnino: quaeq. crescentia perniciosa sunt, eadem sunt uitiosa nascentia. aegritudo autem, ceteraeq. perturbationes amplificatae certe pestiferae sunt: igitur etiam susceptae cõtinuo in magna pestis parte uersantur. etenim ipsae se impellunt, ubi semel a ratione discessum est, ipsaq. sibi imbecillitas indulget, in altumq. prouehitur imprudẽs, nec reperit locum consistendi. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim uitiis modum apponit, is partem suscipit uitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataq. semel in procliue labuntur, sustinieriq. nullo modo possunt.

EXPLANATIO

QVI *modum*] moderationem siue temperamentum. QVI *se e Leucade praecipitauerit*] Eleganti similitudine ostendit Cicero, animum perturbatione impulsum cohibere se non posse. Est autem in Epiro Leucadium litus, promontorium Leucates, ubi est petra eiusdem nominis albicanti colore in pelagus porrecta:

Hinc se Deucalion Pyrrhae succensus amore
Misit, & illaeso corpore pressit aquas.

Hinc etiam Sappho praecipitaturam sese minitatur in epistola ad Phaonem.

Ibimus o Nymphae, monstrataque saxa petemus
Sit procul insano uictus amore timor.

Hoc intelligi uoluit Ausonius illo uerfu:

Et quae nimbosa saltum Leucate minatur.

Sed demum se se deiecisse auctor est Menander. Praeruptam nacta in transitu petram Cupidinis oestro percita, ex summo praeceps ruit, ex animi tui sententia rex imperiose. Hoc signat etiam Papinius, in quiocto Siluarum, cum sic scribit in Epicedio parentis,

— Saliusq. ingressa uiriles
Non formidata temeraria Leucade Sappho.

Ad sedandos amores ualere olim credebantur illi saltus.

IMBECILLITAS] imbecillis affectus. NIHIL *interest*] Aristoteles Eth. lib. II. ὁμοίως οὖν. IN *procliue*] procliuiter, & uelut in praeceps.

CICERO

QVID, quod iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos exstirpãdas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant; cotem fortitudinis esse dicunt, multoq. & in hostem, & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: proelium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. haec nullam habent uim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec uero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae. Oratorem denique, non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiae. quae etiam si non adsit, tamen uerbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique uideri negant, qui irasci nesciat. eamq., quam lenitatem nos dicimus, uitioso lentitudinis nomine appellant.

EXPLANATIO

IRACVNDIAM] τὸ θυμοειδές. COTEM *fortitudinis*] quod ira acuatur animus, non secus atque ferrum cote. Aristoteles, Ira, inquit, necessaria est, nec quidquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, ut spiritum accendat. Sunt cotes oleariae, sunt cotes aquariae. Vide Plinium lib. XXXVI. EXCANDVIT] exarsit. QVI *irasci nesciat*] tamquam ex uirilitate excandescat.

LEN-

LENTITVDINIS} ἀοργησίαν. Idem Cicero alibi ad Q. Fratrem. Non irasci, inquit, lentitudinis est. itaq. lentos homines appellamus, qui non mouentur affectibus, ac nimia quasi aequanimitate torpent.

CICERO

NEc uero solum hanc libidinem laudant; (est enim ira, ut modo definiui, ulciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quẽquam, nisi quod libeat, praeclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset; quaerentibusq. respondebat, Miltiadis trophaeis se e somno suscitari. Cui non sunt auditae Demosthenis uigiliae? qui dolere se aiebat; si quando opificum antelucana uictus esset industria. Philosophiae denique ipsius principes numquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. ubi enim quid esset, quod disci posset, eo ueniendum iudicauerunt. num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam aegritudinem, quam nos, ut taetrã, & immanem belluã, fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud e uita ductũ ab Afranio, nam, cum dissolutus filius, Heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater;

——dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

EXPLANATIO

LIBIDINEM} immoderatam, siue flagrantem cupiditatem ulciscendi. NISI *quod libeat,*} quasi ab eo, quod libet, ducta libidine. NOCTV *ambulabat in publico*} Exempla adducit eorum, qui cupiditatis immoderatae stimulis ad praeclara facinora aggredienda impulsi traduntur. quale est, quod de Themistocle, & Miltiade, referunt Plutarch. Thucyd. & alij. Item de Demosthene, & aliis. DEMOSTHENIS *uigiliae?*} nimium scilicet studium in orationibus componendis, adeo ut in prouerbium etiam abierit Lucerna Demosthenis: & celebratum *est* illud, quod scripta eius lucernam olere dicerent. PYTHAGORAM, *Democritum.*} Vide quae in eandem sententiam dicuntur a Cicerone de eisdem lib. v. de Fin. & Pl. lib. xxx. AB *Afranio*} Poeta hic fuit, conditor togatarum clarissimus, de quo Horatius:

Dicitur Afranij toga conuenisse Menandro.

Inducebatur ab Afranio in fabula dissolutus filius, qui castigatus a patre, & conscientia teste affectus, ita dolenter loquitur: Heu me miserum &c. DVMMODO *doleat*} innuens illum utiliter uexari, dolore accusantis conscientiae.

CICERO

RELIQVAS quoque partes aegritudinis utiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud aemulari, obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se: metum uero si quis sustulisset, omnem uitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamẽ ita disputant, ut resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quae cum exponunt, nihil ne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid: itaque exspecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. Vides ne, quanta fuerit apud Academicos uerecundia? plane enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quaestione, e quo possit attingi aliquid uerisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aduersa ratione contra naturam animi commotio: uel breuius: ut perturbatio sit appetitus uehementior. uehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturae constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui haec pleraq. sunt prudenter, acuteq. differentium. illa quidem ex rhetorum põpa, ardores animorum, cotesq. uirtutum. an uero uir fortis, nisi stomachari coeperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quamquam in eis ipsis uidemus saepe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, aliquid postulant; ut magis placati, quam irati esse uideantur.

EXPLANATIO

OBTRECTARE] Dixit supra: Obtrectatio est ea, quam intelligi zelotypiam uolo; aegritudo ex eo, quod alter quoque potiatur, eo quod ipse concupierit. RESECANDA *esse fatentur*,] qui affectiones mediocriter temperant. APVD *Academicos uerecundia*] Innuit Academicos ob uerecundiam nō ad dere Peripateticis contradicere. sic in epistola ad Papirium Paetum: Ego seruo, & seruabo (sic enim asseuem) Platonis uerecundiam. DIGLADIANTVR] dissideant inter se sententiis Peripatetici, & Stoici. DEFINITIO *perturbationis*] Ex definitione perturbationis secundum Zenonem colligit rationes probabiles ad confutanda decreta Peripateticorum in moderandis perturbationibus. AVERSA *ratione*] Maffei liber, Auersa a ratione. probo. nam & supra, Zenonis, inquit, est definitio, ut perturbatio sit auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. Et, Omnium perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a praescriptione rationis, ut nullo modo &c. Et Turbidi animorum, concitatiq. motus auersi a ratione. Et conuenit inter omnes commotiones animorum, a recta ratione auersos, uitiosos esse. Haec Paullus pater. ARDORES *animorū*] illos iracundiae impetus, quibus animi uelut accenduntur, uirtusq. tamquam ferrum cote acuitur. ID *quidem*] scilicet, stomachari, indignari, ira excandescere. IN *eis ipsis*] gladiatoribus.

CICERO

SED *in illo genere sit sane Pacidelanus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius:*

Occidam illum equidem, & uincam, si id quaeritis, inquit.
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladium in stomacho, fura, ac pulmonibus sisto.
Odi hominem: iratus pugno: nec longiu' quidquam
Vobis, quam dextrae gladium dum accommodet alter:
Vsque adeo, studio, atque odio illius, efferor ira.

At sine hoc gladiatoria iracundia uidemus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, cū depugnaturus esset cum Hectore: cuius, ut arma sumpsit, ingressio laetitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem, prouocasse ad pugnam paeniteret. atqui hi, collocuti inter se, prius quam manum consererent, leniter, & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabiose ue fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Allienum Pelignum scuto protexit, gladiumq. hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an, propter infinitum odium tyranni, effrenatius in Aruntem inuaserit. uideo enim utrumque comminus ictu cecidisse contrario.

EXPLANATIO

IN *illo genere*] scilicet, gladiatorum. PACIDEIANVS] Nomen est famosi Gladiatoris, de quo meminit lib. III. epist. ad Fr. & de optimo genere Oratorum, & Nonios, atque Horatius in sermonibus cū ait, Sat. VII. lib. II.

> Qui peccas minus atque ego, cum Fului, Tutubaeq.
> Aut Pacideiani contento poplite miror
> Proelia, rubrica picta, aut carbone: uelut si
> Re uera pugnent, feriant, nitentq. mouentes
> Arma uiri.

OCCIDAM *illum*] Versus Lucilii ex persona Pacideiani gladiatoris, irato animo pugnantis aduersus alterum gladiatorem. IN *os*] idest, ipse prius uulnerabor in ore ab aduersario, quam ego illum confodiā. APVD *Homerum*] Iliad. H. AIACEM] Telamonis. TORQVATVM] Manlium, qui sibi, ac posteris Torquati cognomen adeptus est, ob torquem Gallo detractum, a quo ad monomachiam fuerat prouocatus. Vide Liuium. MARCELLVM] Vide Plutarchum in eius uita. APVD *Clastidium*] opidulum in ripa Padi situm, ubi Britomartum Gallorum regem ingenii corporatura praeditum in proelio occidit, eiq. detracta opima spolia consecrauit Ioui Feretrio. Vide Plutarch. DE *Africano*] iuniorem intelligit, qui Aemilianus dicitur. Hic duos Romani imperii terrores sustulit, Carthagine, Numantiaq. deletis. DE *L. Bruto*] uindice Romanae libertatis TYRANNI] Tarquinii Superbi. ARVNTEM] Tarquinii Superbi filium. historiam luculenter, copioseq. perscribunt Liuius, Dionysius, Plutarc. COMMINVS] prope.

CICERO

CICERO

QVID igitur huc adhibatis iram? an fortitudo, nisi insanire coeperit, impetus suos non habet? . . . quid? Herculem, quē in caelum ista ipsa, quā nos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum ne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeaeo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitq. iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quae rationis expers est. contemnendae sunt humanae res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. haec cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte, quae uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, numquam iratum esse sapientē, iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, ut si consul esset, qui remp. saluā esse uellet, sese qui iussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quidquam similius insaniae, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insaniae. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habens sanitatis? quid Homerico foedius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq. perduxit.

EXPLANATIO

INSANIRE, *coeperit,* } Iram enim breuem insaniam esse dixerunt. CVM *Erymanthio apro* } ab Erymantho Arcadiae monte sic dicto. AVT *leone Nemeaeo?* } Arcadico a Nemeaea Arcadiae silua. MARATHONII *tauri* } a Marathonio cāpo Atticae, sic dicto, quem ille infestabar. Vide Plutarch. in Theseo: QVAE *rationis expers est.* } cum fortitudo sit uirtus in meditullio timoris, & audaciae posita. PATIBILES } qui ferri, ac tolerari possint. SCIPIO *ille pontifex* } Scipionem Nasicam intelligit. De hoc uide Plutarchum in uita Gracchorum. Sensus est; Scipionem non iratum oppressisse impetus tribunicios Tiberij Gracchi. CONSVLEM *languentem* } M. Scaeuolam, qui se nihil acturum esse ui dicebat. SI *quid fecimus,* } Respexit ad suppressam a se consule coniurationem Catilinae. ENNIVS *initium dixit insaniae.* } Horatius uero, Ira furor breuis est. QVID *Achille Homerico* } Qualem Iliad. primo Homerus introducit iratum Agamemnoni. QVID *Agamemnone in iurgio?* } aduersus Achillem. De utroque Horatius, Hunc amor, ira quidem communiter urit utrumque. AIACEM } Telamonis filium, de quo supra.

CICERO

NON igitur desiderat fortitudo aduocatam iracūdiam: satis est instructa, armata, parata per se. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam; quod & sani, & ebrij multa faciunt saepe uehementius. semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manu, proelium cum restituit insaniens.

dicamus igitur utilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio, legi summae in perpetiēdis rebus obtemperans; uel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quae formidolosae uidentur, subeundis, & repellendis; uel, scientia rerum formidolosarum, contrariarumq. perferendarum, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: uel breuius, ut Chrysippus. nam superiores definitiones, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes: sed declarant communes notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum; uel, affectio animi in patiendo, ac perferendo, summae legi parens, sine timore. quamuis licet insectamur istos, ut Carneades solebat: metuo, ne soli philosophi sint. quae enim istarū definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quaerat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, non ne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeq. iracundiam: iam uidebuntur monstra dicere. nunc autem ita differunt; sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne coenum. at non semper: commoue: senties. sic iracundus non semper iratus est: lacesse: iam uidebis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia cum domum redijt, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis?

EXPLANATIO

DANAIS *inclinantibus, Summam rem perfecit manu,* } cum Incendium a nauibus auertit, uimque hostium repressit, de quo Homer. Iliad. I. Et de eo gloriatur idem Aiax apud Ouid. XIII.

Nempe ego mille meo protexi pectore puppes,
Spem nostri reditus.

STOMACHO, } idest ira, cuius quasi sedem in Stomacho collocarunt. Hinc illae dicendi formulae, Mouere, facere, perdere stomachum &c. FORTITVDO *est igitur* } Rursus fortitudinem definit ex Stoicorum sententia. SPHAERI. } Stoici philosophi, cuius etiam alibi meminit. NOTIONES } conceptiones, & intelligentias COMMOVE } elegans comparatio coeni, & iracundiae. SENTIES } quia exagitatum spirat graueolentiam. AN *tum quoque est utilis?* } ne, qui arctiore disciplina indigent, licentia fiant deteriores.

CICERO

EST igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, cũ omnia essent in morbis uitiis, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos morbosos nominauerunt. Oratorem uero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tũ uidemur, cũ quid in caussis acrius, & uehementius dicimus? quid? cum, iam rebus transactis, & praeteritis, orationes scribimus? num irati scribimus?

Ecquis hoc animaduertit? Vincite,

num aut egisse umquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Attium? aguntur ista praeclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione; sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quae uel optimarum rerum, ut ea sunt, quae profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam aegritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tãdem philosophorum? quam commode dixit Afranius:

dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti uiro, ac sapienti quaerimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel ceteri; de quibus dici non necesse est; ne rhetorum aperimus mysteria. utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus.

EXPLANATIO

CONTVRBATA *mens* } iracunda. SIMVLARE *non dedecet.* } Sic etiam Seneca lib. II. de ira. Orator, inquit, non melior est quando iratus est, sed quando imitatur iratum. AN *tibi irasci* } Aliter in lib. II. de Orat. Non mehercle umquam apud iudices, inquit, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiã, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permonerer. ECQVIS *hoc animaduertit? Vincite.* } Verba sunt ex tragoedia Attij poetae. AESOPVM } nobilem illum fabularum actorem, de quo supra. LIBIDINEM *uerò laudare* } Peripateticorum uerba, & argumenta, quae paullo supra apposuit, nunc singula refellit, & primo innuit studium uocari debere, quo ad praeclara facinora obeunda impellimur, potius quam libidinem, aut cupiditatem, ut Peripatetici uocabant. AEGRITVDINEM *laudare.* } Refellit illud Peripateticorum, Aegritudinem esse utilem, utiliterq. a natura constitutam. DVMMODO *doleat* } Diluit & hoc, quod ex parte Peripateticorum, in superioribus est traditum. ILLAM *ipsam iram centurio habeat* } Militi, inquit, iram conuenire concedimus, sapienti, aut forti non item MYSTERIA. } arcana.

CICERO

AT etiam aemulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? nõ enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare aegritudine. Obtrectare uero alteri, aut illa uitiosa aemulatione, quae riualitati similis est, aemulari, quid habet utilitatis? cũ sit aemulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat, obtrectantis autem, alieno bono, quod id etiam alius habeat. quis id approbare possit, aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam, solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ue sit, non libidinosus, & cupidus esse?

in

in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidē dici quamuis fuse, lateq. possint, sed breuißime illo modo, sapientiam eße rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq. quae caußa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducat. In hunc tu igitur, tamquā in mare, quod est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq. perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum? quid potest accidere tale ei; cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nā, quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest eße naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus: quae euellenda, & extrahenda penitus, nō circumcidenda, nec amputanda sunt.

EXPLANATIO

SVSCIPERE *ipsi aegritudines* } Misericordia enim aegritudo est ex malo alieno. OBTRECTARE *alteri* } zelotypiam significat, quae aegritudo est, ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concuperit. VITIOSA *aemulatione* } Est in laude aemulatio, quae scilicet est imitatio uirtutis. Est etiam in uitio, ut ea, quae dicta est obtrectatio, siue zelotypia. QVAE *riualitati similis est,* } qua riuales sese mutuo aemulantur. ANGI } cruciari, torqueri. MEDIOCRITATES *malorum* } tamquam defectus sint mala, quorum mediocritatem Peripatetici utilem esse dicunt. QVAMVIS *fuse* } quantumuis copiose, & abundanter. SAPIENTIAM } elegans Sapientiae definitio. Afranius poeta ait Sapientiam filiam esse usus, & memoriae, significans eam in usu, & memoria collocatam esse. Eius uersus hi sunt:

Vsus me genuit, mater peperit Memoria,
Sophiam uocant Graij, uos Sapientiam.

IN *hunc* } In sapientem. QVOD *homini euenire possit?* } Interrogatio est, negationem inferens. NIMIA *resecari* } id est, affectionum excessus, cum uirtus in medio consistat. NATVRALIA *relinqui* } Hoc docet Aristoteles affectus esse naturales, non uoluntarios: Et profecto, qui humanis affectibus non mouetur, homo non est.

CICERO

SED, quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quaerere, (illum enim putas omni perturbatione eße liberum, te uis) uideamus, quāta sint, quae a philosophia remedia morbis animorum adhibeātur. est enim quaedam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quod corporū adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. sed, quo maior est in eis praestantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim, quaerere te de sapiente; quaeris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, uariae sunt curationes. nam neque omnis aegritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad uniuersam perturbationem, quae est aspernatio rationis, aut appetitus uehementior, an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasq., melius adhibeatur oratio; & utrum illud non uideatur aegre ferendum, ex quo suscepta sit aegritudo, an omnium rerum tollenda omnino aegritudo: ut si quis aegre ferat, se pauperem eße, id ne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem aegre ferre nihil oportere. nimirū hoc melius, ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit aegritudini concedendum: aegritudine autem sublata proprijs rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo laetitia, aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus, aut aegritudo. uerumtamen haec est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse uitiosas, nec habere quidquā aut naturale, aut necessarium: ut ipsam aegritudinem leniri uidemus, cum obijcimus maerentibus imbecillitatem animi effeminati, cumq. eorū grauitatem, constantiamq. laudamus, qui non turbulēte humana patiantur, quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala eße censent, ferenda tamen aequó animo arbitrantur.

EXPLANATIO

TE *uis)* } scilicet esse liberum omni perturbatione, sicut putas esse sapientem. EST *enim quaedam medicina* } Eadem explicat iam fusius, quae supra etiam dixerat lib. I. sed uelut obiter tantum: Animi morbis philosophiam mederi. TOT *res* } nam prope infinitae sunt medelae ad morbos corporis curādos, quae a medicis uberrime tractantur. EXTRINSECVS } ope scilicet medici, qui extrarius est, aliusq. ab aegroto. IN *eis* } animis. ALIA *miserenti* } nā & inter aegritudines animi posita est misericordia.

QVAT-

QVATTVOR *perturbationibus* } Cupiditate,& laetitia ex duobus opinatis bonis: metu,& aegritudine ex duobus opinatis malis. AD *uniuersam perturbationem* } Nomen enim generale est perturbatio, ASPERNATIO *rationis* } id est auersa a recta ratione. NIMIRVM *hoc melius* } scilicet ad consolandum pauperem. QVIBVS *heri* } Hesterna disputatione, in tertia Tusculana. ILLA *quidem* } scilicet Sanatio, & curatio. PER *se* } ex proprietate sua absque aliquo extrinsecus adueniente. NATVRALE, *aut necessarium*: } Hoc asserunt Peripatetici, uidelicet naturales esse perturbationes, & necessarias, utiliterq. a natura mortalibus datas.

CICERO

PVTAT aliquis uoluptatem esse bonum, alius autē pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. Illa autem altera ratio, & oratio, quae simul & opinionem falsam tollit, & aegritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad uulgus adhibenda. Quaedam autem sunt aegritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: ut, si quis aegre ferat, nihil in se esse uirtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis, propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quae possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium, philosophorum. inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione auersas, esse uitiosas; ut, etiam si nec mala sint illa, quae metum, aegritudinemue, nec bona, quae cupiditatem, laetitiam ue moueant, tamen sit uitiosa ipsa commotio. constantem enim uolumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem uirum dicimus: talis autem nec maerens, nec timens, nec cupiens, nec gestiēs esse quisquam potest. eorum enim haec sunt, qui euentus humanos superiores, quam suos animos, esse ducunt. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum.

EXPLANATIO

ET *ille* } qui putat uoluptatem esse bonum, & tamquam bonum expetendum. ET *hic* } Qui putat pecuniam cum primis expetendam. OPINIONEM *falsam* } qua falso opinamur mala esse, quae re uera non sunt, si recte feruntur. AEGRE *ferat, nihil in se esse uirtutis* } Hanc aegritudinem signauit Persius, cum ait:

Virtutem uideant, intabescantq. relicta.

QVAE *possit esse omnium.* } in qua philosophi omnes consentiant, etiamsi dissideant: in ceteris nempe ipsi perturbationi esse medendum, non qualis ea sit disputandum. COMMOTIONES *animorum &c.* } Definitio est perturbationum. METVM } perturbationem de futuro malo. AEGRITVDINEM *ue,* } perturbationem de inopinato praesenti malo. CVPIDITATEM } perturbationem de futuro bono. LAETITIAM } perturbationem de praesenti bono. NEC *maerens* } ad aegritudinem refertur. NEC *gestiens* } ad laetitiam referendum est. QVI *euentus humanos &c.* } Sensus est: Non perturbatur sapiens, quia illius animus supra fortunam celsa tutus ab arce despicit euentus humanos: sed eorum tantum est casibus humanis perturbari, quorum opinio cum fortuna uersatur.

CICERO

ITAQVE primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est quaerendum, bonum illud nec ne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: ut, siue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue uoluptas, siue horum utrumque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si uirtutis ipsius uehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda ratio. Continet autem sedationem animi humana in conspectu posita natura: quae quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis condicio, lexq. uitae. itaque non sine caussa, cum Orestem, fabulam doceret Euripides, primos tres uersus reuocasse dicitur Socrates:

Neque tam terribilis ulla fando oratio est,
Neque sors, neque ira caelitum inuectum malum,
Quod non natura humana patiendo ferat.

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quae acciderūt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi aegritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) maerore, & dolore conscripsimus: quodq. uetat Chrysippus ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturaeq. uim attulimus; ut magnitudini medicinae doloris magnitudo concederet.

EXPLANATIO

QVOD *libidinem moueat:* } ut aurum, argentum gemmae, forma muliebris. SIVE, *quod honestum est* } ut Stoici dicunt. SIVE *uoluptas,* } ut Epicurus, & Aristippus. SIVE *bonorum utrumque* } ut Dinomachus, & Callipho, qui uoluptatem cum honestate copularunt. SIVE, *illa tria genera bonorum,* } animi, corporis, & fortunae, ut Plato, & Aristoteles. VIRTVTIS *ipsius uehementior appetitus* } In hanc sententiam est illud, quod non ab re Apollini adscribitur: Ne quid nimis. Atque illud Horatianum,

Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui,
Vltra quam satis est uirtutem si petat ipsam.

HVMANA *in conspectu posita natura* } De hominis miseria idem Cicero, Plinius, Seneca, & alij copiosissime scriptitarunt. REVOCASSE } repetiuisse: ob elegantiam, ac sententiae ueritatem. NEQVE *tam terribilis ulla* } Versus sunt ex Oreste tragoedia Euripidis, Latinitate donati a M. Tullio, ut multa consimilia: quibus nullum esse tam graue malum dicit, quod patiendo ferre humana natura non possit. *Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν*, Tam graue dictu, dixit Euripides. ENVMERATIO *eorum* } potissima enim sunt exempla ad persuadendum. HESTERNA *disputatione* } tertia Tusculana. IN *medio maerore,* } luctu adhuc recenti ex obitu filiae. NON *enim sapientes eramus* } in morte filiae aequanimiter ferenda, doluit enim intemperanter, & insolabiliter. NATVRAEQ. *uim attulimus* } Dum uidelicet non exspectaui, ut dolor tempore sedaretur, admitteretq. medelas, nam, ut Ouidius quoque canit,

Quis matrem nisi mentis inops in funere nati
Flere uetet? Non hoc illa monenda loco est.

CICERO

SED aegritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus: de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut aegritudo praesentis, sic ille futuri mali. itaque non nulli aegritudinis partem quandam metum esse dicebant. alij autem metum praemolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiae. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam uidendum est in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effeminatum, fractum, abiectumque faciamus. Sed, quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est: tamen multum prodest, ea, quae metuuntur, ipsa contemnere. itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quae maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. quae si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus: uideamus nunc de bonorum, id est de laetitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi perturbationem, una res uidetur caussam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes uoluntarias. hic igitur error est eripiendus, haec detrahenda opinio: atque, ut in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quae magna, & laetabilia dicuntur.

EXPLANATIO

PRAEMOLESTIAM } quasi dicat molestiae futurae anticipationem. INSTANTIA } praesentia mala. IN *utrisque* } Et in praesentibus malis, & in consequentibus, siue futuris. PRIMO, *& proximo die* } in prima, & secunda Tusculana. DE *bonorum* } scilicet opinione. VNA *res uidetur caussam continere,* } in hoc tota caussa consistit. INVIDERE *aegritudinis fit* } aegritudini enim inuidentia subijcitur, quae ex alienis malis laetatur, ex alienis bonis torquetur. Hinc illud Ouidianum:

——Intabescitq. uidendo
Successus hominum, carpitq. & carpitur una.

VT *confidere decet* } Confidere hic in bonam partem accipitur, ut apud Virgilium,

——Et afflictis melius confidere rebus.

Apud Papinium uero confidentia pro temeritate, & audacia usurpatur,

Grandem, atque atrocem coetce confidentiam.

GAVDERE *decet &c.* } tamquam gaudium sit honestum, laetitia turpis. CONTRACTIONEM *animi* } in maerore, & aegritudine. ELATIONEM } in gaudio, & laetitia. NAEVIANVS *Hector,* } a Naeuio poeta introductus. LAETVS *sum laudari* } Et ad Catonem Epist. lib. xv. Laetus sum laudari me, inquit Hector, opinor, apud Naeuium, abs te pater laudato uiro. ea est enim profecto iucūda laus, quae ab his proficiscitur, qui ipsi in laude uixerunt. ALITER *ille* } elatione indecora, & turpi laetitia. APVD *Trabeam* } nomen est poetae Comici. M. Tullius alibi, usurpat uersiculos Trabeae, lib. I. de Fin. MALORVM *& bonorum* } omnium perturbationum, quarum duae de opinatis malis sunt, totidem de opinatis bonis. AD *aliam motum* } ad aliam perturbationem: nihil enim aliud est perturbatio, quam turbidior motus a ratione auersus.

CICERO

*A*TQVE *hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut, si iam difficile sit persuadere, nihil earũ rerum, quae perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaq. ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. Atque erat facile, sequentem eam rationem, quae maxime probatur de bonis, & malis, negare umquam laetitia affici posse insipientem, quod nihil umquam haberet boni: sed loquimur nunc more communi. sint sane ista bona, quae putantur, honores, diuitiae, uoluptates, cetera. tamen in eis ipsis potiundis exsultans, gestiensq. laetitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, uitupere tur tamen cachinnatio. eodem enim uitio est effusio animi in laetitia; quo in dolore contractio: eademq. leuitate cupiditas est in appetendo, qua laetitia in fruendo: &, ut nimis afflicti molestia, sic nimis elati laetitia iure indicantur leues. Et cum, inuidere, aegritudinis sit; malis autem alienis uoluptatem capere, laetitiae; utrumque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque, ut confidere decet, timere nõ decet: sic gaudere decet, laetari non decet: quoniam, docendi caussa, a gaudio laetitiam distinguimus. Illud iam supra diximus, fieri contractionem animi recte nũquam posse, elationem posse. aliter enim Naeuianus ille gaudet Hector,*

Laetus sum
Laudari me, pater, ab te laudato uiro;

aliter ille apud Trabeam Chaerea,

Laena delenita argento nutum obseruabit meum,
Quid uelim, quid studeam. aduenιens digito impellam ianuam;
Fores patebũt. de improuiso Chrysis ubi me adspexerit,
Alacris obuiam mihi ueniet, complexum expetans meum;
Mihi se dedet.

quam haec pulchra putet, ipse iam dicet.

——Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

EXPLANATIO

MAXIME *probatur*] a Stoicis. DE *bonis, & malis*] id est, honesto, & turpi. QVOD *nihil umquam haberet boni*] nam, cum Stoici id solum bonum esse uelint, quod sit honestum: idq. solum malum, quod turpe; cetera, quibus insipiens laetatur, ut sunt diuitiae, uoluptates, honores, in bonis non sunt. sed ἀδιάφορα, id est indifferentia. QVAE *putantur*] ab omnibus excepta schola Stoicorum. qui non esse bona illa asserunt. SI *ridere*] quamuis ridere. CACHINNATIO.] solutus, & immoderatus risus. Risus, & laetitiae affectus in splene est. Plinius in XI. ait Sunt qui putent adimi risum simul homini excmpto liene, intemperantiamq. ioci constare lienis magnitudine. Hinc illud Persianum,

Sed sum petulanti splene cachinno.

Splenem autem, & lienem pro eodem uiscere accipi satis notum: unde splenetici, & lienosi dicti, quorum affictus est lien. Nam & ille apud Trabeam uoluptatem animi, laetitiam nimiam dicit, eandem, quam ille Caecilianus, qui omnibus laetitijs laetum se esse narrat. DIGITO *impellam*] Mira eloquentia, quae hyperbole expressissima est. nam uno digito nihil minus dici potest. consimile est illud Terentianũ: Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus: nae tu istas saxo calcibus saepe insultabis frustra. ALACRIS] festina, & laetabunda. QVAM *haec pulchra*] Haec Ciceronis uerba sunt. IPSE] amator. FORTVNAM *ipsam*] Talia apud Trebeam dicit iuuenis amator immodica laetitia exsultans. Nihilq. per hyperbolem expressius.

CICERO

*H*AEC *laetitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus uidere. &, ut turpes sunt, qui efferunt se laetitia tum, cum fruuntur uenereis uoluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus uero iste, qui uulgo appellatur amor, (nec hercule inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantae leuitatis est, ut nihil uideam, quod putem conferendum: quem, Caecilius,*

——deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimat;
Cui in manu sit, quem esse dementem uelit;
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum inijci;
Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

o praeclaram emendatricem uitae poeticam, quae amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. de comoedia loquor: quae, si haec flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragoedia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quam honoris, seruauisti gratia.

quid ergo? hic amor Medeae quanta miseriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, se coniungem habuisse

Illum, Amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq. est patre.

EXPLANATIO

SIC *flagitiosi,*] facinorosi, & scelesti. QVI *eas*] Venereas uoluptates. AMOR *tantae leuitatis*] Amorem figurant pinnatum, & uolaticũ, quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur: qui, ut

inquit

inquit Plautinus amator, maritimis motibus agitantur: &, ut eleganter expressit Propertius,

Scilicet alterna quoniam iactamur in unda,
Nostraq. non ullis permanet aura locis.

Puer fingitur: quia puerilibus moribus & leuitate praediti sunt amatores, & sine sensu uiuunt, nec plus sapiunt, quã pueri. Contra: Magnus deus est amor: ut inquit Plato in Symposio, & apud homines deosq. mirandus. Graece dicitur ἔρως, quia, ut interpretatur idem Plato in Cratylo, influit extrinsecus per oculos: ex quo illud Propertianum,

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

CAECILIVS, } poeta comicus. DEVM } Stobaeus cap. 61. adducit uersus Euripidis ex Auge, ex quibus Caecilius hos uertit. Idem uersus leguntur apud Athenaeum lib. 13. sed mendosi. IN *morbum iniici*, } Qui amat, in morbo est, & eo quidem grauissimo: ideoq. apud Plautum in Cistellaria loquitur puella nomine Gymnasium, Bono animo esto, erit isti morbo melius. Subiungit Silenium: Confidam fere, si medicus ueniat, qui huic morbo facere medicinam potest. O *praeclaram* } Ridet eorum insaniam qui inter deos numerandum amorem, quem ἔρωτα Graeci, putarunt. Atque huc faciunt, quae Seneca in Hippolyto scribit,

Deum esse amorem turpi seruitio fauens
Finxit libido: quoque liberior foret,
Titulum furori numinis falso addidit.

SI *haec flagitia non probaremus*, } Tamquam qui probant flagitia, inuitent ad flagitiosa poemata condenda. De comoedia quaesitum est inter ueteres, an sit poema. Hinc illud Horatianum,

Iccirco quidam comoedia necne poema
Esset, quaesiuere: quod acer spiritus ac uis
Nec uerbis, nec rebus inest.

EX *tragoedia* } Ennij forte, cui titulus est Medea, de qua in 1. de Fin. PRINCEPS *ille Argonautarum?* } Iasonem intelligit. INCENDIA *excitauit?* } Alludit forsitan ad incensam a Medea nouam nuptam una cum Creonis regia. APVD *alium poetam fortaßis* } Attium, qui & ipse Medeam scripsit. QVI *plus pollet*, } De ui amoris eleganter Ouid. passim in lib. de Amorib. & alibi,

Tu superos, ipsumque Iouem, tu numina ponti
Victa domas, &c.

CICERO

SED poetas ludere sinamus; quorum fabulis in hoc flagitio uersari ipsum uidemus Iouem: ad magistros uirtutis, philosophos ueniamus; qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiae? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidẽ haec in Graecorum gymnasijs nata consuetudo uidetur; in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. bene igitur Ennius: Flagitij principium est, nudare inter ciues corpora. qui ut sint, sicut fieri poße uideo, pudici, soliciti tamen, & anxij sunt, eoq. magis, quod se ipsi continent, & exercent. Atque, ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut, de Ganymedis raptu, dubitat, quid poetae uelint; aut non intelligit, quod apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poetae de se ipsis & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in sua rep. cognitus, quae de iuuenum amore scripsit Alcaeus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. maxime uero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. atque horum omnium libidinosos eße amores uidemus.

EXPLANATIO

IOVEM: } de cuius amoribus, atque adulterijs omnes fere poetarum fabulae scatent. QVI *amorem negant stupri eße*, } ut Plato, qui non formam corporis diligendam admonet, sed pulchritudinem animi exosculandam. Vt etiam Aristoteles, qui lib. 5. Polit. consuetudinis cum pueris caussam ait uideri debere non libidinem, sed amorem. GYMNASIIS } ubi nudi iuuenes exercere se consueuerant. IN *quibus concessi sunt amores*. } Fuerunt apud Graecos concessi, liberiq. amores adolescentulorum: immo, ut auctor est M. Tullius in lib. de Rep. probro erat adolescentibus Graecorum, si amatores non haberent. NVDARE *inter ciues corpora*. } Graeca res est, ut inquit Plinius, nihil nudare. Plato in v. de Rep. non solum uiris, sed etiam mulieribus corpora nudanda, exercendaq. gymnasticis exercitationibus esse permittit. VT *sint*, } quamuis sint. DE *Ganymedis raptu* } Finxerunt poetae Iouem in aquila rapuisse catamitum Ganymedẽ. Huius rei meminit etiam in prima Tusculana. APVD *Euripidem* } in Phoenissis, ubi & nomen Laij, & oraculum ipsi redditum legere est. ALCAEVS } inter poetas lyricos Graecos magnificus. Huius in

Lycum puerum amores refert Horatius in Odis, ſicut & Anacreontis in Bathyllum. RHEGINVM *Ibicum*} lyricum poetam apud Graecos famigeratum, a quo genus metri dictum Ibicum. Rheginus dictus eſt a patria Rhegio, quod opidum in margine Italiae ſitum eſt, cui Graeci nomen dedere ab argumento dehiſcendi. Rhegion enim Graece abruptum pronunciatur.

CICERO

PHiloſophi ſumus exorti, & a uctore quidem noſtro Platone, quem non iniuria Dicaearchus accuſat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici uero & ſapientem amaturum eſſe dicunt: & amorem ipſum, conatum amicitiae faciundae ex pulchritudinis ſpecie, definiunt. qui ſi quis eſt in rerum natura ſine ſolicitudine, ſine deſiderio, ſine cura, ſine ſuſpirio: ſit ſane: uacat enim omni libidine: haec autem de libidine oratio eſt. ſin autem eſt aliquis amor, ut eſt certe, qui nihil abſit, aut non multum ab inſania, qualis in Leucadia eſt:

Siquidem eſt quiſquam deus, cui ego ſim curae.

at id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur uoluptate.

Heu me infelicem.

nihil uerius. probe & ille:

Sanus ne es, qui temere lamentare?

ſic inſanus ſuis etiã uidetur. at quas tragoedias efficit?

Te Apollo ſancte, fer opem, teq. omnipotens Neptune
innoco,
Voſq. adeo uenti.

mundum totum ſe ad amorem ſuum ſubleuandum conuerſurum putat; Venerem unam excludit, ut iniquam.

Nam, quid ego te appellem, Venus?

eã prae libidine negat curare quidquam. quaſi uero ipſe non propter libidinẽ tãta flagitia & faciat, & dicat.

EXPLANATIO

DICAEARCHVS } nobilis Peripateticus. AMORI *auctoritatem*} Plato in Sympoſio, Phaedroq. amorem miro praeconio ſuſtollit. SAPIENTEM *amaturum* } Adſtipulatur huic ſententiae illud Africani: Amabit ſapiens, cupient ceteri. Laert. Ἔρως ἐστὶν ἐπιβολὴ φιλοποιίας (Ita enim legendum) διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον. CONATVM } nomen eſt quarti ordinis. FACIVNDAE *amicitiae* } Ab amore amicitia eſt nominata. eſt enim amor princeps ad amicitiam coniungendam. auctor M. Tullius in Laelio. Ex *pluchritudinis ſpecie* } Amor, ut definiunt Stoici, & refert Laertius, eſt concupiſcentia quaedam inſidiatrix induſtriae, & ſtudij per apertã, ac ſe ingerentem pulchritudinem. Amor ab adſpectu ducit originem. nam, ut Muſaeo placet, cauſſa omnis amoris, & origo eſt oculus: ideoque ſiquis pulchritudine polleat oculorum, ac nitore, ſaepius intuẽdo inſanire compellit. Hinc illud Appuleianum, Iſti tui oculi per meos oculos ad intima delapſi praecordia, meis medullis acerrimum commouent incendium. QVI *ſi quis*} Huiuſmodi eſt amor ille honeſtus, quem Plato caeleſtem uocat. SIN *autem eſt aliquis* } Huiuſmodi eſt uulgaris, & communis amor. SIN *autem eſt aliquis amor:* } Imperfecta ſententia: niſi huc accommodetur illud, infra longe poſitum: Sic igitur affecto. IN *Leucadia* } Turpilij comici fabula, cuius uerba ſubdit. HEV *me infelicem* } Rurſus poetae uerba ſub amatoris perſona, ſicq. deinceps uelut dialogiſmo ſua, & poetae uerba miſcet. Eſtq. haec inſani amoris deſcriptio, ut ſuperior illa honeſti, atque diuini, quem ne Stoici quidem improbant, & tantis laudibus uehit Plato.

CICERO

SIc igitur affecto haec adhibenda curatio eſt, ut ei, illud, quod cupiat, oſtendatur, quam leue, quam cõtemnendum, quam nihil ſit omnino, quam facile uel aliunde, uel alio modo perfici, uel omnino negligi poſſit. Adducendus eſt etiam nonnunquam ad alia ſtudia, ſolicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tamquam aegroti non conualeſcentes, ſaepe curandus eſt. Etiam nouo quodam amore ueterem amorem, tamquam clauo clauum, eyciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus ſit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus eſt profecto nulla uehementior: ut, ſi iam ipſa illa accuſare nolis, ſtupra dico, & corruptelas, & adulteria, inceſta denique, quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo: ſed, ut haec omittamus, perturbatio ipſa mẽtis in amore foeda per ſe eſt. nam, ut illa praeteream, quae ſunt furoris, haec ipſa per ſeſe quam habent laeuitatem, quae uidentur eſſe mediocria?

——iniuriae,
Suſpiciones, inimicitiae, indutiae,
Bellum, pax rurſum. incerta haec ſi tu poſtules
Ratione certa facere; nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

haec inconſtantia, mutabilitasq. mentis quem non ipſa prauitate deterreat? Eſt etiam illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandum, nullam eſſe, niſi opinabilem, niſi iudicio ſuſceptam, niſi uoluntariam. etenim, ſi naturalis amor eſſet; & amarent omnes, & amarentur, & ſemper amarent, & idem amarent; neque alium pudor, aliũ cogitatio, alium ſatietas deterreret.

EXPLANATIO

SIc *igitur affecto*} Eleganter subiungit, quibus remediis insano amori succurrendum sit, quae fere, & ab Ouidio in libris de remedio ponuntur. AD *alta studia*, } Sic Ouidius,

Otia si fugias, periere Cupidinis arcus. Item,
Cedit amor rebus: res age: tutus eris.

LOCI *mutatione*} Sic Propertius,

Quantum oculis, animo tam procul ibit amor. Et Ouidius:
I procul, & longas carpere perge uias.

ETIAM *nouo quodam amore*} Ouidius,

Successore nouo tollitur omnis amor.

TAMQVAM *clauo clauum.* } Prouerbium. INIVRIAE, *suspiciones, &c.* Verba sunt Parmenonis apud Terentium in Eunucho: quae ob singularem elegantiam repetit etiam Horatius in Sermonibus. NISI *opinabilem*} Ex opinione, iudicio, uoluntate natam, non natura exortam.

CICERO

IRA uero quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet: cuius impulsu exsistit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis homo te exsuperauit umquam gentium impudentia?
Quis autem malitia te?

nosti, quae sequuntur. alternis enim uersibus intorquentur inter fratres grauissimae contumeliae: ut facile appareat, Atrei filios esse, eius, qui meditatur poenam in fratrem nouam:

Maior mihi moles, maius miscendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

quae igitur hae erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Mandem natos: eorum uiscera apponit.

quid est enim, quo non progrediatur eodem ira, quo furor? itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. his autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant: (quid est autem, se ipsum colligere, nisi, dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi, orandiq. sunt, ut, si quã habent ulciscendi uim, differant in tempus aliud, dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Archytae: qui cum uillico factus esset iratior, quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem?

EXPLANATIO

IRA *uero quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet* } Mendum est in uerbo, Quamquam. ueteres libri, quos ego uiderim, habent, Quaequam, deprauate omnino, si respicimus, dictio Ira quo referatur. quod si coniecturae locus est, ita legerem: Ira uero, quamdiu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet. Haec Paullus pater. DVBITATIONEM *insaniae*} id est, nemo dubitat, insaniam esse iram, quamdiu durat. Vnde Horat. Ira furor breuis est. INTER *fratres*} siue Atrei filios Agamemnonem, & Menelaum, siue Thyestem, & Atreum. nam utrique contendentes odiose introducuntur a poetis, maxime tragicis. quemadmodum etiam hic locus ex fabula quapiam transumptus est, siue Ennii, siue Attii, quorum Thyestes citatur: siue Euripidis Iphigenia Aulidensi. MAIOR *mihi moles*} Ita etiam apud Senecam Atreus:

Age anime fac quod nulla posteritas probet:
Sed nulla taceat; aliquod audendum est nefas,
Atrox, cruentum, tale quod frater meus
Suum esse malit.

MALIS} maxillis Virg Potniades malis mẽbra absumpsere quadrigis. MANDAM} Luc. l. II. Ne Saturnus cum malia manderet adeptus. EXISSE *de potestate*} non esse mentis compotes, non apud se esse. Idẽ quoque supra in libro. III. DVM *se ipsi colligant*: } ad se redeant, dissipatas animi partes rursus in suum locum congregent. DIFFERANT *in tempus*} Id uero praesentissimum iracundiae remedium mora, atque dilatio, dum relanguescat animi feruor. DEFERVESCERE *autem*} ut paullo ante esplanauit, Colligere; sic nunc, Deferuescere. ARCHITAE} Tarentini philosophi. Meminit huius apophthegmatis Plutarch. de sera numinis animaduersione.

CICERO

VBi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? At naturalis est. An quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autē, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet prius, quam esset ulta, ulciscendi libido; aut quemquam paeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem uidemus: qui, cum interemisset Clytum, familiarem suum, uix a se manus abstinuit: tanta uis fuit paenitendi. Quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac uoluntarius? quis enim dubitarit, quin aegrotationes animi, qualis est auaritia, gloriae cupiditas, ex eo, quod magni aestimetur ea res, ex qua animus aegrotat, oriantur? unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opinione. & si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quaedam est, & opinio grauis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia exspectati, & impēdētis mali. &, si spes est exspectatio boni: mali exspectationem esse necesse est metum. ut igitur metus, sic reliquae perturbationes sunt in malo. ergo, ut constantia scientiae, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala ualetudine animi, sanabiles tamen: ut Socrates dicitur. cum multa in conuentu uitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate uitia non agnoscerent; ab ipso autem Socrate subleuatus est, cum illa sibi uitia inesse, sed ratione a se deiecta diceret.

EXPLANATIO

ISTI} Peripatetici. INSANIA} iracundia enim, breuis insania est. AT *naturalis est.*} Obiectio: cui respondet, quod sequitur; An quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? & est sententia, nisi fallor, multo concinnior, quam si legas, ut antea, Aut naturalis est? cum praecedenti membro connectens. Vt autem hunc locum una dempta littera, correximus: sic paullo post alium, una immutata, restituimus, nam, ubi legebatur, Prius quam esset ulla ulciscendi libido, nos meliore, ut opinamur, sententia, reposuimus; Prius, quam esset ultra ulciscendi libido. Haec Paullus pater. CVM *interemisset Clytum,*} Historia nemini sei me ignota est, & apud plures exstat. maxime putatur exacerbasse Alexandrū Clytus, cōmunicatione rerum Alexādri cum aliis, uersibus commemoratis ex Andromacha Euripidis:

Οἴμοι καθ' Ἑλλάδ' ὡς κακῶς νομίζεται,
Ὅταν τρόπαια πολεμίων στήσῃ στρατός,
Οὐ τῶν πονούντων τοὔργον ἡγοῦνται τόδε,
Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τὴν δόκησιν ἄρνυται.
Ὃς εἷς μετ' ἄλλων μυρίων πάλλων δόρυ,
Οὐδὲν πλέον δρῶν ἑνός, ἔχει πλείω λόγον.

QVIS *enim dubitauerit*, } Concludit disputationem, qua conformare instituit, uoluntarias esse animi perturbationes, & ex opinione, iudicioq. suscipi, praeter naturam. FIDENTIA } Fortitudinis pars est Fidentia. Ei opponitur Diffidentia: ut spei metus. ZOPYRVS, } Alcibiadis praeceptorem fuisse tradit Plutarchus. M. Tullius de Zopyro in lib. de Fato explicatius dixit: Qui se profitebatur hominū mores, naturasq. ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoscere, &c. is autem est Graecis *φυσιογνώμων*.

CICERO

ERGO, ut optima quisque ualetudine affectus, potest uideri alius, ut natura, ad aliquem morbū proclinior: sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autem non natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorū uitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus, perturbationesq. proclinior. inueteratio autem ut in corporibus aegrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiusq. repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur. Sed, cognita iam caussa perturbationum, quae omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uoluntatibus, sit iam huius disputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut maius, aut utilius optari, quam haec, quae a nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem aegritudinis: qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita ceteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut laetitiae, aut cupiditatis, commotos modo, & perturbatos dicere solemus: at eos, qui se aegritudini dediderunt, miseros, afflictos, aerumnosos, calamitosos. itaque non fortuito factum uidetur, sed a te ratione propositum, ut separatim de aegritudine, & de ceteris perturbationibus disputaremus. in ea est enim fons miseriarum, & caput. sed & aegritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse, & uoluntarios, eaq. re suscipi, quod ita rectum esse uideatur. hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. demus ergo nos huic excolendos, patiamurq. nos sanari. his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem

esse

esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione cõfici; cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati uolumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq. uiuendi.

EXPLANATIO

VALETVDINE} ualetudo *ὑγίεια* est: dicimus enim bonam, & malam ualetudinem. INVETERATIO} inueterata affectio. AEGRIVS} difficilius. PERTVRBATIO} quae scilicet inueterata est. CITIVSQ. *repentinus.*} In hanc sententiam dictum est ab Ouidio de Remedio,

Principiis obsta, sero medicina paratur,
Cum mala per longas inualuere moras.

DISPVTATIONIS *modus*} Iam finem, inquit, imponamus huic quartae Tusculanae. QVOAD *possint*} Hoc eo dicit, quod tam diuersae sunt inter philosophos de bonorum malorumq. finibus opiniones, ut uix certi aliquid constitui ab his possit. Hoc *quattriduo*} his quattuor libris. MORTE *enim contempta,*} hoc ad primam Tusculanam pertinet. Est enim epilogus superiorum. DOLORE *leuato,*} ad secundam Tusculanã referendum est. SEDATIONEM *aegritudinis;*} hoc in tertio latissime explicatum. AT *eos*} Aegritudinem multo ceteris perturbationibus deteriorem esse docet. SEPARATIM *de aegritudine*} in tertia Tusculana. DE *ceteris*} perturbationibus, in quarta. IN *ea*} scilicet aegritudine. STIRPITVS} Metaphora prouerbialis: una cum stirpe, ut nullae etiam fibrae remaneant. HVIC} philosophiae. SANARI} cum philosophia sit medicina animorum, & philosophus medius. NE *sani quidem*} Insani ergo, ut ad Stoicorum paradoxon respiciat, Omnes stultos insanire. AVT *igitur*} Conclusio per disiunctum: solã philosophiã constare bene, beateq. uiuendi rationem.

IN

M . TVLLII . CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM AD . M. BRVTVM

LIBRVM . V.

VIRTVTEM . AD . BEATE . VIVENDVM seipsa esse contentam.

Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

QVINCTA, eademq. nouissima Tusculana ceteris uberior est, & sapientis mentem reficit: nam, uirtutum gradibus ablatis, perfectam earum ideam unam statuit, quae nec minui possit, nec augeri: atque seipsa sit ad beatam uitam contenta. Quare sapiens uirtute semper beatus.

CICERO

QVINCTVS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, uirtutẽ ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tam uaria, & tam multa tormenta fortunae; tale tamen est, ut elaborandũ sit, quo facilius probetur. nihil est enim omnium, quae in philosophia tractantur, quod grauius, magnificentiusq. dicatur. nam, cum ea caussa impulerit eos, qui primi se ad philosophiae studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo uitae statu exquirendo collocarent: profecto spe beate uiuendi tantam in eo studio curam, operamq. posuerunt. quod si ab ijs inuenta, & perfecta uirtus est; & si praesidij ad beate uiuendum in uirtute satis est: quis est, qui non praeclare & ab illis positam, & a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem uirtus subiecta sub uarios, incertosq. casus famula fortunae est, nec tantarum uirium est, ut se ipsa tueatur: uereor, ne non tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate uiuendi, quã uota facienda uideantur.

EXPLANATIO

FINEM *faciet Tusculanarum disputationum:*] tamquam singulorum dierum singulae sint disputationes. *Ex eo libro,*] qoem Brutus scripsit de uirtute ad ipsum Ciceronem: cuius etiam in proemio de Finib. meminit. DIFFICILE *est probatu,*] sensus enim communis, & condicio humana reclamare uidentur. TORMENTA] eleganti metaphora fortunae impetus Tormẽta uocat, tamquam bellicas machinas, quibus quamuis constans sapientis animus deturbari a felicitate interdum, prosterniq. possit. NAM, *cum ea caussa*] Philosophorum scopum esse, inqoit, uirtutem, ac uitae beatitudinem. POSTHABITIS,] postpositis. SIN *autem,*] ἐντίθεσις. Qũid oero, si illos opinio fefellit? Estq. id uerius, adiomẽta qoaedam fortuoae requiri ad beatam uitam? FAMVLAM *fortunae*] quam tamen supra fortunam collocant Stoici. QVAM *uota facienda*] quam flagitandom sit a diis, id ut cootingat.

CICERO

EQVIDEM eos casus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiae diffidere, interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemq. extimescere. uereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, ijsq. & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus, & molestijs implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa uirtute, de uirtutis robore existimo. illa enim; si modo est ulla uirtus; quam dubitationem auunculus tuus, Brute, sustulit; omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habet; eaq. despiciens, casus contemnit humanos; culpaq. omni carens, praeter se ipsam nihil censet ad se pertinere: nos autem omnia aduersa tum uenientia metu angẽtes, tum maerore praesentia, rerum naturam, quam errorẽ nostrum, damnare malumus. sed & huius culpae, & ceterorum uitiorum, peccatorumq. nostrorum omnis a philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum a primis temporibus aetatis nostra uoluntas, studiumq. nos contulisset; his grauissimis casibus in eundem portũ, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus.

EXPLANATIO

VEHEMENTER *exercuit:*] fatigauit: siue dum ab aduersariis in exsulium pulsus est, sioe cum orbatus fuit carissima filia, cuius mortem oimis quam familiariter tulit. CORPORA *nobis infirma*] nihil enim aliud est hominis corpus, quam uas quassum, & fragile. MORBOS *insanabiles,*] cuiusmodi sunt lepra, podagra, hydropos, &c. QVOD *ex aliorum,*] Improbe facit, qui metitur uirtutẽ ex imbecillitate mortalium, cũ ipsa uirtus de suo ipsius robore aestimãda sit. AVVNCVLVS *tuus*] Cato Vticensis. fuit enim Seruiliae, matris Bruti, frater. SVBTER *se*] infra se. Omoia, inquit, subiecta sibi habet uirtus. Sic Claudianus:

Diuitiis animosa suis, immotaq. cunctis
Casibus, ex alta mortalia despicit arce:

Nihil opis externae cupiens, nil indiga laudis.

Tvm *uenientis* } ad metum pertinet, quae perturbatio eſt uenientis, & futuri mali. *Praeſentis* } ad aegritudinem refertur, quae eſt perturbatio praeſentis mali. Cvivs *in ſinum* } prouerbialis formula metaphorica, & elegans: quemadmodum & quae ſequitur, In eundem portum. Nam & illa quae ſinu conduntur, tuta ſunt: & in portu tuta eſt ſtatio nauium. Euripiedes Medea,

Οὗτος γὰρ ἁνὴρ, ᾗ μάλιστ' ἐκάμνομεν
Λιμὴν πέφανται τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Volvntas, *ſtudiumq. nos contuliſſet* } nam Romae adoleſcens adhuc, admirabili quodam philoſophiae ſtudio concitatus, totum ſe tradidit Philoni Academiae principi, atque Diodoro Stoico, a quo ſtudioſiſſime in dialectica exercebatur. His *grauiſſimis caſibus* } quibus reſp. oppreſſa iacet. *In eundem portum*, } ſcilicet, philoſophiae.

CICERO

O Vitae philoſophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixq. uitiorum, quid non modo nos, ſed omnino uita hominum ſine te eſſe potuiſſet? tu urbes peperiſti: tu diſſipatos homines in ſocietatem uitae conuocaſti: tu eos inter ſe primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litterarum, & uocum communione iunxiſti: tu inuentrix legum, tu magiſtra morum, & diſciplinae fuiſti. ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus, totoſq. tradimus. eſt autem unus dies, bene, & ex praeceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus utamur, quam tuis? quae & uitae tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis ſuſtuliſti. At philoſophia quidem, tantum abeſt, ut perinde, ac de omnium eſt uita merita, laudetur, ut a multis etiam uituperetur. uituperare quiſquam uitae parentem, & hoc parricidio ſe inquinare audet? & tam impie ingratus eſſe, ut eam accuſet, quam uereri deberet, etiam ſi minus percipere potuiſſet? Sed, ut opinor, hic error, & haec indoctorum animis offuſa caligo eſt, quod tam longe retro reſpicere non poſſunt, nec eos, a quibus uita hominum inſtructa primo ſit, fuiſſe philoſophos arbitrantur. quam rem antiquiſſimam cum uideamus, nomen tamen eſſe confitemur recens. nam ſapientiam quidem ipſam, quis negare poteſt, non modo re eſſe antiquam, uerum etiam nomine? quae diuinarum, humanarumq. rerum, tum initiorum, cauſarumq. tum cuiuſq. rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos aſſequebatur.

EXPLANATIO

O *Vitae philoſophia dux,* } Excurrit in laudationem philoſophiae, id eſt ſtudiorum ſapientiae, figurata oratione κατ' ἀποστροφήν. Tv *urbes peperiſti* }. In rhetoricis M. Tullius magnum quendam uirum, & ſapientem fuiſſe autumat, qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiluestribus abditos, ſua eloquentia in unum locum compulit, & congregauit. Idem & in oratione pro Sextio. Vnvs *dies bene actus*, } In hanc ſententiam ait Poſidonius, Vnus dies eruditorum plus patet, quam imperitorum longiſſima aetas. At *philoſophia* } uehemens increpatio aduerſariorum philoſophiae. quae cum nouitatis nomine reprehenderetur, docet antiquiſſimam quidem rem eſſe, nomen tantum recentius, quippe a Pythagora primo exortum, cum Σοφία prius ipſa, & eius profeſſores Σοφοὶ appellarentur. Perinde *ac* } tantum quantum. Vitae *parentem*, } Philoſophiam. off. lib. 1. Principem omnium uirtutum appellat. Alij regulam uitae. Vereri } colere, & uenerari. Qvam *rem* } quam ſapientiam. Nomsn *tamen* } quod eſt philoſophia.

CICERO

Itaqve & illos ſeptem, qui a Graecis σοφοὶ, ſapientes a noſtris & habebantur, & nominabantur, & multis ante ſaeculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuiſſe, ante hanc urbem conditam, traditur, etiam heroicis aetatibus Vlyſſem, & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & habitos eſſe ſapientes. nec uero Atlas ſuſtinere caelum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec ſtellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, niſi caeleſtium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulae traduxiſſet. a quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, ſapientes & habebantur, & nominabantur: idq. eorum nomen uſque ad Pythagorae manauit aetatem: quem, ut ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, uir doctus in primis, Phliuntem ferunt ueniſſe, eumq. cum Leonte, principe Phliaſiorum, docte, & copioſe diſſeruiſſe quaedam: cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus eſſet Leon, quaeſiuiſſe ex eo, qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe philoſophum. admiratum Leontem nouitatem nominis, quaeſiſſe, quinam eſſent philoſophi, & quid inter eos, & reliquos intereſſet: Pythagoram autem reſpondiſſe, ſimilem ſibi uideri uitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur

maximo

maximo ludorum apparatu totius Graeciae celebritate: nam ut illic alij corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronae peterent; alij emendi, aut uendendi quaestu, & lucro ducerentur; esset autem quoddam genus eorum, idq. uel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quaererent, sed uisendi caussa uenirent, studioseq. perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos, quasi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam ex alia uita, & natura profectos, alios gloriae seruire, alios pecuniae; raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiae studiosos, id est enim philosophos: &, ut illic liberalissimum esset spectare, nihil sibi acquirentem; sic in uita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq. praestare.

EXPLANATIO

ILLOS *septem*, } quorum nomina sunt, Solon, Thales, Chilo, Pithacus, Cleobolus, Bias, Periander, siue Myson Chenensis, ut Plato in Protagora numerat. LYCURGUM, } Spartanorum legislator fuit: paullo, ut ferunt, posterior Homero. HEROICIS *aetatibus* } Hesiodus inter aetates heroicam quoque supputat, in qua heroes floruerunt, sicuti tempore belli Troiani cõplures exstiterunt tam Graeci, quam externi, inter quos Vlyxes, & Nestor, quorum crebra apud Homerum mentio. Aetates dicunt Latini, quas Graeci γενεὰς, de quarum uarietate multa scribunt eruditi. Sed Plutarchus subtiliter in lib. περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων ostendit γενεὰν, id est aetatem esse spatium XXX. annorum, secundum Heraclitum. ATLAS *sustinere caelum* } De Atlante Diodorus haec in IV. Bibliothecae: Ferunt Atlantem astrologiae fuisse peritissimum, deq. Sphera primum inter homines disputasse: qua ex re uisus est caelum suis humeris sustinere locũ praebente fabulis sphaerae inuentione. Atlas Latino uocabulo dictus est Telamo, ut docet Seruius. nostri in aedificijs Telamones appellant signa quae sustinent; quae Graeci Atlantes uocitant: quia ut auctor est Victruuius in VI. Atlas formatur sustinens mundum, ex eo quod primus cursum solis, & lunae, & siderum uigore animi solertiaque curauit. Ab Atlante inditum nomen Atlanti monti, & Atlantibus populis: qui (quod annotatu dignum) soli sunt ἀνώνυμοι, hoc est sine nominibus. Nam in uniuersum Atlantes nominantur, singulis nullum proprium nomen. Vide Plinium, & alios. PROMETHEUS *affixus Caucaso* } ἀπὸ τῆς προμηθείας, id est, a prouidentia dictus est Prometheus, qui residens in Caucaso monte in Asia editissimo, unde astra, & eorum ortus, occasusque diligenter perspici possunt, deprehendit Astrologiam: quam primus Assyrijs indicauit. Sunt qui dicant, Prometheum, cum perpetuis siderum motibus continue detineretur, nihil praeterea curans, locum dedisse huic fabulae: fuisse scilicet in Caucaso religatum a Mercurio prudentiae, ac rationis deo, immissamque a Ioue Vulturem (id Aquilarum genus esse dicunt acutissimi uisus ac praesagij particeps) quae illius cor perenniter renascens exederet. NEC *stellatus Cepheus* } inter astra relatus. Euripides & Ouidius Cepheum Aethiopum regem esse demonstrant Andromedae patrem: quam ceto propositam notissimae mythistoriae dixerunt. AD *Pythagorae manauit aetatem*: } Hunc tradunt Pherecydem audisse, cuius aetatem attingunt illi, qui septem sapientum nomen in Graecia habuere. Ipse floruit post hos, Dario filio Hystaspis Persarum tenente regnum. quibus temporibus & Polycrates tyrannus fuit Sami, quem Pythagoras fugiens in Italiam uenisse traditur. PONTICUS *Heraclides.* } Heracleotes fuit Heraclides ex Ponto, opulentus. Athenas uenit, deditq. se in disciplinam Speusippo. Pythagoreorum auditor fuit, Platonis studiosus. Aristotelem audiuit. Feruntur ingenij illius monumenta praeclara, atque optima. PHLIUNTEM } Peloponnesi urbem, in medio Sicyonij, Argiuiq. agri, ubi religiosissime colitur Hebe: auctor Strabo. Phliantem nomen loci indidisse uolunt, ut & Pausanias scripsit. cum antea esset Arethyrea. quod & apud Homerum, ut antiquius ponitur. PHILOSOPHUM: } Philosophus interpretatur sapientiae studiosus, & amator. Ab Appuleio Pythagoras Philosophiae nuncupator dictus. SIMILEM *sibi uideri* } Idem refert etiam Laertius in eius uita. ET *mercatum eum* } Quamquam de quolibet frequenti mercatu potest intelligi haec uox πανήγυρις, qua apud Laertium utitur; Cicero tamen Olympicum intelligit: nam apud Graecos Olympia mercatus famigerata est, & celebritate illa quinquennali ludorum inclyta. Delubrum Olympij Iouis. inquit Plinius, ludorum claritate fastus Graeciae complexum. NOBILITATEM *coronae* } corona ex oleastro coronabantur uictores in Olympicis ludis, & apud Graecos in eo ferme honore habebantur, quo apud Romanos triumphalis imperator. STUDIOSE *perspicerent* } Hisce studiosis spectatoribus comparantur philosophi. qui rerum naturam studiose contemplantur. ET, *ut illic* } in mercatu scilicet, ludorum celebritate. PRAESTARE } excellere: etenim contemplatio in hominibus operatio est operationi diuinae cognatissima. nam deus contemplatione potissimum fruitur.

CICERO

NEC uero *Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam uenisset, exornauit eam Graeciam, quae magna dicta est, & priuatim, & publice praestantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit forte dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagorae discipulum,*

audierat, numeri motusq. tractabantur, & unde omnia orirentur, quo ue recederent. studioseq. ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cũcta caelestia. Socrates autem primus philosophiã deuocauit e caelo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uita, & moribus, rebusq. bonis, & malis quaerere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumq. uarietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. e quibus nos id potissimum consectati sumus, quo Socratem usum arbitramur; ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum ueri, quaereremus. quem morem cum Carneades acutissime, copiosissimeq. tenuisset; fecimus & alias saepe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. & quattridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus; quincto autem die, cum eodem in loco consedissemus, sic est propositũ, de quo disputaremus.

EXPLANATIO

SED *rerum etiam*} philosophorum dogmatum, quae praeter alios etiam Ouid. elegantissime exponit lib. xv. Metamorph. HVNC *Phliasium sermonem*} habitum scilicet cum Phliasiorum principe, quem iam exposuit. GRAECIAM, *quae Magna*} Italiam, de qua supra. INSTITVTIS,} sacrorum caerimoniis. ARTIAVS} Arithmetica, Geometria, Astrologica, &c. A *antiqua philosophia*} ab antiquis philosophis, qui cumque praecessere Socratem. AD *Socratem*} qui philosophiam totam ad mores traduxit, celebri illo apophthegmate uti solitus: Quae supra nos, nihil ad nos. ARCHELAVM} Hic fuit Milesius, Ionicae sectae. censuit natura nihil esse neque honestum neque turpe, sed opinione, & more. IN *urbibus*} unde politica philosophiae pars. IN *domos*} Hinc Oeconomica. DE *uita, & moribus,*} ἠθικὴν, siue moralem uocant. REBVSQ. *bonis, & malis*} uitiis, & uirtutibus. SENTENTIAM *tegeremus,*} dissimularemus, more Socratis, qui ex eo εἴρων quibusdam est dictus, quod sententiam suam perpetuo dissimularet, nihilq. sciri posse affirmaret. unde etiam Academiae nihil affirmantis origo, quam praecipue amplexus est Cicero. CARNEADES} de quo plura in Tusc. 1. IN *eodem loco*} Academiam significat: quod gymnasium erat in Tusculano.

CICERO

A. *Non mihi uidetur ad beate uiuendum satis posse uirtutem.* M. *At hercule Bruto meo uidetur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe ante pono tuo.* A. *Non dubito, nec id nunc agitur, tu illum quantum ames; sed hoc, quod mihi dixi uideri, quale sit: de quo a te disputari uolo.* M. *Nempe negas ad beate uiuendum satis posse uirtutem?* A. *Prorsus nego.* M. *Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene uiuendum satis ne est praesidij in uirtute?* A. *Certe satis.* M. *Potes igitur, aut qui male uiuat, non eum miserũ dicere; aut, quem bene fateare, eum negare beate uiuere?* A. *Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter: & ob eam rem bene uiui potest; dummodo intelligas, quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, grauiter, sapienter, fortiter. haec etiam in equuleum conijciuntur, quo uita non adspirat beata.*

EXPLANATIO

NON *mihi uidetur*} Propositio futurae disputationis ex Academica, & Peripatetica sententia, qua ad beate uiuendum, etiam corporis, & fortunae bona adhuc requiruntur praeter uirtutem. AD *recte, honeste,*} Stoicis idem est honeste uiuere & beate, id est cum uirtute uiuere: Peripateticis aliud beate uiuere uidetur. QVID *ni possim?*} id enim aliud esse declarat bene uiuere, aliud beate uiuere. quae tamen Stoicis pro eodem accipiuntur. IN *equuleum conijciuntur*} duraut etiam iu equuleo, in maximis tormentis. Est autem equuleus tormenti genus, quo hominum corpora per uim distenderetur. Seneca ad Lucilium l. ix. ep. 68. Neminem certe adhuc scio eo uomine uotum soluisse, quod flagellis caelus esset; aut podagra distoctus; aut equuleo longior factus. Cypianus lib. II. ep. 2. Carnifex praesto est, uagula effodiẽs, equuleus extendens, ignis exurens. ad hominis corpus unum supplicia plura, quam membra.

CICERO

M. *Quid igitur? sola ne beata uita, quaeso, relinquitur extra ostium, limenq. carceris, cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquaeq. uirtutes rapiantur ad tortorem, nullumq. recusent nec supplicium,*

cium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet: ista me minime mouent, non solum quia peruulgata sunt, sed multo magis, quia, tamquam leuia quaedam uina nihil ualent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata, delectant. uelut iste chorus uirtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos eum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata uita a se desertus passura uideatur: cum autem animum ab ista pictura, imaginibus uirtutum, ad rem, ueritatemq. traduxeris; hoc nudum relinquitur, possit ne quis beatus esse, quam diu torqueatur. quamobrem hoc nunc quaeramus: uirtutes autem, noli uereri, ne expostulent, & quaerantur se a beata uita esse relictas. si enim nulla uirtus prudentia uacat, prudentia ipsa hoc uidet, non omnes bonos esse etiam beatos: multaq. de M. Atilio, Q. Caepione, M'. Aquillio recordatur: beatamq. uitam, si imaginibus potius uti, quam rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatq. ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facile patior te isto modo agere; etsi iniquum est praescribere mihi te, quemadmodum a me disputari uelis. sed quaero, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur?

EXPLANATIO

RAPIANTVR *ad tortorem,* } eodem modo dixit, quo illud, In eqouleum cõijciuntur. TAMQVAM *leuia uina* } sensus est: Sicut uina tenuia aqua commixta sine neruis, ac sapore sunt, nulliusq. bonitatis, sic peruulgata Stoicorum argumenta, qood idem sit honeste, & beate uiuere, imbecilla sunt, & infirmia, quae gustanda potins sunt, quam in potanda. ISTE *chorus uirtutum* } concentus uirtutum: scilicet Constantiae, Grauitatis, Fortitudinis, Sapientiae, & consimiliom, quae ueluti chorum constituunt, qui multorum concentu constat. Dictus est chorus a *χαρᾶ*, id est laetitia ut interpretatur Plato lib. II. de legibus. NOLI *uereri, ne expostulent* } id est non expostulabunt, non incusabunt. PRVDENTIA } Auctor Aristoteles in VI. Ethicorum. Prudentis est bene consulere: prudentia circa humana uersatur. Et in his quae sunt homini, uel bona, uel mala. Da M. *Atilio,* } De huios fide, atque constantia in ferendis, quae a Poenis ei inferebantur, cruciatibus praeter Ciceronem lib. III. Off & Polybium, etiam Agellius meminit, & Valerius, passimq. alij. Q. CAEPIONE, } qui ob direptionem Tolosanam, una cum exercitu misere interijt. Vnde prouerb. Tolosanum aurum. M'. *Aquillio* } de quo repetundarum reo Abbreuiator Liuij Epit. 70. & Cicero de Orat. II. & in actionibus in Verrem. SVPERIORIBVS *diebus* } quattuor Tusculanis quaestiooibus.

C I C E R O

A. Actum uero, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata iam haec, & paene ad exitum adducta quaestio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationesq. animorum incitatae, & impetu inconsiderato elatae, rationem omnem repellentes, uitae beatae nullam partẽ relinquũt. quis enim potest, mortem, aut dolorem metuens, quorũ alterum saepe adest, alterum semper impendet, esse nõ miser? Quid si idem, quod plerumque fit, paupertatem, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, caecitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis saepe contingit, seruitutem; potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, uerum etiam fert, sustinetq. praesentia? Adde eodẽ exsulia, luctus, orbitates. qui rebus his fractus aegritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? Quid uero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem uidemus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq. affluentius uoluptates undique hauriat, eo grauius, ardentiusq. sitientem, non ne recte miserrimum dixeris? Quid? elatus ille leuitate, inaniq. laetitia & exsultans, et temere gestiens, non ne tanto miserior, quanto sibi uidetur beatior? Ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futiles laetitiae exsultãtes languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. Quod si est, qui uim fortunae, qui omnia humana, quaecumque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat; idemq. si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si haec uirtute efficiuntur; quid est, cur uirtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti laetitia efferantur, beati sint; itaque id tibi concedo: alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, uacare omni animi perturbatione sapientem.

EXPLANATIO

PROFLIGATA } absoluta paene, ac effecta. MOTVS *turbulenti,* } perturbationes significat, de quibus io IV. Tusc. SAEPA *adest* } scilicet dolor. SEMPER *impendet* } scilicet mors. ORBITATES. } filiorum amissiones. AEGRITVDINE *eliditur,* } tristitia iactatur. SITIENTEM } egregia Metaphora. Nam,

cum

sitim de cupiditatibus,& alibi posuit:& Graeci hoc uerbo usi sunt de uehementi desiderio. SIC *contra illi beati,* ℥ Contrariorum enim contraria sunt consequentia. VT *maris igitur* ℥ Elegans simile. IMPOTENTI ℥ ualde potenti, immodica, & gestiente laetitia.

CICERO

M. *Nimirum igitur cōfecta res est: uidetur enim ad exitum uenisse quaestio. A. Propemodum id quidem. M. Veruntamen mathematicorum iste mos est, non philosophorum. nam geometrae cum aliquid docere uolunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quae ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato; illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est: philosophi, quamcunque rem habent in manibus, in eam, quae conueniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt, quod iu ita eßet; cur Stoicus, si esset quaesitum, satis ne ad beate uiuendum uirtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, se ante docuiße, nihil bonum esse, nisi quod honestum eßet: hoc probato, consequens esse, beatam uitam uirtute esse contentam; & quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic: ut, si beata uita uirtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt; &, cum ex eo efficiatur, satis magnam in uirtute ad beate uiuendum esse uim; nihilo minus hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis & admonitionibus tractanda quaeque res est, tanta praesertim caue enim putes, ullam in philosophia uocem emissam clariorem, ullumue esse philosophiae promißum uberius, aut maius. nam quid profitetur, o dij boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus; ut omnia praesidia haberet in se bene beateq. uiuendi; ut esset semper denique beatus. sed uidero, quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni aestimo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem, refertus omnibus praemiis, donisq. fortunae, non equitatu, non pedestribus copiis, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, praemium proposuit, qui inuenißet nouam uoluptatem: qua, ipse, inuenta, non fuit cōtentus neque enim umquam finem inueniet libido. nos, uellem, praemio elicere poßemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requiram. ego enim assentior, eorum, quae posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si, quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, beatam uitam uirtute confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse, nisi uirtutem, bonum sed Brutus tuus, auctore & Aristone, & Antiocho, non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod, praeter uirtutem.*

EXPLANATIO

GEOMETRAE ℥ Mathematicae pars Geometria, quam Plato lib. VII. de legibus liberis hominibus discendam praecipit. Geometres uero terrae agrimensor est. de eius postulatis Euclides, atque Archimedes uidendi. SEPARATIM *libri sint* ℥ ut in alijs libris tractent de honesto, in alijs de summo bono: ut ita quaeq. res suis argumentis explicentur. TANTA *praesertim.* ℥ quanta uero sit, iam explicat. TANTISPER ℥ interea. absolute ponitur; sicut apud Liuium: Tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit tantisper tutela muliebri: Frequenter postulat haec dictio, Tantisper, ut copuletur cum, Dum, uel Quoad. accipiturq. pro Tamdiu. Plautus in Menaechmis: Mulier tantisper blanditur, dum quod rapiat uidet. NAM *Xerxes* ℥ Persarum rex. Idem de Xerxe tradit etiam Valerius. id tamen in genere de Persarū regibus, Athenaeus lib. XII. refert. Digna res, si dijs placet, quam ita studiose Rom. aliquot imperatores, ut Tiberius, Heliogabalus, alijq. imitarentur: quemadmodum historiis est proditum. NON *equitatu* ℥ Tradunt scriptores, numerum copiarum terrestrium, quas in Graeciam duxit Xerxes, fuisse CLXX Myriades, id est decies septies centena milia. Myrias enim numerus est continens decem milia. Numerus equitum fuit octo Myriadum, id est octogiuta millium, praeter Camelos & currus. Myriarchas habuit, hoc est praefectos, qui decem millibus praeerant. Naues quoque decies centum millia numero habuisse dicitur: ut non immerito proditum sit, flumina ab exercitu eius desiccata defecisse. AVCTORE & *Aristone, & Antiocho;* ℥ fratribus, ueteris Academiae philosophis, quos alibi etiam celebrat.

CICERO

M. *Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas? A. Tu uero, ut uidetur: nam praefinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco nam ista mihi & cum Antiocho saepe; & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit. mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse, cum in malis eßet: in malis autem sapientem esse posse, si eßent ulla corporis, aut fortunae mala. Dicebant haec, quae scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere poße, neque tamen beatissimam: deinde, ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua*

pars abesset, ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quae genere, non numero, cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Hoc nunc enucleare non ita necesse est. quamquam non constantissime dici mihi uidentur. nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beatior: (si est enim, quod desit; ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte unamquamque rem appellari spectariq. dicunt, est ubi id isto modo ualeat: cum uero tria genera malorum esse dicant; qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus, huic paullulum ne ad beatam uitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cum statuisset, uerbera, tormenta, cruciatus, patriae euersiones, exsilia, orbitates magnam uim habere ad male, misereq. uiuendum; non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseq. sentiret. quam bene, non quaeritur: constanter quidem certe. itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum; uexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de uita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam beatam uitam nō adscendere. nusquam id quidem dicit omnino; sed, quae dicit, idem ualent.

EXPLANATIO

ATHENIS *imperator* } cum proconsul missus est in Ciliciam. ubi re feliciter administrata, & Rhodum, & Athenas, aliaque loca. in quibus iuuenis quondam studiorum gratia uersatus fuerat, se inuisisse, aliquoties praedicat. SI *essent ulla corporis mala* } ut dolor, aegrotatio, egestas. NEQVE *tamen beatissimam* } tamquam inter positiuum, & superlatiuum (sicut re uera est) sit distantia non parua. CERNERENTVR } adessent modo quodam generico tantum. numerus enim rerum, quae inter bona corporis, & externa percenientur, ferme infinitus est. CLAVDICARET, } deficeret a perfectione. ENVCLEARE } diligenter exquirere, ueluti nucleos. Metaphora. QVI *beatus est* } nunc beatum intelligit, cui nihil desit, cuiq. nihil accedere potest. & ita nullus incremento locus relinquitur. At in lib. de Finibus ut Peripateticus sentit esse beatiorem beato. EX *maiore parte* } sicut orator, & philosophus dicuntur, qui ex maiori parte instructi sunt oratoria, & philosophica supellectile, etiam si nō omnia ad plenum suggerantur. TRIA *genera malorum* } hoc est mala animi, corporis, & fortunae: animi ut insipientia, & uitium: corporis, ut morbus, dolor: fortunae, ut egestas, & exsulium. ELATE, *& ample loqui* } Fidenti animo asserere sapientem fore beatum in malis fortunae, ac corporis constitutum. VEXATVR } exagitatur, arguitur. IN *rotam* } Tormenti diri genus est, grassatoribus fere, ac latronibus destinatum. ad quod Virgil. respexisse uidetur Aeneid. VI.

—radijsq. rotarum
Districti pendent.

IDEM *ualent* } Sensus est: Theophrastus nusquam in libris suis nominatim dicit, In rotam non adscendere uitam beatam: sed consimilia eloquitur idem pollentia. In hac enim sententia est, ut qui cruciatur, qui torquetur, is beatus esse non possit.

CICERO

POSSVM igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunae naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quae ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

Vitam regit fortuna, non sapientia.

negant ab ullo philosopho quidquam dictum esse languidius. recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu, atque fortuna: non ne consentaneū est, plus fortunam, quae domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quam consilium ualere? an malumus Epicurum imitari? qui multa praeclare saepe dicit: quam enim sibi constanter, conuenienterq. dicat, non laborat. Laudat tenuem uictum philosophi id quidem, sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum uoluptatem esse dixerit. Negat quemquam iucunde posse uiuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq. uiuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius; nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, iuste, ad uoluptatem referret. Quid melius, quam fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maxime cō tra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te, fortuna, atque cepi; omnesq. aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses.

nem, diuitias, honores, opes cõtemnere, eaque, quae his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clamsi- ma uoce profiteri, se neque fortunae impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaq. sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. neque, hunc & haec loqui, quae sunt magni cuiusdam, & alti uiri, & eadem, quae uulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest. Qua gloria commotus Epicurus exoritur: cui etiam, si dijs placet, uidetur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiae capitur: sed nũquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minus cõueniat, quam ut is, qui uel summum, uel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, quam hoc suaue est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis uocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar: sed, tua quoque, uide, ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus: in eo mihi uidebare, contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil, praeter uerborum nouitatem, interesse. quod si ita est; quid est caussae, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non uerba.

EXPLANATIO

COMMVNIBVS *magistris*} qui mihi, & Bruto communes fuerunt, ut Antiochus, Aristo, alij. SPEVSIPPO, *Xenocrati, Polemoni*,} Hi tres Platonis successores fuerę in Academia. Speusippus ex sorore Platonis genitus octo annos docuit. Deinde Xenocrates philosophorum seuerissimus. Huic uero successit Polemon, qui, audito Xenocrate, ex infami ganeone euaserat maximus philosophus. Eius metamorphosim attingit Horatius, cum ait,

—quaero facias ne quod olim
Mutatus Polemon, ponas insignia morbi.

HIS *contraria*} imbecillitatem, aegrotationem, deformitatem, paupertatem, ignominiam: & cetera hoc genus. MVLTITVDINIS *opinione*} quae est: hominem non posse beatum effici sine bonis fortunae, & corporis. OMNIA in sese} conuenit huic sententiae illud Persianum:

—nec te quaesiueris extra.

ET *haec loqui*} Sensus est, Non possumus magna loqui, dicentes sapientem esse beatum: & numerare in bonis, & malis quae uulgus enumerat. CONCEDI *ullo modo potest*} Sapiens enim beatus esse non poterit, uel cum bona defuerint, uel cum mala affuerint. SI *dijs placet*} prouerbialis ironia. QVAM *hoc suaue est*} Irridetur Epicuri dogma, tamquam sibi ipsi repugnans. NON *igitur ex singulis*} Elegans sententia, Non ex eo aestimandum esse philosophum, si quid semel atque iterum bene ac recte dixerit, sed si constanter, atque perpetuo. Alioqui saepe etiam pessimorum hominum praeclaras sententias est animaduertere. NIHIL *praeter uerborum nouitatem*} Idem in. IV. de Finibus disserit.

CICERO

M. TV quidẽ tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris, quid dixerim aliquãdo, aut scripserim. cum alijs isto modo, qui, legibus impositis, disputant: nos in diem uiuimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. uerumtamen, quoniam de cõstantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quaerẽdum puto, uerum ne sit, quod Zenoni placuerit, quodq. eius auditori Aristoni, bonũ esse solum, quod honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate uiuere, in una uirtute poneret. quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quã sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiae quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus. etsi Zeno Citiaeus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquã philosophiam uidetur. huius sententiae grauitas a Platonis auctoritate repetatur: apud quem saepe haec oratio usurpata est, ut nihil, praeter uirtutem, diceretur bonum, uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdiccae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret, Haud scio, inquit: numquam enim cum eo locutus sum. An tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quam sit doctus, quam uir bonus? Quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. Miser ergo Archelaus? certe, si iniustus.

EXPLANATIO

TABELLIS *obsignatis*} Prouerbialis metaphora: hoc est, me reuincis testimonio mearum litterarum, meorumq. scriptorum. citat enim nunc discipulus contra Ciceronem libros ipsius Ciceronis de Finibus, quibus aliud censet, quam his Tusculanis disputationibus sentiat. Nos *in diem uiuimus*} id est tamdiu aliquid retinemus, & defendimus, dum dies aliquid afferat probabilius. Est & haec ipsa prouerbialis metaphora. Nos *tamen teneamus*} ut idem sit beatus, & beatissimus. IN *Gorgia*} In Platonis dialogo, cui titulus est Gorgias. QVAESITVM,} a Gorgia Leontino rhetore. ARCHELAVM} Macedoniae regem.

CICERO

Hic igitur, si est excultus; & si eius acies ita curata est, ut ne caecetur erroribus; fit perfecta mens, id est absoluta ratio; quae est idem, quod uirtus. & si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atque cumulatum est, idq. uirtutis est proprium; certe omnes uirtutis compotes beati sunt. & hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi uidētur etiam beatissimi. quid enim deest ad beate uiuendū ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui bona diuidit tripertito. qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, & fixo permanente bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eiusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere uideatur: qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naues in omnem oram maritimam dimisisset, non sane optabilis ista quidem est, inquit, rudentibus apta, fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quod uita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus uita beata consistit. nam, qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. uolumus enim, eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, saeptum, atque munitum, non ut paruo metu praeditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parum metuit, sed qui omnino metu uacat. quae est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu?

EXPLANATIO

EIVS *acies* } acumen, & oculus, qui, ut inquit Plato, tunc maxime florescit, cum oculus corporeus deflorescit. CVRATA *est*, } philosophia: quae animorum est medicina. CAECETVR *erroribus* } caligine opinionum. QVI *bona diuidit tripertito.* } Contra Peripateticos, qui bona trifariam partiuntur, Prima sunt animi, secunda corporis, tertia fortunae, & ex his uitam beatam cumulatamq. cōficiunt. LACONIS *dictum* } Meminit huius etiam Plutarch. in Apophthegmatis Laconicis. RVDENTIBVS *apta,* } quae pendet a rudentibus. Eodem modo locutus est in Paradoxo. II. Nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quiq. in se uno sua ponit omnia. INVETERASCERE, } senescere, & consequenter cedere, & exstingui. huiusmodi sunt bona corporis & fortunae, fluxa scilicet & fragilia, cum uirtus clara aeternaq. sit. SED *qui omnino metu uacat.* } Stoici enim stirpitus euellunt omnes affectus, quos Peripatetici temperant, ac moderantur.

CICERO

Atque haec certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello uacuitatem aegritudinis, in qua uita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quae homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapiētem esse uolumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedaemonij Philippo minitanti per litteras, se omnia, quae conarentur, prohibiturum, quaesiuerūt, num se esset etiam mori prohibiturus: uir is, quē quaerimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam ciuitas uniuersa? Quid, ad hanc fortitudinem, de qua loquitur, temperātia adiuncta, quae sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate uiuendū deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine, & a metu uindicet, temperantia tum a libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? haec efficere uirtutem ostēderem, nisi superioribus diebus essent explicata.

EXPLANATIO

QVI *autem* } quomodo autem. interrogatiue legendū. PHILIPPO } Macedonum regi. Philippus Graece bellator dicitur. COMMOTIONVM } perturbationum, quas temperantia suffrenat, & moderatur. INSOLENTI *alacritate* } immodica laetitia, quae reprehensibilis est.

CICERO

Atqui cū perturbationes animi miserā, sedationes autem uitam efficiant beatam; duplexq. ratio perturbationis sit, quod aegritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore laetitia gestiens, libidoq. uersentur; cum haec omnia cum consilio, & ratione pugnēt: his tu tam grauibus concitationibus, tāq. ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem uacuum, solutum, liberum uideris, hunc dubitabis beatū dicere? atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. Atque etiā omne bonū laetabile est: quod autem laetabile, id praedicandum, & praeserendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si uero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. at, quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur, honestate una uitam contineri beatam. nō sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin praestans ualetudine, uiribus, forma, acerrimis, integerrimisq. sensibus; adde etiam, si libet, pernicitatem, & uelocitatem; da diuitias, bonores, imperia, opes, glo-

riam; si fuerit is, qui haec habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabisne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quae qui habeat, miserrimus esse possit?

EXPLANATIO

SEDATIONES *autem &c.* } quia scilicet contrariorum contraria sunt consequentia. OMNE *bonum laetabile est:* } sorites est: siue acerualis argumentatio. NON *sunt igitur* } Aristoteles lib. I. Polit. cap. VI. Ἄτοπον, τοιοῦτον τὸν πλοῦτον, οὗ εὐπορῶν, λιμῷ ἀπολεῖται. PERNICITATEM, *& uelocitatem* } distinguit haec Nonius Marcellus. QVALIA *igitur ista* } colligit, non esse bona, quae sunt, corporis, & & fortunae. quandoquidem etiam miserrimus esse possit, qui ista possideat.

CICERO

VIDEAMVS, ne, ut aceruus ex sui generis granis, sic beata uita ex sui similibus partibus effici debeat. quod si ita est; ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, in gratum acceptumq. habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est; laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus; multa erunt, quae nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero. quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq. popularem, stultorum, improborumq. consensu excitatam. haec sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, uenusti oculi, color suauis, & ea, quae Euryclia laudat, Vlissi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quam in uulgi opinione, studiorumq. turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius?

EXPLANATIO

EX *suis generis granis* } ut aceruus fabaceus ex granis fabae fiat: non autem confusaneus ex dissimilibus mixtis: ut ex granis tritici, fabae, milij. MIXTA *ex dissimilibus* } ex bonis corporis, & fortunae, quae dissimilia sunt, bonis animi, ex quibus solis consit honestum id, in quo Stoici beatam uitam collocant. ID *expetendum* } consectarium Stoicorum. FAMAM *popularem,* } quae est adumbrata gloria, & plerumque uitiorum laudatrix. CANDIDVLI *dentes* } Videtur esse consectarium, ut, si pulchritudo, uires, & reliqua corporis commoda sint in bonis, bona etiam dicantur quaedam minutula: ueluti dentes candidi, & uenustas oculorum, quibus pulchritudo consumatur. COLOR *suauis* } Formae dignitas coloris bonitate tuenda est, colore exercitationibus corporis. EVRYCLIA } nutrix Vlyxis, quam Pacuuius in Niptra ita introducebat Vlixi pedes abluentem. & meminit Homerus Iliad. XIX. & supra nonnihil lib. II. de eadem est dictum.

CICERO

AT enim eadem Stoici praecipua, uel producta dicunt, quae bona isti. dicunt illi quidem: sed his uitam beatam compleri negant. hi autem sine ijs esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam: idq. nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiae disserebat: qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis: & uita igitur laudabilis boni uiri: honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam uitam esse, concluditur. etenim, pro deorum atque hominum fidem, parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otij consumendi caussa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco, semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperans, constans, sine metu, sine aegritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, non est beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus.

EXPLANATIO

AT *enim* } obiectio. PRAECIPVA, *uel producta* } προηγμένα. ISTI } Peripatetici. SED *his* } Peripateticis. SINE *ijs* } praecipuis, uel productis. TALEM *esse orationem.* } Vnde et à in prouerbiū abiit, Qualis homo, talis eius oratio: &, Animi index oratio. PRO *deorū, &c.* } Exclamatio est usitatissima, quā Satyrographus

phus

phus decẽter usurpat illo uersu, Nos homionũ diuumq. fidẽ clamore ciemus: ubi Fidẽ accipimos pro ao xilio. Auctor est. M. Tullius io Oratore dici pro Deum fidem,& Pro deorum fidem, altetũ contractũ.& imminotum, alterom plenum,& integrum. VACARE} uacuum, liberumq. esse. PLACIOISSIMAM} sicut pacem summa tenent,& supra globum Lunae omnia pacata sunt, serena, defaecata: ita secundum Stoicos iu animo sapientis semper serenitas est,& tranquillitas placidissima. ALACRITATE} laetitia gestiente.

CICERO

IAM uero qui potest uir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quae agit, quaeq. sentit? refert autem omnia ad beate uiuendum: beata igitur uita laudabilis. nec quidquam sine uirtute laudabile: beata igitur uita uirtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. nec in misera uita quidquam est praedicabile, aut gloriandum, nec in ea, quae nec misera sit, nec beata. & est in aliqua uita praedicabile aliquid, & gloriandum, ac praeferendum: ut Epaminondas;

Consilys nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus;

A sole exoriente, supra Maeoti paludes,

Nemo est, qui factis me aequiparare queat.

quod si sola est beata uita glorianda, & praedicãda, & praeseferenda est. nihil est enim aliud, quod praedicandũ, & praeseferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. & quidẽ, nisi ea uita beata est, quae est eadem honesta: sit aliud, necesse est, melius uita beata. quod enim erit honestum, certe fatebuntur esse melius. ita erit beata uita melius aliquid. quo quid potest dici peruersius? Quid? cum fatentur satis magnam uim esse in uitijs ad miseram uitam, non ne fatendum est, eandẽ uim in uirtute esse ad beatam uitam? contrariorum enim cõtraria sunt consequentia.

EXPLANATIO

QVI} quomodo. per interrogationem legendum est. Hoc *sic concluditur*} argumentum a contrario. Nec *misera sit, nec beata.*} Talem oitam de seipso expressisse uidetur M. Tullius, cum ait. Ita sunt res nostrae, ut in secundis fluxae, ut io aduersis booae CONSILIIS *nostris*} Epigrãma exstat in Baeoticis Pausaniae:

Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν,
Μεσσήνη δ' ἱερὰ τέκνα χρόνῳ δέχεται.
Θήβη δ' ὅπλοισιν μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται,
Αὐτόνομος δ' Ἑλλὰς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

A *Sole exoriente,*} Versus suot Ennii, apod quem Scipio ita gloriabundus describebatur. Videtur autẽ Ennius hac figura orationis uniuersum orbem terrarum significare uoluisse, ut exoriens sol matutinam & australem plagam, Maeotis palus Septẽtriones,& occasum desigoaret. QVIO *sequatur*} nimirum, in sola beata uita esse situm, quidquid praedicabile est,& gloriandum. CONTRARIORVM *enim*} ut si in uitio miseram uitam statuimus, in uirtute beatam statuere sit necesse.

CICERO

QVo loco quaero, quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantũ propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat. quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem cetera, & abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, uirtutũ interitus consequetur. nam, in quem cadit aegritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus, futurae aegritudinis solicita exspectatio. in quem autẽ metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo, ut idem uincatur interdum, necesse est, nec putet ad se praeceptum illud Atrei pertinere;

Proinde ita parent se in uita, ut uinci nesciant.

hic autem uincetur, ut dixi, nec modo uincetur, sed etiã seruiet. at nos uirtutem semper liberam uolumus, semper inuictam. quae nisi sunt, sublata uirtus est. atqui, si in uirtute satis est praesidy ad bene uiuendum, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, semperq. simus inuicti. sequitur, ut nihil paeniteat, nihil desit, nihil obstet. ergo omnia profluenter, absolute, prospere: igitur beate. satis autem ad fortiter uiuendum uirtus potest: satis ergo etiam ad beate.

EXPLANATIO

LIBRA *illa Critolai:*} Critolaus,& Xenocrates in uirtute ponebant quidem uitam beatam, sed, ut ea beatissima fieret, externis etiam bonis opus esse dicebant, corporis uidelicet,& fortunae. Hac au-

ne a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in uictu temperantiam, in rebusq. gerendis uirum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, & iniustum.

EXPLANATIO

ETSI *peccare*} correctio. LIBERE *dicimus*,} Hinc dicta Licentia, qua omnes fieri deteriores, eleganter dixit Terentius. C. *Marius*,} Vide Plutarch. in eius uita. TAM *scelerate*} ACCIPERE, *quam facere*,} Socratis sententia, saepe apud Platonem repetita: Οὐ νόμῳ μόνον δεῖν αἴσχιον τὸ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ φύσει. In Gorgia. PROCEDERE *obuiam*} scilicet praestat. SEX *suos obruere consulatus*,} Sex tantum consulatus egerat C. Marius, cum Q. Catulus se ipsum peremit. post quod tempus septimum consul iniuit magistratum. DVODEQVADRAGINTA} triginta octo. quasi duo desint quadraginta. DIONYSIVS} de Dionysio scripsit accurate Philistus. QVA *pulchritudine urbem*} Syracusas intelligit, de qua fusius in VI. Verrina. Sunt autem quae hic de Dionysio recenset Cicero, memoratu cum primis digna, nec ita passim obuia.

CICERO

EX quo omnibus bene ueritatem intuentibus uideri necesse est miserrimum. ea enim ipsa, quae concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur. qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tradit) abundaretq. & aequalium familiaritatibus, & cōsuetudine propinquorum, haberet etiam, more Graeciae, quosdam adolescentes amore coniunctos; credebat eorum nemini; sed ijs, quos ex familijs locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. ita, propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodam modo ipse se incluserat. quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. ita, sordido, ancillariq. artificio, regiae uirgines, ut tonstriculae, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipsis, cum iam essent adultae, ferrum remouit; instituitq., ut candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. cumq. duas uxores haberet, Aristomachen, ciuem suam, Doridem autem Locrensem; sic noctu ad eas uentitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. &, cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusq. fossae transitum ponticulo ligneo coniunxisset; eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. idemq., cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. atque is, cum pila ludere uellet, (studiose enim id factitabat) tunicamq. poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladiū dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset, huic quidem certe uitam tuam committis, arrisissetq. adolescens: utrumq. iussit interfici; alterum, quia uiam demōstrauisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset. atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita. quem enim uehementer amaret, occiderat.

EXPLANATIO

VIDERI *necesse est miserrimum*.} Supra enim conclusum est, qui iniustus sit, eundem esse miserrimum. ETSI *id quidem alius alio modo*} Vt Diodorus lib. XIII. & Socrates ad Philippum: qui ab eo, quod hic legitur, dissentiunt. QVOSDAM *adolescentes*} nimirum illustres. CREDEBAT} confidebat. DETRAXERAT} tamquam inuisum nomen. CONVENIS} qui scilicet in unum conuenerant ex diuersis nationibus. *συγκλύδας* Graeci uocant. intelligit autem satellites, siue regii corporis stipatores mercenarios milites. ANCILLARI} seruili. DVAS *uxores*} Diodorus lib. XIV. & Plutarch. in Dione. DETORQVEBAT} in alteram partem deflectebat, ne quis per ipsum ponticulum accedere posset ad fores. SVGGESTIS} pulpitis. VITAM *tuam committis*} in manu enim illius est, qui accipit gladium, hominem, a quo acceperit, necare, si uelit. ALTERVM} familiarem. ALTERVM} adolescentulum, quem amabat.

CICERO

SIc distrahuntur in contrarias partes impotentiū cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quamquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quam esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regiarum; negaretq. umquam beatiorem quemquam fuisse; uis ne igitur, inquit, o Damocle, quoniam haec te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq. complure: ornauit argento, auroq. caelato. hum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere,

stere,

ftere, eosq. ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronae: incendebãtur odores: mensae conquisitissimis epulis exstruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari, seta equina appensum, demitti iussit, ut impẽderet illius beati ceruicibus.

EXPLANATIO

SIc *distrahuntur* } Epiphonema. IMPOTENTIVM } qui suis cupiditatibus imperare non possunt. Graecis ἀκρατεῖς dicuntur. HVIC } cupiditati imperiosae, quae sanguinariũ fecit Dionysium. ILLI } hoc est, dolori ex morte adolescentuli amati. NAM, *cum quidam* } Idem refert etiam Macrob. in Somnio Scipionis lib. 1. cap. 10. ABACOS } mensas quasi gradatim factas. AVRO *caelato* } sculpto.

CICERO

ITAQVE *nec pulchros illos administratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: iam ipsae defluebant coronae; denique exorauit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse. Satis ne uidetur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibusq. libertatem, & iura redderet. iis enim se adolescens, improuida aetate, irretierat erratis, eaq. commiserat, ut saluus esse non posset, si sanus esse coepisset. Quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum uadem mortis accepisset, alter, ut uadem suum liberaret, praesto fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius uobis amicus adscriberer. quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini praesertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum uero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quam bonum, nihil ad rem; in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in alijs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam, (& mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus uideretur: sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat: uiuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cum huius uita, qua taetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytae uitam comparabo, doctorum hominum, & plane sapientium. Ex eadem urbe humilem homunculum a puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego quaestor, ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, saeptum undique, & uestitum uepribus, & dumetis, indagaui sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabat, in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro.*

EXPLANATIO

CORONAE } coronati epulabantur. Auctor est Plinius sutiles coronas sollemnes fuisse in cena. *In Pythagoreis duobus* } Damone, & Pythia, quorum amicitiae meminit lib. III. off. Cicero & Plutarch. περὶ πολυφιλίας. VADEM } sponsorem M. Varro lib. II. de Lat. lingua, Vas, inquit, appellatus, qui pro altero uadimonium promittebat. MVSICORVM } pro, musicae artis. de orat. lib. 1. & lib. IV. epist. ad Att.. Ter. Eun. Fac. periculum in musicis. POETAM *etiam tragicum* } Vnde Plinius refert, gaudio eum obijsse, accepto tragicae uictoriae nuncio. celebratur illud quoque Philoxenum ideo in Latomias coniectum, quod recitata ab eo carmina laudare noluisset. TE *tua*, } Prouerbiale. TAETRIVS } crudelius. Ex *eadem urbe* } Syracusana. HVMILEM *homunculum* } Archimedem leoui sorte praeditum, qualem etiam Silius describit XIV. Punicorum.

Vir fuit Isthmiacis decus immortale colonis,
Ingenio facili ante alios telloris alumnos,
Nudus opum: sed cui caelum terraeq. paterent.

A *puluere, & radio Archimedem* } hoc est, Archimedem geometram: Olim enim Geometrae radio siue uirgula in puluere sua describebant schemata. Vnde Virgil. Descripsit radio totum qui gentibus orbem. Nobilissimus hic geometra, quem Marcellus Briareum uocitabat, interdixeratq. ne captis Syracusis uiolaretur, a milite ignaro quis esset, interfectus est. Gloriatur autem Cicero, capta per digressiunculam occasione a se repertum Archimedis sepulcrum, ipsis etiam Syracusanis ignoratum. Ego *quaestor* } cum Sicilia duobus quaestoribus regi soleret, uno Lilybitano, altero Syracusano: M. Tullius Lilybaetanus fuit, Sexto Peducaeo praetore. De hac sua praetura scribit ipse affatim in Verrinis, & in orat. pro Plancio. VAEPRIBVS } spinis, & sentibus. SENARIOLOS } uersiculos a senis pedibus dictos. SPHAERAM *cum cylindro* } nam de his scripsis duos libros Archimedes. Est autem Cylindrus lapis teres, siue collumella oblonga, a uolubilitate dictus. de quo poeta,

Area tum primum est ingenti aequanda cylindro.

CICERO

EGo autem cum omnia collustrarem oculis, (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat sphaerae figura, & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quo cum patefactus esset auditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigramma, exesis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis fere. ita nobilissima Graeciae ciuitas, quondam uero etiam doctissima, sui ciuis, unius acutissimi, monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberrauit oratio. Quis est enim omnium, qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? si uitae modum, actionemq. quaerimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisq. alebatur, cum oblectatione sollertiae, qui est unus suauissimus pastus animorum: alterius caede, & iniurijs, cum & diurno, & nocturno metu.

EXPLANATIO

AD *portas Agragianas*} fortasse rectius, Agraganas: ut sint eae portae, per quas iretur Agragãtum urbem, quae Graecis ἀκράγας dicebatur, ab Agraga fluuio. Quo nomine Virgilius usus,

Arduus inde Agragas.

COLVMELLAM} Demetrius, ut docet Cicero in libris de legibus, sepulcris nouis modum finiens, noluit super terrae tumulum statui nisi columellam, quae tribus cubitis non esset altior. BASIM} fundamentũ columellae sepulcralis. EXESIS} corrosis, & uetustate consumptis. GRAECIAE *ciuitas*,} Syracusae. DOCTISSIMA} tum propter Archimedem, & alios, tum maxime propter Theocritum Bucolici carminis scriptorem, qui fuit Syracusanus. CIVIS} Archimedis. AB *homine Arpinate*} de se ipso intelligit Cicero ex Arpino obscuro alioqui opido, cuius etiam fuit C. Marius. CVM *humanitate* } De hoc uerbo uide quae annotauit Gellius lib. XIII. cap. 16. MATHEMATICVM} Archimedem intelligit. TYRANNVM} Dionysium. ALTERIVS *mens*} scilicet Dionysii mens alebatur.

CICERO

AGe confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. quae regna, quas opes studijs eorum, & delectationibus antepones? etenim, quae pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris, omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse uolumus. bonum autem mentis est uirtus: ergo hac beatam uitam contineri necesse est. hinc omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, ut supra dixi, (sed dicendum illud idem paullo uberius uidetur) plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem, plenisq. gaudijs cum perspicuum sit uitam beatam existere; sequitur, ut ea exsistat ex honestate. Sed, ne uerbis solum attingamus ea, quae uolumus ostendere; proponenda quaedam quasi mouentia sunt, quae nos magis ad cognitionem, intelligentiamq. conuertant. sumatur enim nobis quidam praestans uir optimis artibus, isq. animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est; tardis enim mentibus uirtus non facile comitatur: deinde ad inuestigandam ueritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi foetus exsistit; unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturae; alter in descriptione expetendarum, fugiendarum ue rerum; tertius in iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum ueritas iudicandi.

EXPLANATIO

ETENIM, *quae pars optima*,} Probat solis animi bonis (quae uirtus est) non corporis, aut fortunae felicitatem constare. SVMATVR *enim nobis*} Depingit exemplar sapientis uiri, quale fere summi Oratoris fingit in lib. de Orat. TRIPLEX *ille animi fetus*} triplex philosophiae distributio. VNVS *in cognitione*} quae philosophia pars est naturalis, siue φυσική. ALTER *in descriptione*} ἠθική, siue moralis. TERTIVS *in iudicando*,} λογική siue rationalis.

CICERO

QVo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum is habitantem, pernoctantemq. curris? & cum totius mundi motus, conuersionesq. perspexerit, sideraq. uiderit innumerabilia caelo inhaerentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quaeque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum uagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? horum nimirum adspectus impulit illos ueteres, & admonuit, ut plura quaererent. inde est indagatio nata initiorum, & tamquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta; quaeq. cuiusque generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel loquentis origo, quae uita, quis interitus: quaeq. ex alio in aliud uicissitudo, atque mutatio; unde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria sustineantur; in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant; qui est idem infimus in rotundo. haec tractanti animo, et noctes & dies cogitanti, exsistit illa a deo Delphis praecepta cognitio, ut ipsa se mens cognoscat, coniunctamq. cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de ui, & natura deorum, studium incendit illius aeternitatis imitandae; neque se in breuitate uitae collocatam putat, cum rerum caussas alias ex aliis aptas, & necessitate nexas uidet: quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum, ratio tamen, mensq. moderatur.

EXPLANATIO

SEPTEM *alia*] sidera, quae Graece πλανῆται, hoc est errores dicuntur, quia erratici sunt, ac uagi motus. Ab incessu, inquit Plinius, uocamus errantia sidera: cum errent nulla minus illis: stata enim sunt, & ordinatissimi motus, & spatia planetarum. ILLOS *ueteres*] de quibus Ouidius:

Felices animae, quibus hoc cognoscere primum,
Inq. domos superas scandere cura fuit.

VEL *inanimi*,] carentis anima. lib. ii. de Off. Quae ad hominum uitam tuendam pertinent, partim sunt inanima, ut aurum, argentum. VEL *loquentis origo*] Virg. Vnde hominum genus, & pecudes. VICISSITVDO] Ex palingenesia, dogmateq. Pythagorae, qui apud Ouid. sic inquit,

Omnia uertuntur: nihil interit. errat, & illinc
Huc uenit: hinc illuc: & quoslibet occupat artus.

Aristoteles quoq. in libris de generatione, & corruptione aliud in aliud transmutari differit, & corruptionem unius esse alterius generationem. LIBRATA *ponderibus*;] sic Ouid. Ponderibus librata suis. Plinius aeris ui tradit cum quarto aquarum elemento librari medio spatii tellurem, eandemq. uniuerso cardine stare pendentem, librantem per quae pendent. A *deo Delphis praecepta cognitio*] In foribus enim Delphici templi praescriptum, & relatum a quibusdam ad Apollinem auctorem hoc dictum fuit, Γνῶθι σαυτὸν, idest, cognosce te ipsum. De quo Plutarch. contra Coloten ita: Ὁ δὲ Ἡράκλειτος, ὡς μέγα τι καὶ σεμνὸν διαπεπραγμένος, ἐδιζησάμην φησὶν ἐμεωυτὸν, καὶ τῶν ἐν Δελφοῖς γραμμάτων θειότατον ἐδόκει τὸ γνῶθι σαυτὸν, ὃ δὴ καὶ Σωκράτει, ἀπορίας καὶ ζητήσεως ταύτης ἀρχὴν ἐνέδωκεν, ὡς Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς εἴρηκεν.

CICERO

HAec ille intuens, atque suspiciens, uel potius omnes partes, orasq. circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio uirtutis exsistit: efflorescunt genera, partes uirtutum: inuenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda sint officia, quae degendae aetatis ratio deligenda. Quibus, & talibus rebus exquisitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus, ut uirtus ad beate uiuendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quae per omnes partes sapientiae manat, & funditur, quae rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, uera, & falsa diiudicat, disserendi ratio, & scientia. ex qua cum summa utilitas exsistit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed haec otij. Transeat idem iste sapiens ad remp. tuendam: quid eo possit esse praestantius, cum prudentia utilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis utatur. tot, tamq. uarijs uirtutibus adiunge fructum amicitiarum: in quo a doctis positum est cum consilium omnis uitae, consentiens, & paene conspirans, tum summa iucunditas e quotidiano cultu, atque uictu. quid haec tandem uita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertae tot, tantisq. gaudijs, fortuna ipsa cedat, necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est; omnesq. sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos, confiteri, beatos esse, necesse est. A. Etiamne in cruciatu, atque tormentis?

EXPLANATIO

HInc *illa cognitio uirtutis*} Pulchee moralem philosophiae pattem naturali subiungit, atque utrique postremo rationalem. Genera}ut *iustitia*, fortitudo, prudentia, & tẽperantia, quibus multae species subiciuntur, de quibus copiose differitur in. II. rhetoeicorum. Extremvm *in bonis*,} De hoc in lib. de Fin. Degendae *aetatis ratio*} De qua in Off. Seqvitvr *tertia*, } quae rationalis est, siue λογικὴ. Cvm} parum. Ad *res ponderandas*} perpendendas, logica magistra. Haec *otij* } huiusmodi a sapiente tractandum in otio, quod omni negotio pulchrius est. Idem *iste sapiens*} quem animo fingimus. Adiunge *fructum amicitiae*} De hoc longa est disputatio apud Arist. lib. ix. Ethicorum. Cvi *res refertae*} Concinnius, Cui refertae. Haec Paullus pater.

CICERO

M. An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personã philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tẽpus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, Quã pro nihilo puto; cum praesertim omne malum dolore definiat, bonũ uoluptate; haec nostra, honesta, turpia irrideat; dicatq. nos, in uocibus occupatos, inanes sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur: huic ergo, ut dixi, non multũ differẽti a iudicio ferarum, obliuisci licebit sui, & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunae; tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum: (nec uero illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi turpitudinis uerecundiam, exercitationem, consuetudinemq. patiendi, praecepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed una se dicit recordatione acquiescere praeteritarum uoluptatum: ut, si quis aestuans cum uim caloris non facile patiatur, recordari uelit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse: non enim uideo, quo modo sedare possint mala praesentia praeteritae uoluptates) sed, cum is dicat, semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare uellet, non liceret: quidnam faciendum est iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant?

EXPLANATIO

ME *in uiola*,} hoc est, in deliciis, & uitae iucunditate. An *Epicuro*, } Rursus Epicurum uerbis solum philosophari dicit, reuera nihil minus esse, quam philosophum. Avt *leue*} quod uoluptatis est. Avt *asperum*} quod doloris est A *iudicio ferarum*} nam, ut etiam inquit Arist. Voluptates gustatus, & tactus belluinae sunt. Obliuisci *licebit sui*} sibi ipsi in doctrina non constare. Firmitatem *animi*} de qua dictum est in. II. Tusculana. Gelidis *fluminibus*} lib. de legibus duos fluuios in Arpinati esse testatur, quorum alteri Fibreno nomen fuit, in quo erat insula: in altero Marianam quercum celebrat: ubi de legibus disputatio instituitur. Sed, *cum is*} Epicurus. Non *liceret*} tamquam philosopho summum bonum in uoluptate ponenti. Iis} Stoicis.

CICERO

ME quidem auctore etiam Peripatetici, ueteresq. Academici balbutire desinant aliquando; aperteq. & clara uoce audeant dicere, beatam uitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum: (ut iam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intelligo, recedamus) sint sane illa genera bonorum, dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa longe lateq. se pandant, caelumq. contingant; ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem uero sapiens extimescet? is enim huic maximae sententiae repugnat. nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraq. aegritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse uidemur superiorum disputationibus armati, & parati. dolor esse uidetur acerrimus uirtuti aduersarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiã se debellaturum minatur. huic igitur succũbet uirtus? huic beata sapientis, & constantis uiri uita cedet? quã turpe, o dij boni. pueri Spartiatae non ingemiscunt, uerberum dolore lauiati. adolescentium greges Lacedaemone uidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu, denique ut exanimarentur, prius quam se uictos faterentur. quae barbaria India uastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt, & Caucasi niues, hiemalemq. uim perferunt sine dolore; cumq. ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur.

EXPLANATIO

BALBVTIRE} dum scilicet semper haesitantes nunquam expedite proferunt quid sentiant. A *laqueis Stoicorum*} a contortis, & captiosis conclusiunculis, quas alibi etiam spinas dixit nimirum. IACENT *humi*} tamquam terrena. CAELVMQ. *contingant*;} tamquam caelestia. SAPIENS *extimescet*} Interrogatio negamus. probatum est enim in, II. Tusc. sapientem dolori non succumbere. PVERI *Spartiatae*} De his etiam supra paullo. NVDI *aetatem agunt*} De duplicibus Indicis sapientibus traditum est a ueteribus, Brachmanibus illis praestantissimis, & his longe inferioribus Gymnosophistis, de quibus hoc loco mētio fit. SINE *gemitu aduruntur.*} sicuti Calanus fecit, Alexandri familiaris, de quo supra in Tusc. II.

CICERO

MVLIERES *uero in India, cum est cuiusq. earum uir mortuus, in certamen, iudiciumq. ueniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptae. quae est uictrix, ea laeta, prosequentibus suis, una cum uiro in rogum imponitur: illa uicta, maesta discedit. numquam naturam mos uinceret: est enim ea semper inuicta. sed nos umbris, delicijs, otio, languore, desidia animum infecimus, opinionibus, maloq. more delenitum molliuimus. Aegyptiorum morē quis ignorat? quorum imbutae mentes prauitatis erroribus; quāuis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent. De hominibus loquor, quid bestiae? non ne frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestres cursus, lustrationesq. patiuntur? non ne pro suo partu ita propugnant, ut uulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quae perferant, quaeq. patiantur ambitiosi honoris caussa; laudis studiosi, gloriae caussa; amore incensi, cupiditatis. Plena uita exemplorum est: sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit.*

EXPLANATIO

MVLIERES *uero in India*,} Supra quoque de iisdem: plura uero Herodot. in Therpsic. & Diod. lib. XIX. Onesicritus auctor est, ideo uxores cum uiris defunctis cremari, quod, cum aliquando adolescentulos adamarent, a uiris secedebant, uel eos ueneno interimebant. Vt ergo maleficia tollerentur, hanc legem conditam esse tradit: quae profecto & lex, & caussa neque Straboni, neque alijs satis probabilis uidetur. INFECIMVS, *opinionibus*} ineluibilibus opinionibus intinximus. MALOQ. *more*} usu, & consuetudine uitae. Significat autem mos & συνήθειαν, ut hoc loco: cum usurpatione diuturna, aliqua iam quasi legis uim obtinuerunt quae sunt νόμιμα, & Herod νόμιμα, & omnino νόμοι, saepenumero uitiosissima, & scortatio uirginum Lydarum, & humanae, atque adeo patriae carnis cibus apud Indos, & latrocinia Germanorum. AEGYPTIORVM *morem*} Huius gentis superstitionem eleganter praeter alios perstringit, Iuuen. Saty. QVAMVIS} carnificinam quemcumque cruciatum. IBIN} Ibis, quam pleriq. ciconiam falso credunt, auis est Aegypti peculiaris: cuius duo genera: altera magnitudine, & figura ciconiae similis, altera tota nigra. Pro re digna annotatu memorat Plinius, Ibin olim in Alpibus uisam, cū sit, ut dixi, peculiaris Aegypti. FELEM} Graece αἴλουρος, Latine Feles dicitur: est autem id animal, quod uulgo Catum nominant apud Columellam, & Varronem feles accipi uidetur pro eo animali, quod uulgos Foinum & Marturellum appellat. Ouid. canit Dianam olim ob metum gigantum in felem esse transfiguratam, quod & Higinus quoque memorat. Plinius ait in XI. oculos felium in tenebris fulgere. idem in X. auctor est feles excrementa sua obruere effossa terra, intelligentes odorem illum indicem sui esse. LVSTRATIONES} circuitiones, nam Lustrare est circuire. Virgil. Lustrat Auentini montem. Lustra dicuntur ferarum habitacula: alias lustra pro lupanaribus accipiuntur apud Cicerone, Plautum, Horatium, & alios. GLORIAE *caussa*;} Potest esse suppositicium Caussa, certe necessarium non est. Haec Paullus pater.

CICERO

DABIT. *dabit, inquam, se in tormenta uita beata; nec iustitiam, temperantiam, in primisq. fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cū tortoris os uiderit, consistet; uirtutibusq. omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores, ut ante dixi, limenq. carceris. quid enim ea foedius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quae tamen fieri nullo pacto potest. nec enim uirtutes sine beata uita cohaerere possunt, nec illa sine uirtutibus. itaq. eam tergiuersari non sinent, secumq. rapient ad quemcumque ipsae dolorem, cruciatumq. ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, quod paenitere possit, facere, nihil inuitum; splendide, constanter, grauiter, honeste omnia; nihil ita exspectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac nouum accidisse uideatur; omnia ad*

suum

suum arbitrium referre; suis stare iudicijs.quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non potest.Stoicorum quidem facilis conclusio est.qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturae, cumq. ea conuenienter uiuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, uerum etiam potestate; sequatur, necesse est, ut, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem uita beata sit.ita fit semper uita beata sapientis.

EXPLANATIO

DABIT *se in tormenta* } Docet sapientem etiam in tormentis esse beatum, quia nullo pacto esse possit, ut inuicem disiungantur uictus, & uita beata. QVOD *tamen fieri* } Similiter quidem & Tusc. III. repertitur haec particula: cum soleat respondere ad Quamuis, Etsi, Quamquam: ut ἀπόδοσις, aduersatiuae condicionis. QVOD *paenitere possit,* } lib. II. Rhetoric, Verum id facinus sit, quod paenitere fuerit necesse. SVIS *stare iudicijs* } Atqui magna mortalium pars uiuit ad opinionem, & more pecudum sequimur antecedentium gregem. CONGRVERE *naturae* } lib. III. de Fin. ait Cato, Relinquitur, ut bonũ summum sit uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quae natura eueniant, seligentem quae secundum naturam, & si quae etiam contra naturam sunt, reijcientem, id est conuenienter congruenterq. naturae uiuere. NON *officio solum, &c.* } id est non solum ut debeat, sed etiam ut possit ita uiuere: tamquam in sapientis potestate sit uiuere secundum naturam.

CICERO

HABES, quae fortissime de beata uita dici putem. &, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris etiam uerissime. A. Melius quidem afferre nihil possum: sed a te impetrare libenter uelim, nisi molestum sit, quoniam te nulla uincula impediunt ullius certae disciplinae, libasq. ex omnibus quodcumque te maxime specie ueritatis mouet; quod paullo ante Peripateticos, ueteremq. Academiam hortari uidebare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos, id uelim audire quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti; quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, ut ab alijs possit ipsa per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. &, quoniam uideris hoc uelle, ut, quaecumque dissentientium philosophorum sententia de finibus sit, tamen uirtus satis habeat ad uitam beatã praesidij: quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus: si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est; necesse est semper beatum esse sapientem: sed quaeramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc praeclarum quasi decretum beatae uitae possit omnium sententijs, & disciplinis conuenire. sunt autem hae de finibus, ut opinor, retentae, defensaeq. sententiae: primum simplices quattuor; nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici; nihil bonum, nisi uoluptatem, ut Epicurus; nihil bonum, nisi uacuitatem doloris, ut Hieronymus; nihil bonum, nisi naturae primis bonis, aut omnibus, aut maximis, frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat.

EXPLANATIO

NISI *quid tu melius* } Sic Horatius,

——Si quid nouisti melius istis,
Candidus imparti: si non, his utere mecum.

NVLLA *uincula* } quoniam nulli philosophorum sectae addictus es. SINE *retractatione* } dubitatione, aut recusatione. LIBERTATE: } in partes omnes discurrendi: ut, omnibus inspectis, id maxime probemus, quod aut uerum, aut uero propius esse uideatur NOBIS *solis* } nimirum nulli sectae addictis. SENTENTIA *de finibus* } uidelicet, quid sit summum bonum CONTRA *Stoicos,* } lib. II. de nat. de. & lib. II. de Fin. Carneades in Stoicos inuehitur SI *fines bonorum recte posuerunt;* } collocatur in uirtute sola, atque honesto. DECRETVM } Graeci Dogma appellant. SVNT *autem de finibus* } Breuiter colligit diuersas philosophorum sententias de finibus: ut ex hoc, si fieri potest, ostendat uitam beatam esse in sapiente. NATVRAE *primis bonis* } ut incolumitatem conseruationemque omnium partium, ualetudinẽ, sensus integros, uires, pulchritudinem, ceteraq. generis eiusdem.

CICERO

HAEC igitur simplicia, illa mista: tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo ueteres Academici secus. uoluptatem cum honestate Clitomachus, & Calipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. hae sunt sententiae, quae stabilitatis aliquid habeant. nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, non nullorumq. aliorum euanuerunt. hi quid

possint obtinere, uideamus, omissis Stoicis: quorum satis uideor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata caussa est, praeter Theophrastum, & si qui, illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod fere faciunt, ut grauitatem, dignitatemq. uirtutis exaggerēt. quam cum ad caelum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere. nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quamquam enim sint in quibusdam malis: tamen hoc nomen beati longe & late patet. nam ut quaestuosa mercatura, fructuosa oratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper uacet, sed si multo maiori ex parte exstet in utraque felicitas: sic uita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici potest.

EXPLANATIO

HAEC *igitur*] iam dicta bona. SIMPLICIA] subandi, sunt. ILLA.] bona, quae sequuntur. NAM *Aristonis, Pyrrhonis*.] Lib. v. de Fin. in hanc sententiam sic scribit: Iam explosae, eiectaeq. sententiae Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt. THEOPHRASTVM] Hic nobilissimus Peripateticorum in libro de beata uita scripsit beatum esse non posse, qui crucietur, quiq. in dolore sit. dolores enim corporis in malis numerat, & fortunae naufragia. AD *caelum extulerint*.] Prouerbialis hyperbole RELIQVA] scilicet bona corporis, & fortunae. Ex *collatione*] si conferantur cum uirtute.

CICERO

SEQVETVR *igitur, horum ratione, uel ad supplicium beata uita uirtutem, eumq. ea descendet in taurū, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit, Diodoriq. sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. Reliqui habere se uidentur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui desertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq. condocefaciat, ut ea, quae bona, mala ue uideantur, possit contemnere. nam, quae tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis caussa, & hercle omnium reliquorū. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo si placet, quem mollem, quem uoluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisq. doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, ut ex tempore quasi effutire uideatur? de morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet; quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quae sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate. Quid tandem? isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se habent, quam Epicurus? an ad cetera, quae mala putātur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit? neque tamē quisquam philosophorum. hic uero ipse quam paruo est contentus? nemo de tenui uictu plura dixit. etenim, quae res pecuniae cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiae suppetant, cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, uel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his uerbis,*

EXPLANATIO

CVMQ. *ea*] scilicet, uirtute. IN *taurum*,] in tormenta, cruciatusq. tauri Phalaridis. CALLIPHONTIS] qui uoluptatem com honestate copulauit DIODORIQ.] qui indolentiam honestati adiunxit. RELIQVI] philosophi. QVEM *mollem*,] Epicurum intelligit. BEATVM *appellat*] Epicurus in epistola ad Hermachum, de qua in lib. II. de Fin. EFFVTIRE] inepte, & inconsulte loqui. Horatius,

Effutire leues indigna tragoedia uersus.

BREVITATE *consolatur*,] Ita enim dicebat Epicurus: Dolor, si sommus, breuis; si longus leuis. ISTI *grandiloqui*] Peripateticos dicit, & Stoicos, qui grandia loquuntur, & grauia. CONTRA *haec duo*] dolorem, & mortem. QVIS] ex ijs, qui philosophi non sunt. quam philosophorum nemo extimescit. HIC *uero ipse*] Epicurus, nempe qui se aqua, & pane cibario contentum esse scribit in quadam epistola, & caseum inter lautitias numerat. AN *Scythes Anacharsis*] Cum hactenus Cicero rationibus usus sit, nunc ab exemplis, id quod proposuit, affirmare contendit. FACERE *non potuerunt?*] facere uidetur, planeq. otiosum esse uerbum, Facere. quod si absit, multo erit elegantius. subauditur enim, quod in proximo superiore membro dictum est; Pro nihilo pecuniam ducere. hoc loquendi genere uts additur, atque etiā ornamētum orationi: idq. peritu Latinae linguae & facile in antiquorum scriptis agnoscunt, & libenter ipsi,

ipsi, cum sententia postulat, imitantur. exemplorum apud Ciceronem plena sunt omnia: sed tribus, aut quattuor, ne multitudo fastidium pariat, contenti erimus. Tusc. II. Ergo haec ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq. non poterit? Tusc. III. Timor ijs aegritudinem potuit repellere, ratio, ac sapientia uera non poterit? Tusc. IV. Animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt. Item in Oratore: An uictus hominum, Atheniensium beneficio excolui potuit, oratio non potuit? Et in Oratione pro Balbo: An lingua, & ingenio patefieri aditus ad ciuitatem potuit, manu, & uirtute non potuit? Quibus in locis tum pronunciata similiter sententia, tum etiam conclusa cognoscitur. Haec Paullus pater.

CICERO

ANACHARSIS Hannoni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorū callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne uescor. quare tu ad quietum me licet: munera autē ista, quibus es delectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona. Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura uitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna uis auri, argentiq. ferretur, quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporibus illis, Athenis praesertim, maxima, adduxit legatos ad cenam in Academiam; ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet; quid? uos hesterna, inquit, cenula non intellexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores uidisset, triginta minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem uideretur. At uero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, nunc quidem paullulum, inquit, a sole. offecerat uidelicet apricanti. & hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum uita, fortunaq. superaret: sibi nihil deesse, illi nihil satis umquam fore: se eius uoluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse.

EXPLANATIO

SCYTICUM *tegmen* } ex ferarum tergoribus. SOLORUM *callum* } callosa pedum cutis. Innuit se nudis pedibus incedere solitum, & iam callum duxisse. PULPAMENTUM *fames* } Alludit ad prouerbium: Optimum obsonium fames. IN *pompa* } sacrorum apparatu. QUINQUAGINTA *talenta* } hoc est, triginta milia coronatorum. IN Academiam } Fuit enim Xenocrates Platonis discipulus, uixitq. plurimū in Academia: ut auctor est Laertius. NUMERARI } illa scilicet talenta, quae pro dono miserat Alexander. HESTERNA } superioris diei. PECUNIA *non egeret?* } quia frugalissimus, paruo contentus, non eget pecunia. UT *Cynicus*, } cuiusmodi erant Cynici: adeo enim inuerecundi, ut in propatulo coeant, & licenter maledicant. Haec Plutarchus in Alexandro: cum non uenisset ad Alexandrum Diogenes, ut sperauerat, ipse Corinthum ad eum in Cranium ubi diuersabatur, accessit. cumq. compellasset, interrogauit, Numquid uellet? tum Diogenes, *Μικρὸν, εἶπεν, ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετάστηθι.*

CICERO

VIDES, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diuiserit, nō nimis fortasse subtiliter, utiliter tamē; partim esse naturales, & necessarias; partim naturales, & non necessarias; partim neutrum: necessarias satiari posse paene nihilo: diuitias enim naturae parabiles esse. Secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendū difficile censet, nec uero ad carendum. Tertias, quod essent plane inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, haeq. uoluptates sigillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt, quaerunt tamen copiam. nam & obscenas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt; easq. si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, aetate, figura metiendas putant; ab ijsq. abstinere minime esse difficile, si aut ualetudo, aut officium, aut fama postulet: omninoq. genus hoc uoluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse numquam. Totumq. hoc de uoluptate sic ille praecepit, ut uoluptatem ipsam per se, quia uoluptas sit, semper optandam, expetendamq. putet; eademq. ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac usurum compensatione sapientem, ut uoluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiat, maiorem efficientem uoluptatem: omniaq. iucunda, quamquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen: quocirca corpus gaudere tam diu, dum praesentem sentiret uoluptatem; animum & praesentem percipere pariter cum corpore, & prospicere uenientem, nec praeteritam praeterfluere sinere: ita perpetuas, & contextas uoluptates in sapiente fore semper, cum exspectationi speratarum perceptarum memoria iungeretur. Atque ijs similia ad uictum etiam transferuntur; extenuanturq. magnificētia, & sumptu epularum, quod paruo cultu natura contenta sit. etenim, quis hoc non uidet, desiderijs ista condiri omnia?

EXPLANATIO

NON *nimis fortasse* } Reprehendit hanc Epicuri diuisionem etiam lib. II. de Fin. ESSE *parabiles* } nam, cum natura minimis rebus contenta sit, qui ad naturam uiuit, numquam est pauper. SECVNDVM *genus* } Naturales, & non necessarias cupiditates intelligit: ut sunt lautiores cibi, & uina generosa. TERTIAS } quae neque naturales sunt, neque necessariae: ut statuarum collocationes, ut aulaea, ut famulitium cultius, & eiusmodi, quae circa nos sunt. IN *medio* } naturalium, scilicet, & necessariarum cupiditatum. PRODESSE *numquam* } In hanc sententiam dicere solebat Pythagoras tum uenaream uoluptatem esse exercendam, cum homo se ipso infirmior esse uelit. PARVO *cultu* } Sic Seneca: Paucis natura eget, opinio multis. DESIDERIIS } cum desiderantur: ut, cum latrat stomachus, optimum condimentum est fames, ita sitienti aqua, frigenti quod uis amiculum, &c.

CICERO

DARIVS in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit umquã se bibisse iucundius. numquam uidelicet sitiens biberat. nec esuriens Ptolemaeus ederat. cui cum peregrinanti, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset; nihil uisum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum usque ad uesperum contentius ambularet; quaesitumq. esset ex eo, quare id faceret; respondisse, se, quo melius cenaret, obsonare ambulando famem. quid? uictũ Lacedaemoniorum in Phiditijs nonne uidemus? ubi cum tyrãnus cenauisset Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum, inquit: condimenta enim defuerunt. quae tandem, inquit ille? labor in uenatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. his enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur.

EXPLANATIO

DARIVS *in fuga* } Refertur & ab Arriano, Curtio, alijs. & non absimile est, quod de Artaxerse Plutarchus memoriae prodidit. PTOLEMAEV } De Ptolemaeo Lagi forte intelligẽdum, cuius frugalitas etiam praeter alios commendatur. Erat autem hoc commune nomen Aegyptiorum regibus. IN *casa* } in domo uili, & rustica. SOCRATEM *ferunt* } Meminit Athaeneus lib. IV. Dipnosoph. CONTENTIVS } citatiore gradu, quo maius esset exercitium. Atque id etiam lib. II. de Fin. refert solitum dicere Socratem, cibi cõdimentum esse famem, potionis sitim. OBSONARE } pro, obsonio parare. VICTVM *Lacedaemoniorũ* } Vide Plutarch. in Lycurgo, non nihil a Cicerone discrepantem: & Arist. lib. I. Polit. cáp. 8. quamquam apud Xenoph. in Lacedaemoniorum Rep. legatur, φιλίτιον. IN *Phiditijs* } sic uocabant conuiuia sua Spartani a parcimonia ἀπὸ τοῦ φείδεσθαι, quod est parco: siue ἀπὸ τῆς φιλίας, ab amicitia, cuius conciliandae, confirmandaeq. caussa uidebantur instituta: unius uidelicet solum litterae immutatione τοῦ λ in δ tamquã φιλίτια. Vide Plutarch. in Lycurgo. DIONYSIVS } Plutarch in dictis regum. AB *Eurota* } fluuio prope Spartam, ad cuius ripam se exercere iuuentus solebat.

CICERO

ATQVE hoc non ex hominum more solum, sed etiã ex bestijs intelligi potest, quae, ut quidquid obiectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentae non quaerunt amplius. Ciuitates quaedam uniuersae, more doctae, parcimonia delectantur, ut de Lacedaemonijs paulio ante diximus. Persarum a Xenophõte uictus exponitur: quos negat ad panẽ adhibere quidquam, praeter nasturtium. quamquam, si quaedam etiã suauiora natura desideret, quam multa ex terra, arboribusq. gignũtur cum copia facili, tum suauitate praestantia? adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in uictu: adde integritatem ualetudinis. confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tamquam opimos boues: tum intelliges, qui uoluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq. uictus esse in desiderio, nõ in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cenauisset apud Platonem, eoq. conuiuio admodum delectatus esset, uidissetq. cum postridie, dixisse, uestrae quidem cenae non solum in praesentia, sed etiam postero die iucũdae sunt. Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, & potione completi? est praeclara epistola Platonis ad Dionis propinquos; in qua scriptum est his fere uerbis. Quo cum uenissem; uita illa beata, quae ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq. mensarum, nullo modo mihi placuit; bis in die saturum fieri, nec umquam pernoctare solum, ceteraque, quae comitantur huic uitae, in qua sapiens nemo efficitur umquam, moderatus uero multo minus. Quae enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur iucunda uita potest esse, a qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali, opulentissimi Syriae regis, error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:

Haec habeo, quae edi, quaeq. exsaturata libido
Hausit, at illa iacent multa, & praeclara, relicta.

EX-

EXPLANATIO

ATQ. *hoc*} naturam scilicet parco uictu, & simplici esse contentam. QVIDQVID *obiectum est*} Aut, Vt, abundat: Aut, pro Quidquid, legendum est, Quid: aut, Quidquid, hic accipiendum pro Quidque: ut apud Lucretium lib. II. Inq. suos quidquid rursus reuocare meatus. Et lib. IV. Semper enim summum quidquid de rebus abundat. Et lib. V. Sic unum quidquid paullatim protrahit aetas In medium. Possem ex oratoribus loca recitare: sed ego in Latinis locutionibus, ubi quid eiusmodi occurrit, quod sine exemplorum comprobatione durius uideatur, libentius poetarum utor auctoritate, quam oratorũ. Sunt enim poetae certiores Latinae linguae testes: propterea quod metri ratio facit, ut mutationi non tam facile locus sit, quod in oratoribus contra uidemus. Haec Paullus pater. A *Xenophonte*} lib. I. de Paedia Cyri, & Strabo lib. XV. CVM *copia facili*} Dicaearchus in lib. antiquitatum refert sub Saturno, id est, in aureo saeculo, cum omnia humus funderet, nullum comedisse carnes, sed uniuersos uixisse frugibus, & pomis, quae sponte terra gignebat. INTEGRITATEM *ualetudinis*} Nihil enim aeque fugat aegritudinem, ac uictus modestia: quemadmodum nulla est morborum expeditior materia, ut uastarum, lautiorumq. epularum luxus. RVCTANTES} ex crapula scilicet, & cruditate.

CICERO

QVID aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non in regis sepulcro inscriberes? haec habere se mortuũ dicit, quae ne uiuus quidem diutius habebat, quam fruebatur.

EXPLANATIO

TIMOTHEVM,} Cononis filium: de hoc Athenaeus lib. X. Idẽ & Plutarchus in praeceptis salubribus. ETIAM *postero die iucundae sunt*} quia sobrius melius ualet, & facilius euigilat. In hanc sententiam est illud Horatii.

Alter ubi dicto citius curata sopori
Membra dedit, uegetus praescripta ad munia surgit.

EPISTOLA *Platonis*} Exstat illa etiamnum Graece. Et abierunt in prouerbium, Siculae, siue Syracusanae, & Italicae mensae. DIONIS} Syracusani. Assectator Platonis fuit, & liberatis tyrannide Syracusis, nefaria perfidia Callipi Atheniẽsis fuit interfectus. PERNOCTARE,} Plato dixit, κοιμᾶσθαι: quod est Dormire: Pernoctare uero, est, per noctem manere. PERNOCTARE *solũ*:} ceu, qui libidinibus liquescãt. COMITANTVR *huic*} Constructio Graeca ἕπονται τούτῳ τῷ βίῳ, cum alioqui accusatiuo iungi soleat. SARDANAPALI,} Assyriorũ regis, cuius luxus, ac mollicies etiã prouerbio locum fecit. Meminit ipsius Diodorus lib. III. Iustinus lib. I. Strabo lib. XIV. Athenaeus. VIII. & XII. Plutarchus de fort. Ale. Apud Athenaeũ.

Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα καὶ σὺν ἔρωτι
τέρπν' ἔπαθον: τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται.

IN *regis*} quem decet sobrietas, & cura populorum: unde Homerus regem appellat ποιμένα λαῶν, id est, pastorem populorum.

CICERO

CVR igitur diuitiae desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finit? signis, credo, tabulis, ludis. si quis est, qui his delectetur; non ne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quae qui priuati habent, nec tam multa & raro uident, cum in sua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. Dies deficiet, si uelim paupertatis caussam defendere. aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam paruis rebus egeat, quam uilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? uide, ne plus commẽdatio in uulgus, & haec, quae expetitur, gloria molestiae habeat, quam uoluptatis. Leuiculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculae, ut mos in Graecia est, insusurrantisq. alteri, Hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui uidelicet didicerat non multum ipse secum.

EXPLANATIO

SIGNIS} simulacris, siue statuis fabrefactis, quae passim in theatris spectandae exhibebantur, quemadmodum & pictae tabulae. QVOS *tamen pungit aliquid*} Exstat inter Verrinas Ciceronis oratio, quae inscribitur de signis, qua docet Verrem omnia signa, simulacraq. tam deorum, quam hominũ, fabérrime facta, ex tota Sicilia sustulisse, & intra domum comportasse. Merito igitur punguntur in animo, qui, illas suas contemplantes, signis, ac tabulis pictis exculias, recordantur haec omnia se le ex rapinis, & iniurijs comparasse. HVMILITAS} uilitas generis: humiles enim Latini uocant obscuro loco, & tenui natos. POPVLARIS *offensio*} repulsa. COMMENDATIO *in uulgus*} gratia apud uulgum, quam candidati honorũ captabant summo studio. LEVICVLVS *Demosthenes*} tamquam leuis, mobilisq. gloriationis impulsu lactatus. VT *mos in Graecia est*} morem ferendae aquae Homerus iudicauit Iliad. ξ

Καικεν ὁ δ᾽ ἂν φορήσῃς μεταφίδες, ὃ ὑδρίης πολλ᾽ ἀσκαζομένη.

Hic est ille Demosthenes.} οὗτος ἐκεῖνος ὁ Δημοσθένης. QVANTVS orator?} quo Athenas ipsas magis Atticas non fuisse autumat idem M. Tullius in Orat. APVD alios} apud populum Atheniensem, ideoq. aurae popularis plus, quam par est, fuit auidior. NON multum ipse secum} Non more philosophorum se ipsum intus excusserat: non enim pependisset ex iudicio uulgi.

CICERO

INTELLIGENDVM est igitur, nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni, inquit, Athenas, Democritus, neque me quisquam ibi agnouit. constantem hominem, & grauem, qui glorietur a gloria se abfuisse. An tibicines, iiq., qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus numerosq. moderantur; uir sapiens, multo arte maiore praeditus, non quid uerissimum sit, sed quid uelit uulgus, exquiret? an quidquam stultius, quam, quos singulos sicut operarios, barbarosq. contemnas, eos aliquid putare esse uniuersos? ille uero nostras ambitiones, leuitatesq. contemnet, honoresq. populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam paenitere coepit, contemnere. Est apud Heraclitum physicũ de principe Ephesiorum Hermodoro: uniuersos ait Ephesios esse morte multandos, quod, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: Nemo de nobis unus excellat; sed, si quis exstiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? non ne omnem exsuperantiam uirtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Graecorum, quam nostra, proferre) nõne ob eam caussam expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset? Quantis igitur molestijs uacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? ijs, dico, litteris, quibus infinitatem rerum, atque naturae, & in hoc ipso mundo caelum, terras, maria cognoscimus.

EXPLANATIO

IGNOBILITATEM} Gloriae ignobilitatem opponit per antitheton. VENI *Athenas*,} Idem de Democrito refert Laertius. SVO, *non multitudinis arbitrio*} pessimus enim iudex est turba, utpote inconsulta, imprudens, temeraria. ALIQVID *putare uniuersos*?} si enim partes improbae, totum quoque minime probum erit. ILLE} nempe uir sapiens. EST *apud Heraclitum*} Heracliti uerba apud Laertium sunt haec: Ἄξιον Ἐφεσίοις ἡβηδὸν ἀπάγξασθαι πᾶσι καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν &c. HERMODORO:} Plin. lib. XXXIV. dicit hunc fuisse interpretem legum decemuiralium, eiq. ob id statuam publice dicatam. EXSVPERANTIAM *uirtutis oderunt*.} De hoc Arist. Polit lib. II, & Plutarch. in Aristide, & alibi de Ostracismo. LITTERIS, *quibus infinitatem*} Philosophiam intelligit.

CICERO

CONTEMPTO igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exsilium, credo: quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi uoluntatem malum est: quam sit ea contemnenda, paullo ante dictum est. sin, abesse a patria miserum est: plenae miserorum prouinciae sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. At multantur bonis exsules: quid tum? parũne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam uero, exsilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis, quaerimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi nobilissimi cõsumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno Cleanthes, Chrysippus Antipater, Carneades, Panaetius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij; qui, semel egressi, nunquam domum reuertere. At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiẽte enim est * *haec omnis oratio, cui iure id accidere non possit: nam iure exultantem consolari non oportet. Postremo, ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad uoluptatem ea referunt. quae sequitur in uita, ut, quocumque haec loco suppeditent, ibi beate queant uiuere. itaque ad omnem rationem Teucri uox accommodari potest; Patria est, ubicumque est bene.*

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit. totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur.

EXPLANATIO

AT *multantur boni*} hypophora. QVID *tum*?} Antypophora. LACYDES} Cyreneus fuit, & Athenas profectus Arcesilae successit in Academia. Appellatus est Oeconomicus, quia rei familiaris magnam curam habebat, anulo obsignans panarium. Dicitur Anser adhaesisse comes perpetuus Lacydi, nusquã ab eo, non in publico, non in balneis, non noctu, non interdiu digressus. AT *enim non sine ignominia afficere poterit sapientem.*} Locus recte stellula notatus: mendum enim subesse constat. fortasse ita restitui posset: At enim non erit sine ignominia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est haec omnis oratio. Sententia certe haec uidetur esse quibus autem uerbis explicanda sit, statuere nostrum non est. studiosi libros antiquos adeant, & eorum ope utentes locum emendent. Haec Paullus pater. TEVCRI} Telamonis filij. PATRIA *est*,} Ex tragoedia quapiam, Teucri exsulantis uerba. Tale etiam est illud Ouid.

Omne solum forti patria est, ut piscibus aequor.

CVIATEM} cuius patriae, & gentis.

CICERO

QVID T. Albutius? non ne animo aequissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quod in patria uiuebat, quam Metrodorus, quod Athenis? aut Plato Xenocratem uincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti uero ista ciuitas aestimanda est, ex qua boni, sapientesq. pelluntur? Damaratus quidem Tarquinij, regis nostri, pater, tyrannum Cypsellum quod ferre nõ poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas cõstituit, ac liberos procreauit. nũ stulte anteposuit exsulij libertatẽ domesticae seruituti? Iam uero motus animi, solicitudines, aegritudinesq. obliuione leniũtur, traductis animis ad uoluptatem. non sine caussa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in uoluptatibus. ex quo efficí putas ille, quod quaerimus, ut sapiens semper beatus sit.

EXPLANATIO

QVID T. *Albũtius* } De hoc in primo de Fin. EPICVRI *legibus paruisset* } hoc est, nõ accessisset ad remp. nam dum remp. administrare pulchrum esse ducit, in exsulium eiectus est. QVI } quomodo. Sensus est: patriam nihilo fecisse beatiores philosophos, quod Athenis uincerent, & quod Athenis philosopharentur. non enim locus, sed animus facit hominem beatum. AVT *Plato Xenocratem* } qui Chalcidensis erat. ARCESILAM, } qui Pythaneus. ISTA *ciuitas* } Athenas intelligit, ex qua optimi quique in exsuliũ acti leguntur. DEMARATVS, } De eodem Liuius, Dionysius, Strabo, alij.

CICERO

ETIAM ne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim. horribilis ista caecitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent, ceteras uoluptates in ipsis habitare sensibus; quae autem adspectu percipiãtur, ea non uersari in oculorum ulla iucunditate; ut ea, quae gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus in ea ipsa, ubi sentimus, parte uersentur. in oculis tale nihil fit. animus accipit, quae uidemus. animo autẽ multis modis, uariisq. delectari licet, etiam si non adhibeatur adspectus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui uiuere est cogitare: sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim, si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscenius, sed non absurda sententia est: cuius caecitatem cũ mulierculae lamentarentur, Quid agitis, inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas esse nocturna?

EXPLANATIO

ETIAMNE, } Est ueluti obiectio inquirentis. ETIAM } affirmantis nota: quae perinde ualet, ac si respondeat, sapientem hauddubie beatum futurum, etiam si obcaecetur, atque obsurdescat. HORRIBILIS } quae scilicet obijcitur tamquam horribile malum.

CICERO

APPIVM quidem, ueterem illum, qui caecus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus: cum, quorum res esset, sua ipsi non uidebant, caecum adhibebant ducem. pueris nobis, Cn. Aufidius, praetorius, & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberãtibus deerat, & Graecam scribebat historiam, & uidebat in litteris. Diodotus Stoicus caecus multos annos nostrae domi uixit. is uero, quod credibile uix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quam antea, uersaretur; & cũ fidibus, Pythagoreorum more, uteretur; cumq. ei libri noctes & dies legerentur; quibus in studijs oculis non egebat; tamen, quod sine oculis fieri posse uix uidetur, geometriae munus tuebatur, uerbis praecipiens discentibus, unde, quo, quamq. lineam scriberent.

EXPLANATIO

APPIVM } doctorum uirorum, qui caeci fuerint, exemplis aliquot probat Cicero caecitatem non obstare sapienti, quo minus esse possit beatus. Appij Claudij censura clara est, qua uiam Appiam muniuit, & aquam Appiam in urbem duxit. Ipse uero censor luminibus captus. auctores Liuius, Valerius, Dionysius, & alii. C. *Drusi* } iureconsulti. nam fuerunt multi etiam alij Drusi. CONSVLTORIBVS } sic

 uocantur,

uocantur, qui de iure consulunt, hoc est consilium petunt: sicut Cõsulti, qoi consilium dant. DIODORVS} Meminit huius etiam de Fin. & alibi. FIDIBVS *Pythagoreorum more*} Hos ad Lyrae modulos & obdormire, & euigilare solitos, tradunt scriptores.

CICERO

ASclepiadem ferunt, non ignobilem Eretricũ philosophum, cum quidam quaereret, quid ei caecitas attulisset, respondisse, ut puero uno esset comitatior. ut enim uel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Graecis, quotidie: sic caecitas ferri facile possit, si non desint subsidia ad ualetudinem. Democritus, luminibus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat, at uero bona, mala; aequa, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parua poterat: & sine narietate colorum licebat uiuere beate, sine notione rerum non licebat. atque is uir impediri animi etiam aciem adspectu oculorũ arbitrabatur: & cum alij saepe, quod esset ante pedes, non uiderent; ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum caecum fuisse. at eius picturam, nõ poesim, uidemus. quae regio, quae ora, qui locus Graeciae, quae species formae, quae pugna, quae acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quae ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit?

EXPLANATIO

VT *puero uno*} quo duce, ac uelnti scipione utefetur. unde etiam Scipionum nomen duxisse originem tradunt. SI *liceat*} mendicando quaeritare fulcimina uitae. SVBSIDIA *ad ualetudinem*} necessaria caecis. LVMINIBVS *amissis*} Democritus semetipsum excaecasse dicitur, quia existimaret commentationes animi in contemplandis naturae rationibus uegetiores, & exactiores fore, si eas uidendi illecebris, & oculorum impedimentis liberasset. id quod tamen refellit Plutarch. in lib. de Curiositate. SINE *narietate colorum*} De coloribus enim caecus iudicium ferre non potest. QVOD *ante pedes*} Prouerbiale, a scommate ancillae in Thaletem deductum. de quo uide Laertium. Et seruus apud Terentium, sapiẽtis esse dicit, Non quod ante pedes modo est uidere, sed etiam illa quae futura sunt perspicere. HOMERVM *caecum*} Cumaei, & Iones captos oculis homeros appellant: quod homeris, id est itineris ducibus egeant. inde Homerum poetarum archetypum, qui oculos amisit, cum prius Melesigenes diceretur, nomen sortitum fuisse tradunt Plutarch. & Herodotus in eius uita. Vide Velleiũ Pateruulũ li. 1. PICTVRAM *non poesim*} Magna laus Homericae poeseos, quasi oculis cerni, non legi uideantur, quaecumque describuntur apud illum, ob illustrem omnium expressionem. Atqoe hoc respexit etiam Horatius in Arte, cum inquit: Vt pictura, poesis erit.

CICERO

QVid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent, huic discendi, quaerendiq. diuinae delectationi toto se animo dedidissent? itaque augurem Tyresiam, quem sapientem fingunt poetae, numquã inducunt deplorantem caecitatem suam: at uero Polyphemum Homerus, cum immanem, ferumq. finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusq. laudare fortunas, quod, qua uellet, ingredi posset, & quae uellet, attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quam aries ille, prudentior. In surditate uero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quod male audiebat, etiam si, ut mihi uidebatur, iniuria.

EXPLANATIO

ANAXAGORAS Clazomenius fuit, non modo generis gloria, & diuitijs, uerum animi quoque magnitudine clarissimus. Cum autem studio doctrinarum flagraret, patrimonium solum suis reliquit, & ad speculandum rerum naturam se in exteras nationes contulit: cuidam uero se compellanti, Nulla ne tibi patriae cura est? dixit, Mihi uero patriae cura, & qoidem summa est, digitum in caelum intendens. DEMOCRITVS} Hunc satis constat diuitiis opulentum fuisse, ut pater eius epulum hospitaliter dederit exercitui Xerxis. Ipse tamen, quo magis uacuo animo studijs litterarum operam impenderet, patrimoniũ suum patriae, quae Abdere dicebatur, dono dedit. Cognominatus est Gelasinos a risu. illi enim ridenda uidebantur cuncta inferiora. AVGVREM *Tyresiam*} De Tyresia Thebana fatiloqoo a Iunone excaecato, passim poetae meminere, tam Latini, quam Graeci. Homerus in Odyssea Tyresiam dixit apud inferos solum sapere: ceteros umbrarũ uagari modo. POLYPHEMVM} Odyssea. 1. CYCLOPS} generale nomẽ eorũ, qui in Sicilia fuisse a poetis finguntur unoculi, quod unũ solũ in frõte oculũ gestarẽt, Argolici clypei, aut Phoebeae lampadis instar, ut eleganter in III. Aeneid. canit Virgilius. IN *surditate*}

Neque

Neque surditatem obstare sapienti, quo minus felix censendus sit, non magis quam caecitatem, deinceps exemplis probat. SVRDASTER} modice, & parum surdus. MALE *audiebat*} Forte propter auaritiã, quia aurum Parthicum sitiebat etiam usque ad exitium. Male autem audire est, infamia laborare: sicuti bene audire, laudari. Idem Cicero ad Att. lib. vi. ep. I. Hãc nonnulli amici Appii ridicule interpretantur, qui me icciroo putent bene audire uelle, ut ille male audiat, &c.

CICERO

EPICVREI nostri Graece fari nesciunt, nec Graeci Latine: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesq. id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At uocem citharoedi non audiunt: ne stridorem quidẽ serrae tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere uolunt, fremitum murmurantis maris. & si ea utus eos forte delectant, primum cogitare debent, ante quam hi sint inuenti, multos beate uixisse sapientes; deinde, multo maiorem percipi posse legẽdis his, quam audiendis, uoluptatem. tum, ut paullo ante caecos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim, qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia; ut idem oculis, & auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primũ per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti, uehementius tamen torquent, quã ut caussa sit cur ferantur; quid est tandem, dy boni, quod laboremus? portus enim praesto est; quoniã mors ibidem est, aeternum nihil sentienti receptaculũ. Theodorus Lysimacho, mortem minitanti, Magnum uero, inquit, effecisti, si Cantharidis uim consecutus es. Paullus Persae, deprecanti, ne in triumpho duceretur, In tua id, inquit, potestate est.

EXPLANATIO

NOSTRI} Latini. SVRDI *sunt*;} dum neutri neutros intelliguut. OMNESQ. *id nos*}Id, non uideo quid spectet. antiqui scribebant, It. inde mihi orta coniectura est, ut, Item, legendum putarem. Haec Paullus pater. At *uocem cytharoedi*} Auditus commoda cum surditatis incommodis confert. Nec *fremitum maris*.} scilicet, audiunt, qui surdi sunt. ANTE *quam ij sint inuenti* } uam musicae inuentionem alii Lino, alii Orpheo, alii Amphioni adscribunt: alii musis ipsis, & Apollini. SECVM *loqui*} contemplarionibus uacare: id quod uel praecipue sapientis est opus, qui numquam minus, quam cum solus est, esse solus consueuit. QVI *primum*} ἀνανταπόδοτον. non enim sequitur, deinde. Sic alibi. CONFICIVNT} excaenificant, excruciant hominem. Dicit autem in summis doloribus & cruciatibus praesto esse mortem, ue luti omnium uitae aerumnarum portum, in quem cõfugere sapienti liceat. THEODORVS} de hoc Tusc. I. dictum est. SI *Cantharidis uim consecutus es.* } si facis quod & cantharides possunt. Irrisio est: ac si dicat, non perinde magnum quiddam posse efficere. Aliter Seneca in lib. de tranquillitate: sic enim refert: Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem sepulturam. habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. Nam quod ad sepulturam pertinet, &c. Cantharides uermi culi sunt fraxinorum, & ficorum, & pyri, & peuces, & cynacanthae, & rosae. qui ex proprietate, si manu teneantur, uesicam exulcerant, & urinam cruentant. C. Carbo, accusante L. Crasso, Cantharidas sumpsisse dicitur. Id genus necis Ouid. inimico imprecatur, cum ait,

Cantharidum succos dante parente bibas.

PAVLLVS} Aemilius: PERSAE} Macedonum regi. IN *tua id*,} Innuebat, posse illum sibi ipsi manus inferre, atque ita se ab ignominia illa uindicare. Vide Plutarch. in Aemilio.

CICERO

MVLTA primo die, cum de ipsa morte quaereremus, non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quae qui recordetur: haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendum putet. mihi quidem in uita, seruan da uidetur illa lex, quae in Graecorum conuiuijs obtinetur? Aut bibat, inquit, aut abeat. & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi; aut, ne sobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante discedat. sic iniurias fortunae; quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Haec eadem, quae Epicurus, totidem uerbis dicit & Hieronymus. quod si ijs philosophis, quorum ea sententia est, ut uirtus per se ipsa nihil ualeat; omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis uocis sono decoratum esse dicant; & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem a Socrate, & Platone, perfectisq. philosophis faciendum putes? quorum alij tantam praestantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis, & externa obscurentur.

EXPLANATIO

PRIMO *die*] in prima Tuſculana. POSTERO,] ſcilicet die: nimirum Tuſculana ſecunda. AVT *optandam*,] ſi immortalis eſt anima. NON *timendam*] ſi mortalis. AVT *bibat, aut abeat.*] ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι, ut in conuiuiis Graecorum ex lege conuiuali. Quidam autumant legem bibendi Graecam eſſe, ut toties bibant, quot litterae ſint in nominibus amicarum, quas nominatim uocant, ſiue amicorum ad hunc morem alluſiſſe uidetur Epigrammatiſta.

Naeuia ſex Cyathis, ſeptem Iuſtina bibatur.

QVOD *ſi*] argumentum a maiori ſi philoſophis illis uoluptariis, qualis fuit Epicurus, & Hieronymus, beatus eſſe ſapiens uidetur, quanto magis de eo ita iudicabunt illi, qui uirtuti tantum tribuunt, Socrates, & Plato, ſummi philoſophi. IIS *philoſophis*] Legendum uidetur, Ii philoſophi: & paullo poſt, Dicũt, non dicant. ALII] Peripatetici, & Stoici.

CICERO

ALII autem haec ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuerſiam ſolebat, tamquam honorarius arbiter, iudicare Carneades. nam cum, quaecumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda uiderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonae ualetudini, ceterisq. rebus generis eiuſdem, quam Stoici, cum ea re, nõ uerbis, ponderarentur; cauſſam eſſe diſſidendi negabat. Quare hunc locum ceterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint, ipſi uiderint: mihi tamẽ gratum eſt, quod de ſapientium perpetua bene uiuendi facultate dignum quiddam philoſophorum uoce profitentur. Sed, quoniam mane eſt eundum, has quinque dierũ diſputationes memoria comprehendamus: equidem me etiam conſcripturum arbitror. ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? ad Brutumq. noſtrũ hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, uerum etiam laceſſiti. in quo quantum ceteris profuturi ſumus, non facile dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, uarijsq. & undiq. circumfuſis moleſtijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

EXPLANATIO

ALII] Stoici. HONORARIVS *arbiter*,] ſic uocant eum, cui honoris cauſſa arbitrium inter diſceptãtes permittitur, quem utraq. litigantium pars honoris cauſſa diligit, atque conſtituit controuerſiae ſuae iudicem. HVNC *locum*] ſcilicet de finibus bonorum, de uita beata, quae ſine uirtute eſſe non poteſt, quae in ſolum cadit ſapientem, qui ſemper beatus eſt, ſerenus, imperturbatus, ut caelum ſupra Lunam ſemper liquidum eſt, & defaecatum. AD *Brutum*] cui ſcilicet dedicantur hi quinque libri Tuſculanarum diſputationum. ALTEROS *quinque*] de Finibus inſcriptos. LACESSITI] prouocati: dum ille, doctiſſimus in philoſophia, librum de Virtute accuratiſſime ſcriptum, ad M. Tullium miſiſſet.

RERVM · ET · VERBORVM LOCVPLETISSIMVS

Quae in hoc uolumine continentur.

A

africanus

B

di-

te ui-

E

ἔννοιας

Index

epicu-

G

I

impe-

Index

K

L

lamen-

loqui-

offici:

parui

& dies

pro-

Index

se sci-

themi-

uin-

ulti-

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS
Quae in his Commentarijs continentur

B

annij

leu-

sapien-

uulgo,

FINIS.